

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ANABİLİM DALI

Ümran ERKOYUNCU

ZİTLARIN BİRLİKTELİĞİ: CHP-MSP KOALİSYONU
(26 OCAK-17 KASIM 1974)

DOKTORA TEZİ

MUŞ-2025

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ANABİLİM DALI

Ümran ERKOYUNCU

ZİTLARIN BİRLİKTELİĞİ: CHP-MSP KOALİSYONU
(26 OCAK-17 KASIM 1974)

DOKTORA TEZİ

TEZ JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Sabit DUMAN
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Zeynep Yılmaz KURT
Jüri Üyesi : Prof. Dr. İrşad Sami YUCA
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Orhan YAZICI
Jüri Üyesi : Dr. Öğretim Üyesi Harun AYDIN

MUŞ-2025

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ.....	VIII
KISALTMALAR DİZİNİ	X
TABLolar DİZİNİ	XII
ŞEKİLLER DİZİNİ	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1960 SONRASI SİYASİ GELİŞMELER

1.1. DARBEYE GİDEN SÜREÇ VE 27 MAYIS 1960 DARBESİ.....	22
1.2. MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ	23
1.3. 1961 ANAYASASI	27
1.4. ADALET PARTİSİNİN KURULMASI VE KURULAN DİĞER PARTİLER.....	29
1.5. YASSIADA MAHKEMELERİ	32
1.6. 15 EKİM 1961 SEÇİMLERİ.....	34
1.7. 1961-1965 DÖNEMİ KOALİSYON HÜKÜMETLERİ	40
1.7.1. CHP-AP Koalisyonu	40
1.7.2. CHP-YTP-CKMP-Bağımsızlar Koalisyonu	44
1.7.3. CHP-Bağımsızlar Koalisyonu	48
1.7.4. AP-YTP-CKMP-MP-Bağımsızlar Koalisyonu	50
1.8. AP PARTİ LİDERLİĞİ YARIŞI VE DEMİREL'İN BAŞKANLIĞI	52
1.9. 10 EKİM 1965 YILI SEÇİMLERİ VE İLK KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ'NİN SONU	54
1.10. 1965-1973 YILLARI ARASINDAKİ GELİŞMELER.....	57
1.10.1. 12 Ekim 1969 Yılı Genel Seçim Sonuçları	60
1.10.2. CHP, Ortanın Solu, Genel Sekreter ve Genel Başkan Ecevit	62
1.10.3. MNP, MSP ve Necmettin Erbakan	72
1.11. 12 MART 1971 MUHTIRASI	77
1.12. ERİM HÜKÜMETLERİ	82

İKİNCİ BÖLÜM

1973 TÜRKİYE GENEL SEÇİMLERİ

2.1. SEÇİM HAZIRLIKLARI VE SİYASAL ORTAM.....	90
2.2. 14 EKİM 1973 GENEL SEÇİMLERİ VE HÜKÜMETİ KURMA ÇABALARI	98
2.2.1. Koalisyon Görüşmeleri	106
2.2.2. 1973 Yılı Yerel Seçimleri	118
2.2.3. Cumhurbaşkanı Korutürk'ün Milli Koalisyon Formülü	119
2.2.4. Ordunun Tutumu	122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CHP-MSP KOALİSYONU

3.1. HÜKÜMETİN KURULUŞU VE YAPISI.....	125
3.2. GÖREVE BAŞLAMA VE KOALİSYON SÜRECİNDE YAŞANAN	
GELİŞMELER.....	141
3.2.1. Genel Af Kanunu	150
3.2.2. TRT sorunu	162
3.3. CHP-MSP KOALİSYON HÜKÜMETİ DÖNEMİNDE DIŞ POLİTİKA	
GELİŞMELERİ	167
3.3.1. Haşhaş Meselesi	168
3.3.2. Ege'de Kıta Sahaneliği, FIR Hattı ve Hava Sahası Meselesi.	186
3.3.3. Ortak Pazar Meselesi.....	198

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI VE HÜKÜMETİ SONA ERDİREN GELİŞMELER

4.1. 1960'Lİ YILLARA KADAR KIBRIS	209
4.1.1. Zürih-Londra Anlaşmaları ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu.....	213
4.2. 1960-1974 YILLARI ARASINDA KIBRIS'A DAİR GELİŞMELER.....	217
4.2.1. 15 Temmuz 1974 Kıbrıs Darbesi	221
4.2.2. Kıbrıs Barış Harekâtı.....	224
4.3. CHP-MSP KOALİSYON HÜKÜMETİNİ DÜŞÜRME ÇABALARI	244
4.4. CHP-MSP KOALİSYON HÜKÜMETİNİN SONU	255
4.4.1. Yeni Hükümet Bunalımı	263

SONUÇ.....	274
KAYNAKÇA	279
EKLER.....	292

ÖZET
DOKTORA TEZİ
ZITLARIN BİRLİKTELİĞİ: CHP-MSP KOALİSYONU
(26 OCAK-17 KASIM 1974)

Ümran ERKOYUNCU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sabit DUMAN

2025, 340 sayfa

14 Ekim 1973 tarihinde gerçekleşen seçimlerde hiçbir parti tek başına iktidarı elde edebilecek çoğunluğa ulaşamadı. Bu durum, Türkiye’de yeni koalisyon hükümetlerinin ortaya çıkmasına zemin sağladı. Türkiye 1974 yılına, hükümeteşiz ve partilerin uzlaşmaz tutumunun fazlasıyla sürdüğü bir ortamda girmişti. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Adalet Partisinin (AP) hükümet kuramaması sağ-sol çatışmalarını iyice keskinleştirirken ülkedeki siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlar da giderek artmıştı. Silahlı kuvvetlerin komuta kademesinin genel eğilimi, Türkiye’de kuvvetli bir CHP-AP ya da Milli Koalisyon Hükümetinin oluşumu yönünde iken partilerden gelen farklı yaklaşımlar ve hükümetin kurulmaması nedeniyle seçimlerden sonra 3.5 aylık bir hükümet buhranı yaşanmaktaydı. Herhangi bir hükümetin kurulmaması ve bu süreçte yaşanan gecikme ülkede işleri daha da güçleştirmiş ve bu durum CHP ile Milli Selamet Partisi (MSP) arasında bir yakınlaşmaya neden olmaktaydı.

Bu tezin amacı, iki farklı siyasal görüşe ve toplumsal desteğe sahip olan CHP ve MSP’nin taban tabana zıt ideolojik görüşlere sahip olmalarına rağmen, 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan seçimler sonucunda bir araya gelmesi bir dayatma mıydı yoksa Türkiye’nin geçirdiği demokratik bir sürecin uzantısı mıydı sorusuna yanıt aramaktadır. Bu amaçla çalışmada, 26 Ocak-17 Kasım 1974 tarihleri arasında görev yapan CHP-MSP koalisyon hükümetinin kuruluş süreci, toplum ve ülke yararına gerçekleştirilen iç ve dış gelişmeler, birincil kaynaklar, telif ve tetkik eserler ile ayrıca yüz yüze yapılan görüşme yöntemiyle elde edilen belgeler ve verilerin tetkik edilmesi suretiyle sunulmuştur.

CHP-MSP koalisyon hükümeti, 1973 seçimlerinden sonra ülkede hâkim olan genel siyasal atmosfer ve toplumsal koşullara bağılı olarak bir zorunluluk neticesinde

kurulmuştur. CHP ile MSP'nin oluşturduğu koalisyonun bağlarını koparan olaylar, farklı siyasi ve sosyal konularda hem fikir olamamanın yanı sıra Bülent Ecevit'in Kıbrıs Harekâtının başarısını CHP'nin lehine oya dönüştürme eğiliminin ortaya çıkmasından kaynaklamaktadır. Bülent Ecevit'in, CHP-MSP koalisyon hükümeti döneminde Necmettin Erbakan ile yaşadığı anlaşmazlıklar nedeniyle koalisyonu sonlandırmış olması CHP-MSP koalisyon hükümetinin kısa ömürlü olmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan, Milli Selamet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Haşhaş, Kıbrıs.

ABSTRACT

PhD THESIS

THE UNITY OF OPPOSITES: THE CHP–MSP COALITION

(26 JANUARY – 17 NOVEMBER 1974)

Ümran ERKOYUNCU

Advisor: Prof. Dr. Sabit DUMAN

2025, Page: 340

In the elections held on October 14, 1973, no political party was able to secure a majority to govern alone. This situation paved the way for new coalition governments in Turkey. By 1974, the country entered a period without a functioning government, while uncompromising attitudes among political parties continued. The inability of the Republican People's Party (CHP) and the Justice Party (AP) to form a government further sharpened the left-right conflict, and the political, social, and economic problems in the country increasingly escalated. Although the general tendency of the military command was in favor of a strong AP-CHP or a National Coalition government, differing approaches from the parties and the inability to form a government led to a 3.5-month political crisis after the elections. The delay and absence of a government aggravated the country's problems and paved the way for a rapprochement between the CHP and the National Salvation Party (MSP).

The purpose of this thesis is to examine whether the coalition between the CHP and the MSP—two parties with opposing ideological positions and distinct social bases—was a political imposition or a natural extension of Turkey's democratic process following the October 14, 1973 elections. To this end, the study presents an analysis of the formation process of the CHP-MSP coalition government, which was in office between January 26 and November 17, 1974. It investigates both domestic and international developments carried out for the benefit of society and the country, by drawing upon primary sources, copyrighted and scholarly works, as well as documents and data obtained through face-to-face interviews.

The CHP–MSP coalition government was established as a necessity shaped by the prevailing political atmosphere and social conditions in the aftermath of the 1973 elections. The dissolution of the coalition stemmed not only from disagreements on various political and social issues but also from Bülent Ecevit’s tendency to transform the success of the Cyprus Peace Operation into electoral advantage for the CHP. Consequently, disputes between Bülent Ecevit and Necmettin Erbakan led to the termination of the coalition, making the CHP–MSP government short-lived.

Key Words: Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan, National Salvation Party, Republican People's Party, Cyprus.

ÖNSÖZ

1960 askeri darbesinden sonra Türk siyaseti oldukça bunalımlı bir döneme girmektedir. 1960-1971 yılları arasında Türkiye’de çok partili demokrasiye yeniden geçiş süreci yaşanmış, bu süreçte birçok koalisyon hükümetinin kurulmasının yanında ülkede sık sık askeri müdahaleler yaşanmıştır. 12 Mart 1971 muhtırası sonrası Türkiye’de siyasi kriz derinleşirken terör eylemleri de artış göstermiştir. 1973 Cumhurbaşkanlığı seçimi sonrasında ise ülke siyasi açıdan normalleşmeye başlamıştır.

14 Ekim 1973’te gerçekleşen seçimlerde hiçbir parti tek başına iktidarı elde edebilecek çoğunluğa ulaşamadı. Bu durum yeni koalisyon hükümetlerini zorunlu kılmıştı. Hükümetin oluşumu sürecinde yaklaşık üç buçuk aya yakın süren siyasi kriz, Türk demokrasisine yeni tecrübeler kazandırmaktaydı. Siyasi partilerden gelen farklı koalisyon yaklaşımları nedeniyle hükümetin vücuda gelmesi gecikmekteydi. Ayrıca siyasi ortam ve de bürokratik düzen güç bir hale gelmekteydi. Bu ve diğer siyasi ve ekonomik sebepler CHP ile MSP’yi zorunlu olarak bir araya getirmekteydi.

Bir insanın kendi ülkesinin tarihini ve siyasetini anlama çabası her zaman ilgi çekici ve popüler olmaktadır. Bu tez konusunu seçmemizin nedeni Türkiye’nin demokrasi hayatını ve bu süre zarfında yaşananları anlama isteğinden kaynaklanmaktadır. 1960’lardan sonra Türk iç politikasında yaşanan gerilim, çok partili siyaset düzeni ve demokrasi deneyimleri, 1973 genel seçimleri sonrası CHP-MSP gibi farklı ideolojik ve toplumsal kökenlere dayanan partinin bir araya gelme süreci ziyadesiyle dikkatimizi çekmiştir. Böylelikle bu çalışma ile dönemi ayrıntılı olarak inceleme fırsatı elde ettik.

Bu çalışmada, I. Ecevit Koalisyonunun kurulmasında etken olan siyasi ve sosyal faktörler belirlenerek her iki parti arasında siyasi görüş açısından zıtlık olmasına rağmen koalisyonun nasıl meydana geldiği açıklanmaktadır. Böylelikle her iki partiyi, koalisyon kurmaktan alıkoyan farklılıklar ile daha sonra koalisyon kurmalarını sağlayan hedeflerdeki benzerlikler belirlenerek I. Ecevit Hükümeti’nin gerçekleştirdiği projeler ve bu dönemin diğer siyasi ve sosyal gelişmeleri incelenmektedir.

Tez süresince beni bilgisiyle, önerileriyle destekleyen ve sorularımı sabırla yanıtlayan saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Sabit DUMAN’a, yapmış olduğum Tez İzleme Komitesi sunumlarım sırasında tez çalışmasına ilişkin yaptıkları geri

bildirim ve katkıları nedeni ile değerli hocalarım Prof. Dr. İrşad Sami YUCA ve Prof. Dr. Zeynep YILMAZ KURT'a şükran ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Doktora tez çalışmasına verdikleri desteklerden dolayı Muş Alparslan Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırmalar Proje Birimine (Proje Numarası: BAP-24-FEF-4902-01) ve Bilimsel Araştırma Proje Komisyonu Personeli Adnan AVCI'ya ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum.

Verileri toplama aşamasında kıymetli zamanlarını ayırıp görüşme sorularını içtenlikle yanıtlayan Sayın Eski Cumhurbaşkanı Vekili ve Eski Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan Vekili Yasin HATİPOĞLU ve Sayın Eski Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyesi Temel KARAMOLLAOĞLU'na teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca görüşmeler esnasında bilgisi ve tecrübesi ile yanımda olan 16. Dönem Cumhuriyet Muş Senatörü İsmail ARSLAN'a şükran ve teşekkürlerimi sunuyorum. İş yoğunluğuna rağmen kıymetli zamanından vakit ayırarak tez çalışmamı dilbilgisi ve yazım kuralları açısından değerlendiren Türkçe öğretmeni Yavuz DEMİR'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak öğrenim hayatımın başından bugüne kadar sonsuz sabır ve anlayışla bana yardımcı olan, eğitimim için her türlü fedakârlıkları yapan, benim bu günlere gelmemde karşılığı ödenemeyecek emekleri olan sevgili anneme ve babama, araştırma boyunca zamanlarından çaldığım, en sıkıntılı zamanlarımda varlığı ile bana destek olan sevgili eşim İlhami ERKOYUNCU'ya, kızım İrem ERKOYUNCU ile oğlum Çınar ERKOYUNCU'ya yürekten teşekkürlerimi sunarım.

Muş-2025

Ümran ERKOYUNCU

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
AP	:	Adalet Partisi
MSP	:	Milli Selamet Partisi
BAP	:	Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi
PROF	:	Profesör
DR	:	Doktor
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
MBK	:	Milli Birlik Komitesi
MNP	:	Milli Nizam Partisi
CIA	:	Central Intelligence Agency- Merkezi İstihbarat Teşkilatı
SBE	:	Sosyal Bilimler Enstitüsü
MHP	:	Milliyetçi Hareket Partisi
RP	:	Refah Partisi
DP	:	Demokrat Parti
CKMP	:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CGP	:	Cumhuriyetçi Güven Partisi
YTP	:	Yeni Türkiye Partisi
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
AET	:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
TİP	:	Türkiye İşçi Partisi
NATO	:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
DİSK	:	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
ODTÜ	:	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
a.g.m.	:	Adı Geçen Makale
a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
MGP	:	Milli Güven Partisi
BM	:	Birleşmiş Milletler
TPAO	:	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
OECD	:	Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü
IMF	:	Uluslararası Para Fonu

KATAK	:	Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu
EOKA	:	Kıbrıslı Rum Silahlı Örgütü
BBC	:	Britanya Yayın Kuruluşu
KTFD	:	Kıbrıs Türk Federe Devleti
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
MP	:	Millet Partisi
THKO	:	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	:	Türkiye Halkı Kurtuluş Partisi Cephesi

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. 15 Ekim 1961 Yılı Seçim Sonuçları	36
Tablo 1.2. Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları	36
Tablo 1.3. 10 Ekim 1965 Yılı Seçim Sonuçları	55
Tablo 1.4. 12 Ekim 1969 Yılı Seçim Sonuçları	61
Tablo 2.1. 14 Ekim 1973 Yılı Milletvekili Genel Seçim Sonuçları.....	98
Tablo 2.2. 14 Ekim 1973 Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme Seçim Sonuçları	98
Tablo 2.3. 1973 Yılı Yerel Seçim Sonuçları	118
Tablo 3.1. Türkiye'nin Afyon İhracatının Ülkelere Göre Dağılımı (1923-1931).....	169
Tablo 3.2 Dünya ve Türkiye'deki Kanuni Haşhaş ve Afyon Üretimi (1960-1972)	172

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. 14 Ekim 1973 İllere Göre Genel Seçim Sonuçları.....	101

GİRİŞ

Türkiye’de 1950 yılında yapılan genel seçimler sonucunda CHP’nin tesis etmiş olduğu 27 yıllık iktidar sona ermiş ve seçimleri Demokrat Parti (DP) kazanmıştır. Seçimlerden zaferle çıkan DP, iktidarının ilk yılından itibaren Türkiye’de iç ve dış siyasette değişimler yaratmış; gerek iktisadi gerek eğitim alanlarında başarılı neticeler ortaya çıkarmıştır. DP’nin iktisadi anlamda gerçekleşen başarıları üzerinde kısmen yabancı ülkelerden gelen ekonomik yardımların etkisi de söz konusu olmuştur. Bu çerçevede DP hükümeti, altyapı, sanayi, ulaşım ve tarım gibi alanlara yatırım için önemli ölçüde dış kaynak sağlamıştır.

DP, iktidara geldiği ilk yıllardan itibaren ABD tarafından 1947’de başlatılan Marshall Planı’ndan ve NATO’dan yararlanmaya devam etmiştir.¹ Böylelikle Türkiye, 1947’de ABD’den askeri yardım, 1948 yılında ise Marshall Planı’na dahil edilerek ekonomik yardım almaya zaten başlamıştı. 1952 yılında ise Türkiye NATO’ya girerek Batılı siyasi ve ekonomik politikalarla özdeşleşmiş ve kendisini dış saldırılara karşı koruma altına almaya çalışmıştır.²

1954 yılı seçimlerinde de başarı gösteren DP ile CHP arasındaki siyasi mücadele bu dönemde yavaş yavaş şekil değiştirmeye başlamıştır. Önceleri DP’yi laikliğe ve Atatürk ilkelerine karşı gelmekle suçlayan CHP, 1954’ten sonra konuyu ağırlıklı olarak demokrasi ve hürriyet tartışmalarına çekmeye çalışmıştır. Seçim başarısından fazlasıyla etkilenen Adnan Menderes, kendisine karşı DP içinde oluşan ve üniversiteler içerisindeki muhalif kesimi bastırmak amacıyla birtakım tedbirler almaya çalışmıştır. Ayrıca Kıbrıs Meselesi de DP’nin iktidarda olduğu bu dönemde patlak vermiştir. Bu yıllarda Yunanlılar da İngiltere’nin sömürgesi olan Kıbrıs’ın kendilerine verilmesini istemişlerdir. Ayrıca Yunanlılar hem Türkiye’nin hem de Kıbrıs Türklerinin haklarını uzun yıllar boyunca inkâr etmekteydiler. Türkiye, bir taraftan adadaki stratejik konumunu korumaya çalışan İngiltere ile, diğer taraftan Kıbrıs Rum Lideri Makarios ve Yunanistan karşısında mücadele veren ülke konumunda olmuştur. DP iktidarı döneminde Birleşik Krallık, Türkiye ve Yunanistan arasında 1959 ve 1960’ta Londra ve

---

¹ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s.169-170.

² Nuri Eren, *Turkey Today and Tomorrow: An Experiment in Westernization*, Praeger, New York, 1963, s.236-238.

Zürih anlaşmaları imzalanarak Kıbrıs adasının iki topluluktan oluştuğu kabul edilmiştir.³

1954 yılı seçimlerinden sonra inişe geçen ve 1957 seçimlerinde giderek oyları düşen DP, ekonomik bunalımlar nedeniyle yaşanan birçok problemi çözmede yetersiz kalmaktaydı. DP'nin kendisine karşı oluşan muhalefeti önlemek adına aldığı baskıcı önlemler ülkede gerginliğin daha da artmasına neden olmuştur. DP iktidarının baskıcı tutumu ve sert mesajları karşısında ilk ciddi uyarı Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel*'den gelmiş ve Gürsel'in Millî Savunma Bakanlığı'na gönderdiği mektupta Cumhurbaşkanı'nın ve hükümetin istifası istenmiştir. Menderes'in istifa etmekte direnmesi, 27 Mayıs 1960 sabahı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) radyoda bir bildiri yayınlarak yönetime el koymaları ile sonuçlanmıştır. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesini gerçekleştiren farklı rütbelerden 38 subaydan oluşan grup, müdahale sonrasında Milli Birlik Komitesi (MBK) adıyla resmi bir yapı haline getirilmiş; bu komitenin başkanlığına ise dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel getirilerek MBK, yasama ve yürütme yetkilerini tek elden toplayan bir otorite olarak yapılandırılmıştır.⁴

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri darbe sonucunda Türk halkının doğrudan seçmiş olduğu ilk sivil hükümet olan DP hükümeti iktidardan indirilerek iktidarın sivillere devredildiği 1961 Kasım'ına kadar ülkeyi ordu mensuplarının oluşturduğu MBK yönetmiştir.⁵ 1960 askeri darbesi Türk siyasal hayatını önemli ölçüde etkilemiştir. Türkiye 1960'tan sonra kendisini oldukça çelişkili bir durumda bulmuştur. Bir yandan eski rejim, askerin himayesinde güçlendirilerek canlandırılmaya çalışılırken diğer yandan aynı askeri himaye 1924 anayasasını değiştirerek 1961 anayasasını kabul etmiş ve siyasi hak ve özgürlükleri genişletmiştir.⁶ 27 Mayıs 1961'de Kurucu Meclis tarafından hazırlanan ve halk oylaması ile kabul edilen 1961 Anayasası ihtilalin yıl

³ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, s.171-174.

* Cemal Gürsel: Türk Asker ve Devlet Adamıdır. 27 Mayıs Darbesi Sonrası Oluşturulan Milli Birlik Komitesi Başkanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Dördüncü Cumhurbaşkanıdır.

⁴ Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, Buke, İstanbul, 2006, s.25-28.

⁵ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.111.

⁶ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, s.187.

dönümünde kabul edilerek 20 Temmuz 1961 tarihinde ve 10859 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir.⁷

1961 anayasasının kabul edilmesiyle başlayan normal siyasete dönüş süreci ise 15 Ekim 1961’de gerçekleşen seçimler ile sonuçlanmıştır. Seçim sonuçlarına göre CHP, oyların %36.7’sini, AP oyların %34.8’ini, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) oyların %14’ünü ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) ise oyların % 13.7’sini almıştır. Hiçbir parti, İsmet İnönü* yönetiminde çalışmak istememesine rağmen bu dönemde askeri müdahaleyi harekete geçirecek muhtemel bir siyasi kriz tehdidi, AP’yi CHP ile çalışma zorunluluğuna ikna etmiştir.⁸ Türkiye’nin ilk koalisyon hükümeti listesi 20 Kasım 1961’de İnönü tarafından açıklanmış, 2 Aralık’ta yapılan oylama ile de CHP-AP koalisyon hükümeti meclisten güvenoyu almıştır. 15 Ekim 1961’de gerçekleşen seçim sonunda kurulan bu hükümet iki parti arasında yaşanan uzlaşmazlıklar nedeniyle ancak altı ay sürmüştür.

İnönü, ayrıca bu süreçte mevcut gelişmelerden rahatsızlık duyan Talât Aydemir**’in, 22 Şubat 1962 ve 20-21 Mayıs 1963’te gerçekleştirdiği iki başarısız askerî darbe girişimiyle de uğraşmak zorunda kalmıştır. Harp Okulu Komutanı iken harekete geçen fakat 22 Şubat 1962’de denediği darbeye başarısız olan Aydemir, 20-21 Mayıs 1963’te gerçekleştirdiği harekâta da başarısız olmuştur. Aydemir ve 6 arkadaşı ölüm cezasına, 30 kişi ömür boyu hapse, 25 kişi ise 3 ay ile 5 ay arasında hapis cezası ile cezalandırılmışlardır. "Anayasayı tadil ve tağyire teşebbüs" suçundan Talat Aydemir* ve Fethi Gürcan* idama mahkûm edilmişlerdir.⁹

İnönü, İkinci koalisyonu YTP, CKMP ve bağımsızlarla oluşturmuştur.¹⁰ CHP, CKMP, YTP ve bağımsızlardan oluşan bu koalisyon döneminde bir yandan muhalefette

⁷ T.C. Resmî Gazete, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, 20 Temmuz 1961, Sayı:10859, s.4641-4655.

* İsmet İnönü: Türk Asker, Siyasetçi ve Devlet Adamıdır. Türkiye’nin 2. Cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Dönemi’ndeki İlk Başbakanı ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin İlk Genelkurmay Başkanı.

⁸ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayın, İstanbul, 2020, s.215.

* Ahmet Talât Aydemir: Türk Asker. 22 Şubat 1962 ve 20-21 Mayıs 1963’te İki Başarısız Askerî Darbe Girişimine Önderlik Etmiştir.

* Talat Aydemir: Türk Asker. 22 Şubat 1962 ve 20 Mayıs 1963’te İki Başarısız Askerî Darbe Girişimine Önderlik Etmiştir.

* Fethi Gürcan: Türk Asker ve Binici. 1956 Yaz Olimpiyatları’nda İki Dalda Yarıştı. Gürcan, Talât Aydemir Liderliğinde 1962 Türk Darbe Girişimine Katıldı. Başarısız Darbedeki Rolü Nedeniyle Ordudan İhraç Edildi ve Ölümüne Mahkûm Edildi.

⁹ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, s.191.

¹⁰ Parti Liderleri Dün Bir Protokol İmzaladılar, *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1962, s.1,5.

yer alan AP'den kaynaklı bazı olaylar baş gösterirken diğer yandan üst komutanların İnönü'den farklı birinin başbakanlığını istemiyor olmaları ordu içinde bazı gruplarda olduğu gibi AP içerisinde de bazı tepkiler yaratmıştır.¹¹ 17 Kasım'da gerçekleşen yerel seçim sonuçlarına göre AP %45.8, CHP %36.21, YTP %6.54, Millet Partisi (MP) %3.18, CKMP %2,98 Türkiye İşçi Partisi (TİP) %00.35 ve Bağımsızlar ise % 5.40 oranında oy almışlardır. Yerel seçim sonuçlarını iktidarda oy yitirmek olarak yorumlayan koalisyon ortakları CKMP ve YTP, millet bizden itimadını esirgedi diyerek koalisyondan çekilmişlerdir.¹²

1964 yılının ocak ayında ise İnönü, diğer küçük partilerle beraber CHP-Bağımsızlar koalisyonunu kurmuştur. Ekonominin durgun olduğu bu dönemlerde hükümetin ciddi reformları uygulayacak durumu olmamakla beraber Kıbrıs meselesiyle uğraştığı görülmektedir. Hükümet, Kıbrıs'ta yaşanan toplumlararası çatışmalar nedeniyle birtakım çeşitli yaptırımlar uygulamaya çalışmıştır. Türkiye, Başbakan İnönü ve Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın da katıldığı bir toplantıda iki stratejik adım atma kararı almıştır. Bu kapsamda, Türk hava kuvvetlerinin ada üzerinde uyarı uçuşları gerçekleştirmesi ve garantör ülkeler olan İngiltere ile Yunanistan'a nota verilerek, saldırıların önlenmesi amacıyla ortak hareket önerisinde bulunulması kararlaştırılmıştır. Ertesi gün gerçekleştirilen jet uçuşları, Rum tarafına yönelik caydırıcı bir mesaj taşıma amacı gütmüştür.¹³

Kıbrıs üzerinde Türk jetleri uyarı uçuşları gerçekleştirerek İngiltere ve Yunanistan'a birer nota göndermiştir.¹⁴ Ayrıca Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemek amacıyla yazılmış, Amerika Birleşik Devletleri başkanı Lyndon B. Johnson tarafından Türkiye Başbakanı İnönü'ye 5 Haziran 1964 tarihinde gönderilen Johnson Mektubu*'nın içeriğinin basına sızmış olması durumu hükümetin muhalefet ile olan gergin ilişkisini daha da sertleştirmiştir.

¹¹ Şerafettin Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000, s.411.

¹² Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları A.Ş., İstanbul 1998, s.122.

¹³ Sabit Duman, "Johnson Mektubunun Türk Solu Üzerindeki Etkisi", *MATAD*, 1, (Mayıs 2025), s.2.

¹⁴ Jet Uçaklarımız Dün Kıbrıs Göklerinde Uçtu, *Cumhuriyet*, 26 Aralık 1963, s. 1,7.

* Johnson Mektubu: Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Lyndon B. Johnson Tarafından Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye 5 Haziran 1964 Tarihinde Gönderilen, Türkiye'nin Kıbrıs'a Müdahalesini Önlemek Amacıyla Yazılmış Mektup. Mektup, Amerika Birleşik Devletleri-Türkiye İlişkilerinde Yaşanan İlk Pürüz Olarak Nitelenir.

Amerikalı bir uzmana göre, Johnson mektubu diplomatik açıdan son derece sert bir müdahale olarak değerlendirilmiş ve esasen Türkiye'yi olası bir askerî harekâtta vazgeçirmeyi amaçlamıştır. Ancak bu durum, Türkiye-ABD ilişkilerinde uzun süreli bir güven bunalımına yol açmıştır. Haluk Şahin*, dönemin Başbakanı İnönü'nün, Kıbrıs'a askeri çıkarma kapasitesinin sınırlı olduğunun farkında olarak bir yandan donanmayı bölgeye sevk ettiğini, diğer yandan da ABD Büyükelçisi'ne haber verilmesini isteyerek bir çıkış yolu aradığını belirtmiştir. İnönü, Johnson'ın mektubunu kamuoyuna açıklamayı tercih etmeyerek, Amerikan karşıtlığının toplumsal düzeyde artmasını engellemeye çalışmış, aynı zamanda bu diplomatik çıkmazı iç politikadaki eleştirilerden sıyrılmak ve Kıbrıs'ta Türkleri katleden Rumlara gözdağı vermek için kullanmıştır.¹⁵

AP, bir taraftan hükümetin güçsüz dış politikasından hükümetin zayıflığını sorumlu tutarken diğer taraftan genel seçim konusunda daha ısrarcı davranmıştır.¹⁶ CHP iktidarıyla seçimlere gitmenin kendilerine oy kaybettireceğini düşünen AP ve diğer muhalefet partileri YTP, CKMP, MP kendi aralarında anlaşarak CHP-Bağımsızlar koalisyonunu bütçe oylamasında düşürmüş ve yeni bir koalisyon hükümeti kurmak için görüşmelere başlamışlardır.¹⁷

Bu dönemde emekli bir asker olan AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala*'nın 5 Haziran 1964'te hayatını kaybetmesi, AP açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Gümüşpala'nın ölümünden sonra 30 Kasım 1964'te gerçekleşen genel başkanlık seçimini Süleyman Demirel* kazanmış ve parti genel başkanı olmuştur.¹⁸

Üçüncü İnönü Hükümeti 1965 mali yılı Bütçe Kanunu Tasarısının Millet Meclisince reddi üzerine çekilmiş, Dördüncü Karma Hükümetinin programı ise Başbakan Suat Hayri Ürgüplü tarafından 26 Şubat 1965'te mecliste okunmuştur. Kurulan bu koalisyon Başbakan Yardımcısı Demirel başkanlığında Bağımsızlar ile AP,

---

* Haluk Şahin: Türk Gazeteci, Akademisyen ve Televizyon Yapımcısıdır.

¹⁵ Haluk Şahin, *Johnson Mektubu*, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2002, s.46.; Sabit Duman, "Johnson Mektubunun Türk Solu Üzerindeki Etkisi", s.5.

¹⁶ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.227.

¹⁷ 1965 Bütçesinin Mecliste Müzakeresi Başladı, *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1965, s.1,7.

* Ragıp Gümüşpala: Türk Asker ve Siyasetçi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin 11. Genelkurmay Başkanı.

* Süleyman Sami Demirel: 1993-2000 yılları arasında Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı olarak görev yapan Türk mühendis, siyasetçi ve devlet adamı. Bundan önce, 1965-1993 yılları arasında yedi farklı hükûmette toplam 10 yıl 5 aylık bir süreyle başbakanlık görevinde bulundu.

¹⁸ Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, Timaş Yay., İstanbul, 2012, s.203.

YTP, CKMP ile MP koalisyonundan oluşmuştur.¹⁹ Ürgüplü Hükümeti olarak da bilinen bu hükümet 10 Ekim 1965 yılında gerçekleşen seçimlere kadar görevine devam etmiştir. 1965 yılı seçimlerinde, AP %52.9 oy oranı ile rekor kırmış bu sonuçlar AP'ye tek başına iktidar olma yolunu açmıştır. CHP ise %28.7 oy oranı ile seçimleri kazanan ikinci parti olmuştur. Böylelikle 1961-1965 dönemi son koalisyon hükümeti görevini sona erdirirken, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk koalisyon hükümeti dönemi de sona ermiş olacaktır.

Dördüncü karma hükümetinde görev alamayan CHP, bu dönemde daha da radikalleşerek 10 Ekim 1965 yılında yapılacak olan genel seçimlere odaklanmıştı. İnönü, CHP'nin doktrin olarak yerini belirtmek için kullandığı "Ortanın Solu" kavramını 29 Temmuz 1965 tarihli Milliyet gazetesinde Abdi İpekçi ile yapmış olduğu görüşmede "CHP bünyesi itibarı ile devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir anlayışadır." ifadesi ile kamuoyuna ilk defa açıklamıştır.²⁰ Ortanın solu kavramı partinin rakipleri tarafından özellikle AP tarafından CHP'nin aleyhine kullanılmış, CHP'ye karşı "Ortanın Solu Moskova'nın Yolu" propagandası ile yoğun bir karalama süreci söz konusu olmuştur. Bu noktada da CHP kendini savunmak durumunda kalmıştır.²¹

Bu konuda Cüneyt Arcayürek*, 1965 seçimleri öncesinde CHP'nin "Ortanın Solu" sloganının AP tarafından "Moskova Yolu" olarak nitelendirilmiş olmasının İnönü aleyhine önemli bir etken olduğunu ifade etmektedir. "Ortanın Solu" kavramının neyi amaçladığını CHP'nin iyi ifade edemediğini belirten Arcayürek, ortanın solunun ne demek olduğunu anlatabilmek CHP'ye uzun yıllara mal olacaktır demektedir.²²

CHP'de ise bu dönemde bölünmeler söz konusudur. İlk bölünme seçimlere "Ortanın Solu" sloganı ile giren İnönü'ye karşı parti içinden muhaliflerin çıkması ile gerçekleşmiştir. CHP, bu süreçte yapmış olduğu ortanın solu açıklamaları ile gençlerden, işçi sendikalarından, aydınlardan destek alırken partinin muhafazakâr

¹⁹ Hükümet Programı Okundu; Program Üzerine, *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1965, s.1,7.

²⁰ "Yanlış Adımlar", *Forum*, Sayı 272, (01 Ağustos 1965), s.3; İnönü ile Mülakat, *Milliyet*, 29 Temmuz 1965, s.1,7.

²¹ Şeref Bakşık, *CHP ile Bir Ömür*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009, s.227-235.

* Cüneyt Arcayürek: Türk Gazeteci ve Yazar. Gazeteciliğe 1947'de Cumhuriyet Halk Partisi'nin Yayın Organı Olan Ulus gazetesinde başlamıştır. Sırasıyla Ankara Akşam haberleri, Kudret, Vatan, Ulus, Anka Haber Ajansı, Akis, Hürriyet, Tercüman, Milliyet, Güneş ve Bugün gazetelerinde çalışmıştır.

²² Cüneyt Arcayürek, *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, s.22.

unsurları ise bu durumdan rahatsızlık duymuştur. Bu durum CHP içinde uzlaşamayan bir kesime ve birlikte yaşama ortamı kalmamasına neden olmuştur. Birçok milletvekili ve senatör de ortanın solu düşüncesine karşı çıkmıştır. 1966 Ekim’inde CHP kurultayında gerçekleşen seçimde İnönü Genel Başkanlığını muhafaza ederken, Bülent Ecevit* Genel Sekreter olmuştur. Parti içinde dengeler korunmuş fakat tartışmalar devam etmiştir.²³

10 Ekim 1965 yılında gerçekleşen genel seçimlerde 450 sandalyenin 240’ını kazanan AP ve Başbakan Demirel için zor günler 1967 yılından itibaren başlayacaktır. Hükümetin komünizmi önleme adına hazırladığı yasayı meclise sunması muhalefeti rahatsız etmiştir. Ayrıca hükümet, komünizmi önlemek için parlamentoda TİP’in muhalefetine de engel olmaya çalışmıştır. 1968’lerin dünya konjonktürünün etkisi özellikle işçi ve gençlik gruplarının parlamento dışı muhalefetine olanak sağlamıştır.²⁴ 12 Ekim 1969’da gerçekleşen genel seçimde sandıktan yine AP çıkmıştır. Seçim sonuçlarına göre AP, oyların % 46,5’ini alarak 256 milletvekili çıkarmıştır. İnönü liderliğindeki CHP ise oyların % 27,3’ünü alarak ikinci parti konumunda yer almıştır. 1969 genel seçimleri sonrası, parti içi muhalefet Demirel’e karşı tekrar harekete geçmiştir. Diğer taraftan bu dönemde eski DP’lilerin siyasi haklarının iade edilmesi yönünde bir gelişme olmaması da muhalifleri güçlendirmiştir.²⁵

1968’lerden itibaren AP’ye karşı oluşan parlamento dışı muhalefet, sonraları şiddet eylemlerine dönüşerek radikal sol ve sağ kitleleri etkileyecek seviyeye ulaşmıştır. Ülkede sosyal sınıflar giderek belirginleşmiş ve sosyal sınıflar arasındaki çatışmalar artmıştır. Özellikle ekonominin de kötüleşmesi parlamento dışı muhalefeti de körüklemiştir.²⁶ Hükümetin artan şiddet olaylarını önleyememesi ordu içerisinde rahatsızlıklara neden olmuş ve 1971 Mart’ında askeri kesim hükümete bir muhtıra vererek Demirel’in istifasını istemiştir. Demirel istifasıyla devam eden siyasal süreç, ülke genelinde istikrarın tamamen bozulmasına ve kurulan hükümetlerin kısa ömürlü olmasına neden olmuştur. 12 Mart 1971 Cuma günü saat: 13.00’te radyolarda okunan

---

* Bülent Ecevit: Türk Gazeteci, Şair, Yazar, Çevirmen ve Siyasetçidir. Türkiye Cumhuriyeti’nin Eski Başbakanı, Çalışma Bakanı, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısıdır.

²³ Süleyman Genç, *Anılar (1968-1983)*, Alp Yayınları, Bursa 2020, s.18.

²⁴ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi V, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2019,5. Kitap, s. 138.

²⁵ Akın Kıvanç, *Türk Siyasal Yaşamında Demokratik Parti Olayı*, Kor Reklam Yay., İzmir,1978, s.7.

²⁶ Feroz-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, s. 394.

muhtıra, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay**a, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlıklarına sunularak “Parlamento ile Hükümetin süregelen tutum, görüş ve icraatının yurdu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine soktuğu” nu belirterek bu durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin teşkilini zaruri gördüklerini bildirmişlerdir.²⁷ Muhtıra sonrası 3. Demirel hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. Parlamento kapatılmadığı için parlamento içerisinde yeni bir hükümet arayışına girilmiştir. Parlamento üyelerinden oluşturulması düşünülen partiler üstü hükümetin başbakanı olarak CHP Milletvekili Nihat Erim* uygun görülmüştür.²⁸

Erim’in başbakanlığa gelişi CHP grubu içerisinde tepkilere neden olmuştur. CHP içinde, hükümete katılıp katılmama hususunda ortaya çıkan görüş ayrılıkları belirirken bu durum CHP Genel Sekreteri Ecevit ve Merkez Yönetim Kurulunun istifalarıyla sonuçlanmıştır.²⁹ Erim hükümetleri döneminde dikkate değer gelişmelerden bir tanesi CHP-MSP koalisyonu döneminde yeniden ekimine izin verilecek olan afyonun 30 Haziran 1971 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan kararname ile, Türkiye’de ekiminin yasaklanmış olmasıdır.³⁰ Erim, ABD’nin isteği doğrultusunda haşhaş ekimini yasaklamış, yasak sonucunda nüfusun bir kesiminin gıdası, yağı, hayvan yemi ve gelirini kısıtlanmıştır. 12 Mart’tan sonra terör, pusu ve baskınlar sınırsız hale gelmiş, yaşanan birçok olay aydınlatılmadan kapatılmıştır. Erim hükümeti döneminde sayısız insan işkence görmüş ve öldürülmüştür.³¹

Yaklaşık olarak 5 ay süren 2. Erim Hükümeti, Erim’in yorgunluğunu bahane etmesi üzerine görevini Milli Savunma Bakanı Ferit Melen’e bırakmıştır. Böylelikle hükümet kurma görevi Melen’e verilmiştir. Melen, AP’den 8 üye, CHP’den 2 üye, MGP’den 2 üye, Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Senatörlerinden 1 üye ve parlamento

---

* Ahmet Cevdet Sunay: Türk Asker ve Devlet Adamı. Türkiye’nin 5. Cumhurbaşkanı ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin 12. Genelkurmay Başkanıdır.

²⁷ Komutanların Ültimatı Üze Demirel İstifa Etti, *Cumhuriyet*, 13 Mart 1971, s.1,7.

* Nihat Erim: Hukukçu, Akademisyen ve Siyasetçi. Türkiye Büyük Millet Meclisinde Beş Dönem Cumhuriyet Halk Partisinden Milletvekili Olarak Siyaset Yapan Erim, 1948-50 yılları arasında Bayındırlık Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı Görevlerinde Bulundu.

²⁸ Nihat Erim Başbakan, *Cumhuriyet*, 20 Mart 1971, s.1,7.

²⁹ Ecevit İstifa Etti, *Cumhuriyet*, 22 Mart 1971, s. 1,7.

³⁰ T.C. Resmî Gazete, “1972 Sonbahar Devresinden İtibaren Haşhaş Ekimi ve Afyon Üretiminin Yasaklanacağı Hakkında Kararname”, 30 Haziran 1971, Sayı:13881, s.5.

³¹ Süleyman Genç, *Anılar (1968-1983)*, s.120-125.

dışından 8 üye ile 12 Mart döneminin sonuncu partiler üstü hükümetini kurmuştur.³² Melen Hükümeti*, Cumhurbaşkanı Sunay'ın görev süresinin dolması üzerine 13 Mart 1973'te yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminin sonuna kadar görevde kalmıştır.

CHP'de ikinci bölünme ise 14 Mayıs 1972'de İnönü'ye rağmen Ecevit'in parti meclisindeki çoğunluğunu elde ederek genel başkanlığa seçilmesi ile yaşanmıştır. 8 Mayıs 1972'de gerçekleşen CHP 5. Olağanüstü Kongresinde Ecevit'in genel sekreter olarak seçilmesi 8 Mayıs'ta İnönü'nün genel başkanlıktan istifası ile sonuçlanmıştır.³³ CHP Merkez Yönetim Kurulu, kurultayın hemen toplanmasını ve genel başkanın seçilmesini talep etmiştir. 14 Mayıs'ta Ankara Yaşar Doğu Spor Salonu'nda gerçekleşen ve 913 delegenin oy kullandığı özel kurultayda 826 oy alarak genel başkan seçilmiştir.³⁴

Bu dönemde yer alan önemli konulardan biri de 6. Cumhurbaşkanlığı seçimidir. Cumhurbaşkanı Sunay'ın görev süresinin dolması ile gözler Genel Kurmay Başkanlığı'na çevrilmiş, Genel Kurmay Başkanı Faruk Gürler istifa ederek adaylığını ilan etmiştir. Gürler, cumhurbaşkanlığına aday gösterilmesine rağmen Ecevit ve Demirel bu duruma karşı çıkmıştır.³⁵ AP, asker kökenli olan AP'den Senato Başkanı Tekin Arıburun'u aday göstermiştir. Faruk Gürler'i destekleyen tek parti CGP olmuştur. DP'nin ise adayı Ferruh Bozbeyli olmuştur. 13 Mart'ta başlanan seçimin 4. turunda sonuç alınamayınca Tekin Arıburun ve Faruk Gürler adaylıktan çekildiler. Böylelikle Sunay'ın yeniden seçilmesi durumu söz konusu olmuş fakat Sunay'ın görev süresinin 2 yıl uzatılması yönündeki değişiklik Meclis'ten geçmeyince Sunay, Cumhurbaşkanlığı görevinden ayrılmıştır.³⁶ Bu sorunun çözülmesi için CHP, CGP ve AP'nin birlikte hazırladığı önerge ile Emekli Oramiral Fahri Korutürk aday gösterilmiştir. 6 Nisan 1973'te yapılan seçim ile Fahri Korutürk 365 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 6. Cumhurbaşkanı olarak görevine başlamıştır.³⁷ Melen Hükümeti 7 Nisan 1973'te istifa

³² T.C. Başbakanlık, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri (1960-1978)*, Cilt: II, Başbakanlık O ve M Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s.207-208.

* 35. Türkiye Hükümeti veya Melen Hükümeti: 12 Mart Muhtırasının Ardından, Ferit Melen Başkanlığında Kurulan, Üçüncü Partiler Üstü-Teknokrat Hükümettir. Hükümet 22 Mayıs 1972 - 15 Nisan 1973 Arasında Görev Yaptı.

³³ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, s.205.

³⁴ Ecevit 826 Oyla Genel Başkan Seçildi, *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1972, s. 1,7.

³⁵ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, s.205-206.

³⁶ Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.270-273.

³⁷ Korutürk Cumhurbaşkanı Seçildi, *Cumhuriyet*, 07 Nisan 1973, s. 1,7.

etmiş, geçici seçim hükümeti olarak değerlendirilen Naim Talu (AP-CGP-Bağımsızlar) koalisyon protokolü ise 14 Nisan 1973'te açıklanmıştır.³⁸ Talu hükümeti 14 Ekim 1973 seçimlerine kadar çalışmaya devam etmiştir.

1973 seçimlerinde CHP seçmelere, sürekli bir ana muhalefet partisi olmaktan kurtulmak, ulusun umut ve özlemlerini gerçekleştirecek “halk iktidarını” kurmak amacıyla propaganda sürecine girmiştir. CHP'nin 234 sayfadan oluşan “Akgünlere” 1973 seçim bildirgesinde, toplumsal hayatta bir düzen değişikliği programını yeniden geliştirerek ve yenilenerek toplum koşullarına ve öncelikli sorunlara dayanan ayrıntılı değerlendirmelere gidilmiştir. Bildirge bir sunuş başlığı ile başlamış, giriş bölümünden sonra sırasıyla ekonomik düzen, sosyal düzen, siyasal düzen ile ulusal güvenlik ve dış politika başlıkları altında temel sorunlar tahlil edilerek partinin önerileri sıralanmıştır.³⁹ Türk kamuoyunun heyecanla beklediği 14 Ekim seçimlerini CHP, diğer partileri geride bırakarak kazanmıştır. Seçim sonrasında parti genel merkezinde düzenlenen toplantıda Ecevit, partisinin genel seçimlerde aldığı oyları değerlendirerek hükümeti kurmak ya da koalisyona katılmak için yetkili kurullarda görüşülerek bir karara varılacağını açıklamıştır.⁴⁰

Necmettin Erbakan* ise, 1969 seçimlerinde Konya'dan bağımsız milletvekili seçilerek meclise girmiştir. Erbakan'da parti açma düşüncesinin oluşma nedenleri değerlendirildiğinde Erbakan'ın AP'ye girme isteğinin reddedilmesi ve akabinde yaşadığı bazı durumlar belirleyici olmuştur. Bu nedenle Erbakan, yeni bir parti kurma yolunu daha elzem bir tavır olarak izlemiştir. Bu şekilde de Erbakan'ın, Millî Görüş Davası başlamıştır.⁴¹ Milli Nizam Partisi (MNP), Türkiye'nin sanayileşerek üretim ekonomisine geçmesi ve kalkınması için çalışmak adına Millî Görüş Hareketi'nin temsilcisi olarak meclise giren ilk parti olmuştur. Erbakan, MNP'nin genç ve karizmatik bir lideri olarak siyasi sahnede yerini almış fakat partisi 12 Mart 1971 askeri darbesiyle kapatılmıştır. MNP kapatıldıktan sonra da arkadaşlarıyla beraber MSP'yi

³⁸ AP-CGP Hükümet Protokolü Açıklandı, *Cumhuriyet*, 15 Nisan 1973, s. 1,7.

³⁹ Cumhuriyet Halk Partisi, “*Ak Günlere: Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi*”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/73e4c778-4b18-415f-9d81-8a07e8b6f18c>, 1973, s.36-38.

⁴⁰ CHP Seçimi Kazanmış Durumda, *Cumhuriyet*, 16 Ekim 1973, s. 1,7.

* Necmettin Erbakan: Türk Yüksek Makine Mühendisi, Akademisyen, Siyasetçi ve Millî Görüş İdeolojisinin Kurucusudur. Başbakan Yardımcılığı ve Başbakanlık Görevlerinde Bulunmuştur.

⁴¹ Sadık Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, Araştırma Yayınları, İstanbul, 1989, s.48-67.

kurmuşlardır.⁴² 14 Ekim 1973 tarihli genel seçiminde MSP, 48 milletvekili çıkararak Türk siyasi hayatının üçüncü büyük partisi haline gelmiştir.

1973 yılı seçim sonuçlarına göre seçimlere CHP'nin zaferi damga vururken, MSP ise saği mühim ölçüde zayıflatmıştır. Sağın zayıflaması sonucunda CHP, Türkiye Büyük Millet Meclisinde (TBMM) 226 sandalyeye ulaşamamış bu nedenle tek başına iktidar olma fırsatını yakalayamamıştır. En başarılı parti CHP ve MSP iken bir önceki dönemde iktidarda olan AP ile CGP'nin oylarında büyük oranda düşüş olmuştur. Milletvekili ve senatör sayıları azalan AP'nin sandalye sayısı 149'a düşerken CGP'nin sandalye sayısı da 13'e düşmüştür. DP ise oylarını artırarak sandalye sayısını 45'e yükseltmiştir. Sonuç olarak CHP, koalisyon hükümeti kurma yoluyla da olsa 1965'ten sonra iktidara gelme şansını yakalamıştır. Demirel ise, Naim Talu ile meclis görüşmesine giderken basına açıklama yapmış ve "Milletimiz bize muhalefet görevi vermiştir" demektedir.⁴³

Yeni seçimlerde hiçbir parti tek başına iktidarı elde edebilecek çoğunluğa ulaşamamıştır. Bu durum yeni koalisyon hükümetlerini zorunlu kılmıştır. CHP rejimin kurucu partisi olup laikliği kendisine şiar edinmiştir. MSP ise sistem karşıtı olup İslami referanslara sahiptir. Dini inançları dolayısıyla kimsenin suçlanamayacağı bir "ortanın solu" ile "dinci/dindar parti" yan yana gelmiştir. Bu iki partinin bir araya gelip hükümet kurması Türk siyasal hayatında uzlaşma kültürünün oluşmasında büyük katkı sağlamıştır. Farklı ideolojik ve toplumsal kökenlere dayanan CHP-MSP partilerinin bir araya gelmesi Türk siyasal hayatı için oldukça önemlidir. CHP-MSP Koalisyon Hükümeti, zıt fikirlerin bir amaç için bir araya gelmesine bir örnek teşkil etmiştir. 26 Ocak 1974-17 Kasım 1974 tarihleri arasında görev yapan CHP-MSP Koalisyon Hükümeti, 17 Kasım 1974 tarihine kadar on ay gibi kısa bir süre (aktif anlamda sekiz ay) varlık gösterebilmiş ve sonrasında sona ermiştir.

Bu tez konusunun seçilmesindeki temel etken, Türk siyasal hayatında önemli bir dönüm noktası olan CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin dönemin siyasi dinamiklerini, uzun vadede kurumsal ve ideolojik dönüşümlerini anlamak adına örnek teşkil etmiş olmasıdır. İdeolojik olarak birbirine oldukça uzak olan iki siyasi parti olan CHP-MSP'nin kısa süreli fakat etkili olan bu iş birliği sürecinde ortaya çıkan koalisyon

⁴² Süleyman Arif Emre, *Siyasette 35 Yıl, Özel Yayın*, İstanbul, 1991, s.26.

⁴³ Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.285.

kültürü, siyasal uzlaşma, laiklik-dindarlık ekseninde yaşanan siyasal kırılmalar CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin incelenmesi düşüncesinde belirleyici noktalar olmuştur. 1970’li yıllar Türkiye’nin sosyal, siyasal ve ekonomik olarak çalkantılı olduğu bir dönemdir. Bu bağlamda CHP-MSP Koalisyon Hükümeti sadece iki partinin ittifakı olarak değil farklı ideolojik tabanın bir araya gelme çabasının somut bir örneği olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla CHP-MSP Koalisyonu, sadece bir hükümet deneyimi olarak değerlendirilmeyip, Türkiye’deki siyasi partilerin birbirleriyle kurdukları ilişki biçimini, uzlaşma kapasitelerini ve ideolojik esnekliklerini incelemek açısından da önemli bir fırsat sunmaktadır.

Bu tez çalışmasında, 37. Türkiye Hükümeti olan I. Ecevit Hükümeti (26 Ocak 1974-17 Kasım 1974) yani 1973 Türkiye genel seçimleri sonrası Bülent Ecevit tarafından kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti incelenmiştir. CHP- MSP koalisyonu 26 Ocak 1974 tarihinde iş başına geçmiştir. CHP’nin Genel Başkanı ve dolayısıyla Başbakan Bülent Ecevit, MSP’nin Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan’dır. Tez çalışması ile ilgili olarak bugüne kadar bazı araştırmalar yapılmışsa da yapılan araştırmaların kapsamlarının sınırlı olması nedeniyle dönemin daha derinlemesine incelenmesi gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda belirlenen birkaç soruya da yanıt aranmak istenmektedir.

1. İki farklı görüşe sahip olan iki parti taban tabana zıt ideolojik görüşlere sahip olmalarına rağmen, 1973’te yapılan seçim sonunda bir araya gelmesi bir dayatma mı? Yoksa Türkiye’nin geçirdiği demokratik sürecin bir uzantısı mı?

2. MSP’nin dinsel eğilimine karşın her iki partinin ekonomik ve toplumsal sorunlara yaklaşım tarzı, CHP’yi MSP ile ortak bir hükümet kurmaya iten nedenler arasında değerlendirilebilir mi?

3. AP’nin milletin kendisine muhalefet görevi verdiğini ileri sürerek hiçbir hükümet ile koalisyona gitmeme kararı süreci etkilemiş midir?

Bu çalışmada, CHP-MSP koalisyonunun kurulmasında etken olan faktörler belirlenerek her iki parti arasında siyasi görüş açısından zıtlık olmasına rağmen koalisyonun nasıl gerçekleştiği somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Her iki partinin çizgileri ve açılımları arasındaki farklılıklar nedeniyle CHP-MSP koalisyonunun kurulması aşamasında partilerin taleplerinin neler olduğu belirlenmiştir. Her iki partiyi, koalisyon

kurmandan alıkoyan farklılıklar ile her iki partinin daha sonra koalisyon kurmalarını sağlayan hedeflerdeki benzerlikler belirlenmiştir. Ayrıca Kıbrıs Barış Harekâtı, Ege Denizi'ndeki hakların savunulması ve yasaklanan haşhaş ekiminin yeniden başlatılması gibi meselelerle Türkiye'nin etkin bir biçimde dış politikada ağırlık kazanması bu hükümet döneminde gerçekleştiğinden CHP-MSP Koalisyon Hükümeti döneminin önemli konuları üzerinde durularak I. Ecevit Hükümetinin gerçekleştirdiği projeler ve diğer gelişmeler değerlendirilmiştir.

Bu tez çalışması toplamda dört bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde 27 Mayıs 1960 darbesine giden süreç, MBK'nin oluşumu, 1961 Anayasası, AP'nin ve diğer partilerin kuruluş süreci değerlendirilmiştir. Ayrıca 15 Ekim 1961 Türkiye genel seçimleri değerlendirilerek, 1961-1965 dönemi koalisyon hükümetleri, AP'de parti liderliği yarışı ve Demirel'in başkanlık süreci, 10 Ekim 1965 Türkiye genel seçimleri ile 1965-1973 yılları arasındaki gelişmeler incelenmiştir.

İkinci bölümde ise, CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin kuruluşunda etkisi olan 14 Ekim 1973 yılı Türkiye genel seçimleri ile mevcut siyasal ortam değerlendirilerek Cumhurbaşkanı Korutürk'ün milli koalisyon formülü, ordunun tutumu ve I. Ecevit Hükümetinin kuruluşuna giden süreçte gerçekleşen koalisyon görüşmeleri irdelenmiştir.

Üçüncü bölüm, "CHP-MSP Koalisyonu" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde I. Ecevit Hükümetinin kuruluşu, yapısı incelenerek koalisyonun göreve başladığı dönemde yaşadığı zorluklar, ekonomik bunalım ve siyasal ortam değerlendirilmiştir. Ayrıca CHP-MSP Koalisyon Hükümeti döneminde yaşanan (Genel Af Kanunu, Haşhaş Ekimi Krizi ve Türkiye-ABD ilişkileri, TRT Sorunu, Ege Kıta Sahaneliği, FIR Hattı ve Hava Sahası Meselesi, Ortak Pazar Meselesi gibi) gelişmeler ayrıntılarıyla değerlendirilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde ise CHP-MSP Koalisyon Hükümetindeki bütün anlaşmazlıkları gölgede bırakan Kıbrıs Barış Harekâtı ile koalisyonu sona erdiren süreç irdelenmiştir. Ayrıca CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin sona ermesiyle yaşanan yeni hükümet bunalımı aktarılmıştır.

Temel odak noktasını CHP-MSP partileri arasında siyasal görüş açısından zıtlık olmasına rağmen koalisyonun nasıl gerçekleştiğini somutlaştırmayı amaçlayan tezde I. Ecevit Hükümeti dönemi ele alınarak literatüre katkıda bulunmak hedeflenmiştir. Tezde

yöntem olarak öncelikle bu konuyla ilgili akademik tezler taranmıştır. Olayların ve tartışmaların geçtiği dönem ruhunu yansıtabilmek adına farklı görüşleri temsil eden gazete ve dergilerden kronolojik olarak yararlanılmış bunların yanında meclis tutanakları üzerinden parlamentoya yansıyan gündem ve tartışmalar yansıtılmıştır. Çalışmada Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, CIA Arşivi, Meclis Zabıtları, Resmî Gazete ve dönemin seçilmiş gazeteleri (Milliyet, Millî Gazete, Cumhuriyet, Hürriyet, Son Havadis, Yeni Şafak) ve dergileri (Forum, Yankı, Kim, 7 Gün, Parlamento, Meydan vb.) taranmış ve incelenmiştir.

Döneme ait kitap ve makaleler, partilerin seçim programları ve bildirgeleri, hatıratlar ve diğer telif ve tetkik eserler taranmış ve yararlanılmıştır. Ayrıca dönemin önemli figürleri Eski Cumhurbaşkanı Vekili ve Eski Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan Vekili Yasin HATİPOĞLU ve değerli Eski Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyesi Temel KARAMOLLAOĞLU ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen veriler akademik bir yaklaşımla değerlendirilerek döneme açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Literatürde, CHP, MSP ile alakalı hazırlanan bazı akademik çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar partilerin ya da parti liderlerinin biyografileri, görüşleri, değişimleri, dünyaya olan bakışları vb. doğrultusunda değerlendirilmiştir. 1973 Türkiye genel seçimleri sonrası Bülent Ecevit tarafından kurulan 37. Türkiye Hükûmeti veya I. Ecevit Hükûmeti (26 Ocak 1974 - 17 Kasım 1974) ile ilgili doğrudan çalışılmış bir doktora tezi bulunmamakla beraber, tezlerde farklı dönemlere dair süreçler değerlendirilirken, CHP-MSP koalisyon hükûmetini kısa birer bölüm olarak değerlendiren doktora tezlerinde ise süreç yüzeysel olarak ele alınmış ve dönemin siyasi boyutu eksik kalmıştır.

Literatürde 2022 yılında, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında Yalçın Murgul tarafından yazılan, MSP ve MHP'nin dünyaya bakışını değerlendiren ve her iki partinin dünyaya bakışının mukayesesi ile sonlandırılan *“Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin Dünya'ya Bakışı: Mukayeseli Bir İnceleme (1971-1980)”* başlıklı doktora tezi bulunmaktadır. Bu çalışmada Murgul, MSP ve MHP'nin uluslararası meselelere yönelik değerlendirmeleri üzerinde durmuş aynı zamanda Türkiye'deki dinsel sağa yönelik

incelemelerde bulunarak bu partilerin Türkiye siyasetinde yarattıkları etkiyi değerlendirmiştir. Çalışmada, 1970'lerin milliyetçi aşırı sağın en iyi bilinen siyasi grubu olarak MHP alınırken İslamcı sağın en güçlü ve bilinen kesimi olarak MSP alınmıştır. Partilerin görüşlerini tahlil ederken 1970'lerde aşırı sağın bakış açısı ortaya konulmuştur. “MSP ve MHP'nin birbirlerine Bakışı” başlıklı bölümde MSP-MHP arasındaki ilişkiyi kronolojiye bağlı olarak ele alan bu çalışma CHP ile koalisyon görüşmelerine girmesi nedeniyle MSP'yi zayıf nokta olarak değerlendirirken İslam tarihine atıfta bulunarak MSP'ye fazlasıyla yüklenildiği ve eleştirildiğini aktarmaktadır. Bu çalışma, MSP ve MHP'nin ideolojik yaklaşımlarını karşılaştırırken CHP-MSP koalisyonunun dinamikleri ve bu koalisyonun siyasal, ekonomik ve sosyal etkileri üzerine yeterli analiz sunmamaktadır. Özellikle koalisyon sürecindeki iş birliği, hükümetteki rol dağılımı ve CHP'nin stratejik tutumu gibi unsurlar tezin kapsamı dışında kalmıştır. Bu durum, CHP-MSP koalisyonunun dönemin siyasetindeki öneminin tam olarak ortaya konmasını engellemektedir.

Bir diğer çalışma 2022 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalında Mustafa Cem Ünal tarafından yazılan “*Bülent Ecevit'in Dış Politika Anlayışı ve Türk Dış Politikasına Etkileri (1972-1980)*” isimli doktora tezidir. Dış politikanın belirlenmesinde ve uygulamasında devlet liderlerinin önemli bir payı olduğunu dile getiren Mustafa Cem Ünal, Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasının oluşumunda sergilediği tutum ve davranışları, sorunları çözmede gösterdiği fikir ve anlayışı nedeniyle Bülent Ecevit'in siyasete atıldığı, başbakanlık yaptığı ve muhalefette kaldığı süreçteki yaklaşımlarını belgeler, tutanaklar ve gazeteler ışığında değerlendirmiştir. Bu çalışma, Bülent Ecevit'in dış politika anlayışına odaklanmakla birlikte, CHP-MSP koalisyon hükümetinin dış politika uygulamalarında MSP'nin rolü ve koalisyon ortaklığının etkilerine ilişkin analizlerde sınırlı kalmaktadır. Bu durum dönemin dış politika dinamiklerinin bütüncül bir şekilde değerlendirilmesini engellemektedir.

2021 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalında Mustafa Burak Çelebi tarafından yazılan “*Millî Görüş Hareketi'nin Siyasal Partileri ve Değişim: Milli Selamet Partisi ve Refah Partisi Üzerine Bir İnceleme*” başlıklı doktora çalışması ile örgütsel değişim, pozisyon değişimi ve politika değişimi içerisinde yer alan bazı konuların doğrudan ve dolaylı olarak MSP-RP

çizgisindeki değişimlere yansımasını açıklanmıştır. Mustafa Burak Çelebi, bu çalışmada Millî Görüş Hareketi'nin oluşumunu Millî Görüş Hareketinin siyasal partileri olarak değerlendirdiğı Milli Selamet Partisi ve Refah Partisi açısından değerlendirmiştir. Çalışma, CHP-MSP Koalisyon Hükümeti bağlamında değerlendirildiğinde, koalisyon dönemindeki MSP'nin siyasal tutumu ve koalisyonun işleyişine dair kapsamlı bir analiz sunmamaktadır. Tezde, daha çok Millî Görüş hareketinin genel ideolojik gelişimi ve Refah Partisi dönemine odaklandığından, CHP ile MSP arasındaki koalisyon deneyimi ve bu ortaklığın Türkiye siyasetindeki etkileri yeterince ele alınmamıştır.

Bir diğer akademik çalışma ise 2020 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Dürdane Şahin'in, *"Ara Rejim ve Koalisyon Hükümetleri Döneminde (1960-1965) Türkiye'de Siyasi Hayat"* başlığıyla yazmış olduğı doktora çalışmasıdır. Bu çalışmada ise Şahin, 27 Mayıs 1960 darbesine giden süreç, Milli Birlik Komitesi ve faaliyetleri, Yassıda duruşmaları ve Demokrat Parti mensuplarının yargılanması, darbe sonrası kurulan siyasal partiler ve 1961 anayasası, koalisyon hükümetleri dönemi (1961-1965), Silahlı Kuvvetler Birliği ve faaliyetleri ile 1965 seçimlerini irdelleyerek 1960-1965 dönemi siyasal hayatı üzerinde değerlendirmeler yapmıştır. Tez, CHP-MSP Koalisyon Hükümeti dönemini kapsam dışı bıraktığı için bu döneme ilişkin ayrıntılı analiz ve değerlendirmeler sunmamaktadır.

Millî Görüşü odak noktasına alan bir diğer çalışma ise 2020 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında Halit Tunçkaşık tarafından hazırlanan *"Political Compromise and Coalitions in Turkey: The Case of Millî Görüş"* isimli doktora çalışmasıdır. Bu çalışmada Tunçkaşık, Millî Görüş hareketinin siyasal uzlaşma yönünden diğer siyasal aktörlerden farkını ortaya koyarak millî görüşün içinde yer aldığı koalisyonların (1974 CHP-MSP Koalisyonu, 1975 AP-MSP-CGP-MHP Koalisyonu, 1977 AP-MSP-MHP Koalisyonu, 1996 RP-DP Koalisyonu) siyasal uzlaşma tutumları değerlendirilerek farklılıkları ortaya konmaya çalışılmıştır. Tezde Millî Görüş hareketinin genel koalisyon stratejileri kapsamlı şekilde incelenirken, MSP'nin katılmış olduğı koalisyonlarda millî görüş hareketinin farklılıkları ve bu farklılıkların dört farklı koalisyon içinde nasıl ortaya çıktığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda *"Political Compromise and Coalitions in Turkey: The Case of Millî Görüş"* isimli

Çalışma CHP-MSP koalisyon hükümeti özelinde dönemin siyasal dinamikleri ve işleyişine dair analizlerden yoksundur denilebilir.

2012 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında İslam ve İslamcılık bağlamlarında Necmettin Erbakan'ın Türk siyasal yaşamına etkilerini inceleyen Işıl Arpacı ise *“Türk Siyasal Yaşamına Etkileri Bakımından İslamcılık ve Necmettin Erbakan”* başlıklı doktora tezinde Necmettin Erbakan'ın siyasal İslamcı yerine İslam'ın siyasal yöntemlerini kullanmış bir lider olarak tanımlanması gerektiğini açıklamıştır. Ayrıca Necmettin Erbakan'ın Millî Görüş partileri de açıklanmaya çalışılmıştır. Bu alışma Necmettin Erbakan'ın düşünsel çizgisi ve İslamcılığın genel etkilerine odaklanmakta; ancak CHP-MSP koalisyon hükümeti sürecine dair ayrıntılı bir çözümlleme sunmamaktadır. Bu durum, CHP-MSP koalisyonu açısından MSP'nin koalisyon deneyimi içindeki siyasal tutumu, uzlaşma biçimi ve hükümet uygulamaları açısından literatürde önemli bir boşluk oluşturmaktadır.

Bir diğer akademik çalışma ise 2008 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında F. Orkunt Canyaş tarafından yazılan *“Türkiye’de Sosyal Demokrasinin Evrimi: CHP rneği”* adlı doktora çalışmasıdır. Canyaş, CHP'nin sosyal demokrasi sürecinde geldiği aşamayı değerlendirerek sosyal demokrasi geleneğini açıklamış ve Avrupa'daki sosyal demokrasi kavramı ile CHP'nin program/tüzüğünde kendisini tanımladığı demokratik sol arasındaki ilişkinin niteliğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmada, demokratik sol söylemi ile sosyal demokrasi arasındaki farkları belirlemiştir. Bu alışma, CHP'nin sosyal demokrat kimliğine odaklanmakla birlikte, CHP-MSP'nin koalisyon dönemine ilişkin detaylı bir değerlendirme sunmamaktadır. Bu noktada CHP'nin farklı ideolojik bir partiyle kurduğu koalisyon sürecinin sosyal demokrasi pratiğine etkilerini ortaya koyma açısından literatürde önemli bir boşluk bırakmaktadır.

Bu çalışmaların yanı sıra 2002 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalında 1961-1980 yılları arasında kurulan koalisyon hükümetlerinin araştırıldığı ve hükümetlerin yapı-işleyiş açısından farklılıklarının ortaya konduğu Nedim Yalansız tarafından yazılan *“Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon Hükümetleri (1961-1980)”*, başlıklı doktora tezi

bulunmaktadır. Bu çalışmada Yalansız, aynı zamanda ülkenin iç ve dış politik sorunlarının koalisyon hükümetlerin uyguladığı politika ve gerçekleştirdiği icraatları nasıl etkilediğini inceleyerek koalisyon hükümetlerinin önemi vurgulanmıştır. Tezde koalisyon hükümetleri genel çerçevede ele alınsa da, CHP-MSP koalisyonuna dair detaylı bir çözümleme sunulmadığı görülmektedir.

1998 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Kamu Hukuku Ana Bilim Dalında *“Türkiye’de 1991-1995 Dönemi Koalisyon Hükümetleri ve Siyasi Muhalefet”*, başlıklı A. Şakir Demirtaş tarafından yazılan doktora çalışmasında ise Demirtaş, liberal demokrasi kurumları ve koalisyon hükümetleri kavramı üzerinde teorik açıklamalarda bulunarak koalisyon hükümetlerinin kuruluşu, stratejileri ve türlerini değerlendirmiştir. Çalışmada, 1991-1995 yılları arasındaki koalisyon hükümetleri incelenmiş ve koalisyon hükümetlerinin demokratik yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline geldiği düşüncesi vurgulanmıştır. Çalışmanın dönemsellğine bağlı olarak bu çalışmada 1970’lerdeki CHP-MSP koalisyonuna yer verilmediği görülmektedir. Bu durum, CHP-MSP koalisyon deneyiminin karşılaştırmalı analizine olanak tanımamakta ve CHP-MSP koalisyonunun tarihsel ve siyasal bağlam içindeki konumunun literatürde yeterince görünür olmasını engellemektedir.

1997 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalında *“1961 Anayasası ve 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi”*, başlıklı doktora çalışmasında Bilgi Küçükcan, 1961 anayasası sonrası yapılan seçimlerde ortaya çıkan ilk dört koalisyon hükümetini değerlendirmiştir. Dönemin toplumsal ve siyasal gruplarının, yeni oluşan toplumsal ve siyasal dengeler içerisindeki durumlarını irdeleyerek ilk koalisyonlu yaşam biçiminin Türk demokrasisi içerisindeki öneminden bahsetmiştir. *“1961 Anayasası ve 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi”* başlıklı tez değerlendirildiğinde, çalışma yalnızca 1961 Anayasası sonrası erken dönem koalisyonlarını ele almaktadır. Çalışma, bu nedenle 1970’lerdeki CHP-MSP koalisyon hükümetine dair herhangi bir değerlendirme sunmamaktadır.

1996 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünde yapılan *“Çok Partili Dönemde Türkiye’de İslamcılık”* isimli doktora tezinin yazarı olan Doğan Duman ise, Türkiye’nin çok partili hayata geçişinden sonra

siyasal ve ideolojik ortamda laik rejim ile İslamcı hareket arasındaki ilişkiyi değerlendirmiş, İslamcı-gelenekçi çevrenin siyasal iktidarlara olan ilişkilerini ve demokratik-laik sisteme bakış açılarını İslamcı çizgideki gazete-dergiler ile bazı düşünür ve yazarların eserlerinden yararlanarak açıklamıştır. Bu çalışma genel olarak İslamcı düşüncenin çok partili siyasal düzende geçirdiği dönüşüme odaklanmakta; ancak CHP-MSP koalisyon hükümetine ilişkin ayrıntılı bir değerlendirme sunmamaktadır.

Literatürde döneme ışık tutan temel kaynaklar içerisinde yer alan Feroz Ahmad'ın *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)* isimli eserin birinci bölümünde Ahmad, 1923'ten beri iktidarda olan CHP'nin seçim yenilgisiyle sonuçlanan 5 yıllık geçiş dönemini (1945-1950) sunmaktadır. Her biri askeri müdahale ile sonuçlanan sonraki iki on yılı tematik olarak tartışan Ahmad, dönemin genel bir görüntüsünü ele almaktadır. Diğer ana bölümlerde ise siyasi partilerin, ekonominin ve ordunun rolü üzerine bilgi veren Ahmad, Bülent Ecevit'in ortaya çıkışıyla belirginleşen yeni bir evreyi sunmuştur. Son iki bölümde ise din ve siyaset ile dış politikayı değerlendiren Ahmad, Türk demokrasi tarihine önemli katkıda bulunmuştur.

Kemal H. Karpat'ın *Studies on Turkish Politics and Society : Selected Articles and Essays* isimli eserinde Karpat, Türkiye'de 1950 yılından itibaren yaşanan sosyo-ekonomik ve politik değişim sürecini konu almaktadır. Kitabın üç ana bölümünden ilkinin oluşturan "Siyaset" başlıklı kısmında kaleme aldığı ilk yazısı 'Türkiye'de siyasal gelişmeler 1950-1970' başlığını taşımaktadır. Bu çalışmada 14 Mayıs 1950 genel seçimleri sonrası Türk siyaseti önünde açılan yeni dönem ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Karpat'a göre 14 Mayıs 1950 genel seçimleri sonrasında Türkiye'de batı tarzı klasik parlamenter demokratik sistem kurulmuş ve sosyal demokrasi fikri başarıyla sosyal yaşama enjekte edilmiştir.

Kemal H. Karpat'ın diğer bir eseri olan, *Turkey's Foreign Policy in Transition 1950-1974* isimli çalışmasının bir bölümü olan War on Cyprus: The Tragedy of Enosis bölümünde ise Karpat, Türkiye'nin dış politikasında bir dönüm noktası olan Kıbrıs meselesini ve hükümetin çözüm sürecini açıklamıştır.

Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012 isimli eserde ise Kemal H. Karpat, Osmanlı Devleti'nin köklü değişimlerinin yaşandığı 19.yy ile Cumhuriyet dönemini birbirine

bağlayarak 1800'lerden 2012 yılına kadar yaşanan olayları incelemiş ve ana olaylar ile gelişmeler üzerinden Türkiye Tarihinin kısa bir özetini sunmuştur.

Dönemin önemli şahsiyetlerinden olan Necmettin Erbakan'ın *Davam* isimli eseri Erbakan'ın mücadelesini ve hedeflerini kendi kaleminden anlattığı kitabıdır. Erbakan, kitabının giriş bölümünde hayat hikayesine yer vererek, İslam, medeniyet, maarif, sanayi, adli düzen ve İslam birliği üzerine görüşlerini dile getirmektedir. Kitabın, "Kıbrıs Davamız" başlıklı bölümünde Kıbrıs'ın geçmişten günümüze önemi ve Kıbrıs Barış Harekâtı üzerine detaylı açıklamalarda bulunmuştur. Çalışmada, Milli Selamet Partisinin 1974-1978 yılları arasında dört yıl süren üç koalisyon hükümeti dönemindeki görüşleri ve gerçekleştirdiği hizmetler yer almaktadır.

Gazeteci Mehmet Çetingüleş'in, dönemin diğer önemli şahsiyetlerinden olan Bülent Ecevit'le vefatından önceki son üç yılda gerçekleştirdiği röportaj ve sohbetlerden oluşan *Ecevit'in Anıları-12 Yıl Saklı Tutulan "Veda" Sohbetleri* isimli eseri gazeteci Çetingüleş'e göre Ecevitlerin Türkiye'ye bıraktığı siyasi miras niteliğindedir. Bülent Ecevit, gazeteci Çetingüleş ile gerçekleştirdiği röportaj ve sohbetlerin ardından şunu söylemiştir: "Sayın Çetingüleş, her şeyi size anlattım. Artık anılarımı yazmama gerek kalmadı". Aynı zamanda bu eser Rahşan Ecevit'in de anılarını içermektedir.

William Hale, tarafından yazılan *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset* isimli eserde ise modern devletlerde ordunun rolü anlatılmaktadır. Hale, bu eserde Türkiye'nin siyasi sistemi ile bu sistemin dayanağı olan toplumsal ve ekonomik alt yapıyı sunmak istemiştir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun 1918'de çöküşünden sonra dünya siyasetinin önüne çıkan Türkiye'de yaşanan darbeleri, ordunun siyasete etkisini karşılaştırmalı olarak sunarak modern Türkiye'nin çözümlemesini sunmaya çalışmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1960 SONRASI SİYASİ GELİŞMELER

1.1. DARBEYE GİDEN SÜREÇ VE 27 MAYIS 1960 DARBESİ

Türkiye Cumhuriyeti parti sistemleri açısından değerlendirildiğinde, kuruluşundan 1946 yılına kadar ülkede tek parti, 1960 yılı sonrasında da çok partili sistemi geçmiştir.⁴⁴ CHP, 1923-1945 yılları arasında ülkeyi tek başına yönetmiştir. 1945'ten sonra DP'nin kurulmasıyla birlikte çok partili hayata geçiş olmuştur. 1946'da yapılan seçimlerde oyların açık kullanımı, sayımın gizli yapılması gibi nedenlerle Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen ilk çok partili genel seçim, "şaibeli seçim" olarak anılmıştır. 1950'de gerçekleştirilen milletvekilliği seçiminde ise gizli oy açık sayım metodu uygulanarak seçim demokratik bir şekilde gerçekleştirilmiştir. CHP bu seçimde ilk defa muhalefete düşmüştür.⁴⁵

1950 yılı genel seçimlerinde Kars'tan aday olarak CHP listesinden milletvekili seçilen Sırrı Atalay* seçim sonuçlarını ve sonrasında parti içerisinde yaşanan tartışmaları şu şekilde değerlendirmektedir:

"Seçimlerin sonucu CHP'nin ağır yenilgisi ve iktidar değişikliği oldu. Doğal olarak seçim yasasına karşı şiddetli eleştiriler başladı. Bütün suç çoğunluk sistemine yüklenmek isteniyordu. Eğer Nispi Temsil Sistemi olsaydı, CHP bugünkünün üç katı daha fazla milletvekili çıkarabilecekti. Suçlamaların Parti içinde sürüp gittiğini anımsıyorum. Seçim sistemi kavgasının ardı arkası kesilmedi. Oysa, ülkede gizli oy-açık sayım şeklinde, baskısız, serbest ilk seçim yapılacaktı. Bütün bu eleştirileri ve kavgalara karşı İnönü'nün tavrı hep aynı oldu: "Anayasalarla ve seçim yasalarıyla oynamaya gelmez".⁴⁶

Bu dönemde iktidarda olan DP'nin ilk yılları kalkınma açısından parlak geçmiş, DP iktidarı döneminde yatırımlar artarak ekonomik anlamda hızlı bir büyüme sürecine girilmiştir. Tarım sektöründe artan makineleşme ile tarımsal ürünlerde artış iki katına çıkarak karayollarının gelişimi, fabrika, konut, okul sayılarında yaşanan artışlar ve köyden kente yaşanan göçler nedeniyle kültürel yaşamda da yenilikler söz konusu olmuştur. Bu dönemde yaşanan canlanma da Marshall Planı kapsamında alınan dış

⁴⁴ Erdoğan Teziç, *100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s.108.

⁴⁵ İdris Kardaş, *Hükümet, Koalisyon Cumhurbaşkanlığı Krizleri*, İstanbul, 2017, s.12-16.

* Sırrı Atalay: Türk Hukukçu ve Siyasetçi, 1950 Yılından 1960 Yılına Milletvekilliği, 1960 Yılı Sonrasında İse Kurucu Meclis Üyesi, Senatör, Adalet Bakanı, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Oldu. Fahri Korutürk'ün Yokluğunda Cumhurbaşkanı Vekili olarak Görev Yaptı.

⁴⁶ Sırrı Atalay, *Bir Ömür Politika Kars'tan Zincirbozan'a*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986, s.53-54.

yardımlar iktidarın daha rahat hareket etmesine yardımcı olmuştur. 1954 yılı seçimlerinde de başarı gösteren DP, ağırlıklı olarak ithalata dayanan ilk dönemdeki başarıyı ikinci döneminde yakalayamamıştır. Yaşanan bu düşüşte alınan dış yardımların azalması ve dış borçlanmanın üst sınıra dayanmasının rolü büyüktür. DP, ortaya çıkan ekonomik bunalımlar karşısında çaresiz kalarak ortaya çıkan birçok problemi çözmede yetersiz kalmıştır.⁴⁷

1954-1957 yıllarında da iktidarı devam eden DP, muhalefet partilerinin, sendikaların, basın, üniversitelerin üzerindeki denetimi artırarak siyasal ve toplumsal muhalefeti bastırmaya yönelik sert önlemler almış, bu durum ülkede gerginliğin artmasına ve muhalefetin dahada sertleşmesine neden olmuştur. DP hükümeti, iç politikada yaşanan bu baskıcı ortamın kamuoyunda yaratabileceği huzursuzluğu dengeleyebilmek adına dış politikada Kıbrıs meselesini ön plana çıkarmıştır. Bu dönemde Kıbrıs sorunu Türk dış politikasının merkezine yerleşmiş ve Yunanistan ile olan ilişkilerde gerilimler yaşanmıştır. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ilk somut işareti, 18 Nisan 1960'ta kurulan Tahkikat Komisyonu*'nu protesto etmek amacıyla 28-29 Nisan'da İstanbul ve Ankara'da gerçekleşen öğrenci olaylarıyla ortaya çıkmıştır. İktidarın bu gelişmeleri sağ duyu ile değerlendirememesi ve sert tutumu nedeniyle silahlı kuvvetlerden gelen ilk ciddi uyarı Kara Kuvvetleri Komutanı Gürsel'in Milli Savunma Bakanına gönderdiği mektup olmuştur. Cumhurbaşkanı'nın ve hükümetin istifası istenerek, harp okulu öğrencilerinin katıldığı yürüyüşler gerçekleştirilmiştir. Menderes'in istifa etmekte direnmesi nedeniyle 27 Mayıs 1960 Cuma günü Silahlı Kuvvetler yönetime el koymuş böylelikle Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk askeri darbesi gerçekleşmiştir. Menderes Hükümeti yerine Milli Birlik Komitesi kurularak, 1961 yılındaki seçime kadar MBK yönetimi devam etmiştir.⁴⁸

1.2. MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ

27 Mayıs 1960'ta 38 asker ülke idaresini ele almış oldu. DP kapatıldı ve partinin meclis üyeleri devlete karşı ihanet ile suçlandılar ve hüküm giydiler. Yaklaşık bir yıl

⁴⁷ Serkan Yorgancılar, *Milli Görüş 1969-1980*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2012, s. 20-21.

* Tahkikat Komisyonu: Demokrat Parti tarafından 18 Nisan 1960'ta kurulan 15 Üyeli Türkiye Büyük Millet Meclisi Komisyonuydu. 7 Nisan'da Demokrat Parti Meclis Grubunun bir bildiri yayımlamasından sonra kurulan muhalefet ve basının faaliyetlerinin tahkik edilmesi için kurulmuş bir komisyondur. Komisyon sadece Demokrat Partili milletvekillerinden oluşmaktadır.

⁴⁸ Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.25.

sürecek olan askeri idare sürecinde yeni bir anayasa hazırlandı. Hazırlanan bu anayasada iki meclisli parlamenter sistem, nisbi temsil, anayasanın güvencesini sağlamak adına bir anayasa mahkemesi, ekonomiyi düzenlemek adına bir devlet planlama teşkilatı gibi fikirler yer alırken 1961 Anayasası geniş çaplı toplumsal ve ekonomik amaçlar belirlemekteydi.⁴⁹

27 Mayıs 1960 ihtilalini gerçekleştiren ve MBK adını alan değişik rütbelerdeki 38 subay, ihtilalin başına Gürsel'i getirmiş, Devlet Başkanı, Başbakan ve MBK'nin başkanlık görevlerini de Gürsel üzerine toplamıştı.⁵⁰ Orgeneral Gürsel başkanlığındaki MBK, bir bildiri yayınlarak müdahalenin belli bir şahsı ya da zümreyi hedef almadığını belirtiyor, temel amacının iç uzlaşmazlıkları engellemek olduğunu ifade ediyordu. Yeni bir hükümetin oluşumu için en kısa zamanda seçimlerin gerçekleşeceğine dair söz veren ordu, Türkiye'nin dış politikasında belirlenen taahhütlere de bağlı kalacağını belirtiyordu.⁵¹

Cumhuriyet gazetesinin 27 Mayıs 1960 tarihli "Türkiye'nin, kahraman Silahlı Kuvvetlerimiz tarafından idaresinin ikinci günündeyiz" başlıklı haberinde meclisin feshedildiği ve yeni Anayasa ile demokratik müesseselerin kurulma hazırlığına başlandığı bilgisi verilerek siyasi hayatta çok önemli değişikliklere gidileceği vurgusunun yapıldığı görülmektedir. MBK, yapmış olduğu basın açıklamasında hareketin izahı, kimlerin nezaret altına alındığı, Bayar, Menderes ve arkadaşlarının durumu ve DP'nin durumuna dair sorular yanıtlanmıştır.⁵²

MBK, yeni anayasayı hazırlama görevini İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar'ın başkanlık edeceği bir profesör grubuna verdiğini açıklamıştır. Bir hukukçular heyetinin hazırlayacağı yeni anayasa yürürlüğe girene kadar siyasi partilerin faaliyetleri yasaklanmıştır.⁵³ Yönetime el koyan silahlı kuvvetlerin amacı en başta tarafsız bir yönetim tarafından denetlenecek bir serbest seçim yapılması ve iktidarı seçimleri kazanan partiye devretmek iken 27 Mayıs 1960'ta Sıddık Sami Onar

⁴⁹ Ayşe Güneş Ayata, *Cumhuriyet Halk Partisi (Örgüt ve İdeoloji)*, Gündoğan Yay., İstanbul, 2010, s.81.

⁵⁰ Walter Weiker, *1960 Türk İhtilali*, Cem Yayınları, İstanbul 1967, s.18-21; Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.164.

⁵¹ Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, s.191.

⁵² Ankara, Siyasi Hayatta Çok Önemli Değişikliklere Gidiyoruz, *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1960, s.1-2.

⁵³ Bir Hukukçular Heyeti Yeni Anayasayı Hazırlıyor, *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1960, s.1,3.

başkanlığında bir anayasa komisyonunun oluşturulmuş olması hareketin niteliğini değiştirmiştir.⁵⁴

Anayasa ön projesi hazırlama komisyonunun tespit ettiği esasların ana hatlarının belirlendiği raporda yer alan detaylar 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen darbenin önemini ayrıntılarıyla ortaya koymaktadır. Özetle raporda, ülkenin içinde bulunduğu durumun adı bir hükümet darbesi olmadığı ifade edilmektedir. “27 Mayıs inkılap hareketi niçin yapıldı?” başlıklı beyanda partizan bir idare kurulduğu, hukuk devleti vasfının ortadan kalktığı, plansız bir yatırım politikası ve suistimallerin, enflasyonist bir mali politika ve hayat pahalılığının olduğu, fikir hayatı ve basın hürriyeti üzerine baskının yapıldığı, tek parti diktatoryası kurularak Büyük Millet Meclisinin meşruluğunu kaybettiği ifade edilerek bu durum karşısında devletin ordusuna meşruiyet ve sosyal nizamı yeniden kurmak mecburiyeti hasıl olunmuştur açıklamaları yer almıştır. Aynı zamanda bu hususta alınacak iki tedbir olarak fiili ve geçici bir hükümetle idareyi devam ettirme ve yeni bir anayasa ile seçim kanununu meydana getirmenin söz konusu olduğu aktarılmaktadır.⁵⁵

Türkiye ile ABD arasında ise temmuz ayı ortalarından itibaren “Emekli İnkılap Subayları” adı verilen Eminsular* olarak kısaltılan mesele patlak vermiştir. MBK ve Devlet Başkanı Gürsel'in daveti üzerine Büyükelçi Warren 13 Temmuz'da Gürsel'i ziyaret etmiştir. Gürsel, Türk ordusu içerisinde özellikle yüksek rütbelerde yaşlanma olayı olduğunu belirterek ordunun gençleşmesi için yüksek rütbeli subayların %10-15'inin mecburi emekliye sevk edileceklerini ve bu hususta 100 milyon liraya ihtiyaç duyulduğunu aktarmış, bu miktarın ABD tarafından karşılanmasını talep etmiştir. Fahir Armaoğlu'nun ifade ettiği gibi, Büyükelçi Warren Türkiye'ye Eminsular için yardım yapılmasına karşı çıkmış ve ordudaki bu tasfiyenin siyasal amaçlı olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Daha sonra devreye NATO Başkomutanı General Norstad'ın girmiş olduğunu belirten Armaoğlu, General Norstad'ın 25 Temmuz'da Ankara'ya

⁵⁴ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.171.

⁵⁵ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 27 Mayıs İhtilali ile İlgili Verilen Beyanlar, BCA, 30-1-0-0/16-86-4.

* Eminsular Olayı: 27 Mayıs İhtilali Sırasında, İhtilali Gerçekleştirenler Tarafından 235 General ve Amiral ile 5 Bine Yakın Subayın Emekli Edilmesi Olayıdır.

* Mehmet Fahir Armaoğlu: Türk Siyasal Tarihçi ve Akademisyen. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığı ve Çeşitli Yüksek Eğitim ve Finansman Kurumlarında İdare Meclisi Üyeliği Yapmıştır.

gerçekleştirdiği bir günlük ziyaret sonrası Vaşington’da Dışişleri, Savunma Bakanlıkları temsilcileri ve Amerika Genelkurmay Başkanı General Twining’in de dahil olduğu bir toplantıda Eminsular için 10 milyon dolarlık bir yatırım yapılmasının gerekliliğini savunduğunu aktarmaktadır. Bu suretle, Eminsular için ABD tarafından 10 milyon dolarlık yardım yapılarak, yapılan yardım doğrudan Eminsular için gösterilmemiş, yardımın Türk bütçesinin bazı kısımlarını desteklemek amaçlı yapıldığı belirtilmiştir.⁵⁶

27 Mayıs öncesinde bulunan partilerden DP, ihtilalden sonra 29 Eylül 1960’ta kapatılmıştır. Bu dönemde ihtilal öncesinden CHP, CKMP ve bazı küçük partiler kalmıştır.⁵⁷ Partilere dayanan bir hükümetin kurulumu gerçekleşene kadar iktidarda kalan MBK yönetimi arasında zaman zaman görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Bu görüş ayrılıkları MBK’nin “İlmliler ve Radikaller” olarak iki gruba ayrılmasına neden olmuştur. İlmliler, en kısa sürede seçimlere gidebilecek ortamın sağlanmasını ve yönetimin partiler demokrasisi ile sağlanmasını isterken Radikaller ise partilerin demokrasiyi işletemediğini düşünüyor bu yüzden askeri yönetimin devamını sağlamak istiyordu.⁵⁸ MBK’da yaşanan bu anlaşmazlıklar ise zaman zaman ihtilalin sertleşmesine, DP yöneticilerinin yargılanmasına, ordudaki bazı subayların, üniversitelerdeki 147 öğretim üyesinin tasfiyesi ile bazı toprak ağalarının çeşitli yerlere sürülmesine neden olacak kararlar alınmasında etkili olmuştur.⁵⁹

İlmliler ile Radikaller anlaşmazlığı 13 Kasım 1960’ta radikaller grubundan 14 subayın tasfiyesi ile sonuçlanmıştır. “27 Mayıs’tan sonra en mühim karar: İnkılabın dün sabah açıklanan yeni hamlesi” başlıklı haberde MBK’nin lağvedildiği ve yeniden kurulduğu, yeni kurulan MBK’nin en kısa zamanda kurulacak Kurucu Meclis ile düzeni sağlayacağı ve 14 üyenin ise tasfiye edildiği açıklanmıştır. Devlet Başkanı Gürsel bu konuda: “Bu karar asla şahıslara müteveccih değildir. Fikre, inanca ve düzenin

---

⁵⁶ Fahir Armaoğlu, “Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı”, *BELLETEREN*, Cilt 60, Sayı 227, (Nisan 1996), s. 218-220.

⁵⁷ Nedim Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.27,32.

⁵⁸ Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1997, s. 55-63; Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan mtb, İstanbul, 1966, s.92.

⁵⁹ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, 2. Cilt (1922-1971)*, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997, s.1703-1704; Nedim Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.27.

saklanması maksadına matuftur. Biz millete demokratik nizam getirmeye şeref sözü verdik, bu söz tutulacaktır.” demektedir.⁶⁰

13 Kasım tasfiyesinden sonra demokratik rejime geçişin ilk aşamalarından biri olan Kurucu Meclis*, Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisinden oluşturulmuştur. Ahmad bu konuda, Gürsel ve generallerinin kendi politikalarına karşı çıkan kişileri tasfiyeleri durumunda azınlıkta kalacaklarını belirtmiştir. Temel amaç MBK üzerinde otoriteyi sağlamak ve siyaseti askerlerden kurtaracak politikayı uygulamaya geçirmektir.⁶¹ MBK, 7 Aralık 1960'ta gerçekleştirdiği oturumda Kurucu Meclis Yasasını kabul ederek maddeler üzerinde müzakeresine başlamıştır.⁶² 6 Ocak 1961'de ise Kurucu Meclis ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. Kurucu Meclisin görevi halk oyuna sunulacak yeni anayasayı ve seçim kanunlarını hazırlayarak kabul etmektir.⁶³ Kurucu Meclis, 29 Ekim 1961'de görevini tamamlamış ve iktidarı yeni seçilen TBMM'ye devretmiştir.

1.3. 1961 ANAYASASI

27 Mayıs İhtilali sonrasında MBK, yeni anayasayı hazırlama görevini İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar'ın başkanlık edeceği bir profesör grubuna verdiğini açıklamıştı. “Anlamı büyük bir gün” başlıklı haberde anayasanın hazırlık sürecini değerlendiren yazar Nadir Nadi, bugün vatandaşların yapacağı işin milletvekili görevlerinden farksız olduğunu vurgulamıştır. Anayasa üzerinde inceden inceye çalışıldığını belirten Nadi, son üç aydır bilimsel komisyonun, temsilciler meclisinin ve kurucu meclisinde geçmiş deneyimlerinden yararlanarak son şeklini alan anayasa tasarısına bugün verilecek oylarla “Yarınki devlet mekanizmasının işleyiş düzenini bizler kuracağız” demektedir.⁶⁴

⁶⁰ Karar Bir Tebliğle Umumi Efkarı Bildirildi, *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1960, s.1,5.

* Kurucu Meclis: MBK ile TM'nin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. Asli görevi halkoyuna sunulacak yeni anayasayı görüşüp kabul etmek ve seçim kanunu yapmaktır. Bu görevi 29 Ekim 1961'de tamamlayarak iktidarı yeni seçilecek TBMM'ye devredecek, bu süre içinde yasama ve yürütme yetkilerini üzerinde toplayacaktır. Ayrıca, bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını ve eklerini görüşme ve kabul etme; barışa, savaşa, yabancı devletlere karşı silahlı kuvvet kullanılmasına ve zorlama tedbirleri alınmasına karar verme, yabancı devletler ve milletlerarası teşekküllerle yapılan antlaşmalarda sözleşme her türlü anlaşmaları ve bakanlar kurulunca ilan edilen sıkıyönetim kararını onaylama yetkileri vardır. Yasemin Doğaner, “Kurucu Meclis 1961”, *Atatürk Ansiklopedisi*, Yay. Tar. 13 Ekim 2023, [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1701/Kurucu_Meclis_\(1961\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1701/Kurucu_Meclis_(1961)), Erişim Tarihi: 10.05.2025.

⁶¹ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.177.

⁶² M.B.K. Kurucu Meclis Yasasını Kabul Etti, *Cumhuriyet*, 8 Aralık 1960, s.1,5.

⁶³ Tarihi Olayın Heyecanı ile Dolu Temsilciler Ant İçtiler, *Cumhuriyet*, 7 Ocak 1961, s.1,5.

⁶⁴ Nadir Nadi, Anlamı Büyük Bir Gün, *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1961, s.1.

MBK Başkanlığı, anayasanın tanıtılması ve halk oyuna sunulması konusunda vatandaşların aydınlatılmasını sağlamak amacıyla hazırladığı belgeyi iletmek için MBK İnkılabı Tanıtma ve Yayma Komisyonu'nu görevlendirmiştir. Özetle MBK, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nün radyolarda 15 dakikalık bir anayasa saati düzenlemesini, partilerden yetkili kişilerin konuşmalarının ve röportajlarının sağlanmasını, İçişleri Bakanlığı'nın büyük vilayetlerce anayasa ve halkoyuna sunma ile ilgili broşürler hazırlayarak halka ulaştırmasını, mahalli gazetelerde bu hususta yazıların yazılmasının teşvik edilmesini, günlük ve mahalli gazetelerin valilikler ve kaymakamlıklar aracılığıyla köylere gönderilmesini, ilköğretim müfettişlerinden, gezici kadın ve erkek kurs öğretmenleri ile köy öğretmenlerinden, muhtarlardan, serbest aydın kişilerden ve din adamlarından uygun olanların halkoyuna tesir etmeyecek şekilde konferanslar vermesini, sohbetler hazırlamasını vb. taleplerde bulunmuştur.⁶⁵

9 Temmuz 1961'de gerçekleşen 1961 Anayasası halk oylamasına katılım oranının yüzde 75 civarında olduğunu belirten Cumhuriyet gazetesi sandık başına giden vatandaşın yüzde 65'inin beyaz, yüzde 35'inin ise kırmızı oy kullandığını belirtmektedir. Sonuç olarak Anayasa halk oylamasına katılan vatandaşın yüzde 65'i anayasaya evet, yüzde 35'i ise hayır demiştir.⁶⁶ 27 Mayıs 1961'de Kurucu Meclis tarafından hazırlanan ve halk oylaması ile kabul edilen 1961 Anayasası ihtilalin yıl dönümünde kabul edilerek 20 Temmuz 1961 tarihinde ve 10859 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir.⁶⁷

1961 Anayasasıyla gerçekleştirilen önemli yeniliklerden bir tanesi özellikle MBK'nin üzerinde ısrarla durduğu husus, iktidarları ve Millet Meclisi'ni denetleyebilecek kurumların oluşturulmasıydı. Bu doğrultuda Cumhuriyet Senatosu ve Anayasa Mahkemesi oluşturulmuştur.⁶⁸ Önceki anayasalardan farklı olan 1961 Anayasası, iki meclisli bir parlamento sistemine sahipti. Millet meclisi, nispi temsil sistemiyle dört yıllığına seçilen 450 üyeden oluşurken senato ise her iki yılda bir üçte birinin emekliye ayrıldığı ve salt çoğunluk oyu ile altı yıllığına seçilen 150 üyeden, tabi

⁶⁵ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Milli Birlik Komitesi Başkanlığı'nın Anayasanın Halk Oyuna Sunulurken Halkın Eğitilmesini Sağlamayı Amaçlayan Tamim*, BCA, 30-1-0-0/33-198-3.

⁶⁶ Netice: "Evet Yüzde 65, Hayır Yüzde 35", *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1961, s.1,5.

⁶⁷ T.C. Resmî Gazete, "*Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*", 20 Temmuz 1961, Sayı:10859, s.4641-4655.

⁶⁸ Suna Kili, *27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998, s.56-57.

senatör olan eski MBK üyelerinden ve cumhurbaşkanının altı yıllığına atadığı 15 üyeden oluşmuştur. Aynı zamanda iki meclisli bu parlamento daha öncesinde tek meclisin adı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) adını almıştır. Bu dönemin dikkate değer diğer bir yeniliği ise Anayasa Mahkemesi'dir. Anayasa Mahkemesi'nin görevi yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemektir. Dikkati çeken önemli ve tartışmalı kurumlardan biri olan Anayasa Mahkemesi, görevleri ile bağlantılı suçlar dolayısıyla cumhurbaşkanı, bakanlar ve üst görevlerde yer alan memurları da yargılayabilen bir yüce divan görevini de yerine getirmiştir.⁶⁹

Yasaları gözden geçirerek tavsiye kararında bulunma ve uygun görmediği yasaları ise Millet Meclisi'ne geri gönderme görevi ise Cumhuriyet Senatosunun görevleri arasında yer almıştır. Böylelikle Cumhuriyet Senatosundan geri dönen ya da reddedilen yasalar Millet Meclisinde tekrar görüşülerek kabul edilebiliyordu. Bu doğrultuda Cumhuriyet Senatosunun yetkileri sadece eleştirmek ve tavsiyede bulunmak şeklinde sınırlandırılmıştır. Cumhuriyet Senatosu üyeleri milletvekilleri gibi yasa teklifi verme hakkına sahipti. Yasama faaliyetlerinde son söz Millet Meclisinde iken hükümetin bütçe tasarısı ya da hükümet programı kabulünde Cumhuriyet Senatosunun onayı gerekmemektedir⁷⁰. Böylelikle 1961 Anayasası kuvvetler ayrılığı ilkesini benimseyerek anayasal kurumların denetleme görevlerini yaygınlaştırmıştır. Anayasa Mahkemesine ve Yüksek Hakimler Kuruluna verilen yetkiler ile de yargı bağımsızlığı sağlanmıştır. Bu sayede yargı organları yasama ve yürütme organlarının olası baskılarına maruz kalmamıştır.⁷¹

1.4. ADALET PARTİSİNİN KURULMASI VE KURULAN DİĞER PARTİLER

MBK, Ocak 1961'de hükümet aracılığı ile siyasi faaliyetlerin serbest bırakılmasına izin vermiştir. Siyasi faaliyetlere izin verildiğini belirten tebliğ sonrasında birtakım çalışmalar yapılmış, değişik isimlerde partiler kurulmuştur. Fakat bu dönemde kurulan 13 yeni partiden sadece iki parti, 1. Koalisyon Hükümetleri döneminde siyasal

⁶⁹ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.193.

⁷⁰ "Anayasa", *Kim*, Sayı 142, (23 Mart 1961), s.15; Cem Eroğul, "Meclislerin İş birliği Yaparak Terine Getirdikleri Görevlerde ve Kullandıkları Yetkilerde Cumhuriyet Senatosunun Payı", *Türk Parlamentoculuğu'nun İlk Yüzyılı 1876-1976, Kanuni Esasi'nin 100. Yılı Sempozyumu*, Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara, 1976, s. 187-208.

⁷¹ "Anayasa", *Kim*, Sayı 140, (9 Mart 1961), s.16; "Anayasa", *Kim*, Sayı 142, (23 Mart 1961), s.12; Mümtaz Soysal, *Anayasaya Giriş*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1969, s. 222-224.

yaşam içinde etkili olacaktır. Bu partiler kurucusu Ekrem Alican* olan Yeni Türkiye Partisi (YTP) ile kurucusu Ragıp Gümüşpala olan Adalet Partisi (AP)'dir. AP, Ragıp Gümüşpala başkanlığında 11 Şubat 1961 tarihinde fiilen kurulmuştur.⁷² 11 Şubat 1961'de Adalet Partisi, Memleketçi Parti, Çalışma Partisi, Mutedil Liberal Parti, Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi isimli altı yeni parti resmi olarak kurulmuşlardır.⁷³ Siyasi parti kurulması hakkında İçişleri Bakanlığının vermiş olduğu mühlet 13 Şubat 1961'de dolmuş ve 13 Şubat'ta yedi parti daha kurulmuştur. Son gün kurulan partiler ise İşçi Partisi, Millete Hizmet Partisi, Düstur Partisi, Güven Partisi, Kemalist Gençlik Partisi, Muhafazakâr Parti ve Ekrem Alican'ın Yeni Türkiye Partisi'dir.⁷⁴

Sadettin Bilgiç*'in ifade ettiği üzere 27 Mayıs darbesi sonrası siyasi faaliyetlerin durdurulduğu, DP'li olmanın ve DP'ye oy vermenin suç olarak değerlendirildiği, DP'ye vücut veren vatandaşın aşağılandığı ve eziyet edildiği bir ortamda kurulmuş olan AP, kurulduğu ilk andan itibaren yeni bir umut olmuştur. Hatıralar isimli kitabında partinin kuruluşuna değinen Bilgiç, parti kurulduktan sonra Türkiye'de çeşitli olayların meydana geldiğini söylemektedir. AP'li arkadaşlarının bazı illerde ihbarlara maruz bırakıldığını, bazılarının sorguya çekildiğini ve tutuklandıklarını dile getiren Bilgiç, bazı gazetelerde AP için, DP'nin kapatılmasına rağmen kuyruklarının dışarıda olduğu, bu yüzden Türkiye'de yeniden düzenin bozulacağı, bunlara hak tanınmanın yanlış olduğu ve bu gibi nedenlerle gittikçe nizamın bozulacağına dair açıklamalar yapıldığını söylemektedir.⁷⁵

Zafer Karib*, AP'yi "27 Mayıs gece baskının yıktığı DP kitlesini temsil etmek iddiasıyla ortaya atılan, güdümlü olduğu şaibesini uyandıran bir parti" olarak tanımlamaktaydı. Güdümlü olma durumunu da şu cümleleri ile ifade etmekteydi:

"Güdümlü olduğunı diyoruz, çünkü bu partiyi kuran, belki, iyi niyetli ve en vurucu bir ordunun kumandanı olan bir kişiydi. Ve inancımıza göre bu sayın kumandan şayet istememiş olsaydı, bahsini ettiğimiz gece baskını başarıya ulaşamaz ve Türk milleti maddi kalkınma sahasında çok uzun senelerini

* Ekrem Alican: Türk Siyasetçi ve Maliyeci, 11. Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı.

⁷² Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.32.

⁷³ Ankara'da Altı Siyasi Parti Dün Kuruluş Müracaatlarını Yaptılar, *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1961, s.1,5.

⁷⁴ Müddetin Son Gününde Beş Parti Daha Kuruldu, *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1961, s.1,5.

* Sadettin Bilgiç: Türk Siyasetçi, Eski Türkiye Cumhuriyeti Millî Savunma Bakanı.

⁷⁵ Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.46-47.

* Zafer Karib: Türk Gazeteci, Yazar ve Yayıncı.

*kaybetmemiş olurdu. Bu bakımdan DP kitlelerini temsil edecek olan yeni partinin başına böyle bir kumandanın getirilişi şaibeli görünmektedir bize” demektedir.*⁷⁶

AP, 11 Şubat’ta kurulmuştu fakat seçim ise 15 Ekim’de gerçekleşecekti. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrasında iktidarı devralan MBK, Türkiye’de siyasal rejimi yeniden düzenleme amacıyla hareket etmiş fakat bu geçiş sürecinin ne kadar süreceği ya da hangi toplumsal-siyasal çerçevede yürütülebileceği tartışma konusu olmuştur. MBK, hizipler arası kavgalardan sonra 38 kişilik bir grup olmaktan çıkarak MBK içinde ikili bir bölünme yaşanmıştır. MBK içinde “Radikaller” olarak adlandırılan bir grup müdahalenin devrim olduğunu ve bu devrim kurumlarının oluşturulabilmesi için cuntanın iktidarda kalması yönünde görüş bildirirken, özellikle Gürsel liderliğindeki “İlımlılar” olarak adlandırılan diğer grup, sivil yönetime hızlıca geçmenin gerek iç gerekse dış politika da zorunlu olduğunu savunmaktaydı.⁷⁷ Bu nedenle 1961 yılındaki seçimlerin gerçekleştirilmesi kararı bir anlamda askeri yönetim içindeki güç dengelerinin ve dışsal baskıların bir sonucu olarak şekillenmiştir. Seçimlere giden süreçte, MBK’nin en önemli önceliklerinden biri yeni bir anayasa hazırlanması olmuştur.

27 Mayıs 1961’de Kurucu Meclis tarafından hazırlanan ve halk oylaması ile kabul edilen 1961 Anayasası, ihtilalin yıl dönümünde kabul edilerek 20 Temmuz 1961 tarihinde ve 10859 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir.⁷⁸ Anayasa için referandum 9 Temmuz 1961’de yapılmış ve oylama için %83’lük bir katılım gerçekleşmiştir. MBK anayasaya evet denilmesini istiyordu böylelikle MBK için anayasanın kabulü devrimin başarıya ulaştığının göstergesi olacaktı. AP ise oylamaya hayır diyeceğini bir bildiri ile açıklamıştı. Anayasa evet diyenlerin oy oranı %60.4 iken %39.6’sı ise hayır demiştir. 1961 Anayasası referandumunda hayır oylarının beklenenden yüksek çıkması sadece MBK’ya yönelik bir tepki değil, dönemin ekonomik koşullarının ve yaşanan toplumsal huzursuzlukların bir yansıması olarak da değerlendirilebilir.⁷⁹

⁷⁶ Zafer Karib, *Siyasi Partiler Beynelmîlel Denge Politikası ve Yeni Devrin Eşiğinde MSP*, Çığır Yayınları, İstanbul, 1977, s.70.

⁷⁷ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s.181-182.

⁷⁸ T.C. Resmî Gazete, “*Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*”, 20 Temmuz 1961, Sayı:10859, s.4641-4655.

⁷⁹ “Seçimler”, Kim, Sayı 156, (29 Haziran 1961), s.5-6; Feroz-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, s. 234; Metin Toker, *İsmet Paşa’yla 10 Yıl (3.Cilt 1960-1961)*, Akis Yayınları, Ankara 1967, s.181-184.

Dönemin siyaset, iktisat ve kültür dergisi olan Forum, “Halkoyu ve Neticeleri” başlıklı değerlendirmesinde hayır diyenlerin büyük çoğunluğunun ihtilali ve ihtilal sonrası yönetimi protesto etmek amacıyla hayır dediklerini ifade etmektedir. Yapılan değerlendirmede hayır diyenlerin büyük çoğunluğunun ya eski iktidara taraftar olup bugünkü rejimi onaylamayan vatandaşlardan oluştuğu ya da bir kısım vatandaşın enflasyonu neticelendirmek adına bugünkü idarenin aldığı tedbirlerden dertli olduğu için hayır demiş olmalarının mümkün olduğunu belirtmektedir. Bunların dışında İzmir, Manisa, Aydın, Kütahya, Bursa gibi eskiden DP iktidarını destekleyen bazı vilayetlerde oyları etkileyen durumun temelde siyasi olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁰

Referandum sonuçlarına göre kısa bir süre sonra gerçekleşecek olan genel seçimlerde partilerden hiçbiri kesin çoğunluğu sağlayarak tek başına iktidara gelemeyecekti. Bu noktada partilerin birleşmesi hususu gündemde yer alırken partilerin birleşme eğilimlerinin parti liderlerinden ziyade oylama sonuçlarına göre halktan geldiği ifade edilmekteydi. Yaşanılan bu gergin siyasi ortamda sosyo-ekonomik sorunlarla fazlasıyla karşılaşılması ve Yassıada duruşmalarında alınacak herhangi bir karar halkı, uzun vadeli çıkarları aleyhine oy vermeye sevk edeceği düşüncesi de hakimdi.⁸¹

AP ise bu süre içinde bir taraftan teşkilatlarını oluşturmaya çalışırken diğer taraftan seçimlere katılmak zorundaydı. Fakat yetkili yetkisiz yazar olan olmayan birçok kişi vatandaşın kafasında soru işaretleri yaratmak adına AP’yi bugünden yarına kapanacak bir parti şeklinde lanse ediyordu. Eylül 1961’de ise Yassıada kararları açıklanacak, DP’lilerin suçun oluşmadığı bir ortamda en ağır şekilde cezalandırıldığı görülecekti.⁸²

1.5. YASSIADA MAHKEMELERİ

27 Mayıs sabahının ilk saatlerinde yapılan faaliyetlerden biri de DP mensuplarının önde gelen isimlerinin tek tek yakalanması oldu. MBK’nin yayınladığı tebliğe göre Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve 7 Bakan ve birçok DP’li yakalanmış ve silahlı kuvvetlerin muhafazası altına alınmıştır. MBK yayınladığı tebliğde “Emniyet

⁸⁰ “Halkoyu ve Neticeleri”, *Forum*, Sayı 175, (15 Temmuz 1961), s.1-2.

⁸¹ M. Ali Yalçın, “Birleşme”, *Son Havadis*, 13 Temmuz 1961, s.3; “Seçimler, Evveli ve Sonrası”, *Forum*, Sayı 176, (1 Ağustos 1961), s.3-4.

⁸² Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.64-68.

altına alınan sabık muhterem devlet ve hükümet reisleri ve erkanları ile kabine üyelerinin hayatları hakkında Türk milleti huzurunda verdiğimiz vaade sadık bulunmaktayız. Endişe edilecek herhangi bir durum mevcut değildir” açıklamasında bulunmuştur.⁸³

MBK; Cumhurbaşkanı, darbe ile düşürülen hükümet üyelerini, DP milletvekillerini ve ileri gelenlerini yargılamak adına olağanüstü bir mahkeme kurma yoluna gitmiştir. MBK, bu kapsamda 18 Ağustos 1960'ta kurulan Yüksek Adalet Divanına yargılama yetkisini tanımlayarak mahkeme üyelerini seçmiştir. 14 Ekim 1960 tarihinde Yassıada'da başlayan yargılamalarda temel dava konusu “Anayasayı ihlal” olmakla beraber duruşmalar ve tutukluluk halleri tam 11 ay sürecektir.⁸⁴ Harp Okulunda tutulan DP mensuplarının Yassıada'ya gönderilmesine karar verilerek hazırlıklara başlanmıştır. Yassıada'ya ilk etapta bakanlar ve milletvekilleri daha sonra da Menderes ve Bayar sevk edilmiştir.⁸⁵

14 Ekim 1960 günü Yassıada Mahkemesi Başkanı Salim Başkol'un “Millet adına yargılamayı açıyorum” sözüyle başlayan Yassıada duruşmalarının kararı 11 ay sonra 205. duruşma gününde açıklanmıştır.⁸⁶ 15 Eylül 1961'de Celal Bayar, Adnan Menderes, Hasan Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu ve 10 DP ileri geleni ölüm cezalarına çarptırıldı. MBK, Yüksek Adalet Divanı tarafından verilen 15 idam cezasından üçünü tasdik etmiş, diğerlerini müebbet hapis cezasına çevirmiştir.⁸⁷ 31'i müebbet hapis ve 418'i çeşitli hapis cezaları alırken 123'ü beraat etmiştir. İdam cezası alanlar diğerlerinden ayrılmış ve İmralı Adası'na sevk edilmişlerdir.⁸⁸

MBK kararına göre, Yüksek Adalet Divanınca ve ittifakla ölüm cezasına çarptırılan sakıt Reisicumhur Celâl Bayar, sakıt Başbakan Adnan Menderes, sakıt Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve sakıt Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın ölüm cezaları tasdik etmiş ve ancak bunlardan Celâl Bayar'ın 65 yaşını bitirmiş olması dolayısıyla ölüm cezasını müebbet ağır hapse tahvil eylemiştir. Keza diğer ekseriyetle

⁸³ Menderes Kütahya Yolunda Yakalandı, *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1960, s.1,5.

⁸⁴ Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 76-77.

⁸⁵ Bayar ile Menderes de Yassıada'ya Getirildiler, *Hürriyet*, 11 Haziran 1960, s.1.

⁸⁶ Karar Günü, *Milliyet*, 15.09.1961, s.1,5.

⁸⁷ Haklarında İdam Kararı MBK Tarafından Onaylanan Sanıklar: Menderes, Zorlu, Polatkan, *Milliyet*, 15 Eylül 1961, s.1,5.

⁸⁸ Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s.87.

ölüm cezasına çarptırılan Refik Koraltan, Agâh Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Ahmet Hamdi Sancar, Nusret Kirişcioğlu, Bahadır Dülger, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrakoglu, Zeki Erataman ve Rüştü Erdelhun'un cezalarını da müebbet ağır hapse çevirmiştir.⁸⁹ Bu kararın arkasından 16 Eylül'de Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan, 17 Eylül'de ise Adnan Menderes hakkındaki karar infaz edilmiştir.

1.6. 15 EKİM 1961 SEÇİMLERİ

Menderesten sonra ülkenin siyasi tablosunda yer alan üç aktör CHP'liler, DP'nin mirasçıları ve askerlerdi. DP kapanmış, parti yöneticileri ya hapsedilmiş ya da idam edilmişti. Sağ paramparçaydı ve bu noktada CHP kendisinden fazlasıyla emindi.⁹⁰

AP, infazlar sonrasında sıkıntı günler yaşıyor, Menderes ve arkadaşlarının idamı parti içinde karışıklık yaratıyordu. Parti içinde ise idamlara tepki olarak seçimlerin boykot edilmesi düşüncesi dile getiriliyordu. Ragıp Gümüşpala ise idamları engelleyememekle suçlanıyor, parti genel başkanlığına ise Ali Fuat Cebesoy*'un getirilmesi düşüncesi ortaya çıkıyordu.⁹¹ Ayrıca Yassıda kararlarını etkileyebileceği düşüncesiyle partiler arası yuvarlak masa konferanslarında kabul edilen müşterek beyannamenin 16 Eylül 1961'de açıklanmış olması AP'de yaşanan huzursuzluğun nedenleri arasında gösterilmiştir. Beynamede alınan kararda partiler, DP zihniyetini temsil etmeyecek ya da devam ettirmeyeceklerini aynı zamanda ihtilalin istismarına da müsaade etmeyeceklerini vaat etmişlerdir.⁹²

Seçim kapsamında 25 Eylül 1961'de başlayan propaganda faaliyetleri, ilk etapta kardeşlik ve birlik mesajları ile başlarken 15 Ekim 1961'de gerçekleşecek olan seçimlere gergin bir atmosfer içinde girilmiştir. MBK, süreç içerisinde siyasi parti liderleriyle gerçekleştirdiği görüşmelerde seçime katılacak partilerin seçim kampanyasındaki davranışlarını belirlemek istemiştir.⁹³

---

⁸⁹ T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, “Yüksek Adalet Divanınca Verilen Ölüm Cezaları Hakkında T.C. Milli Birlik Komitesi Özel Komisyonu Raporu”, Cilt 6, Birleşim 105, 15.09.1961, s.1-3.

⁹⁰ Münir R. Aktolga, *Hatıralar, Nereden Başlamıştık Nerele Gitti İşin Ucu*, Alter Yayıncılık Ltd. Şti, Ankara, 2028, s.197.

* Ali Fuat Cebesoy: Türk Asker ve Siyasetçi, Eski Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanı.

⁹¹ Metin Toker, *İsmet Paşa'yla 10 Yıl (3.Cilt 1960-1961)*, s.222.

⁹² “Andlaşmanın Gizli Maddesi Dün Açıklandı”, *Milliyet*, 17.09.1961, s.1,7.

⁹³ Işıl Tuna, 27 Mayıs'ın Gölgesinde Demokrasiye Dönüş: 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX/40, (2020-Bahar), s.227.

Partilerin mitingleri sırasında yaşanan hadiseler seçim sürecinde yaşanan gerginliği açıkça ortaya koymaktaydı. CHP ve AP liderleri konuşmalarında memleketin her zamandan çok huzura muhtaç olduklarını ifade ederken, mitinglerde çıkan kavgalara gazete manşetlerinde sıklıkla yer verilmekteydi.⁹⁴

“Bazı partililer dün hadise çıkardılar” başlıklı haberde AP taksim mitinginden dönen kalabalık bir grup Saraçhanebaşı’nda CHP’ye ait otomobilleri durdurarak flamalarını parçalamış ve camları kırmıştır. Aynı zamanda camında CHP pankartı bulunan bir evi de taşlamışlardır.⁹⁵ CHP-AP arasında bu süreçte yaşanan anlaşmazlıkların dönemin siyasal atmosferi ve her iki parti arasındaki ideolojik ve politik yaklaşımlarından kaynaklı olduğu ifade edilebilir. Neticede CHP, darbenin ardından kurulan MBK ve yeni anayasa sürecinde önemli bir rol oynarken, AP ise DP’nin devamı olarak görülüyor özellikle Yassıda süreci ve yargılamalarda daha eleştirel bir duruş sergiliyordu.

MBK ve Bakanlar Kurulu, seçimlerin bir yandan serbestlik içerisinde geçmesini sağlayacak tedbirler alındığını açıklarken Başkan Gürsel ise radyo programlarında yaptığı konuşmalarda vatandaşları seçimleri tehlikeye düşürecek söylenti ve hareketlere karşı uyanık davranmaya davet etmekteydi.⁹⁶

Seçimlerin yaklaşmasıyla birlikte, siyasi parti temsilcilerini Çankaya Köşküne davet eden Gürsel, seçim sonrasında hükümetin nasıl kurulacağı ve meclisin nasıl açılacağına ilişkin bir dizi koşul ileri sürmüştür.

Gürsel’in sunduğu şartların başında;

1. Cumhurbaşkanlığına Cemal Gürsel’in seçilmesi,
2. CHP-AP’nin koalisyon hükümeti kurması,
3. DP’lilerin affının istenmemesi,
4. Eminsü’ların orduya dönmemesi,

⁹⁴ “Kayseri’de CKMP’lilerle CHP’liler Kavga Etiler”, *Milliyet*, 17.09.1961, s.1,7.

⁹⁵ “Bazı Partililer Dün Hadise Çıkardılar”, *Milliyet*, 15.10.1961, s.1,5.

⁹⁶ “Gürsel, Seçim Yapılamazsa Milli Felaket Olur Dedi.”, *Milliyet*, 21.09.1961, s.1,5.

5. 147'lerin* üniversiteye dönmemesi yer alıyordu.⁹⁷

1961 Ekim'inde yapılan genel seçimler sonucunda hiçbir parti tek başına iktidar olamadı. "Hiçbir parti mutlak çoğunluk sağlayamıyor: Koalisyon" başlıklı haberde CHP ile AP'nin eşit şanslarda çektiği ifade edilirken genel düşüncenin Millet Meclisinde hiçbir partinin çoğunluğu sağlayamaması nedeniyle koalisyona gidilmesinin zaruri olacağı yönündeydi.⁹⁸

Tablo 1.1. 15 Ekim 1961 Yılı Seçim Sonuçları

Partinin Adı	Aldığı Oy	Oy Yüzdesi	Milletvekili Sayısı
AP	3.527.435	% 34.8158	157*
CHP	3.724.435	% 36.7	173
CKMP	1.415.390	% 14.0	54
YTP	1.391.934	% 13.7	65
Bağımsızlar	81.732	% 0.8	-

Kaynak: Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri*, s.50.

Tablo 1.2. Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları

Partinin Adı	Aldığı Oy	Oy Yüzdesi	Senatör Sayısı
AP	3.560.675	% 35.371	68*
CHP	3.734.285	% 37	36
CKMP	1.350.892	% 13.4	16
YTP	1.401.637	% 13.9	27
Bağımsızlar	39.558	% 0.4	-

Kaynak: Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri*, s.50.

* 147'ler Olayı: 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin Ardından 147 Öğretim Üyesini Üniversitelerden İhraç Kararına Verilen İsimdir. Milli Birlik Komitesi Tarafından Verilen Bu Karar ile Üniversiteden İhraç Edilenlere 147'ler Denmektedir. Karar, 27 Ekim 1960'ta alınmıştır.

⁹⁷ Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.72-74.

⁹⁸ "Hiçbir Parti Mutlak Çoğunluk Sağlayamıyor: Koalisyon", *Milliyet*, 16.10.1961, s.1.

* İhsan Köknel, AP Ankara Listesinden Bağımsız Aday Olarak Seçilmiştir. Bu Nedenle AP Mecliste 157 Milletvekili ile Temsil Edilmiştir.

* Suat Hayri Ürgüplü, Ali Fuat Başgil, Faruk Işık, AP Listelerinden Bağımsız Aday Olarak Senatör Seçilmişlerdir. Bu Nedenle AP Senato'da 68 Senatörle Temsil Edilmiştir.

1957 yılı seçimlerine nazaran bu seçim döneminde 1 milyonluk seçmen artışı ve CHP’de ise oy artışı olmasına rağmen, CHP dört yıl öncesiyle karşılaştırıldığında 1961 yılı seçimlerinde daha az oy almıştı.⁹⁹ Halkın tepkisine neden olan birtakım uygulamaların ihtilalin nedeni olduğu iddia edilen CHP’ye mal edilmiş olması CHP’nin oylarının azalmasında etkili olmuştu.¹⁰⁰ Seçim sonuçları hem CHP’yi hem de orduyu memnun etmemişti. Seçimlerden önce CHP’nin en az 400 milletvekili kazanması ve 10 yıl önce geride bırakmış olduğu iktidara yeniden geleceği umut edilirken seçim sonuçları hayal kırıklığı yaratmıştı.¹⁰¹

Gazetecileri evinde kabul eden AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, gazetecilere “Türk milletinin bize gösterdiği itimada layık olmaya çalışacağız, iktidara geliyoruz” açıklamasında bulunmuştur. Aynı zamanda AP’nin kurulduğu ilk andan itibaren ifade edildiği üzere memlekette huzur partisi olacağını dile getirmiştir.¹⁰²

Seçim sonuçları değerlendirildiğinde AP’nin eski DP’lilerin oylarının hepsine ulaşmamış olduğu, AP dışında kapılarını DP’lilere açan YTP’nin de 1.392.000’e yakın oy ile AP oylarını böldüğü ve seçimde başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda kapatılan DP’nin bir kısım oyları CKMP’ye de gitmiştir. Bu noktada gerek CHP’nin seçimlerden beklediği oy oranını alamamış olması, aynı zamanda AP, YTP ve CKMP partileri arasında eski DP’nin oylarının da bölünmüş olması partilerin çoğunluğu sağlayamamış olmasına neden olmuştur.¹⁰³

Hiçbir partinin gerekli çoğunluğu sağlayamaması nedeniyle Devlet Başkanı Gürsel ve MBK, dört parti arasında “Milli Koalisyon” yapılması için temaslara başlamıştır. MBK heyetinin parti merkezlerini ziyaretleri sonrasında yapılan açıklamada “Genel olarak AP hariç, bütün partiler ikili bir koalisyona taraftar görünmemektedirler. Ancak dörtlü bir koalisyona gitme zarureti olursa hiçbiri güçlük çıkarmayacağı konusunda teminat vermektedir” açıklamasında bulunulmuştur. AP, komite üyelerine YTP üyeleri ile koalisyon yapabileceklerini ve bu konuda temaslara başladıklarını belirtirken, CHP ise üç partinin koalisyon yapmasını isterken uğradıkları hayal kırıklığı

⁹⁹ Walter Weiker, *1960 Türk İhtilali*, s.125-126.

¹⁰⁰ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türkiye’de Üç Devir*, 1. Cilt, Sinan Yayınları, İstanbul 1972, s.187.

¹⁰¹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi V, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, s. 90.

¹⁰² “AP Çevreleri İktidara Gelecek Kadar Mebus Çıkardıklarını Bildiriyor”, *Milliyet*, 17.10.1961, s.1.

¹⁰³ Walter Weiker, *1960 Türk İhtilali*, s.126-131; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, Afa Yayınları, İstanbul 1996, s.318-319.

nedeniyle muhalefette kalmayı tercih edebileceklerini belirtmiştir. CKMP, muhalefette kalmak istediklerini belirterek mutlaka koalisyon yapılması isteniyorsa AP ile YTP'nin koalisyonunu önermiştir. Son olarak YTP ise dörtlü koalisyona taraftar olduğunu belirterek AP veya CHP ile yapacağı bir koalisyonun YTP'yi zayıflatacağını, teşkilatı dağıtacağını söylemiştir.¹⁰⁴

Koalisyon meselesi gündemde iken meclisin önünde de Cumhurbaşkanlığı seçimleri gibi önemli bir mesele duruyordu. Cumhurbaşkanlığı adayı olarak en çok Cemal Gürsel ve Ali Fuat Başgil*'in isimleri yer almaktaydı. Cumhurbaşkanlığı seçimini Hatıralar isimli kitabında değerlendiren Bilgiç'in ifadelerinde yer alan detaylar dikkat çekicidir. Cuntacıların toplantılar düzenlediği, MBK'ya ve başkanına aynı zamanda siyasi parti liderlerine de emirlerin yağdırıldığı bu günlerde parti toplantılarının yoğun olduğunu ifade eden Bilgiç, Cumhurbaşkanlığına aday olarak sadece Gürsel'in gösterilmesi ve hükümetin de İnönü başkanlığında AP ve CHP arasında kurulmasının telkin edildiğini söylemektedir. Parti bünyesinde, Cumhurbaşkanlığına Ali Fuat Başgil'in önerilmesi hususunda görüş birliğine varmaya çalıştıklarını dile getiren Bilgiç, Ankara'ya gelen Başgil'in Samsun senatörlüğünden istifası sağlanarak TSK'nin baskısı ile Ankara'dan ayrılmasının sağlandığı aktarılmaktadır.¹⁰⁵

25 Ekim 1961'de gazeteler "Silahlı Kuvvetlerin Talepleri" başlığı ile birtakım hususları açıkladılar. Bu bağlamda Gürsel aracılığıyla siyasal partilere iletilen bu taleplerin başında, Cumhurbaşkanlığı makamına Cemal Gürsel'in seçilmesi gelmekteydi. Buna ek olarak, tüm siyasal partilerin kamuoyu önünde 27 Mayıs Devrimi'ne sadakatlerini beyan etmeleri, Atatürk devrimlerine bağlılıklarını ilan etmeleri ve bu ilkeleri programlarında benimsemeleri istenmiştir. Ayrıca, millî bir koalisyon hükümetinin kurulması, orduya ilişkin kanunların siyasî hesaplarla istismar edilmemesi ve TSK'nin kurumsal yapısının tartışma konusu yapılmaması, Yassıada Mahkemeleri'nin aldığı kararların meclis içinde ya da dışında siyasi polemik konusu

¹⁰⁴ "MBK, Partilerin Bir Milli Koalisyon Teşkilini İstiyor", *Milliyet*, 18.10.1961, s.1,5.

* Ali Fuat Başgil: Türk Hukukçu ve Siyasetçi. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Profesörü, Senatör ve Milletvekili. Cumhuriyet Tarihinin İlk Liberal Kuruluşu Sayılan "Hür Fikirler Cemiyeti" Kurucu Başkanı ve Derneğin Aylık Yayın Organı Hür Fikirler Dergisinin Sahibi.

¹⁰⁵ Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.80-82.

edilmemesi ve son olarak siyasal partilerden gericiliğe taviz verilmeyerek irticaya karşı tavizsiz bir duruş sergilemeleri istenmiştir.¹⁰⁶

Parti liderleri ile komutanların yapmış oldukları görüşmeler sonrasında üç maddelik bir protokol üzerinde anlaşılmış ve protokol imzalanmıştır.¹⁰⁷ Hava Kuvvetleri Komutanı Org. İrfan Tansel bu konuda açıklama yaparak ana hatlarıyla üç maddelik protokolü aktarmıştır. Protokole göre “Cemal Gürsel Cumhurbaşkanlığı’na seçilecek, Yassıada suçlularının affı için teklif verilmeyecek ve Eminsu’lar kanununa dokunulmayacaktır”.¹⁰⁸

Milliyet gazetesi, 26 Ekim 1961 tarihli sayısında Cumhurbaşkanlığı seçimi için en kuvvetli namzet Orgeneral Cemal Gürsel’dir açıklamasında bulunarak AP’nin sağcı kanadının, Ali Fuat Başgil’in senato üyeliğinden istifası üzerine Cumhurbaşkanlığı için İstanbul senatörü Ethem Menemencioğlu’nu desteklediğini belirtmiştir.¹⁰⁹ Bu şartlar altında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde tek namzet olarak gösterilen Gürsel, 607 oydan 434’ünü alarak Gürsel, Cumhurbaşkanı olmuştur. 607 milletvekili ve senatörün katıldığı oylamada 156 oy boş çıkmıştır.¹¹⁰ Seçim sonrası senatörlükten istifası hakkında açıklamada bulunan Başgil ise, “Ankara’da geçen salı gecesi saat 20’den sabahın dördüne kadar yaptığım çeşitli temaslardan sonra buna mecbur oldum... Beni seven vatandaşların bu hareketimi anlayışla karşılayacaklarını ve beni mazur göreceklerini ümit eder sayın Gürsel’in başkanlığının Türk milletine hayırlı uğurlu olmasını dilerim” demiştir.¹¹¹

1961 yılı seçimleri, 27 Mayıs darbesi sonrasında gerçekleşen ilk genel seçimler olup, bu süreçte TSK etkili bir siyasal aktör olarak varlık göstermiştir. 15 Ekim 1961’de gerçekleşen seçimlerde demokratik bir geçiş hedeflenmekle birlikte bu dönemde, ordunun siyasal süreç üzerindeki belirleyiciliği siyasal sistemin yeniden yapılandırılması noktasında etkili olmuştur. Özellikle AP’nin DP’nin devamı olarak görülmesi ordu içerisinde rahatsızlık yaratırken Cumhurbaşkanlığına Gürsel’in

¹⁰⁶ Muzaffer Ayhan Kara, *Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu: Koalisyonlar*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004, s. 51.

¹⁰⁷ “Anlaşmaya Varıldı”, *Milliyet*, 25.10.1961, s.1,7.

¹⁰⁸ Muzaffer Ayhan Kara, *Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu: Koalisyonlar*, s. 51.

¹⁰⁹ “Cumhurbaşkanı Bugün Seçiliyor”, *Milliyet*, 26.10.1961, s.1,5.

¹¹⁰ “2. Cumhuriyetin İlk Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel”, *Milliyet*, 27.10.1961, s.1,5.

¹¹¹ “Başgil İstifaya Mecbur Oldum Dedi”, *Milliyet*, 28.10.1961, s.1,5.

seçilmesi askeri müdahale sonrası siyasi yönlendirmenin askeri etkisinin sürdüğünü göstermektedir.

Diğer yandan hükümet kurma çalışmaları devam etmekteydi. Hükümetin kurulması için çeşitli görüşler ve alternatifler ortaya konulurken temelde amaç CHP-AP Koalisyonunun kurulmasıydı. DP'nin devamı olduğunu dile getiren YTP, CKMP ve AP % 62 oy oranına sahip olmalarına rağmen parti liderlerinin anlaşılamaması nedeniyle Cumhurbaşkanı Gürsel, anayasal hakkını kullanarak hükümet kurma görevini CHP Genel Başkanı İnönü'ye verdi. Böylelikle ilk koalisyon hükümeti (Birinci İnönü Koalisyon Hükümeti) CHP-AP arasında kurulmuş oldu.¹¹²

1.7. 1961-1965 DÖNEMİ KOALİSYON HÜKÜMETLERİ

1.7.1. CHP-AP Koalisyonu

Cumhurbaşkanı Gürsel, kabinenin kuruluşu ile ilgili temalarına 2 Kasım'da başlayarak ilk olarak CKMP Genel Başkanı Bölükbaşı ile görüşmüştür. YTP, AP ve CHP Genel Başkanlarından sonra kabineyi kuracak başbakanı tayin etmek üzere çalışmalarına devam etmiştir. Gürsel'le yapılan ilk temaslardan sonra CKMP hariç diğer üç parti arasında üçlü bir koalisyon kurulması ihtimali belirlenmiş ve üçlü koalisyonun şartlarının gözden geçirilmesine karar verilmiştir.¹¹³ Fakat başbakanlık konusunda çıkan görüş farklılıkları nedeniyle üçlü koalisyon yerine ikili koalisyona gidilme ihtimali ortaya çıkmıştır. CHP, üçlü koalisyonda başbakanlığın kendilerine verilmesini isterken YTP ve AP ise CHP'li bir başbakanın başkanlığında koalisyona girmeyeceklerini beyan etmişlerdir.¹¹⁴

Hükümetin bir an önce kurulması için yeni bir yol bulduğunu açıklayan Gürsel, bu hususun “Sırayla hükümet etme” yani permütasyon* olduğunu ifade etmiştir. Gürsel'in, siyasi partilerin koalisyonu sağlayamadıkları takdirde bir tedbir olarak uygulanmasını istediği bu formül, Millet Meclisi Başkanı Fuat Sirmen tarafından CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye, Senato Başkanı Suat Hayri Ürgüplü tarafından da AP

¹¹² İdris Kardaş, *Manşetlerle Hükümet, Koalisyon, Cumhurbaşkanlığı Krizleri*, s.36-42.

¹¹³ “3'lü Koalisyona Doğru”, *Milliyet*, 04 Kasım 1961, s.1,5.

¹¹⁴ “Bir Başbakan Aranıyor”, *Milliyet*, 06 Kasım 1961, s.1,5

* Cumhuriyet gazetesinde permütasyon olarak ifade edilen formül, *Milliyet Gazetesinde* “Yeni Bir Formül: Her 8 Ayda Değişen “Döner Kabine” olarak belirtilmiştir. Döner Kabine (Rotasyon) usulünde koalisyona üç parti girecektir. İlk Kabinenin Başbakanı partiler arasında kur'a ile seçilecek ve bu Başbakanın kuracağı koalisyon kabine sekiz ay süre ile vazife görecektir. Bu süre sonunda Başbakan değişecek ve yeni Başbakan da koalisyon kabineyi kuracaktır, *Milliyet*, 08 Kasım 1961, s.1,5

Başkanı Ragıp Gümüşpala'ya duyurulmuştur. Permütasyon işleyişine göre koalisyona dahil olan partiler sırasıyla sekizer ay iktidara gelecekler, iki yıl sonra aynı sıradaki partiler iktidarı yeniden devralıp yeniden devredeceklerdir. İlk önce AP ile CHP arasında kura çekilecek ve bu kurada iktidarı kazanan parti sekiz aylık iktidar görevine başlayacaktır.¹¹⁵

Permütasyon düşüncesi siyasi partiler tarafından kabul edilmemiştir. Hükümet kurma noktasında partiler arasında yaşanan buhran giderilemeyince Cumhurbaşkanı Gürsel, hükümeti kurma görevini İnönü'ye teklif etmiştir. İnönü, hükümeti kurma aşamasında diğer partilerle yapmış olduğu görüşmelerde birtakım güçlükler ile karşılaşmıştır. Bazı AP ve YTP'liler İnönü'nün CHP Genel Başkanlığından istifa ettiği takdirde tarafsız olabileceğini beyan ederek İnönü'nün görevi iade etmesini isterlerken diğer yandan da AP'liler ayrıca siyasi mahkumların affını da hükümet programına aldirmek istiyorlardı. Ayrıca AP, Genel İdare Kurulu'nun hazırladığı raporda ikisi başbakan yardımcılığı olmak kaydıyla dokuz bakanlığın kendisine verilmesini istemiştir.¹¹⁶ Ahmad bu konuda, hiçbir partinin İnönü yönetiminde çalışmak istemediğini ifade etmektedir. Parti liderlerinin bu durumu Cumhurbaşkanı Gürsel ile görüşmelerinde açıkladıklarını dile getiren Ahmad, askeri müdahaleyi tehdit edecek muhtemel bir siyasi kriz tehdidinin AP'yi İnönü ile çalışma zorunluluğuna ikna ettiğini aktarmaktadır.¹¹⁷

16 Kasım 1961'de imzalanan CHP-AP Koalisyon protokolünde yer alan detaylar koalisyonun aciliyetini ortaya koymaktaydı. AP ve CHP'den yedişer kişilik grup kabinenin oluşumuna dair ortak çalışmalara başlayarak bakanlıkların dağıtılması, hükümet programının belirlenmesi ve karşılıklı tekliflerin bağdaştırılması adına görüşmelerin gıpta edilecek bir anlayış havası içinde geçtiğini ifade etmişlerdir.¹¹⁸ Protokolde;

“Memleketimizin bugün karşı karşıya bulunduğu iç ve dış şartların, hiç vakit kaybetmeden, istikrarlı ve güven verici bir hükümet kurulmasını zaruret haline getirdiği aşikardır. Vatandaşlar arasında iyi münasebetlerin hâkim olması ve siyasi husumet fikrinin yerini, medenî bir siyaset anlayışına terk etmesi suretiyle yurtta huzurun kurulması bakımından da bir karma hükümet teşkilinde zaruret bulunduğu inancı her iki partiye hâkim olmuştur. İktisadi hayatımızın içinde

¹¹⁵ 3 Partinin Nöbetleşe İktidara Gelmeleri İstendi, *Milliyet*, 04 Kasım 1961, s.1,5.

¹¹⁶ AP ve YTP İnönü'nün CHP'den İstifasını İstedi, *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1961, s.1,5.

¹¹⁷ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.215.

¹¹⁸ Koalisyonun Esaslarında Anlaşma Oldu, *Milliyet*, 17 Kasım 1961, s.1,5.

*bulunduğu durum, hükümetin bir an önce kurulmasını ve acil tedbirlerle vatandaş dert ve ızdıraplarına çare aranılmasını gerekli kılmaktadır” denilmektedir”.*¹¹⁹

Koalisyon protokolünden de anlaşılacağı üzere vatandaşlar arasındaki siyasi zıtlaşmanın ve iktisadi hayatın zorluğunun etkisiyle bu dönemde normalde hiç olası olmayan bir durum gerçekleşmiş ve birbirine zıt bu iki parti arasında koalisyon gerçekleşmiştir. 20 Kasım 1961’de Türkiye’nin ilk koalisyon hükümeti listesi İnönü tarafından açıklanmış, 2 Aralık’ta yapılan oylama ile de CHP-AP Koalisyon Hükümeti meclisten güvenoyu almıştır.¹²⁰

Ecevit, CHP-AP Koalisyon Hükümeti döneminde Çalışma Bakanı olarak görevlendirilecektir. İnönü, AP ile Türkiye’nin ilk koalisyon hükümetini kurarak Bakanlar Kurulu listesini onay için Cumhurbaşkanı Gürsel’e götürmüş fakat Gürsel Çalışma Bakanı’nı yaşlı bulmuştur. Can Dündar ile Rıdvan Akar tarafından hazırlanan “Karaoğlan” isimli belgeselde yer alan detaylara göre İnönü’nün eve döndükten sonra çalışma bakanı konusunu damadı Metin Toker ve oğulları Erdal ve Ömer İnönü’ye açtığı ve teklifin damadı Metin Toker’den geldiği aktarılmaktadır. Metin Toker yemekte, “Paşam, yeni isimler alın, bana kalırsa Bülent Ecevit var, Onu çalışma bakanı yapın. Çok iyi olur, çok etki yapar” gibi bir şey söylemiştir. Böylelikle Çalışma Bakanlığı’na Ecevit’in adı yazılarak kendisine durumu bildirmek için Ecevit gece yarısı köşke çağırılmıştır. Ecevit ise o geceyi şu cümleleri ile aktarmaktadır: “Çok ağır bir sorumluluk hissettim üzerimde. Hiç unutmam onu... Çankaya’da İsmet İnönü’nün evinden kendi evime gelirken çok ağır bir yük hissettim ve o gece uyuyamadım”.¹²¹

Koalisyon hükümeti güven oyu alır almaz eski DP’lilerin affı konusu gündeme gelmiştir. Bilgiç, anılarını derlediği kitabında süreci şu şekilde dile getirmekteydi:

“AP’liler olarak Meclis’e ayak bastığımız andan itibaren DP’li arkadaşlarımızın siyasi hakları dahil aflatları üzerinde ısrarla duruyorduk. Yalnız af konusu iki kısımdan oluşuyordu. Bir kısmı şahsi hakları ile ilgili diğeri ise siyasi haklarla ilgili konuydu. Birincisi kanun, İkincisi Anayasa’nın tadili konusuydu. Biz ne kadar ısrar ediyorsak, CHP ve bilhassa Genel Başkanı İsmet İnönü o kadar buna uzak duruyordu. İşin acısı, bizim bakanlarımız da bizim gibi düşünmüyorlardı. Bunun gerekçesi olarak da Meclisin açılmasına rıza

¹¹⁹ İrfan Neziroğlu (hızl) ve Tuncer Yılmaz (hızl), *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 1*, TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s.4.

¹²⁰ Nedim Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.70-72.

¹²¹ Can Dündar ve Rıdvan Akar, *Karaoğlan, Belgesel*, Can Sanat Yayınları Yapım ve Dağıtım Tic. ve San. Ltd. Şti., İstanbul, Ocak 2015, s. 64-65.

*gösterilmesinin şartları arasındaki “afta ısrar etmemek” maddesini gösteriyorlardı.*¹²²

Siyasi af konusu bir süre daha ülkede ve mecliste tartışılmaya devam etmiştir. Bu durumun siyasi bir istikrarsızlığa neden olma ihtimali yanında silahlı kuvvetleri ülkenin geleceği hakkında endişelendirebileceği durumu da açıkça görülmekteydi.¹²³

15 Ekim 1961 yılı genel seçimleri sonrası hiçbir siyasi partinin tek başına iktidar olacak çoğunluğu elde edememiş olması Türkiye’yi bir koalisyon hükümeti kurma zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu bağlamda CHP-AP arasında gerçekleşen bu koalisyon ideolojik yakınlıktan ziyade, ülkede siyasal istikrarın sağlanması, olası bir askeri müdahale riskini azaltmak ve demokratik geçişin sürdürülebilirliğini sağlamak adına gerçekleştirilmiştir.

CHP-AP Koalisyon Hükümeti döneminin geçirdiği ciddi tehlikelerden birisi de 22 Şubat Olayı*’dır. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sırasında Kore’de görevde olan Talat Aydemir, Türkiye’ye döndükten sonra MBK tarafından Albay rütbesi ile Kara Harp Okulu’na atanmıştır.¹²⁴ Aydemir, 27 Mayıs’ın amacından uzaklaştırıldığına kanaat getirmiş ve 22 Şubat 1962’de genç subaylarla birlikte bir kalkışma başlatmıştır. Ancak bu girişim, başta Genelkurmay Başkanı olmak üzere, Silahlı Kuvvetler Komutanlığı’nın büyük kısmı tarafından desteklenmemiştir.¹²⁵ Aynı zamanda anayasaya ve normal demokratik düzene sadık kalınması gerektiğine, mevcut ekonomik, siyasi ve toplumsal aksaklıkların İnönü hükümeti tarafından zamanla düzeltilebileceğine ve 27 Mayıs devrimine karşı girişilen hareketlerin önlenebileceğine inanıyorlardı.¹²⁶

Talat Aydemir’in emrinde olan Kara Harp Okulunu harekete geçirerek başlattığı darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanır. 22 Şubat’ı 23 Şubat’a bağlayan gece İnönü-Sunay ekibi ile Aydemir ekibi arasında gerçekleşen pazarlık neticesinde Aydemir ve ekibinin silah bırakmak koşuluyla affedilmesi yönünde mutabık kalınmıştır.¹²⁷ 22

¹²² Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.88-89.

¹²³ “Tedbirler”, *Forum*, Sayı 191, (15 Mart 1962), s.2; Yeşim Demir, “Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri”, *ÇTTAD*, V/12, (2006/Bahar),s. 159.

* 22 Şubat Olayı: 1962’de, Kara Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Talat Aydemir ve Arkadaşlarının, Ordu İçindeki 27 Mayısçıların Tasfiyesi İçin 20 Şubat Günü Başlatılan Atama ve Gözaltına Almalara Karşı Direnişi Olayıdır.

¹²⁴ Talat Aydemir, *Hatıratım*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2020, s. 54.

¹²⁵ Murat Talu ve Ömer Osman Umar, “Albay Talat Aydemir’in 21 Mayıs 1963’te Yaptığı İkinci Darbe Girişimi ve Yargılanmasının Türk Basınına Yansımaları”, *Belgi*, S.28, Yaz 2024/II, s.195.

¹²⁶ Harekât Bastırıldı, *Milliyet*, 23 Şubat 1962, s.1,5.

¹²⁷ Muzaffer Ayhan Kara, *Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu: Koalisyonlar*, s. 67.

Şubatçıların affına yönelik 10 Mayıs 1962 tarih ve 50 sayılı kanunun çıkarılmasıyla başlayan tartışmalar ve olaylar ile koalisyon sallanmaya başlamıştır. CHP-AP Genel İdare Kurulları arasında gerçekleşen hükümeti yaşatma toplantıları da fayda sağlamamış ve hükümetin istifası ile VIII. İnönü hükümeti olarak adlandırılan bu dönem 20 Kasım 1961-25 Haziran 1962 yılları arasında yaklaşık olarak 7 ay sürmüştür.¹²⁸

1.7.2. CHP-YTP-CKMP-Bağımsızlar Koalisyonu

Birinci İnönü Koalisyon Hükümeti istifası sonrasında da mecliste durum karışıktı. Mecliste bir tarafta CHP diğer tarafta ise DP oylarına sahip çıkma yarışı içerisinde bulunan AP, CKMP ve YTP çoğunluğu bulunmaktaydı. Genel olarak bu partiler kendi aralarında bir hükümet kurabilme ortamının halen oluşmadığını düşünmekte ve aynı zamanda ordunun tepkisinden çekinmekteydiler. Cumhurbaşkanı Gürsel ise başbakan arayışı içerisinde olması nedeniyle parti genel başkanları * ile görüşmüş ve sonrasında hükümeti kurma görevini yeniden İnönü'ye vermiştir.¹²⁹

Cumhurbaşkanı Gürsel'in önerisi bütün partilerin katıldığı bir milli koalisyon olmasına rağmen af konusunda AP ile yaşanan zıtlasmalar nedeniyle İnönü bu öneriyi uygun bulmamış, YTP ve CKMP'nin de dahil olacağı üç ortaklı bir hükümet düşüncesi üzerinde durmuştur. Ordu İnönü dışında farklı bir başbakan istemediğini gösterirken başbakan yardımcılıkları ve göreve atanacaklar noktasında YTP ile anlaşma sağlanamayınca İnönü, hükümeti kurma görevini iade etmiştir. Bazı üst komutanların devreye girmesi sonucu Cumhurbaşkanı Gürsel bir bildiri yayınlamış ve radyoda ülkenin içinde bulunduğu durumu hatırlatarak İnönü'nün istifasının kabul edilmeyeceğini açıklamıştır. Bu durum üzerine İnönü için kabineyi kurma görevi kaçınılmaz olmuştur. Böylelikle 1962 ile 1963 yılları arasında CHP, CKMP, YTP ve bağımsızlardan oluşan yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuştur.¹³⁰

İkinci İnönü Koalisyonu 25 Haziran 1962'de ilan edilmiştir. Türk basınına ayrıntıları ile yansıyan bu husus, Cumhuriyet gazetesinde bilhassa CHP ve YTP gruplarında ayrı açıdan ele alınan protokol sert tartışmalara neden olmuştur açıklaması ile aktarılmaktadır. Haberde CHP'liler, değişmeyen ve değişmeyecek olan bir zihniyetin

¹²⁸ Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.97.

*AP Genel Başkanı: Ragıp Gümüşpala, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ve CKMP Genel Başkanı Hasan Dinçer'dir.

¹²⁹ Muzaffer Ayhan Kara, *Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu: Koalisyonlar*, s. 70.

¹³⁰ Şerafettin Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s. 388.

temsilcileri olarak belirtilen partilerle ikinci koalisyonun yürümeyeceğini söylemişler ve bazı üyeler ise bu protokole kırmızı oy vereceklerini gerek İnönü'ye karşı gerekse gruplarına karşı belirtmişlerdir. CHP grubunda yapılan tenkitleri sınırlı bir hava içinde cevaplandıran İnönü ise “Bu koalisyonu isteyerek mi kurduğumu zannediyorsunuz?” demiştir.¹³¹ The Economist ise büyük iş adamlarının, dini fanatizmin ve toprak ağalığının temsil edileceği bir kabinede reformların nasıl gerçekleşeceğini görmenin güç olacağını belirtmiştir.¹³²

İkinci İnönü Koalisyonu döneminde yaşanan önemli bir gelişme 21 Mayıs 1963'te gerçekleşen darbe girişimidir. Birinci darbe girişimi sonrasında af yasasıyla serbest bırakılan Talat Aydemir ve arkadaşları 21 Mayıs'ta harekete geçmişlerdir. Ankara'da radyoevi ele geçirilmiş, idareye el koyduklarını meclis ve senatoyu feshettiklerini duyurmuşlardır. Radyo birkaç kez el değiştirdikten sonra radyo evi Genelkurmay'a bağlı birliklerce ele geçirilmiştir. Yaşanan çatışmalar sonucunda 8 kişi ölmüş ve yaralıları olmuştur. Gece 4 kez el değiştiren radyo binasından sabaha doğru İnönü darbeye dair açıklamalarda bulunmuştur. Açıklamasında İnönü; “Bir yılda ikinci defa olarak vatanı korumak için hazırlanan Harbiyelilerimiz vatan aleyhine aldatılmışlardır. Gece yarısında başlayan haince tecavüz hareketi şimdi saat dokuzda tamamıyla yitmiş bulunuyor. Anayasa nizamı ve demokratik rejim Türkiye'de ebedi olarak şerefle yaşayacaktır.” demektedir. Saat 12.25'te Talat Aydemir'in Küçük Esat'ta bir evde yakalandığı haberi radyodan anons edilmiştir. Başarısızlıkla sonuçlanan 21 Mayıs darbe girişimi sonrasında Talat Aydemir ve Fethi Gürcan idam edilmişlerdir.¹³³ Başbakan İnönü, Cumhuriyet Senatosunda yaptığı konuşmada harekâtı izah etmiş ve “Silahlı Kuvvetler Anayasayı korudu” demiştir.¹³⁴

CHP, CKMP, YTP ve bağımsızlardan oluşan bu koalisyon döneminde bir yandan muhalefette yer alan AP'den kaynaklı bazı olaylar baş gösterirken diğer yandan üst komutanların İnönü'den farklı birinin başbakanlığını istemiyor olmaları ordu içinde bazı gruplarda olduğu gibi AP içerisinde de bazı tepkiler yaratmaktaydı. Türkiye ise bu ortamda Ortak Pazar'a katılmak için bir anlaşma imzalayarak 12 Eylül 1963 tarihli

¹³¹ Parti Meclis Grupları da Protokolü Gece Tasdik Etiler, *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1962, s.1,5.

¹³² Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.219.

¹³³ 32. Gün Arşivi, *Talat Aydemir'in İkinci Darbe Girişimi*, 21 Mayıs 1963, Erişim Tarihi: 09.02.2025, <https://www.youtube.com/watch?v=JANKA8pp33g>.

¹³⁴ Darbeye Teşebbüs Edenlerin Hepsisi Dün Ele Geçirildiler, *Milliyet*, 22 Mayıs 1963, s.1,7.

Ankara Anlaşması ile Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) ortak üye olarak kabulü sağlanmıştı.¹³⁵ Ortak bildiride anlaşmanın Türkiye'nin kalkınma gayretlerine itimadın delili olduğu ve anlaşmanın siyasi bakımdan Türk milletinin hayatında bir dönüm noktası teşkil edeceği belirtilmiştir.¹³⁶

Ahmad'a göre CHP, CKMP, YTP ve Bağımsızlardan oluşan bu koalisyon hükümetinin ideolojik eğilimi, Doğu Anadolu'daki toprak sahipleri ve aşiret reisleri olan 55 ağa için 10 Eylül 1962'de meclisten geçirilen yasa önerisi* ile açığa çıkmıştır.¹³⁷ MBK tarafından sürgün edilen bu ağalar, Türkiye'nin doğusundaki feodal toprak ağalarının gücünü kırmak adına tutuklanmış ve bu durum Türk hükümetinin ilk girişimi olmuştur. İnönü ise bu önemli gelişmeyi bir kalemde silerek ekonomik kalkınma için gerekli olan toprak reformu olasılığını da böylelikle zayıflatmış oldu.¹³⁸ “AP ve YTP'nin Doğu Anadolu'daki Teşkilatı Eski Nüfuz Bölgelerine Dönecek Ağaları Saflarına Çekmeye Çalışıyor” başlıklı haberde bu partilerin devrim öncesinde perde arkasından eski DP'yi müfrit şekilde destekleyen şeyh ve ağaları saflarına almak için bölgede aşikâr şekilde mücadeleye başladıkları yazılıdır. AP-YTP rekabeti olarak değerlendirilen bu durum doğu bölgesinde DP'nin kapatılmasıyla halen açıkta kalan oyların büyük bir kısmının YTP'ye kanalize edilmiş olduğunu fakat geri dönen şeyh ve ağaların AP teşkilatına katılması durumunda da politik dengenin AP lehine döneceği aktarılmaktadır.¹³⁹ Sonuç olarak hükümetin sağa vermiş olduğu ödünler karşılığında sert bir tepki oluşmuş, CHP içinde İnönü'nün başbakanlıktan ve parti genel başkanlığından istifasını isteyen bir grup oluşmuştur.

17 Kasım'da gerçekleşen yerel seçim sonuçlarına göre AP %45.8, CHP %36.21, YTP % 6.54, MP %3.18, CKMP %2.98 TİP %00.35 ve Bağımsızlar ise % 5.40 oranında oy almışlardır. İnönü'nün Amerika'da olduğu bu tarihlerde yerel seçim

¹³⁵ Şerafettin Turan, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s. 411.

¹³⁶ Ortak Pazar Anlaşması İmzalandı, *Milliyet*, 13 Eylül 1963, s.1,7.

* 2510 sayılı İskân Kanununa ek 19.10.1960 tarihli ve 105 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair yasa önerisi. Türkiye'nin doğusundaki feodal toprak ağalarının gücünü kırmak adına tutuklanan ve MBK tarafından sürgün edilen ağaların, 10 Eylül 1962'de 19.10.1960 tarihli ve 105 sayılı kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair yasa önerisinin kabulüyle sürgün kararları ortadan kaldırılmıştır.

¹³⁷ Meclis 55 Ağa ile İlgili Kanunu Kabul Etti, *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1962, s.1,5.

¹³⁸ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.220.

¹³⁹ AP ve YTP 56 Ağayı Davul ve Zurna ile Karşılama İçin Doğuda Hazırlığa Başladı, *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1962, s.1,5.

sonuçlarını iktidarda oy yitirmek olarak yorumlayan koalisyon ortakları CKMP ve YTP, millet bizden itimadını esirgedi diyerek koalisyondan çekilmişlerdir.¹⁴⁰

Dönemin siyaset, iktisat ve kültür dergisi Forum, “Basınımızda 15 Gün” başlıklı değerlendirmede 17 Kasım tarihinden sonra gazetelerin seçimle ilgili verdiği haberleri derlemiş ve koalisyonun durumu hakkında yapılan yorumları aktarmıştır. Ulus, Milliyet, Vatan, Dünya, Yeni İstanbul gibi gazetelerin birçoğunun haber içeriğini derleyen Forum’un Akşam Gazetesi’nde Vecihi Ünal’ın “Çok Parti Çok Geliyor” başlıklı yazısı aslında ilerleyen zamanlarda oluşacak koalisyon hükümetlerine dair fikir vermesi açısından önemlidir. “Çok Parti Çok Geliyor” başlıklı yazıda “... Türkiye öyle sanıyoruz ki daha uzun bir süre, biri ortanın biraz sağında, diğeri de ortanın biraz solunda bulunan iki büyük kütle partisi tarafından idare edilecektir. Ve bu arada da yavaş yavaş sağın ve solun doktrin partileri kurulacak, dayandıkları kütleyi parlamentoda temsil etme imkanına kavuşacaklardır.” demektedir.¹⁴¹

1963 yerel seçimlerinde CHP’nin belirgin şekilde güç kazanması, koalisyon ortakları YTP ve CKMP’de, iktidar dengesinin bozulduğu algısını yaratmıştır. Bu partiler, CHP’nin artan halk desteğini tek başına iktidara yönelme biçiminde yorumlamış, karar alma süreçlerinde etkisiz kaldıklarını düşünmüşlerdir. Ayrıca siyasal kimliklerini koruma ve seçmen tabanlarına mesaj verme kaygısıyla koalisyondan çekilmeyi tercih etmişlerdir. Bu durum, koalisyonun yapısal dengesizliklerini ve rekabetçi siyaset ortamını yansıtır.

17 Kasım 1963’te gerçekleşen yerel seçimlerde CHP’nin ikinci parti konumunda olması koalisyon ortakları olan YTP ve CKMP’de iktidarın dengesinin bozulduğu algısı yaratmıştır. Bu durumu halkın desteğinin arttığı ve iktidara tek başına yönelme olarak değerlendiren YTP ve CKMP, partilerinin koalisyonun karar alma süreçlerinde etkisiz kaldıkları yönünde düşünmelerine neden olmuştur. Ayrıca YTP ve CKMP partileri, partinin siyasal kimliğini koruma kaygısıyla da koalisyondan çekilmeyi tercih etmiştir.

AP’nin oy oranındaki artış, koalisyonun küçük ortaklarına olan desteğin azaldığı yönünde değerlendirilerek YTP ve CKMP, koalisyondan çekilme kararı almıştır. 1962-1964 yılları arasında vekaleten CKMP Genel Başkanlık görevini yürüten Hasan Dinçer,

¹⁴⁰ Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.122.

¹⁴¹ “Mahalli Seçimler ve Koalisyonun Durumu”, *Forum*, Sayı 232, (01 Aralık 1963), s.1,19.

mahalli seçimlere CKMP'nin tam olarak katılamamasının başlıca sebebinin mali imkansızlıklar olarak açıklamıştır. Koalisyonundan ayrılış nedenlerini değerlendiren Dinçer, koalisyonundan çekilme kararının mahalli seçimlerde alınan oyların azalmasıyla ilgili olmadığını belirtmiştir. Dinçer, karma hükümetlerde ahenkli ve dinamik bir çalışma düzeni olması gerektiğini belirterek koalisyonundan ayrılışın mahalli seçimlerde az rey almaktan ziyade diğer partilere aldıkları reyler doğrultusunda bir fırsat sunulması gerektiği düşüncesinden kaynaklı olduğunu belirtmektedir. Dinçer'e göre son seçimlerde alınan oylar AP'nin vazifeye davetini icap ettirmektedir.¹⁴²

YTP ve CKMP'nin koalisyonundan çekilme kararını resmen bildirmesi üzerine Başbakan İnönü, yurda döner dönmez 2 Aralık 1963 tarihinde Cumhurbaşkanı Gürsel'e istifasını sunmuştur.¹⁴³

1.7.3. CHP-Bağımsızlar Koalisyonu

17 Kasım 1963'te gerçekleşen yerel seçim sonuçlarına göre CHP'de gerileme yaşanmış ve CHP iki yıl içinde ikinci parti konumuna düşmüştü. Parti tabanında düşüşler yaşanmaktaydı çünkü ülkenin içinde bulunduğu sosyoekonomik ve siyasi belirsizlik ortamından CHP sorumlu tutulmaktaydı. Örneğin Cemil Sait Barlas* gibi CHP'liler gelecekteki koalisyonlardan CHP'nin uzak durmasını ve hükümet görevini AP'ye bırakmasını önermekteydiler.¹⁴⁴

İkinci koalisyon hükümetinin düşmesi üzerine CHP, bağımsızlar ile bir kabine kurmayı düşünüyordu. Tam da bu aşamada Kıbrıs olayları meydana geldi. Türklere yönelik saldırılar devam ederken 22 gün devam eden hükümet sorunu neticelendirilerek 25 Aralık 1963 günü CHP ve bağımsızlardan oluşan koalisyon hükümeti kuruldu.¹⁴⁵ İnönü, 30 Aralık'ta hükümet programını millet meclisinde okudu. Programda enflasyonsuz bir kalkınmanın sağlanacağı, özel sektör yatırımlarının üretken alanlara yönlentileceği ifade edilmiştir.¹⁴⁶ 1964 yılı boyunca üçüncü koalisyon hükümeti,

¹⁴² Başbakan İsmet İnönü Dün İstifa Etti, *Cumhuriyet*, 03 Aralık 1963, s.1,7.

¹⁴³ CKMP İktidara AP'nin Geçmesini İstiyor, Hasan Dinçer Diyor ki., *Milliyet*, 02 Aralık 1963, s.1,7.

* Cemil Sait Barlas: Türk Hâkim, Siyasetçi ve Gazeteciydi. Devlet Bakanı Olarak Görev Yaptı.

¹⁴⁴ C.S. Barlas, Milli Koalisyon Değil AP Hükümeti, *Cumhuriyet*, 25 Kasım 1963, s.7.

¹⁴⁵ Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.187-222.

¹⁴⁶ İnönü Hükümet Programını Dün Millet Meclisinde Okudu, *Cumhuriyet*, 31 Aralık 1963, s.1,7.

ekonominin ıslahı yönündeki yaşamsal görevlerinden hükümetin uzaklaşmasına neden olan Kıbrıs sorunuyla uğraşmıştır.¹⁴⁷

Kıbrıs'ta çatışmalar devam ederken Türkiye bu noktada farklı yaptırımlar uygulamaya çalışmıştır. İnönü, Anlaşmaya dayanarak Kıbrıs'a müdahale edildiğini mecliste açıklamıştır. Bütün diplomatik yolları deneyerek Kıbrıs'ta ateş kesilmesi ve tedhişin durdurulması yolundaki teşebbüslerden bir sonuç alamayan Türk hükümeti Kıbrıs garanti anlaşmasının dördüncü maddesine dayanarak “Müesses nizamı yeniden tesis etmek ve Türklerin katledilmesini önlemek” amacı ile ikaz mahiyetinde olmak üzere dört jet uçağından oluşan bir filoyu Kıbrıs üzerinde uyarı uçuşları yapmaya göndermiş ve bunun yanında Yunanistan ve İngiltere'ye birer nota gönderilmiştir.¹⁴⁸

13 Ocak 1964'te garantör ülkelerin dışişleri bakanları, Kıbrıs meselesine çözüm arayışı için Londra'da bir araya gelmiştir. Görüşmelerde Türk tarafı, Denктаş'ın önerdiği kantonlara dayalı federal yapıdan yana iken, Makarios garantörlük sisteminin kaldırılmasını savunmuş, İngiltere ise meselenin Birleşmiş Milletlere taşınmasını önermiştir. Konferansın sonuçsuz kalması Türkiye ile Yunanistan arasındaki askeri gerilimi artırmış ve Türkiye'nin adaya müdahalesi gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda Türk birlikleri İskenderun'a sevk edilerek çıkarma için harekete geçilmiş fakat bu güç gösterisi sonrasında geri çekilmiştir. 17 Mart 1964'te ise TBMM Türkiye'ye Kıbrıs'a müdahale yetkisi vermiş ve Türk karasuları 12 mile çıkarılmıştır.¹⁴⁹ Ayrıca Kıbrıs meselesi NATO'ya iletilmiş aynı zamanda garantör devletlerin bir araya gelerek meselenin çözümü için görüşmelerin yapılması gerektiği dile getirilmiştir. Üçüncü koalisyon hükümeti döneminde Kıbrıs meselesi üzerine yapılan görüşmelerde çözüm yolu sağlanamamış ve gerginlik artarak devam etmiştir.¹⁵⁰

CHP ve Bağımsız milletvekillerinden oluşan azınlık hükümeti, Meclis'te yeterli desteğe sahip değildi. AP, YTP, CKMP ve MP hükümetin mali politikalarını eleştirerek 1964 yılı bütçe oylamasında hükümetin bütçesini reddetmiş ve hükümeti düşürmeyi hedeflemiştir. Bütçenin geçmemesi, hükümete duyulan güvenin sarsıldığını gösterdiği için İnönü istifa etmek durumunda kalmıştır. Bu durum muhalefetin güç dengelerini

¹⁴⁷ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.225.

¹⁴⁸ İnönü Hükümet Programını Dün Millet Meclisinde Okudu, *Cumhuriyet*, 31 Aralık 1963, s.1,7.

¹⁴⁹ Sabit Duman, “Johnson Mektubunun Türk Solu Üzerindeki Etkisi”, s.2.

¹⁵⁰ Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.187-222.

değiştirme çabasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. CHP ve bağımsızlardan oluşan bu hükümet 12 Şubat 1965'e kadar yaklaşık olarak 14 ay görev yapmıştır.

1.7.4. AP-YTP-CKMP-MP-Bağımsızlar Koalisyonu

Bütçe oylamasında CHP-Bağımsızlar koalisyonunu düşüren AP, CKMP, MP ve YTP yeni bir koalisyon hükümeti kurmak için anlaşmaya vardılar. Cumhurbaşkanı Gürsel'in başkanlığında toplantı yapan parti liderleri "Tarafsız Başbakan" konusunda prensip anlaşmasını sağladılar. Gürsel'in ileri sürdüğü adaylar Suat Hayri Ürgüplü* ve Kemal Kurdaş* olmuştur. AP ise İhsan Doğramacı**'yı teklif etmiştir.¹⁵¹ Başbakan arayışı içerisine giren bu dört parti, Adalet Partisi listesinden bağımsız senatör olan Suat Hayri Ürgüplü üzerinde anlaşarak hükümeti kurdular.¹⁵²

Milliyet gazetesinin 17 Şubat 1965 tarihli sayısında yer alan "Durum" başlıklı değerlendirmede başbakanlık meselesine dair ayrıntılar sunulmuştur. Muhalefet partilerinin AP'li bir başbakan adayı üzerinde birleşirken, Cumhurbaşkanı Gürsel'in görevi tarafsız birine verilmesi yönündeki ısrarı manidar olarak değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmede, Gürsel'in bu davranışının gerekçesinin kesinlikle anlaşılmadığı ifade edilmektedir. Bu noktada yeni kabine tarafsız bir kimsenin başkanlığında kurulup çalışabildiği takdirde İnönü ve CHP'siz bir hükümetin işleri idare edebileceği ispat edilmiş olacak, fakat bu görevi bir AP'linin de başarabileceği iddiası ispatsız kalacaktır. Ayrıca AP ile rekabet halinde olan partilerin AP'yi yıpratmak hesapları da Başbakanın AP dışından olması durumunda zayıflayacaktır. Bunların dışında CHP hükümetini, seçimler sırasında iktidarda bulunmak amacıyla düşürmek isteyen AP'nin, iktidarın başında tarafsız bir kimsenin bulunmasıyla kaybedecekleri avantajda önemli sayılmaktadır. Aynı zamanda eski Senato Başkanı Ürgüplü'nün sosyal demokrasi ilkelerine bağlılığı, devlet hizmetindeki tecrübesi, uzlaştırmacı tutumu ve ılımlı

---

* Suat Hayri Ürgüplü: Hukukçu, Diplomat, Siyasetçi, Türkiye'nin 29.Hükümetini Kuran 14. Başbakandır.

* Mustafa Kemal Kurdaş: Türk Maliye Bakanı, IMF'nin Latin Amerika Hükümetlerine Danışmanı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü ve Türkiye Hazine Müsteşarı Başkan Yardımcısı Olarak Görev Yapan Bir Türk Ekonomistiydi.

* İhsan Doğramacı: Irak Türkmen Asıllı Türk Doktor ve Akademisyendir. Eski Ankara Üniversitesi Rektörü, Eski Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mtevelli Heyeti Başkanı, Bilkent Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi Kurucusudur.

¹⁵¹ Başbakan Tarafsız Olacak, *Milliyet*, 16 Şubat 1965, s.1,7.

¹⁵² İdris Kardaş, *Manşetlerle Hükümet, Koalisyon, Cumhurbaşkanlığı Krizleri*, s.46.

davranışlarıyla bugün için aranan başbakan adayı vasıflarına sahip gözüktüğü de ifade edilmektedir.¹⁵³

Dördüncü Koalisyon Hükümetinin kolaylıkla kurulabilmesinin nedenleri değerlendirildiğinde öncelikle hükümeti düşüren partilerin uzayacak bir hükümet bunalımı durumunda bir Dördüncü İnönü Hükümetine yolların açılacağı endişesi duydukları söylenebilir. Ayrıca hükümet bunalımının uzaması durumunda hükümeti düşüren partilerin ciddiyetten ve sorumluluk duygusundan yoksun olabilecekleri düşüncesinin hâkim olabileceği düşünülmektedir. Bunların yanında, hükümet bunalımının uzaması durumunda kamuoyu, basın ve siyaset üzerinde etkili kuruluşların göstereceği şiddetli tepkiler de hesaplanmıştır. Bu gibi sebepler yüzünden AP ve diğer küçük partiler bir protokol çerçevesinde kolaylıkla anlaşma yolunu tercih etmişlerdir.¹⁵⁴

20 Şubat'ta dört parti lideri koalisyon protokolünü hazırladılar ve hükümet programının ana hatlarını belirlediler.¹⁵⁵ Protokolde devrimlere ve 27 Mayıs'a bağlılık, tarafsız bir idarenin kurulması, toprak reformunun kısa zamanda sağlanması, iktisadi politikanın karma ekonomi düzenine ve planlı kalkınma esasına dayanması, sosyal adaletin geliştirilmesi ve dış politikanın Atatürk'ün koymuş olduğu ilkelerin ışığı altında daha şahsiyetli bir hüviyet içinde güdülmesi vb. gibi maddelere yer verilmiştir. Dördüncü hükümete dair basına yansıyan hususlar değerlendirildiğinde protokolde yer alan maddelerin birçoğunun istifaya zorlanan İnönü Hükümetinin program ve politikasından farksız olduğu düşüncesi dikkati çekmektedir. Bu noktada İnönü Hükümetini istifaya zorlayan koalisyon partilerinin bir çelişmeye düştüğü değerlendirilmesi yapılırken aynı çelişik durumun dış politika noktasında da gerçekleştiği ifade edilmiştir. Örneğin İnönü hükümetinin Türkiye'nin komşusu Sovyet Rusya ile ilişkilerini dostluk esasına göre yeniden düzenlemek için giriştiği teşebbüsleri tenkit eden bu partilerin, "komşularımızla iyi dostluk münasebetlerinin inkişafı zımında hiçbir faaliyetin esirgenmeyeceğini" ilan etmeleri gibi değerlendirmelerde bulunulmuştur.¹⁵⁶ Dördüncü Koalisyon Hükümeti programı 26 Şubat'ta Millet Meclisinde Başbakan Suat Hayri Ürgüplü tarafından okunmuştur.¹⁵⁷

¹⁵³ "Durum" Tarafsız Başbakan Meselesi, *Milliyet*, 17 Şubat 1965, s.1.

¹⁵⁴ "Yeni Hükümet", *Forum*, Sayı 262, (01 Mart 1965), s.3-4.

¹⁵⁵ Kabine ve Protokol Açıklandı, *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1965, s.1.

¹⁵⁶ "Durum" Sevindirici bir Çelişme, *Milliyet*, 21 Şubat 1965, s.1,7.

¹⁵⁷ Hükümet Programı Okundu, *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1965, s.1.

Akşam gazetesinin “Yorum” başlıklı sütunun da hükümet programı üzerine mecliste yapılan görüşmelerin eleştirildiği görülmektedir. Meclis görüşmelerine bakıldığında kimin iktidarda kimin muhalefette olduğunu anlamaya imkân yok ifadesine yer verilmiştir. “Kendilerini iktidarda olmaya alıştıramayan bazı parti liderleri muhalefetteymiş gibi konuşurken, CHP sözcüleri birer iktidar hatibi havasında nutuklar söylemektedir.” yorumu yapılmıştır. İktidar kanatlarının bocaladığı fakat yeni muhalefet CHP’nin ise saflarını sıkıştırmaya başladığı aktarılmıştır.¹⁵⁸ 4 Mart 1965’te hükümet, 231 kabul, 200 ret ve 1 çekimser oy ile meclisten güven oyu almıştır.¹⁵⁹

Dördüncü koalisyon hükümeti programında vergi, personel, toprak ve adli reformlara ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bu hükümet döneminde MP Genel Başkanının TRT Genel Müdürlüğü görevini yerine getiren Adnan Öztrak’ın görevden alınmasını talep etmesi ve bu yöndeki baskılar hükümet içinde görüş ayrılıklarına neden olmuştur.¹⁶⁰ Dördüncü Koalisyon Hükümeti, 1965 yılı seçimlerine kadar görevine devam etmiştir.

1.8. AP PARTİ LİDERLİĞİ YARIŞI VE DEMİREL’İN BAŞKANLIĞI

1965 yılı seçimlerini değerlendirmeden önce Adalet Partisinde yaşanan genel başkanlık meselesinden ve liderlik yarışından bahsetmek yerinde olacaktır. Emekli bir asker olan AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın 5 Haziran 1964’te hayatını kaybetmesi parti açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Aynı zamanda genel başkanlık meselesi, parti içinde yaşanan bazı çekişmelerin gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur.¹⁶¹ Gümüşpala’nın vefatı, AP’de sadece bir liderlik değişimini değil parti yön arayışını da beraberinde getirmiştir. DP’nin geleneğinin nasıl sürdürüleceği konusunda parti içinde yaşanan fikir ayrılıkları daha temkinli ve uzlaşmacı çizgi ile daha sert muhalefet gruplar arasında çekişmeye yol açmıştır. Bu durum AP’nin kurumsallaşma sürecinde yaşadığı yön arayışının ve liderlik krizinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

AP’de genel başkanlık için yapılan mücadeleler açığa çıkmaya başlamış, AP genel başkanlığının boşalmasının üzerinden bir hafta kadar kısa bir süre geçmiş

¹⁵⁸ “Dörtlü Hükümet ve Sonrası”, *Forum*, Sayı 263, (15 Mart 1965), s.2.

¹⁵⁹ Hükümet Güvenoyu Aldı, *Cumhuriyet*, 05 Mart 1965, s.1.

¹⁶⁰ Nedim Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.222-234.

¹⁶¹ Sedef Bulut, “27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 19, (Mayıs 2009),s.80.

olmasına rağmen bazı bölgelerde gruplaşan AP'liler genel başkanlık için bazı isimleri sürmeye başlamışlardır. Bazı partililer, partinin başına mutedil bir şahsın getirilmesini istiyor, Sadettin Bilgiç ve Tekin Arıburun* üzerinde duruyorlardı¹⁶². Bilgiç, genel kongrede bu sorun karara bağlanana kadar vekaleten genel başkanlık yapmıştır. Parti liderliği yarışında Bilgiç tek aday olmamakla beraber parti içindeki emekli subaylar grubu silahlı kuvvetlerin güvenini kazanabilecek birini istedikleri için Tekin Arıburun iyi bir seçenek olarak değerlendiriliyordu.¹⁶³

Eylül ayında yeni adaylar liderlik yarışına katılmıştır. Genç grup Demirel'in adaylığını ön plana çıkarmıştır. Kasım ayı başlarına gelindiğinde Demirel, Bilgiç'in tek ciddi rakibi haline gelmiş, Demirel devamlılığı, ılımlılığı ve birliği isteyenlerin adayı olmuştur.¹⁶⁴

27 Kasım'da başlayan ve üç gün süren kongre sonunda Demirel AP Genel Başkanı olarak seçilmiştir. Demirel, Bilgiç ve Arıburun arasında geçen uzun tartışmalardan sonra Demirel aldığı 1072 oy ile ezici bir çoğunluk sağlayarak genel başkanlığa seçilmiş, birbirine kırgın AP'lilerin de barışmasını istemiştir. Demirel bu hususta “Çok memnunum. Bana itimat edenleri mahcup etmemek için gecemi gündüzüme katarak çalışacağım. Tefriksiz bütün vatandaşlarımın hizmetindeyim. Memleketime, milletime hayırlı olsun.” açıklamasında bulunmuştur.¹⁶⁵

Karpat, Demirel'in genel başkanlığa seçilmiş olmasının nedenlerini şu şekilde değerlendirmiştir. Karpat'a göre Demirel, siyasi ve yönetsel çatışmalarda problemlerin giderilmesi noktasında yüksek bir beceriye sahipti. Hem moderndi hem de Türk vatandaşında bulunması gereken genel özelliklere sahipti. Demirel bir Türk köyünde doğmuş ve yüksek su mühendisi olarak ün kazanmıştı. Aynı zamanda Demirel'in başkanlığı döneminde parti içinde birçok meslek sahibi, teknisyenler aynı zamanda ekonomik kalkınma taraftarı ılımlılar söz konusuydu. Böylelikle AP içinde

---

* Tekin Arıburun: Türk asker ve siyasetçi. 4. Cumhuriyet Senatosu Başkanı ve 5. Türk Hava Kuvvetleri Komutanı.

¹⁶² Ankara, “AP’de Genel Başkanlık Mücadelesi Başladı”, *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1964, s.1,7.

¹⁶³ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.235.

¹⁶⁴ Süleyman Demirel, “Adalet Partisi Genel Başkanlığına Adaylığımı Neden Koyuyorum”, *Son Havadis*, 9 Kasım 1964, s.1.

¹⁶⁵ Ankara, “Demirel AP Genel Başkanı Oldu”, *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1964, s.1.

giderek güçlenen ılımlılar, çiftçilerin ve eski inatçı AP'lilerin yerine de geçerek bu değişim sayesinde ordu karşıtı ya da gerici fikirler bir kenara bırakılmıştır.¹⁶⁶

Milliyet gazetesi, 30 Kasım 1964 tarihli sayısının “Demirel’in seçilmesinin taşıdığı anlam” başlıklı köşe yazısında durum değerlendirmesi yapmıştır. Büyük bir farkla AP genel başkanlığına seçilen Demirel’in bu sonucu alması noktasında üzerinde durulması gereken iki husustan bahsetmiştir. İlki, Demirel’in başarısında basının büyük rolü olduğu ifade edilmiştir. Tarafsız ve taraflı gazetelerinin hiçbir art düşünce ve menfaat hesabı gütmeden sağduyulu bir şekilde aynı noktada birleşerek memleket yararına AP genel başkanlığına Demirel’in seçilmesi için desteklendiği aktarılmıştır. İkincisi, Demirel’i destekleyenlerin üzerinde durduğu önemli noktalardan bir diğerinin ise parti başarısı için sadece oy toplamanın yeterli sayılamayacağı, parti yöneticilerin ordu, üniversite, basın gibi müesseselerin güvenini kazanabilecek bir kadro niteliğine sahip olması düşüncesidir. Kısacası parti liderliği için sadece teşkilatçılık vasfının yeterli olmadığı, tecrübe, bilgi ve kültür gibi özelliklerin de aranması gerektiği söylenerek Demirel’in topladığı oyların çokluğunda AP teşkilatının bu düşüncelere de değer verdiği ortaya konmaya çalışılmıştır.¹⁶⁷

1.9. 10 EKİM 1965 YILI SEÇİMLERİ VE İLK KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ’NİN SONU

10 Ekim 1965’te yapılan genel seçimler, 1961 Anayasası uyarınca yasama döneminin sona ermesiyle birlikte anayasal bir zorunluluk olarak gündeme gelmişse de bu dönemdeki siyasal atmosfer 1965 genel seçimlerini sıradan bir anayasal süreç olmaktan çıkarmıştır. 1961-1965 yılları arasında kurulan koalisyon hükümetlerinin kısa ömürlü olması, yaşanan siyasi istikrarsızlık, partiler arasındaki yaşanan uzlaşmazlıklar gibi nedenler kamuoyunda istikrarlı bir hükümete duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla 10 Ekim 1965 genel seçimleri, sadece yeni bir yasama döneminin başlangıcı olarak değil, 1960 sonrası Türk siyasal hayatının yeniden yönlendiği bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir.

10 Ekim 1965 tarihli genel seçim AP, CHP, MP, TİP, CKMP ve YTP’nin katılımıyla gerçekleşmiştir.

¹⁶⁶ Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, s.203.

¹⁶⁷ “Durum, Demirel’in Seçilmesinin Taşıdığı Anlam”, *Milliyet*, 30 Kasım 1964, s.1.

Tablo 1.3. 10 Ekim 1965 Yılı Seçim Sonuçları

Milletvekili Genel Seçimi			
Partinin Adı	Aldığı Oy	Oy Yüzdesi	Milletvekili Sayısı
AP	4.921.235	% 52.9	240
CHP	2.675.785	% 28.7	134
MP	582.704	% 6.3	31
YTP	346.514	% 3.7	19
TİP	276.101	% 3.0	15 (14)*
CKMP	208.696	% 2.2	11
Bağımsızlar	296.528	%3.2	1

Kaynak: Nedim Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri*, s.236.

Temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan 1961 Anayasası çerçevesinde kurulan TİP, 13 Şubat 1961 tarihinde İstanbul’da sendikacılar tarafından kurulmuştur. Parti, eski bir devletler hukuku öğretim üyesi olan Mehmet Ali Aybar’ın liderliğinde sosyalist düşüncenin temsilcisi olarak örgütlenmiş ve 1965 genel seçimlerinde 14 milletvekili çıkararak TBMM’de sol görüşlü muhalefetin temsil edilmesini sağlamıştır.¹⁶⁸

Seçimlerde, AP %52.9 oy oranı ile rekor kırmış bu sonuçlar AP’ye tek başına iktidar olma yolunu açmıştır. CHP ise %28.7 oy oranı ile seçimleri kazanan ikinci parti konumunda olmuştur. Böylelikle sekiz ay süren 1961-1965 dönemi son koalisyon hükümeti görevini sona erdirirken, Türkiye Cumhuriyeti ilk koalisyon hükümeti dönemi de sona ermiş olacaktır.

AP Genel Başkanı Demirel, seçimler sonrasında yapmış olduğu konuşmasında “Bu zafer milletindir. Bundan sonra bir huzur ve hizmet devri başlayacaktır. Ve herkes memlekete hizmet etmenin, birbirine daha iyi muamele etmenin heyecanı içine

* Çetin Altan, TİP İstanbul Listesinden Bağımsız Olarak Seçilmiştir. Bu Nedenle TİP Meclis’te 15 Yerine 14 Milletvekili ile Temsil Edilmiştir.

¹⁶⁸ Emre Kongar, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 204.

girecektir.” demektedir.¹⁶⁹ Dış basında da yerini bulan 1965 yılı seçim sonuçları, The New York Times gazetesi tarafından değerlendirilerek “Ordu bu sonucu kabul edecektir” başlığı ile yayımlanmıştır. New York Time gazetesi Türkiye’de yapılan milletvekili seçimleri hakkında şunları yazmaktadır:

“Adnan Menderes’in siyasi varisleri, Menderes hükümetinin devrilmesinden beş, (sabık başbakanın) anayasayı ihlali dolayısıyla asılmasından dört sene sonra Türkiye’de yapılan serbest seçimlerde kati bir zafer kazanmışlardır. Zafere zafer katarcasına, Menderes’in büyük oğlu ile sabık Celal Bayar’ın kızı da Adalet Partisinin muzaffer adayları arasında bulunmaktadır. Türk ordusunun bu neticeyi kabul edeceğine ve Adalet Partisinin 41 yaşındaki lideri Süleyman Demirel’in yalnızca kendi partisinden bir hükümet kurmasına müsaade edeceğine şüphe yoktur. Bazı subaylar, Menderes ve Bayar’ın kanun dışı ilan edilen Demokrat Partisinin gayri resmi halefi olan Adalet Partisinin iktidara gelmesini 1960’ta ordunun önderliğinde yapılan ihtilale bir ihanet nazariyle bakacaklardır; ancak Türk seçmenlerinin bu derece katiyetle ifade ettikleri kanaati hiçe sayamayacaklardır...”¹⁷⁰

1965 seçimlerinde CHP’nin büyük oranda oy kaybına uğramasının birtakım nedenleri vardır. Nermin Abadan*’ında ifade ettiği gibi, 1960 ihtilalinin ve MBK dönemindeki uygulamaların birçoğu CHP’ye yüklenmiştir. 1961 sonrası koalisyon hükümetlerinin sorumlulukları CHP’ye yüklenerek İnönü’nün demokratik rejimi işler hale kavuşturmak için vermiş olduğu çaba unutulmuştur. “Ortanın solu” sloganı ile toplumda yaşanan sosyal ve ekonomik sorunlara karşı beliren eğilimler CHP etrafında toplanmak istenirken CHP’ye karşı gerçekleşen propagandanın etkisi ile CHP köy kesiminde “Marksist bir parti” gibi tanıtılmıştır. Bunların yanında parti içinde yaşanan hizipleşmelerden, kadroların yenilenememesinden kaynaklı aksaklıklar nedeniyle parti geniş halk tabakasına yeteri kadar eğilememiş yorgun ve bezgin bir siyasi parti olmaktan kurtulamamıştır.¹⁷¹

Gazeteci yazar Abdi İpekçi, 1965 genel seçim sonuçlarını CHP açısından değerlendirmiş ve CHP’nin yenilgisi üzerine birleşilecek noktanın “Ortanın Solu” politikası olduğunu söylemiştir. Fakat İpekçi’ye göre mesele CHP’nin ortanın solundan ayrılması değil oradaki yerini sağlamlaştırması gerektiğiyle ilgilidir. Seçim sonuçlarını değerlendiren İpekçi, daha önce CHP’ye yönelmiş seçmenlerin bir kısmının TİP’e oy

¹⁶⁹ Ankara, “Demirel: Zafer Milletindir”, *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1965, s.1,7.

¹⁷⁰ “Ordu Bu Sonucu Kabul Edecektir”, *Cumhuriyet*, 13 Ekim 1965, s.1.

* Nermin Abadan Unat: Türk yazar, çevirmen, hukukçu, sosyolog, siyaset ve iletişim bilimci. Türkiye’de iletişim bilimlerinin oluşumuna katkı veren öncü isimlerdendir.

¹⁷¹ Nermin Abadan, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966, s.179-181.

verdiğini, bir kısmının ise seçime katılmadığını ortaya koymaktadır. 1961 seçimlerinde 4 milyona yakın oy topladığını belirttiği CHP'nin 1965 seçimlerinde aldığı oy sayısının 3 milyonu dahi bulamadığı aktarmış, aradaki 1 milyonluk farkın 300.000'e yakın kısmının ise TİP'e kaptırıldığını söylemiştir. Özellikle kaçan oyların sayısından çok niteliği üzerine vurgu yapan İpekçi, CHP'yi bırakıp TİP'e yönelenlerin büyük şehir aydınlarından küçük vilayet ve kasabalardaki öğretmenlere, memurlara kadar olan bir kitle olduğunu vurgulayarak ortanın solu sözünün TİP'e yönelenleri geri döndürmediğini ortaya koymaktadır. Kısacası İpekçi, "CHP'nin ortanın solu politikasını gereken açıklıkla ve samimiyetle işin başında benimsemiş bulunsaydı son seçimlerde TİP'e giden yüzbinlerce oyun önemli bir kısmını muhafaza edebilecekti" demektedir.¹⁷² 1961-1965 yılı son koalisyon hükümetinin başbakanı Suat Hayri Ürgüplü ise 22 Ekim 1965'te istifasını vermiştir.

1.10. 1965-1973 YILLARI ARASINDAKİ GELİŞMELER

1965 yılı Türkiye'sinin ekonomik, siyasal ve sosyal olaylarını dünya ve Türkiye ile, üretim güçleri açısından değerlendiren Süleyman Genç*, seçimlerden sonra doğucularla islamcı halk cephesi ile tüccar, toprak ağası, tefeci, aracı, eşraf gibi güçlerin desteğini alan AP iktidar oldu demektedir. Genç'e göre enflasyonun etkisi hızla artmaktaydı ve enflasyondan kurtulmak için ise yeni vergiler gerekmekteydi. Anayasada vergiler yurttaşların ekonomik durumlarına göre alınmalı denmesine rağmen AP, vergi reformu yaparak ticaret, sanayi ve toprak kesimindeki büyük kazançları vergilendirmek yerine kendisini iktidara taşıyan bu güçlerin gelirine dokunmadı.¹⁷³ Demirel, halkın desteğini alarak kurduğu kabinede henüz hükümet listesini açıklarken bile parti içinde sorunlar yaşamış, muhalefetin güvensizlik oylarına rağmen 252 oy ile güvenoyu almayı başarmıştır. Genelkurmay Başkanı Sunay ise, Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. AP'nin zor günleri 1967 yılında başlamıştır. Hükümetin komünizmi önleme adına hazırladığı yasayı meclise sunması muhalefeti rahatsız etmiştir. Bunun yanında hükümet komünizmi önlemek için parlamentoda TİP'in muhalefetine engel olmaya çalışmıştır.¹⁷⁴

¹⁷² Abdi İpekçi, "Ortanın Solu ve CHP'nin Yenilgisi", *Milliyet*, 13 Ekim 1965, s.1.

* Süleyman Genç: Türk Siyasetçi, Eski Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyesi.

¹⁷³ Süleyman Genç, *12 Mart'a Nasıl Gelindi...Bir Devrin Perde Arkası 1960-1971*, İleri Yayınları, Ankara, 1971, s. 47.

¹⁷⁴ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi V, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, s. 138.

1960'lı yılların ikinci yarısında Türkiye'de yaşanan siyasal, toplumsal ve ekonomik sorunlar, üniversite gençliği arasında ideolojik temelli arayışları artırmış; bu durum sağ ve sol görüşlü örgütlenmelerin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Sol görüşlü öğrenciler devrimci sosyalizm hedeflerken, sağ kesim Türk milliyetçiliği doğrultusunda hareket etmiş ve ideolojik kutuplaşma derinleşmiştir. Türkiye'de de tıpkı dünya genelinde olduğu gibi, öğrenci hareketlerinin en yoğun yaşandığı yıl 1968 olmuştur.¹⁷⁵ Türkiye'de 1968 yıllarında gerçekleşen üniversite olaylarından bir tanesi Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde (DTCF) yaşanmıştır. Fakültede reform isteyen öğrenciler fakülte kapısını zincirleyerek içeri kimseyi sokmamıştır. Öğrenciler fakülteyi ele geçirerek bir muhtıra vermişler, harçların dondurulması, imtihanların kaldırılması, fakülte yönetimine öğrencilerin de katılması gibi isteklerde bulunmuşlardır.¹⁷⁶ DTCF'de başlayan boykot, Hukuk, Ziraat, İlahiyat, İstanbul'da Hukuk, Erzurum'da Ziraat Fakültesi gibi birçok fakülteye yayılarak fakülte sayıları ona çıkmıştır. Başbakan Demirel, ortak grupta yapmış olduğu konuşmada boykota değinirken, “Eskiden isyan sayılanların artık toplum hadisesi addedildiğini” söylemiştir.¹⁷⁷ Üniversitelerde eğitim koşullarına yönelik memnuniyetsizlikle başlayan öğrenci eylemleri, zamanla çatışmalara ve şiddet olaylarına dönüşmüştür. Boykot ve işgallerin artmasıyla birlikte yaşanan gerilimler, yönetimin müdahalelerine rağmen sona erdirilememiş; olayların tırmanması MGK'nın gündemine taşınmasına neden olmuştur.¹⁷⁸

1969 yazında işçilerin emeklilik haklarını artıran kanun tasarısı, asistanların tazminatları ile ilgili tasarı ve üniversite reformu kanunlaşmadan meclisin tatile girmesi akademik çevrelerde tepkiyle karşılanmış, bazı akademisyenler idari görevlerinden istifa etmiştir. Eylemler diğer illere de yayılmış, güvenlik güçlerinin müdahalesiyle bastırılmaya çalışılmış ve bu süreç, sınavların ertelenmesine ve üniversitelerin geçici

---

¹⁷⁵ Aslıhan Keskin, “Öğrenci Olaylarına Genel Bakış (1968-1980)”, *Atatürk Dergisi*, Cilt VIII, Sayı 2, (2019), s.242.

¹⁷⁶ Öğrenciler Dil Tarih'i İşgal Etiler, *Milliyet*, 11 Haziran 1968, s.1,6.

¹⁷⁷ Boykot Yayıldı, 14 Haziran 1968, *Milliyet*, s.1,7.; Demirel: Dünya Yeni Ufuklara Doğru Gidiyor, 14 Haziran 1968, *Milliyet*, s.1,7.

¹⁷⁸ Boykot Kanlandı, *Milliyet*, 16 Haziran 1968, s.1,7; Güvenlik Kurulu Boykotu Görüştü, *Milliyet*, 16 Haziran 1968, , s.1.

olarak kapatılmasına yol açmıştır.¹⁷⁹ Bu dönemde, Deniz Gezmiş ve beraberindeki bazı sol görüşlü öğrenciler, devrimci mücadeleye hazırlık amacıyla Filistin'e giderek silahlı eğitim almıştır. Farklı ülkelerden gençlerin de bulunduğu kamplarda, ideolojik motivasyonlarını güçlendirmek ve silahlı mücadeleye dair pratik beceriler kazanmak üzere hem teorik hem de uygulamalı eğitim sürecine katılmışlardır.¹⁸⁰ Öğrenci hareketleri, 1970 yılı boyunca da devam etmiştir. 15-16 Haziran 1970 tarihlerinde, Sendikalar Kanunu'nda yapılmak istenen değişikliklere karşı tepki gösteren işçiler kitlesel bir protesto yürüyüşü başlatmıştır. DİSK'e bağlı işçilerin başlattığı direniş TÜRK-İŞ'e bağlı fabrikalardaki işçilerin katılımıyla genişlemiştir. Sol eğilimli öğrenci gruplarının da destek verdiği bu eylemler sırasında çeşitli bölgelerde çatışmalar yaşanmış; olayların giderek yayılması ve kontrol edilememesi üzerine hükümet tarafından sıkıyönetim ilan edilmiştir.¹⁸¹ Üniversite olaylarına çözüm önerileri sunmak adına üniversitelerle ilgili iki kanun tasarısı Başbakanlığa sunulmuş, bu tasarı ile olay çıkaran öğrenci geçici ya da kalıcı olarak üniversiteden uzaklaştırılabilecekti. Ayrıca tasarı, üniversiteye giriş çıkışları kontrol altında tutarak daimî olarak güvenlik kuvveti kurulmasını öngörüyordu.¹⁸²

1970 yılından itibaren, mevcut çözüm yollarının yetersiz kaldığını düşünen bazı sol görüşlü gruplar, devrimin ancak silahlı propaganda ve gerilla mücadelesi yoluyla gerçekleştirilebileceği kanaatine varmıştır. Bu doğrultuda, Deniz Gezmiş'in öncülüğünde kurulan Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ile Mahir Çayan liderliğinde örgütlenen Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C), bu strateji çerçevesinde silahlı eylemler gerçekleştirmiştir.¹⁸³ THKO'nun ilk eylemi, 11 Ocak 1971 tarihinde İş Bankası Emek Şubesi'ne yönelik gerçekleştirilen silahlı soygun olmuştur. Bu eylemde bankadan 124.000 TL alınmıştır. Eylemin failleri arasında Deniz Gezmiş, Sinan Cemgil, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan ve Alpaslan Özdoğan yer almaktadır. Zanlıların ODTÜ'de saklandığı yönündeki bilgiler üzerine, üniversitede derslere ara

¹⁷⁹ Çekişme Dolu 14 Gün, Çatıştılar, Dövüştüler, Bombalar Atıldı, Tabancalar Sıkıldı, Polis Arabaları Yakıldı, Asker Müdahale Etti, 100'e Yakın Polis, Öğrenci Yakalandı ve Üniversite Kapatıldı, *Milliyet*, 11 Haziran 1969, s.1,11.

¹⁸⁰ Soner Yalçın, "Filistin'in Devrimci Türk Fedailerini", *Sözcü*, 3 Ağustos 2014; Aşlıhan Keskin, "Öğrenci Olaylarına Genel Bakış (1968-1980)", s.245.

¹⁸¹ İstanbul ve İzmit'te Sıkı Yönetim, *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1970, s.1,7.

¹⁸² Olay Yaratan Üniversiteden Ya Devamlı Ya da Geçici Olarak Çıkarılacak, *Milliyet*, 03 Ocak 1971, s.1,9.

¹⁸³ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.370-371.

verilmiş ve yurtlar başta olmak üzere kampüs genelinde geniş çaplı aramalar gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁴

12 Şubat 1971'de Ankara'da Ziraat Bankası Küçükesat Şubesi'ne düzenlenen silahlı soygun, aslında Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) üyeleri tarafından gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, kamuoyunda Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının üzerine yıkılmıştır. Bu olaydan üç gün sonra, 15 Şubat'ta yine Ankara'da Balgat'taki bir ABD üssünde görev yapan bir Amerikan askeri kaçırılmış ancak kısa süre sonra serbest bırakılmıştır. Bu süreçte üniversitelerdeki eylemler de artarak devam etmiştir.¹⁸⁵ 65 günlük aramadan sonra Deniz Gezmiş ve Yusuf Arslan Kayseri-Sivas karayolu üzerinde Şarkışla'da yakalanmış ve tutuklanmıştır.¹⁸⁶ 9 Ekim 1971'de gerçekleşen duruşmada Deniz Gezmiş ve 17 kişinin ölüm cezası kararını veren Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi Duruşma Hâkimi Albay Ahmet Tetik ile üye Hâkim Yarbay Mehmet Turan, kararı salonda bulunan sanıkların avukatlarına yazdırıp verdikten sonra kalemlerini kırmışlardır.¹⁸⁷ Anayasal rejimi değiştirmek amacıyla THKO adında gizli bir örgüt kurarak anarşik eylemlere girişen Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın idam edilmeleriyle ilgili kanun Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁸ 06 Mayıs 1972 tarihinde Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan Ankara Merkez Cezaevinde idam edilmişler ve Yenimahalle mezarlığına gömülmüşlerdir.¹⁸⁹

1.10.1. 12 Ekim 1969 Yılı Genel Seçim Sonuçları

12 Ekim 1969'da gerçekleşen genel seçimde sandıktan yine AP çıkmıştır. AP, oyların % 46,5'ini alarak 256 milletvekili çıkarmıştır. İnönü liderliğindeki CHP ise oyların % 27,4'ünü alarak ikinci parti konumunda olmuştur.

¹⁸⁴ Banka Soyguncuları Üniversitede Aranıyor, Cumhuriyet, 13 Ocak 1971, s.1,7.

¹⁸⁵ Aslıhan Keskin, "Öğrenci Olaylarına Genel Bakış (1968-1980)", s.251.

¹⁸⁶ Gezmiş Yakalandı, Cumhuriyet, 17 Mart 1971, s.1.

¹⁸⁷ Gezmiş ve 17 Kışı İdama Mahkûm Oldu, Milliyet, 10 Ekim 1971, s.1,9.

¹⁸⁸ T.C. Resmî Gazete, "Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Dair Kanun", 5 Mayıs 1972, Sayı: 14178.

¹⁸⁹ Gezmiş, Arslan ve İnan İdam Edildi, Milliyet, 07 Mayıs 1972, s.1,9.

Tablo 1.4. 12 Ekim 1969 Yılı Seçim Sonuçları

Milletvekili Genel Seçimi			
Partinin Adı	Aldığı Oy	Oy Yüzdesi	Milletvekili Sayısı
AP	4.229.712	% 46.5	256
CHP	2.487.006	% 27.4	143
GP	597.818	% 6.6	15
MP	292.961	% 3.2	6
MHP	275.091	% 3	1
BP	254.695	% 2.8	8
TİP	243.631	% 2.7	2
YTP	197.929	% 2.2	6
Bağımsızlar	511.023	% 5.6	13

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, *12 Ekim 1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları (İl ve İlçeler İtibariyle)*, DİE Matbaası, Ankara, 1979, s.6.

Başbakan Demirel, seçim sonuçlarının belli olması üzerine yapmış olduğu açıklamada “Türk milletinin bizi hizmete layık görmesinden şeref ve gurur duyuyorum” demiştir. CHP Genel Başkanı İnönü ise “Seçim her şeyden önce Türkiye’de demokratik rejimin ilerleme kaydettiğini göstermesi bakımından memnuniyet vericidir” açıklamasında bulunmuştur. Küçük partilerin liderleri seçim kanunundan şikâyet ederken Güven Partisi (GP) kurucusu Turhan Feyzioğlu* ise “Üçüncü parti olduğumuz anlaşıldı” demiştir.¹⁹⁰

1969 yılı genel seçimlerinin bir diğer özelliği ise CHP’den bir grup olarak ayrılarak yeni kurulan GP bünyesinde bir araya gelen eski CHP’lilerin %6.6. oranında oy almış olmalarıdır. CHP’de 1960’lı yılların ortalarında belirginleşen "Ortanın Solu" politikası, parti içinde ideolojik bir ayrışmaya yol açmıştır. Bu çizgiyi fazla sol eğilimli bulan bazı milletvekilleri, özellikle 1967 yılında partiden ayrılarak GP’yi kurmuşlardır. Başta Feyzioğlu olmak üzere ayrılan bu grup, CHP’nin Atatürkçü ve merkezde konumlanan geleneksel yapısından uzaklaştığını savunmuştur. GP, 1969 seçimlerine bu

* Turhan Feyzioğlu: Türk Hukuk Profesörü, Avukat, Siyasetçi ve Eski T.C. Başbakan Yardımcısı.

¹⁹⁰ Demirel: Sonuçtan Gurur Duydum, *Milliyet*, 14 Ekim 1965, s.1.

kimlikle katılmış ve merkez sağ ile merkez sol arasında konumlanmaya çalışmıştır. Ayrıca 1969 yılı genel seçimlerine Konya'dan bağımsız milletvekili adaylığını koyan Erbakan, seçimlerde başarılı olarak meclise girmeye hak kazanmıştır.

Seçimlerde CHP'nin oy kaybına neden olan bir diğer etken ise Birlik Partisi (BP) olmuştur. BP, genellikle alevi seçmenlerin yoğun olduğu bölgelerde gelişim gösteren bir siyasi parti olarak seçimlere girmiş ve %2.8 oranında oy almıştır. Kili, TİP'in aldığı oyları AP'nin ve sağ düşüncesinin karşısındaki oylar olarak değerlendirmiştir. Ayrıca 1969 seçimlerine girerken Yassıada mahkumlarının siyasal haklarına kavuşmaları için CHP'nin vermiş olduğu mücadelenin geçmişten beri desteğini sağladığı bürokrat-asker kesim üzerinde olumsuz etkiler yarattığını da belirtmektedir.¹⁹¹

1969 genel seçimleri sonrası, parti içi muhalefet Demirel'e karşı tekrar harekete geçmiştir. Diğer taraftan bu dönemde eski DP'lilerin siyasal haklarının iade edilmesi yönünde bir gelişme olmaması da muhalifleri güçlendirmiştir.¹⁹²

1.10.2. CHP, Ortanın Solu, Genel Sekreter ve Genel Başkan Ecevit

Türkiye'de iç politika 1965 seçimleri sonrasında AP'nin tek başına hükümeti kurması ve askeri üst kesimin orduya hâkim olması ile kısmen sakinleşmişti. Bu durum CHP içerisindeki gelişmelere hız kazandırmıştır. CHP'nin tarihi geçmişi, arkasındaki ordu desteği, 1961-1965 yılları arasında koalisyon hükümetlerine başkanlık yapması ve ülkede sivil idarenin tekrar yerleşmesine katkıda bulunmasına rağmen CHP'nin seçimlerde aldığı oylar sürekli azalmıştır (1957'de %41.4, 1961'de %36.7, 1965'te %28.7 ve 1969'da %27.4).¹⁹³

CHP'nin 1965 sonrası dönemi hem partinin yönetimi hem de oluşturulan görüşler ve düşünceler açısından yeni gelişmeler ve oluşumlar içerisinde geçmiştir. Bu oluşumların başlangıcı ise “ortanın solu” kavramına dayanmaktadır. Özellikle TİP'in ekonomik ve sosyal meseleleri daha solda bir yaklaşım ile ele alarak çözümlemeye çalışması, açıkça sol bir parti olduğunu ifade etmesi CHP'yi yeni bir davranış sergilemeye itmiştir. Çünkü CHP'ye fazlasıyla desteği olan üniversite gençliği TİP'in önerilerini sempati ile karşılamaya başlamıştır. CHP, TİP'e karşı duyulan bu ilgi

¹⁹¹ Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976, s.250-251.

¹⁹² Akın Kıvanç, *Türk Siyasal Yaşamında Demokratik Parti Olayı*, s.7.

¹⁹³ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, s.196-197.

karşısında ise genç kesimi uyararak gençleri yeniden partiye kazandırma zorunluluğu hissetmiştir. İnönü, 1965 seçim kampanyasında rakip partilerin özellikle de AP'nin “ortanın solu Moskova'nın yolu” karşı sloganı ile ortaya çıktığı dönemlerde ortanın solu kavramını izah etmek ve bu hususu Anayasa'ya dayandırma zorunluluğu hissetmiştir.¹⁹⁴ Zaman içerisinde konuya daha fazla açıklık getirmek isteyen İnönü, CHP'nin devletçi bir parti olması durumunu vurgulayarak partinin “ortanın solunda bir anlayışta” olduğunu şu sözleri ile aktarmıştır. “CHP, bünyesi itibariyle devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir ekonomik anlayıştadır. 1923'teki harap memlekette devletçilik nasıl tek, eşi ve yardımcısı olmayan bir kalkınma çaresi idiyse, bugün de ekonomik hayatımızın temel bir unsurudur”.¹⁹⁵

1965 seçim kampanyaları sürecinde, AP çevrelerinin “Ortanın solu, Moskova'nın yolu” söylemini yaygın biçimde propaganda aracı olarak kullanmaları, CHP yöneticilerini bu iddialara karşı savunma pozisyonuna itmiştir. Bu süreçte CHP'li bazı temsilciler, kamuoyuna “ortanın solu” söyleminin tehlikeli bir şey olmadığını anlatmak amacıyla halka açık toplantılarda kara tahta ve tebeşir kullanarak çeşitli grafikler ve şemalar aracılığıyla kavramı açıklama çabasına girmiştir.¹⁹⁶

CHP'de ilk bölünme, seçimlere “Ortanın Solu” sloganı ile giren İnönü'ye karşı parti içinden muhaliflerin çıkması ile başlamıştır. CHP, bu dönemde gerçekleştirdiği ortanın solu açıklamaları ile gençlerden, işçi sendikalarından, aydınlardan destek alırken partinin muhafazakâr unsurları ise bu durumdan rahatsızlık duymaktaydı. Bu durum parti içinde uzlaşamayan bir kesime ve birlikte yaşama ortamı kalmamasına sebep olmuştu. Birçok milletvekili ve senatör de ortanın solu düşüncesine karşı çıktılar.¹⁹⁷ 5 Haziran 1966'da gerçekleşen kısmi senato seçimlerinde CHP, başarılı olamamış, %56.2 gibi düşük bir katılım ile gerçekleşen seçimlerde CHP'nin %29.6'lık oy oranına karşı AP,%57'lik bir başarı sağlamıştır.¹⁹⁸

Kısmi Senato Seçimlerinin ardından, CHP içerisinde yaşanan tartışmalar yeniden “Ortanın Solu” kavramı etrafında yoğunlaşmış; bu bağlamda hem parti içi söylemlerde

¹⁹⁴ Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, s.211.

¹⁹⁵ Abdi İpekçi, “İnönü ile Mülakat”, *Milliyet*, 29 Temmuz 1965, s.1.

¹⁹⁶ Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, s.213-214.

¹⁹⁷ Süleyman Genç, *Anılar (1968-1983)*, s.18.

¹⁹⁸ Gayri Resmî Sonuçlar, *Cumhuriyet*, 07 Haziran 1966, s.1.

hem de basın ve kamuoyu tartışmalarında, ilerici, gerici, sağcı, solcu ve statükocu gibi siyasal kimliklendirmeler daha görünür hâle gelmiştir. Bu hususta CHP, TBMM Grubu Genel Kurulunun toplantılarında “Ortanın Solu” kavramı üzerinde durarak CHP’nin reformcu ve ilerici görüşlerini açıklamaya çalışmıştır. CHP, yapmış olduğu açıklamalarda “Hem aşırı sağa hem de aşırı sola karşıdır. Her iki ifratın Türkiye’yi felakete sürükleyeceğine ve bir aşırılıkla mücadele yolunun karşı aşırılığa saplanmak olmadığına inanır” demektedir. Aynı zamanda CHP’nin ilkelerine, programına ve tarihi gelişmesine göre liberal-kapitalist bir parti olmadığı gibi sosyalist bir parti de olmadığı ifadesinin de partinin kurucusu Atatürk tarafından açıkça belirtildiği söylenmiştir. Bu noktada CHP, partiyi sağcılar, solcular, gericiler, ilericiler ve statükocular gibi tasnife tabi tutmanın haksızlık olduğunu ve gerçeklere aykırı olduğunu belirtmektedir.¹⁹⁹

Neticede 1965 genel seçimlerinde CHP, oyların yalnızca %28,7’sini alarak önemli bir oy kaybı yaşamış ve AP tek başına iktidara gelmiştir. Bu seçim yenilgisi, CHP içerisinde görüş ayrılıklarına yol açmıştı. Parti içindeki bazı çevreler, başarısızlığın nedeni olarak “ortanın solu” söylemini görürken, diğerleri partinin yeterince sol bir çizgide yer almamasını eleştirmiştir. Parti lideri İnönü, bu tartışmalarda “ortanın solu” yaklaşımını desteklemiş ve böylece Ecevit’in önü açılmış oldu. “Karaoğlan” isimli belgeselde Ecevit’in genel başkanlığı meselesinin ilk kez ciddi biçimde Muammer Aksoy’un evinde gerçekleşen bir toplantıda gündeme geldiği aktarılmaktadır. Ecevit bu konuda; “Ben aslında liderliği istemiyordum, daha rahat politika yapabilmek için, özel yaşamım olsun diye sadece siyasete saplanıp kalmak istemiyordum. Fakat bazı arkadaşlarımız o konuda ısrar ettiler” demektedir. Aynı zamanda İnönü’nün kendisine partinin önde gelen çevrelerden kaynaklı baskılar nedeniyle “Sen şimdi genel sekreterlikten vazgeç, adaylığını koyma, daha yumuşak geçiş süreci olsun” dediğini aktaran Ecevit, bu konuda İnönü’ye “Bana arkadaşlar ısrarla bir görev verdikleri için kusura bakmayın kabul edemem. Ya hiçbir görev almam ya da genel sekreter olurum” dediğini, bunun üzerine de İnönü’nün Ecevit’in genel sekreterliğini kabul ettiğini açıklamaktadır. Karaoğlan efsanesinin o gece orada doğduğunu ifade eden Can Dündar

---

¹⁹⁹ CHP, XVII. ve XVIII. CHP Kurultayları Arası Dönemde CHP TBMM Gruplarınca Yayınlanan Bildiriler, CHP Ulusal Basımevi, Ankara, 1966, s. 26-28.

ve Rıdvan Akar, lider adayının bulunduğunu sırada ideolojiyi netleştirmek olduğunu söylemektedir.²⁰⁰

CHP’de ortanın solu hareketinin başarısının ilk adımı XVIII. Kurultayda atılmıştır. 18 Ekim 1966’da toplanan kurultayda Bülent Ecevit’in liderliğindeki ortanın solu ekibi ayrıntılı bir çalışma programı içerisine girmiştir. Kongrelere giderek “Ortanın Solu” hareketinin önemini il ve ilçe bünyelerinde anlattığını belirten Ecevit, bu harekete olan inancının sadece parti için değil, Türk toplumunu için de geçerli bir sosyal akım olarak benimseneceği inancından geldiğini vurgulamaktadır. Ecevit ve ortanın solu ekibi için kurultaydaki asıl başarı Ecevit’in parti genel sekreterliğine seçilmesinin sağlanmasıdır. XVIII. Kurultay, partideki sağ kanadın ilk yenilgisini, sol kanadın da önemli bir başarılı adım atmasını sağlamıştır. Sol kanat, bu başarısını zamanla geliştirerek Ecevit’in Genel Başkanlığa kadar uzanmasını sağlayacaktır.²⁰¹

Özellikle Ecevit’in ve “Ortanın solu” fikrini destekleyenlerin Atatürk ve devrimcilik hususundaki yeni arayışları, CHP’nin 50. yılına doğru tarihsel kökeni ve yanlışlıkları ile Türkiye’nin kalkınamayışının nedenlerinin sistemli bir açıklanışı sayılabilir.²⁰² Bu açıdan Ecevit’in “Ortanın solu” anlayışı demokrasiyi soyut bir kavram olmaktan uzaklaştırarak Türkiye’nin var olan maddi koşulları altında sosyal ve ekonomik bir tabana oturtan bir girişim özelliğini taşımaktadır.²⁰³

Ecevit’i genç, dinamik, aydın ve terbiyeli kişiliği ile İsmet İnönü’nün dikkatini çektiği kişi olarak tanımlayan Oktay Ekşi*, Ecevit’in 1957 seçimlerinde aday olmak için ABD’den geldiğini ve seçilerek meclise girdikten sonra siyasetçi kimliği ile ön plana çıktığını ifade etmektedir. Ekşi, bu dönemde Ecevit parti içinde sevilen, saygı gören, istikrarlı kişiliği ile dikkati çekmekte ve onun hakkında kiminle konuşursanız “A elbette iyidir, çok terbiyelidir, ciddi bir aydındır.” şeklinde değerlendirmeleri dinlemektedir. “Ortanın Solu” fikri ile parti içinde başlayan ayrışma döneminde Bülent Ecevit partide genel sekreter yardımcısıydı. “Ortanın Solu” fikrini parti içinde temel politika haline getirmek isteyen bir grup ile “ Bu kadar solda görünmeyelim, Atatürk’ün

²⁰⁰ Can Dündar ve Rıdvan Akar, *Karaoğlan, Belgesel*, s. 72-74.

²⁰¹ Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, s.229-235.

²⁰² Ali Gevgilili, *Türkiye’de 1971 Rejimi*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973, s.69.

²⁰³ Bülent Ecevit, *Atatürk ve Devrimcilik*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1970, s.61.

* Oktay Ekşi: Gazeteci, Yazar; Basın Konseyi Eski Başkanı, Hürriyet Gazetesinin Eski Başyazarı ve TBMM 24. Dönem Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul Milletvekili.

çizdiği Kemalist çizgiden ayrılmadığımızı savunmakla yetinelim.” diyenler arasında sorunlar yaşanıyor, daha sonra da ortanın solu politikasının parti içindeki sahibi ise Bülent Ecevit oluyordu.²⁰⁴

1965’lerden 1972’lere kadar birçok kurultay gerçekleştiren CHP’den gruplar halinde istifalar oldu. 1966’da gerçekleşen ilk kurultaydan daha sonra parti başkanı olacak Ecevit ve arkadaşları CHP’nin ideolojisinin ‘ortanın solu’ olarak adlandırılması konusunda ısrarcıydılar. Bu kavramın içi boş bir kavram olmadığını ifade ediyor aynı zamanda solculuğun açık bir ifadesini de içerdiğini ileri sürüyorlardı. Ecevit’in de ifade ettiği gibi “Kavram, 1960 Anayasasına ve zamanın sosyal demokrasi anlayışına paralel olarak CHP’nin temsil ettiği demokratik solcu hareket” olarak tanımlanmaktadır.²⁰⁵

Şeref Bakşık*’a göre “Ortanın Solu” kavramı masum sayılırdı ve savunulması kolaydı. Bakşık kavramı şu şekilde açıklamaktaydı:

*“Sağcı bir siyasal kuruluş muyduk? Hayır! Peki ortada mıydık? Buna da hayır! Ortanın solu sözü ile bunlar anlatılmış, partimizin katılmadığı daha sol bir tutuma karşı olan çizgisi de çekilmiş oldu. Tartılarak söylenmiş, yanlış anlaşılmalardan CHP’yi koruyucu sınırları konulmuş, belirleme noksanlığı var ise eğer, sonradan tamamlayıcı açıklaması yapılabilecek bir slogan idi ve partimizin ilkeleriyle de çelişmezdi”.*²⁰⁶

“Ortanın Solu” kavramı partinin rakipleri tarafından özellikle AP tarafından CHP’nin aleyhine kullanılıyor, “Ortanın Solu Moskova’nın Yolu” propagandası ile yoğun bir karalama söz konusu oluyordu. Bu noktada da CHP kendini savunmak zorunda bırakılıyordu. 18-21 Ekim 1966’da Ankara’da gerçekleşen CHP kurultayında, ortanın solu kavramına dair yapılan konuşmalar aslında farklılıkları ortaya koymak için yeterliydi. Ortanın solu kavramının yandaşlarının başını Ecevit çekerken karşıtlarının başında ise Turhan Feyzioğlu bulunmaktaydı. Henüz oylamalar yapılmadan bile kurultayın Ecevit’i desteklediği anlaşılıyor, Ecevit ise kurultayda etkili konuşmalar yapıyordu. İnönü ise partinin ortanın solunda olması durumunun, onun sosyalist parti olduğunu ya da olacağını göstermediğini ve böyle düşünenlerin yanıldığını ifade

²⁰⁴ Oktay Ekşi ve Taner Baytok, *Cumhuriyetle Yaşadığımız Yıllar, Söyleşi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2019, s. 127.

²⁰⁵ Ayşe Güneş Ayata, *Cumhuriyet Halk Partisi (Örgüt ve İdeoloji)*, s.83.

* Şeref Bakşık: Türk Siyasetçi, CHP’de Genel Sekreterlik Daha Sonra İzmir Milletvekilliği ve İzmir Senatörlüğü Görevlerini Yürütmüştür.

²⁰⁶ Şeref Bakşık, *CHP ile Bir Ömür*, s.227-235.

etmekteydi. Daha önce de belirtildiği gibi 18 Ekim 1966'da Ecevit CHP Genel Sekreteri olmuştur.²⁰⁷

XVIII. kurultaydan yaklaşık iki buçuk ay sonra parti meclisinde yayınlanacak bildiri üzerinde parti içinde görüş ayrılıkları yaşanmış, Feyzioğlu ve ekibi bir önerge vererek yayınlanacak bildiride “CHP, sosyalist değildir ve olmayacaktır” cümlesinin yer alması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. XVIII. Kurultayın seçtiği Parti Meclisinde birlikte hareket eden 8 üye olması nedeniyle kurultaydan sonra yaşanan gelişmeler “8’ler” olarak adlandırılmıştır. Parti Meclisi bünyesinde 8 gün süren ve basına kapalı tutulan tutanak görüşmeleri basına açıklanmış bu durum CHP bünyesinde tepkilere yol açmıştır. Milliyet, CHP’de “8’ler” grubu tarafından açıklanan görüşler için yurt genelinde bir anket yapmıştır. 52 ilin CHP yöneticileri arasında yapılan ankete göre “8’ler” gurubunun davranışı sadece 5 ilde desteklenirken, kalan 47 ilin yöneticileri ise Ecevit’i desteklediklerini ve CHP’nin esasen sosyalist olmadığını ve olmayacağını öne sürmüşlerdir.²⁰⁸ Parti içinde ilk bölünme 29 Nisan 1967’de gerçekleşen kurultayın son gününde yaşanmıştır. Parti içi sorunları inceleme komisyonu raporu ile tüzük tadil tasarısı görülmüş ve onaylanmıştır. CHP Genel Başkanı İnönü, “8’ler” meselesini çözümlemek için toplanan CHP kurultayında “8’lerden kimin emrinde olduğu bilinmez birtakım olarak bahsetmiştir.²⁰⁹ Feyzioğlu ve ekibinin tasfiyesi sağlandıktan sonra CHP yeniden toparlanmaya, parçalanmayı önleme çalışmalarına girişmiştir.

Bu konuda Ecevit, sol hareket gelişmeye başlayınca parti içinde gelenekçi çevrelerin bu harekete karşı kaygı duyduğunu ve tutum geliştirdiğini dile getirmektedir. Parti içinde tutucularla ilericiler arasında bir yönetim mücadelesi başladığını söyleyen Ecevit, İnönü’nün ortanın solu kavramını gündeme getiren kişi olarak bir yandan bu hareketi benimsediğini diğer yandan da Ecevit’in genel sekreterliğini istemediğini aktarmaktadır. Ecevit, uzun zaman arkadaşlarından gelen genel sekreter olma yönündeki istekleri ertelediğini fakat sonrasında kabul ederek ve kurultayı kazanarak güçlendiğini aktarmaktadır. Ayrıca bu durumun parti içinde bölünmelere neden

²⁰⁷ Şeref Bakşık, *CHP ile Bir Ömür*, s.227-235.

²⁰⁸ 52 İlden 47’si 8’lerin Tutumuna Karşı Çıktı, *Milliyet*, 04 Ocak 1967, s.1,7.

²⁰⁹ 19. CHP Kurultayı Çalışmalara Başladı, *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1967, s.1,7.

olduğunu fakat zamanla güçlenme döneminin yaşandığını, halkın ise kendini ortanın solu hareketi ile CHP'ye daha yakın gördüğünü söylemektedir.²¹⁰

İnönü, ortanın solu kavramının sosyalistlik olmadığını vurgulamasına rağmen Feyzioğlu ve ekibi partiden istifa ederek 12 Mayıs 1967'de ortanın sağında Güven Partisi adıyla yeni bir parti kurmuşlardır. Daha sonra bu parti, 1971'de Yeni Türkiye Partisi ve Millet Partisinden kopan gruplarla birleşmiş ve Milli Güven Partisi adını almıştır.

CHP içinde yaşanan çekişmeler, İnönü'nün CHP kurultaylarında "CHP'nin bir sosyalist parti olmadığı, olmayacağı" görüşünü sıklıkla tekrarlamasına neden olmaktaydı. 3 Temmuz 1970'te gerçekleşen XX. Kurultayda da 1969 seçim bildirgesinde yer alan "Toprak işleyenin, su kullananın" sloganı nedeniyle Ecevit'in topraksız köylülerin "toprak işgallerini bir devrimci eylem" saydığını açıklaması üzerine Ecevit'e karşı olan parti içindeki grup, parti içinde temel ilkelerde anlayış farkı olduğu yönünde eleştiride bulunmuştur.²¹¹ Ecevit'in konuşmasından sonra söz isteyen Satır ve arkadaşlarına kurultay başkanı söz veremeyeceğini bildirince Nihat Erim, Kemal Satır ve Parti Meclisi üyelerinden birçoğu kürsüye yürümüşlerdir. Kemal Satır usul hakkında söz isteyerek "Mesele böylece kapanamaz... Köylü kendisine kanunların vermediği hakkı, kendi kendine almaya başlarsa ne olur? Anayasanın tanıdığı fakat iktidarın yerine getirmediği kanunu, köylü kendi yerine getirecek diyen Ecevit ile karşı karşıyayız" demiştir.²¹²

Ecevit'in CHP'yi daha sol bir çizgiye yönlendirme çabası sadece parti içindeki bir yön değişimi olarak değil partinin hem tarihsel kimliğini güncelleme hem de daha geniş bir seçmen tabanına ulaşma eğilimi olarak değerlendirilebilir.

CHP'de İkinci bölünme ise, Bülent Ecevit'in genel başkanlığına karşı çıkan CHP'lilerden gelmiştir. Ecevit İnönü'ye rağmen parti meclisinde çoğunluğu elde ederek 1972'de genel başkanlığa seçilmiştir. Ecevit, genel başkan olarak seçildikten sonra İnönü'nün ekibinden olan bazı kişileri disiplin kuruluna sevk etmiş, bu durum yeni kopmalara neden olmuştur. Diğer partilerdeki durum değerlendirildiğinde İnönü

²¹⁰ Mehmet Çetingüleç, *Ecevit'in Anıları-12 Yıl Saklı Tutulan "Veda" Sohbetleri*, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş., İstanbul, 2018, s.105.

²¹¹ Ecevit: Toprak İşgali Devrimci Eylemdir, *Cumhuriyet*, 06 Temmuz 1967, s.1,7.

²¹² İnönü: Bir Çare Bulacağım, *Milliyet*, 06 Temmuz 1970, s.1,11.

ekibinde yer alan Kemal Satır ve arkadaşları partideki kopmalar sonrasında istifa ederek 4 Eylül 1972’de Cumhuriyetçi Parti adıyla yeni bir parti kurmuşlardır. 5 Kasım 1972’de ise Cumhuriyet Halk Partisinden istifa eden bir kısım parlamenter Bağımsız Halkçılar adında bir grup oluşturmuş daha sonra da bu grup Cumhuriyetçi Parti ile Milli Güven Partisi ile anlaşarak Mart 1973’te Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) adını almıştır.²¹³

Cahit Kayra*, politikaya ilk atıldığı zamanlarda CHP’yi anlamaya çalışmanın en önem verdiği konular arasında olduğunu dile getirmektedir. Kayra’ya göre parti, farklı nitelikleri, farklı görüşleri ve farklı inançları olan aynı zamanda farklı niyet ve amaçları olan insanlardan oluşmaktaydı. Partinin üyeleri ise iki farklı grup oluşturuyorlardı. İsmet İnönü ve yandaşları Ecevit ve arkadaşları ile ilişkilerini kesmişlerdi. Ecevit’i fazla radikal bulanlar da vardı. Aralarında sert bir iktidar mücadelesi olmuş, İnönü bile partiyi bırakıp gitmişti.²¹⁴

1970’li yıllarda CHP, Ecevit’in genel başkanlığıyla birlikte ideolojik yönelimini “demokratik sol” kavramı çerçevesinde yeniden tanımlamıştır. Ecevit, CHP’yi geleneksel "devlet partisi" kimliğinden uzaklaştırarak, daha halk merkezli ve tabana dayalı bir siyasal yapı haline getirmeyi hedeflemiştir. Bu dönüşüm süreci, sosyal reformlara öncelik veren ve mevcut toplumsal düzeni dönüştürmeyi amaçlayan politikalarla desteklenmiştir. Bu doğrultuda, Ecevit liderliğinde ivme kazanan sosyal demokrat hareket, partinin siyasal yelpazede merkezde konumlanmasından uzaklaşarak, daha belirgin biçimde sol bir çizgiye yaklaşmasına neden olmuştur.²¹⁵

1972 mayısında CHP bünyesinde bir yenileşme ve bütünleşme süreci başlamıştı. CHP’de İsmet İnönü devrinin sonu diyebileceğimiz bu süreçte ilk tepki, İnönü’nün 12 Mart sürecinde darbeciler yanında yer alarak CHP’lileri de darbecilerin yanında yer almaya zorlaması nedeniyle, gençlik kollarından gelmiştir. Partinin gençlik kolları başkanı, düzenlenen seminerlerde “Partinin ilerici kimliği değiştirilemez ve

²¹³ Gürcan Bozkır, “*Türk Siyasal Hayatında Güven Partisi-Milli Güven Partisi-Cumhuriyetçi Güven Partisi (1967-1980)*”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1996), ss.42-275.

* Cahit Kayra: Türk Siyasetçi ve Yazar, Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı (Görev süresi: 26 Ocak 1974-17 Kasım 1974), TBMM 15. Dönem Milletvekili (Görev süresi: 24 Ekim 1973-5 Haziran 1977), Öğretim Görevliliği ve Yazarlık Yapmıştır.

²¹⁴ Cahit Kayra, *38 Kuşağı Cumhuriyet’le Yetişenler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s.351-353.

²¹⁵ Özgür Polat, “37. Cumhuriyet Hükümetinin (CHP-MSP Koalisyonu) Dış Politikası”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2009, s.20.

tartışılmaz.” açıklamasını yapıyor, Ecevit ise darbe hükümetlerini eleştiriyordu. Parti içinde yaşanan ikilik, başta İsmet İnönü olmak üzere milletvekilleri ve senatörlerin bir kısmını harekete geçirmiş bunun üzerine 5 Mayıs’ta kurultayın toplanmasına karar verilmiştir. İnönü’nün ağır hasta olduğu söylenerek kurultay 6 Mayıs’a ertelenmiştir. Ağır hasta olduğu söylenen İnönü, kurultayın 6 Mayıs 1972 tarihli oturumunda konuşarak parti içi bunalımın, anlaşmazlığın, çekişmenin nedenlerini kendi açısından izah etmiştir.²¹⁶

Genel Başkan İnönü, konuşmasında 1965 yılı ve sonrasında “Ortanın Solu” hareketiyle başlayan parti içi gelişmeleri ve çatışmaların genel bir tablosunu çizdikten sonra 12 Mart ve sonrası olaylara değinmiştir. Daha sonra da kurultayda parti içindeki ayrılıkları memleket açısından değerlendirerek genel başkanın birlikte çalışabileceği bir yeni parti meclisinin seçilmesini, partinin çıkmazdan kurtarılması gerektiğini söylemiştir. CHP V. Olağanüstü Kurultayının son günü 7 Mayıs 1972’ de parti meclisinin güven oylaması gerçekleştirilmiştir. V. Olağanüstü Kurultay delegeleri çoğunluğu Ecevit’i destekleyen parti meclisine güven oyu vermiştir. Kurultaydan sonra İnönü’nün 34 yıldan beri üzerinde taşıdığı CHP Genel Başkanlığından ayrılacağı düşünülmekle İnönü, 8 Mayıs 1972 tarihli istifa mektubunu CHP Merkez Yönetim Kuruluna göndererek Genel Başkanlıktan ayrılmıştır.²¹⁷ 14 Mayıs’ta toplanan kurultayda genel başkanlık seçiminin tek adayı olarak Ecevit önerilmiş, 913 delegeden toplam 826 oy alarak CHP’nin 3. genel başkanı olarak seçilmiştir.

Ecevit, olağanüstü kurultay öncesinde yaşadığı bir olayı şu cümleleri ile aktarmaktadır:

“Bir gün Nazilli’de bir parti toplantısına gittim. Kalabalık bir toplantıydı. Ben "kem küm" etmeye başladım açıkçası. Onun üzerine hiç unutmam bir işçi yanıma geldi. Elimden mikrofonu aldı ve "Ecevit bu lafları bırak, sen demokrasi uğruna gerekirse İnönü’yle de mücadeleyi göze alacak mısın, almayacak mısın bunu söyle bize," dedi. Tabii çok sarsıldım, bir an düşündüm ve "Söz veriyorum her şeyi göze alacağım," dedim ve aldım. 218

Ekşi’nin ifadesine göre 12 Mart 1971’de askerlerin meclise gönderdikleri muhtıra ile rejime müdahalesi sırasında İsmet Paşa önce bu müdahaleye karşı bir beyanda bulunmuş fakat halen içeriği bilinmeyen bir nedenle 24 saat sonrasında darbeyi

²¹⁶ Süleyman Genç, *Anılar (1968-1983)*, s.136-139.

²¹⁷ İnönü İstifa Etti, *Milliyet*, 09 Mayıs 1972, s.1,11.

²¹⁸ Can Dündar ve Rıdvan Akar, *Karaoğlan, Belgesel*, s. 86.

gerçekleştirenlere destek veren bir çizgiye girmişti. Askeri müdahale sonrası Başbakan Süleyman Demirel istifa etmiş, darbeciler yeni bir kabine kurmak istemiştir. Askerlerin yeni hükümeti kurmasını istediği Nihat Erim'i tarafsız bir başbakan olması kaydıyla destekleyeceğini açıklayan İnönü ile Ecevit arasında ihtilaf çıkmış ve Ecevit genel sekreterliği bırakmıştır. Bu olaylardan sonra da Bülent Ecevit, parti içi iktidarı almak için mücadeleye başlamıştır. 1972 Mayıs'ında Bülent Ecevit'in partinin bir politikasını tartışmaya açması üzerine de İsmet İnönü "Madem öyle, bu politikayı benimseyen parti meclisine kurultay destek veriyor mu, vermiyor mu anlayalım. Kurultay buna karar versin" diyerek olağanüstü kurultayı toplamış, kurultaydan çıkan desteklemiyoruz kararı üzerine de İsmet Paşa genel başkanlıktan istifa etmiştir.²¹⁹

Bu konuda Karib, 12 Mart askeri muhtırasından sonra gerçekleşen kongrede, "Yenicilerin başı, İsmet Paşa'ya karşı adaylığını koydu ve hiç yıkılmayacağı düşünülen paşayı gümbür gümbür devirdi" demektedir. Yeraltından yürütülen bu hareketin başarıya ulaştığını ifade eden Karib, fikri hakimiyet fiili hakimiyete dönüşerek Ecevit'in dönemi başladı demektedir.²²⁰

CHP'de yaşanan liderlik değişimi, partinin genel yapısına ya da kamuoyu nezdindeki algısına olumsuz bir etkide bulunmamıştır. Ecevit'in sergilediği siyasi tutum, kamuoyuyla kurduğu iletişim ve toplumun farklı kesimleriyle geliştirdiği etkileşim, liderliğinin kısa sürede geniş bir kabul görmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Ecevit'in seçmenle kurduğu ilişki, toplumsal güveni artırmış ve Ecevit'in kabul görmesini sağlamıştır.²²¹

Diğer taraftan kısa bir süre genel sekreterlik daha sonra İzmir milletvekilliği ve senatörlüğü görevlerini yürütmüş olan Şeref Bakşık'ın, Ecevit'in genel başkanlık dönemine dair eleştirileri dikkati çekmektedir. Bakşık'a göre Ecevit, "Dıştan bakıldığında Batı'ya dönük ve laik bir kişi havası verirdi ve muhalefet yıllarında demokratik rejime bağlılığında da kuşku duyulmazdı. Ne yazık ki, CHP Genel Başkanı olduğunda kendisine inananları düş kırıklığına uğratmıştır." Birinci adam olabilir mi

²¹⁹ Oktay Ekşi ve Taner Baytok, *Cumhuriyetle Yaşadığımız Yıllar, Söyleşi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2019, s. 128.

²²⁰ Zafer Karib, *Siyasi Partiler Beynelmilel Denge Politikası ve Yeni Devrin Eşiğinde MSP*, s.23.

²²¹ Hamza Gökhan Eryılmaz, "Zoraki Bir Koalisyon: 37. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti (CHP-MSP)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019, s.65.

noktasında parti çoğunluğunun “Ecevit’ten lider olmaz.” dediği aşamada kuşkulu olduğunu, fakat Ecevit’in Batı’ya dönük ve demokrat kişiliğinin sağlam görüldüğünü, bu niteliklerin Ecevit’in denemesi için yeterli olduğunu dile getirdiği görülmektedir. Eğer genel başkanlıkta başarısızlık gösterirse o zaman değiştirilme yolu açıktır diyen Bakşık, kitabında bu konuda detaylı bir değerlendirme sunmuştur. Fakat geçmişte yaptığı bu değerlendirmelerin bazı unsurlarında yanılığa düştüğünü dile getirerek fazlasıyla demokrat görüntüde olan Ecevit’in genel başkan olur olmaz bundan saparak anti demokrat duruş sergilemesi, eleştiriye tahammülünün olmaması ve CHP’nin de bu duruma tepki koymakta gecikmiş olmasının düş kırıklığı yarattığını belirtmiştir.²²²

1.10.3. MNP, MSP ve Necmettin Erbakan

1966’lı yıllarda genç bir profesör olan Erbakan ise, o sıralar Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nin (TOBB) genel sekreterliğine seçilmiş, iki yıl sonra da TOBB’nin Başkanı olmuştur. AP’nin Ticaret Bakanı kanalıyla baskı gören Erbakan, Odalar Birliği Başkanlığından zorla çıkartılmıştır. Ardından çalışmalarına devam eden Erbakan, 1969 yılı seçimlerinde Adalet Partisinden aday olmak istemiş fakat ret yanıtı almıştır. Böylelikle Erbakan 1969 yılı genel seçimlerinde bağımsız milletvekilliği adaylığını Konya’dan koymuş, seçimlerde başarılı olarak meclise girmeye hak kazanmıştır. 1968 yılını geride bırakıp 1969’a gelindiği sıralarda Türkiye’de gerici-dinci tartışmaları sürüyor, öğrencilerin namaz kıldığı mescitler kapatılarak vaizlerin yaptıkları konuşmalara müdahaleler söz konusu oluyordu. Hatta İsmet İnönü’nün damadı Metin Toker’in Milliyet gazetesinde çıkan bir yazısında “Günde beş vakit namaz hayatı durdurur.” cümlesi kamuoyunda geniş yankı uyandırıyor, sonuç olarak da büyük camilerde toplu namazların fazlasıyla ilgi gördüğü gözlemleniyordu. 1969 yılında MHP ve MP ile bağlantı kuran Erbakan, her iki parti ile uyum sağlayamayacağını düşünerek bağımsız adaylarla seçime gitmeyi tercih etmiştir. Memurların masasına, solcuların kafasına, masonların kasasına “Hak Yol İslam” yazacağız diye ortaya çıkmış ve Milli Nizam Partisinin temellerini atmıştır.²²³ Necmettin Erbakan’ın , 17 arkadaşı ile kurduğu Milli Nizam Partisi’nin amblemi ise işaret parmağını kaldıran sağ bir yumruktur.²²⁴

²²² Şeref Bakşık, *CHP ile Bir Ömür*, s.359-360.

²²³ Sadık Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, s.48-67.

²²⁴ Seyit Sevdî, “Zıt Görüşlerin Koalisyonu: CHP-MSP Koalisyonu (26.01.1974-17.11.1974)”, *akademik kaynak*, <https://www.akademikkaynak.com/zit-goruslerin-koalisyonu-chp-msp-koalisyonu.html>, (Erişim Tarihi: 26.06.2025)

Erbakan'ın kurduğu ilk partiye Milli Nizam adının verilmesi noktasında parti genel başkan yardımcısı Hasan Aksay'ın ifadesine göre, “Partimize Milli Nizam adının konulması Eşref Edib'in teklifi ve arzusu üzerine olmuştur. Eşref Edib, Cumhuriyetten beri Mehmet Akif ile böyle bir partinin hasretini çektiğini belirtmişti”.²²⁵

Erbakan, Demirel'in partisinden veto yiyerek kesin kararını vermiş ve Türkiye'de her ilde birer bağımsız adayın çalışmalarına başlamasını istemiştir. Erbakan'a göre toplam 67 ilin her birinden birer bağımsız vekil çıkarmak zor olsa da yaklaşık 8-10 kadar kişinin mecliste yer almasıyla birlikte yeni bir siyasal oluşum rahatlıkla oluşturulabilecektir. Böylelikle AP'de yer alan fakat Demirel'in davranışlarından rahatsız olan milliyetçi ve muhafazakâr kişiler böylelikle AP'den istifa ederek aralarına katılabilecektir.²²⁶

Erbakan'ın siyasi hayatının başlarında öncelikle AP içerisinde kendisine yer aramasının sebeplerini açıklayan yazar Serkan Yorgancılar bu konuya iki farklı açıdan yaklaşmaktadır. Konunun hem AP için hem de Erbakan için kritik bir süreç ve karar olduğunu belirten Yorgancılar'ın ifadesine göre; birincisi “Erbakan AP içerisindeki yöneticileri mason olarak itham ediyor, AP'liler de Erbakan'a fanatik ve aşırı sağ suçlaması yapıyorlar” düşüncesidir. İkincisi ise “Erbakan'ı Odalar Birliği Başkanlığından polis zoruyla çıkartan ve başkanlığını yargı kararıyla düşüren Demirel'in partisine Erbakan'ın neden gittiği” düşüncesidir. Yorgancı, Erbakan'ın yaşanan bu durumlara rağmen AP'den aday olma sürecini Erbakan'ın sağ oyları bölmek gibi bir amacı olması nedeniyle gerçekleştirdiğini söylemektedir. Erbakan hem sağ oyları bölen biri hem de bundan dolayı CHP'yi iktidara getiren kişi olmak istememiştir. Ayrıca Erbakan adaylık döneminde AP'yi neden tercih ettiğini açıklarken “AP'deki masonlarla mücadele edeceğim” dediği için AP Genel Merkezi çok sert bir açıklama yaparak aşırı solun ve aşırı sağın (CHP'nin ve Erbakan'ın) AP'ye musallat olduğunu kastetmiş ve Erbakan'ın adaylığını veto etmişlerdir. AP'den adaylığını koyarak böylelikle Erbakan Demirel'e karşı siyasi bir koz olarak siyasete girdiği tezini de çürütmüş oluyordu.²²⁷

²²⁵ TIMETURK, *Milli Nizam Nasıl Kuruldu Nasıl Kapatıldı*, 27.02.2011, Erişim Tarihi: 26.06.2025, <https://www.timeturk.com/tr/2011/02/27/milli-nizam-nasil-kuruldu-nasil-kapatildi.html>.

²²⁶ Serkan Yorgancılar, *Millî Görüş 1969-1980*, s. 71.

²²⁷ Raci Göçer ve Anıl Mert Kılıçer (ed.), *Erbakan ve Millî Görüş 50. Yıl- Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı*, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara, 2019, s.123.

Oktay Ekşi'nin ifadesine göre çok partili dönem siyasi hayatta yerini aldıktan sonra seçmenlerden daha fazla oy alabilmek adına bazı siyasi partiler din ve dini değerleri kullanmaktan geri kalmamışlardır. Bu durumun önce DP ile başladığını söyleyen Ekşi, daha sonra AP'nin de aynısını yaptığını dile getirmektedir. Hatta 1960'lı yıllarda MHP'nin de bu akımı benimseyerek bu amaç doğrultusunda "Türk-İslam Sentezi" şeklinde bir slogan icat ettiğini ifade etmektedir. 1960'lı yılların sonlarından itibaren ise MNP, MSP, Fazilet Partisi (FP) gibi partiler seçmenlerden daha fazla oy alabilmek adına dini ve dini değerleri kullanma yolunu seçmişlerdir.²²⁸

Mehmet Ergin*'e göre MNP'nin kurulmasının psikolojik zemini Erbakan'ın Odalar Birliği Genel Başkanlığına adaylığı ile hazırlanmış bulunuyordu. Bu konuda Ergin;

"O sıra Erbakan Hoca, Odalar Birliği Genel Başkanlığına aday olur. Hem İktidarın (AP) hem de muhalefetin (CHP) karşı çıkmasına rağmen %75 oy alarak seçimi kazanır. Demirel, Anayasayı çiğneyerek Bakanlar Kurulu kararı ile Odalar Birliği kongresinin seçim maddesini iptal eder. Hoca, hukukçu S. Arif Emre'nin tavsiyesi doğrultusunda kongresini yapar, kazanır ve makamına oturur. Ama Erbakan'ı kuvvet zoruyla Oda'dan atmak isterler ve bu iş için iki metrelik iri kıyım bir adam tutarlar. Adam, "Bana Hataylı Hüseyin derler" narasıyla Hocanın üzerine yürüyünce, Odalar Birliğinde Halk Partisi'nin delegeşi olan Turan Hakyol-ki kendisi dindar bir adam ve boksörmüş- bu duruma dayanamayarak, "Sana Hataylı Hüseyin derlerse, bana da Malatyalı Turan Hakyol derler" deyip ceketini çıkarır ve gardını alır. Bunun üzerine adam kaçmak zorunda kalır. Buna rağmen İçişleri Bakanı Faruk Sükan kongreyi iptal ettiğini söyleyerek, Hocanın Odalar Birliğini terk etmesini ister. İş tam bir inatlaşmaya dönüşür. Arif Emre'nin örgütlediği 40-50 milletvekili ve senatör Erbakan'a destek olmaya karar verirler. Nihayet bu milletvekillerinin Odalar Birliğine gidip Erbakan'a destek olacağını öğrenen Sükan, -milletvekilleri gelmese de- polis ve jandarma zoruyla Erbakan'ı Odalar Birliği'nden çıkarmaktan vazgeçer. Bu olaylar birçok duyarlı insanın Erbakan etrafında kenetlenmesini sağlar. Böylece Milli Nizam Partisi'nin kurulmasının psikolojik zemini de hazırlanmıştır".²²⁹

Erbakan, milletvekili olduktan bir süre sonra 17 arkadaşı ile gelenekçi, İslamcı çizgide olan MNP'yi kurdu (26 Ocak 1970). MNP, ABD'ye ve AET'ye karşı olan bir partiydi. Süleyman Arif Emre, Hasan Aksay gibi isimler parti kurucuları arasında yer alıyor, partinin genel başkanlığını ise Necmettin Erbakan üstleniyordu.²³⁰ Ortak bir basın toplantısında istifa nedenlerini açıklayan AP eski Adana milletvekili olan Hasan

²²⁸ Oktay Ekşi ve Taner Baytok, *Cumhuriyetle Yaşadığımız Yıllar, Söyleşi*, s. 38.

* Mehmet Ergin: Türk Yazar, Milli Görüş'ün Siyasi Partilerinde Eğitim Başkanlığı ve Temsilcilik Yapmıştır.

²²⁹ Mehmet Ergin, *Dünden Bugüne Necmettin Erbakan*, Akis Kitap, İstanbul 2006, s.24-25.

²³⁰ Süleyman Genç, *Anılar (1968-1983)*, s.85.

Aksay, AP eski Gümüşhane milletvekili Ekrem Ocaklı ve Eski Adıyaman milletvekili ve YTP Genel İdare Kurulu Üyesi Süleyman Arif Emre, aradıkları milliyetçi ve mukaddesatçı hüviyeti eski partilerinde bulamadıklarını ve bütün ümitlerin sağcı kütleleri içinde toplayacak olan yeni bir partiye bağlandığını belirtmişlerdir.²³¹ Böylelikle Cumhuriyet'in kuruluşundan beri siyasi partiler arasında ilk kez İslamcı bir partiye geçiş izni verilmiş oldu. Fakat MNP'nin ömrü beklenenden daha kısa sürmüş, 15 aylık bir süre sonunda "Sosyo-ekonomik tabanı dinsel bir ideoloji ile tutmaya çalışanların örgütü" olarak nitelendirilen bu parti kapatılmıştır.²³²

Erbakan'ın 1970 Haziran'ında Boyabat ilçesi Sümer Kahvesinde yapmış olduğu konuşmaya "Esselamu Aleyküm Müslüman Kardeşlerim" diye başlaması, Türkiye'de yer alan 8 partiden ayrı bir parti olunduğunu ve AP-CHP gibi sağcı-solcu diye milleti kandırmayıp Türkiye'de yeni bir Müslüman parti kurulmasının lüzumunu hissederek MNP'yi kurduklarını söylemesi, gençlik kolları tarafından hazırlanan ve basılan broşürlerde yer alan ifadeler, milli nizam marşı gibi nedenler MNP'nin kapatılma nedenleri arasında yer almıştır. 12 Mart darbesinden sonra MNP'nin kapatılması için Yargıtay Başsavcılığı'nın hazırladığı dosya Anayasa Mahkemesi tarafından değerlendirilerek partiyi "laik devlet niteliğinin ve Atatürk devrimciliğinin korunması prensiplerine aykırı" bulduğu için 20 Mayıs 1971'de kapatılmasına karar vermişti. Partinin kapatılma kararı 14 Ocak 1972'de Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.²³³ Partinin kapatılması sonrasında bir kalp rahatsızlığı geçiren Erbakan, rahatsızlığı nedeniyle İsviçre'ye tedaviye gitmiştir.

12 Mart darbesinden sonra MNP'nin kapatılması için Yargıtay Başsavcılığının hazırladığı dosya Anayasa Mahkemesince değerlendirilmişti ve parti 20 Mayıs 1971'de kapatılmıştı. MNP kapatılınca parti yöneticilerinin bir kısmı şirket kurmuştu. Erbakan ise İsviçre'ye gitmişti. Yazar Mehmet Ergin'e göre, Erbakan'ın İsviçre'ye gitmiş olması değil İsviçre'den dönmüş olması halen bir tartışma konusudur. İddialara göre 12 Mart darbesi komutanlarından Muhsin Batur ve Orgeneral Turgut Sunalp, İsviçre'ye Erbakan'ın yanına giderek Erbakan'a Türkiye'ye dönerek parti kurması için her türlü güvenceyi vermişlerdir. Erbakan'ın Türkiye'ye dönerek parti kurmasını istemelerinin

²³¹ "Milli Nizam Partisi Bugün Kuruluyor", *Milliyet*, 26 Ocak 1970, s.1,11.

²³² Sadık Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, s.71.

²³³ T.C. Resmî Gazete, "Milli Nizam Partisi, 648 sayılı Siyasî Partiler Kanununun 4'üncü kısım hükümlerine aykırılık.", 14 Ocak 1972, Sayı:14072, s.1-19.

altında yatan nedenin gerçekleşecek seçimlerde AP'nin hükümet kurmasını engellemek yatıyor ve devlete göre radikal İslam anlayışı önlemenin yolu reformcu İslam'ı desteklemekten geçiyordu. MNP kapatıldıktan yaklaşık 17 ay sonra 11 Ekim 1972'de Milli Selamet Partisi kuruldu ve kapatılan MNP'nin Genel İdare Kurulu Üyeleri ise MSP'yi kurarak MSP'nin Genel İdare Kurulu üyeliğine seçildiler. Normal şartlarda bir siyasi partinin kapatılmasına sebep olan üyeler, partinin kapatıldığı tarihten itibaren 5 yıl süre ile herhangi bir partiye üye olamazlardı ya da üye oldularsa partinin uyarılması, uyarılarda dikkate alınmazsa partinin kapatılması gerekmez miydi? Ergin bu konuyu şöyle ifade etmektedir: “Yasa TİP için vardı, MSP için yoktu! O günlerde 12 Mart askeri yönetiminin Erbakan'a ve MSP'ye ihtiyacı vardı. Öyle ya, İsviçre'de Erbakan'a teminat verilmişti. Erbakan “reformcu İslam'ı” gerçekleştirecekti. Yoksa MNP'lilere bırakın parti, dernek bile kurdurmazlardı!”²³⁴

Ne değişmişti ki dün kapatılan bir parti ertesi gün açılabilirdi? Zafer Karib bu soruya iki farklı şekilde cevap vermektedir. İlki, MSP'nin beynelmilel güçlerin güvenini kazanarak anlaşılmış olmasıdır. Bu nedenle kapatılan bir partinin devamı niteliğinde olan bu partinin kurulmasına müsaade edilmiştir. Tıpkı DP'nin devamı olan AP örneğinde olduğu gibi. İkincisi ise parti kurucularının beynelmilel güçlerinin güvenini kazanmasının yanında bu partinin varlığı beynelmilel güçlerin işine yaramaktaydı. Karib'e göre bu muamma duruma verilebilecek farklı bir cevap bulunmamaktaydı. Çünkü özellikle geri kalmış ülkelerde dış güçlerin istekleri dışında farklı bir hareket yapılamazdı.²³⁵

Bu konuda Karamollaoğlu*;

“1967 yılında Türkiye'ye döndüm geldim hani İngiltere'de tahsilimi tamamlayınca ve Türkiye'ye döndükten çok kısa bir zaman sonra da Erbakan hocayla tanıştık. Odalar Birliğindeydi. Erbakan hocamızla o münasebetlerimiz bizim hiç hayatının sonuna kadar değişmedi. 1969 yılında Erbakan hocamızın Odalar Birliği Başkanlığı iptal edilince seçimi siyasete girmeye karar verdi. Konya'dan bağımsız aday oldu tabi tek kişi seçilebildi. Bilahare Milli Nizam Partisi kurulan kapatılınca Süleyman Arif Emre Bey Milli Selamet Partisi'ni kurdu. Milli Selamet Partisi'ne Erbakan Hoca üye olmadı kapatılır diye ancak efendim siz karşı çıkıyorsunuz demesinler diye o zaman Demirel'le Demirel'in Partisinden Demokrat Parti miydi, Adalet Doğru Yol Partisi herhalde, Adalet Partisi mi, oradan oraya üye olmak istedi fakat reddedildi. Onun için yeniden bir parti

²³⁴ Mehmet Ergin, *Dünden Bugüne Necmettin Erbakan*, s.47-49.

²³⁵ Zafer Karib, *Siyasi Partiler Beynelmilel Denge Politikası ve Yeni Devrin Eşiğinde M.S.P.*, s. 105-106.

* Temel Karamollaoğlu: Türk siyasetçi, Tekstil Yüksek Mühendisi ve Eski TBMM Üyesi.

*kuruldu ve 1974 seçimlerinde bu sefer 1973 seçimlerinde bu sefer meclise daha güçlü bir kadroyla girme imkânı doğdu. 48 milletvekili 3 tane de Senatör, diğer partilerle Demirel'le bir hiçbir parti tek başına iktidar olamadığı için bu sefer genelde çok garipsenmiş olmasına rağmen Ecevit'le bir mutabakat sağlandı o mutabakat neticesinde de bir hükümet kuruldu” demektedir.*²³⁶

Böylelikle 11 Ekim 1972’de Erbakan ve arkadaşları tarafından MSP kurulmuş, Başkanlık görevi ise Süleyman Arif Emre’ye verilmiştir. Bir süre sonra İnönü, Ecevit’i destekleyenleri CHP içinde etkisiz hale getirmek istemiş bu amaçla da Siyasi Partiler Kanunu’nda değişiklik yapabilmek adına meclise başvurarak kanun teklifi vermiştir. Erbakan, teklifin kanunlaşması durumunda MSP’ye giremeyeceklerini düşündükleri için bir toplantı gerçekleştirmiş ve MSP’ye girmiştir.²³⁷

1.11. 12 MART 1971 MUHTIRASI

Türkiye 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra sivil siyasete karşı yapılan ve ikinci müdahale olarak anılan 12 Mart 1971 muhtırası ile karşı karşıya kalacaktır. AP iktidarına karşı 1968’lerden başlayan parlamento dışı muhalefet şiddet olaylarına dönüşerek devam etmiş, aşırı sağ ve sol kitleleri etkileyecek seviyeye ulaşmıştır. Sosyal sınıflar belirginleşmeye başlamış ve bu durum çatışmaların artmasına neden olmuştur. Ekonominin kötüleşmesi de aynı zamanda muhalefeti körükleyen nedenler arasında yer almıştır.²³⁸

Sosyalist parti olarak faaliyet gösteren TİP ise bazı çevrelerde sıkıntı yaratmaktaydı. Toplum içerisinde karşılaşılan sol yayınlar, genel olarak hem gençlerin hem de özelde üniversite öğrencilerinin dikkatini çekiyor, siyasi ve sosyal konular ise bu alana odaklanıyordu. Avrupa’dan esen bu sol rüzgâr, Türkiye’yi etkisi altına alıyor fakat kuşaklar arasında yayılan bu ilgi sağ çevreler tarafından yadırganınca saldırılar söz konusu oluyordu.²³⁹

1967’lerde başlayan öğrenci olayları 68’lere gelindiğinde doruğa tırmanmıştı. Ankara’da Siyasal Bilgiler Fakültesi ve ODTÜ, İstanbul’da İstanbul Teknik Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi merkezli olaylar yaşanıyordu. 29 Kasım 1968’de Ankara Büyükelçiliğine atanan Robert Komer’in ODTÜ’de protesto edilmesi ve

²³⁶ Temel Karamollaoğlu, Eski Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyesi, “Zıtların Birlikteliği: CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak – 17 Kasım 1974)” *Konulu Görüşme*, Ankara, 7 Ağustos 2024.

²³⁷ Süleyman Arif Emre, *Siyasette 35 Yıl, Özel Yayın*, İstanbul, 1991, s.26.

²³⁸ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, s.394.

²³⁹ Şeref Bakşık, CHP ile Bir Ömür, s.224-225.

aracının yakılması, 1969 Şubat'ında öğrenci, işçi ve öğretmen örgütlerinin kitlesel olarak 6. Filoyu protesto etme kararı almaları, buna karşın esnaf örgütlerinin ve sağ basının komünistlere ders verelim söylemi ile başlattığı kampanya ile Taksim'de öğrenci kitlelerine karşı gerçekleşen saldırılar sonucu yaşanan olay tarihe Kanlı Pazar olarak geçmiştir. 1969'lara gelindiğinde öğrenci hareketliliği değişikliğe uğramış, ayrılıklar, bölünmeler ve suçlamalar başlamıştır. Bir iktidar savaşı söz konusu olmuştur. Fakat bu iktidar savaşını yürütmek öğrencilerin ve gençlerin işleri değildi. Bu görev daha çok bir işçi sınıfının temsil edildiği bir siyasi partinin görevidi. O dönemde ise işçileri temsil eden parti TİP idi. Ülke' de tarım ve sanayi alanında yaşanan bunalımlar artarken, AP içerisinde de çözümler başlamıştı. Bu çözümler sonucu 1970 mali yılı bütçe kanun tasarısına 224 ret oy verilmiş ve ret oyları içerisinde 41 Adalet Partili milletvekili eklenerek bütçe reddedilmişti.²⁴⁰

AP Hükümeti ülkede gençlik hareketleri ve sağ-sol çatışmaları içerisinde buluvermişti kendisini. Silahlı çatışmalar, siyasi cinayetler yaşanıyor, birçok genç öğrencinin ölümü toplum içerisinde üzüntüye sebebiyet veriyordu. Gün aşırı yaşanmaya başlanan bu kanlı çatışmalar iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerin de gerginleşmesine neden oluyor olayların nereye varacağı sorusu soruluyordu. İş çığırından çıkmış, hükümet yetersizdi. Hükumete göre işgaller, sokak hareketleri, boykotlar, yaşanan çatışmalar kanunsuzdu. Rejimin ve devletin yıkılması hedefleniyor bu yüzden yaşananlar şiddetle ezilmeliydi.²⁴¹

1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye'yi askeri darbeye sürükleyen bu süreç, gençlerin başına örülen çoraplarla işlemişti. Hedefler türlü türlü idi. Bazıları Türkiye'yi istikrarsızlaştırmak hedefinde iken bazıları ise demokrasiyi tamamen rafa kaldırmak ya da kendi bildiği türde bir demokrasiyi geçerli hale getirme hedefindeydi. Kısacası gençlerin heyecanından yararlanarak gençler ile asker, polis karşı karşıya getiriliyor ve bu sayede darbelerin ortamı hazırlanıyordu. Bu konuda yazar Hasan Cemal, "1970'te yeniden 1919 karanlığına gömüldüğümüzü söylemek fazla mübalağalı değildir. Yaygın bir kötümserlik ve umutsuzluk, yeni bir düzen özlemiyle birlikte bütün ülkeyi

²⁴⁰ Süleyman Genç, Anılar (1968-1983), s.61-64.

²⁴¹ Şeref Bakşık, CHP ile Bir Ömür, s.286-287.

kaplamıştır. Türk ulusu için 1970 yılında da 1919'daki gibi, tek umut ışığı olarak, Devrimci Ordu Gücü pırıl pırıl parlamaktadır” demektedir²⁴².

Türkiye'nin 1970 sonbaharı artan pahalılık, boykottaki öğrenciler, ayaklanan işçiler ve askere davetiye çıkaranlarla mücadeledeydi. Kısacası bir askeri müdahale için bütün koşullar hazırды ve yaşanan bu olaylar kışlalarda yankı bularak çoğalmaya devam ediyordu. Demirel ise askerden, darbeden bahseden kişilere “Kalkınma bütün hızıyla sürüyor. Türkiye'nin her türlü ihtiyacı karşılanıyor. Tarlası ekili Türkiye 100 bin traktör satıyor. Senede 100 bin traktör alıyor bu köylü. Ne, neye geliyor yani? Onu anlamıyorum” diyordu.²⁴³ Kısacası 1965-1971 yılları arasında parlamentoda sağladığı çoğunluk ile tek başına hükümet kurma olanağı sağlayan AP, yıllardır halkın, özellikle de dar ve sabit gelirli kesimin ekonomik sıkıntılarını giderecek, gelir dağılımındaki adaletsizliğini ortadan kaldıracak bir girişimde bulunmuyor ya da bulunamıyordu.²⁴⁴

Hükümetin artan şiddet olaylarını önleyememesi nedeniyle ordu içindeki rahatsızlıklar yaşanacak ve bu durum dile getirilecekti. Ordu içindeki rahatsızlıkları ve oluşan darbe beklentisini ortadan kaldırmak adına 12 Mart 1971'de Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu tarafından imzalı bir muhtıra yayınlanmıştır. Muhtıra bir darbe niteliğinde olup sonrasında Demirel hükümeti istifaya zorlanmıştır.

Arcayürek'in ifade ettiği gibi, 12 Mart 1971 günü sabahı saat 11:00'de Demirel, Güniz Sokaktaki evinin birinci katında iken MİT Müsteşarı Korgeneral Fuat Doğu tarafından arandı. Doğu, “... Sayın Cumhurbaşkanının bir dileğini size iletmekle görevliyim” diyerek söze başladı ve ekledi “Biraz önce yanlarında idim. Süleyman Bey istifasını versin diye buyurdular”. Demirel ise “Fakat Fuat Paşa, daha iki gün önce siz bana Cumhurbaşkanının bir başka mesajını getirdiniz. Sayın Sunay, söyle Süleyman Bey'e ben 22 Şubatlar, 21 Mayıslar gördüm, kaygı duymasın diyordu” dedi ve sordu “Peki ama neden? Fuat Doğu, ordunun müdahale kararı aldığını kısaca anlattıktan sonra “ Bu nedenle, öyle uygun görüyorlar. Süleyman Bey bir an önce bunu yapacak olurlarsa, daha iyi olacak diyorlar” diye de ekledi. Demirel hemen Cumhurbaşkanı ile

²⁴² Hasan Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 1999, s.21.

²⁴³ Münir R. Aktolga, *Hatıralar, Nereden Başlamıştık Nerele Gitti İşin Ucu*, s.208.

²⁴⁴ Celil Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1986, s.118.

konusmak istediğini belirtti. Hızla Başbakanlığa indi, Başbakanlık ile Cumhurbaşkanlığı arasında o dönemde doğrudan bir telefon hattı vardı. Zorlu durumlarda kullanılması öngörülmüştü... Demirel dedi ki, “Fuat Paşa aracılığıyla gönderdiğiniz haberi aldım”. Sunay yanıtladı: “Sağlığınıza neden olarak gösterip çekilebilir siniz, daha zaman var, iyi de olur Süleyman Bey”. Demirel, “Sağlık nedeniyle istifa edemem, bunu yapamam. Yapabileceğim şudur: Derhal Parlamenteoya giderim. Güvenoyu isterim. Güvensizlik oyu ile hemen düşerim. Yeter ki, siz muhtırayı bir süre durdurun, radyodan açıklanmasını engelleyin” dedi Sunay’a. Sunay, “... Beni de devreden çıkardılar, Süleyman Bey”.²⁴⁵

Muhtıra karşısında Başbakan Demirel ve dolayısıyla Demirel Hükümeti’nin reaksiyonu şöyle olmuştur: Bakanlar Kurulu toplantıya çağrılarak yaklaşık dört saat kadar durum değerlendirilmesi yapılmıştır. Toplantı sonrasında birçok farklı görüş ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden bir tanesi muhtıranın anayasa ve hukuk devlet ilkelerine aykırı olmuş olması ve TCK’nin devlet aleyhine işlenen suçlar kapsamına girmiş olmasıdır. Aynı zamanda komutanların emrinde bulundukları hükümetin emrinden çıkmış olmaları nedeniyle muhtırayı imzalayan komutanların derhal emekliye sevk edilmeleri gerektiğidir. Fakat bu görüşler değerlendirilememiştir. Silahlı Kuvvetlerin en üst düzeyinde yer alan dört komutanın imzasını taşıyan Muhtıra, Demirel ve hükümetini istifalarını vermek zorunda bırakmıştır.²⁴⁶

12 Mart 1971 Muhtırası, Türkiye’de 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra gerçekleşen ve sonuçları itibarıyla etkili olan ikinci askerî müdahaledir. Müdahale, siyasal istikrarsızlık, toplumsal huzursuzluk, ekonomik sıkıntılar ve uluslararası gelişmelerin etkili olduğu bir dönemde meydana gelmiştir. Bu süreçte Türk Silahlı Kuvvetleri, mevcut siyasal iktidarın ülke sorunlarını çözme kapasitesinin yetersiz olduğu gerekçesiyle yönetime dolaylı yoldan müdahale etme yoluna gitmiştir.²⁴⁷

12 Mart Muhtırası başlangıçta siyasal yapıyı işlevsel hale getirmeyi ve sosyal-ekonomik reformlar ile istikrarı sağlamayı hedeflerken kısa süre içerisinde belirlenen hedeflerin dışına çıkılarak uygulamaların ağırlıklı olarak güvenlik eksenli bir çizgiye kaydığı görülmektedir. Muhtıra sonrası 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiş, başta üniversite

²⁴⁵ Cüneyt Arcayürek, *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971*, s.367-368.

²⁴⁶ Celil Gürkan, *12 Mart’a Beş Kala*, s.152-153.

²⁴⁷ Özlem Delal Abanoz, “12 Mart 1971 Muhtırasının Dönemin Köşe Yazılarına Yansımaları”, *Orta Karadeniz İletişim Çalışmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, (Mayıs 2023), s.46.

gençlik grupları olmak üzere sendikaların ve derneklerin faaliyetleri yasaklanmıştır. Solu temsil eden gazeteler ve dergilerin faaliyetleri ya bir süre kısıtlanmış ya da tamamen kapatılmıştır. Bununla birlikte sıkıyönetim bölgelerinde grev ve lokavtlar yasaklanarak işçi hareketlerinin kamusal alandaki etkileri de sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla ordu, ekonomik ve siyasal anlamda reform yapmak isterken faaliyetlerini güvenlik konularına yoğunlaştırmıştır.²⁴⁸

Bozbeyli, bu konuda 12 Mart Muhtırası kime verildi hususu hala tartışılırken 12 Mart'tan en çok zarar gören parti Demokratik Parti olmuştur demektedir. Tüm partililik faaliyetlerinin durduğu, demokratik hayat devam eder mi etmez mi kaygısının her yerde yaşandığı ve Demokratik Parti merkezini dolduran insanların birden kaybolduğu bu dönemde teşkilatın tamamlanması için çok zorluk çekildiğini ifade etmektedir.²⁴⁹

12 Mart Muhtırası, dönemin iktisadi, toplumsal, ideolojik ve siyasal krizlerine karşı ordu tarafından verilen sert bir uyarı olarak değerlendirilebilir. 1969 seçimlerinden sonra AP iktidarda kalmaya devam etmiş fakat parti içinde hizipler ve Demirel'e yönelik eleştiriler artarak devam etmiştir. 1970'lerin başına gelindiğinde Türkiye ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıyadır. Yüksek enflasyon, işsizlik oranlarında artış, gelir dağılımındaki eşitsizlik, dış borçların yükselmesi gibi birçok ekonomik gösterge toplumsal huzursuzluğu artırırken, hükümetin bu sorunlara çözüm üretememesi ordu içinde rahatsızlık yaratmıştır. 1968 sonrası dönemde Türkiye'de gençlik hareketleri üzerinden şekillenen sağ-sol çatışmaları, sokaklarda, üniversitelerde yoğunlaşmış, işçi grevleri, öğrenci eylemleri ülke geneline yayılırken yaşanan bu gelişmeler devlet otoritesini zorlayan gelişmeler olarak değerlendirilmiştir. Böylelikle siyasal sistemde yaşanan tıkanıklıklar, iktisadi yansımalar, toplumsal kutuplaşma ve sağ-sol gruplar arasında yaşanan çatışmalar vb. 12 Mart Muhtırasını meşrulaştıran temel unsurlar arasında olmuştur. Dolayısıyla, 12 Mart Muhtırası yalnızca kısa vadeli bir siyasal müdahale olarak değil, aynı zamanda Türkiye'deki demokratikleşme sürecini kesintiye uğratan ve istikrarsızlık sürecini daha da derinleştiren bir dönüm noktası olarak değerlendirilmelidir.

²⁴⁸ Birsen Örs, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, Der Yayınları, İstanbul, 1996, s.162.

²⁴⁹ Ferruh Bozbeyli, *Birinci Cemre*, Selçuklu Yayınları, İstanbul, 1977, s.121.

1.12. ERİM HÜKÜMETLERİ

12 Mart Muhtırası, 27 Mayıs 1960 darbesinden farklı olarak Meclis'in ve anayasanın yürürlükte kalması koşuluyla verilmişti. Bu nedenle doğrudan askeri yönetime geçilmezken, mevcut hükümet yerine tarafsız bir hükümet kurabilmek için, ordu desteğini arkasına almış, reform yapabilecek sivil bir başbakan istenmiştir.

Muhtıra sonrası partiler üstü hükümetin başbakanını belirlemek üzere Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve kuvvet komutanları çalışmaya başlamış ve CHP Milletvekili Nihat Erim üzerinde karar kılınmıştır. CHP'den istifa eden Erim, partilerden gerekli desteği talep ederek 1.Erim Hükümeti listesini hazırlamıştır. Erim, hazırladığı listeyi Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a sunmuş ve liste 26 Mart 1971'de onaylanmıştır. Onaylanan listede AP'den 5 üye, CHP'den 3 üye, MGP'den 1 ve 1 Tabii senatör olmak üzere parlamento dışından 16 teknokrat yer alıyordu. Erim hükümeti, öncelikle amacının memleketi rahat yaşanır bir memleket haline getirmek olduğunu ifade etmiş, aynı zamanda huzursuzluğu, asayişsizliği gidererek sosyo-ekonomik sorunları ortadan kaldırmak için gerçekleştirmek istediği reformları da dile getirmiştir.²⁵⁰ Bununla beraber Erim, yeni kabinenin programının 12 Mart Muhtırasında belirtilen esaslar dahilinde Anayasanın öngördüğü reformların Atatürkçü bir görüşle ele alınacağını ve anarşik ortamı giderecek bazı yeni teklifler getirileceğini de belirtmiştir.²⁵¹

Bu konuda Erim*, Cumhurbaşkanı acele ettiği için “çabuk olsun memleket hükümete kalmasın” denildiği için 26 Mart günü kabineyi tamamladığını belirtmiştir. 26 Mart öğleden sonra görevleri devraldığını belirten Erim, Demirel'e telefon açtığını ve Başbakanlık'ta buluşmak istediğini söylettirdiğini, karşılığında ise Demirel'in “Lüzum yok, ben kimseden devralmadım, Nihat Bey de gitsin yerine otursun” dediğini aktarmaktadır. 7 Nisan günü güven oylamasında alınan 321 oyu değerlendiren Erim, 1961'den bu yana hiçbir hükümetin bu kadar oy alamadığını belirtmiştir. Ortamı değerlendiren Erim, tedhişçi eylemlerin devam ettiğini banka

²⁵⁰ *Cumhuriyet*, 21 Mart 1971, s.1; Mustafa Salep, “Türk Demokrasi Tarihinde Olağan Dışı Sürece Bir Örnek: Birinci Nihat Erim Hükümeti'nin Kuruluşu”, *History Studies International Journal of History*, Volume 9, Issue 4, (November 2017), ss.142-148.

²⁵¹ Programı 4 Teknik Bakan Hazırlıyor, *Milliyet*, 26 Mart 1971, s. 1,9.

* Nihat Erim'in başbakanlık sürecine dair çarpıcı detayların yer aldığı “Nihat Erim Günlükler 1925-1979” isimli çalışma, Erim'in yaşadığı dönemin siyasi yaşamına ışık tutması adına hazırlanmış ve yayımlanmıştır.

soyma, adam kaçırma, dinamit patlatma gibi eylemlerin sürdüğünü, anayasadan başlayarak yasalarda değişiklik hazırlayıp uygulamaya koyana kadar geçecek zamanı değerlendirerek huzuru sağlamak adına sıkıyönetim kararı aldıklarını ve yürürlüğe koyduklarını belirtmiştir.²⁵²

Arcayürek, hükümeti kurmaya çalışan Erim için “Ne günlerdi! Hepimizin tek işi vardı. Nihat Erim’in peşine takılmış, günlerdir koşturuyorduk” demektedir. Arcayürek’e göre “Erim’in öyle çalimli bir duruşu, konuşması ve davranışı vardı ki, hani neredeyse herkes, yeni hükümetin Türkiye’nin belli başlı sorunlarına sihirli değneği değdirir değdirmez çare bulacağına inanıyordu. Bütün basın peşindeydi. Çünkü Nihat Erim, öyle bir hava şırına ediyordu ki kamuoyuna...” Arcayürek bu noktada Türkiye’de insan gücünün belirli ve sınırlı olduğunu aktarırken kurulacak hükümetin bir şeyler yapabilecek bir hükümet olup olamayacağı sorusunun ise ağırlıklı olarak sorulduğunu aktarmaktadır.²⁵³

Gazete manşetleri değerlendirildiğinde bir taraftan Erim kabinesinin ve hükümet programlarının ayrıntılarının yer aldığı görülürken diğer taraftan ülkede yaşanan kriz, gruplar arası çatışmalar, mitingler ve tedhişçi eylemlere dair haberler sıklıkla verilmekteydi. 26 Mart 1971’de İstanbul Üniversitesi arkasında, 2 grup arasında çıkan silahlı çatışma da olayı seyreden 16 yaşındaki bir genç kaza kurşunuyla ölürken, 1 polis yaralanmış ve İstanbul Üniversitesi süresiz kapatılmıştı.²⁵⁴ Yine Fındıklı’daki Güzel Sanatlar Akademisinde polisle öğrenciler arasında çıkan silahlı çatışmada 22 yaşında bir simitçi ölmüş, biri polis dört kişi yaralanmıştı.²⁵⁵

Erim’in başbakan olarak seçilmesi, 12 Mart rejiminin görünürde sivil fakat askeri vesayet altında bir geçiş yönetimine yönelme tercihi olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte Erim, bir yandan askerin güvenini kazanan diğer yandan sistem içinde dengeleri gözetecek bir figür olarak “kriz yönetimi” sürecinde geçici bir çözüm üretmek amacıyla görevlendirilmiştir.

Fakat Erim’in başbakanlığa gelişi CHP grubu içerisinde tepkilere neden olmuş, bu haberdan etkilenen Ecevit ise parti genel sekreterliğini gözden geçirerek öncelikle yakın

²⁵² Ahmet Demirel (hızl), *Nihat Erim Günlükler 1925-1979*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2021, s.966-968.

²⁵³ Cüneyt Arcayürek, *Çankaya’ya Giden Yol 1971-1973*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985, s.123.

²⁵⁴ Çatışmayı Seyreden Bir Genç Öldü, *Cumhuriyet*, 26 Mart 1971, s. 1,7.

²⁵⁵ Polisle Öğrenciler Çatıştı Bir Simitçi Vurulup Öldü, *Milliyet*, 26 Mart 1971, s. 1,9.

çalışma arkadaşlarına daha sonra da CHP Merkez Yönetim Kurulu'na gerekli açıklamaları yaparak görevden ayrılacağı bilgisini vermiştir. Ecevit'in istifasını basın toplantısından öğrenen İnönü ise, ülkede yaşanan bunalımın atlatılması gerekirken partinin bir bunalıma sokulmuş olmasını sorumsuzluk olarak değerlendirmişti. Ecevit, basın toplantısında yaptığı açıklamada İnönü ile görüş ayrılığı nedeniyle partiden istifa ettiğini belirtiyor, askeri müdahaleyi Yunan askeri cuntasına benzettiğini belirterek muhtıranın CHP'nin içini karıştırmayı hedeflediğini söylemiş hatta müdahalenin kendisine karşı yapıldığını öne sürmüştür. Genel Sekreterlik önerisi alan aynı zamanda Ecevit tarafından da desteklenen Şeref Bakşık, Ecevit'in 18 Mart 1971'de CHP Genel Sekreterliğinden istifası sonrası 23 Mart 1971'de Genel Sekreterlik görevine getirilmiştir.²⁵⁶

Cumhurbaşkanı Sunay'ın, Erim'i hükümeti kurmakla görevlendirmesi ve CHP içinde beliren hükümete katılıp katılmama eğilimlerinin sonucu olarak ortaya çıkan görüş ayrılıkları sonrasında istifa eden Ecevit, gerçekleştirdiği basın toplantısında 12 Mart'ın "hükümete karşı yapılmış bir darbe" olmadığını, aksine "CHP'ye, ortanın solundaki CHP'ye yönelen bir darbe" olduğunu belirtmiştir.²⁵⁷ Ancak İnönü bu konuda farklı düşünüyordu. İnönü, bu noktada kurulacak hükümetin CHP'yi iktidara taşıyacağını ve demokrasiye dönüş sürecini de kısaltacağı inancındaydı.²⁵⁸ Ecevit'e göre genel seçimlerde CHP'nin halk iradesiyle iktidar olması imkân dâhiline girdiği bir dönemde "demokratik mekanizmanın durdurulması" ve "CHP'nin halk iradesi dışında yollardan iktidara gelmesi veya gelmek ister görünmesi" gibi girişimlerle ortanın solu hareketi engellenmiştir. Bu nedenle Ecevit ile aynı görüşü paylaşan Merkez Yönetim Kurulu üyeleri de çekilmiştir.²⁵⁹ CHP'de Merkez Yönetim Kurulu üyeleri yenilenirken CHP Genel Başkanı İnönü yeni üyelere gönderdiği yazıda "Parti içindeki bunalımın bittiğini haber veriyorum. Şimdi büyük mesele memleketin içinde bulunduğu bunalımın huzur ve selamet içinde nihayete ermesidir" demiştir.²⁶⁰

²⁵⁶ Şeref Bakşık, *CHP ile Bir Ömür*, s.292-298.

²⁵⁷ Ecevit İstifa Etti, *Cumhuriyet*, 22 Mart 1971, s.1,7.

²⁵⁸ Can Dündar ve Rıdvan Akar, *Karaoğlan, Belgesel*, s. 83-84.

²⁵⁹ Ecevit İstifa Etti, *Cumhuriyet*, 22 Mart 1971, s. 1,7; Yaşar Özkandaş, "12 Mart 1971 Muhtırasının Türk Siyasetini Şekillendirmesi Ekseninde Cumhuriyet Halk Partisi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 68, (Bahar 2021), s.580.

²⁶⁰ İnönü: Partideki Bunalım Bitti Dedi, *Milliyet*, 26 Mart 1971, s. 1,9.

Ecevit, 12 Mart 1971’de demokrasiyi tehdit eden, rejime ara verme yolunda yaşanan birtakım olaylardan rahatsızlık duyduğunu ifade ederek, Demirel görevden çekilmek zorunda kalınca Erim’in başbakanlığa getirilmiş olmasının kendisini şoka uğrattığını belirtmiştir. Ecevit’e göre bir CHP’linin bu ortamda askerin dayatmasıyla oluşan bir hükümette olması rejime ve ortanın solu hareketine zarar verecekti. Bu durumda askeri müdahalenin destekçisi olarak CHP’nin bulunduğu izlenimi yayılacaktı. Bu konuda Ecevit; “Hemen Ankara’ya döndük ve arkadaşlarla bir değerlendirme yaptık. O sırada rahmetli İnönü, CHP’li Erim’e onay vermişti. Kurulan hükümette başka CHP’lilerde vardı, onları da desteklemiş oldu” demektedir. Kısacası Ecevit, halkın gözünde bütün güvenilirliğin ortadan kalkacağını düşündüğü için genel sekreterlikten ayrılma kararı vermiştir.²⁶¹

Cüneyt Arcayürek ise Ecevit’in Erim’in kişiliğine karşı olmadığını ifade etmekle beraber Ecevit ile yapmış olduğu görüşmede Ecevit’in Erim’in başbakanlığına karşı çıkışının nedenlerini şu şekilde belirtmektedir:

*“Sayın Erim, CHP içinde yeni oluşmakta olan politikaya bir noktasından sonra, kesin karşı çıkmış insanlardan biriydi. Karşı çıkış hareketinin önderlerinden biriydi. Bunun mücadelesini yaptı ve partide yenilgiye uğradı. Parti içindeki yenilgiye uğramış olan bir kimsenin tarafsız ve partilerüstü bir başbakan olarak göreve getirilişi ve CHP’nin de o hükümette bir ölçüde vazife alma durumuna sokuluşu, benim görüşüme göre, CHP ile ilgili bazı hesaplara dayanıyordu. Bu konudaki endişelerimi ve itirazımı belirtmemi duygusal nedenlere bağlamak bence doğru değil”.*²⁶²

Erim hükümeti Amerika ve NATO’nun aldığı kararlarla uyum içerisinde idi. ABD’nin isteği doğrultusunda haşhaş ekimini yasaklamış, yasak sonucunda nüfusun bir kesiminin gıdası, yağı, hayvan yemi ve gelirini kısıtlamış bulunuyordu. 30 Haziran 1971’de alınan bu karar ABD Başkanı Nixon tarafından Erim Hükümetinin cesur bir kararı ve bir devlet adamına yakışır tutum olarak dile getiriliyordu. 12 Marttan sonra terör, pusu ve baskınlar sınırsız hale gelmiş, yaşanan birçok olay aydınlatılmadan kapatılıyordu. Süreklilik arz eden banka soygunları, adam kaçırmalar ve yaralamalar, gerçekleşen şiddet olaylarından Başbakan, solcuları, ilericileri, sosyalistleri suçlu ilan ediyordu. Erim hükümeti döneminde sayısız insan işkence görmüş ve öldürülmüştü.²⁶³

²⁶¹ Mehmet Çetingüleç, “Ecevit’in Anıları-12 Yıl Saklı Tutulan “Veda” Sohbetleri”, s.107.

²⁶² Cüneyt Arcayürek, Çankaya’ya Giden Yol 1971-1973, s.95.

²⁶³ Süleyman Genç, Anılar (1968-1983), s.120-125.

17 Mayıs 1971'de İstanbul Başkonsolosu Ephraim Elrom 4 silahlı tarafından kaçırılmıştır. Kaçırılma olayı ile ilgili bildiri yayınlayan Birinci Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı, toplanan ilk bilgilere göre kaçırma olayının faillerinin DEV Genç Yürütme Kurulu üyesi Hamza Özkan, muhtemelen Nahit Töre, Ayhan Yalım ve arkadaşları olduğunu belirterek faillerin yakalanması için yurttaşlardan da duyarlı olmaları istenmiştir.²⁶⁴ Bu durum sıkıyönetim komutanlığı tarafından birçok toplumsal grubun kovuşturulmasına ve birçok tutuklamanın yaşanmasına neden olmuştur. 17 Mayıs tarihinde kaçırılan İsrail Başkonsolosu Elrom, Nişantaşı'nda Bayraktar Ahmet Sokak Hamarat Apartmanının 8 numaralı dairesinde şakağına sıkılan üç kurşunla öldürülmüş olarak bulunmuştur. Elrom'un 23 Mayıs 1971'de ölü olarak bulunmasının ardından gerçekleşen operasyonlar neticesinde eylemi gerçekleştiren Mahir Çayan liderliğindeki THKP-C'liler 1 Haziran'da ele geçirildiler.²⁶⁵ Elrom'un öldürülmesi olayı, Türkiye'deki sol hareketin uluslararası boyuta taşınması açısından önemlidir. Ephraim Elrom'un 1971 yılında kaçırılıp öldürülmesi, Türkiye'de radikal sol hareketlerin yükselişi, devletin güvenlik politikaları ve uluslararası diplomatik dengeler açısından son derece kritik bir olaydır.

Bu süreçte ülkede siyasi ve ekonomik istikrarı sağlamak adına bazı meslek kuruluşları ve işçi sendikaları kapatılıyor, ücretler düşürülüyordu. Bunların yanında birçok liberal, sosyalist ya da ordunun koruyuculuğuna karşı olan sendikacı, avukat, doktor, öğretmen gibi birçok meslekten kişi tutuklanıyor ve bu kişiler çeşitli cezalar alıyorlardı. Kapatılan sendikalar arasında DİSK, Dev-Genç, Türkiye Öğretmenler Sendikası gibi dernekler ve sendikalar yer alırken yöneticileri tutuklanıyor ve cezalandırılıyordu.²⁶⁶

Hükümet, almış olduğu tedbirlere rağmen anarşik olayları önleyemiyor, bu durum hükümetin daha baskıcı bir politika izlemesine neden oluyordu. Bir süre sonra Erim'in AP'li Mesut Erez'i Başbakan Yardımcılığı'na getirmesi 1. Erim Hükümeti'nin sona ermesine neden olmuştur. Bu durumdan rahatsız 11 Bakan'ın istifası üzerine Erim istifasını vermiş, böylelikle 1.Erim Hükümeti 8.5 ay görevde kalabilmiştir.

²⁶⁴ 4 Silahlı İsrail Konsolosunu Kaçırıldı, *Milliyet*, 18 Mayıs 1971, s. 1,9.

²⁶⁵ *İhtilaller ve Darbeler Tarihi*, Sabiha Bozbağlı (çev.), Yirminci Yüzyıl Yay., İstanbul, 1966, s.171.

²⁶⁶ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, s.204-205.

2. hükümetin kurulma görevi yeniden Erim'e verildi. Cumhurbaşkanı Sunay, Senato ve Meclis Başkanlarına, Başbakan Erim'e, siyasi parti genel başkanları ile Milli Birlik Grubu ve Kontenjan Grubu başkanlarına hükümetin teşkili ve hükümetin yapacağı işleri belirten mektubu göndererek, partilerin programlarındaki ayrıntılarından vazgeçerek reformları desteklemelerini istemiştir.²⁶⁷ Cumhurbaşkanı tarafından siyasi parti liderlerine Erim'e destek olunması yönünde gönderilen uyarı mektubu etkili olmuş, 2. Erim hükümeti kısa zamanda kurulmuştu.

Kurulan yeni hükümete CHP, AP ve MGP'li milletvekilleri haricinde parlamento dışından 10 teknokrat'ta bakan olarak atanmıştır. 22 Aralık 1971'de güvenoyu alan Erim hükümeti de uzun soluklu olmadı ve birkaç ay içinde çalışamaz hale geldi. Yaklaşık olarak 5 ay süren 2.Erim hükümeti, Erim'in yorgunluğunu bahane etmesi üzerine görevini Milli Savunma Bakanı Ferit Melen'e bırakmıştır. Böylelikle hükümet kurma görevi Melen'e verildi. Melen ise AP'den 8 üye, CHP'den 2 üye, MGP'den 2 üye, Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Senatörlerinden 1 üye ve parlamento dışından 8 üye ile 12 Mart döneminin sonuncu partiler üstü hükümetini kurdu. Kurulan bu hükümet, programının başında Erim hükümeti döneminde gerçekleştirilemeyen reformların seçim sürecine kadar gerçekleştirilmesi için çalışılacağını belirtmiştir.²⁶⁸ Melen hükümeti, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresinin dolması üzerine 13 Mart 1973'te yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminin sonuna kadar görevde kalmıştır.

12 Mart Muhtırasının siyasal etkileri, yalnızca parti içi değişimlerle sınırlı kalmamış, 1973 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimi sivil-asker ilişkilerinde yeni bir sürece yol açmıştır. Cumhurbaşkanı Sunay'ın görev süresinin sona ermesi üzerine, muhtıra sürecini yönlendiren askerî kanat, Sunay gibi Genel Kurmay Başkanı olan Orgeneral Faruk Gürler'in cumhurbaşkanlığına getirilmesini hedeflemiştir. Orgeneral Faruk Gürler'in ismi 1973'lerin başından itibaren Cumhurbaşkanı adayı olarak konuşulmakla birlikte basında da yer almaya başlamıştır. Cumhuriyet gazetesinin "Çankaya görüşmeleri sonunda Gürler'in adı resmen ortaya çıkmış oldu" başlıklı haberinde "Bir üye istifa edecek, Sayın Gürler Cumhuriyet Senatosu'na girecek ve Cumhurbaşkanı olarak Çankaya'ya gidecek" ifadeleriyle Cumhurbaşkanlığı sorununun

²⁶⁷ Sunay'ın Liderlere Mektubu, *Milliyet*, 08 Aralık 1971, s. 1,9.

²⁶⁸ T.C. Başbakanlık, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri (1960-1978)*, s.207-208.

berraklık kazandığı ve aday olarak Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler'in ismi üzerinde durulduğu açıklanmıştır.²⁶⁹

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın görev süresinin dolması ile gözler Genel Kurmay Başkanlığı'na çevrilmiş Faruk Gürler istifa ederek adaylığını ilan etmiştir. Fakat AP ve CHP, Faruk Gürler'in adaylığını kabul etmediler. AP, asker kökenli olan AP'den Senato Başkanı Tekin Arıburun'u aday göstermişti. Faruk Gürleri destekleyen tek parti CGP olmuştur. DP'nin ise adayı Ferruh Bozbeyli idi.²⁷⁰ Cumhurbaşkanlığına aday gösterilen Cumhuriyet Senatosu Başkanı Tekin Arıburun, Kontenjan Senatörü Faruk Gürler ve DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, ilk iki turda üçte iki, üç ve dördüncü turlarda salt çoğunluğu sağlayamayınca uzatma konusu gündeme gelmiştir.²⁷¹ Cumhurbaşkanlığı seçimine bir çözüm yolu bulmak amacıyla sürdürülen temaslardan bir sonuç alınamamıştır. Basında yer alan detaylar değerlendirildiğinde Genekurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar ve Kuvvet Komutanlarının siyasi parti yetkililerinden öncelikle Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesini sağlayacak bir tutum içine girmelerini istedikleri, ayrıca Gürler'in seçilmemesi halinde Sunay'ın görev süresinin uzatılmasını istedikleri de belirtilmektedir.²⁷²

13 Mart'ta başlanan seçimin 4. turunda sonuç alınamayınca Tekin Arıburun ve Faruk Gürler adaylıktan çekildiler. Böylelikle Cevdet Sunay'ın yeniden seçilmesi durumu söz konusu olmuş fakat Sunay'ın görev süresinin 2 yıl uzatılması yönündeki değişiklik meclisten geçmeyince Sunay, Cumhurbaşkanlığı görevinden ayrılmıştır.²⁷³ Cumhurbaşkanlığı seçimini iki yıl ertelemeyi öngören Anayasa değişikliği kanun teklifi Cumhuriyet Senatosunda da yeteri kadar oy toplayamadığı için kesin olarak düşmüş ve reddedilmiştir. Oylama sonrası görüşmelere başlayan AP ve CHP liderleri yeni bir adayda anlaşmaya çalışmışlardır.²⁷⁴

Bu sorunun çözülmesi için CHP, CGP ve AP birlikte önerge hazırlamış, Emekli Oramiral Fahri Korutürk'ü aday göstererek 6 Nisan 1973'te yapılan seçim ile Korutürk

²⁶⁹ “Çankaya Görüşmeleri Sonunda Gürler'in Adı Resmen Ortaya Çıkışmış Oldu”, *Cumhuriyet*, 2 Mart 1973, s.1,7; Barış Ertem, “12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)”, *OPUS*, Cilt 8, Sayı 14, (Nisan 2018), s.664-665.

²⁷⁰ Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.270-273.

²⁷¹ Dört Turda Sonuç Alınamadı: Arıburun: 282-284-285-276 Gürler:175-176-186-200 Bozbeyli: 45-47-47-48, *Cumhuriyet*, 14 Mart 1973, s. 1,7.

²⁷² Henüz Kesin Karar Yok, *Cumhuriyet*, 16 Mart 1973, s. 1,7.

²⁷³ Gürler ve Arıburun Adaylıktan Çekildi, *Cumhuriyet*, 21 Mart 1973, s. 1,7.

²⁷⁴ AP ve CHP Liderleri Yeni Bir Adayda Anlaşmaya Çalışıyor, *Milliyet*, 26 Mart 1973, s. 1,11.

365 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 6. Cumhurbaşkanı olarak görevine başlamıştır. Cumhurbaşkanlığı seçiminin bir gün sonrası 7 Nisan 1973'te Melen hükümetinin istifası, yeniden bir hükümet krizini doğurmuştur. AP Genel Başkanı Demirel ile CGP Genel Başkanı Feyzioğlu, CHP'nin tüm itirazlarına rağmen Naim Talu ismi üzerinde uzlaştıklarını açıkladılar. Böylelikle Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, 12 Nisan'da Naim Talu'yu Başbakan olarak görevlendirmiştir.²⁷⁵ Başbakanlık görevinin verilmesinin ardından AP ve CGP, koalisyon protokolü üzerine görüşmelere başlamış ve anlaşmıştır.²⁷⁶

Böylelikle, 12 Mart sonrası ilk defa partilere dayalı bir koalisyon kurulmuş oldu. Bu hükümet, 1973 seçimlerine kadar yaklaşık 9 ay görevini sürdürdü. 12 Mart 1971'de başlamış olan ara rejim dönemi 14 Temmuz 1973'te alınan seçim kararı ile yeni bir dönemin başlamasına neden oldu.

---

²⁷⁵ Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.270-273.

²⁷⁶ Protokol Üzerine Anlaşmaya Varıldı, *Milliyet*, 14 Nisan 1973, s. 1,9.

İKİNCİ BÖLÜM

1973 TÜRKİYE GENEL SEÇİMLERİ

2.1. SEÇİM HAZIRLIKLARI VE SİYASAL ORTAM

1 Temmuz'da parlamento tatile girdikten sonra seçim kampanyaları başladı. Naim Talu ile yapılan bir röportajda Talu, hükümet çalışmaları ve siyasi ortam ile alakalı şunları aktarmaktaydı:

*“Hükümeti kurduğumuz zaman koalisyon ortaklarımızla bir protokol hazırladık. Sonra hükümet programını yaptık. Bunlarda; bir kısım kanunların çıkarılması taahhüt edildi. Memleketi seçimlere götürmek için şartları hazırlayacaktık... Şimdi önümüzdeki devrede normal işlerimizi yürüteceğiz, ekonomik meselelerle ilgili tedbirleri alacağız ve seçimlerin en bitaraf şekilde yapılmasını temin edeceğiz. Gayemiz bu... Temennim mevcut huzurun bozulmaması ve seçime rahat gidilmesidir. Bunun için birçok çevreye görev düşüyor. Biz hükümet olarak üzerimize düşen her tedbiri alacağız. Seçimlere girecek partilerimizin de bu anlayış içinde hareket etmeleri ve seçimlerin rahat yapılmasına yardımcı olmaları gerekir... Tabii siyasi partiler bir seçim kampanyası için mücadeleye gireceklerdir. Karşılıklı ithamlara da gireceklerdir. Ama bütün bunlar bir doz meselesidir. Ülkenin tüm huzurunu bozmamak için bu dozu kaçırmamak faydalı olur. Konuşmalarda ölçülü hareket edildiği takdirde bundan herkes kazanır”.*²⁷⁷

Talu hükümeti, 14 Ekim'de seçimlerin yapılması gerektiğini ve bu durumun Türkiye'nin menfaatine uygun olacağını parlamento'ya öneriyordu. Bu süreçte pek çok işyerinde grevler yaşanıyor, işverenler ise telaşla lokavt kararı alıyorlardı. Dev-Genç, İlksen gibi kapatılmış birçok örgütün yerine CHP ve gençlik kolları öncülük etmeye çalışıyordu. Sıkıyönetimin seçim sürecinde de devam edebileceği riski endişe yaratıyordu. AP ve CHP arasında bir seçim mücadelesi olacağı beklenirken diğer partiler ortadan silinmiş, kalan sadece dini hassasiyetlerini ortaya koyan ve darbe döneminde İsviçre'de bulunan Erbakan'ın Milli Selamet Partisiydi.²⁷⁸

Kayra'ya göre CHP, parti yapısı, örgütlenme şekli, insanları, parti içi ilişkiler ve daha ne varsa geçen süre içerisinde değişip durdu. Geçmişin ağırbaşlı kodamanları, otoriter başkanlar, sözleri dinlenen parlamenterler yerlerini daha farklı türde, daha farklı anlayış içerisinde olan kendiliğinden ya da kendilerince yarattıkları olaylara eğilimli politikacı karakterlere bıraktı. Seçimlerin eşliğinde olan CHP, yönetici kadrosu çoğunlukla genç olan dinamik insanlardan oluşan bir topluluk ile 1973 seçimlerine

²⁷⁷ Yankı, *Siyasi Ortam ve Hükümet Çalışmaları*, 16-22 Temmuz 1973, s.4.

²⁷⁸ Süleyman Genç, *Anılar (1968-1983)*, s.155.

girdi. Seçim yılında CHP'nin seçim çalışmalarına çok fazla katılmadığını fakat Ecevit'in kendisinden istediği bütün çalışmaları da yerine getirdiğini söyleyen Kayra, gazetelere daima yazılar yazarak Talu hükümetini ve geçmiş hükümetleri ekonomi politikaları açısından eleştirdiğini dile getirmiştir.²⁷⁹ AP, Demirel'in liderliğinde seçimlere girerken CHP, seçimlerde umudunu Ecevit'e bağlamıştır. MHP, Türkeş liderliğinde seçimlere girerken Millî Görüş siyasetinin lideri Erbakan ise MSP ile siyaset sahnesinde yer almaktaydı. Celal Bayar, Demokratik Partinin (DP) kampanyalarına katılarak illerde dolaşırken Karaoğlan olarak anılan Ecevit ise mavi gömleği ve mitinglerde uçurduğu beyaz güvercini ile özgürlük kahramanı olarak algılanıyordu.²⁸⁰

Bu konuda Ergin; Millî Görüş, "Türk halkının başka milletlerin empozesi olmadan kendisini benimsediği görüşler toplamıdır" demektedir. Ergin'e göre bir milletin dış tesirleri yenecek şekilde bilinçlenmesi, ancak kendi maneviyatından beslenmesi ile mümkün olabilir.²⁸¹ Erbakan ise Millî Görüş'ün işbaşına getirilmesini vurgularken Millî Görüş zihniyetine dayanan bir devlet düzenin kurulması ve bu düzenin Millî Görüş zihniyetine göre yürütülmesini savunmaktaydı.²⁸²

Türkiye'deki siyasal durum yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da dikkatle izleniyordu. Talu hükümetinin göreve başlamasından sonra İngilizler "The Economist" dergisinde bir haber analizi yayınladı. Habere göre, Türkiye'de Cumhurbaşkanı bulmak için yapılan gürültülerden sonra yeni hükümet takdire şayan bir kolaylıkla görevine başlamıştır. Talu hükümeti, ekimde bitecek olan görev süresine kadar gerçekleştirebileceği iki hedef belirlemiştir. İlki, nispeten sakinleşen politik iklimin devamını sağlamak ikincisi de Erim ve Melen hükümetlerinin söz verdiği reformları kanunlaştırmak. Haberde şayet parlamento, cumhurbaşkanlığı seçimleri sürecinde bu kadar zaman kaybetmemiş olsaydı iki yıl önce kuvvet komutanlarının istediği çoğu reform şu ana kadar kanunlaşmış olacaktı denmektedir. Dergide yapılan değerlendirmelere göre ekim ayında kutlanacak olan cumhuriyetin 50. yılında af çıkarılmaya çalışılması Türkiye'de bir krize neden olabilir. Muhalefetteki CHP tasarı hazırlıklarına başladı ama bu hassas bir konu. Yaklaşık 4.000 kadar siyasi suçlu konu

²⁷⁹ Cahit Kayra, "38 Kuşağı Cumhuriyet'le Yetişenler", s.361.

²⁸⁰ "Koalisyonlu Yıllar Başlıyor: 1973 Genel Seçimleri", *Yeni Şafak*, 17 Mart 2017, s.1.

²⁸¹ Mehmet Ergin, *Dünden Bugüne Necmettin Erbakan*, Akis Kitap, s.58.

²⁸² Üzeyir Türk (hzt), *Millî Görüş İktidarı Niçin ve Nasıl*, MG V Yayınları, Ankara, 2019, s.23.

kapsamında olacak ki daha önceki af tekliflerine bakıldığında Ordu'nun memnuniyetsizliği nedeniyle vazgeçildiği ortadadır. Aynı zamanda Cumhurbaşkanı adaylarının kazanmamasının acısını duyan kuvvet komutanları, politikacılara yeni bir şans verecek hava içinde olmayabilirler. Ekimde yapılacak seçimlerde Demirel'in ve AP'nin yine hâkim parlamenter güç olarak ortaya çıkacağı kesin gibi. Burada sorulacak esas soru askerlerin 1971'de görevinden uzaklaştırdığı Demirel'e tekrar dizginleri verip vermeyecekleri sorusudur. Şu anda söylenebilecek olan Demirel'in şansının daha öncesine göre parlak olduğudur şeklindedir.²⁸³

Demirel aslında AP'nin başına yeni bir yüz olarak geçmişti. 27 Mayıs'ta iktidardan düşürülen DP'nin devamı niteliğinde olan bu parti 1965 seçimlerini önde tamamlayarak iktidardaydı. Fakat 12 Mart 1971 muhtırasına yaklaşıl döneme yıpranmış bir parti olarak hem ekonomik hem de sosyal sorunlarda yaşadığı başarısızlıklar özellikle de parti hakkında öne sürülen yolsuzluk suçlamaları nedeniyle parti halkın gözünden düşmüştü. Ayrıca 1969-1971 yıllarında yaşanan kanlı sağ-sol çatışmalarının önlenememiş olması da ülkede huzursuzluğu artırmış ve parti içinde belirli çatışmalar söz konusu olmuştur. CHP'de ise yaşanan iç çatışmalar ve ayrılıklar Ecevit'i Başkan yapmıştı. Seçmene göre Ecevit yeni ve genç bir yüzdü. Dinamik yapıda bir CHP'yi arkasına alan Ecevit, yoksul halk ile sıkı ilişkiler kuruyor, sosyal sorunlar üzerine yaptığı açıklamalar ile geniş bir seçmene kendini sevdirdiyordu. Ülkedeki bozuk düzenin değişmesi gerektiği vurgulanıyor ve bunu gerçekleştirecek olanın ise CHP olacağı söylenerek yıpranmış bir Demirel'e karşı parlak taahhütlerle Ecevit bir alternatif oluşturuyordu. Aynı zamanda ünlü İsmet Paşa'yı deviren adam propagandası da Ecevit'e karizmatik bir hava vermekteydi.²⁸⁴

Türkiye seçim atmosferine girdiği zamanlarda Ortadoğu kaynamaktaydı. 1973 Arap-İsrail Savaşı, temel olarak Mısır ve Suriye'nin 1967 Savaşı'nda İsrail tarafından işgal edilen toprakları geri alma hedefiyle başlatılmıştı. Savaş, yalnızca Ortadoğu'yu değil, küresel düzeyde ekonomik ve siyasi dengeleri de etkilemiştir. Özellikle Suudi Arabistan öncülüğündeki Arap ülkeleri, ABD ve Hollanda gibi İsrail destekçilerine karşı petrol ambargosu uygulayarak, enerji kaynaklarını bir siyasi araç olarak kullanabileceklerini ortaya koymuştur. Türkiye, bu dönemde İsrail'in işgal ettiği

²⁸³ Yankı, *Ekonomist Son Durumu Değerlendirdi*, 7-13 Mayıs 1973, s. 9.

²⁸⁴ Şeref Bakşık, *CHP İle Bir Ömür*, s.408-409.

topraklardan çekilmesi gerektiğini savunmuş ve Filistin sorununa yaklaşımını gözden geçirmiştir. Başlangıçta Filistin halkının haklarını tanımakla birlikte bağımsız bir Filistin devletine mesafeli duran Türkiye, bu süreçte daha destekleyici bir tutum benimsemeye başlamıştır. Ayrıca petrol krizinin de etkisiyle Arap ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirme yoluna gitmiştir. 1960'ların ortalarından itibaren çok yönlü dış politika arayışına giren Türkiye, Kıbrıs meselesine Arap desteği sağlamak ve enerji krizlerinden daha az etkilenmek amacıyla Ortadoğu ile daha yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. 1967 ve 1973 savaşları, bu dış politika yöneliminin belirginleştiği dönemler olarak öne çıkar. Türkiye, bu çerçevede insani yardımlar göndermiş, Birleşmiş Milletler nezdinde Arap ülkeleriyle ortak tutum sergilemiştir.²⁸⁵

MSP ise en kritik mitinglerini Konya ve İstanbul'da gerçekleştiriyor, aralıksız seçim çalışmalarına devam ediyordu. MSP'nin “Önce ahlak ve maneviyat”, “Manevi kalkınma” sloganları meydanlarda coşkuyla karşılanmıştır.²⁸⁶ Demirel, bir taraftan CHP ile çatışmaya devam ederken diğer taraftan muhafazakâr illerde MSP'ye yükleniyordu. Ancak genel olarak Demirel seçim vurgusunu fakirliğin nasıl çözülebileceği üzerine inşa etmekteydi. Yazar Serkan Yorgancıların'da ifade ettiği gibi, köylerde yaşayan insanlar geçimini tarımla sağlamasına rağmen ülkede ziraat gelişmemişti. Makineleşme yeterli olmayıp hala tarlalar kara sabanla sürülmekteydi. Zirai alanda bilimsel çalışmalar yapılmıyordu ve yapılmasını kimse teşvik etmiyordu. Büyük bir köyü andıran şehirlerin birçoğunda fabrikalar, sanayi tesisleri yer almıyor, iktisadi hayatta yaşanan durgunluk ve pahalılık insanları canından bezdiriyordu. Para değeri her geçen gün düşmeye devam ederken borçlarda kapatılamayacak kadar çoğalıyordu.²⁸⁷

Seçim kampanyaları başlamış hatta propaganda savaşları daha çok iki büyük parti olan CHP ile AP arasında gerçekleşiyordu. Ancak, parti liderlerinin kişisel saldırılarda bulunmadığı, daha çok partileri hedef aldıkları gözlemlenebiliyordu. AP, seçimlerde “Halkın şikayetçi olduğu her şeyden bizde şikayetçiyiz” sloganını kullanıyor ve sonra da seçim bildirisinde* bölüm bölüm halkın her kesiminin hayallerine, özelemlerine cevap

²⁸⁵ Rabiye Balcı, “Arap-İsrail Savaşları ve Türkiye”, *Genç Kalemler Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2015, s.83-84.

²⁸⁶ Türk Siyasi Tarihindeki Kazandıran Seçim Sloganları, <https://www.gzt.com/jurnal/turk-siyasi-tarihindeki-kazandiran-secim-sloganlari-3367811>, Erişim Tarihi: 15.04.2025.

²⁸⁷ Serkan Yorgancılar, *Millî Görüş 1969-1980*, s. 208-220.

* *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1973*, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/838ba621-d665-4859-a86d-3ac27641a343>, TBMM Kütüphanesi, (Erişim Tarihi: 10.03.2025).

veriyordu. Türkiye'nin ekonomik durumunu yakından izleyen bazı gözlemciler ise, 14 Ekim sonrası Demirel'in tek başına iktidar olmak istemediğini dile getiriyor, 1974'ün sadece ekonomik değil 12 Mart'tan bu yana yapılan baskıların sonucunda doğacak tepkilerinde bunalımı beraberinde getireceğini ifade ediyorlardı. Bu nedenle Demirel'in bu durumlara karşı tek sorumlu olarak çıkmanın sakıncalarını görebildiğini ve bu yüzden seçim kampanyasında ağırdan alan bir tutum sergilediği söyleniyordu.²⁸⁸ CHP ise, 12 Mart'ın yarattığı baskıcı düzenin izlerini silmeyi, işsizlik sigortasını devreye sokmayı, düşünce suçlarını kaldırmayı kısacası demokrasiyi yeniden kurmayı hedefliyordu.²⁸⁹

1973 seçimlerinde kendisine fazlaca güvenen AP seçimin, solun temsilcisi olarak gördüğü Ecevit ile sağ temsil ettiğini düşündüğü AP arasında geçeceğine inanmaktaydı. Bu nedenle de AP, diğer partiler kadar ciddi bir seçim bildirgesi hazırlama ihtiyacı duymamıştı²⁹⁰. Buna rağmen AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in Boğaz Köprüsü önünde gösteren propaganda afişlerine müdahale eden CHP, bu durumun 298 sayılı seçim kanunun 58. Maddesine aykırılı olduğunu dile getirerek ilçe seçim kuruluna başvurmuş alınan karara göre de Emniyet Müdürlüğünce afişler toplatılmıştır. Böylece AP'nin milletin parasıyla yapılan köprüyü oy avcılığına alet etmesi önlenmiştir.²⁹¹

Ordu ise seçimler arefesinde kışlasına çekilmiş ve generaller ise doğrudan siyaseti müdahale etmez olmuşlardı. Bu tek başına değerlendirildiğinde fazlasıyla ilginç bir gelişmeydi.²⁹² Seçim havasına iyice girildiği için yabancılar Türkiye'deki gelişmeleri dikkatlice izliyor, ilerde ordu-iktidar ilişkilerinin ne olabileceğine dair yorumlar yapıyorlardı. İngiltere'de "The Economist" sürekli olarak yayınladığı gizli raporda Türkiye'ye genişçe yer ayırıyordu. O dönemin son sayısında MSP'nin durumunu değerlendirdiği ve Demirel-Ordu ilişkilerine yer verdiği gözlemlenmektedir. Demirel'in endişeleri ve çekindikleri içerisinde sağ kanattaki partiler, AP'den daha sağcı ve bazı iş adamları tarafından desteklenen CGP ve destenin içinde joker rolü oynayan MSP gösterilmektedir. Batılı gözlemcilere göre MSP iki konuda etkili olabilir. Bunlardan ilki MSP'nin parlamentoda kayda değer sayıda sandalye kazanmasının Demirel

²⁸⁸ Yankı, *AP İnce Hesaplar Ama*, 24-30 Eylül 1973, s.6-7.

²⁸⁹ Süleyman Genç, *Anılar* (1968-1983), s.155.

²⁹⁰ Serkan Yorgancılar, *Millî Görüş 1969-1980*, s. 223.

²⁹¹ "CHP, AP'nin Afişlerini Toplattı", *Millî Gazete*, 3 Ekim 1973, s.7.

²⁹² Yankı, *Mahrem Rapor, Güç Bir Seçim*, Sayı 148,14-20 Ocak 1974, s.10.

liderliğindeki siyasi iktidarın konumunu zorlaştırabileceği iken ikincisi ise Atatürk'ün öncülüğünde başlatılan batılılaşma ve modernleşme sürecinin, toplumun geniş kesimleri tarafından tam anlamıyla benimsenmediği yönünde bir toplumsal gerçekliğe işaret edebileceğidir.²⁹³

MSP ise Taksim'de düzenlenen büyük mitingde ilk defa Millî Görüşü konuşuyordu. Büyük mitingde MSP Genel Başkanı Süleyman Arif Emre, MSP Konya Milletvekili Prof. Dr. Necmettin Erbakan ve Millî Gazete Sahip ve Başyazarı Hasan Aksay birer konuşma yapmışlardır. Erbakan konuşmasında:

“İstanbul, bugün manasını buldu. Milli Selamet Partisi Türkiye'nin en güçlü partisidir. MSP'nin bir milyon kayıtlı üyesi bulunmaktadır. Bu miktar AP ile CHP'nin kayıtlı üyelerinin iki mislidir. Türkiye yeniden ahlak nizamı üzerine kuruluyor. MSP önce ahlak ve maneviyat temelini atıyor, böylece memleket için en sağlam hareketi başlatıyor. Millet 25 seneden beri aradığını bulamamış, şerre ehveni şer diyerek oy vermiştir. Milletin oyunu oyuna getirerek alan renksiz ve solcu partiler de 2 milyon evladımızı, 50 bin hanım kızımızı Avrupa kapılarına uşak olarak gönderdiler. Onların getirdiği pahalılık dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Bir metrelik basmayı bunlar 16 liraya çıkardılar. Bu partilerin kel, kör, sakat, batıl zihniyetleri artık ortaya döküldü. Millet bunun için Milli Selamet'i kurdu. Milli Selamet'i iktidara getirecektir. Zira eski devir kapandı yeni bir Türkiye doğuyor” demektedir.²⁹⁴

Erbakan, 1973 seçimleri sonunda meclise üçüncü cumhuriyeti getirecek olan partinin MSP olduğunu dile getiriyordu. Erbakan'a göre üçüncü cumhuriyetin temel anlamda en önemli özelliği fikir hürriyetini tam manasıyla uygulanması ile sağlanacaktı. Çünkü herkes seçimler öncesinde inandığını, düşündüğünü rahatlıkla söyleyemiyordu. Üçüncü cumhuriyet sayesinde fikir sahasında ithamlar ortadan kaldırılmış olacaktı. Bu düşünceye rağmen aşırı sağ, aşırı sol ya da renksiz uç ortaya çıkacak olsa da yapacak herhangi bir şey olmayacaktı.²⁹⁵

MSP, iktidarın iki güçlü adayına yükleniyordu. AP'yi renksiz, CHP'yi ise solcu olmakla suçluyordu. Bu iki partinin baş başa vererek Türkiye'yi bunalıma sürüklediğini, MSP'nin israfı, faizi kaldırıp vergiyi kar esasına göre değil varlık esasına göre alacağını belirterek aynı zamanda fakirlerden vergi alınmayacağını da dile getiriyordu. MSP, seçimler yaklaşırken AP üzerine daha çok gitmeye başlamıştı. 5 Ekim'de İzmir mitinginde konuşan MSP Genel Başkanı Emre, Türkiye'nin içinde bulunduğu en önemli

²⁹³ Yankı, *Gizli Rapor, Demirel'in Riski ve Türkiye*, Sayı 132, 24-30 Eylül 1973, s.8.

²⁹⁴ “MSP Taksim Mitingi Çok Muhteşem Oldu”, *Millî Gazete*, 1 Ekim 1973, s.7.

²⁹⁵ Serkan Yorgancılar, *Millî Görüş 1969-1980*, s. 233.

problemlerden birinin hayat pahalılığı olduğunu ifade etmiştir. Buhranları, AP'nin renksiz zihniyetinin doğurduğunu dile getiren Emre, devamlı artış gösteren fiyatlar vatandaşı rahatsız etmekte, huzursuzluğa sebep olmaktadır demektir. AP'nin hem aşırı kar hadlerine göz yumduğunu, pahalılığı teşvik eden tavır takındığını hem de pahalılıktan şikâyet ettiğini dile getiren Emre hem istismarcı faizin bekçiliğini yaptığını hem de faiz borcu altında inleyen köylüye, esnafa, bankalara gelince vatandaşa kaygusuz boş vaatlerde bulunduğunu söylemektedir.²⁹⁶

MSP Genel Başkanı Emre, katıldığı mitinglerde ve radyo konuşmalarında Ortak Pazar üzerine de dikkati çeken açıklamalar yapıyor bu seçimden sonra ya müstakil kalkınma hamlelerine girişilerek büyük Türkiye idealinin yolunu tutacaklarını ya da kurulmakta olan Avrupa siyasi birliğine peyk haline gelecek ve bu birlik içinde eriyip gideceğiz diyordu. Avrupa Birliği içerisinde eriyip gitme düşüncesine de şöyle açıklık getiriyordu:

“Seçime katılan partilerden AP, CHP, DP, CGP gibi teşekküller, Türkiye'mizi Avrupa'da kurulmakta olan ve gayesi, katılan ülkeleri tek devlet haline getirmekten başka bir şey olmayan, siyasi bir topluluğa dönüşü olmamak üzere sokmak istiyorlar. Bu siyasi birleşmenin adına, milli mefkureye bağlı olanları ürkütmek için şimdilik Avrupa ekonomik topluluğu veya Ortak Pazar denilmektedir... Aziz vatandaşlar, şimdi size bu siyasi teşkilatın anayasası olan Roma antlaşmasının hükümlerini okuyarak, ülkemizin istikbali üzerinde oynanan tehlikeli oyunların nelerden ibaret olduğunu açıklamaya çalışacağım.

- Bu anlaşma süresizdir. Yani bir giren bir daha çıkamayacaktır.
- Bu anlaşmaya giren ülkeler arasındaki gümrük duvarları kalkacaktır. Devlet sınırlarının ehemmiyeti kalmayacaktır.
- Bu anlaşmanın 52.inci maddesine göre yerleşme serbestisi tanınacaktır. Yani Türkiye'mize topluluğa dahil Avrupa ülkelerinden her isteyen gelip yerleşebilecek, beğendiği vilayet ve kazamızda kendi yurdu gibi temelli kalabilecektir.
- Yine bu anlaşmanın 54.maddesinin (a) fıkrasına göre yurdumuza göç edenler istedikleri gibi bağ bahçe ve bu birlik içerisinde eriyip gideceğiz.
- Bu anlaşma ile, gelecek yabancılara fabrika, ticarethane ve madenlerimizi de satın alma hakkı tanınmaktadır.

²⁹⁶ İzmir Bürosu, “Buhranları AP'nin Renksiz Zihniyeti Doğurdu”, *Millî Gazete*, 5 Ekim 1973, s.1.

- Ayrıca, ekonomik yönden başlamak üzere Milli Nizamlar kaldırılacak, ortak nizamlar konulacaktır. Bitin bunlara ilaveten en acı olanı, Roma anlaşmasının 100'üncü maddesine göre Ortak Pazar parlamentosu bizim parlamentomuza direktif verme hakkına sahip olacaktır.

- Bu anlaşma milletimizin manevi değerler bakımından dejenere olmasına maazallah haritadan gitmesine sebep olur” demektedir.²⁹⁷

Ortak Pazar ve AET konusunda CHP ve MSP'nin görüşleri birbirine zıttı. Ecevit'e göre CHP'nin ortak pazardan çıkmak gibi bir niyeti yokken AET ile olan ilişkileri yeniden düzenlemek ve katma protokolü gözden geçirerek Türkiye'nin yükümlülükleri daha esnek hale getirilmeliydi. MSP ise Türkiye'nin AET'den çıkması taraftarıydı. MSP'ye göre Türkiye AET ile birleşmeye gittiğinde Müslüman toplum, Ortak Pazar'ın Mason, Siyonist, Hristiyan kapitalistleri arasında eriyecekti. Bu konuda Mehmet Ali Birand*, aslında CHP içinde ve partiyi destekleyen çevrelerde de AET'ye karşı olan bir kesimin varlığından bahsetmektedir. Birand bu durumun nedenini milli mücadele döneminde yabancıya karşı çekingenlik, 1950'li yıllarda DP'nin yabancı sermayeyi teşvik eden tutumuna karşı CHP'nin tutumu ve sert kampanyası, kapitülasyonların akıllarda kalan gölgesi ile demokratik solun yabancı sermayeye olan soğukluğuna bağlamıştır.²⁹⁸

13 Ekim tarihli Millî Gazete' de “Karar günü” başlığı ile yer alan haberde yarın 21 yaşını dolduran her vatandaşın sandık başına gideceği “Millî Görüş-Solcu Görüş-Liberal Görüş” ten hangisini seçtiği hususunu karara bağlayacağı ifade edilmektedir. Bu seçimlerde partilerin değil inançların çarpışacağını vurgulan haber bu nedenle bu seçimin şimdiye kadar yapılan seçimlerin hiçbirine benzemeyeceğini de ayrıca vurgulamaktadır. MSP ile ilk defa yalnız maddi kalkınmanın esas alınmayacağını hem maddi hem manevi kalkınmaya yöneleceği dile getirilmektedir.²⁹⁹ Siyasi parti liderleri bir yandan seçim gezilerini tamamlarken diğer yandan radyoda yapılan seçim konuşmaları propaganda yasağına kadar sürmüştür.

²⁹⁷ “S. Arif Emre'nin Radyo Konuşması”, *Millî Gazete*, 10 Ekim 1973, s.7.

* Mehmet Ali Birand: Türk Gazeteci, Yazar, Köşe Yazarı, Haber Sunucusu ve Televizyon Yapımcısıydı.

²⁹⁸ Mehmet Ali Birand, *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1990, s.330-333.

²⁹⁹ “ Karar Günü”, *Millî Gazete*, 13 Ekim 1973, s.1.

2.2. 14 EKİM 1973 GENEL SEÇİMLERİ VE HÜKÜMETİ KURMA ÇABALARI

14 Ekim 1973 Pazar günü yapılan Milletvekili Genel ve Cumhuriyet Senatosu 1/3 yenileme seçim sonuçları şu şekildeydi:

Tablo 2.1. 14 Ekim 1973 Yılı Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

Milletvekili Genel Seçimi			
Partiler	Aldıkları Oylar	Oy Oranları (%)	Milletvekili Sayısı
CHP	3.570.583	33.30	185
AP	3.197.897	29.82	149
DP	1.275.502	11.89	45
MSP	1.265.771	11.80	48
CGP	564.343	5.26	13
MHP	362.208	3.38	3
TBP	121.759	1.14	1
MP	62.377	0.58	-
Bağımsızlar	303.218	2.83	6

Kaynak: https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.genel_secimler

Tablo 2.2. 14 Ekim 1973 Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme Seçim Sonuçları

Cumhuriyet Senatosu 1/3 Yenileme Seçimi			
Partiler	Aldıkları Oylar	Oy Oranları (%)	Senatör Sayısı
CHP	1.412.051	33.6	25
AP	1.300.801	31.0	22
DP	438.276	10.4	-
MSP	516.822	12.3	3
CGP	246.888	5.9	1
MHP	114.662	2.7	-
TBP	89.824	2.1	-
Bağımsızlar	82.233	2.0	1

Kaynak: Nedim Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri*, s.284.

Seçimlere anayasa mahkemesi kararı ile kapatılan TİP ve kendini fesheden YTP katılamamıştır. Seçimlere katılan iki yeni parti ise MSP ve DP olmuştur. En başarılı parti CHP ve MSP iken bir önceki dönemde iktidarda olan AP ile CGP’nin oylarında büyük oranda düşüş olmuştur. Milletvekili ve senator sayıları azalan AP’nin sandalye sayısı 149’a düşerken CGP’nin sandalye sayısı da 13’e düşmüştür. DP ise oylarını artırarak sandalye sayısını 45’e yükseltmiştir. Sonuç olarak, CHP, koalisyon hükümeti kurma yoluyla da olsa 1965’ten sonra iktidara gelme şansını yakalamaktaydı. Demirel

ise, Naim Talu ile meclis görüşmesine giderken basına açıklama yapmış ve “Milletimiz bize muhalefet görevi vermiştir” demektedir.³⁰⁰

Cumhuriyet gazetesinin “CHP seçimi kazanmış durumda” başlıklı haberinde seçim sonuçlarını değerlendiren partilerin düşüncelerine yer verilmiştir. AP yetkilileri, henüz kesin sonuçların alınmadığını, açılmamış sandıkların olduğunu ve bu durumun üye adedini etkileyebileceğini belirtmiştir. CHP’de ise sonuçların şaşkınlık uyandırdığı belirtilirken, parti genel merkezinde büyük bir canlılık olduğu ve “Bekliyorduk ama böylesini beklemiyorduk” açıklamasının yapıldığı aktarılmıştır. MSP yöneticileri, 12 aylık bir savaşın neticesinde vardıkları bu sonuçtan memnun olduklarını dile getirmiştir. Bir DP yöneticisi, “Daha hiçbir şey kesin olarak belli değil buna rağmen neticeler son derece hayret vericidir” demektedir. MHP yöneticileri ise, “Kesin neticeleri henüz almış değiliz. Milletin takdirine her zaman rıza gösteririz. Hiç oy vermese de milletimiz için her zaman hizmette bulunmaya devam edeceğiz” açıklamasında bulunmuştur. TBP Başkanı Timisi ise, “Biz TBP olarak ve ben onun genel başkanı olarak yoksul halka ve siyasi, iktisadi özgürlüğü geniş boyutlarıyla kazandırmanın mücadelesine kararlıyız. Mücadeleye devam edeceğiz” demektedir.³⁰¹

Seçim sonuçları “Bütün yurttta 3 büyük partiden biri MSP” başlığı ile illere göre değerlendirilmiş ve basında da yer almıştır. 15 Ekim 1973 tarihli Millî gazetede yer alan değerlendirme sonuçlarına göre Konya, Çankırı, Çorum ve Erzurum da yapılan sandık tasniflerinde MSP önde gitmektedir. Güney bölgelerinde ilk açılan seçim sandığı Adana İstiklal Mahallesi’nde 327 numaralı sandık olmuştur. 120 kayıtlı seçmenin bulunduğu sandıkta CHP oyların %26’sını AP ise oyların sadece %10’unu alabilmiştir. Tarsus’ta açılan 222 seçmenli seçim sandığı sonuçlarına göre CHP 122, AP 43, DP 16, TBP 15, MHP 12, MSP 8, CGP 3 ve MP 1 oy alarak CHP farkla önde olmuştur. Eskişehir’de ilk yedi sandıktan alınan sonuçlara göre CHP 623 oy ile birinci, AP 428 oy ile ikinci, MSP ise 74 oy alarak üçüncü sırada yer almıştır.³⁰²

Millî gazetenin 16 Ekim tarihli sayısında ise umumiyetle CHP’nin önde olduğu milletvekili genel seçimlerinde MSP’nin üçüncü parti durumunu muhafaza ettiği haberi dikkati çekmektedir. Parlamentoda grup kurabilecek partiler CHP-AP-MSP ve DP

³⁰⁰ Nedim Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.285.

³⁰¹ Cumhuriyet Haber Servisi, “CHP Seçimi Kazanmış Durumda”, *Cumhuriyet*, 16 Ekim 1973, s.1,7.

³⁰² Yurt Haberler Servisi, “MSP, CHP, AP Önde Gidiyor”, *Millî Gazete*, 15 Ekim 1973, s.1,7.

olarak değerlendirilirken AP'nin sandalye tahmin sayısında düşüşte olduğu CHP'nin ise sandalye sayısında artış olduğu dikkatleri çekmektedir. Yüksek Seçim Kurulu tarafından açıklanan seçim sonuçlarına göre partilerin parlamentoda aldıkları sandalye sayıları şöyledir: CHP 185, AP 149, MSP 48, DP 45, CGP 13, MHP 3, TBP 1 ve bağımsızlar 6 milletvekili çıkarmışlardır. Seçimlere katılan MP hiç milletvekili çıkaramamış, Siirt'ten bağımsız olarak seçilen Abdülkerim Zilan ise CHP'ye geçmiştir. Böylelikle CHP'nin milletvekili sayısı 186'ya çıkmıştır.³⁰³

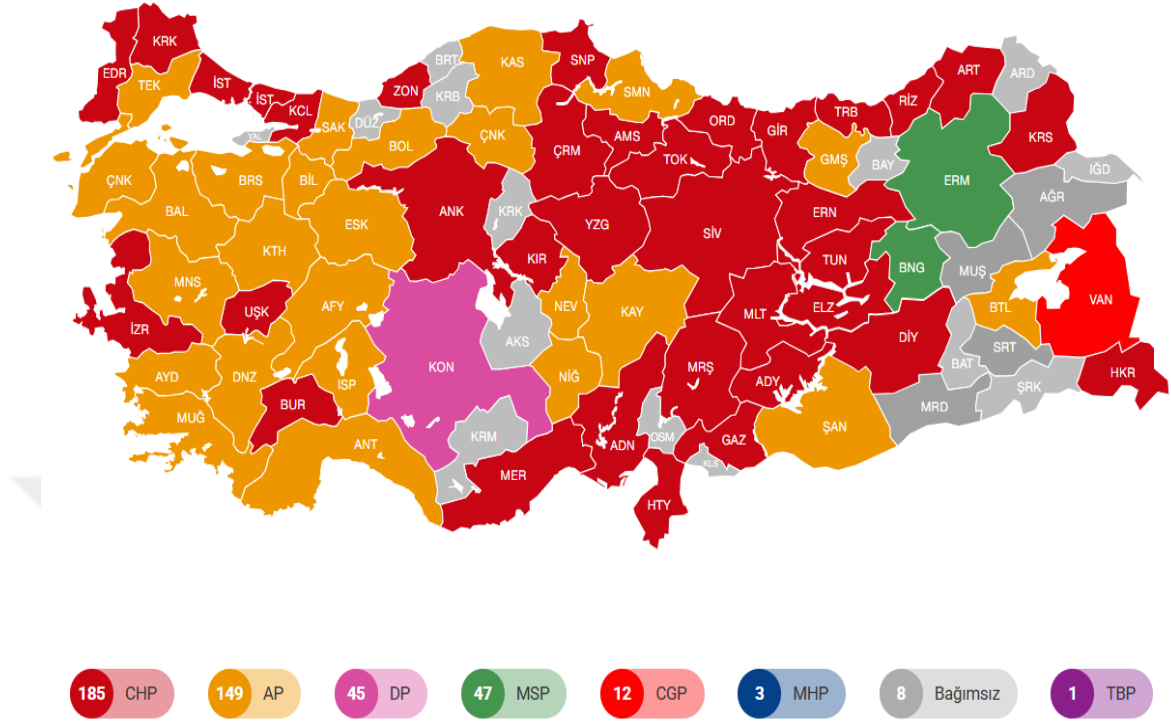
Seçimler AP ile CHP'nin çekişmesine sahne olmuştur. AP'nin oy oranında büyük oranda düşüş olurken MSP önemli sayıda oy almıştır. İstanbul'da CHP, AP'den çok daha fazla oy almıştır. Sayımın tamamlandığı 4004 sandıkta AP'nin aldığı oy sayısı 148.412 iken CHP bunun bir katına yakın bir sayıyla 274.880 oy elde etmiştir. Sonuçlar açıklandıkça AP il merkezinde bir panik havası esmeye başlamıştır. AP Genel Merkezinden il merkezine gönderilen bir telgraf sinirleri büsbütün germiş, bu telgraf üzerine İstanbul İl Başkanı Faruk Ilgaz'ın ifadeleri dikkati çekmiştir: “Ne yani. Çıkarsak çıkarsak 13 çıkarırız. Demirel artık yıpranmıştır. AP'nin yeni bir harekete ihtiyacı vardır. Yeni CHP bu hareketi gerçekleştirdiği, kendisini yenilediği için halk tarafından tutulmuştur” demektedir.³⁰⁴

---

³⁰³ Yurt Haberler Servisi, “Son Durum”, *Millî Gazete*, 16 Ekim 1973, s.1,7.

³⁰⁴ AP ile CHP Çekişiyor”, *Cumhuriyet*, 15 Ekim 1973, s.1.

Şekil 2.1. 14 Ekim 1973 İllere Göre Genel Seçim Sonuçları

Kaynak: Akşam, <https://secim.aksam.com.tr/secim/14-ekim-1973-genel-secimler>

1973 yılı milletvekili genel seçim sonuçlarını iller bazında değerlendirildiğinde en başarılı parti olarak değerlendirilen CHP'nin Adana, Ankara, Adıyaman, Amasya, Artvin, Burdur, Çorum, Diyarbakır, Edirne, Elâzığ, Erzincan, Gaziantep, Giresun, Hakkâri, Hatay, Mersin, İstanbul, İzmir, Kars, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Malatya, Kahramanmaraş, Ordu, Rize, Sinop, Sivas, Tokat, Trabzon, Tunceli, Uşak, Yozgat ve Zonguldak illerinden en fazla oy aldığı söylenebilir. Seçim sonuçlarına göre en çok oy alan ikinci parti AP ise, Afyonkarahisar, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bitlis, Bolu, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Eskişehir, Gümüşhane, Isparta, Kastamonu, Kayseri, Kütahya, Manisa, Mardin, Muğla, Nevşehir, Niğde, Samsun, Sakarya, Tekirdağ ve Şanlıurfa illerinde en fazla oyu almıştır. Seçim sonuçlarına göre en fazla oy alan üçüncü parti MSP ise, Bingöl ve Erzurum illerinde en fazla oyu almıştır.³⁰⁵

CHP'nin destekçileri arasında iki grup dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki büyük şehirlerin kenar mahallelerinde yaşayan işçi sınıfları ve yoksul şehirli iken imalat

³⁰⁵ T.C. Yüksek Seçim Kurulu, *15.Dönem Milletvekili Genel Seçimi Kesin Seçim Sonuçları*, 14 Ekim 1973, <https://www.ysk.gov.tr/tr/milletvekili-genel-secim-arsivi/2644>, (Erişim Tarihi : 14.04.2025).

sanayi, madenler, özel teşebbüsler gibi sanayi alanlarında çalışan sendikalı işçilerde bu grup arasında değerlendirilebilir. Bunların yanında CHP, küçük köylülerin yaşadığı yerlerde de başarılıydı. Seçim sonuçlarına göre en büyük zafer Trakya bölgesinde olurken beş Trakya ilinde oy artış oranı %11.6 olmuştur. Ege ve Marmara bölgelerindeki artış ise %10 ve % 7.3 olmuştur.³⁰⁶ Ege, Marmara, Trakya gibi tarım açısından gelişmiş bu bölgeler pazar için üretimin en yaygın olduğu bölgeler olmuştur. Zonguldak gibi maden işçilerinin olduğu bölgelerde de işçi yoğunluklarının olması nedeniyle oylarda önemli artışlar olmuştur.³⁰⁷

1973 genel seçimlerinde MSP, %11,8 oy oranıyla TBMM'ye 48 milletvekili göndermeyi başarmıştır. Parti, yalnızca kırsal alanlardan değil, kent merkezlerinden de önemli ölçüde destek almıştır. 1973 genel seçim sonuçlarına göre MSP'nin en yüksek oy oranına ulaştığı ilk on il şu şekilde sıralanmıştır: Erzurum (%29,5), Elâzığ (%27,8), Kahramanmaraş (%26,7), Sivas (%25,7), Bingöl (%25,5), Gümüşhane (%24,9), Rize (%21,9), Çorum (%21,7), Yozgat (%21,5) ve Adıyaman (%21,1). Bu şehirlerin ortak özelliği, toplumsal yapılarında geleneksel değerlerin ve dini inançların belirgin bir şekilde etkili olmasıdır. Yazar Soner Yalçın'a göre MSP'nin 1973 genel seçimlerinde elde ettiği oy artışı, birden fazla toplumsal dinamiğin kesişmesiyle açıklanabilir. Bu yükselişte en temel etken, ekonomik yapıya yönelik olarak özellikle dar gelirli kesimlerden gelen yoğun tepkidir. Sanayileşme sürecinde büyük sermaye lehine şekillenen ekonomik politikalar, taşra kökenli küçük ve orta ölçekli sermaye çevrelerinde de huzursuzluk yaratmış; Anadolu kentlerinde birikmiş olan bu sermaye grupları, MSP etrafında siyasal bir tepki oluşturmuştur. Ayrıca, büyük kent merkezlerinde yoğunlaşan sermaye çevrelerinin kendi içlerindeki rekabet ve çıkar çatışmaları da bazı kesimlerin MSP'ye yönelmesine neden olmuştur. Bu süreçte, partinin yükselişine katkı sağlayan bir diğer unsur ise uzun süredir siyasi temsilden uzak kalmış muhafazakâr-dini çevrelerin, siyasete yeniden dâhil olma arzusudur. Bu çevreler, MSP'yi hem ideolojik hem de temsil açısından bir fırsat olarak değerlendirmiştir.³⁰⁸

1973 yılı genel seçimlerini değerlendiren Bilgiç, seçimlerin yaklaştığı dönemde anarşi ve terör olaylarının artarak devam ettiğini ifade etmektedir. Seçimlerde oyların

³⁰⁶ İlhan Tekeli ve Raşit Gökçeli, *1973 ve 1975 Seçimleri: Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977, s.41-42.

³⁰⁷ Ayşe Güneş Ayata, *Cumhuriyet Halk Partisi (Örgüt ve İdeoloji)*, s.91.

³⁰⁸ Soner Yalçın, *Hangi Erbakan*, Başak Yayınları, Ankara, 1994, s.70-71.

partiler arasında fazlasıyla dağıldığını, Demirel ve arkadaşlarının iddiasının aksine milletin, 1970 bütçesinde hükümeti düşüren ve DP'yi kuranları haksız bulmadığını dile getirmiş ve bunun yanında askeri müdahalenin mağduru görüntüsünü veren AP'nin oylarını %29'lara düşürerek kimin yanlış yolda olduğunu gösterdiğini söylemektedir. Bilgiç, "DP, 45 milletvekili ile meclise girmişti. Millet hem 12 Mart 1971 Muhtırası ile bu memlekette demokrasi olmaz düşüncesine sürüklenmeseydi hem de MSP kurulmasaydı ve DP'nin çatısı altında toplanılsaydı çok farklı bir durum ortaya çıkardı" demektedir.³⁰⁹

"Ecevit Döneminde CHP" başlığı ile seçimleri değerlendiren Karib ise, seçime katılma oranının %66 civarlarında olması nedeniyle seçmenin %40'ının seçimlere katılmadığı yani sandık başına gitmediğini dile getirmekteydi. Karib'e göre, sandık başına gitmeyen bu seçmenler CHP'nin karşısında olan fakat oy vereceği bir parti olmadığını düşündüğü için seçime katılmayan kişilerdi. CHP, seçmenlerinden %33 gibi bir oy almış olmasına rağmen seçimi kaybettiği halde sanki kendisinden başka hiç kimsenin hükümet kuramayacağı düşüncesine kapılmıştır. Tüm propaganda araçları tarafından da bu hava estirilmiştir. Öyle ki, CHP olmadan bir hükümetin kurulması hiç kimsenin aklına bile gelmemiştir.³¹⁰

"CHP Başarısı Üstüne" başlıklı yazıyı kaleme alan gazeteci ve yazar Nadir Nadi ise 1973 seçimlerinde CHP'ye verilen oylar eski oy oranının bir hayli üzerine çıkarak partiyi lider duruma yükseltmiştir demektedir. Bu başarıya Ecevit'in katkısı olduğunu dile getiren Nadi, seçim kampanyası süresince Ecevit'in en tutarlı, etkili ve demokrasi açısından en doğru konuşmalar yapan parti yöneticisi olduğunu vurgulamıştır. Özellikle partisinin orta sol politikasının komünistlik demek olmadığını, karma ekonomi sisteminin ise her şeyden önce genel toplum çıkarları doğrultusunda işlemesi gerekli bir sistem sayılması gerektiğini açık seçik anlattığını aktarmaktadır.³¹¹

"1973 seçimlerinden 185 sandalye ile çıktık" diyen Ali Nejat Ölçen*, Ecevit'in, seçimin ertesi günü kontenjandan parlamentoya giren ve basının beyin takımı olarak

³⁰⁹ Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.228-229.

³¹⁰ Zafer Karib, *Siyasi Partiler Beynelmilel Denge Politikası ve Yeni Devrin Eşiğinde MSP*, s. 85-86.

³¹¹ Nadir Nadi, "CHP Başarısı Üstüne", *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1973, s.1.

* Ali Nejat Ölçen: İktisatçı, Politikacı, Araştırmacı Yazar. Ölçen, "Ecevit Çemberinde Politika" isimli Çalışmasında 1973'te Milletvekili Olduğu Andan İtibaren 12 Eylül İle Biten Döneme Kadar Yaşadıklarını Akıcı ve Şakacı Yaklaşımıyla Anlatmıştır.

adlandırdığı kişileri toplantıya çağırdığını, bu hususta “Yakında partimiz iktidarın ana kanadını oluşturacaktır. Bir koalisyon olasılığına karşın şimdiden hazırlıklı olmalıyız, Ak Günlere bildirgesini bir kez daha inceleyiniz ve halka vaatlerimizin bir listesini çıkararak bunları hükümet programına nasıl yansıtacağımızı araştırınız” dediğini aktarmaktadır.³¹²

MSP, seçim sonuçlarına göre en fazla oy olan üçüncü parti konumundadır ve dikkatleri üzerinde toplamaktadır. Seçim sonunda Erbakan ile mülakat gerçekleştiren Abdi İpekçi*, Erbakan’a şöyle bir soru sormaktadır: “Deniliyor ki, MSP’nin Atatürk’ün kurduğu Cumhuriyetin 50.yılında millet meclisine girmesi üzülecek bir hadisedir. Bu suçlama hakkında fikriniz nedir?”. Böyle suçlamalara gülmek gerektiğini belirten Erbakan’ın yanıtı ise şu şekildedir: “Cumhuriyetin ve rejimin bekçileri ve sahipleri biziz. Cumhuriyet rejiminin yürütmesi esasında bizimle mümkün. Bizim dışımızdakiler aslında fikirleri ile Cumhuriyetin yürütmesine yardımcı olamazlar. Mesela bir AP, sömürücü, tahakkümcü ve buhrancı. İşte bu Cumhuriyeti tehlikeye düşürür”.³¹³

MSP Genel Başkanı Süleyman Arif Emre ise 16 Ekim günü teşkilatını ve adayları tebrik etmiştir. Bu seçimlerle demokrasinin yeni bir devreye girdiğini vurgulayan Arif Emre, “Seçim sonuçlarının artık ülkede yığın partilerin yaşamasına imkân vermediğini ortaya çıkarmıştır. Bu devre sonunda milletimiz sol ve liberal partileri azınlığa düşürerek milli görüşün bayrağı altında toplanacaktır. İstikbal bizimdir” demektedir.³¹⁴ 1973 Türkiye Genel Seçimi sonuçlarına göre hiçbir parti tek başına iktidar olma olanağına sahip olamıyordu. Gündemi meşgul eden soru “Koalisyonu Kim Kuracak” sorusunda düğümleniyordu.

MSP Konya Milletvekili Erbakan, United International Ajansı (UPI) muhabirlerinin, yeni kurulacak hükümet için CHP-MSP arasında bir koalisyonun olup olmayacağı konusundaki sorusuna karşılık şu yanıtı vermiştir:

“Memleketi bir buhrana sürüklemek istemeyiz. Koalisyon bir mesuliyet meselesidir... Seçim neticeleri ortadadır. Memleketimizde üç temel zihniyet vardır. Bu üç temel zihniyet şimdi mecliste kuvvetli gruplar halinde temsil ediliyorlar. Solcu zihniyet CHP, sağcı zihniyet veya milli görüş MSP, liberal renksiz zihniyet ise AP tarafından temsil edilmekte ve bunların hiç birisi hükümeti kuracak gerekli

³¹² Ali Nejat Ölçen, *Ecevit Çemberinde Politika*, Ümit Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara, 1995, s. 44.

* Abdi İpekçi: Gazeteci, Yazar ve İnsan Hakları Aktivistiydi.

³¹³ Serkan Yorgancılar, *Millî Görüş 1969-1980*, s. 236.

³¹⁴ Süleyman Arif Emre, “İstikbal Bizimdir”, *Millî Gazete*, 16 Ekim 1973, s.1.

çoğunluğa sahip değildir. Dolayısıyla bir koalisyon zarureti ortadadır...İlk akla gelen bir milli koalisyon, yani üç zihniyetin beraberce hükümet kurmalarıdır. Böyle bir şeyin mümkün olup olmayacağını temalar gösterecektir. Bu mümkün olmadığı takdirde iki zihniyetin koalisyon kurması, üçüncü zihniyetin ise muhalefet yapması şıkları ortaya çıkacaktır. İki zihniyetin koalisyon kurması için iki ihtimal vardır. Birincisi sol ile liberal renksiz zihniyetin koalisyon kurması hali. Bu takdirde biz ana muhalefet oluruz. Böyle olduğu takdirde yapıcı bir muhalefet olacağız. Bir ikinci alternatif sol görüşle veya renksiz görüşle bizim koalisyon yapmamızdır. Buna biz hayır demiyoruz... Böylece geriye ne kalıyor. Pazarlık meselesi kalıyor. Biz her iki taraftan gelecek teklife, pazarlık ile kendi taviz veremeyeceğimiz noktaları belirtmek üzere bir anlaşmaya girebiliriz...”³¹⁵

Erbakan, “Laiklik konusunda CHP ile bir çelişkiye düşebilir misiniz?” sorusuna da şu yanıtı vermişti: “Bu konuda bir çelişkiye düşeceğimizi sanmıyorum. Laiklik demek, fikrinde hür olmak demektir. Namaz kılmayan bir adamı kolundan tutup camiye zorla götüremezsin. Ama namaz kılan bir adama da bu namazı nereden çıkardın diyemezsin. Bu konuda CHP ile bir çelişkiye düşeceğimizi sanmıyorum”.³¹⁶ MSP Genel İdare Kurulu 21 Ekim’de toplanarak Erbakan’ın MSP Genel Başkanlığına, Arif Emre’nin ise Teşkilat Başkanlığına getirildiğini açıkladı.³¹⁷

Seçimden sonra parti liderleri ne diyor? başlıklı haberde MSP Teşkilat Başkanı Emre, “Koalisyon konusunda henüz kararımız yok” derken CGP Lideri Feyzioğlu, “Milliyetçi görüşe sahip partilerin güç birliğine taraftayız” açıklamasında bulunuyordu. CHP Genel Sekreteri Eyüboğlu ise, “CHP’nin koalisyon için ön yargısı yok” derken DP Lideri Bozbeyli “Sağdaki liderler toplanmalı” önerisinde bulunuyordu.³¹⁸ AP’nin tutumunu ve Ankara’nın durumunu değerlendiren İpekçi, her konuda partisinin yetkili organlarına danışmadan karar alamayacağını belirten Demirel’in alışkanlığını bozarak AP’nin muhalefette kalacağını belirtmesinin olağanüstü bir davranış olduğunu dile getirmektedir. İpekçi, AP’lilere göre CHP maceracı solcuların partisi iken, MSP ise şeriatçıların, Baasçıların, din ve mezhep kışkırtıcıların kuruluşudur. Bunlardan oluşacak bir iktidar memleketi ve rejimi tehlikeye sürükleyecektir demektedir. Bu noktada eğer AP’nin iddia ettiği gibi CHP-MSP koalisyonu memleketi ve rejimi tehlikeye götürecektir

³¹⁵ Abdullah Lelik, “Prof. Dr. Necmettin Erbakan: Geniş Hudutlu Af ’la İç Barış Sağlanmalı, *Millî Gazete*, 19 Ekim 1973, s.1,7.

³¹⁶ 7 *Gün*, (24 Ekim 1973), s.10; Nedim Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.286.

³¹⁷ Abdullah Lelik, “N. Erbakan Genel Başkan”, *Millî Gazete*, 22 Ekim 1973, s.1.

³¹⁸ Seçimden Sonra Parti Liderleri Ne Diyor, *Milliyet*, 19 Ekim 1973, s.1,11.

bir ortaklık olacaksa bu durumda AP'nin böyle bir koalisyonu alternatifsiz hale getirecek bir karar almaması noktasında AP'yi eleştirmektedir.³¹⁹

MSP Genel İdare Kurulu üyelerinin büyük bir kısmı ise hem CHP hem de AP ile koalisyon kurulmasına mesafeli yaklaşmaktaydı. Örneğin Süleyman Arif Emre, partinin tabanının AP'ye daha yakın olduğunu, buna karşılık CHP'ye şiddetle karşı olduklarını belirterek, “CHP ile koalisyonla kesinlikle girmemeliyiz. Hatta hiçbir koalisyonla girilmemeliyiz ki 1977 seçimlerine kadar yıpranmayalım. O seçimlerde güçlü bir iktidar alternatifi olabiliriz” demektedir. Benzer şekilde, Genel İdare Kurulu üyelerinden Fehmi Cumalıoğlu, Orhan Batı, Halit Özgüner, Rasim Hancıoğlu, Abdurrahim Bezci, Osman Nuri Öngören, Sabri Özpala ve S. Reşat Saruhan da herhangi bir koalisyon seçeneğine kesin bir dille karşı çıkmışlardır. Parti lideri Erbakan ise kurul toplantısında yapılan bu değerlendirmeleri dikkatle dinlemiş ve toplantı sonunda kısa bir değerlendirme yapmıştır. Erbakan, MSP'nin hükümet kurma konusunda hevesli bir görüntü vermemesi gerektiğini, ancak devlet sorumluluğundan da kaçınmaması gerektiğini ifade etmiştir. “Kim olursa olsun, şartlarımızı kabul eden bir partiyle koalisyon kurabiliriz” yaklaşımını dile getiren Erbakan, aynı zamanda Adalet Partisi'ne karşı daha aktif bir siyasi tutum geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu doğrultuda, AP'ye hükümet kurma çağrısı yapılmasını, ancak bu süreçte partinin siyasal üstünlüğünü pekiştirecek stratejik adımlar atılması gerektiğini belirtmiştir. Bu süreçte parti içinde, Erbakan'ın gerek AP ile gerekse CHP ile koalisyon kurma fikrine sıcak baktığı yönündeki değerlendirmeler kulislerde dolaşmaya başlamıştır.³²⁰

Neticede seçim sonuçlarına göre hiçbir parti hükümeti kurmaya yeterli çoğunluğu sağlayamadı. Türkiye yeniden istikrarsız ve kararsız koalisyon hükümetlerinden geçmeye mahkûm durumdaydı. Seçim sonuçları Ecevit'i demokrasinin kurtarıcısı olarak öne çıkartmaktaydı. Güven telkin eden Ecevit, siyasi partiler arasındaki kavgaları çıkmazdan kurtaracak ve Türkiye'nin gelecek umudu gibi ortaya çıkmıştı.³²¹

2.2.1. Koalisyon Görüşmeleri

24 Ekim'de Naim Talu, AP-CGP-Bağımsızlar Koalisyonunun istifasını Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e sundu. Talu'nun hükümetin istifasını vermesinin

³¹⁹ Abdi İpekçi, “Ankara’da Durum, AP’nin Tutumu”, *Milliyet*, 19 Ekim 1973, s.1,6,7.

³²⁰ Soner Yalçın, *Hangi Erbakan*, s.73.

³²¹ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.320.

ardından Cumhurbaşkanı Korutürk, 25 Ekim’de parti genel başkanları ile hükümet konusunda görüşmelere başladı. Korutürk ilk görüşmesini saat 10.00’da CGP Lideri Turhan Feyzioğlu ile yapmıştır. Bir saatlik görüşme sonrasında Çankaya Köşkü’nde bekleyen gazetecilerin sorularını cevaplayan Feyzioğlu, CGP, DP ve MSP liderleri ile üzerinde durdukları ve hükümet kurulması konusunda partisinin görüşlerini Cumhurbaşkanı’na anlattığını söylemiştir. Saat 11.30’da DP Lideri Bozbeyli’yi kabul eden Cumhurbaşkanı Korutürk, Bozbeyli ile 1 saatlik bir görüşme yapmıştır. Saat 12.30’da Çankaya Köşkünden ayrılan DP Lideri Bozbeyli gazetecilerin çeşitli sorularını cevaplandırmış ve partisinin görüşlerini Cumhurbaşkanı’na arz ettiğini ifade etmiştir. DP lideri Ferruh Bozbeyli, sağ koalisyon isteğini açıklamıştır. DP’nin düşüncesine göre: “1973 genel seçimlerinde sol, oyların % 33’ünü almıştır. Oyların kalan kısmı yani %67’si sağdaki partilere verilmiştir. Bu durumda DP, AP, MSP ve CGP’nin sağ iktidarı iş başına getirmek için koalisyon yapmaları gerekmektedir. Halk bunu istemektedir”. Cumhurbaşkanı Korutürk, 26 Ekim’de de CHP Lideri Ecevit ile AP Lideri Demirel ile görüşmelerini tamamlamıştır.³²²

MSP Genel Başkanı Erbakan, DP’nin teklifine olumlu bakmamıştır. CHP-MSP koalisyonu konusunda da “Bizim kimseye verilmiş sözümüz yok” açıklamasını yapıyor, bu durum parti içinde kararsızlığın hâkim olduğunu gösteriyordu. AP Genel Başkanı Demirel ise en baştan muhalefet görevini kabul etmişti. Görüşmelerini tamamlayan Cumhurbaşkanı Korutürk ise 27 Ekim’de CHP Genel Başkanı Ecevit’e hükümeti kurma görevini vermiştir. Böylelikle Ecevit, hükümeti kurmak için parti liderleri ile görüşmelere başlamıştır.³²³

CHP Genel Başkanı Ecevit sırasıyla CGP, DP, AP Genel Başkanları ile Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Grubu ve Milli Birlik Grubu Başkanları ile görüşmüştür. Ecevit görev aldıktan sonra ilk toplantıyı CHP Parti Meclisi ile yapmış ve kendisine hükümeti kurma görevinin verildiğini bildirmiştir. Ecevit, görevinin zor olduğunu bildiğini fakat umutsuz olmadığını dile getirmiş, kısa zamanda hükümeti kurmaya çalışırken hükümetin kuruluşunu aceleye getirmemeye çalışacağını da görüşleri arasına eklemiştir. Aceleye geldiği takdirde bazı güçlüklerin hükümet

³²² Abdullah Lelik, “F. Korutürk, Erbakan ve Bozbeyli ile Özel Birer Görüşme Yaptı”, *Millî Gazete*, 26 Ekim 1973, s.1.

³²³ “Hükümet Nasıl Kurulacak”, 7 *Gün*, Cilt 4, Sayı 60, (31 Ekim 1973), s.6.

kurulduktan sonra çıkabileceğini bu yüzden bu güçlükleri şimdiden saptayıp çözmeye çalışmanın daha verimli bir çalışma tarzı olacağını söylemiştir.³²⁴

Cumhurbaşkanı Korutürk 14 Ekim’de gerçekleşen seçim sonuçlarına göre yeni kurulacak hükümet için 27 Ekim 1973 Cumartesi günü Nihat Erim ile görüşmüş ve fikir alışverişinde bulunmuştur. Erim’in vefatından sonra basılan “Nihat Erim Günlükler 1925-1979” isimli çalışma değerlendirildiğinde kurulacak yeni hükümete dair yaşanan tereddütler dikkati çekmektedir. Erim, 189 milletvekili ile önde olan CHP’nin genel başkanına hükümeti kurma görevinin verilmesi gerektiğini belirtmiş ve demokratik usullerin bunu icap ettirdiğini söylediğini aktarmıştır. Cumhurbaşkanı Korutürk ile aralarında geçen konuşma detayları şu şekildedir:

“CHP içinde, kapanan Türkiye İşçi Partisi ve Dev-Genç üyeleri yer almış, Onun koalisyon yapması muhtemel olan Milli Selamet Partisi’nin ise Atatürk ilkelerine karşı tutumu malum” diyerek Korutürk tereddüdünü anlattı. Ben “Kontenjan Grubunda meseleyi görüştük, koalisyon protokolüne mutlaka Atatürk ilkelerine ve bilhassa laiklik ilkesine bağlı kalınacağını açık ve kesin yazılmasının teminini sizden ricaya karar verdik” dedim... Korutürk, “Ama bana eski Diyanet İşleri Başkanı Lütfi Doğan’ı (bu L. Doğan şimdiki Diyanet İşleri Başkanı değil, şimdiki açık fikirli) Milli Eğitim Bakanı diye getirirse ben o listeyi tasdik etmem. Bunu peşin söylemek istiyorum” dedi. Ben “Bu çok güzel, fakat CHP genel başkanının hükümeti MSP ile kurabileceğinin mümkün olduğu anlaşıldığı zaman bu müdahaleyi yaparsanız iyi olur. Belki hiç kuramayacak. O zaman ön müdahale beyhude olacak” cevabını verdim. Cumhurbaşkanı “Önceden dikkatini çekeceğim” diye ısrar etti demektedir.³²⁵

28 Ekim’de kendisinden Ecevit ile görüşme randevusu istendiğini belirten Erim, Ecevit’e Kontenjan Grubu olarak koalisyon protokolüne Atatürk ilkelerinin ve bilhassa laikliğin korunacağına dair hüküm konmasını istediklerini söylediğini, Ecevit’in de bu konuda kendisinin de taviz vermeyeceğini belirttiğini ifade etmiştir. Ecevit’in, “Atatürk ilkeleri, laiklik konusunda açık bir taahhüt yazmak belki MSP için imkânsız olur. Bunda ısrar etmeyip bakanlıkları verirken çok dikkatli davranarak maksat sağlam olabilir” dediğini aktarmıştır.³²⁶

CHP Genel Başkanı Ecevit, temaslarına CGP Genel Başkanı Feyzioğlu ile görüşerek başlamış, yarım saat kadar süren görüşmeden sonra Feyzioğlu basın mensuplarına şunları söylemiştir: “Daha önce de söylemiştik. CGP’nin bu aşamada hükümette görev alması söz konusu değildir. Matematik bakımından sayımız CHP ile

³²⁴ Ankara Bürosu, “Temaslar Başladı”, *Millî Gazete*, 29 Ekim 1973, s.1,7.

³²⁵ Ahmet Demirel (hızl), *Nihat Erim Günlükler 1925-1979*, s.1084.

³²⁶ Ahmet Demirel (hızl), *Nihat Erim Günlükler 1925-1979*, s.1085.

hükümet kurmaya müsait değil.” Ecevit, daha sonra ikinci görüşmesini TBMM’deki DP genel başkanlık odasında Genel Başkan Bozbeyli ile yapmış, görüşme bir saat beş dakika sürmüştür. Görüşmeden sonra Bozbeyli, basın mensuplarına şunları söylemiştir: “Ortaklık konusundaki düşüncelerimi arz edeyim. Ortaklık ortak yasaları bulunan kimseler arasında olursa çok daha tutarlı, çok daha istikrarlı olur. Bizim CHP ile ortak yanlarımız azdır...”. Görüşmelere devam eden Ecevit, MSP Genel Başkanı Erbakan ile MSP Meclis Grup Odasında MSP Genel Başkan Yardımcısı Arif Emre ve CHP genel sekreteri Orhan Eyüboğlu’nun katılımıyla yaklaşık iki saat yirmi beş dakika süren bir görüşme yapmışlardır. Bülent Ecevit, 30 Ekim’de Erbakan’a koalisyon teklifinde bulunmuştur fakat MSP parti teşkilatı içerisinde solcu CHP ile koalisyonu doğru bulmayanlar vardı. Bu nedenle MSP Genel Başkanı Erbakan, durumu parti yetkili kurulları ve parti teşkilatı ile görüşmek üzere zaman istemiştir.³²⁷

Le Monde gazetesine verdiği mülakatta kuracağı yeni hükümetin ilk görevinin bütün siyasi mahkumlar için af çıkarmak olacağını belirten Ecevit, aynı zamanda kuracağı hükümetin halkın refah seviyesini yükseltmek amacıyla bir toprak reformu ile bazı iktisadi programları uygulayacağını ve işçileri verimli yatırımlara ortak edeceğini belirtmiştir. Kuracağı hükümetin dış politikasına da değinen Ecevit, Türkiye’nin büyük devletlerin elinde oyuncak olmaktan kaçınacağını da ifade etmiştir.³²⁸ Ecevit, Erbakan ile koalisyon için görüşmelere devam ederken Erbakan farklı bir girişimde bulunarak AP’yi koalisyona davet etmiştir.

Erbakan’ın aynı anda hem CHP hem de AP ile görüşme çabalarının nedenleri birkaç başlık altında değerlendirilebilir. Öncelikle Erbakan, MSP’nin kurulacak olan hükümette yer alma çabasını güçlendirme arayışı içerisindeydi. Neticede 1973 genel seçimleri sonucunda MSP, kilit parti konumunda yer alıyordu. Bu noktada Erbakan hem CHP hem de AP ile pazarlık yaparak MSP’nin taleplerini güçlü bir şekilde masaya koymayı hedefliyordu. Ayrıca CHP-MSP ideolojik olarak oldukça farklı çizgilerde yer alıyordu. Ecevit’in laiklik anlayışı hem din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması hem de inanç ve düşünce özgürlüğünün korunması iken Erbakan ve MSP’nin “Önce ahlak ve maneviyat” söylemi tam tersi bir politika öneriyordu. Bu doğrultuda Erbakan’ın hem

³²⁷ Ankara Bürosu, “Ecevit Temaslarına Devam Ediyor”, *Millî Gazete*, 30 Ekim 1973, s.1,7.

³²⁸ Paris, “Ecevit: Fikirlerinden Dolayı Hapsedilen Gazeteciler Derhal Serbest Bırakılacak”, *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1973, s.1.

CHP hem de AP ile görüşmesi, koalisyon pazarlıkları sırasında elini güçlendirmek ve taleplerini kolaylıkla kabul ettirebilmek için taktiksel bir hamle olarak da değerlendirilebilir. Bu durumda MSP, siyasette kalıcı olabilmek ve etkin bir aktör haline gelebilmek için bu tür manevraları bir araç olarak kullanmıştır denilebilir.

Erbakan, 31 Ekim’de Millet Meclisi MSP grup odasında gazetecilerle yaptığı basın toplantısında AP’yi koalisyonla davet etmiş, “AP’nin hiçbir koalisyonla katılmama kararı, hakikatte CHP’yi iktidara getirme kararıdır” demiştir. Aynı zamanda AP genel başkanına gönderdiği mektubu da basın mensuplarına açıklayan Erbakan, ortaya hükümet kurulmasında daha çok alternatif çıkmasını düşündükleri için AP’ye böyle bir teklifte bulunduklarını söylemiştir. Gazetecilerin AP evet derse AP ile koalisyon yapacak mısınız? sorusuna Erbakan, “AP hiçbir koalisyonla katılmayacağını kesin olarak ilan etmek suretiyle ortada mecburi bir tek hal tarzı bırakmaktadır. Bu hal tarzını herkes açıkça görmektedir. AP kararını değiştirmekle daha çok hal tarzı ortaya çıkacaktır. Önce AP’nin bu imkânı temin etmesi zarureti vardır.” cevabını vermiştir. AP’yi kararını değiştirmeye davet etmeniz, sayın Cumhurbaşkanı’nın, Sayın Ecevit’e vazife verme kararı ile çelişki teşkil etmiyor mu? sorusuna ise Erbakan, “Hayır, bu davet hükümet kurulmasında ihtimalleri genişletecektir. Yoksa bir tezat teşkil etmez. Bilakis Sayın Cumhurbaşkanı’nın bir an evvel hükümet kurulması arzularına yardımcı olucu mahiyettedir.” şeklinde düşüncesini dile getirmiştir.³²⁹ Erbakan’ın Demirel’e gönderdiği mektup aynen şöyledir:

“Sayın Süleyman Demirel, Adalet Partisi Genel Başkanı, ANKARA. Yüksek malumlarınız olduğu üzere memleketimizin içinde bulunduğu hali hazır dış ve iç şartlar, yeni hükümetin bir an önce kurulmasını gerektirmektedir. Partimiz, Genel İdare Kurulu 20.10.1973 tarihli toplantısında, seçimden sonra ortaya atılan AP-MSP-DP-CGP tarafından kurulması teklifini incelemiş, bu teklifi iyi niyetle karşılamış ve bu yolda yapılması gerekli çalışmaları ve temasları yapmak üzere partimiz, başkanlık divanını yetkili kılmuştur. AP, bugüne kadar her vesile ile partisinin iktidara gelmesinin CHP’nin iktidara gelmesinden yurdumuz için daha faydalı olacağı inancını izhar etmiştir. Halihazır şartlar muvacehesinde hiçbir koalisyonla katılmama kararı almakla AP, CHP’yi kendi kararı ile iktidara getirmektedir. Bütün partilerin memleketimiz için çok ehemmiyeti haiz tarihi bir karar almanın arefesinde bulunduğu şu günlerde partimizin de mezkûr kararını yeniden gözden geçirmesinde fayda mülâhaza ediyoruz, zira mevcut şartlar muvacehesinde hükümet buhranından birçok zararların doğabileceği açık olduğu gibi bu buhrandan dolayı, yeni bir seçime gidilmesi halinde ise, bugünkünden pek farklı bir neticenin alınması ihtimalinin zayıf olduğunu takdir buyurursunuz. Partimiz yeni hükümetin nasıl teşekkül edeceği konusunda herhangi bir karar

³²⁹ İsmail Aşçıoğlu, “Prof. Erbakan AP’yi Koalisyonla Davet Etti”, *Millî Gazete*, 1 Kasım 1973, s.1.

*almadan önce partinizin hiçbir hükümete katılmama kararından vazgeçmesini talep etmeyi uygun görmüştür. Bu talebimizin partinizin yetkili kurullarında görüşülerek cevabınızın en kısa zamanda tarafımıza bildirilmesini rica eder bu vesileyle saygılarımızı sunarız”*³³⁰.

MSP genel başkanı Erbakan, bir taraftan AP’nin koalisyona katılmama kararından vazgeçmesini isterken diğer taraftan mektubunun CHP-MSP koalisyonundan vazgeçildiği anlamına gelmediğini açıklıyordu. Bu arada MSP tabanında CHP ile bir koalisyon kurulmasına tepki olduğu yolundaki söylentilerin tamamen gerçek dışı olduğunu söylemekteydi. Demirel ise bu hususta “Hükümet kurma görevi bir başkasına daha mı verildi?” demekteydi.³³¹

Erbakan’ın AP ile koalisyon kurma isteği farklı açılardan değerlendirilebilir. MSP’nin siyasal İslam temelli bir parti olduğu düşünüldüğünde CHP’ye kıyasla AP ile paylaşabileceği daha fazla ortak değerden bahsedilebilir. MSP’nin geleneksel, muhafazakâr toplum yapısını koruma isteği ve dindar seçmen kitlesine hitap etme düşüncesi AP ile MSP arasında belli bir düzeyde ideolojik yakınlaşmayı sağlayabilir. Ayrıca MSP’nin imam hatip okulları, ahlak dersleri gibi taleplerine AP ile kurulacak bir koalisyonda destek bulabileceği düşüncesi de etkili olmakla birlikte MSP’nin siyaset sahnesine adım atan yeni bir parti olarak hem hükümet deneyimi kazanmasına hem de merkez sağda yer almasına yardımcı olacaktır.

AP’ye gönderilen mektubun cevabını bekleyen Erbakan, Alman televizyonuna verdiği demeçte seçim sonrası en büyük hadisenin MSP’nin kazandığı zafer olduğunu dile getirerek, “Her iki kanatla da koalisyon yapmanız söz konusu olabilir mi?” sorusuna “Nazari olarak her iki kanatla da koalisyon yapmamız mümkündür” şeklinde cevap verdiği görülmektedir.³³² Diğer taraftan 9 Aralık Pazar günü yapılacak mahalli seçimler için Siyasi Partiler, Belediye Başkanları, Belediye Meclis Üyelikleri ve İl Genel Meclisi Üyelikleri için gösterecekleri adaylarını 11 Kasım Pazar günü yapılacak yoklama usulü ile saptayacak ve aday listelerini 13 Kasım Salı günü saat 17.00’ye kadar İlçe Seçim Kurulu başkanlıklarına vereceklerdir. Mahalli seçimler için seçim yasakları başlamış ve çalışmalar hummalı bir şekilde devam etmektedir.³³³

³³⁰ “MSP Genel Başkanı Erbakan’ın Demirel’e Gönderdiği Mektup”, *Millî Gazete*, 1 Kasım 1973, s.1.

³³¹ “Erbakan Demirel’e Mektup Gönderdi”, *Cumhuriyet*, 1 Kasım 1973, s.1.

³³² İsmail Aşçıoğlu, “Erbakan Alman TV’sine Demeç Verdi”, *Millî Gazete*, 3 Kasım 1973, s.1.

³³³ “Mahalli Seçimler İçin Seçim Yasakları Başladı”, *Millî Gazete*, 3 Kasım 1973, s.1.

MSP Genel Başkanı Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın hiçbir koalisyona girmeme kararından vazgeçmeleri için AP genel başkanına gönderdiği mektuba Demirel, menfi bir cevap vermiştir. Bunun üzerine MSP Genel İdare Kurulu ve İl başkanları toplanarak Demirel'in Erbakan'a gönderdiği mektup üyelere açıklanmış ve konu tartışılmıştır. Ayrıca koalisyon meselesi üzerine üyelere ayrı ayrı konuşma hakkı verilerek, bazı üyeler leh ya da aleyhindeki tezlerini açıklamışlardır. Dört gün boyunca kısa aralıklarla devam eden toplantılardan sonra MSP kesin kararını vermiştir. Karar bir mektupla CHP Genel Başkanlığına MSP Genel Sekreteri Oğuzhan Asiltürk tarafından götürülmüştür. Erbakan'ın Ecevit'e gönderdiği mektupta partimize karşı gösterdiğiniz bu alaka ve itimada teşekkür ettiği fakat bugünkü şartlar muvacehesinde partimizin CHP ile koalisyon yapmasının beklenen hizmetler bakımından faydalı ve verimli olmayacağı kanaatine varıldığı ifade edilmekteydi.³³⁴ Diğer taraftan, Erbakan, AP genel başkanının cevabına ikinci bir mektup ile cevap vermiş Demirel'e seçim neticelerini değerlendirişinizin hatalı olduğuna ve hakiki sebeplerle alakası olmadığına kaniyiz ifadesini kullanarak Demirel'e son ikazını yapmıştır.³³⁵

Erbakan'ın, bu süreçte AP ile koalisyon kurma noktasında ısrarcı davrandığı söylenebilir. Erbakan, CHP ile kurulacak bir koalisyon hükümetinin, MSP'nin parti tabanında ve ideolojisiyle yaşanacak gerilimin farkında olduğu için daha az ideolojik çatışma yaşanacak bir ortaklık arayışı içerisindeydi. Daha önce de belirtildiği gibi MSP'nin belirlediği hedeflerin (Ahlak derslerinin müfredata eklenmesi, faizsiz finans sisteminin kurulması ve dış politikada İslam ülkeleriyle dayanışma vb.) AP ile gerçekleşme olasılığı Erbakan'a daha yüksek görünmekteydi.

Hükümetin kurulma süreci basında yer alan başlıklar üzerinden değerlendirildiğinde 6 Kasım tarihli Cumhuriyet gazetesinde Erbakan'ın genel idare kurulu toplantısından sonra kararını açıklayacağı, "Tahlili Bitirdik, İş Terkibe Kaldı" açıklaması ile MSP açısından koalisyona girme gerekliliği üzerinde durduğu ve karşı görüşte olan üyelerinde ikna edildiğinin belirtildiği görülmektedir.³³⁶ 30 Ekim'den bu yana MSP organlarında görüşülen CHP'nin koalisyon teklifi, bir önceki güne kadar olumlu bir hava içerisinde iken 7 Kasım tarihli cumhuriyet gazetesine yansıyan "MSP

³³⁴ Abdullah Lelik, "MSP, Kararını Açıkladı: Koalisyona Hayır", *Millî Gazete*, 7 Kasım 1973, s.1,7.

³³⁵ İsmail Aşçıoğlu, "Erbakan Demirel'e Son İkazını Yaptı", *Millî Gazete*, 7 Kasım 1973, s.1,7.

³³⁶ Ankara, "MSP Koalisyon İçin Evet Dedi", *Cumhuriyet*, 6 Kasım 1973, s.1,7.

Koalisyona Girmekten Vazgeçti” başlığında da belirtildiği üzere genel idare kurulu CHP ile koalisyon yapılmasının imkanı olmadığına karar vermiş ve sonuç beklenenin tam tersine çıkmıştır.³³⁷ Erbakan bu konuda;

*“Konu 4 Kasım Pazar günü il başkanlıkları toplantımızda, 5 Kasım Pazartesi günü Millet Meclisi grubumuzda, 6 Kasım Salı günü Genel İdare Kurulumuzda büyük ehemmiyetine binaen titizlik, ciddiyet ve mesuliyet duygusu ile ele alınarak incelenmiştir.... Bugünkü şartlar muvacehesinde partimizin CHP ile koalisyon yapmasının beklenen hizmetler bakımından faydalı ve verimli olamayacağı kanaatine varılmıştır.” demektedir.*³³⁸

Ecevit’in Erbakan’a bildirmiş olduğu hükümet programının ilkeleri değerlendirildiğinde, CHP, MSP’ye siyasal bakanlıklar yerine teknik bakanlıkları vermeyi düşündüğünü bildirmiştir. Bu duruma göre İçişleri, Milli Eğitim, Dışişleri gibi bakanlıklar CHP’de, Sanayi, Ticaret, Enerji gibi bakanlıklar ise hükümetin öteki ortağına verilecekti. Ecevit, her bakana bir özel danışman tayin etmeyi düşündüğünü ancak bu danışmanların karar verme yetkilerinin olmayacağını belirtmiştir. Ortak Pazar katma protokolünde Türkiye yararına değişiklikler yapılması için her türlü çabanın gösterilmesi gerektiğini bildiren Ecevit, AET ortaklarından daha fazla taviz almak gerektiğini de söylemiştir. Düşünce ve ibadet hürriyetinin sağlanacağını ancak din, laiklik ve Cumhuriyet konularında taviz verilmeyeceğini de belirtmiştir. Köylüleri bir an önce örgütlemek için kooperatifçiliğe özel önem verileceği ve bir kooperatif bakanlığı kurulabileceği bildirilmiştir. Özel girişimlere kolaylık sağlanacağı ancak tekeli sermayelerin küçük sermayeyi boğmasının önleneyeceği de belirtilmiştir. Bankacılık ve kredi düzeni hızlı sanayileşmeyi destekleyecek şekilde değiştirilecek ve bu alanda ciddi kontrol mekanizması kurulacaktır.³³⁹

MSP, CHP ile koalisyona girmekten neden son anda vazgeçmiştir? Bu hususta yapmış olduğu basın toplantısında açıklamada bulunan MSP Genel Başkanı Erbakan “CHP’ye koalisyon şartlarından değil, parti yöneticilerinin taviz vermeyen tutumlarından dolayı hayır dediklerini” bildirmiştir. Ret sebebimiz “CHP’nin mahalli seçimler ve meclis başkanlığındaki tutumundandır” diyen Erbakan, CHP’nin bir haftalık tutumu itibarıyla MSP’de, Ecevit’in kendi görüşlerinden taviz vermez tutumu intibasını uyandırdığını belirtmiştir. Bu noktada mahalli seçimlerin 9 Aralık kış mevsiminde

³³⁷ Ankara, “MSP Koalisyona Girmekten Vazgeçti”, *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1973, s.1,7.

³³⁸ Ankara, “MSP, Hayır Dedi”, *Milliyet*, 7 Kasım 1973, s.6.

³³⁹ Ecevit Erbakan’a Hükümet Programının İlkelerini Bildirmişti, *Milliyet*, 7 Kasım 1973, s.6.

yapılmasının sağlıklı olmayacağını ve seçimin milli iradeyi yansıtmayacağını aktardıklarını, mayıs ayında yapılması yönünde teklifte bulunmalarına rağmen CHP'nin teklifi MSP ile görüşmeden tek taraflı olarak karar haline getirdiğini ve kamuoyuna açıkladığını ifade etmektedir. Aynı zamanda MSP olarak meclis başkanının bir an önce seçilmesini arzu etmelerine rağmen bu yolda bekledikleri müzakerelerin CHP tarafından yapılmaması ve katı davranışları nedeniyle koalisyona ret cevabı verdiklerini belirterek, "CHP'den tekrar taviz gelirse inceleriz" açıklamasında bulunmuştur.³⁴⁰

Hükümeti kurmakla görevli CHP Genel Başkanı Ecevit, 7 Kasım'da Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Korutürk ile görüşerek, MSP'nin de hükümete katılmama yolunda karar alması üzerine ortaya çıkan durumun partisinin yetkili kurullarında görüşüldüğünü belirtmiş ve bu koşullar altında hükümeti kurmaktan vazgeçtiğini kendisine bildirmiştir. Ecevit Cumhurbaşkanı ile yaptığı görüşmeden sonra şöyle demiştir:

"Sayın Cumhurbaşkanımız ile görüştim. Bilindiği gibi 27 Ekim günü Cumhurbaşkanımız, Bakanlar Kurulu'nu kurma görevini bana vermişlerdi. Aradan geçen süre içinde düşünebildiğim bütün girişimlerde bulundum, fakat bildiğiniz gibi hiçbir sonuç alamadım. Bu durumda hükümet kuruluşunu daha fazla gecikmesini önlemek ve varsa başka olanakların denenmesine yardımcı olmak için sayın Cumhurbaşkanından bu görev bakımından beni bağışlamalarını rica ettim".³⁴¹

CHP Genel Başkanı Ecevit'in hükümet kurma yönündeki girişimlerinin sonuçsuz kalması ve bu durumu Cumhurbaşkanı Korutürk'e resmî olarak bildirmesinin ardından, Cumhurbaşkanı Korutürk hükümetin kurulabilmesi amacıyla siyasi parti liderleriyle istişare sürecini yeniden başlatmıştır. Korutürk ilk görüşmesini CGP Genel Başkanı Feyzioğlu ile yapmış ve bu görüşme yaklaşık kırk dakika sürmüştür. İkinci görüşme ise MSP Genel Başkanı Erbakan ile gerçekleşmiş ve bu görüşme de yaklaşık bir saat sürmüştür. Daha sonra da DP Genel Başkanı Bozbeyli ve AP Genel Başkanı Demirel ile görüşmüştür. Erbakan görüşme öncesinde basın mensuplarına "Memleketin bir an evvel hükümete ihtiyacı olduğu açıktır. Bu hususta bütün partiler yapıcı olmalı ve katı davranmamalıdır" şeklinde açıklama yapıyor, Bozbeyli ise "Hükümet yıpranmamış, piyasa ile yüz göz olmamış insanlardan kurulmalıdır" açıklamasında bulunuyordu.³⁴²

³⁴⁰ "Koalisyona Neden Girmedik, MSP Lideri Erbakan Niçin Hayır Dediklerini Açıklıyor", *Milliyet*, 08.11.1973, s.1,6.

³⁴¹ Ankara (THA), "Hükümeti Kuramayınca Ecevit İstifa Etti", *Millî Gazete*, 8 Kasım 1973, s.1,7.

³⁴² İsmail Aşçıoğlu, "Korutürk liderlerle görüşmelere başladı", *Millî Gazete*, 9 Kasım 1973, s.1,7.

Aslında bütün partilerin Türkiye hükümete kalmaması, hükümet kurma işinin gecikmeye tahammülü yok şeklinde beyanlarına rağmen hükümetin kurulması noktasında partilerden kaynaklı gecikmeler düşündürücüdür. Genel olarak her partide hâkim olan düşünce partisinin siyasi geleceği iken bu süreçte alınacak kararların hem fedakârlık hem de zorunluluk yaratacağı bir ortam söz konusuydu.

CHP'nin hükümet kurma teklifine son dakikada olumsuz cevap veren MSP'nin bu kararı ise özellikle AP ve DP'de hissedilir bir sevinç yaratmıştır. MSP'nin son dakikada aldığı bu karar AP'nin Genel Başkan Yardımcısı İsmet Sezgin'e sorulduğunda, Sezgin beklemek gerektiğini öne sürerek neşeli bir şekilde “Allah deriz, selamün akgün” diyerek gelişmeleri izlediklerini söylemekle yetinmiştir. DP'den bir yetkili ise “Bizim için fazla bir sürpriz sayılmaz. Zira biz Erbakan'ın yaradılışını yakından biliriz. Bu karara rağmen yeniden pazarlık yapılabilir” demektedir.³⁴³

12 Kasım'da hükümeti kurma görevi Ecevit'ten sonra bu kez Süleyman Demirel'e verildi. Cumhurbaşkanı Korutürk ile Demirel arasında süren yaklaşık 10 dakikalık görüşmeden sonra Demirel, gazetecilerin sorularını cevaplandırarak, “Sayın Cumhurbaşkanımız hükümeti kurma görevini bana verdiler. Durumu yetkili organlarımızda görüşerek sonra da temaslarıma başlayacağım” demiştir. DP Genel Sekreteri Sükan ise, “Demirel'in kuracağı hükümete katılmayacağımız kesindir” dedi.³⁴⁴ Demirel görüşmelerine Bozbeyli ve Feyzioğlu ile başlamıştır. MSP Genel Başkanı Erbakan ile de görüşen Demirel, en son CHP Genel Başkanı Ecevit ile koalisyon görüşmelerini tamamlamıştır. Görüşmeler sonunda CGP Lideri Feyzioğlu, “Sandalye sayıları bakımından hükümete ortak olma durumunda bulunmadıklarını”, DP Lideri Bozbeyli ise “Demirel'in başkanlığındaki bir hükümete katılmayacaklarını, MSP Lideri Erbakan da “AP lideri başkanlığındaki bir hükümette yer alabileceklerini” bildirmişlerdir. Ecevit ise, Demirel'in AP-CHP-MSP'den oluşan bir koalisyon kurulması önerisini kabul etmemiştir. Demirel görüşmeden sonra şu açıklamada bulunmuştur:

“Hükümeti kurma çalışmalarımıza devam ediyoruz. CHP Sayın Genel Başkanını ziyaret ettim. CHP Sayın Genel Başkanına MSP tarafından bize yapılmış bulunan bir teklifi götürdüm. Bu teklif şuydu: AP Genel Başkanının başkanlığında

³⁴³ Ankara, “MSP'nin Koalisyona Girmekten Vazgeçmesi AP ve DP'de Sevinçle Karşılandı”, *Cumhuriyet*, 08 Kasım 1973, s.1,7.

³⁴⁴ Abdullah Lelik, “Hükümeti Kurma Görevi Dün Demirel'e Verildi”, *Millî Gazete*, 13 Kasım 1973, s.1.

*kurulacak bir hükümete MSP'nin katılacağını Sayın Genel Başkanı dün beyan etmişti. Şayet CHP böyle bir koalisyonda yer alırsa, böyle üçlü bir koalisyona katılacaklarını da bana MSP Genel Başkanı ifade etmişlerdi. Ben bu teklifi CHP Sayın Genel Başkanına götürdüm yani AP Genel Başkanının başkanlığında kurulacak MSP ve CHP'nin iştirak edeceği bir koalisyonun mümkün olup olamayacağını kendilerine sordum. Böyle bir koalisyona katılamayacaklarını ifade ettiler. Size vereceğim bilgi budur”.*³⁴⁵

Demirel, gelişmeleri Genel İdare Kurulu toplantısında gözden geçirmiş ve 17 Kasım'da görevi Cumhurbaşkanı Korutürk'e iade etmiştir. Hükümet bunalımının devam etmesi nedeniyle bu duruma çözüm arayan Korutürk, Ecevit ve Demirel'i birlikte kabul ederek üçlü bir görüşme gerçekleştirmiştir. Hükümetin kurulması için siyasi parti liderleri arasında başlayan üçüncü tur görüşmeleri CHP Genel Başkanı Ecevit ile MSP Genel Başkanı Erbakan arasında devam etmiştir. 22 Kasım'da MSP Genel Başkanı Erbakan ile AP Genel Başkanı Demirel ise ikili bir görüşme gerçekleştirmiş, bu görüşme için Erbakan, CHP genel başkanı Ecevit ile yaptığı görüşmeye paralel bir görüşme yaptıklarını belirterek her iki görüşmenin 3 parti içinde faydalı olduğuna inandığını belirtmiştir.³⁴⁶

Radyo ve televizyonda siyasi gelişmelerin son durumu hakkında kamuoyuna bilgi veren Cumhurbaşkanı Korutürk ise, hükümet kuruluşunun gecikmesinin milleti olduğu kadar, devlet mekanizmasını da bir buhrana doğru sürüklediğini ifade etmiştir. Hükümet kuruluşu ile ilgili son temaslarından da bir sonuç alamadığını bildiren Korutürk, bütün siyasi parti liderlerinden son tekliflerini yazılı olarak bir hafta içerisinde kendisine bildirmelerini beklediğini söylemiştir. Siyasi partilerden şu ana kadar kendisine 1- sola karşı sağ koalisyon, 2- azınlık sol iktidarı, 3- erken seçim olmak üzere üç teklif geldiğini belirten Korutürk, bu üç teklif hakkındaki görüşlerini anlatmış ve sakıncalı taraflarını belirtmiştir. Aynı zamanda AP ile CHP'nin birbirlerine karşı kıyasıya muhalefet mücadelesine girmelerini memleket menfaatine aykırı bulduğunu ileterek bundan sonra yapılacak işin sadece bütün siyasi partileri milli bir koalisyona davet etmek olacağını dile getirmiştir.³⁴⁷

Cumhurbaşkanı Korutürk, hükümet bunalımı üzerine bir konuşma gerçekleştirmiş ve parti liderlerinin dar parti menfaatlerinden sıyrılmadıklarını ifade etmiştir.

³⁴⁵ Ankara, “Demirel'e Ecevit'te HAYIR dedi”, *Millî Gazete*, 17 Kasım 1973, s.1,7.

³⁴⁶ İsmail Aşçıoğlu, “Liderler arası Üçüncü Safha Çalışmalarına Devam Edildi”, *Millî Gazete*, 23 Kasım 1973, s.1.

³⁴⁷ Ankara, “Cumhurbaşkanı Liderlere Bir Hafta Mühlet Tanıdı”, *Millî Gazete*, 5 Aralık 1973, s.1,7.

Cumhurbaşkanı tercih ettiği şeklin AP-CHP koalisyonu olduğunu belirtmiş bu olmayacaksa bile milli bir koalisyon tavsiyesinde bulunmuştur. CHP'yi muhalefette bırakacak bir sağ koalisyonu ya da CHP'nin küçük bir parti ile (MSP) yapacağı koalisyonu sakıncalı bulduğunu söylemiştir. Aynı zamanda CHP'nin de azınlık hükümeti kurmasını sakıncalı bulmuştur.³⁴⁸

Fakat parti liderlerinin yapmış olduğu açıklamalar ve partiler arası görüş farklılıkları koalisyon meselesinin ne kadar karmaşık hale geldiğini ortaya koymaktaydı. Ecevit, CHP'nin eli kolu bağlanmış bir halde iktidar ortağı yapılmak istendiğini öne sürerken, “CHP ya güçlü bir hükümet kuracak ya muhalefette kalacaktır. Olmazsa erken seçim ” demektedir. Mahalli seçimler dolayısıyla geziye çıkan Erbakan, CHP ve AP'nin MSP'siz hükümet kuramayacaklarını belirtirken “Bilesiniz ki yarından itibaren sizin gönlünüzde yatan hükümetin kurulması yolunda düğümler çözülecek, hayırlı günler başlayacak, Milli Selamet devleti adım adım teslim alacak...MSP, açık saçık giyim istemiyor. Ayrıca komünist gençler yetişmeyecek. Sinemalarda ahlaksız filmler gösterilmeyecektir.” şeklinde açıklamalar yapmaktaydı.³⁴⁹

CHP-AP koalisyonunun gerçekleşmesi için birçok kişi, kurum ya da kuruluşlar kamuoyu oluşturmak adına düşüncelerini Korutürk'e bildiriyorlar aynı zamanda kamuoyuna da açıklıyorlardı. Bunlar arasında Türk-İş genel sekreteri Halil Tunç, gazetecilerin CHP-AP arasında görüş ayrılıkları olduğu halde böyle bir koalisyonun sakıncalı olup olmayacağı sorusuna şu şekilde bir yanıt vermektedir: “Önceleri CHP-MSP Koalisyonu öneriliyordu. Kimse buna karşı çıkmadı. Gerçekte iki parti sadece af konusunda birleşiyorlardı. Hükümetin kurulabilmesi için tek olanak CHP-AP koalisyonudur. Bazı izlenimler ortaya koymuştur ki, böyle bir koalisyon yararlı olacak, ekonomik ve sosyal yönden başarı sağlayacaktır...”. CHP-AP koalisyonunun kurulması için yapılan ısrarlar nedeniyle Ecevit'te “Çok baskılar altında kalacağımızı biliyorum. Ama CHP ulusun umudunu yitirmek bahasına böyle bir ortaklığa girmeyecektir” demişti.³⁵⁰

³⁴⁸ Ahmet Demirel (hızl), *Nihat Erim Günlükler 1925-1979*, s.1088.

³⁴⁹ Korutürk'ün Açıklaması Üzerine Liderler Ne Dedi”, *Milliyet*, 05 Aralık 1973, s.1,6.

³⁵⁰ ³⁵⁰ “Son Gelişmelerin Bütün Hikayesi ve Ecevit Ne Yapacak”, *7 Gün*, Cilt 4, Sayı 66, (12 Aralık 1973), s.6-11; *Yankı*, 17-23 Aralık 1973, s.8-9.

2.2.2. 1973 Yılı Yerel Seçimleri

Ecevit, CHP-AP koalisyon önerisini reddederken Demirel’de bir hükümet kuramayacağını belirtmekteydi. Sonraları bir azınlık hükümeti olasılığını araştıran Ecevit, yaklaşan yerel seçimler ile bir hükümet kurmadan önce yerel seçim sonuçlarını beklemeye karar vermişti. Mahalli seçimleri dile getiren Ecevit “Milli seçimler önem kazanmıştır... Bir aydır Ankara’da meydana getirilen düğümleri, 9 Aralık’ta halk birlikte çözecektir” demektedir.³⁵¹

Tablo 2.3. 1973 Yılı Yerel Seçim Sonuçları

1973 Yerel Seçimlerinde Kullanılan Oyların Partilere Göre Dağılımı		
Partiler	İl Genel Meclisi Seçiminde Oy Oranı (%)	Belediye Başkanlığı Seçiminde Oy Oranı (%)
CHP	37,09	39,31
AP	32,32	33,93
DP	10,75	6,9
Bağımsızlar	8,91	-
MSP	6,20	3,8
CGP	2,90	-
MHP	1,33	
TBP	0,41	
TİP		
MP	0,09	
Toplam	100	100

Kaynak: Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s. 254.

10 Aralık itibarıyla sonuçlanan yerel seçimlerde CHP, İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük şehirler olmak üzere toplam 33 ilin belediye başkanlığını, AP ise 22, DP 2, MSP 2 ve Bağımsızlar 8 ilin belediye başkanlığını kazanmışlardır. Yerel seçim sonuçları değerlendirildiğinde CHP’nin yerel seçimlerde kazandığı başarı, AP’nin oy oranlarını yükseltmiş olması, MSP’nin ise başarısızlığa uğraması erken seçim düşüncesini güçlendiriyordu. CHP kanalıyla, 1974 ortalarına kadar yapılabilecek erken seçimlere kadar, tarafsız bir başbakan başkanlığında bir seçim hükümeti ile yürüme düşüncesi hakimdi. AP ise erken seçim sürecine kadar milli bir koalisyon önerisinde bulunuyordu. MSP ise olası koalisyon formüllerine daha açık davranıyor hatta CHP-

³⁵¹ “Ecevit: Düğüm 9 Aralık’ta Çözülecek”, *Milliyet*, 30 Kasım 1973, s.1.

MSP koalisyonu üzerinde duruyor ve CHP yetkililerinden bu konuda görüşme talep ediyordu.³⁵²

“CHP erken seçim hükümetine evet dedi” başlıklı haberde CHP’nin, erken seçim kararı meclisten çıktıktan sonra hükümete girmeyi kararlaştırdığı ve bu kararını Başbakan Talu’ya bildirdiği aktarılmaktadır.³⁵³ İpekçi, “Talu’nun kırılan umutları ve Ecevit’in iyimserliği” başlıklı değerlendirmede Ankara’da yaşanan durumu şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Talu 16 Aralık Pazar günü liderlerle görüşmelerini tamamladıktan sonra o kadar umutluydu ki artık çözülmesi gereken bir tek düğüm vardı: Seçimlerin tarihi...Bu iyimserlik sadece 24 saat sürdü... Olumsuz gelişmeler önce CGP ve DP’nin organlarında esen hava ile başladı. CGP, koalisyonun erken seçim için kurulmasına karşı çıktı...Ama Talu için asıl şaşırtıcı olay, DP grubunda beliren eğilimdi...DP milletvekilleri de öyle bir karara karşı çıkıyorlardı...DP ile CGP katılmasa dahi erken seçim hükümetini CHP ve AP koalisyonu olarak kurabilirdi. Bu ihtimal de birkaç saat içinde iflas ediverdi. CHP, önce seçim kararı sonra hükümet formülünü benimsemekle Talu’nun elindeki manevra olanaklarını ortadan kaldırmıştı... Arkadan AP grubundan gelen haberler son umut kırıntılarını da silip süpürdü. AP milletvekilleri de CHP ile erken seçim hükümetinin kurulmasına karşı çıkıyorlardı”

Hükümet sorununu yerel seçim sonuçları da çözmemiştir. Genel seçimlerde ortaya çıkan CHP lehindeki eğilim, yerel seçim sonuçlarında da kendini göstermiştir. Böylelikle Cumhurbaşkanı Korutürk, partiler üstü bir başbakanın yöneteceği milli bir koalisyona dönmeye karar verdi.³⁵⁴

2.2.3. Cumhurbaşkanı Korutürk’ün Milli Koalisyon Formülü

Cumhurbaşkanı Korutürk’ün bütün siyasi parti liderlerinden son tekliflerini yazılı olarak istediği bir haftalık süre dolmuş, Korutürk’ün çağrısına önce MSP ve CGP daha sonra da AP, CHP ve DP cevap vererek, hükümetin kuruluşu ile alakalı görüşlerini izah etmişlerdir. Bu konuda CGP, Cumhurbaşkanı Korutürk’ün görüşlerini tamamen benimsediğini ve bu görüşler altında kurulacak hükümete yardımcı olacağını bunun yanında AP-CHP koalisyonunu da parti olarak benimsediklerini belirtmiştir. MSP, yurdumuzu komünizme, buhranlara sürüklemeyecek dirayetli bir hükümet kurulması gerektiğini dile getirmiştir. CHP ise, bir CHP-AP koalisyonunu katiyen reddediyor ya CHP başkanlığında azınlık hükümeti yahut erken seçim diyor. Bunun yanında erken

³⁵² “Sayım Muhbir Vatandaşları Açıklamaya Başlıyor,” 7 Gün, Cilt 5, Sayı 67, (19 Aralık 1973), s.8-1

³⁵³ “CHP Erken Seçim Hükümetine Evet Dedi”, Milliyet, 19 Aralık 1973, s.1,11.

³⁵⁴ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.329.

seçim için bir kanun teklifi de hazırlıyor. AP, milli koalisyonu bazı şartlarla evet diyor. Bir CHP-AP koalisyonunu reddediyor. Son olarak DP ise, Demirel'in görev almayacağı sağ bir koalisyonu evet demektir.³⁵⁵

Cumhurbaşkanı Krutrk, partilerden gelen bu farklı yaklaşımlar üzerine yeni hükümetin kurulamaması nedeniyle 15 Aralık 1973'te Naim Talu başkanlığında bir milli koalisyon istedi. Kontenjan senatörü Naim Talu tarafından kurulacak olan hükümet 1974 bütçe kanunu meclisten çıkardıktan sonra seçim kanununda bazı değişiklikler yapacak ve seçimlerin yenilenmesi için ise parlamento karar verecekti. Hkmetle ilgili bu durum yaşanırken bir yandan da Meclis Başkanlığı seçimleri yapılmaktaydı. Ecevit, parti liderlerini Meclis Başkanlığı için toplantıya çağırmıştı.³⁵⁶ 14 Ekim'de gerçekleşen seçimlerin üzerinden 2 ay geçtikten sonra, DP, MSP, CHP ve CGP'nin Kars Milletvekili Kemal Güven ismi üzerinde anlaşmaları ile 18 Aralık'ta gerçekleştirilen 27. tur oylamada 312 oy alan Güven, meclis başkanı olarak seçilmiştir.

Hükümet kurma çalışmaları devam ederken 1973 yılının son ayında 25 Aralık'ta İsmet İnönü yaşamdan ayrıldı. Kuru, soğuk bir kış gününde Ankara ile Anıtkabir'e doğru yol boyunca yürüdüklerini söyleyen Cahit Kayra, Bülent Ecevit'in çok düşünceli olduğunu ve hiç konuşmadığını ifade ediyordu. Ecevit'in yürüyüş sırasında neler düşündüğünü hangi tür duygular içerisinde olduğunu çok merak ettiğini söyleyen Kayra, "Yoksa kafasında çok başka şeyler mi vardı?" ya da "Hükümet kurmanın koşullarını ve olanaklarını mı düşünüyordu?" içimdeki sorulara yanıt bulamıyorum demektedir. 1974'n ilk başlarında Talu parti liderlerine bir öneride bulunarak kendi başkanlığı altında olması şartıyla geçici ortak bir hükümet kurmayı ya da ekim ayında erken seçime gitmeyi teklif ediyordu.³⁵⁷

Yeni hükümetin kurulması için Talu, nce Ecevit ve Demirel ile görüştü daha sonra da diğer parti liderleri ile görüşmelerini tamamladı. Fakat Talu, bu görüşmelerden olumlu bir sonuç alamadı. MSP'den sonra AP ve CGP ile MHP'de Talu'nun kuracağı seçim hükümetine hayır demişlerdir.³⁵⁸ Talu, bu durum karşısında Cumhurbaşkanı Krutrk ile görüşerek hükümeti kurma görevinden affını istedi. Krutrk ise Talu'dan

³⁵⁵ "Liderler Cevaplarını Krutrk'e Bildirdiler", *Milli Gazete*, 15 Aralık 1973, s.1.

³⁵⁶ "Erken Seçim Hükümeti Kurulacak", *Milli Gazete*, 16 Aralık 1973, s.1.

³⁵⁷ Cahit Kayra, "38 Kuşağı Cumhuriyet'le Yetişenler", s.363-364.

³⁵⁸ Ankara, "MSP-AP-DP ve CGP'nin cevabı: Seçim Hkmetine Hayır", *Milli Gazete*, 21 Aralık 1973, s.1.

göreve devam etmesini, bu kez parlamentoda yeterli bir çoğunluk ve desteği sağlayacak bir hükümet kurmaya çalışmasını istedi. Korutürk'ün gönlünde yatan aslan başından beri olduğu gibi CHP-AP koalisyonunun sağlanabilmesiydi. Talu'dan göreve devamı istendikten sonra MSP'deki hareketlilik gözlerden kaçmadı. Herkes, sessizce görüşmelerin başlamasını beklerken MSP ileri gelenleri ise hükümet kurulamamasının sorumlusu olarak Demirel'i ve AP'yi suçlayan demeçler veriyorlardı. Ortamın bu havası içinde Talu, Ecevit ve Demirel ile yeniden görüştü. CHP'nin kararlılığını kestiren Talu, Ecevit'e Cumhurbaşkanının ülke için en yararlı gördüğü yol doğrultusunda bir soru yöneltti: Ekim 1974'te erken seçim yapacak bir hükümete girer misiniz? Talu beklediği cevabı aldı. CHP'nin bir bağımsız başkanlığında girebileceği tek hükümet, Mayıs 1974'te seçim yapacak bir "seçim hükümeti" olabilirdi. Bu nedenle Talu, sağ koalisyonu denemeliydi. Talu, CHP dışında bir hükümeti kurabilmek için AP, MSP, CGP ve DP parti başkanları ile yeniden görüştü. Demirel'in ise Talu'ya hızlı bir cevap vermeye niyeti yoktu. Demirel'in geçecek sürenin uzamasını sağlayarak, CHP'yi ne muhalefette bırakacak ne de iktidar yapacak bir formüle yanaştırmasını beklediğini ileri sürenlerde vardı.³⁵⁹

Seçimlerden sonra 27 Aralık'ta ilk defa Semih Sancar ve üç kuvvet komutanı Cumhurbaşkanı Korutürk ile bir araya gelerek mevcut durumu tartışmışlardır. Genel Kurmay Başkanı Semih Sancar yeni yıl mesajında ordunun siyaset meydanı dışında kalacağına dair teminat verdi. Bununla beraber devam eden hükümet krizi askeri çevrelerde de huzursuzluk yaratmaya devam etmekteydi.³⁶⁰

Dönemin gazeteleri gündemi yakından takip ediyor aynı zamanda süreci cumhuriyet devrinin en uzun buhranı olarak değerlendirerek Demirel'i, buhranı doğuran kişi olarak belirtiyorlardı. MSP Kurucularından Orhan Batı bu konuda;

"Nitekim, 14 Ekim'den sonra AP millet bize muhalefet vazifesi verdi dedi. Çünkü AP seçimde kaybetmişti ve Sayın Demirel'in tekrar Başbakan olması ihtimali gözükmüyordu. Görev sayın Demirel'e verilince derhal bu ilk kararından döndü ve Sayın Demirel, partilerle önce "Benim başkanlığımı kabul ediyor musunuz?" diyerek temaslarını yaptı. Çünkü Sayın Demirel için asıl mesele hükümet kurulması değil, kendisinin tekrar Başbakan olabilmesi idi. Kendisi yerine partisinden başka birisinin Başkan olamayacağı anlaşıldıktan sonra, Sayın Demirel, bitaraf bir Başbakan formülünde ısrar etmektedir ve takriben iki aydan beri bir bitaraf Başbakan ile Milli Koalisyon veya CHP-AP koalisyonu kurulması

³⁵⁹ "Hükümet- Kılavuzlu Bir Köy", *Yankı*, Sayı 147, (7-13 Ocak 1974), s.4-6.

³⁶⁰ "Mahrem Rapor-Güç Bir Seçim", *Yankı*, Sayı 148, (7-13 Ocak 1974), s.4-6.

*için işi uzatmaktadır. Çünkü böyle olursa, AP'den daha çok sandalyeye sahip bir partinin başkanı da Başbakan olamadığı için kendisinin neden Başbakan olamadığı göze batmayacaktır. Buna mukabil Demirel, kendisi Başbakan olmadan bir, AP-MSP-DP koalisyonu kurulmasına ise şiddetle karşı çıktığını ve böyle bir koalisyon olmaması için bütün gayretini harcadığını söyleyerek, AP yöneticilerinin kendi iktidarlara zamanında memleketi buhranlara ve bunalıtlara sürükledikleri yetmiyormuş gibi, iktidardan düştükten sonra memleketin aylarca buhranda kalmasına sebep olmaları, memleketimiz ve milletimiz hesabına, üzüntü duyulacak bir hadisedir” demektedir.*³⁶¹

Cumhurbaşkanı Korutürk, yayınladığı yeni yıl mesajında durumun öneminden bahsederek partilerin iş birliği içerisinde olmasını ve bir siyasi mütarekeye girmelerini istemiştir. Başbakan Talu ise, yayınladığı mesajda “Hükümet kuruluşu üzerinde siyasi partilerimizin göstereceği anlayış ve iş birliği ile parlamenter demokrasi tecrübemizde yeni ve başarılı bir aşamaya ulaşacağımıza yürekten inanıyorum” demiştir. 8 Ocakta beklenen cevap gelmiş, Talu, CHP dışında AP-MSP-DP'den meydana gelecek olan bir hükümetin AP yöneticilerinin reddi üzerine kurulamayacağını bildirmek ve görevini iade etmek üzere Çankaya'ya gitmiştir. AP, CHP dışında kurulacak olan hükümete de “HAYIR” dedi. AP'den gelen bu açıklama üzerine Talu, 10 Ocak'ta vazifeyi iade etmiş ve Cumhurbaşkanı'ndan hükümeti kurma görevinden affını istemiştir. Cumhurbaşkanı Korutürk'te bu isteği kabul etmiştir.³⁶²

2.2.4. Ordunun Tutumu

Ecevit'e göre 1974 güzü belirli kararların alınabileceği, gerekli adımların atılabileceği, gerekli girişimlerin ve uygulamaların gerçekleştirilebileceği bir dönemdi. Aynı zamanda bu dönem Kıbrıs sorununu da Türkiye ve Kıbrıs Türkleri yararına nihai diplomatik çözüme ulaştırabilmek için de uygun bir dönemdi. Bunun kendisi için bir sır olmadığını ifade eden Ecevit, Demirel başta olmak üzere bütün parti liderlerine bu durumu defalarca söylediğini, kamuoyuna açıkça ifade ettiğini belirtmekteydi. Böyle bir ortamda bile Sayın Demirel'in 4 aylık hükümet bunalımını umursamazlıkla karşıladığını ifade etmekteydi. Hükümet bunalımının bir günde çözülebilmesi adına her fedakarlığı göze aldıklarını, hükümetten kaçmadıklarını, gerekirse bir azınlık hükümetini on beş günlüğüne kurarak memleketin sorunlarına çözüm getirilebileceğini ifade eden Ecevit, “Seçimse seçim dedik, Adalet Partisi'ne kendisi hükümet kurmak istiyorsa bir-iki

³⁶¹ Orhan Batı, “Buhranı Doğuran Demirel'dir”, *Millî Gazete*, 04 Ocak 1974, s.1.

³⁶² Ankara, “Korutürk Partilerden İş birliği İstedi”, *Milliyet*, 01 Ocak 1974, s.1.

koşulla, milli menfaatlerimiz ve demokratik rejim bakımından bir-iki koşulla yardımcı oluruz dedik buna rağmen hepsini reddetti Sayın Demirel” demektedir.³⁶³

İçinde bulunulan bu ortamda yeni hükümetin kuruluş süreci içerisinde ordunun tutumunu da dikkate almak ve değerlendirmek gerekmektedir. Bu konuda Türkiye’de uzun süre kalarak ilmi araştırmalar yapan İngiliz Üniversitesi mensubu David Barchad’ın yapmış olduğu değerlendirmelere göre Türkiye’de sivil-asker ilişkileri oldukça karışık. Net olan husus, Türk ordusunun diğer kuruluşlara göre çok büyük ve etkili olduğu. “Kalben her Türk bir askerdir” sözünü Türkiye’de işittiğini belirten yazar, Türk ordusunun özellikleri ve toplum içerisindeki yeri üzerine bir inceleme yazısı yayınladı. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sürecindeki ordu ve özelliklerinden bahseden Barchad, 1960 yılında Türkiye’nin ilk ordu müdahalesine şahit olduğunu, hatta ordunun Adnan Menderes’in muhalefeti susturma hareketini desteklemek yerine, düşürdüğünü söyledi. 1960’tan sonra devlet sisteminin devamlılığı sarsılmış, ordu içindeki müdahale taraftarlarının durumları daha da kuvvetlenmiştir. Subayların büyük çoğunluğu iktidarın bir yıl içerisinde sivillere devredilmesinden memnuniyet duyarken bir azınlıkta Türkiye için tek çıkar yolun bir askeri idare olduğu düşüncesine inanmaya devam ediyordu. Bazı aydınların katılmasıyla tertipler başladı. Bu milli karışıklıklar içerisinde 12 Mart 1971’de ordu, yeniden hükümeti devirdi. Generallere göre karışıklığa neden olan solcu eylemciler ve yazarlar sahneden uzaklaştırıldılar. Bunun yanında parlamento ile doğrudan bir çatışma içerisine girmeden sivillerin yeniden tedricen üstünlük sağlamaları uygun görüldü. İstikrara dönüşümün mührü 14 Ekim seçimleri olacaktı. Fakat seçimler belirsiz bir durum yarattı. Bunun yanında birçok subay Ecevit’in kendi arzuladıkları reformları uygulayacak bir lider olduğuna inanıyorlardı. Ama Ecevit, MSP ile bir koalisyon kurar ise buna itirazları olabilirdi.³⁶⁴

Silahlı Kuvvetlerin Komuta kademesinin genel anlamda eğilimi, Cumhurbaşkanının da defalarca dile getirdiği gibi, Türkiye’de güçlü bir AP-CHP koalisyon hükümeti ya da milli koalisyon hükümetine ihtiyaç duyulmuş olmasıdır. Oluşacak bir CHP-MSP koalisyonuna karşı derin endişeler duyulmaktadır. Bir keresinde Ecevit, Le Monde gazetesine verdiği bir demeçte gerçekçi bir yaklaşımla Ordu’nun CHP iktidarına engel olmamasının, CHP’nin Türkiye’nin güvenliğini ve istikrarını tehlikeye sokmayacağı

³⁶³ Bülent Ecevit, *Türkiye 1965-1975*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.132-133.

³⁶⁴ “Türk Ordusu- Yabancı Gözü ile”, *Yankı*, Sayı 147, (7-13 Ocak 1974), s.11.

noktasında Ordu'ya vereceği güvene bağlı olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında MSP'ye duyulan güvensizlik ve endişe durumunun da CHP'nin sırtına yükleneceği yönünde düşünceler söz konusudur. 1973 Cumhurbaşkanlığı seçimleri Ağustos öncesi 35 general tayinleri ve 14 Ekim seçimleri ile Türk Silahlı Kuvvetleri kendi komuta zinciri içinde bir yerden bir yere gelmiştir. Şimdi de birtakım endişelerini dile getirmekte bu yolda da siyasi gelişme sağlamak adına etkili olmaya çalışmaktadır.³⁶⁵

Ankara'da yaşanan bu çıkmaz Ortadoğu çatışması, enerji krizi ve Avrupa ile Amerika arasındaki gerginliklerle aşağı yukarı aynı zamana rastlamıştı. Tarafsız birçok gözlemci ise acilen bir hükümet kurulamazsa Türkiye'nin menfaatlerinin korunamayacağını düşünmekteydi. Araplarla anlaşmaya doğru giden Ortak Pazar karşısında bir kuruluşa üye olmayan ve petrol üreticisi olmayan Türkiye'nin kenarda kalma ihtimali değerlendirilmekteydi. Almanya'dan binlerce işçinin Türkiye'ye geri dönmesi durumunda da işsizlik vahim bir problem olarak ortaya çıkabilirdi. Türkiye'nin Avrupa'daki rolü bu koşullar altında değerlendirilirken CHP ile MSP arasındaki “sosyalist” koalisyonun bu durumu nasıl değerlendireceği bilinmemekteydi. Türkiye Arapların kara listesinde yer almamakla beraber iki misline çıkan fiyatların etkisi Türkiye'de hissedilirken ordu siyaset sahnesinden çekilmiş olmasına rağmen generaller perde arkasından etki yaparak Türkiye'nin dünya meseleleri içindeki rolünün zayıflamaması için çabalayacaklardır.³⁶⁶

---

³⁶⁵ “Ordu Neyi İstemiyor”, *Yankı*, Sayı 148, (14-20 Ocak 1974), s.7.

³⁶⁶ “Mahrem Rapor-Güç Bir Seçim”, *Yankı*, Sayı 148, (14-20 Ocak 1974), s.10-11.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CHP-MSP KOALİSYONU

3.1. HÜKÜMETİN KURULUŞU VE YAPISI

Ecevit'in yaptığı ilk hükümet kurma teklifi Erbakan tarafından reddedildikten sonra Meclis'ten bir hükümet çıkması ihtimali çıkmazdaydı. Birçok milletvekili, genel idare kurulu üyeleri CHP-MSP ortaklığına karşı çıkıyor ve bu durum beraberinde üç buçuk aylık bir hükümet buhranını ortaya çıkarıyordu. Halbuki MSP'nin ideallerinin rejim tarafından kabulü, milli görüşün iktidarda çalışarak gösterilmesi, inançlı kadroların devlet kademelerine yerleşmesi, Türkiye'nin tek başına Ecevit'in azınlık hükümetinin tahribatına terk edilmemesi ve hükümetin kurulamaması durumunda yeniden seçime gidilmesini engellemek gibi gerekçeler ile MSP, bu koalisyonun oluşumuna ihtiyaç duymaktaydı.³⁶⁷

Bakışık'a göre Ecevit, siyasal olayların kendisini başbakanlığa doğru sürüklediği bu süreçlerde ekonomi alanında herhangi bir hazırlığa sahip olamamıştı. Örneğin Ecevit, sık sık "Hukuktan anlamam" derdi ama "Ekonomiden anlamam" sözünden ise kaçınırdı. Kamuoyu içerisinde ise Ecevit için en yaygın düşünce ekonomiden hiç anlamadığı yönündeydi. Bu doğrultuda da başbakan ve muhalefet partisi başkanı olduğu sıralarda kendisi için bir kişiyi danışman yapar ve o kişi ne derse onu uygulardı. Bu yüzden sık sık danışman değiştirmek zorunda kalır ve ekonomik alanlarda zigzaglar yapardı.³⁶⁸

Türkiye ise yeni yıla üç temel problem ile girmişti: Hükümet krizi, pahalılık ve af. Türkiye'yi sadece sandıktan çıkan oylar ile yönetmek mümkün değildi. Ordu gibi birçok anayasal kuruluş ile ahenkli bir çalışma birliği kurulmadan, etkin birçok baskı grubunu dikkate almadan bir yönetime kimsenin gücü yetmeyecekti.³⁶⁹ Talu'nun hükümet kurma görevini iadesinden sonra CHP-MSP arasında başlayan yakınlaşma, Silahlı Kuvvetlerin üst kademelerinde gerçekleşen peşi sıra toplantılar, AP'nin Talu'nun başbakanlığını reddetmiş olması Türkiye'de yeni bir hava estirdi. Nitekim, Talu'nun Cumhurbaşkanı'na görevi iade için gittiği gün TRT'de 15.00 bültenini dinleyenler, TRT'nin alışılmışı dışında bir iç haberle karşı karşıyaydılar. 17.00 haber bülteninde de

³⁶⁷ Mehmet Ergin, *Dünden Bugüne Necmettin Erbakan*, Akis Kitap, s.68-69.

³⁶⁸ Şeref Bakışık, *CHP ile Bir Ömür*, s.388-389.

³⁶⁹ "Kriz, Pahalılık ve Af", *Yankı*, Sayı 147, (7-13 Ocak 1974), s.7.

tekrarlanan habere göre Ecevit'in Meclis'te bulunan odasında CHP-MSP liderlerinin başkanlığında birer heyet görüşme yapıyor, kurulacak koalisyon hükümeti için bir ön protokol hazırlamaya çalışıyorlardı.³⁷⁰

Koalisyonun oluşumu sırasında AP'nin muhalefet kararı almasının CHP-MSP koalisyonunun kuruluşuna katkısı ya da etkisinin var olup olmadığı hususu değerlendirilmesi gereken noktalardan bir tanesidir. Bu konuda Hatipoğlu*,

*“Yani demokrasi yapısı itibariyle eğer bir siyasi parti iktidar sorumluluğunu yüklenmiyorsa onun dışında kalan siyasi oluşumlarla iktidar olma kavgası başlar yahut tartışması daha doğrusu tartışması başlar onun için bu Süleyman Demirel'in ben “iktidar istemedi bu millet bana muhalefeti verdi” demiş olması bizi pek etkilemedi, hayır çünkü biz bir siyasi partiyiz ve biz ülkeye hizmet getirmek için kurulmuş bir siyasi partiyiz bizim ilkelerimiz var dolayısıyla biz kendi ilkelerimizin ışığı istikametinde çalışmalarını sürdürürüz o bakımdan Süleyman Demirel'in efendim profesör doktor Kayserili Turhan Feyzioğlu efendim ya o sırada siyasi partiler adına, MHP adına Alparslan Türkeş'in iktidarda görev alıp almama yolundaki tavırları, tutumları beyanları bizi hiç etkilemedi bizi bir şey etkiledi her türlü gayret içerisinde olalım mutlaka topluma hizmet edelim” demektedir.*³⁷¹

Yazar Muzaffer Ayhan Kara'ya göre CHP, MSP'yi en elverişli ortak olarak görmüştü ve MSP ile ilk baştan itibaren yakınlık kurmak için özel bir çaba sarfetmişti. Kara, CHP'yi MSP ile koalisyona sürükleyen nedenler içerisinde MSP'nin dinsel eğilimine karşın toplumsal ve ekonomik sorunlara bakış tarzı ile bu sorunların çözümüne ağırlık vermesinin rolünün etkili olduğunu söylemektedir. İkinci bir yakınlık nedeni olarak da “1973 seçimlerinde CHP'nin taahhüt ettiği genel af meselesinde MSP'nin de geniş kapsamlı bir af çıkarma isteğinin oluşudur” demektedir.³⁷² Af meselesi CHP'nin MSP'yi kullanmayı düşündüğü hususlardan bir tanesiydi. Bunun nedeni CHP'nin hapisanelerden kurtarmak zorunda olduklarının yanında MSP'nin de kurtarmaya mecbur olduğu kişilerin varlığıdır. Fakat diğer partileri, oy getirebilecek adi suçlular dışında hapishanede bulunan hiçbir zümre ilgilendirmiyordu.³⁷³

Erbakan, CHP, AP ve DP'den farklı olarak koalisyon görüşmelerinde bir ön koşul belirtmemiştir ve koalisyon ortaklığı noktasında hiçbir partiyi dışlamamıştır. Seçim sonuçlarından sonra ılımlı açıklamalarda bulunan Erbakan, koalisyon ortaklığı için

³⁷⁰ “Hükümet- CHP Efsanesi İçin”, *Yankı*, Sayı 148, (14-20 Ocak 1974), s.9.

* Yasin Hatipoğlu: Türk Siyasetçi, Eski Cumhurbaşkanı Vekili ve Eski TBMM Başkanvekilidir.

³⁷¹ Yasin Hatipoğlu, Eski Cumhurbaşkanı Vekili ve Eski TBMM Başkan Vekili, “*Zıtların Birlikteliği: CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak – 17 Kasım 1974)*” *Konulu Görüşme*, Ankara, 8 Ağustos 2024.

³⁷² Muzaffer Ayhan Kara, *Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu: Koalisyonlar*, s. 109-110.

³⁷³ Zafer Karib, *Siyasi Partiler Beynelmilel Denge Politikası ve Yeni Devrin Eşiğinde MSP*, s. 118.

önceliklerinin AP olabileceği sinyalini vermiş fakat CHP'ye de kapılarını kapatmamıştır. MSP tabanının CHP ile ortaklığa karşı olumsuz tutumu olmasına rağmen AP ile koalisyon kurma olasılığının olmadığı netleşince CHP ile bir anlaşmaya varmaya çalışmıştır.³⁷⁴

Olumsuz bütün koşullara rağmen Erbakan, CHP ile koalisyon kurmak için kritik adımlar atmıştır. Erbakan kendisine yöneltilen tüm suçlamalara rağmen yapmış olduğu açıklamalarda ekonomik ve sosyal zorluklar yaşanan ülkede acilen bir hükümete ihtiyaç olduğunu, yaşanan bu kriz ortamında yapıcı olmanın ve her türlü fedakarlığa hazır olmanın parti çıkarlarının üstünde olduğunu vurgulamaktadır. Erbakan, bu hususta bir vatandaşın sorduğu soruya çarpıcı bir şekilde şu yanıtı vermiştir: “Onlara üç milyon oy verdiniz. Bu nedenle onları seçtiniz. Oyunuza saygı duyduk”.³⁷⁵

Toplumda sınırlı bir kabul gören Millî Görüş çizgisindeki MSP ise siyasal meşruiyetini pekiştirmek ve iktidar ortaklığı elde etmek adına CHP ile iş birliğine ihtiyaç duymuştur. Parti içinde yaşanan görüş ayrılıklarına rağmen Erbakan, bu stratejik iş birliğini gerçekleştirme yönünde kararlı davranmış ve CHP-MSP koalisyonunun kurulmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Nitekim Erbakan, partisinin seçim sonrası hükümet kurma sürecinde kilit konumda olduğunu vurgulamış ve bu doğrultuda MSP'yi ilk kez iktidara taşımayı başarmıştır.³⁷⁶

Parti yöneticileri arasında aralıksız dört saat devam eden toplantıdan sonra liderler birer açıklama yaptılar. Ecevit, görüşmenin uzun sürmesinin görüş ayrılıklarından kaynaklı olmadığını, sorunların genişliği ile alakalı olduğunu belirtti. Erbakan ise, hükümetin bir an önce kurulmasının ümit ve temenni edildiğini belirtti. Büyük görüş ayrılıklarının bulunmadığı komisyon yöneticilerinin seçiminden belliydi. MSP; Sanayi Teknoloji, Anayasa, M. Savunma, M. Eğitim, CHP ise; İçişleri, Sağlık, Sosyal, Dışişleri, Tarım ve Bayındırlık komisyon başkanlıklarını alarak bakanlık dalları

³⁷⁴ Halit Tunçkaşık, “*Political Compromise and Coalitions in Turkey: The Case of Millî Görüş*”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE, 2020,s.244.

³⁷⁵ “Protokol için görüşme yarın başlıyor”, *Cumhuriyet*,17 Ocak 1974,s.1,7; Halit Tunçkaşık, “*Political Compromise and Coalitions in Turkey: The Case of Millî Görüş*”, s.245.

³⁷⁶ Muhammed Recep Kılıç, “*Millî Görüş Hareketinin Koalisyon Hükümetlerinde Siyasi Eğilimlerinin Analizi (1974-1978)*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE, 2023,s.42-43.

ayrılmıştı. Geriye kalan komisyonlar ise daha sonraki günlerde toplanarak başkanlık divanlarını seçeceklerdi.³⁷⁷

I. Ecevit Hükümetinin Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığını yapan Kayra, Ecevit'in 4 Ocak'ta koalisyon üzerine ayrıntılı çalışmalar yapmak üzere Erol Çevikçe'yi, Deniz Baykal'ı ve kendisini görevlendirdiğini söylemiştir. Bu çalışmalar 18 Ocak'a kadar devam etmiş, çalışmalar Baykal, Çevikçe ve Kayra'dan oluşan bir grup ile Asiltürk, Emre ve Müftüoğlu'ndan oluşan MSP'li grup arasında yapılmıştır. Kayra'nın bu görüşmelerden çıkardığı ana tablo, MSP'li temsilcilerin stratejilerinin bakanlıkların paylaşılması olduğudur. Kayra'ya göre Bülent Ecevit MSP ile ortaklık kurarak büyük bir tarihsel yanlış yapıyor, kendisi de Enerji Bakanlığının sorumluluğunu yüklenerek kişisel bir yanlış yapıyordu.³⁷⁸

Yazar Şerafettin Turan'a göre kamuoyu, laikliğin öncüsü ve koruyucusu CHP ile laikliği içten benimsememiş görünen MSP'nin bir araya nasıl geleceği noktasında eleştirilerde bulunurken Ecevit, din ve vicdan özgürlüğüne değer veren çevreleri laiklik karşıtı saymanın tarihsel bir yanlış olduğunu öne sürmekteydi. Hatta Ecevit'in bu görüşüne geçmişte CHP içinde birlikte çalıştıkları Turhan Feyzioğlu "Korkarım siz tarihsel yanlış içindesiniz" diye yanıt vermişti.³⁷⁹

Ecevit'in laiklik anlayışı otoriter değil, daha özgürlükçüdür denilebilir. Dolayısıyla inanç özgürlüğünü savunan herkes laikliğe karşıdır demek laikliğin özgürlükçü yanını görmemek anlamına gelebilir. Ecevit, "Ortanın solu" yaklaşımıyla hem dindar kitleleri hem de emekçileri CHP'ye yaklaştırmayı hedeflemekteydi. Ecevit, bir taraftan İslami çevrelerin dışlanmasını istenmezken diğer taraftan Laiklik, bireyin inancını yaşamasına engel olmamalıdır. Bu noktada Ecevit'in tarihsel yanlış ifadesi, laikliğin zaman zaman otoriter şekilde uygulanması nedeniyle toplumda oluşan "laiklik-din karşıtlığı" algısına da bir eleştiridir.

Koalisyon görüşmeleri devam ederken Cumhurbaşkanı Korutürk, Senato Başkanı Tekin Arıburun ve Meclis Başkanı Kemal Güven ile görüşerek siyasi partilerden oluşan TBMM içinden kuvvetli ve inandırıcı, destek görececek bir hükümetin nasıl ve kimin

³⁷⁷ "Komisyon Başkanlıkları CHP ile MSP Arasında Paylaşıldı", *Millî Gazete*, 11 Ocak 1974, s.1,7.

³⁷⁸ Cahit Kayra, "38 Kuşağı Cumhuriyet'le Yetişenler", s.369-370.

³⁷⁹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi V, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, s. 327.

riyasetinde teşekkül edebileceğini mümkün görüyorlarsa, kendisine bu konuda bir formül getirmelerini istemiştir.³⁸⁰ 10 Ocak'ta gerçekleşen Ecevit-Erbakan görüşmesi yaklaşık 3 saat sürmüş görüşmelerden sonra açıklama yapan Erbakan, “Ortaya çıkan yeni durumu görüştüklerini” belirtmiştir. Ecevit ise “Görüşmemizin bu kadar uzaması, görüşlerimiz arasında çok ayrılıklar olduğundan değil, karşı karşıya bulunduğumuz sorunun çok yanlı olmasındandır” dedi.³⁸¹

Henüz hükümeti kurma görevi Ecevit'e verilmeden önceki günlerde aslında her iki parti lideri arasında geçen görüşmelerde parti liderlerinin prensip olarak anlaştığı ve bu durumun gazete başlıklarına yansıdığı görülmektedir. “CHP ve MSP yalnız Maliye Bakanlığı'nda anlaşamadı” başlıklı haberin detayları değerlendirildiğinde MSP'lilerin Maliye Bakanlığının kendilerine verilmesi noktasında ısrarcı oldukları, varılan anlaşmaya göre de Bakanlık sayısı 28'e çıkarılarak haricinde yeni dört bakanlığın kurulacağını belirtildiği görülmektedir. CHP Genel Başkanı Ecevit, ortak grupta yaptığı konuşmada “Görev bize verildiği takdirde en kısa zamanda hükümeti kurabilecek durumdayız” demiştir.³⁸² Erbakan'dan Ecevit'e paralel bir açıklama gelmiş, Erbakan, CHP ile MSP arasında bir hükümet kurma imkanının ortaya çıktığını belirterek bu hususun fiilen gerçekleşebilmesi için CHP'nin görevlendirilmesi gerektiğini bildirmiştir. İki parti lideri arasında gerçekleşen son görüşmede anlaşmaya göre MSP'ye 7 bakanlık verilecektir. Bu bakanlıklar; Adalet, Ticaret, İçişleri, Sanayi ve Teknoloji, Tarım Devlet Bakanlıkları ve Başbakan Yardımcılığı olmak üzere diğer Bakanlıkları ise CHP alacaktır. Bakanlık sayısında ise herhangi bir artırmaya gidilmeyecektir.³⁸³

CHP ile MSP arasında gerekli anlaşmanın ana hatları hazırlanmış, İçişleri Bakanlığı MSP'ye bırakılırken CHP vermiş olduğu bu taviz için bundan duyulacak bir kaygı bulunmadığı görüşüne varmıştır. İçişleri Bakanlığı halledildikten sonra MSP'ye Adalet yerine Köyişleri'nin verilmesi konusu ile Başbakan Yardımcılığı konusu Erbakan ile Ecevit'in baş başa yapmış olduğu görüşmede netleştirilmiştir. Adalet Bakanlığı MSP'de kalacak fakat Köyişleri verilmeyecektir. Erbakan, Başbakan Yardımcılığı yetkilerinin tespiti noktasında bazı yetkilerin kendisine verilmesi yönünde

³⁸⁰ Ankara, “Korutürk Dün Hükümet İçin Formül İstedi”, *Millî Gazete*, 12 Ocak 1974, s.1.

³⁸¹ THA, “CHP-MSP Koalisyonu İhtimali Arttı.”, *Milliyet*, 11 Ocak 1974, s.1.

³⁸² THA, “Ecevit: Kısa Zamanda Hükümeti Kurarız.”, *Milliyet*, 12 Ocak 1974, s.1.

³⁸³ THA, “CHP-MSP Ortaklıkta.”, *Milliyet*, 15 Ocak 1974, s.7.

ısrarcı davranmış, örneğin Planlama Teşkilatı gibi. Ecevit yetki bölünmesine karşı çıkmış ve sonunda Erbakan razı olmuştur. Her iki partinin lideri görev verildiği takdirde CHP-MSP koalisyonunun gerçekleşebileceğini ve makro planda anlaştıklarını açıklayarak konu resmileştiğinde yeni pürüzlerinde olabileceğini söylemişlerdir. Ayrıca CHP'liler 18 yaşını bitirenlerin oy kullanması önerisini getirmişlerdir fakat MSP'liler bu öneriye yanaşmayarak “lise öğrencilerine oy verdirtmeyelim” demişlerdir.³⁸⁴

Bu konuda Erim, “Acaba anlaşmazlık sadece Maliye Bakanlığından mı ibaret? Zannetmiyorum” demektedir. Erim’e göre ya Erbakan CHP ile koalisyona girme fikrinde değil, ya da oyun oynuyor. Ya da kendisi istiyor ama partisindeki milletvekilleri arasında yer alan bir kesim istemiyor. Belki asker baskısı oluyor. İşin üç gündür Maliye Bakanlığından kaynaklı uzaması Erim’e tuhaf geliyordu. En sonunda CHP ile MSP makro planda hükümet için anlaşabilmiş, Maliye Bakanlığı CHP’ye İçişleri Bakanlığı ise MSP’ye verilmişti.³⁸⁵

MSP Lideri Erbakan’ın sağ partilerle koalisyon kurma yönündeki öncelikli eğilimine rağmen, ideolojik açıdan karşıt konumda bulunan CHP ile hükümet ortaklığına yönelmesinde etkili olan siyasal, toplumsal ve stratejik faktörlerinde bu noktada değerlendirilmesi önemlidir. Hiçbir partinin tek başına iktidar çoğunluğunu sağlayamamış olması hükümeti kurabilmek için ya büyük iki parti olan CHP-AP’nin ya da CHP-MSP gibi farklı kutupların uzlaşmasını gerektiriyordu. İdeolojik olarak sağda duran MSP, aynı zamanda dindar ve muhafazakâr kesime hitap eden AP ile koalisyon kurma eğilimindeydi. AP ile MSP’nin toplam sandalye sayısı hükümet kurmaya yetmezken sağ partiler arasında yaşanan liderlik rekabeti ve güven eksikliği de koalisyonun kurulma süreci üzerinde etkili olmuştur. Erbakan ve MSP’nin bürokraside yer almak ve devlet bünyesinde kendi kadrolarını yerleştirme isteği öncelikleri arasındaydı. Bu yüzden MSP’nin muhalefette kalmak yerine iktidarda yer almayı öncelediği ifade edilebilir. Bu doğrultuda CHP ile koalisyon MSP’ye devlet içinde güç kazanma fırsatı sunmuştur.

Yazar Muzaffer Ayhan Kara’ya göre 1973’te milletvekili seçilen aynı zamanda CHP-MSP koalisyonunun kuruluş çalışmalarında da görev alan iktisatçı, politikacı ve araştırmacı yazar Ali Nejat Ölçen, anılarını kaleme aldığı kitabında “MSP ile İktidar

³⁸⁴ İçişleri Bakanlığı MSP’ye Nasıl Verildi? , *Milliyet*, 15 Ocak 1974, s.1,9.

³⁸⁵ Ahmet Demirel (hızl), *Nihat Erim Günlükler 1925-1979*, s.1102.

Ortaklığı” başlığı ile koalisyonunun kuruluş sancılarını aktarmış ve dikkat çekici açıklamalarda bulunmuştur. Maliye Bakanlığının ikiye bölünmesi ve CHP’den hükümete girecek bakanların görüşülmesi sırasında yaşananları şu şekilde aktarmaktadır:

*“Ortanın solu programı ve Ak günlere bildirgesiyle MSP’den gelen öneriler arasında uyum sağlamak olanaksız gibiydi. Necmettin Erbakan’ın küçücük kâğıt parçalarına yazarak gönderdiği önerilere yanıtımızı, Deniz Baykal götürüyor ve biraz sonra da başka kâğıt parçasıyla geri geliyordu...Maliye Bakanlığı’nın ikiye bölünmesi ve CHP’den hükümete girecek bakanların daha önce, MSP’nin onayından geçmesi konusu görüşülürken, Cahit Kayra’nın suratında çaresizliğin izleri okunuyordu. Bu iki anlamsız öneriye karşı çıkacak yok muydu? MSP’ye güvenilmez dedim. Onlar Tanrı uğruna yalan söyleyebilir ya da söyledikleri yalanın Tanrı uğruna olduğuna inanırlar. Hemen hepsinin deneyimi var ama ciddiyetsiz, güvenilmez adamlardır. Bu masa çevresinde sizlerin, Cahit Kayra ve ben hariç, hiçbirinizin devlet deneyimi yok. Hükümet ortaklığında CHP’yi ikinci plana iteceklerdir. Maliye Bakanlığı’nın ikiye bölünmesi de saygınlığımıza gölge düşürecektir. Sayın Genel Başkanım, uygun bulursanız, öneriye verilecek tek yanıt var. Bu iş ya biter ya da biter, deyiniz. Göreceksiniz ki, önerilerini geri alacaklar, amaçları olabildiğince fazla ödün koparmaktır. Hükümet ortaklığından vazgeçemezler. Bu şansı onlara CHP veriyor. Ecevit’in Baykal’a dönerek lütfen söyler misiniz, bu iş burada biter, dediğini duyduk. Cahit Kayra arkasına yaslandı. Deniz Baykal mesajı götürdü ve kısa bir süre sonra döndü. Isrardan vazgeçtiler dedi. Ecevit ayağa kalkarak Necdet Uğur’a doğru ricacı bir sesle, yarın koalisyon protokolünün imza törenine seninle birlikte katılacak arkadaşlarımızı saptayınız lütfen, ben gidiyorum dedi”.*³⁸⁶

Aslında Ölçen’in “MSP ile İktidar Ortaklığı” başlıklı çalışmasının devam eden satırları incelendiğinde Maliye Bakanlığının ikiye bölünmesi önerisinin MSP’den gelmediğine dair çarpıcı bilgilere ulaşılmaktadır. Ölçen, ertesi gün Cahit Kayra tarafından arandığını ve Ecevit’in yakın çalışma grubu hakkında hazırlanacak bir yazı dizisi için Kurtul Altuğ’un bürosuna davet edildiğini aktarmıştır. Bu hususta itiraz ettiğini belirten Ölçen, “Biz bir ekip değiliz, açık konuşuyorum, Ecevit’in kendisi ekip. Ekip çalışması gibi bir alışkanlık yok partimizde, bunu söylemek istiyorum” dediğini aktarmıştır. Karşılık olarak da “Ecevit’in bir rastlantı sonucu olmadığı görülmelidir, bunun için başarılı olması gerekir diyen Kurtul Altuğ’a, Ölçen “Bu ekiple mi başarılı olacak?” yanıtını verdiğini söylemektedir. Konuşmanın devamında Kurtul Altuğ’un yapmış olduğu açıklamayı Ölçen, şu şekilde özetlemektedir:

“Oğuzhan Asiltürk (MSP Genel Sekreteri) dün geldi” dedi Kurtul. Bir hükümetin üç özelliği olmalıdır dedi. Siyasal, ekonomik ve sosyal. Bunlardan birinin bakanlığını bize verin dedik. Hayır dediler. Milli Savunmayı istedik, olmadı.

³⁸⁶ Ali Nejat Ölçen, *Ecevit Çemberinde Politika*, s.51-52; Muzaffer Ayhan Kara, *Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu: Koalisyonlar*, s. 111-112.

Milli Eğitimi veremeyiz dediler. Maliye Bakanlığını ikiye bölelim demesinler mi? bu aklımızda bile yoktu. Bunları anlattı Oğuzhan Asiltürk”.

Ölçen, “Cahit Kayra ile Birbirimize baktık. Maliye Bakanlığının ikiye bölünmesi önerisi MSP’nin değil, bizimkilerinmiş meğer” demektedir. Konuşmasını sürdüren Kurtul Altuğ ise, “Oğuzhan Asiltürk’te yakınıyor. Maliye Bakanlığı ikiye bölünmezmiş. Sonra da buna razı olmuşlar. Bu kez “Maliye ikiye bölünmez” diye, CHP’den yanıt gelmiş. Bu tutarsızlıktır diyor Asiltürk. Hakkı da var” demektedir. Ölçen bu konuda birkaç gün önceki toplantıda Ecevit’in Maliye Bakanlığının bölünmesi teklifinin MSP’den geldiğini söylediğini aktarmıştır.³⁸⁷

Üç günden beri devam eden temaslardan sonra 13 Ocak’ta CHP-MSP arasında hükümet konusunda anlaşmaya varıldığı açıklanmıştır. Bir taraftan görüşmeler sürerken diğer taraftan Ecevit, yeniden hükümeti kurmak için Fahri Korutürk’ten görev beklemektedir. Erbakan-Ecevit anlaşmasından sonra Korutürk, MSP ve CHP liderleriyle görüşmüş, 15 Ocak 1974’te Ecevit’e yeniden hükümeti kurma görevini vermiştir. Korutürk ile görüşükten sonra gazetecilerin sorularına yanıt veren Erbakan, “Memleketimizi artık bir bunaltıdan sonra ferahlık getirecek hükümete kavuşturmak için elimizden gelen gayreti gösterdiğimizi Sayın Cumhurbaşkanımıza ifade ettim” demektedir. Görüşmeden sonra gazetecilerin sorularını yanıtlayan Ecevit ise “Hükümeti kurma konusunda büyük bir güçlkle karşılaşamayacağımızı sanıyorum” demiştir.³⁸⁸

Uzun süren pazarlıklar sonrasında MSP artık CHP ile koalisyon kurmaya karar vermiştir. Kurulacak bu koalisyonda MSP’nin olmazsa olmaz şartları arasında inananlara zulmün önlenmesi, iç işlerde ağır sanayi hamlesi ve şahsiyetli dış politika düşüncesi yer almaktaydı. Bu şartların yanında haşhaş ekimine getirilen yasağın kaldırılması ve İslam ülkeleriyle ilişkilerin genişletilmesi de ayrıca yer alıyordu.³⁸⁹ Ayrıca İlköğretim düzeyinde din derslerinin zorunlu hale gelmesi, Milli Eğitim, İçişleri, Diyanet gibi alanlarda kendi kadrolarının yerleştirilmesi, ahlaki yozlaşmaya karşı mücadele kapsamında televizyon ve sinema yayınlarında toplumsal değerlere uygunluk, Diyanet İşleri’nin sadece cami hizmetleri ile sınırlı olmaması, dini hayatı düzenleyici bir rol üstlenmesi gibi taleplerin bazıları koalisyon protokolüne açıkça yazılmış olmasa da

³⁸⁷ Ali Nejat Ölçen, *Ecevit Çemberinde Politika*, s.53-55.

³⁸⁸ Ankara, “Artık Hayırlı Bir Hükümetin Kurulacağına İnanıyoruz”, *Millî Gazete*, 15 Ocak 1974, s.1.

³⁸⁹ Serkan Yorgancılar, *Millî Görüş 1969-1980*, Pınar Yayınları, s. 260.

MSP bu hedeflerin bir kısmını doğrudan şart koşarken bir kısmını da fiilen uygulamaya çalışmıştır.

Bir taraftan hükümetin kurulması noktasında CHP-MSP arasında gerekli anlaşmalar sağlanırken diğer taraftan muhalefette kalmayı tercih eden AP'nin Genel Başkanı Demirel ile yapılan bir röportajda “Muhalefette kalmayı tercih eden AP'nin 1950 sonrasında CHP'nin durumuna düşmemek için toparlanması nasıl olacaktır? Günün şartlarına uygun program değişiklikleri düşünüyor musunuz?” sorularına verdiği yanıt dikkat çekicidir. Demirel yanıt olarak; 1973'te zaten iktidarda olmadıklarını dolayısıyla aslında iktidarı kaybetmemiş olduklarını söylemektedir. Ayrıca 1973 seçim sonuçlarında kimsenin kazanmış olmadığını, iktidarın ortada kaldığını ve şu anda da bir kombinezon neticesiyle ortaya çıktığını söylemiştir. “Millet sandıktan bir iktidar çıkarmadı bu yüzden bu durum tek partinin iktidar olmasından farklıdır, zira şimdi kim iktidar? CHP mi? MSP mi? İki farklı partiler olduğuna göre hangisi iktidar? Bu yüzden sandıktan iktidar çıkmadı demek istiyorum” ifadeleri kullanmıştır.³⁹⁰ Bu konuda Karamollaoğlu, “Yani zaten Türkiye’de bir hükümete ihtiyaç var. Belli bir grup kesinlikle biz buna razı değiliz deyince alternatifler arandı. Cumhuriyet Halk Partisi’yle böylece bir koalisyon kuruldu” demektedir.³⁹¹

Hatipoğlu ise 1973 Türkiye genel seçimleri sonrası Ecevit tarafından kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti hakkındaki düşüncelerini şu şekilde aktarmaktaydı:

“Efendim hükümetler siyaset içerisinde kurulur, siyasiler içerisinde kurulur ve hizmetlerini böyle sürdürürler. Demokrasi dediğimiz şey kimsenin malı mülkü değildir, halkın malıdır diyelim ona isterseniz. Demokrasi dediğimiz şey bu işte. Bundan dolayı Cumhuriyet Halk Partisi ile Milli Selamet Partisinin iktidar olması birlikte iktidar olması demokrasi anlayışı çürümemiş kişiler ve çevreler açısından hiçbir mahsur teşkil etmez, gayette hatta iyi olur çünkü demokrasilerde hizmetin yürüyebilmesi için o hizmeti götürecek olanların birbirlerini hem anlamalarını hem birbirlerinden istifade etmelerini hem de yeni yeni üretimler, fikri üretimler meydana getirebilmeleri lazım o günün şartlarında en uygun olanı Milli Selamet Partisine hocamızın da Allah makamını nur etsin, efendim birlikte iktidar olmanın faydalı olacağına grubumuz karar verdi ama fakat Türkiye’de demokrasi anlayışı Türkiye’de iktidarların oluşumu çok badirelidir aşağı yukarı muhalif partiler, diğer partilerin rakip parti yani iktidara talip olan partiyi başarısız kılmak için çeşitli propagandalar icat eder ihtisas ederler işte biz o hengame içerisinde 73’teki iktidarı da Cumhuriyet Halk Partisi’yle rahmetli Ecevit’le birlikte çalışmanın faydalı olacağını düşündük grubumuzda bu tartışmayı Allah makamını nur etsin,

³⁹⁰ “Süleyman Demirel, Partiler Yolgeçen Hanı Değildir”, *Yankı*, Sayı 153, 18-24 Şubat 1974), s.6.

³⁹¹ Temel Karamollaoğlu, Eski Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyesi, “Zıtların Birlikteliği: CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak – 17 Kasım 1974)” *Konulu Görüşme*, Ankara, 7 Ağustos 2024.

*bu işte Türkiye’de ve dünyada demokrasi anlayışının Cumhuriyet ilkelerinin ne ifade ettiğini ne kadar lüzumlu olduğunu bunun kime ne fayda getireceğini ülkenin hangi bölgesinde hangi hizmeti götürürse faydalı olabileceğini serapa anlattığı için uzun uzun Hocamızın bu anlatımıyla, Ecevit ve Erbakan iktidarının oluşmasının faydalı olacağı kanaatine vardı bunun üzerine birlikte iktidar oldu”.*³⁹²

Diğer taraftan CHP-MSP koalisyonuna dair gelişmeler yerel basın tarafından en ince ayrıntısına kadar takip ediliyor ve gelişmeler dönemin gazetelerinin ana sayfasında aktarılmaya devam ediyordu. Milliyet gazetesinin “Erbakan’ın Kurmayları” başlıklı haberinde, MSP seçimlere kadar kapalı kutuydu, biraz aralandı. O güne kadar MSP deyince herkesin aklına Erbakan geliyordu oysa yönetici kadrosunda bürokratlar, teknokratlar, hukukçular ve ekonomistler var diyerek kadronun güçlü yanlarını ortaya koymaya çalışıyordu. Yönetici kadrosunda yer alanların çoğunun 50. Cumhuriyet yılı içinde doğmuş, büyümüş, okumuş ve görev yapmış olduğundan bahsederek Oğuzhan Asiltürk için MSP’nin Kissinger’i, Abdulkerim Doğru için frakı olmayan başkanvekili, İsmail Müftüoğlu için yakışıklı ve erkenci bir hukukçu, Gündüz Sevilgen için elektronik beyin benzetmelerini yaparak MSP kadrosunda yer alan 7 kişiyi, Erbakan’ın Kurmayları olarak tanıtıyordu.³⁹³

Ecevit, Cumhurbaşkanı Korutürk’ü CHP-MSP koalisyon protokolü hakkında bilgilendirdikten sonra, Protokol 25 Ocak 1974’te TBMM’de Ecevit ve Erbakan tarafından imzalandı. Koalisyon protokolünde, toplumda iç barışı yeniden kurma amacı ile düşünce ve inanç suçlarını içine alan genel af ile orman suçlarına ilişkin af, ortaöğretim seviyesindeki okullarda kayıtlı öğrenciler hariç 18 yaşını bitirmiş bütün vatandaşlar ile yurt dışında bulunan vatandaşların oy haklarını kullanma imkanı, vergi sisteminin daha adil bir yapıya kavuşturulması, tarımın hava şartlarına bağlılığını azaltmak ve üretimi çeşitlendirmek için sulama, drenaj, toprak ıslahı, erozyon kontrolü, makineleşme ve gübrelemeyi içine alan yoğun bir tarım uygulamasına geçilmesi, Tarım Bakanlığının isminin Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı olarak değiştirilmesi, köylünün aracıya, tefeciye muhtaç olmadan doğrudan tarım kredilerinden faydalanabilmesinin sağlanması, haşhaş sorununun çözülerek haşhaş üreticilerinin mağduriyetlerinin giderilmesi, sanayileşme için en uygun şartların hazırlanarak devletçe desteklenen sanayi teşebbüslerini finanse etmek için Sanayi Bakanlığına bağlı bir

³⁹² Yasin Hatipoğlu, Eski Cumhurbaşkanı Vekili ve Eski TBMM Başkan Vekili, “Zıtların Birlikteliği: CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak – 17 Kasım 1974)” Konulu Görüşme, Ankara, 8 Ağustos 2024.

³⁹³ “Erbakan’ın Kurmayları”, Milliyet, 20 Ocak 1974, s.9.

Sanayi Bankasının kurulması, yeraltı kaynaklarımızın işletilmesinin devletçe tanziminin sağlanması, stratejik nitelikli bor minerallerinin hukuk kuralları çerçevesinde devletleştirilmesi, üzerinde Türkiye'nin hakkı olan deniz yatakları ve yataklar altındaki doğal kaynakların aranması, iç ve dış piyasalardaki aşırı fiyat hareketliliği ve mal bulamama risklerine karşı uygun stok rejimi geliştirme, ihracatın değişik pazarlara yöneltilmesi ilkesi ile yola çıkarak Ortadoğu, Afrika ve Asya ülkeleri ile karşılıklı ticari ve iktisadi ilişkilerin geliştirilmesi, AET ile olan ilişkilerin devamı yanında ek protokoller ele alınarak Türkiye'ye en uygun şartların sağlanması için gerekli teşebbüslerin sağlanması, işçiler için işsizlik sigortasının kurulması, bütün sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında toplanması, ilk ve ortaöğretime zorunlu milli ahlak derslerinin konulması, Kıbrıs meselesi için Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin yararına ve barışa en uygun olan çözümün Kıbrıs'ı bağımsız federatif devlet statüsüne getirilmesi ve Kıbrıs Türklerinin toprak mülkiyetleri ile ekonomik gelişmelerinin teminat altına alınması gibi konular protokolde öne çıkan konular arasında yer almaktaydı. Koalisyonun 2. maddesinde partiler arasında kurulan koalisyonlarda, koalisyona katılan partilerden her birinin kendi görüşlerinde belli ölçülerde fedakârlık yapması gerektiği belirtilerek CHP ve MSP'nin de koalisyonda bu nedenle kendi programlarını tatbik etmeleri, eksiksiz olarak gerçekleştirmeleri beklenemez açıklaması dikkat çekmektedir.³⁹⁴

Cumhuriyet tarihinde ilk defa laik, ilerici ve devletçi niteliğe sahip bir parti olan CHP ile ümmetçi ve İslamcı bir parti olan MSP ortaklık kuruyordu. Türkiye'deki gelenekselci anlayış değerlendirildiğinde CHP ve MSP gibi iki partinin ortaklık kurması, İçişleri ve Adalet Bakanlıklarının MSP'de bırakılmış olması birtakım ilerici çevreleri kaygılandırıyordu. Erbakan'ın ağır sanayi iddiaları gerçekçi gelmiyor, 100 bin tank önerisi ise hayalcilikle nitelendiriliyordu.³⁹⁵

İçişleri ve Adalet Bakanlıklarının MSP'ye bırakılması, dönemin ilerici ve laik çevrelerinde çeşitli endişelere yol açmıştır. Zira bu iki bakanlık, hukuk düzeni, kamu güvenliği, yargı bağımsızlığı ve temel hak ve özgürlüklerin korunması açısından devletin en kritik kurumları arasında yer almaktadır. İslami değerleri temel referans

³⁹⁴ İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz (hzl), *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1*, s.580-591.

³⁹⁵ Süleyman Genç, *Anılar (1968-1983)*, s.175.

olarak benimseyen MSP'nin bu alanlarda yetki sahibi olması, özellikle laik hukuk sisteminin dini temellere göre şekillenebileceği yönünde kaygılar doğurmuştur. Ayrıca, partinin bu yetkileri kıyafet düzenlemeleri, içki satışı ve reklamlarının sınırlandırılması ile kültürel faaliyetler üzerinde denetim uygulamak gibi gündelik yaşamı doğrudan etkileyebilecek müdahalelere dönüştürebileceği düşünülmüştür. Öte yandan, eğitim, adalet ve güvenlik gibi alanlarda MSP'nin ideolojik yönelimiyle uyumlu kadroları görevlendirme eğilimi içinde olabileceği ihtimali de bürokratik yapı ve kamu yönetiminin tarafsızlığı açısından eleştirilere neden olmuştur.

CHP kuruluşundan 50 yıl sonra, varlığının nedenleri ile taban tabana zıt bir karar almış oldu. “Devleti, temelde kendisine ters düşen gerici ve köktenci dinci bir parti ile birlikte yönetmek...” Birisi olabildiğince çağdaşlaşma ve demokrasi heyecanı içinde iken ötekisi ise kurtuluşu Nizam-ı Alem teorisinde ve şariat düzeninde arayan iki partinin koalisyonu. Her iki partinin birleştikleri tek bir nokta vardı. Daha çok varlıksız olan büyük halk kitlelerine seslenmek.³⁹⁶

1960'lı yılların ortalarından itibaren değişen sosyal ve ekonomik yapı CHP'nin siyasi söylemlerini etkilemiştir. Bu süreçte daha ılımlı bir siyaset anlayışı benimseyen CHP, halka yaklaşmıştır. İşçinin ve köylünün haklarını savunması, sorunlara gerçekçi çözümler üretmeye çalışması vb. halkta karşılık bulmuştur. Böylelikle dünya görüşü ve siyasi çizgileri birbirinden farklı olan CHP ve MSP sosyo-ekonomik söylemleri ile birbirlerine yaklaşmışlardır.³⁹⁷

Başbakan Ecevit, The New York Times'ın Atina büro şefi Steven Roberst'ı kabul etmiş ve sorularını cevaplandırmıştır. Koalisyonda bulunmanızın yarattığı bir sıkıntı var mı? sorusunu cevaplandıran Ecevit, bu soruya “ Hayır, Önemli olan konularda fikir ayrılığımız yok gibi. Kurmak istediğimiz ekonomik sistem, sosyal hedefler, demokrasi ve siyasi özgürlük anlayışlarımızda tam bir mutabakat var. Diğer parti bazı konularda daha gelenekçi ve daha muhafazakâr. Ama dediğim gibi önemli konularda hiç güçlük yok” cevabını vermiştir.³⁹⁸

³⁹⁶ Cahit Kayra, “38 Kuşakçı Cumhuriyet’le Yetişenler”, s.359.

³⁹⁷ Selim Çakır ve Ümmühan Kaygısız, “Türk Demokrasisinin Gelişim Seyrini Karşıt İdeolojili Koalisyonlar Üzerinden İnceleme”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt 136, Sayı 268, (Şubat 2024), s.91.

³⁹⁸ “Bülent Ecevit, New York Times’a Demeç”, *Yankı*, Sayı 163, 29-05 Mayıs 1974), s.4.

Başbakan Ecevit, koalisyon kurulurken bu iki partinin birlikte çalışabilme girişimini iki sözcükten oluşan bir sloganla açıklamıştı: Tarihsel Yanılgı. Kayra'ya göre, bu formül günlük politika uygulamalarında pratik bir yararlık sağlarken gerçekte ilişkisine gelince, MSP'li temsilcilerle yapılan görüşmeler bu durumun böyle olmadığını göstermişti. Görüşmeler sırasında her iki partinin apayrı dünyaları olduğu, ideolojilerinin farklı olduğu, farklı amaçları ve niyetleri olan topluluklar olduğu açıkça meydana çıkmıştı. MSP'liler bu koalisyon sayesinde devlet mekanizmasına girmeyi planlıyorlardı. Ecevit'in karizması yüksek CHP'nin ise itibarı fazlaydı. Halkın büyük bir kısmı AP'nin ve MHP'nin yöneticilerinin ve militanlarının davranışlarından hoşnutsuzluk duyuyordu. CHP'nin lider kadrolarından tabandaki delegelere kadar herkes partinin iktidar olmasını istiyordu. CHP ilk kez bileğinin gücüyle iktidar olacaktı aslında tarihi yanılgı olmayan durum buydu.³⁹⁹

Yeni Başbakan Ecevit, kurulan bu hükümeti “Tarihsel bir yanılgının son bulması” olarak nitelendirmişti. Aslında bu niteleme ile Cumhuriyet tarihinin tek partili döneminde Atatürk devrimcileri ile dindarlar arasında yaşanan çatışmalar belirtilmiş oluyordu. Bakışık'a göre devrimlerin uygulandığı ve topluma çağdaş bir kimlik kazandırıldığı Atatürk dönemine “tarihsel bir yanılgı” eleştirisini getiren kişinin CHP'nin genel başkanı olması tarihe esef verici bir olay olarak tescil edilmiş oluyordu. Bakışık, “1973 seçimlerinde dini siyasete alet ederek propaganda yapmış bir parti olan MSP ile hükümet kurulması ve bu durumun tarihsel yanılgının düzeltilmesi şeklinde yorumlanması gerçekte tarihsel bir yanılgının kendisiydi demektir”.⁴⁰⁰

Koalisyon müzakere sürecinde Erbakan-Ecevit arasında yaşanan bir diyaloga değinen Hatipoğlu'nun aktarmış olduğu detaylar CHP-MSP arasındaki zıtlığı belirlemek açısından anlamlıdır. Bu konuda Hatipoğlu;

“Bu koalisyon müzakereleri yapılıyor Hoca Erbakan'la görüşüyor, görüşürken bir görüşmede diyor ki Ecevit'e sayın Ecevit, bu işi birlikte götürürsek sizin içinde halkın çok isnatları var. Şimdi Ecevit diyor ki hocaya, hoca iş uzadı epeyce onun için nedir sizin için kırmızı çizgi tabiri kullanılıyor ya, kırmızı çizginiz nedir olmazsa olmazınız nedir diye soruyor, bu imam hatip okulları konusunda hoca diyor ki hiçbir değişiklik yok, bunlar olmazsa olmaz, yani sen bana diyorsun ki hoca, sayın Erbakan diyorsun imam hatip okullarını açalım, ilahiyatların sayısını artıralım, efendime söyleyeyim müezzin, imam, zaman bir dönemde 16.000 imam kadrosu, müezzin kadrosu biz verdik, efendim bunları söylüyor Ecevit'e. Yani

³⁹⁹ Cahit Kayra, “38 Kuşak Cumhuriyet'le Yetişenler”, s.374-375.

⁴⁰⁰ Şeref Bakışık, *CHP ile Bir Ömür*, s.416.

*diyorsun ki hoca sen bu söylediklerimi al bunu grubuna git anlat diyorsun. Ya beni taşlarlar ben bunu grubuma bunları nasıl anlatırım. Hoca diyor ki valla sen bilirsin cesaretin yoksa benim yapabileceğim bir şey yok” demektedir.*⁴⁰¹

Zafer Karib, MSP’yi konu alan çalışmalarında CHP-MSP koalisyonuna genişçe yer vererek ortak bir hükümet için MSP’nin neden AP’yi değil de CHP’yi tercih etmiş olmasına dair dikkat çekici birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Karib’e göre MSP’nin bu süreçte yapabileceği en iyi şey aslında koalisyonda yer almamaktı. Çünkü MSP, Türk milletinin milli değerlerine bağlı olduğunu düşünüyor ve bu değerlerin savunucusu olarak ortaya çıkıyordu. Diğer partileri renksiz ya da solcu olarak nitelendirerek bu partilerin milli değerlere bağlı olmadıklarını göstermeye çalışıyordu. Fakat seçim sonuçları ve çıkarılan milletvekili sayısı MSP’nin hükümete ortak olmasına imkân vermiyordu. Bu gibi nedenlerle MSP’nin ortaklığa CHP’yi seçmesinin doğru bir karar olduğunu vurgulayarak, kararın gerekçelerini ve hükümete girme zorunluluğunu şu şekilde ifade etmektedir:⁴⁰²

- MSP’ millete kendini anlatmak, tanıtmak ve kabullendirmek zorundaydı fakat bunu kendi gücüyle yapma imkanlarından yoksundu. TRT radyo ve televizyon gibi araçları kendi hedefleri doğrultusunda kullanmak ve iddia ettiği fikirleri millete aktarmak istiyordu.
- Bir partinin benimsediği fikirler ne kadar tutarlı olursa olsun iktidarda olmadığı müddetçe bu fikirlerin değerinin bilinmeyeceğini düşündüğü için önce iktidarda yer almalı ve millete prensiplerini aktarıp ikna edebilmeliydi. Bu anlamda MSP, kendini millete anlatabilmek için hükümetin imkanlarından yararlanmak istiyordu.
- MSP, yararlanmak istediği propaganda araçlarının o devirde yıpranan AP’yi değil yeni bir hareket içinde görünen CHP tarafında olduğunu düşünerek bu durumu MSP’nin CHP ile hükümet kurmasının en büyük faydalarından biri olarak değerlendiriyordu. CHP’nin bu imkanları sayesinde MSP kendi prensiplerinin halk içinde tartışılabilir hale gelmesini düşünüyordu.

⁴⁰¹ Yasin Hatipoğlu, Eski Cumhurbaşkanı Vekili ve Eski TBMM Başkan Vekili, “Zıtların Birlikteliği: CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak – 17 Kasım 1974)” Konulu Görüşme, Ankara, 8 Ağustos 2024.

⁴⁰² Zafer Karib, *Siyasi Partiler Beynelmilel Denge Politikası ve Yeni Devrin Eşiğinde M.S.P.*, s. 105-106.

- Karib'e göre bir memleketin bürokrati şayet siyasi iktidarın aleyhinde yer alıyorsa mevcut siyasi iktidara kendi düşüncelerini anlatamaz. Bu açıdan MSP, CHP'nin bürokrat kadrosundan da faydalanmak isteyecekti.

- CHP'nin sosyalist olmadığını ispat etmek, asıl hüviyetini ortaya çıkarmak ve arkasını göstermek.

- CHP'ye oy veren kesimin arasına girerek başka düşüncedeki insanlarla kendi parti sorumlularını kıyas etme fırsatı verebilmek.

- Türk milletini birtakım suni ayrımlardan kurtarmak ve Müslümanı gerici, tutucu ve yobaz sayan kesimin düşüncelerini yıkararak ikiye ayrılmış bu milletin birbirine yakınlaşmasını sağlamak.

- Bütün bunlara ek olarak milletin CHP hakkındaki kanaatlerinin net olduğunu düşünen Karib, iyi işlerin MSP'ye kötü işlerin ise CHP'ye kolayca mal edilebileceğini düşünerek MSP'nin hükümetin yapacağı yanlışlıkları CHP'ye yüklemekte zorluk çekilmeyeceğini düşünmektedir.⁴⁰³

Dönemin koşulları itibariyle oldukça ilginç bir deneyim olan Ecevit Başbakanlığındaki bu koalisyonda Başbakan Yardımcılığı ve Devlet Bakanlığı görevini Erbakan alırken, MSP kanadından İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk, Tarım Bakanı Korkut Özal, Adalet Bakanı Şevket Kazan, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Abdülkerim Doğru, Ticaret Bakanı Fehim Adak ve Diyanetten Sorumlu Devlet Bakanı ise Süleyman Arif Emre olmuştur. Böylelikle yaklaşık dört yıl önce siyasete aktif olarak dahil olan Millî Görüş çizgisi, 1973 yılı genel seçimlerinde başarı elde ederken aynı zamanda hükümet ortağı da olmuştur.⁴⁰⁴

26 Ocak 1974'te CHP-MSP koalisyon hükümeti göreve başladıktan sonra hazırlanan hükümet programı 1 Şubat 1974'te Başbakan Ecevit tarafından Millet Meclisinde ve Cumhuriyet Senatosunda okundu. Başbakan Ecevit yapmış olduğu değerlendirmede 14 Ekim 1973 seçim sonuçlarının ve ülkenin içinde bulunduğu koşulların hükümetin kurulması sürecini güçleştirdiğini aynı zamanda partiler arası temasların ve çalışmaların üç aydan fazla sürdüğünü dile getirmiştir. CHP ile MSP'nin

⁴⁰³ Zafer Karib, *Siyasi Partiler Beynelmilel Denge Politikası ve Yeni Devrin Eşiğinde M.S.P.*, s. 108-113.

⁴⁰⁴ Ebubekir Uğuz, "Yarım Asırlık Çınar: Millî Görüş", Raci Göçer, Anıl Mert Kılıçer (ed.), *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı* (7-15), Semih Ofset Matbaacılık, Ankara, 2019, s.9.

hükümet görevini birlikte üstlenmeden önce her konuda genişçe görüşme yaptıklarını söyleyen Ecevit, her alanda izleyecekleri politikaların ilkelerinde tam bir anlaşmaya vardıklarını aktarmıştır. Neleri yapacakları noktasında birleştikleri gibi neleri yapamayacakları noktasında da birleştiklerini vurgulayan Ecevit, CHP ile MSP'nin başlıca sosyal, ekonomik, siyasal sorunlara dair görüşlerinin birleştiği noktalar, yapmak zorunda kaldıkları karşılıklı fedakarlıklarla kıyaslanamayacak kadar çoktur ve önemlidir demektedir.⁴⁰⁵

Hükümet programının getirmekte olduğu belli başlı esaslar; pahalılık, karaborsa, sanayi, bankalar ve krediler, kooperatifleşme, ithalat ve ihracat, mecburi ahlak dersleri, haşhaş ekimi, haşhaş sanayi, vergi sistemleri, demokratik hürriyetler, inanç ve fikir hürriyeti, genel af çalışmaları, yabancı sermaye teşebbüsleri, meslek okullarında orta kısımlar, din görevlilerinin meseleleri, genel sağlık sigortası, işsizlik sigortası, dış politika, Orta-Doğu politikası, Yurt Dışındaki Türkler, Kıbrıs için tutum gibi vb. konular etrafında şekilleniyordu.⁴⁰⁶

Bakanların ortak olarak üzerinde çalıştıkları konular öncelikle fiyatlar ve personel yasası oldu. Daha önceki hükümetler tarafından hazırlanan fiyat listeleri bazı düzeltmeler ile yürürlüğe konarak yedi ana maddenin fiyatları artırılmıştır. Sırasıyla elektrik fiyatları, şeker, demir çelik, çimento, akaryakıt, tütün gibi ürünlerin fiyatları artırıldı. Enflasyon oranı önemli bir biçimde arttı. 1973 yılının ortalarından sonra özellikle 1974 yılında dünya petrol fiyatlarında hızla artış gözlemlendi.⁴⁰⁷ 1973 Petrol Krizi'nin ardından 1974 yılında hızla artan petrol fiyatları, enerji ithalatına ihtiyaç duyan Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Artan enerji maliyetleri dış ticaret açığını büyütürken, sanayi üretiminde daralma ve enflasyonda hızlanma gözlenmiştir. Ulaşım, ısınma, temel tüketim mallarındaki fiyat artışları, sanayi üretimi gibi temel alanlardaki maliyetleri yükselterek, dolaylı biçimde gıda ve diğer tüketim ürünlerinin fiyatlarında genel bir artışa yol açmıştır ve bu durum özellikle dar gelirli kesimleri olumsuz etkilemiştir.

Program üzerine genel görüşmeler 4 Şubat Pazartesi günü başlamış 7 Şubat'ta sert tartışmalar ile sona ermiştir. Millet Meclisi Genel Kurulunda Ecevit Hükümeti için

⁴⁰⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 1, Birleşim 35, Dönem 4, 01.02.1974, s.349-350.

⁴⁰⁶ Ankara Bürosu, "Hükümet Programı Bugün Meclislerde Okunacak", *Millî Gazete*, 01 Şubat 1974, s.1,7.; "Program Okundu", *Millî Gazete*, 02 Şubat 1974, s.1,7.

⁴⁰⁷ Cahit Kayra, "38 Kuşağı Cumhuriyet'le Yetişenler", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.386-393.

yapılan güven oylaması sırasında dinleyicilerin Erbakan lehinde gösterileri üzerine AP, DP ve CGP'liler meclisi terk etmiş, AP grubu ise gerçekleştirdiği toplantı sonrası basına açıklama yaparak Millet Meclisi Başkanı Kemal Güven'i görevini yapmamakla suçlamış, "rejimin kilit taşı olan TBMM'de ne idüğü belli olmayanların aleyhte nümayişini kınıyoruz" demiştir. Dinleyicilerin gösterisi üzerine muhalefet, oylamanın yarısında Meclis'i terk etmiştir.⁴⁰⁸ Hükümetin 235 kabul 136 ret ile güven almasından sonra bir konuşma yapan Ecevit, güvenoyu verenlere teşekkür ederek "Artık yeni bir dönem başlıyor" demiştir. Güvenoyu alan hükümetin başbakanlık dahil bakanlığın 17'si CHP'ye, 7 bakanlık ise MSP'ye verildi.⁴⁰⁹

26 Ocak 1974'te CHP-MSP Koalisyonu kurulmuştu. 1 Şubat 1974'te TBMM'de hükümet programı okunuyor, 7 Şubat'ta da CHP-MSP Koalisyon Hükümeti güvenoyu alıyordu. Kurulan bu hükümet ile 'mutlu son' gelmiş olsa da belki de bu durumdan hiç mutlu olmayacaklar da vardı. Tıpkı MSP Milletvekili H. Cahit Kaçkar'ın ifade ettiği "Bu hükümete sırf partiyi müşkül durumda bırakmamak, devamıza zarar vermemek için güvenoyu vereceğiz. Ama şunu ifade edeyim. Bilesin ki, bu oyun senden yana beyaz ve fakat benden yana yüzü kırmızıdır hocam" tepkisi ile MSP Erzurum Milletvekili Yahya Akdağ'ın "Şeytandan şefaet beklenmez, CHP ile de ortaklık yapılmaz. Ama ne yapalım. Bunu bile bile CHP-MSP koalisyonuna evet diyeceğiz. Adeta kalbimize hançer sokar gibi evet diyeceğiz" tepkisinde olduğu gibi. Bu sözlerin gerçek adresi Necmettin Erbakan'dı.⁴¹⁰

3.2. GÖREVE BAŞLAMA VE KOALİSYON SÜRECİNDE YAŞANAN GELİŞMELER

CHP-MSP hükümeti güvenoyu aldıktan sonra yurdun çeşitli yerlerinden binlerce vatandaş her gün Ankara'ya gelerek Başbakan'ı, Başbakan Yardımcısını ve diğer Bakanları makamlarında ziyaret ediyor, bir taraftan hükümet programları için teşekkür ederken diğer taraftan meselelerinin çözümleri için görüşmeler sağlıyorlardı. Başbakanlıkta geç saatlere kadar vatandaşları kabul eden Ecevit, yaptığı konuşmada güç şartlar altında vazifeye başladıklarını dile getirerek CHP ve MSP'nin iki kardeş gibi

⁴⁰⁸ Ankara, "Hükümet, Olaylı Oturumda Güven Oyu Aldı", *Milliyet*, 08 Şubat 1974, s.1.

⁴⁰⁹ Ankara, "Hükümet Güven Oyu Aldı", *Millî Gazete*, 08 Şubat 1974, s.1.

⁴¹⁰ Tutkun Akbaş ve Hülya Güler, "Sancılı CHP-MSP Koalisyonu", *Yeni Şafak*, 18 Şubat 1996, s.13.

hizmet edeceğini ifade etmiştir.⁴¹¹ Fakat durum farklılaşıyor, iktidarda CHP yoğunluğa sahip olmasına rağmen MSP'nin icraatları daha çok dikkat çekiyordu. Hükümet alışılmışın dışında bir seyir izlerken bütün gözler Erbakan'ın üzerine çevrilmişti. Çünkü Erbakan, 1973 seçimlerinden sonra açıkça 3. Cumhuriyet Dönemi'nin başladığını ilan ediyordu. Ecevit için iktidar çıkarları yaptığı iddiaları yayılırken Erbakan için de ideolojik hizmet yaptığına dair söylemler çoğalmaktaydı. MSP'nin iktidar içindeki planının örgütsel olduğu ifade edilerek MSP hareketinin üç aşamada planlandığı vurgulanmaktaydı.

1. Kadrolaşma,
2. Devletleşme,
3. İslam'ın uygulanması ve icrası.⁴¹²

Bu aşamaya kadar Ecevit, yoğun bir mesai harcamış, görüşlerini anlatan kitaplar yazmış, 14 Ekim seçimlerinden önce “Akgünler” bildirgesini hazırlamıştır. Radyolarda ve Anadolu'da dolaşarak neler yapacaklarını uzun uzun anlatmıştır. Uzun bir hükümet programını kamuoyuna sunmanın yanında muhalefetin bu konudaki eleştirilerini ayrıntılarıyla cevaplandırmıştı ve cevaplandırmaya devam ediyordu. Fakat bu ilginin nedeni sadece anlatılanların ilginçliği ve yeniliği miydi yoksa kâğıt üzerinde güzel görünen vaatlerin nasıl gerçekleşeceği ile ilgili merak mıydı? Dönemin haftalık haber dergisi Yankı, “Ecevit her zorluğa hazır” başlığıyla içinde bulunan koşullara dair bir değerlendirme yapmış ve koşulları birkaç konu başlığı altında sunmuştur.

Ecevit, CHP-MSP koalisyonunda olumlu yanlar bulmaktaydı. Her şeyden önce bu ortaklık, demokratik sol* eğilimin dine ya da törelere bağlılıkla çelişmediğini gösteriyordu. Tarihsel bazı yanlış ve önyargıların bu yolla kalkması bekleniyordu. Bunun önemli bir yansıması öğretmen-imam iş birliğinde görülecekti. CHP-MSP ortaklığının uzun ömürlü olup olamayacağı noktasında ise Ecevit, her iki partinin

⁴¹¹ Ankara, “CHP ve MSP İki Kardeş Gibi Hizmet Edecektir”, *Millî Gazete*, 15 Şubat 1974, s.1.

⁴¹² Sadık Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, s.84-85.

* Demokratik Sol: Gelirlerin ve vergi yükünün adaletli bir dağılımı. Mülkiyetin toplum çıkarlarını ön plana alacak bir biçimde denetimi. Üretim araçlarının demokratik ölçüler içinde ve çalışanlar tarafından yönetilmesi. Üretimin amacının insan olması. İşsizlik, hastalık, yaşlılık sigortalarının geliştirilerek, kişilerin geleceklerinin güvence altına alınması. Aynı zamanda insan hak ve özgürlüklerine saygı gösterme koşulu. Ahmet Taner Kışlalı'nın (Eski Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı) Yankı dergisine verdiği röportajdan alıntıdır; “Doç. KIŞLALI, Demokratik Sol Nedir”, *Yankı*, Sayı:173, (8-14 Temmuz 1974), s.8.

sadece birer isteğini ertelemiştir. MSP adına Ortak Pazar, CHP adına da toprak reformu idi. Çünkü koşulların gelişmesi için kooperatifçiliğin yayılması, güçlenmesi ve kredi ve pazarlama koşullarının da iyileştirilmesi gerekiyordu. Yeni hükümetin hayat pahalılığı için neler yapacağı merak edilen en önemli konulardan bir tanesiydi. Bu konuda atılacak adımlardan ilki, petrol başta olmak üzere ithal edilen birçok temel maddenin fiyatlarındaki yükselmelerin bazı zamları kaçınılmaz kılmasıydı. Yapılacak zamların asgari seviyede tutulması beklenirken atılacak ikinci adım ise düşük maaşlı memurların maaş seviyelerini yükselterek maaşlar arasındaki büyük farkları ortadan kaldırmaya çalışmaktı. Ayrıca pahalılıkla mücadelenin yanında karaborsayı önleme, halk sektörünü aktifleştirme, kooperatifler, sosyal güvenlik, yardımlaşma kurumları, yurt dışı işçi ortaklıkları ve sendikaların yapacakları yatırımlar sayesinde enflasyon ve fiyat artışlarıyla mücadele gibi alınabilecek birçok önlemen bahsediliyordu. Ecevit, üniversiteye giriş sınavlarının kaldırılması konusuna da değiniyor fakat dönem ortasında olunması nedeniyle bir sonraki ders yılı için çalışmalar yapılmaktaydı. Köy kalkınması içinde sunulan pratik çözüm köy-kentlerin kurulması, köylülerin görüşleri ve rızaları alınarak her birkaç köy için köy-kent kurulması ve böylelikle kaynakların israfının önüne geçmek hedefleniyordu.⁴¹³

CHP-MSP koalisyonu nedeniyle bir taraftan MHP diğer taraftan sağ basın MSP'yi eleştiriyor olmasına rağmen MSP devletin kapısından içeri girmişti. MSP'nin hükümet programına dahil olmasını istedikleri maddeler arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilecek yeni kadrolar, imam hatip okullarının açılması, İslam ülkelerinde eğitimini tamamlayanların diploma denkliklerinin sağlanması, cami onarımları ve inşaatları için vakıflara verilen yardım miktarlarının artırılması ve fikir suçlarına çıkarılacak olan af vb. gibi istekler yer almaktaydı.⁴¹⁴ Kurulan hükümet ortaklığından her iki taraf ilk zamanlar gayet memnun görünmekteydi. Aslında bu görünüş normaldi. Çünkü, her iki partinin kendileri için birtakım hesapları vardı ve bunları gerçekleştirebilmek adına aşılması gereken yolun ilk etabı hükümet kurularak bitirilmiş sayılıyordu.⁴¹⁵

Her iki parti arasındaki ilişki başlangıçta çok içtendi. Hükümetin program tartışmaları esnasında liderler arasında yaşanan iş birliği birçok gözlemcinin gözünden

⁴¹³ “Ecevit Anlatmak... Her Zorluğa Hazır”, *Yankı*, Sayı 153, (18-24 Şubat 1974), s.10-12.

⁴¹⁴ Süleyman Arif Emre, *Siyasette 35 Yıl-2*, MG V Yayınları, Ankara, 2015, s.44.

⁴¹⁵ Zafer Karib, *Siyasi Partiler Beynelmilel Denge Politikası ve Yeni Devrin Eşiğinde M.S.P.*, s. 123.

kaçmıyordu. Erbakan, genel af, haşhaş ekimi gibi önemli konulara el atmıyordu. Çünkü bu durumun koalisyonu tehlikeye düşürebileceğini biliyor bu yüzden Ecevit ile minimum sürtüşmeyle MSP'lilere maksimum popülerlik kazandırabilecek yolları tercih ediyordu. Bu yüzden Erbakan, yayınlarda, basında, sinemalarda yer alan pornografi gibi, kamu ahlakı üzerinde yoğunlaşmayı tercih etti. Örneğin Cumhuriyetin 50. yılı kutlamaları nedeniyle kalabalık bir meydanda yer alan “Güzel İstanbul” adlı yatan çıplak kadın heykeli anlaşmazlıklara neden oldu. TV’de ahlak bozucu filmlerin yer almaması, Karaköy’de yer alan çıplak kadın heykelinin kaldırılması gibi meseleler CHP-MSP koalisyon hükümetinin gündeminde yer almaktaydı. Bu tarz kampanyalar ile MSP, gündemde olmaya ve ün kazanmaya devam etmiştir.⁴¹⁶ Karaköy’deki “Güzel İstanbul” adlı heykelin “Türk anasını hayasızca teşhir ediyor” gerekçesi ile İçişleri Bakanlığının talimatı ile kaldırılması sanatçı çevrelerinde üzüntü yaratmıştır. Heykele karşı gösterilen bu tutumu çağdışı olarak değerlendiren Heykeltraşlar Derneği olayı kınayan bir bildiri yayınlarak “Salt çıplak kadın heykeli olduğu için yapıtı (müstehcen) kabul eden çağdışı bir tutumun, Cumhuriyetimizin 50. yılında böylesine etkili olabilmesi Türk heykel sanatçıları ve Türk aydınları için son derece üzücüdür” denilmiştir.⁴¹⁷

Hükümet kurulduktan sonra öncelikli olarak bazı konuları çözüme kavuşturmak istemiştir. Bu konular arasında 12 Mart sonrası tutuklanan kesim için genel af çıkarılması, ekonomi üzerindeki enflasyona bağlı baskının giderilmesi, kamu idaresinde yer alan israfın önlenmesi ve yatırım sanayi malları ile ağır sanayi ara mallarının gelişiminin sağlanması vb. yer almaktadır.⁴¹⁸

Vakit kaybetmeden göreve başlamak isteyen hükümet, hazırladığı iki aylık geçici bütçe kanun tasarısını Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştur. İki aylık geçici bütçede memur maaşlarını artırmaya yönelik çalışma yapan hükümet, 1974 mali yılı genel ve katma bütçeleri tasarısı ile halen yedi olan devlet memurları aylıklarının hesaplanmasında dikkate alınan katsayıyı da sekize çıkarmıştır.⁴¹⁹ Fakat göreve başlayan bu hükümetin ilk önemli sıkıntısı temel ihtiyaç maddelerine zam yapma

⁴¹⁶ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s.335-336.

⁴¹⁷ “Heykelin Sökülmesi İçin Prof. Gezer “Ayıp Oldu” dedi. ”, *Cumhuriyet*, 20 Mart 1974, s.1.

⁴¹⁸ Alper Gülbay, “Huzursuz Bir Ortaklığın Ses Getiren Hamlesi: CHP-MSP Koalisyon Hükümeti ve Kıbrıs Barış Harekâtı”, *CTAD*, Yıl 15, Sayı 30 (Güz 2019), s. 341.

⁴¹⁹ Ankara, “İki Aylık Geçici Bütçede Memur Maaşları Artıyor”, *Millî Gazete*, 16 Şubat 1974, s.1.

konusunda olmuştur. Güven oylaması sonrası Başbakan Yardımcısı Erbakan başkanlığında toplanan bakanlıklar arası Ekonomik Kurul'da zam konusu da görüşülmüştü. Zam oranlarının vatandaşı en az düzeyde etkilemesi önemliydi. Başbakan Ecevit, Türkiye radyoları ve televizyonlarında yaptığı konuşmalarda memleketin içinde bulunduğu ekonomik konulara temas ederek birtakım açıklamalarda bulunmuştur. “Geçmişe değil geleceğe bakacağız” diyen Ecevit, “Zamlar hükümetin kendi iktisadi tutumunun sonucu değildir. Bize devredilen mirasın getirdiği yükür” şeklinde açıklamada bulunmuştur.⁴²⁰

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Erbakan ise 26 Şubat'ta gerçekleştirdiği basın toplantısında şeker, kâğıt, çimento, demir ve akaryakıt fiyatlarına yapılan yeni zamları açıklamıştır. Erbakan'ın açıklamasına göre, 26 Şubat'tan itibaren 1 Mart'a kadar şeker satışları durdurulmuş, ayrıca bu süre içerisinde imalatla kullanılması ve daha önce satılmış olup da henüz teslim edilmemiş olan şekerin herhangi bir yere sevki yasaklanmıştır. Şeker, çimento, kâğıt satışı durdurulmuştur. Sümerbank mamullerine yüzde 40 ile 80 arasında zam yapıldığı açıklanmıştır. Özellikle şekerle % 25 ve akaryakıtla yapılan % 65-79 zam oranları halkın hissedeceği oranda yüksek bir zam oranıydı.⁴²¹

Zam oranları nedeniyle hükümeti eleştiren Demirel, “Türkiye bir deneme tahtası yapılamaz” demiştir. Yeni CHP'nin mutlaka eskiyi arattıracağını, bu hükümetin izlemeye çalıştığı iktisadi politikanın ülkeyi maceraya, ekonomiyi iflasa ve milleti fukaralığa götürmesinden endişe duyduğunu dile getirmiştir. Gerek Ecevit'in gerekse Erbakan'ın seçim kampanyasında ucuzluk vadettiklerini buna rağmen zam getirdiklerini belirten Demirel, AP iktidarı döneminde ekonomide istikrar olduğunu, fiyatların yılda ortalama % 6 oranında arttığını hatırlatmıştır.⁴²² Hükümet zamlardan sonra halkı rahatlatmak adına birtakım çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bunlardan birkaçı, üretim araçlarının satışında aracılara kaldırarak fiyatların düşmesini sağlama, memur maaşlarındaki katsayıyı yükseltme, bazı ek tedbirler uygulayarak memurların durumunu

⁴²⁰ Ankara, “Zamlar Bize Bırakılan Mirasın Yüküdür”, *Millî Gazete*, 01 Mart 1974, s.1.

⁴²¹ Ankara, “Zamlar açıklandı”, *Millî Gazete*, 27 Şubat 1974, s.1.

⁴²² Ankara, “Demirel, Türkiye Deneme Tahtası Yapılamaz Dedi”, *Milliyet*, 07 Mart 1974, s.1,11.

düzeltilme, asgari ücreti yeniden düzenleme ve toplu sözleşmeleri yenileyerek işçilerin durumlarını iyileştirme gibi çalışmalar söz konusuydu.⁴²³

Döneme şahitlik eden Hatipoğlu, “İktidar olduğumuzun ertesi günü maaşları yükselttik, arttırdık” demektedir. CHP-MSP koalisyonu döneminde maaş iyileştirmelerine yönelik yapılan düzenlemelere dair farklı bir anısından da bahseden Hatipoğlu’nun ifadesine göre;

“Bu ekonomik şeyle ilgili olarak yükselme, alçalma, yüzde yüzde 30 zam, böyle bir alemde hanım bir yaşlı kadın maaşını almaya, emekli maaşını almaya bankaya her zaman gittiği gibi gidiyor ve veznedeki kıza cüzdanını veriyor ve parayı oradan alıyor, emekli olan kadın yaşlı kadın, alıyor çekiliyor bir kenara sayıyor bir eksiklik var mı diye, ya ben her zaman rakam olarak söyleyeyim, her zaman mesela 100 lira alıyor, her ay 100 lira alıyordum, bu kız bana vermiş 230 lira, yanlışlık yaptı yazıktır kıza, zarar gelir kıza diye, inançlı da bir kadın olduğu için bu hesabı yapıyor. Geri dönüyor geliyor vezneye diyor ki kızım, şu parayı bir daha say bakayım, sayıyor, buyur teyze saydım, sen fazla verdin bana, hayır fazla vermedim, kadın gidiyor yine yapamıyor, şimdi bunun başına iş açarlar, gene bir yanlışlık var, tekrar gidiyor kıza, evladım bak ben her ay senden para alırım 100 lira alırım, sen verdin bana 230 lira, yanlış, diyor ki teyze o fazlası da senin, kim verdi bana, Erbakan verdi, öyle deyince diyor ki kadın halla halla ya bu Erbakan beni nerden tanıyor acaba?”⁴²⁴

Türkiye’de gerçekleşen son siyasi gelişmeler ve Ecevit iktidarı dış basında da yer almaktaydı. Sovyetler Birliği Komünist Partisi organı Pravda*, Ecevit iktidarının analizini yapmış, Türkiye ve Orta Doğu muhabiri Aleksi Vasileyef tarafından yazılan makalede CHP’nin politikasında gerçekleşen değişikliklerden bahsedilmiştir. Vasileyef, CHP’nin aydınlara, işçilere ve köylülere daha cesur bir şekilde yaklaştığını ve geniş reform fikirleri ileri sürdüğünü dile getirmiştir. Ecevit’i, “Basının tecrübeli ve dinamik lideri olarak adlandırarak, 1971-73 yılları arasında Türkiye’de baskı sürdürüldüğü, buna rağmen kitlelerin politik bilincinin gelişmiş olduğu, reform isteklerinin ve grevlerin arttığını belirterek bu durumun CHP’nin işine yaradığını söylemiştir. Koalisyonun sloganını “Köylülerin, sanatkarların ve ufak tüccarların menfaatlerinin vurguncuların ve büyük şirketlerin keyfi hareketlerinden korunması” şeklinde özetleyen yazı da son zamanlarda yapılan zaruri zamlara da işaret edilmiştir. Türkiye’nin üç çetin yıl geçirdiğini, birçok kimsenin yeni bir devrin başlangıcından bahsettiğini dile getiren

⁴²³ Yankı, 4-10 Mart 1974, s.7.; Nedim Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.299.

⁴²⁴ Yasin Hatipoğlu, Eski Cumhurbaşkanı Vekili ve Eski TBMM Başkan Vekili, “Zıtların Birlikteliği: CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak – 17 Kasım 1974)” *Konulu Görüşme*, Ankara, 8 Ağustos 2024.

* Pravda, Eski Sovyetler Birliği’nde ve Rusya’da Yayınlanan Günlük Gazete. Sovyetler Birliği Döneminde Komünist Parti Merkez Komitesi’nin Resmî Yayın Organıydı. 1991 Yılında Komünist Parti’nin Kapanmasından Hemen Sonra Eski Çalışanları Tarafından Aynı Adla Tekrar Kuruldu.

gazete, CHP-MSP koalisyonunun ne derece sağlam olup bu koalisyonun devlet gemisini ekonomik ve sosyal zorluklardan nasıl geçirebileceğini zaman gösterecek diyerek inceleme yazısını sonlandırmıştır.⁴²⁵

Başbakan Ecevit, The New York Times’ın Atina Büro Şefi Steven Roberts’i kabul ederek sorularını cevaplandırmıştır. Roberts’in görüşmesi dış basında yer alırken ülkede yer alan iç olaylara da Başbakan’ın ağzından ışık tutuyordu. Roberts görüşmesinde en önemli probleminiz ne? sorusunu yönelttiğinde Ecevit, ekonomik problemler dışında af kanununda önemli olduğunu vurgulamıştır. CHP-MSP koalisyonunda bulunmanızın yarattığı bir sıkıntı var mı? sorusuna da Ecevit, “Hayır, önemli konularda fikir ayrılığımız yok, kurmak istediğimiz ekonomik sistem, sosyal hedefler, demokrasi ve siyasi özgürlük anlayışlarında tam bir mutabakat içindeyiz” cevabını vermiştir. Neden af kanunu ve 141-142 üzerinde ısrar ediyorsunuz? sorusuna ise Ecevit, demokrasi inancımızdan dolayı kimsenin fikirlerinin yasaklanmayacağına inanıyoruz, 12 Mart öncesinde sokaklarda ve üniversitelerde çatışmalar oldu. Çatışmalarda her iki tarafın mevcut olması gerekirken sadece taraflardan biri cezalandırıldı. Bunu haksız bulduğumuz için af ile bu yaranın tedavi edileceğine inanıyoruz demiştir. Afyon ekimine başlarsanız Amerikan yardımının kesileceğinden bahsediliyor. Endişe ediyor musunuz? sorusuna da Ecevit, bir bağımsız ülkenin topraklarında neyi ekip ekemeyeceğine karar verebileceğini, bu kararın bir diplomatik konu haline gelmeyeceğini belirterek neticede afyonun tıp içinde gerekli olduğunu bu yüzden dünyanın herhangi bir yerinde ekilmek zorunluğu olduğunu belirterek neden bunun bir kısmı Türkiye’de ekilmesin cevabını vermiştir.⁴²⁶

CHP, iktidara gelir gelmez ilk işlerden biri olarak Toprak ve Tarım Reformu Kanunu’nun sakat ve geçersiz yönlerini değiştireceğini vaat etmişti. Gerçekleştireceği değişiklikleri ise özellikle “Akgünlere” seçim bildirgesinde “CHP’nin yapacağı değişiklikler” başlığı altında vurgulamıştı.⁴²⁷ Fakat Ecevit Hükümeti gerek koalisyon protokolünde gerekse hükümet programında Toprak Reformundan bahsetmediği için ciddi eleştiriler almıştır. Başbakan Bülent Ecevit tarafından kurulan Bakanlar Kurulu görüşmeleri sırasında AP grubu adına söz alan Demirel, “Toprak işleyenin su

⁴²⁵ “Pravda, Ecevit İktidarının Analizi”, *Yankı*, Sayı 158, (25-31 Mart 1974), s.31.

⁴²⁶ “Bülent Ecevit, New York Times’a Demeç”, *Yankı*, Sayı 163, (29 Nisan-05 Mayıs 1974), s.4-5.

⁴²⁷ Cumhuriyet Halk Partisi, “*Ak Günlere: Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi*”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/73e4c778-4b18-415f-9d81-8a07e8b6f18c>, 1973, s.36-38.

kullanının” sloganının sahibi Başbakan, “Düzen değişikliğini sağlayıcı toprak reformu yapılmadıkça teknik tedbirler sonuç vermez diyordu. Toprak ve Tarım Reformu hakkında hükümet programında bu kadar önemli bir konu da bir şeye rastlamıyoruz” demektedir. MSP Grubu adına konuşan Hasan Aksay ise bu konuda yaptığı açıklamada her koalisyonda partilerin fedakarlıkta bulunabileceklerine değinerek “Bu koalisyonda nasıl CHP kendi görüşlerinden birçok fedakarlıkta bulunmak mecburiyetinde kalmışsa; mesela toprak reformu hususunda bizim ısrarımız üzerine bugünkü kanunla yetinmeyi kabul etmiş bulunuyorsa; bizde Ortak Pazar konusunda bizde bazı fedakarlıklarda bulunuyoruz” demektedir.⁴²⁸

I. Ecevit Hükümeti’nin karşılaştığı sorunlardan bir diğeri de öğrenciler arasında yaşanan çatışmalardı. Tunceli öğretmen okulunda yaşanan çatışmalar sonrası okul kapatılmış ve konu Bakanlar Kurulu gündeminde tartışılmıştır. Okulun öğrencilerinden bir grup solcu, öğrencileri Milli Eğitim Bakanına, Atatürk Üniversitesinin devrimci öğrencileri de MHP’li komandoları Başbakan’a şikâyet etmiştir. Bakanlar Kurulu toplantısında öğrenci çatışmalarına değinen Ecevit, olayların çok yönlü nedenlere dayandığını anlatmış, “Gerekli tedbirler alınmazsa bu durum 12 Mart öncesi tırmanmasına dönüşebilir” demiştir. Toplantıda söz alan bakanlar, “Öğrenci olaylarının bazı kişilerin tahrikleri sonucunda alevlendiğini, bunlar arasında politikacıların ve öğretim üyelerinin de bulunduğunu” belirtmişler, bu olaylardan hükümetin derhal haberleri olmamasından yakınmışlardır.⁴²⁹

Gündemi meşgul eden konulardan bir diğeri ise genel af kanunuydu. Ecevit af konusunda “Kişisel düşünce ayrılığını duyuyorum ama hükümette böyle bir durum yok” açıklamasında bulunuyordu. Koalisyon partileri arasında bazı görüş ayrılıkları olduğu yolundaki sorular ile fazlasıyla karşılaşan Ecevit, “Hükümetin varlığını tehlikeye düşürecek hiçbir şey yok. Hükümet içinde tam bir uyumla çalışıyoruz. Bu bakımdan kaygı duyulmasına gerek yok” demektedir.⁴³⁰ Oysaki MSP, kısa tarihinin en tartışmalı toplantısını meclisteki odalarında gerçekleştiriyor ve 141 ve 142. maddelerin af kapsamına alınıp alınmamasını görüşüyordu. 142. maddeye pek itiraz yoktu. Fakat daha önceki toplantılarda 141. maddeye karşı çıkanlar “Komünistleri nasıl affederiz. Bunu

⁴²⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 1, Birleşim 36, Dönem 4, 04.02.1974, s.408-458.

⁴²⁹ Ankara, “Ecevit: Öğrenci Olayları 12 Mart Öncesine Dönüşebilir”, *Milliyet*, 23 Mart 1974, s.1,11.

⁴³⁰ Ankara, “Ecevit ve Erbakan Uyumla Çalışıyoruz”, *Milliyet*, 27 Mart 1974, s.1,9.

yapamayız. Biz bu vaatlerle seçilmedik. Seçmenler şimdiden ateş püskürüyor. Bu maddeye parmak kaldıramayız” diyorlardı. Tartışmalar bir süre devam ettikten sonra Erbakan bir konuşma yapmış, 141.maddenin neden af kapsamına alınması gerektiğini açıklamış, bu konuda ısrarcı 4-5 kişinin tatminsiz olduğunu ifade ederek benimle ayrıca görüşünler diyerek toplantıyı sonlandırmıştı. Af üzerindeki bu sürtüşme MSP’li bakanların aldıkları, birçoklarına ters gelen bazı kararlar, hükümet çatlıyor havası verdi. Oysa “MSP içinde çatlaklık olsa bile hükümet içinde şimdilik yok”. Gerek CHP’liler Gerekse MSP’liler ısrarla böyle diyorlardı.⁴³¹

CHP ile koalisyon kurulmasına karşı olanlardan biri de MSP Rize Milletvekili Sudi Reşat Saruhan’dı. Saruhan o dönem gelişmelerini şöyle anlatmaktadır:

*“1973 seçimlerinden sonra yine bugünkü gibi bir koalisyon manzarası ortaya çıkmıştı. Koalisyon görüşmelerine başlandı ve Halk Partisi ile bir koalisyon söz konusu oldu. Şüphesiz bizim grup bu mesele gündeme geldiğinde fevran etme derecesinde karşı çıktılar. 115 gün süren koalisyon görüşmelerinin sonunda CHP ile bir koalisyon tahakkuk etti. Bu koalisyonun yapılmasından birkaç gün önce Hicaz’da bulunan rahmetli Mehmet Efendi’nin Prof. Dr. Osman Çatak’ı özel mahiyette geri göndererek, Ankara’ya bir mesajı iletmesini sağladığını biliyoruz. Çok uzun müzakereler yapılmasına rağmen, üç aylık bir zaman içerisinde maalesef bu koalisyona mâni olunamamıştır. Bazı arkadaşlarımızın o koalisyona kerhen ‘olur’ reyini verdiklerini söylemeden geçemeyeceğim. İdareciler tarafından koalisyona olur demeye mecbur edildik. Necmettin Bey o zamanlar bu meseleyi sürekli olarak grubumuzun gündemine getiriyordu. Biz her seferinde bu maddeyi reddetmemize rağmen, bir başka genel kurul toplantısında Necmettin Bey aynı maddeyi gündeme getiriyordu. Hatta ve hatta teşkilattan, muhtelif yerlerden gelen ‘Efendim niçin hükümet kurulmasına mâni oluyorsunuz? Necmettin Bey bunu istiyor. Memleketimizin bir hükümete ihtiyacı var. Siz burada üç aydan beri maaş alıyordunuz. Hükümetin kurulmasına da mâni oluyorsunuz. Bu maaş size helal midir, değil midir diye düşünmüyor musunuz? diye birtakım tepkiler, teklifler geldi ve bunların etkisiyle ben de şahsım dahil olmak üzere, inşallah Rabbim affeder, bir vebal olduğuna inandığım evet reyini verdik” demektedir.*⁴³²

Dönemin gazeteleri ve haber başlıkları değerlendirildiğinde gündemi meşgul eden ağırlıklı konular içerisinde Türkiye-Yunanistan ilişkileri, ege sorunu, af meselesi, hayat pahalılığı, zamlar ve öğrenci olaylarının fazlasıyla yer aldığı ve bu konuların meclis gündeminde sıklıkla tartışıldığı söylenebilir. Başbakan Ecevit, hükümet bunalımı olmadığını ve olmayacağını dünyaya göstereceklerini her defasında vurguluyor, Türkiye’deki fiyatların hayat pahalılığının gerisinde olduğunu dile getiriyordu. Meclis odasında Çanakkale, Bursa, Balıkesir ve Marmara Bölgesi Ziraat Odaları temsilcileriyle

⁴³¹ Aytekin Yıldız, “MSP Gürültülü Grup Toplantısı Yaptı”, *Milliyet*, 29 Mart 1974, s.9.

⁴³² Tutkun Akbaş ve Hülya Güler, “Sancılı CHP-MSP Koalisyonu”, *Yeni Şafak*, 18 Şubat 1996, s.13.

bir araya gelerek buğday taban fiyatı ve buğday sorunu hakkında temsilcilere bilgi vermiş, “Bizdeki fiyatlar hem hayat pahalılığının gerisinde hem de dünya fiyatlarının gerisinde. Bunu bir defa intibak etmemiz lazım” demiştir.⁴³³

Başbakan Ecevit, fiyat yükselişleri ile hayat pahalılığının her zaman aynı şeyi ifade etmediğini belirtirken bunun nedenini şu şekilde açıklamaktaydı:

*“Biz fiyatları, dünya ekonomisindeki bunalımın gereği olarak ve devraldığımız ekonomik sorunların gereği olarak yükseltirken, halka bir söz verdik, dedik ki: Türk ekonomisini batmaktan kurtarmak için, devlet sektörünü batmaktan kurtarmak için bazı maddelerin fiyatlarını yükselteceğiz ama köylünün gelirini, işçinin gelirini, kamu görevlisinin gelirini fiyatlardan daha çok yükselteceğiz. Bu sözü verdik ve bu sözü tuttuk” demektedir.*⁴³⁴

3.2.1. Genel Af Kanunu

Ecevit, seçim sonrası bir an önce, genel af teklifini meclise hükümet tasarısı olarak vermeyi düşünüyordu. Bu konuda vaadimizi aşmayalım, çünkü af meselesinde bazı etkin çevreler kaygı duymakta bu yüzden kaygıyı artırmanın rejim açısından sıkıntılar yaratabilir demekteydi.⁴³⁵ Genel anlamda MSP ile genel affın kapsamı noktasında sürtüşme söz konusu değildi. Fakat içinde bulunulan koşullar, hükümetin henüz kurulamamış olması, meclis başkanının seçilemeyişi gibi nedenlerle af geri planda kalmıştı. 50. yıla yetiştirilmek istenen af yetişmemiş, şimdi hedef 51.yılın mümkün olan en erken tarihiydi. AP ile CHP arasında ise affın kapsamı noktasında geniş fikir ayrılıkları söz konusuydu. AP ile CHP arasındaki en önemli görüş farklılıklarından birisi düşünce suçları üzerineydi. AP fikir suçlarının affının tamamen karşısındaydı. Hatta AP, parti ileri gelenlerinin imzası ile hazırladığı af teklifini meclise sunmuştu. Fakat bu durum CHP’yi kapsam noktasında az da olsa daraltmaya itmiyordu. Aksine MSP’ye karşı af konusunda belli bir oranda güven söz konusuydu. MSP ise affın en geniş kapsamıyla (şiddet eylemlerine karışanlar hariç) çıkarılması için çalışmaya devam edeceklerini söylüyordu. CHP ise hazırladığı af teklifine dair yaptığı ilk öneride idam cezalarını müebbede, müebbet hapisleri de 30 yıla indiriyordu. Hatta son teklifinde kapsamını genişleterek idam cezalarını 24 yıla, müebbet hapisleri ise 20 yıla indirdi. 10 yıla kadar olan tüm hapis cezalarını ise sonuçlarıyla birlikte affını öngörüyordu. Bu maddede yenilik, tavanın 15 yıla çıkarılması ile gerçekleşti. Böylelikle

⁴³³ Ankara “Ecevit, Kalıcılığımızı İspat Edeceğiz Dedi”, *Milliyet*, 10 Mayıs 1974, s.1,11.

⁴³⁴ Bülent Ecevit, *Türkiye 1965-1975*, s.27-28.

⁴³⁵ Ankara “CHP Lideri: Hükümet Kurulmalı. Ama Ne Pahasına Olursa Olsun Değil”, *Milliyet*, 17 Ocak 1974, s.1,9.

TCK'nin 141. ve 142. maddelerinden cezalandırılanlarında aftan yararlanması sağlanacaktı. Basın ve fikir suçları da aynı zamanda CHP'nin af teklifi içinde yer alıyordu. Yalnız devlete karşı işlenen suçlar için bazı ayrıcalıklar yapıldı. Bu türe giren cezalardan 5 yıl indirilecekti. Ama ölüm ve müebbet hapis cezaları ise suç devlete karşı işlenmiş olsa, 24 ve 20 yıla indirilecekti. AP ve CHP tarafından verilen bu teklifler Adalet Komisyonu'nda incelenecekti.⁴³⁶

Yabancı basınında takibinde olan af meselesi, İngiltere'de yayınlanan Guardian gazetesinde "Türkiye'deki siyasi mahkumlar" başlıklı bir yazısında ele alınmıştır. 1971'den beri ilk sivil hükümetin iktidara gelmeye hazırlandığı bu dönemde fikir suçlusu mahkumların serbest bırakılması meselesinin umutları artırdığını ifade etmiştir. Fakat bir yandan ordu, diğer yandan sağcı partilerin muhalefeti nedeniyle yeni hükümetin arzu ettiği gibi etkili bir siyasi af çıkaramayacağını ve Ecevit'in bu sorunu bir çırpıda çözemeyeceğini belirtmektedir.⁴³⁷

Af kanunu biran evvel çıkarabilmek için çalışmalar yapmak üzere kendi içinde af komisyonu kuran MSP'de çalışmalarına devam ediyordu. MSP'nin oluşturduğu komisyon hukukçulardan oluşmakta, aynı zamanda MSP, meclisin yapacağı ilk işin af kanununu çıkarmak olması adına çalışmaları hızla sürdürdüğünü beyan etmekteydi.⁴³⁸ Seçimden sonra ise genel affın kapsamı ve sınırlarını tespit etmek amacı ile CHP-MSP koalisyonu kurularak çalışmalarına başlamıştır. Komisyon, fikir suçları ile mali affı genel affın kapsamına dahil etmeyi planlıyordu. Komisyon sözcüsü CHP İzmir Milletvekili Coşkun Karagözoğlu 31 Ocak'ta yaptığı basın açıklamasında "Geniş kapsamlı affın gereği olarak 146/3'ünde affın kapsamı içine alınması ilke olarak benimsenmiştir" açıklaması yapmıştır. Af kanunu teklifi çalışmalarına devam eden ortak komisyon çalışmalarını tamamlayarak fiili eylem suçlarını af kapsamına almadığını vurgulamıştır.⁴³⁹

CHP ve MSP gruplarınca ayrı ayrı hazırlanan tekliflerin birleştirilmesinden sonra ortaya çıkan teklife göre ölüm cezaları 24 yıla, müebbet ağır hapis cezaları 20 yıla indirilmekte ve 12 yıla kadar olan cezaların tamamı da affedilmektedir. Haricinde 1968-

⁴³⁶ "Genel Af 51.inci Yıl İçin", *Yankı*, Sayı 147, (7-13 Ocak 1974), s.10.

⁴³⁷ Londra "Guardian: Ecevit İstedığı Gibi Bir Af Çıkartamayacak", *Milliyet*, 24 Ocak 1974, s.1,11.

⁴³⁸ "MSP, Af Komisyonu Dün Çalışmalarına Devam Etti", *Millî Gazete*, 27 Aralık 1973, s.1.

⁴³⁹ Ankara, " Fikir Suçları ve Mali Af Genel Affın Kapsamına Dahil Ediliyor", *Millî Gazete*, 31 Ocak 1973, s.1.

1973 yılları arasında üniversite ve yüksek okullardan çıkarılan öğrencilere de tekrar fakülte veya yüksek okullarına dönme imkânı sağlanacaktır. Ortak komisyon sadece Türk Ceza Kanunu'nun 146/3 ve 149/3 maddelerine giren fakat eylem sayılmayan suçların affi konusunda anlaşmaya varamamıştır. Yüz kızartıcı, ırza geçmek, dolaylı iflas, ticarete sahtekarlık ile son yıllardaki anarşik olaylara fiilen katılmış olanlar affin dışında tutulmuşlardır. Ancak anarşik olaylar sırasında sadece söz ve yazı ile eylemlere katılarak, hüküm giyenlerin cezalarının bir kısmının indirilmesi için CHP'li ve MSP'li üyeler iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir. CHP'liler bu hususta daha yüksek mahkumiyetlerin af kapsamına alınmasında ısrarcıdır. Komisyondaki bu anlaşmazlık giderilirse 31 Aralık 1973'e kadar işlenmiş suçları kapsamına alan ortak af teklifi kanunlaşırse hükümlü ve tutuklular kanunun yürürlüğe girdiği andan itibaren 20 gün içerisinde tahliye olacaklardır.⁴⁴⁰ Genel af kanunu teklifini hazırlayan CHP-MSP Ortak Komisyonu üyelerinden CHP Milletvekili Recai Kocaman ile MSP Milletvekili Yasin Hatipoğlu, teklif üzerindeki redaksiyon çalışmalarının tamamlandığını ve teklifin iktidar partileri genel başkanlarına Başbakan Bülent Ecevit ile Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan'a verileceğini açıklamışlardır.⁴⁴¹ İki partinin üyelerinden oluşan bu komisyon çalışmaları ile kapsamı fazlasıyla genişletilmiş yeni bir kanun teklifi hazırlanmıştır.

Af kanunu tasarısı 28 Şubat'ta CHP Yönetim Kurulu ve MSP Grup İdare Heyetinde görüşülerek son şeklini almış, tasarı Millet Meclisi Adalet Komisyonuna oradan da Millet Meclisine götürülecektir. CHP-MSP ortak komisyonu tarafından hazırlanan "Genel Af" kanun teklifi Meclis Adalet Komisyonu'nda muhalefet partilerin engellemeleri ile karşılaştı. Özellikle, düşünce ve inanç suçlarıyla ilgili 141. ve 142. maddelerden hüküm giyen tutukluların af kapsamına dahil edilmiş olması durumuna, "Bu kanun komünistleri de affediyor" vurgusunu yapan AP ve DP tarafından karşı çıkılıyordu. İktidar partilerinin liderleri ise bu konuda bir uzlaşma yoluna gidilebileceğini belirtirken MSP grubunda da AP ve DP'liler ile aynı görüşte olanlar vardı.⁴⁴² Diğer yandan eski Osmanlıların affedilip edilmemesi konusunu CHP ve MSP ortak af komisyonu bir çözüme bağlayamadığı için bu konunun Adalet Komisyonunda bir sonuca ulaştırılacağı düşünülmekteydi.⁴⁴³ Böylelikle Osmanlı hanedanı

⁴⁴⁰ Ankara, " Fiili Eylem Suçları Af Kapsamına Alınmadı", *Milli Gazete*, 14 Şubat 1974, s.1.

⁴⁴¹ Ankara, " Genel Af için Son Sözü Liderler Söyleyecek", *Milli Gazete*, 19 Şubat 1974, s.1.

⁴⁴² 7 Gün, 13 Mart 1974, s.8-9; Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.300.

⁴⁴³ Ankara, " Af Kanunu Tasarısı Son Şeklini Aldı", *Milli Gazete*, 01 Mart 1974, s.1.

mensuplarının yurda dönebilmesini sağlayacak olan madde de 15 Mart'ta Meclis Adalet Komisyonunda kabul edilmiş oldu. Özellikle af kapsamında yer alan ırza geçme suçu üzerine halkın tepkisi gittikçe artıyordu. Bu suçtan mağdur olan sekiz kadın, parlamento üyelerine hitaben yayınladıkları açık mektupta iyi niyetlerinin kurbanı olduklarını, ailelerinden evlenmek vaadiyle istenerek sözlü ya da nişanlı iken kandırıldıklarını iğfal edilip ortada bırakıldıklarını dile getirerek bu suçun af kapsamına alınmamasını istemişlerdir.⁴⁴⁴

Siyasi haklarla Anayasa değişikliği teklifi ve Genel Af Kanunu Tasarısının Millet Meclisinde görüşülmesinden önce CHP-AP-MSP grupları ayrı ayrı toplanarak Genel Af Kanunu teklifi üzerinde müzakerelerde bulunmuşlardır. CHP grup toplantısı sonrası TCK 414. ve 416. maddeler konusunda MSP'nin teklifinin kabul edildiği açıklanmıştır (Bu maddeler ırza tecavüz yaptırımlarını içermektedir). MSP Grubu ırza tecavüz ve namus suçlarını af dışı bırakılmasını teklif etmişlerdir.⁴⁴⁵

Meclis Genel Kurulunda 27 Mart'ta başlayan "Genel Af" görüşmelerinde affın savunmasını yapan MSP sözcüsü Yasin Hatipoğlu, DP ve AP ile en çok çatışmalar ise MSP'li milletvekilleri olmuştu. MSP içerisindeki bu karışıklık, Erbakan'ın yaşanan bu çatışmanın koalisyon kurallarına uymadığı, isteyenlerin oy vermeye gelmeyebileceği fakat oylamada ret vermenin ise doğru olmayacağını söylemesi üzerine son buldu.⁴⁴⁶

Cumhuriyetin 50. yılı dolayısıyla hazırlanan Genel Af teklifinin Millet Meclisinde görüşülüp tamamlanması ve kabul edilmesinden sonra hükümet adına açıklama yapan Adalet Bakanı Şevket Kazan, muhalefet sözcülerinin 141. ve 142. maddelerin af kapsamına alınmalarının hatalı olacağı yönündeki eleştirilerine açıklama getirmiş, "Biz 141, 142 ve 163'üncü maddelere taallük eden konuların bir fikir suçu olduğunu kabul ediyoruz. Kanaatimiz eleştirilebilir ama kanaatimiz budur. Onun için hükümet programında düşünce ve inanç suçlarını da kapsar nitelikteki af telâkkimize bu teklifi uygun mütalâa ediyoruz" demiştir. Anarşik eylemlerin affına karşı olduklarını belirterek bu hususu düzenleyen Türk Ceza Kanunu maddelerinin 146 ve 149'uncu maddeler olduğunu ve bunlarında af kapsamı dışında bırakıldığını belirtmiştir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ Ankara, "İrza Tecavüz Affedilmez", *Millî Gazete*, 12 Mart 1974, s.1.

⁴⁴⁵ İsmail Aşçıoğlu, "İrza Tecavüz ve Namus Suçları Af Dışı Bırakıldı", *Millî Gazete*, 27 Mart 1974, s.1.

⁴⁴⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 2, Birleşim 58, Dönem 4, 27.03.1974, s.353-407.

⁴⁴⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 2, Birleşim 59, Dönem 4, 28.03.1974, s.419.

Millet Meclisinin siyasal hakların geri verilmesini öngören ve 2 Nisan'da gerçekleşen toplantısında siyasal hakların iadesine ait anayasa değişikliği teklifi 353 oyla kabul edildikten sonra Genel Af kanunu teklifinin birinci maddesi de 167 ret oyuna karşılık 204 oy ile kabul edildi. Teklifin bu maddesi TCK'nin 141-142 ve 163'üncü maddelerini içine alıyordu.⁴⁴⁸ Kabul edilen birinci maddeye göre idam cezaları 30 yıla, müebbet hapis cezaları 24 yıla indirilmiş, 12 yıla kadar cezalar tümüyle ve para cezalarıyla affedilmiş, tavanı 12 yıl hapsolan suçlardan kovuşturma açılmayacağı hükme bağlanmıştır. Yassıada mahkûmu eski demokratların cezaları da bütün sonuçları ile bu maddeye göre affa girmiştir.⁴⁴⁹

3 Nisan'da ise Millet Meclisi'nde gerçekleşen toplantıda affın maddelerinin görüşülmesi sırasında CHP ile AP'liler arasında tartışmalar oldu. Millet Meclisinin 4 Nisan tarihli toplantısı, tartışmalı ve protestolu bir şekilde başlamış, af kanunu teklifinin görüşülmesine geçilmeden AP'lilerin engellemelerinden sinirlenip üzerlerine yürümek isteyen bazı CHP'liler ise arkadaşları tarafından güçlükle durdurabilmişlerdir. Af teklifinin istisnalarla ilgili 5.'inci maddesinin görüşülmesi sırasında muhalefet partisinin genel başkanları Demirel, Bozbeyli, Feyzioğlu ve Türkeş'in imzalarıyla verilmiş olan 141.-142.'nci madde suçlularının af dışı bırakılmasını öngören önerenin CHP ve MSP oylarıyla reddedilmesi üzerine AP'liler topluca salonu terk etmişlerdir. Daha sonra af kanunu teklifinin 5'inci maddesi oylanarak kabul edilmiştir.⁴⁵⁰ Mecliste yaşanan sert tartışmalar sonrasında "Genel Af" teklifi 10 Nisan'da kabul edildi. Yoklama AP ve DP'lilerin önerisi üzerine ad okunarak yapıldı. Millet Meclisi Genel Kurulunda maddeler üzerindeki görüşmeleri sona eren af kanunu teklifinin tümü muhalefetin 184 oyuna karşılık, 207 oy ile kabul edilmiştir. Oylamaya 391 milletvekili katılmıştır. Yurt gezisinde olan bazı MSP'li Milletvekilleri oylamaya katılamadılar.⁴⁵¹

Mecliste kabul edilen tasarının Senato'da görüşülmesi sırasında muhalefet partileri engelleme yapacaklarına dair daha önceden açıklamalarda bulunmuşlardı. Demirel, Bozbeyli, Feyzioğlu ve Türkeş bir araya gelerek anlaşmış, af konusunda ortak hareket ederek 141. ve 142. maddenin af kapsamına alınmaması için sonuna kadar

⁴⁴⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 2, Birleşim 60, Dönem 4, 02.04.1974, s.472-534.

⁴⁴⁹ Ankara, "141 ve 142'nin affını istemeyen 167 Kişi İmiş", *Millî Gazete*, 03 Nisan 1974, s.1,7.

⁴⁵⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 2, Birleşim 62, Dönem 4, 04.04.1974, s.592-668; Ankara, "Af Görüşmeleri Sırasında AP'liler Hadise Çıkardılar", *Millî Gazete*, 05 Nisan 1974, s.1,7.

⁴⁵¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 3, Birleşim 64, Dönem 4, 10.04.1974, s.70-128; Ankara, "Genel Af Kanununun Tamamı Kabul Edildi", *Millî Gazete*, 11 Nisan 1974, s.1,7.

direneceklerdi. Muhalefet çeşitli konuları birbirinden ayırmakta siyasal yarar görüyordu. Halbuki Ecevit'in kafasında anlayış bir bütünü ifade ediyordu. Siyasi hakların iadesi, Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın naaşlarının nakli, Osmanlı hanedanı erkeklerinin yurda dönmeleri, 12 Mart sonrasındaki işkence iddialarına adları karışanların da dahi olduğu bir genel af bu bütünün parçalarıydı.⁴⁵² Nitekim, Senato'da AP'nin ve diğer muhalefet partilerinin çoğunlukta olmasından dolayı senato komisyonlarında Genel Af kanun tasarısı birçok değişikliğe uğramıştır. Senatoda AP, affı engelliyor, AP'li senatörlerin reyleri ile Osmanoğulları af dışı bırakılıyordu. 18 Nisan'da Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonunun çalışmaları sonunda Af kanunu teklifinin beşinci maddesinde yer alan 141-142-146 ve 149. maddelerden hüküm giyenlerin aftan istifade etmelerine ilişkin hüküm de metinden çıkarıldı.⁴⁵³

Komisyonun Genel Af Kanunu üzerine çalışmaları devam ediyor ve komisyon bazı maddelerde değişiklik yapmaya devam ediyordu. Tasarı Millet Meclisinde kabul edildikten sonra bütün dikkatler senatoya ve muhalefetin yapacağı engellemelere çevrilmişti. Fakat son zamanlarda cezaevlerinden gelen haberler, başta Demirel olmak üzere muhalefet liderlerine de ulaşmıştı. Diğer mahkumların 141 ve 142'den içeri girenlere kızgınlık duymadıkları fakat genel gecikmeden doğan bir kızgınlığın olduğu anlaşıyordu. Bu nedenle Demirel, bir taraftan mecliste görüştüğü milletvekillerine açıklama yaparken diğer taraftan basın mensuplarına da ulaşarak 141 ve 142 affın dışında bırakıldıktan sonra genel affın senatodan geçirilmesi için çalışacaklarını aktarıyordu. Böylelikle gecikmenin kendilerinden kaynaklanmadığını göstererek tasarının gerekirse bir günde bile senatodan geçirebileceğini söylüyordu.⁴⁵⁴

Güney illerinde geziye çıkan Erbakan, Mersin'de, Kahramanmaraş'ta, Gaziantep'te yapmış olduğu konuşmalarda şiddetle AP'ye tepki gösteriyordu. AP'nin "Komünistler affediliyor" sözünü ağzına sakız yaptığını söyleyerek "Bire renksizler bugün affedilmelerine karşı çıktığınız, komünist dediğiniz evlatlarımız, siz iktidara geldiğiniz vakit 10 yaşındaydılar. Körpe idiler, 10 yıl iktidarda kaldınız onları siz komünist yaptınız. Onların değil, asıl sizin yakanıza yapışmak lazım. Çünkü suçlu varsa

⁴⁵² "Genel Af- Yumrukların Gölgesinde Tartışmalar", *Yankı*, Sayı 160, (08-14 Nisan 1974), s.4-5.

⁴⁵³ Ankara, "Senatoda AP Affı Engelliyor", *Millî Gazete*, 19 Nisan 1974, s.1,7.

⁴⁵⁴ "Genel Af-Azı gitti Çoğu Kaldı?", *Yankı*, Sayı 161, (15-21 Nisan 1974), s.4-6.

sizsiz” demiştir.⁴⁵⁵ Erbakan, katıldığı toplantılarda yaptığı konuşmalarında af kanununun Adalet Partisi’nin yapmak istediği değişikliklere rağmen Millet Meclisinden çıktığı gibi kanunlaşacağını belirtiyor, affın büyüklüğü ifade ettiğini söylüyordu.⁴⁵⁶ Ancak Demirel, hükümetin affı istediği yönde çıkarabilmesi için 226 sayısını bulmaları gerektiğine defalarca vurgu yapıyordu. Erbakan ise, af için MSP grubunun birlikte hareket edeceğini vurgulamasına rağmen grupta kendi ile aynı fikirde olmayanlar mevcuttu.⁴⁵⁷

MSP’de yaşanan bu durum hükümetin bir bunalıma sürükleneceğinin göstergesiydi. Cumhuriyet Senatosunda bazı değişikliklerle kabul edilen af kanunu teklifi Millet Meclisi Başkanlığına verilmişti. Aslında Başkent kulislerinde konuşulan, affın koalisyon ortaklarının isteğine uygun bir biçimde çıkmasından ziyade, çıkmaması halinde koalisyonun bozulup bozulmayacağı idi. Bazı çevreler ise hükümetin af tasarısı nedeniyle en zayıf anlarını yaşadığını ve bu durumdan yararlanılarak devrilmediği takdirde solun devlet mekanizmasını ele geçireceğini savunuyorlardı. Teklif kanunlaşmaz ise, koalisyonunun çatlayacağına katılmadığını ifade eden AP’li Şeref Kayalar ise, dürüst bir seçimle gelmiş bir koalisyonun yaşamasını arzu ettiğini, koalisyonun dağılması durumunda kaos yaşanabileceğini ve bu duruma memleketin tahammülü olmadığını dile getirmiştir. Aslında bu sözler, AP’li bazı çevrelerde de yaygınlaşan bir görüşü yansıtmaktaydı. Sağ hala dağınıktı ve henüz AP kendini toparlayamamıştı. Bu yüzden AP kanadında ne yeniden iktidar olunmasında ne de kısa zaman içinde seçimlerin yenilenmesinde yarar yoktu. Fakat af konusunda hükümet yıpratılmalıydı ve güçsüzlüğü ispatlanmalıydı. Aynı zamanda yıkılmadan görevine de devam etmeliydi.⁴⁵⁸

Kısacası işin selameti, affın koalisyon protokolünde öngörüldüğü ve Millet Meclisinden geçirildiği şekliyle gerçekleşmesine bağlıydı. Gazetelerde yayınlanan bir anket bu konuda kritik bir durumun varlığını ortaya koymaktaydı. Ankete göre, MSP’lilerin dokuzu, geniş kapsamlı affın aleyhinde olduklarını ima etmişlerdi. Bu sonuçlara göre MSP’nin oyu 40’a düşmekteydi. 184 üyeli CHP’nin Millet Meclisi

⁴⁵⁵ Aytekin Yıldız, “Erbakan: Komünist Diye Af Dışı Kalanları AP İktidarı yetiştirdi”, *Milliyet*, 21 Nisan 1974, s.1,7.

⁴⁵⁶ Abdullah Lelik, “Af, Meclis’ten Çıktığı Şekilde Kanunlaşacaktır ”, *Milli Gazete*, 20 Nisan 1974, s.1.

⁴⁵⁷ “Af Senatoda, Asıl Amaç Ne?”, *Yankı*, Sayı 163, (29 Nisan- 05 Mayıs 1974), s.6-8.

⁴⁵⁸ “Af ve Hükümet, 226 Meselesi”, *Yankı*, Sayı 164, (06- 12 Mayıs 1974), s.10-11.

Başkanının oy kullanma hakkı olmadığı için 183 oyu vardı. İki grup tam üyeler ile oylamaya katılırlarsa toplam oy 223 olacaktı. BP genel başkanının oyu ile sayı 224'e yükselecek fakat salt çoğunluk sağlanamayacaktı. Eksiklik bağımsız milletvekillerinin oyları ile giderilebilir mi?⁴⁵⁹

14 Mayıs 1974'te Genel Af için Millet Meclisinde yapılan görüşmelerde 20 MSP'linin olumsuz oyları sonucunda 141 ve 142'den hükümlü olanları kapsayan yani düşünce suçlarını içeren 5.madde "Genel Af" kapsamı dışında kaldı. Oylamada 141 ve 142'nin af dışı kalması için oy veren MSP milletvekilleri Mehmet Hulusi Özkul (Adana), Abdurrahman Ünsal (Adıyaman), Rasim Hancıoğlu (Adıyaman), Hüsnü Cahit Koçkar (Amasya), Hüsamettin Akmumcu (Ankara), Ahmet Akçeel (Balıkesir), Emin Acar (Bursa), Yahya Akdağ (Erzurum), Zekai Yaylalı (Erzurum), Mehmet Bozgeyik (Gaziantep), Ahmet Tefik Paksu (Kahramanmaraş), Cemal Cebeci (Kayseri), Gündüz Sevilgen (Manisa), Mehmet Sabri Dörtkol (Nevşehir), Sudi Reşat Saruhan (Rize), Ali Acar (Samsun), Mehmet İhsan Karaçam (Ankara), Vahidettin Karaçorlu (Ankara), Hüseyin Abbas (Tokat) ve Mehmet Zeki Okur (Zonguldak) olmuştur.⁴⁶⁰ 226 kabul oyu sağlanamadığından af kanununa ait teklif, muhalefet partilerinin istediği yönde kanunlaşmış oldu. Erbakan ise bu hususta sitemlerini şöyle dile getirmekteydi:

"Ahde vefa diye bir şey vardır. CHP'ye yaptığımız bu hareket affedilecek bir şey değildir. Bu şartlar altında CHP, koalisyonu bozmakta haklıdır. Aynı şey 163. Maddede bizim başımıza gelseydi, bir dakika durmaz koalisyonun ayrılırdık. Şimdi bu hak onlarındır. Biz vazifemizi yerine getiremedik. Bazı arkadaşlar anlaşılabilir bir inat içinde bu neticeyi doğurdular. Bunun sonunun nereye varacağını tahmin ettiler mi bilmiyorum, ama her halükârda bu koalisyonun bozulması memleket hayrına olmaz. Ne yapıp yapıp hatamızı düzeltmeliyiz".⁴⁶¹

MSP'li yöneticiler hatayı tamir için ellerinden gelen gayreti göstereceklerini söylerken Ecevit ise, ortağının tutumunu ve koalisyonun devam edip etmeyeceğini ortak grupta görüşecektir. Cumhurbaşkanı Korutürk ve bakanlarıyla ortaya çıkan son durumu inceleyen Başbakan Ecevit, Mecliste "Bütün sorun güven sorunudur. Ortaya çıkan durumu 141-142 açısından değerlendirirsek soyut bir sonuca ulaşırız" demiştir. Cumhurbaşkanı ile yaptığı görüşme sonrası MSP'nin tutumu ile ilgili soruları cevaplayan Başbakan Ecevit, "Bütün sorun güven duyup duymama da kalmaktadır. 6

⁴⁵⁹ "Af, Koalisyon ve Erbakan", *Milliyet*, 03 Mayıs 1974, s.1,11.

⁴⁶⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 3, Birleşim 74, Dönem 4, 14.05.1974, s.609-610; "Af 141-142'siz Çıktı", *Milliyet*, 15 Mayıs 1974, s.1,6.

⁴⁶¹ Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.303-304.

aydan beri bütün tahriklere rağmen gençlik susmuştur. Sabır göstermiştir, şimdi ne olacak? Hükümetin herkese, yurttaş ve her kesime güven vermesi şarttır. Benim duyduğum üzüntü bundan ileri gelmektedir. Bu sorun sadece 141-142 meselesi değildir, bundan hareket edersek soyut bir sonuca varırız” demiştir.⁴⁶²

Bu konuda Karamollaoğlu,

*“Hükümet kurulunca Erbakan hocamız doğrudan doğruya partinin başına yeniden geçti ve kendisi Başbakan Yardımcısı oldu ben kurulan bu hükümette aslında o güne kadar İslami bütün konularda farklı düşünen Cumhuriyet Halk Partisi bu sefer imam hatip okullarının açılması, başörtüsünün serbest olması konularında her türlü desteği vermeye razı oldu hatta bu o kadar ileri gitti ki af kanununda suça bulaşmamış 163 mağdurları ve 141-142 mağdurlarının affedilmesi gündeme geldiğinde iki taraf da anlaştılar ama maalesef bizim içimizde bulunan birtakım arkadaşlar bunlar sözlerinde durmaz af kanununda 141 ve 142 önde affedileceği için arkasından 163’e bunların ret oyu veririz bundan dolayı da biz önce 163 için oylanmasını istiyoruz dediler fakat kendi tenkit ettiklerini kendileri yaptılar. 163’ün oy verdiler 141 ve 142’nin affı gündeme gelince oy vermediler böylece af kanunu hükümetin meclise sevk ettiği gibi çıkmadı ama benim yönümden o dönemde alınan birtakım kararlar çok büyük önem taşıyordu yani bir defa imam hatip okullarının açılması Türkiye’nin her yerinde imam hatip okulları açıldı bu çok önemli” demektedir.*⁴⁶³

Dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cahit Kayra anılarını derlediği kitabında 141 ve 142’ye değinmiş, bakanlıklarla ilgili atamalarda yaşadığı olumsuzluklar ile af meselesine dair öz eleştiride bulunmuştur. Kayra’nın bu konudaki açıklamaları şu şekildedir:

“Ben Türkiye Kömür İşletmeleri’ne ve Petrol Ofisi’ne yönetici atayamıyordum. MSP’li bakanlar bütün bakanlıklarla ilgili bakanlar kurulu kararnamelerini imzalamıyorlardı ve bu davranış bizleri ve özellikle beni de onların kararnamelerini imzalamamaya zorluyordu. Bu konudaki havayı yumuşatmak için Bülent Ecevit benim Erbakan’la özellikle bir görüşme yapmamı istedi. Bakanlar Kurulu Toplantısından çıkınca Erbakan’ın odasına gittim ve şunu öğrendim ki bizim atamalarımız zehir ve onların bizim atamalarımızla ilgili kararnameleri imzalamamaları panzehirdi. Böyle bir koalisyon ortağı ile nasıl çalışılacağını düşünmeye başladığımız sırada ortaya ciddi bir konu çıktı. 11 Mayıs 1974 Salı günü Millet Meclisi’nde af tasarısının görüşülmesi sırasında Karaman’ın koyununun oyunu açıkça anlaşıldı. Biz ceza yasasının 163.maddesine ilişkin değişiklik önerisine aramızdaki anlaşma gereğince olumlu oy verdik. Sıra 141-142.maddelere gelince Milli Selamet Partisi’nden 20 milletvekili, değişiklik aleyhine oy kullandılar. Birkaçı da oturuma katılmadı. Öneri 214’ karşı 221 oyla reddedildi”

⁴⁶² Rafet Genç, “Ecevit: Hükümet Güven Vermeli, Üzüntüm Bu...”, Milliyet, 19 Mayıs 1974, s.1,11.

⁴⁶³ Temel Karamollaoğlu, Eski Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyesi, “Zıtların Birlikteliği: CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak – 17 Kasım 1974)” Konulu Görüşme, Ankara, 7 Ağustos 2024.

Kayra, olayların üzerinden bunca yıl geçtikten sonra ve bu anlayış ve tutumlar nedeniyle Türkiye'nin ne kadar ağır tehlikelerle karşı karşıya kaldığı anlaşıldıktan sonra söylenecek bir şey kalmadığını ifade etmiştir. Atatürk'ün, İnönü'nün kendilerine bıraktığı CHP'nin 1974 yılındaki üst yöneticileri olarak bizlerin nasıl bir aymazlık ve anlayışsızlık içinde olduğunu ortaya koymak adına bu olayları vurgulama gereği duyduğunu belirtmiştir. Hatta öyle bir yanlış yapıldığı vurgulayarak sonraki yıllarda bunun cezasını çektiklerini söylemiştir.⁴⁶⁴

MSP içerisindeki sağ kanadın CHP'ye kurdukları tuzak sonucu CHP'nin önerileri reddedilmiştir. Böylelikle iktidarın büyük ortağı CHP garip bir duruma düşürülürken sağ eğilimli mahkumlar hapisten çıkarılmış, birçok aydın, genç, sendikacı ve işçilerin hapiste kalmaları söz konusu olmuştur. MSP'li 20 milletvekili CHP'nin değil muhalefetin teklifine oy vermiş bunun sonucunda af yasası hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır.⁴⁶⁵ Başbakan Ecevit ise verdiği demeçlerde, bu gelişme karşısında bir güven bunalımı yaratıldığını ifade etmişti. CHP Parti Meclisinde koalisyon bunalımı için görüşen Ecevit, toplantı sonrasında basına yaptığı açıklamada “Şahsi temayülüm hükümetten çekilmektir” demiş ve toplantıda gerekçelerini açıkladığını belirtmiştir. Mevzuyu 141 ve 142. maddeler açısından görmediklerini, meselenin koalisyon açısından, bunun ötesinde mana taşıdığını ifade etmiştir.⁴⁶⁶ Af kanunu görüşmelerine katılmayan MSP Rize Milletvekili Sudi Reşat Saruhan ise MSP'yi yıpratın iki ana nedenin olduğunu vurgulamaktaydı: “Biz iki yara aldık. Birisi CHP ile koalisyon, diğeri de aynı koalisyon içinde ortaya çıkan af meselesidir”.⁴⁶⁷

MSP lideri Erbakan, partisinin sözünde durmayışının affedilecek bir yanı olmadığını söylemiş, elden gelen her şeyin yapılarak bu hatanın düzeltilmesi gerektiğini ifade etmekteydi. Ecevit, Başbakanlıktan istifa ederse başta Erbakan olmak üzere birçok MSP'linin siyasal geleceği tehlikeye girecekti. Belki de partinin parçalanması önlenemeyecekti. Bu gerçeği gören MSP yöneticileri, koalisyonu kurtarabilecek çözüm arayışı içerisine girdiler. Ecevit'i kararından vazgeçirebilmek için iki maddeden oluşan bir öneri etrafında toplanarak sorunu çözmeye çalışıyorlardı. İnfaz kanununda iki maddelik bir değişiklik yapılarak fikir suçlularının 6 aylık bir izinle hapisten çıkmaları

⁴⁶⁴ Cahit Kayra, “38 Kuşağı Cumhuriyet'le Yetişenler”, s.396-397.

⁴⁶⁵ Süleyman Genç, *Anılar (1968-1983)*, s.177.

⁴⁶⁶ Ankara, “Ecevit, şahsi temayülüm hükümetten çekilmektir”, *Millî Gazete*, 19 Mayıs 1974, s.1.

⁴⁶⁷ Tutkun Akbaş ve Hülya Güler, “Sancılı CHP-MSP Koalisyonu”, *Yeni Şafak*, 18 Şubat 1996, s.13.

sağlanacak bunun yanında da 141-142'yi kaldıracak bir düşünce özgürlüğü kanunu gerçekleşirse, sorun temelden çözülmüş olacaktı.⁴⁶⁸

Bu konu dış basında da değerlendirilirken İngiltere'de hazırlanan bir mahrem rapor, Türkiye'nin periyodik politik bunalımlardan birine daha girdiğini belirterek Başbakan Ecevit'in haziran ayından önce istifasının beklendiğini kaydediyordu. Raporun detaylarına bakıldığında "45 bin adli suçlu, hatta bazı teröristler serbest bırakılırken içlerinde tanınmış yazar, üniversite mensubu ve politikacının da bulunduğu 2 bin kadar solcunun hapiste kalması, Ecevit'in "Artık gençliği zapt etmek güçleşti" demesine sebep oldu" denen raporda hükümetin hemen istifa etmemesi için iki sebep gösterilmekteydi. Birincisi seçimde yenilgi tehlikesi iken ikincisi ise hükümete kalma korkusuydu. Seçime gidecek olan CHP'nin ekimdeki seçime oranla daha düşük oy alma riski ile muhalefet partileri arasında bulunmayan yakınlık hükümetin hemen istifa etmemesi için gösterilen kuvvetli sebepler arasındaydı. Ecevit giderse yeni bir seçimi gerektirecek bir hükümet krizinin oluşumu ve uzaması ihtimali gerçeğe yakın olarak değerlendiriliyordu. Raporda bütçe görüşmelerinin sonuna kadar istifası beklenmeyen Ecevit'in MSP'deki gelişmeleri dikkatle izleyeceği ve değerlendireceği belirtilirken şartların ortaya çıkardığı bu rahatsız evliliğin devamının tek sebebi ise geleceğin karanlık görünmesi olarak anlatılmıştır.⁴⁶⁹

Diğer taraftan Meclis'te bütçe görüşmeleri devam ediyordu. MSP bütçe oylamasına tam kadro ile katılarak 231 oy ile bütçe kabul edildi. Güven bunalımını aşmak adına MSP, çaba gösteriyor, CHP gibi sık sık grup toplantıları yapmaya devam ediyordu. CHP Parti Meclisi gerçekleştirdiği toplantılar sonucunda Başbakan Bülent Ecevit'in koalisyon ortağı MSP yöneticileri ile görüşmesini kararlaştırmış ve hükümetten çekilme kararını ancak bundan sonraki müzakerelerde alınabileceğini belirtmiştir.⁴⁷⁰

MSP'nin yumuşatıcı tutumunun ardından Ecevit, 20 Mayıs'ta MSP lideri Erbakan ile görüşmelerde bulundu. Ecevit, Erbakan'dan af ile alakalı aksaklıkları gidermesini, ayrıca koalisyonun işleyişini etkileyen diğer aksaklıklarında (Köykent ve Kooperatifçilik gibi) MSP'li bakanlar tarafından desteklenmediğini aktararak CHP

⁴⁶⁸ "141-142-146-149 Af Ardındaki Oyunlar", *Yankı*, Sayı 166, (20-26 Mayıs 1974), s.4-5.

⁴⁶⁹ "İngiltere, Bardak Taştı mı? ", *Yankı*, Sayı 168, (03-09 Haziran 1974), s.10.

⁴⁷⁰ Ankara, " Ecevit Hükümetten Çekilmeyi Şartlı Olarak Düşünüyor", *Millî Gazete*, 20 Mayıs 1974, s.1.

tarafından hazırlanan bazı atama kararnamelerinin de imzalarının geciktirildiğini dile getirdi. Bunun üzerine Erbakan, MSP Genel İdare Kurulunun toplanmasını sağlayarak koalisyonun devamı için gerekli çabanın gösterilmesi kararını oy birliği ile aldırdı.⁴⁷¹

Hükümetin çekilmesinin yaratacağı siyasi ve ekonomik sorunları dile getirmek isteyen Köy-Koop Genel Başkanı Yardımcısı Aslan Eyce, Başbakan Ecevit ile Erbakan'a birer telgraf göndererek yıllardan beri ürettikleri ürünlerinin emeğinin karşılığını alamayan Anadolu üreticisinin Ecevit Hükümeti ve programları sayesinde ümitlendiğini, köy kalkınmasını geliştirecek kurulmuş altı bin köy kooperatiflerinin Ecevit Hükümetinin gerçekleştireceği Kooperatif Bankasını bağlı olduğunu işaret etmiştir. Bu kooperatifleri finansman edecek bankanın kurulması hazırlıklarına da girildiğini, bu yüzden halktan yana olan bu hükümetin kısa sürede iktidardan çekilmesinin toplumda ve ekonomide açacağı yaradan bahsetmiş durumun önemini vurgulamıştır.⁴⁷²

Af konusunda gelişmeler devam ederken CHP, af kanununda düşünce suçlarının affını kapsam dışı bırakan maddelerin iptali için Anayasa Mahkemesine başvurdu. Anayasa Mahkemesinin 20 Temmuz'da açıklanan kararında Genel Af kanununun 5. maddesini biçim açısından Anayasaya aykırı bulduğunu açıklayacaktır. Böylelikle, MSP'li muhaliflerin desteği ile kapsam dışı kalan ve koalisyonu bozulma noktasına getiren düşünce suçlularının affı ise af kapsamına yeniden alınmıştır.⁴⁷³

Anayasa Mahkemesi'nin af yasasının 5.maddesinin a fıkrası iptal edildikten sonra hızlıca tahliyeler başlarken, AP lideri Demirel, Anayasa Mahkemesi'nin meclislerin yetkisine tecavüz ettiği hatta bu durumun Anayasayı ihlal etmek olduğunu vurgulamıştır. Feyzioğlu'da bu konuda Demirel'i destekliyordu. Anayasa Mahkemesi'ne sayısız destekleme telgrafı yağıyordu. Milli Birlik Grubu Tabi Senatörü Suphi Karaman, Demirel'in söylemlerini "Ülkeyi, rejimi tıpkı 1960 öncesi ağır bunalıma sürüklenme basiretsizliği ya da niyeti taşıyan bir iddia" olarak nitelendirmişti. Böylelikle Anayasa Mahkemesi'nin kararı ile mayıs ayında aftan yararlanmış olan

⁴⁷¹ "MSP Genel İdare Kurulu Toplantısı", *Yankı*, Sayı 167, (27 Mayıs-2 Haziran 1974), s.4-5.

⁴⁷² Silifke, "Hükümetin Çekilmesi Ekonomimize Yara Açar", *Millî Gazete*, 22 Mayıs 1974, s.1.

⁴⁷³ Ankara, "141 ve 142'nin Affını Temin Maksadıyla Ecevit ve 136 Arkadaşı Anayasa Mahkemesine Başvurdu", *Millî Gazete*, 02 Haziran 1974, s.1.

50.000 hükümlünün yanında bu kapsamdaki 4000 kişinin de sonradan tahliyesi sağlanmış oldu.⁴⁷⁴

3.2.2. TRT sorunu

1973 genel seçimleri döneminde, televizyonun henüz yeterince yaygınlaşmamış olması nedeniyle, kitle iletişim araçları arasında en etkili mecra radyo olmuştur. Bu dönemde seçim kampanyaları büyük ölçüde radyo üzerinden yürütülmüş; siyasi parti liderleri propaganda konuşmalarını belirli süre sınırlamalarıyla radyodan halka iletmiştir.⁴⁷⁵ Liderlerin, sırasıyla yirmişer ve onar dakikalık sürelerle seçmenlere vaatlerini aktarması, radyonun siyasal iletişimdeki belirleyici konumunu göstermektedir.⁴⁷⁶ Dolayısıyla, 1973 seçim sürecinde radyo, kamuoyunu etkilemede temel araç olma işlevini sürdürmüştür. Her ne kadar 1973 seçim sürecinde liderlerin propaganda konuşmaları doğrudan televizyon aracılığıyla iletilmemiş olsa da seçim atmosferi televizyon yayınlarında önemli bir yer tutmuştur. Ana haber bültenleri başta olmak üzere çeşitli programlarda, parti liderlerinin siyasi faaliyetlerine ve seçim sürecine ilişkin gelişmelere düzenli biçimde yer verilmiş; böylece televizyon, dolaylı da olsa seçim gündeminin şekillenmesinde etkili bir rol üstlenmiştir.⁴⁷⁷ CHP-MSP Koalisyon Hükümeti döneminde TRT'nin bir propaganda aracı olarak taşıdığı işlevsel önem, özellikle Kıbrıs Barış Harekâtı sürecindeki yayın politikalarıyla daha da belirgin biçimde ortaya çıkmıştır.⁴⁷⁸

Bu dönemde CHP-MSP Koalisyon Hükümeti ile merak edilen cevaplardan bir tanesi TRT Genel Müdürünün kim olacağı ile ilgiliydi. I. Ecevit Hükümeti TRT Genel Müdürlüğü için İsmail Cem'i Genel Müdür olarak atamayı planlamıştı.⁴⁷⁹

Hükümet'in bazı önemli mevkilere atama yapacağına dair konuşmalar duyuluyorken yapılacak olan atamalarda bazı genç isimlerin olduğu ve bu isimlerin atanmasında kanuni engeller olduğu da duyumlar arasındaydı. Mesela, birinci ve ikinci

⁴⁷⁴ "AF- Tepki ve Tahliyeler", *Yankı*, Sayı 175, (22-28 Temmuz 1974), s.9.

⁴⁷⁵ Bahar İzmir, "Türk Siyasetinde Yeni Bir Propaganda Aracı: 1970'li yıllarda Televizyonun Politizasyonu", *History Studies*, Cilt 15, Cumhuriyetin 100. Yılı Özel Sayısı, Ekim 2023, s.222-223.

⁴⁷⁶ Partilerin Radyodaki Konuşmaları Başladı, *Milliyet*, 03 Ekim 1973, s.1,6.

⁴⁷⁷ Başkent Notları, *Cumhuriyet*, 01 Ekim 1973, s.1.; 1973 Seçimleri Eşiğinde, *Cumhuriyet*, 01 Ekim 1973, s.4.; Seçim 73, *Cumhuriyet*, 01 Ekim 1973, s.5.

⁴⁷⁸ Bahar İzmir, "Türk Siyasetinde Yeni Bir Propaganda Aracı: 1970'li yıllarda Televizyonun Politizasyonu", s.224.

⁴⁷⁹ Süleyman Genç, *Anılar (1968-1983)*, s.179.

görevlere getirilecek olanların 15 yıllık devlet hizmetinde bulunmuş olmaları şartı vardı. Bu amaçla da bahsedilen engellerin kaldırılması için kanun kuvvetinde bir kararname çıkarılacak ve sonrasında da atamalar başlayacaktı. TRT Genel Müdürlüğü'ne atanacağı öğrenilen İsmail Cem İpekçi* ise 1940 doğumlu, Robert Koleji ve Lozan Hukuk Fakültesi mezunu aynı zamanda araştırmalarıyla tanınan bir yazardı. İpekçi, genel doğrultu olarak “Demokratik Sol” bir düşünür izlenimini uyandırdı. Fakat hiçbir partiye de angaje olmamıştı. Hatta 20 Kasım 1970'te Süleyman Genç'in genel başkanı olduğu CHP gençlik kollarınca düzenlenen “Demokratik Sol” düşünce formunda CHP'li olmayan üç konuşmacıdan bir tanesiydi. TRT'nin başına kimin geçeceğinin duyulması üzerine, asıl tepki Son Havadis' de yazar Advie Fenik' ten gelmiştir. Fenik, “34 yaşındaki Sayın İsmail Cem İpekçi'yi öyle birdenbire koskoca TRT'nin başına nasıl getirirsiniz? Ama kararname çıkarsa olur... Ve TRT'de solcuların borazanı olur” dedi.⁴⁸⁰

CHP-MSP Koalisyonu arasında çıkan ilk huzursuzluğun kaynağının TRT Genel Müdürlüğü olduğunu ifade eden Muzaffer Ayhan Kara, MSP'nin TRT Genel Müdürlüğüne İsmail Cem'in atanmasına şiddetle karşı çıktığını söylemektedir. Bu hususu farklı bir bakış açısıyla değerlendiren Kara, İsmail Cem'in kararnamesinin imzalanması noktasında fazlasıyla direnen MSP'nin her ne kadar gizlense de kamuoyunda İsmail Cem'e Yahudi dönmesi bir aileden geldiği için karşı çıkıldığını aktarmaktadır. İsmail Cem'in taşıdığı soyadın İpekçi olduğu ve İpekçizadelerden geldiğini belirten Kara, aynı zamanda Milliyet gazetesi Başyazarı Abdi İpekçi'nin de kuzeni olduğunu belirtmiştir. Bu noktada yurttaşları din, dil, ırk ve inanç kategorisine göre ayırmanın iktidar ortağı bir parti için talihsiz ve toplum açısından da tehlikeli bir durum olduğunu söyleyen Kara, sonuç olarak MSP'nin istediği başka bir atamaya CHP'nin onay vermesi ile İsmail Cem'in de TRT'ye Genel Müdür olarak başladığını aktarmaktadır.⁴⁸¹

---

* İsmail Cem İpekçi: O Dönemde Milliyet Gazetesinde Fıkra Yazarlığı Yapıyordu. İlk Kitabı 1969 Yılında İlk Baskısı Yapılan “Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi”, 1970 Yılında “ Türkiye Üzerine Araştırmalar”, 1973'te İse “12 Mart” İsimli Eserleri Piyasaya Çıkmıştır. İsmail Cem'in, Toprak Reformu, 1969 Seçim Sonuçları ve Türkiye Gerçekleri, Geri Kalmış Ülkelerde Sermaye Birikimi ve Nasır'ın Mısır'ı gibi Araştırmaları Çeşitli Gazetelerde Yayınlanmıştır.

⁴⁸⁰ “İsmail Cem TRT'ye Genel Müdür ”, *Yankı*, Sayı 153, (18-24 Şubat 1974), s.14.

⁴⁸¹ Muzaffer Ayhan Kara, *Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu: Koalisyonlar*, s. 124.

Yazar Soner Yalçın, TRT Genel Müdürlüğü'ne Cem'in getirilmesi için imzalanacak olan kararnamenin MSP'li Ticaret Bakanı Fehim Adak tarafından imzalanırken konunun gündeme geldiğini ve İsmail Cem İpekçi'nin TRT Genel Müdürü olmasının MSP'yi karıştırdığını ifade etmektedir. Bazı milletvekillerinin isyan bayrağı çektiğini söyleyen Yalçın, grubu sakinleştirme işinin Erbakan'a düştüğünü aktararak Erbakan'ın yapmış olduğu açıklamada "Koalisyon bir uzlaşmadır. Her şey bizim istediğimiz gibi olmaz. İsmail Cem'in TRT Genel Müdürü olmasına karşılık biz de bazı tavizler kopardık. Rahmetli eski Başbakan Menderes ve iki eski bakanın naaşları ailelerine verilecek" demektedir. Yalçın, bu konuda MSP'nin bu habere sevindiğini, kızgınlığın yerini memnuniyete bıraktığını fakat sonrasında Menderes ve iki eski bakanın naaşlarının ailelerine verilmediğini, Erbakan için önemli olanın o gün için grubu sakinleştirmek olduğunu belirtmiştir.⁴⁸²

TRT Genel Müdürlüğüne ilişkin anılarını TRT'de 500 Gün başlıklı kitabında aktaran İsmail Cem, Başbakan Ecevit ile TRT Genel Müdürlüğü teklifi üzerine yapmış olduğu görüşmeyi şu satırlarla açıklamaktaydı:

"Sayın Cem, TRT Genel Müdürlüğü görevini kabul etmenizi sizden rica ediyorum." Başbakanlık odasında dört-beş kişi daha vardı. Ecevit hükümeti bir saat kadar önce Meclisten güven oyu almıştı. Oylamayı Meclisin gazetecilere ait bölümünden izlerken bana haber gelmiş, Başbakan'ın saat 19'da benimle görüşmek istediği bana iletilmişti. "... TRT Genel Müdürlüğü görevini kabul etmenizi..." Başbakan Ecevit bunları söylerken, bu soruyu cevaplamaya ne kadar hazırlıksız olduğumu düşünmekteydim. 7 Şubat 1974'tü. Ankara'da bir İstanbullu olarak hiçbir zaman tam alışamadığım bu şehirde, bambaşka bir nedenle bulunmaktaydım... "Sayın Cem, TRT Genel Müdürlüğü görevini kabul etmenizi sizden rica ediyorum..." Başbakanlık odasında Bülent Ecevit'ten başka Turan Güneş, Orhan Birgit, birkaç Bakan vardı. Cevap için kararsızdım. Teşekkür ederek, düşünmem gerektiğini belirttim, birkaç gün izin istedim..."⁴⁸³

Başbakanlıktaki görüşmenin ertesi sabahı görevi kabul etmeyi düşünmeyen Cem, Bakanlık'ta bulunan Deniz Baykal ile uzun bir telefon görüşmesi yaparak görevi kabul etmeme nedenlerini uzunca açıklamıştır. Fakat aradan on beş dakika geçtikten sonra bulunduğu yerin arandığını ifade eden Cem, sayın başbakan tarafından arandığını, Ecevit'in bu görevin öneminden bahsederek görevi kabul etmesinin gerekliliğini vurguladığını söylemektedir. Cem bu konuda hayırla evet arasında fazlasıyla düşündüğünü, hatta bocaladığını konuşmanın bir yerinde ise "Peki efendim, görevi

⁴⁸² Soner Yalçın, *Hangi Erbakan*, Başak Yayınları, Ankara, 1994, s.87.

⁴⁸³ İsmail Cem, *TRT'de 500 Gün*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s.8-9.

kabul ediyorum. Güveninize teşekkür ederim, ayrıca başaracağıma inanıyorum” dediğini belirtmiştir.⁴⁸⁴

TRT Genel Müdürlüğü’ne İsmail Cem atanmış⁴⁸⁵, atandıktan sonra da şu demeci vermiştir. “Türkiye Radyo Televizyon Kurumunu Anayasamızın ışığında Anayasa ve TRT kanununun çerçevesinde, Türkiye’ye en faydalı biçimde yönetmeye çalışacağız. Halkoyunun tenkit ve desteğinin bu çabamıza önemli katkısı olacaktır. Yeni çalışma döneminin TRT’yi daha başarılı bir noktaya götüreceği umut ve inancıyla göreve başlıyoruz”.⁴⁸⁶

MSP 1973 seçim beyannamesi ile milli görüşü açıkça ortaya koymanın yanında milli selamete erişmek için milli şuuru ve milli ahlakı temel yapmaktan bahsediyor aynı zamanda milletin maddi ve manevi kalkınma hareketinin sentezini yaparak dünyaya örnek olarak ışık tutacak yeni bir medeniyet kurulmasına hizmet etmeyi amaçlıyordu. Bu kapsamda koalisyonun oluşumu ile hedeflere odaklanarak maddi ve manevi hedeflerini gerçekleştirmek adına var gücüyle çalışıyordu. Genel af dışında partinin yoğunlaştığı noktalardan bir tanesi müstehcen neşriyat ile alakalıydı. 1973 seçim beyannamesi Ahlaki eğitim ve kalkınma üzerine görüşlerini dile getiren parti;

*“Vasıtlar ne kadar inkişaf ederse etsin, her alanda kalkınma hareketlerinin en baş unsuru insandır. İnsan unsuru sağlam ahlâk ve karakter sahibi ise kalkınmada randımanı çok büyük olacaktır. İnsan unsuru ahlaken bozulmuşsa, bu bozuk malzeme ile kurulacak resmî veya gayri resmî teşekküller verimsiz olacağından hatta yapıcı değil yıkıcı olacağından emekler, masraflar, zahmetler boşuna gidecektir... Partimiz halkın ve gençliğin eğitiminde cemiyetimizin resmi ve gayri resmi müesseselerini bu gayeye uygun olarak organize etmek kararındadır. Ailenin veya maarifin yapıcı tesirlerini, Sinema radyo, televizyon gibi tesir gücü fazla neşir ve telkin vasıtalarının veya basın, sırf ticari gayelerle bozmasına müncer olacak ahenksizlikleri izale etmek düşüncesindeyiz” demektedir.*⁴⁸⁷

“En uçtaki adamdan, sokaktaki adama, aile reislerinden cemiyet ve derneklere, politikacıdan ilim adamlarına kadar herkesin üzerinde ittifakla birleştikleri ve şiddetle şikayetçi oldukları bir müşterek dertleri var. Bu dert yıllardan beri süregelen ve devasına henüz el uzatılmamış bulunan “Müstehcen neşriyat” derdidir” metni ile haber yapan Milli Gazete, bu konuyu sık sık gazete gündemine alarak milletin şikayetlerini

⁴⁸⁴ İsmail Cem, *TRT’de 500 Gün*, s.9-10.

⁴⁸⁵ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Genel Müdürlüğü’ne İsmail Cem İpekçi’nin atanması*, BCA, 30-18-1-2/311-7-4.

⁴⁸⁶ “İsmail Cem, TRT Genel Müdürü Oldu”, *Milliyet*, 15 Şubat 1974, s.1.

⁴⁸⁷ MSP, *Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi*, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1973, s.27-28.

dile getirme çabası içerisindeydi.⁴⁸⁸ Türk Anneler Derneği İstanbul Merkez Başkanı Seza Türkkkan ile fikir almak üzere yapılan görüşmelerde Türkkkan, müstehcen neşriyatın şiddetle önlenmesinden yana olduğunu belirtmiş, sinemalara, caddelere asılan afişlerin son derece hayasızca ve yüz kızartıcı olduğunu dile getirmiştir. Türk annelerinin de bu durumdan fazlasıyla şikayetçi ve dertli olduğunu dile getiren Türkkkan, müstehcen neşriyatın önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması temennisinde bulunmuştur.⁴⁸⁹

MSP Genel Başkanı Erbakan'ın İstanbul ilk kongresinde yaptığı konuşmada sanayileşmeye büyük önem verileceğini aynı zamanda her türlü müstehcen yayının kesinlikle önleneyeceği ifade etmesi MSP'nin bu konudaki hassasiyetlerini açıkça ortaya koymaktadır. Hatta bu konuda Millet, Radyo ve Televizyonda örf ve ananesine aykırı, ahlak bozucu program seyretmekten kurtulacaktır demektedir. Bu konuda TRT Genel Müdürlüğünü de ikaz ettiğini açıklamıştır.⁴⁹⁰

Koalisyon hükümeti sona erdikten sonra MSP'nin TRT yayın organını CHP'nin yayın organı olarak suçladığı ve milli gazete bünyesinde bu duruma yer verdiği söylenebilir. TRT'nin partizanlığı ve keyfiliği başlıklı haberde Cumhurbaşkanı'nın 8 Ekim 1974'te siyasi parti liderleri ile yapmış olduğu toplantının haberini televizyonda sunarken ağırlığın Ecevit'e verildiğini, Erbakan ile ilgili muhtelif yayınlarda art niyetle özellikle sürekli aynı fotoğrafın paylaşıldığı vs. gibi eleştirilerde bulunulmuştur.⁴⁹¹

TRT Genel Müdürlüğüne ilişkin anılarını derleyen İsmail Cem ise bu konuda Başbakan Ecevit'in başbakan olduğu süre zarfında TRT'ye dair en küçük bir öneri ya da eleştiride bulunmaktan dikkatle kaçındığını dile getiriyor ve bu durumun Ecevit'in başbakanlığı süresince titizlikle izlediği bir ilke olduğunu ifade ediyordu. Cem, Başbakan Ecevit'in bu özelliğini şu cümleleri ile aktarmaktadır:

*“Sayın Ecevit'in bütün Başbakanlığı süresince ve titizlikle izlediği bir ilke olmuştu bu. TRT ve benim üzerimde en küçük bir etki yapabilecek sözlerden, konulardan dikkatle uzak durmuştu. Haberler ve yayınlar üzerinde hiçbir etki girişimi olmamıştı. Yakın çevresinden de böyle bir girişim gelmemişti. Sayın Ecevit'in bu özelliğini ve TRT'nin bağımsızlığına olan saygısını her zaman teşekkürle anarım”.*⁴⁹²

⁴⁸⁸ Agah Güçlü, “Kitap, mecmua, gazete, sinema ve hatta TRT'yi istila eden Müstehcen Neşriyat Kangren Halini Aldı”, *Millî Gazete*, 10 Mart 1974, s.1

⁴⁸⁹ “Türkkkan, Caddeler İğrenç Afişlerden Geçilmez Bir Hal Aldı”, *Millî Gazete*, 11 Mart 1974, s.1.

⁴⁹⁰ “Erbakan TRT'ye İhtar Çekti”, *Millî Gazete*, 18 Mart 1974, s.1.

⁴⁹¹ “TRT'nin Partizanlığı ve Keyfiliği”, *Millî Gazete*, 11 Ekim 1974, s.1.

⁴⁹² İsmail Cem, *TRT'de 500 Gün*, s.26.

Cem'e göre, 31 Mart 1975'te Demirel'in MC koalisyonu meclisten güvenoyu aldıktan sonra TRT'deki görevi için de son başlamaktaydı. MC hükümetinde "Cem TRT'si olabilir miydi? Rahmetli Kemal Tahir'in deyişiyle "olabilemezdi". Cem, MC hükümeti kurulduktan sonra gazetecilerin kendilerine yönelttiği "istifa edecek misiniz?" sorusuna net yanıtının kesin bir "hayır" olduğunu aktarmaktaydı. Halka karşı bir sorumluluğu olduğunu düşünen Cem, sonuna kadar direnerek bütün yasal haklarını kullanacağını belirtmekteydi. Görevden alınma kararnamesinin hazırlanmasını beklediğini belirten Cem, Erbakan'ın "Hükümet olarak TRT'nin başındakini azletme kararı aldık, bugün-yarın müjdeyi duyacaksınız" dediğini de aktarmaktadır. Başbakan Demirel, 11 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı'nın "TRT Genel Müdürünü Görevden Alma" kararnamesini⁴⁹³ imzaladığını açıklamıştır. "TRT'de 500 gün" bir bakıma bir kurumun ve bir ekibin Türkiye'deki sınıfsal ve siyasal güç dengelerine direnişinin hikayesidir diyen Cem, son ana kadar verdiği mücadeleyi kitabında detaylarıyla aktarmıştır.⁴⁹⁴

3.3. CHP-MSP KOALİSYON HÜKÜMETİ DÖNEMİNDE DIŞ POLİTİKA GELİŞMELERİ

CHP-MSP Koalisyon Hükümeti, iki farklı siyasi görüşe ve toplumsal desteğe sahip olan birbirinden oldukça farklı iki siyasi partinin iş birliğiyle oluşmuş ve bu farklılık dış politika alanında da çeşitli yansımalar doğurmuştur. Koalisyon hükümetinin görev süresinde, Türkiye'nin dış ilişkilerini doğrudan etkileyen bir dizi önemli gelişme yaşanmıştır. Bu dönemde haşhaş ekiminin yeniden serbest bırakılması, Türkiye ile ABD ilişkilerinde gerilime yol açarken, Ege Denizi'nde kıta sahanlığına ilişkin anlaşmazlıklar ise Türkiye ile Yunanistan arasında gerilimin artmasına yol açmıştır. Ayrıca, FIR hattı ve hava sahası meselesi de iki ülke arasındaki hava sahası tartışmalarını derinleştirmiştir. Yine bu dönemde Türkiye'nin AET ile olan ilişkileri durağanlaşmış, AET'ye tam üyelik perspektifi çeşitli diplomatik ve yapısal nedenlerle sekteye uğramıştır. Kıbrıs meselesi ise, 1974'te gerçekleştirilen askeri müdahale ile hem iç hem de dış politikanın merkezine yerleşmiş; Türkiye'nin uluslararası alandaki konumunu doğrudan etkileyen bir gelişme olmuştur.

⁴⁹³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Genel Müdürü İsmail Cem İpekçi'nin görevinden alınması*, BCA, 30-18-1-2/332-33-2.

⁴⁹⁴ İsmail Cem, *TRT'de 500 Gün*, s.213-236.

3.3.1. Haşhaş Meselesi

Haşhaş yaklaşık olarak beş bin yıl önce öksürük ve karın ağrılarını tedavi etmek amacıyla Sümerler'in haşhaşın sütünden yararlanmaya başladığı dönemden itibaren, hekimlerin kullandığı ilaçların ham maddeleri arasında yer almıştır. Haşhaş'ın hem keyif verici bir madde olarak hem de tıp için kullanımının artmasıyla birlikte 7. yüzyıldan itibaren bugünkü anlamda bir afyon ticareti piyasası oluşmuştur. Uzun dönemler afyon başta olmak üzere birçok uyuşturucu madde, ticareti yapılan diğer mallar gibi belirli gümrük ve vergilere tabi tutularak alınıp satılmışlardır.⁴⁹⁵

11.yy'da Anadolu'ya yerleşen Türkler ise özellikle İç Anadolu ve Ege bölgelerinde ekimi yapılan haşhaşı yetiştirmeyi öğrenerek haşhaş ekimini yüzyıllarca sürdürmüşlerdir. Anadolu'da yapılan bu ekim, sadece afyon elde etmeye yönelik değil bu bitkiden elde edilen yağı yemeklerde kullanırken bitkinin tohumlarını hayvan yemi olarak, bitkinin saplarını ise kerpicingin yapımında kullanmaktalardı. Böylelikle toprağa bağlı olan kesim için haşhaş tarımının getirisi fazlasıyla önemli olmaktadır.⁴⁹⁶

Haşhaş bitkisi, Anadolu'da Roma döneminden bu yana bilinen ve tarımı yapılan aynı zamanda Osmanlı döneminde de yaygın olarak ekilen geleneksel bir üründür. Yüksek morfin oranına sahip olması nedeniyle, uluslararası ilaç sanayisinde sürekli talep gören haşhaş, ekonomik değeri yüksek bir tarım ürününe dönüşmüştür. İzmir, Aydın, Afyonkarahisar, Kütahya, Eskişehir, Konya ve Trakya gibi birçok bölgede üretimi yapılan haşhaş, köylüler için yalnızca gelir kaynağı değil, aynı zamanda güvence işlevi gören bir tasarruf aracı olmuştur. Haşhaşın bozulmadan uzun süre saklanabilmesi, haşhaşı başlık parası ve benzeri harcamalar için önemli bir ekonomik dayanak hâline getirmiştir.⁴⁹⁷

⁴⁹⁵ Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş, Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s. 19-20.

⁴⁹⁶ İbrahim İhsan Poroy, "Expansion of Opium Production in Turkey and The State Monopoly of 1828-1839", *Int. J. Middle East Stud.*, 13 (1981), s.194.

⁴⁹⁷ F. Cengiz Erdinç, *Overdose Türkiye, Türkiye'de Eroin Kaçakçılığı, Bağımlılığı ve Politikalar*, s.44-45.

Tablo 3.1. Türkiye'nin Afyon İhracatının Ülkelere Göre Dağılımı (1923-1931)

Ülke (ton)	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
Fransa	74	101	170	273	165	228	172	151
Almanya	25	32	16	14	9	21	69	44
Hollanda	112	6	20	12	6	12	29	25
ABD	11	21	20	20	16	8	20	19
İngiltere	37	19	13	15	8	11	16	16
İtalya	15	4	1	1	4	8	4	2
Mısır	6	5	20	10	3	1	13	5
Diğer	45	12	9	19	45	24	50	10

Kaynak: Galip Bahtiyar Göker, *Afyon'un Türkiye'de İstihsalatı*, s.39.

Tabloda yer alan verilere göre Türkiye'nin Afyon ihraç ettiği ilk dört ülke arasında sırasıyla Fransa, Almanya, Hollanda ve ABD yer almaktadır. Savaştan yeni çıkan ve Osmanlı'dan aldığı ağır ekonomik miras içinde yer alan Türkiye Cumhuriyeti için bu dönemde afyon satışından elde edilen gelirler önemli bir yere sahipti.⁴⁹⁸

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce afyon ve diğer uyuşturucu maddelerle mücadele kapsamında uluslararası alanda birçok çalışma yürütülmüş ve bu çalışmaların yürütülmesi için de Milletler Cemiyeti bir merkez haline getirilmiştir. Afyon ve diğer uyuşturucu maddelerin ticaretine ilişkin belirlenen anlaşmaya uyulup uyulmadığının denetimi de Milletler Cemiyeti'ne verilerek 15 Aralık 1920'de "Afyon ve Diğer Uyuşturucu Maddelerin Kaçakçılığı Danışma Komitesi" adlı bir organ kurulmuştur.⁴⁹⁹

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye, afyon üretimi ve ticaretine yönelik uluslararası sınırlama çağrılarına mesafeli yaklaşmıştır. Özellikle Lozan sonrası dönemde, Lahey Sözleşmesi gibi anlaşmaların onaylanması yönündeki taahhütler yerine getirilmemiş; afyonun yasa dışı yollarla işlenerek morfin ve eroine dönüştürülmesi ile bu maddelerin bağımlılık yapıcı etkileri kamuoyunda yeterince karşılık bulmamıştır. Bu tavır, büyük ölçüde ekonomik zorunluluklardan kaynaklanmaktaydı. Ağır savaş

⁴⁹⁸ Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş, Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, s. 39.

⁴⁹⁹ WW.Willoughby, *Opium As an International Problem: The Geneva Conferences*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1925, s.5; Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş, Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, s. 61.

koşullarından çıkan Türkiye, sınırlı sanayi altyapısı ve ithalata dayalı ticaret yapısı nedeniyle, gelir getirici tarım ürünlerine yönelmişti. Bu bağlamda, yüksek getirisi ve dış talebiyle öne çıkan afyon, dış ticaret dengesini sağlamada önemli bir araç olarak görülmüştür.⁵⁰⁰

Türkiye’de ise haşhaş tarımı 1933 yılına kadar serbest olarak yapılmıştı. 1932 yılının aralık ayında Atatürk’ün başkanlık ettiği Bakanlar Kurulu toplantısında alınan karara göre Türkiye, uyuşturucu maddeler hakkındaki 1912 Lahey sözleşmesi, 1925 ve 1931 Cenevre sözleşmelerine katılma kararını almıştır. Daha sonra kanunlaştırılan ve hazırlanan bir tasarıya uygun olarak bütün özel fabrikalar kapatılarak uyuşturucu madde yapımında kullanılan bitki ekimi sınırlandırılmış ve denetim altına alınmıştır. Uyuşturucu madde üretim ve tüketimi devlet tekeline alınmıştır.⁵⁰¹ Fakat uyuşturucu madde kaçakçılığın zamanla artması nedeniyle ABD ile olan ilişkiler tekrar hassaslaşmış, Adnan Menderes’in 1958 yılında ABD ziyareti sırasında ABD’ye Türkiye’den önemli miktarlarda kaçak uyuşturucu girdiği ifade edilerek haşhaş ekiminin yasaklanması resmen istenmiştir. Alınacak önlemlerle üreticiyi kızdırmadan kaçakçılığı engelleyebileceğini ve aynı zamanda seçim döneminde afyon üreticisinin oylarına da ihtiyaç bulunduğunu düşünen Menderes ise bu isteği geri çevirmiştir.⁵⁰²

ABD, Türkiye’nin afyon meselesinde etkili önlemler alması için iş birliği çağrılarını yenilemekte ısrarcı davranıyordu. 1965 yılında iktidara gelen AP genel başkanı Demirel’in kurduğu hükümet “Uyuşturucu Maddelere Dair 1961 Tek Sözleşmesi’ne”⁵⁰³ Türkiye’nin taraf olmasına ve sözleşme yürürlüğe girmesine karşın Türkiye’nin atmış olduğu bu olumlu adımlar yeterli gelmiyor, ABD yönetimi ise Türkiye’nin taraf olduğu sözleşmenin hükümlerini tam anlamıyla uygulamadığını iddia ediyordu. 1970’lere gelindiğinde ise ABD, Türkiye’nin attığı olumlu adımlara rağmen

⁵⁰⁰ F. Cengiz Erдің, *Overdose Türkiye, Türkiye’de Eroin Kaçakçılığı, Bağımlılığı ve Politikalar*, İletişim, İstanbul, 2004, s.52-53.

⁵⁰¹ Ayhan Songar, *Haşhaş Meselesi ve Türkiye*, Hareket Yayınları, İstanbul, 1974, s.43-44.

⁵⁰² Mehmet Ali Kağıtçı, *Afyon: Yurdumuza Has Eşsiz Cevher Mahsulümüzü Kurtarma Savaşımız*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1977, s.13; Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş, Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, s. 86.

⁵⁰³ T.C. Resmî Gazete, “Uyuşturucu Maddelere Dair 1961 Tek Sözleşmesine Dair Kararname”, 12 Mayıs 1967, Sayı:12596, s.2.

hiçbir önlemin afyon üretimini tamamen yasaklamak kadar etkili olamayacağını savunuyor ve bu yönde baskı uygulamaya devam ediyordu.⁵⁰⁴

Gazeteci Aytunç Altındal, bu konuda “Haşhaş ve Emperyalizm arasında var olduğunu kabul ettiğimiz doğrudan bağlantıyı sergileyebilmek için ilkin 12 Mart’a (1971) ve bununla birlikte Türkiye’nin içine itildiği dönemin tarihsel, toplumsal, siyasi ve iktisadi ortamına bakmamız gerekmektedir” demektedir. Altındal, 12 Mart’a bakılma nedenini Türkiye’de gerek kamuoyunun gerekse devrimci-demokrat kesimin ulusal ve uluslararası alanda haşhaş bitkisinin taşıdığı öneme gecikmeli olarak 12 Mart’tan sonra farkına varabildiklerini ifade etmektedir.⁵⁰⁵

12 Mart 1971 muhtırası ile Demirel başkanlığındaki hükümet istifa etmiş, yeni hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı Sunay tarafından CHP Milletvekili Nihat Erim’e verilmiştir. ABD, Erim Hükümeti döneminde de Türkiye’den kaçak afyon çıkışının önlenemediğine dair dikkat çekerek bu sorunun tek çözüm yolunun afyon üretiminin tamamen yasaklanması gerektiği ısrarla vurguluyordu. Haşhaş üretimi tamamen kısıtlanmadan önce hükümet, bakanlar kurulunda aldığı karara göre 1971 yılı mahsulü afyon iç alım fiyatlarına %66 oranında zam yapmıştır. Bu yolla afyon üreticisinin kaçakçılar yerine devleti tercih edeceği düşünülmüştür.⁵⁰⁶ 1970’li yıllarda ABD’nin Türkiye’ye yönelik haşhaş ekimi konusundaki eleştirileri, haşhaştan elde edilen ham afyonun yasa dışı yollarla işlenerek eroine dönüştürülmesi ve bu eroinin büyük ölçüde Amerikan pazarına ulaşmasıyla ilişkilidir. ABD’li yetkililer bu dönemde ülkelerinde hızla artan eroin bağımlılığının önemli bir kısmını Türkiye menşeli afyona bağlamış ve bu durumu ciddi bir uluslararası sorun hâline getirmiştir.

Erim Hükümeti’nin bu son çabası da ABD yönetimini memnun etmemiştir. ABD Başkanı Nixon, 14 Haziran 1971’de Meksika, Fransa, Tayland, Vietnam ve Türkiye’nin Büyükelçileri ile Beyaz Sarayda gerçekleştirdiği görüşmede uyuşturucu maddelerin tamamen ortadan kaldırılmasının dış politikada ABD’nin önceliği olduğunu dile getirmiştir. Aynı zamanda Türk Büyükelçisine hitabende Türkiye’nin afyon üretimini durdurma kararı alması durumunda ABD tarafından gerek askeri gerek ekonomik

⁵⁰⁴ Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş, Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, s. 86-89.

⁵⁰⁵ Aytunç Altındal, *Haşhaş ve Emperyalizm*, Destek Yayınları, İstanbul, 2023, s.19.

⁵⁰⁶ Ankara, “Afyon Alım Fiyatlarına Yüzde 66 Zam Yapıldı”, *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1971, s.1,7.

yardımla Türkiye'nin destekleneceği belirtilerek Türkiye'ye 35 milyon dolar vermeyi düşündüklerini eklemiştir.⁵⁰⁷

30 Haziran 1971 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanan kararname ile Nihat Erim, Türkiye'de afyon ekimini yasaklamıştır. Kararnamede 1971 yılı sonbahar devresinden itibaren Denizli, Uşak ve Konya ilinin Akşehir, Ilgın, Beyşehir ve Doğanhisar ilçelerinde, 1972 yılı sonbahar devresinden itibaren ise Afyon, Kütahya, Burdur ve Isparta illerinde haşhaş ekimi ve afyon üretimi kesin olarak yasaklanmıştır. Aynı zamanda haşhaş ekimi ve üretimi yasaklanan bu 7 ildeki ekicilere Toprak Mahsulleri Ofisine teslim ettikleri afyon ürünleri ile diğer yan haşhaş ürünleri esas alınarak gelirlerinde bir zarara uğramamalarını sağlayacak şekilde uygun bir tazminat verilmesi de kararlaştırılmıştır.⁵⁰⁸

Tablo 3.2 Dünya ve Türkiye'deki Kanuni Haşhaş ve Afyon Üretimi (1960-1972)

Yıl	Dünya'da toplam afyon üretimi kg.	İl Sayısı	Haşhaş ekimi (hektar)	Devlet İstatistik Enstitüsüne göre Afyon üretimi (kg)	Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Maddeler Bültenine Göre	
					Afyon Üretimi (kg)	Dünya Üretiminde Katkımız (%)
1960	1.498.443	42	42.000	368.000	365.195	24.4
1961	1.255.134	35	202.000	202.000	172.490	13.7
1962	1.144.862	25	36.000	300.000	310.592	21.5
1963	1.170.866	25	38.000	265.000	287.233	24.5
1964	939.672	25	28.000	85.000	82.882	8.8
1965	753.977	16	22.300	83.000	85.750	10.3
1966	671.046	19	24.000	130.000	138.806	18.7

⁵⁰⁷ James Spain, *American Diplomacy in Turkey, Memoirs of an Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary*, Praeger, Newyork, 1984, s.298.

⁵⁰⁸ T.C. Resmî Gazete, "1972 Sonbahar Devresinden İtibaren Haşhaş Ekimi ve Afyon Üretimini Yasaklanacağı Hakkında Kararname", 30 Haziran 1971, Sayı:13881, s.5.

Tablo 3.2 Dünya ve Türkiye’deki Kanuni Haşhaş ve Afyon Üretimi (1960-1972)
(devamı)

1967	661.617	21	20.600	90.000	114.963	15.8
1968	814.585	11	13.000	125.000	122.158	13.6
1969	1.218.668	11	12.936	127.000	116.977	9.6
1970	1.156.911	9	10.028	60.000	51.178	4.4
1971	1.388.129	7-4	13.374	148.800	133.927	9.6
1972	...	0	...	74.700	...	...

Kaynak: Ayhan Songar, *Haşhaş Meselesi ve Türkiye*, s.71-72.

Tablo 3.2’de 1960-1972 yıllarına ait Dünya’da ve Türkiye’de gerçekleşen haşhaş ekimi ve afyon üretimine ait Devlet İstatistik Enstitüsünün ve Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Maddeler Bülteninin rakamları karşılaştırılmaktadır. Tablo’da yer alan verilere göre 1971 yılında dünyada üretilen afyon miktarı 1.388.129 kg’dır. Türkiye’de ise 13.374 hektar haşhaş ekimi için kullanılmış ve 148.800 kg afyon elde edilmiştir. Tabloda yer alan veriler doğrultusunda Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Maddeler Bültenine göre 1971 yılında Türkiye’nin Dünya afyon üretimine katkısı sadece % 9.6’dır.

Erim afyon ekimini yasakladığı zaman Türkiye önemli bir buhranın içindeydi. Sıkıyönetim ilan edilmiş, Cumhuriyetin temeline karşı ileri olduğu sürülen birçok problemin çözümü için radikal kararlar alınmasına geçilmişti. Türkiye’deki meşru güvenlik kuvvetlerinin ülkeyi çatışmalardan kurtarıp kurtaramayacağının tartışması yapılıyordu. Değil afyon üreticisinin, hiçbir siyasi partinin ya da teşkilatın sesi çıkamıyordu. Erim’in kararı ise en yakın mesai arkadaşları tarafından uygulanırken kafalarda ise bu kararın karşılığı Amerika’dan gelecek 500 milyon dolar civarında yardımın hayalleri vardı.⁵⁰⁹

Altındal’ın ifade ettiği gibi, Türkiye’de haşhaş üretimini yasaklayarak Amerikan gençliğini kurtardığını düşünen Nihat Erim, alınan bu karar nedeniyle Türk köylüsünün uğrayacağı zararların matematiğini değerlendirememiştir. Altındal’a göre dünyanın

⁵⁰⁹ “Afyon – Erim’in Günahı”, *Yankı*, Sayı 158, (25-31 Mart 1974), s.7.

hiçbir yerinde böyle bir anlaşma yapılmamıştır. Çünkü Erim, önce haşhaş ekiminin yasaklanması için karar çıkartmış sonrasında ABD’den alınacak tazminat için masa başına oturmuştur.⁵¹⁰

Erim’in vefatından sonra yayınlanan “Nihat Erim Günlükler 1925-1979” başlıklı çalışma içerisinde Ecevit’in Başbakanlığı döneminde Kontenjan Senatörü Nihat Erim ile yapmış olduğu bir görüşmede haşhaşın neden yasaklandığına dair dikkat çekici açıklamalar yer almıştır. Bu konuda Erim;

“Ben Haşhaşı Amerika’nın baskısı ile yasaklamadım. Eğer Türkiye’nin menfaatine aykırı görseydim, kabul etmez çekilirdim. Fakat hiçbir Amerikan isteği olmadan I. Erim hükümeti programına bilinen haşhaşla ilgili cümleyi koydum. Ancak biz güvenoyu aldıktan sonra ilk defa A. Karaosmanoğlu ile konuştum. Büyükelçi Mr. Handley teşekkürlerini söyledi. Türkiye’nin bu davranışından memnun kaldıklarını söyledi. Bizde bu fedakarlığa katkıda bulunalım dedi. Ben Amerika’nın uyuşturucu madde alışkanlığından ne kadar acı duyduğunu biliyordum. Bundan Türkiye lehine faydalanmak istedim. Türk haşhaş ekimine daha iyi, daha üstün bir geliri başka bitkilerden veya işlerden sağlamak istedim. O bölgeye modern tarım tekniğini Amerikan-Türk uzmanlarının birlikte yapacakları projelerle sokmak istedim. Sonra bu bölgeyi pilot bölge olarak kullanıp bütün Türkiye’ye yaymak istedim. Amerika Başkanı Mr. Nixon’a bunu teklif ettim. Olumlu cevap geldi. Yatırım miktarı bu projelerle ortaya çıkınca Amerika onu da temin için taahhüde girdi...” demektedir.⁵¹¹

Yıllara yaygın bir şekilde Türkiye’ye yapılan dış baskılar ve imzalanan uluslararası sözleşmeler doğrultusunda çıkan kanunlar ile haşhaş ekimi 42 ilden 35’e, daha sonra 27’ye, 16’ya, 7’ye ve 4’e düşürülmüştü. 1972’nin sonbaharında da haşhaş ekimi yapan kalmamıştı. 1972 Eylül’ünde Afyonlu haşhaş ekicisi Bekir Çingil, Daily Telegraph gazetesinin gerçekleştirdiği bir röportajda “Bu hükümettekilere çok söyleyecek söz var... Amerika kendilerine ne yap derse onu yapıyorlar. Zengin Amerikalılar burada fakir halkın ekmeğiyle oynuyorlar” diyordu. Amerika haşhaş ekiminin yasaklanmasına karşılık Türkiye’ye 35 milyon dolar verdi. Bunun 15 milyon doları haşhaş ekimi yapan çiftçiye verilecek tazminattı. Kalan meblağ ise haşhaş ekiminin yasaklandığı bölgelere yatırım olarak sağlanacaktı. Fakat o güne kadar 225 milyon liralık tazminat için sadece 110 milyon liralık kısmı üreticiye ödenmişti. Gerçekleştirilen yatırımlar için ortaya konan net bir rakam yoktu. Sadece ayçiçeği,

⁵¹⁰ Aytunç Altındal, *Haşhaş ve Emperyalizm*, s.227.

⁵¹¹ Ahmet Demirel (hızl), *Nihat Erim Günlükler 1925-1979*, s.1112.

mera-yem bitkileri ve hayvancılığı geliştirme gibi bazı projelere dair uygulamalar yapıldığı bilinmekteydi.⁵¹²

Sonuç olarak Erim hükümeti 1972 Haziran'ında yasakladığı haşhaş ekimi sonrası, çiftçilerin zararının karşılanacağını ve kısa süre içerisinde haşhaş yerine yeni ürünler geliştirileceğini belirtmesine rağmen ABD'den çiftçinin uğradığı zararın ve geliştirilmesi düşünülen projelerin tutarının çok altında bir yardım alınca belirlenen hedeflere ulaşmak mümkün olmamıştır. Haşhaş ekicisine verilen sözlerin yerine getirilememiş olması üreticinin tepkisine neden olmuş kısacası haşhaş ekim yasağının o günkü şartlar altında devamının anlamsız olduğu yönünde kamuoyunda bir kanaat uyanmıştır.⁵¹³

Erim'in karar verdiği günler halkoyunun önemsenmediği günlerdi. Bu günlerde sesleri solukları çıkmayan siyasi partiler, seçim öncesi birleşmişlerdir. İktidara gelen yasağı kaldıracaklardı. Bu görev Ecevit'e düştü ama Feyzioğlu'ndan Demirel'e, Bozbeyli'den Türkeş'e kadar herkes "Yasak Kalkmalı" dedi.⁵¹⁴ Aradan bir yıl geçmiş, 1973 seçimleri propagandası ile haşhaş ekicisinin ümitleri yeniden tazelenmişti. Seçim sürecinde bölgeye gelen her üreticinin vaadi haşhaş ekiminin serbest bırakılacağı yönündeydi. CHP-MSP koalisyon hükümetinin protokolünde ve programında ise haşhaş ekimi için çok açık ifadeler kullanılmamış bu konuda gerekli tedbirin alınacağı yönünde açıklamalar ile yetinilmiştir.⁵¹⁵ Ziraat ve Kimya Mühendisleri yayınladıkları ortak bildiride, haşhaş ekiminin devlet kontrolünde yapılmasını ve afyon alkaloitleri fabrikasının en kısa zamanda kurulmasını talep etmişler, başka ülkelerin haşhaş ekimini sürdürdüklerini dile getirerek Türkiye'de devam eden ekim yasağının kaldırılması gerektiğini dile getirmişlerdir.⁵¹⁶

Millet Meclisi oturumlarında hükümet programı üzerine yapılan görüşmelerde bu konuda eleştirilerin açıkça yapıldığı görülmektedir.⁵¹⁷ Cumhuriyet Senatosu Denizli Üyesi Hüseyin Atmaca, programda yer alan fakat açıklığa kavuşturulmasını istediği konulardan birinin haşhaş ekimi olduğunu vurgulayarak CHP'nin seçim bildirgesinde

⁵¹² "Haşhaş-Amerika İzin Verecek mi? ", *Yankı*, Sayı 152, (11-17 Şubat 1974), s.15-16.

⁵¹³ Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş, Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, s. 131.

⁵¹⁴ "Afyon – Erim'in Günahı", *Yankı*, Sayı 158, (25-31 Mart 1974), s.4.

⁵¹⁵ İrfan Neziroğlu (hızl) ve Tuncer Yılmaz (hızl), *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt 1*, s.584.

⁵¹⁶ Ankara, "Ziraat ve Kimya Mühendisleri", *Milliyet*, 09 Haziran 1974, s.1,11.

⁵¹⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 1, Birleşim 36, Dönem 4, 04.02.1974, s. 387,423,446.

“Uluslararası kaygıları tatmin edecek etkin bir kontrol sistemi altında haşhaş ekimini düzenleme” vaadinde bulunduğunu dile getirmiştir. MSP ve CHP sözcülerinin de seçim propagandaları sırasında haşhaş ekiminin tekrar serbest bırakılacağına dair açık taahhütlerde bulunduklarını buna rağmen programda “Haşhaş üreticilerinin mağdur durumlarına son verici çözüm yolları süratle bulunup uygulanacaktır” ifadesinin yüzeyselliği ve yuvarlaklığı yansıttığını hatta sayın Erim’inde Amerika dönüşü haşhaş ekimi yasağını ilan ederken buna benzer ifadeler kullandığını söylemiştir. Atmaca, DP olarak görüşümüz dünya sağlığını da göz önüne alarak devlet kontrolü altında haşhaş ekiminin serbest bırakılması, fakat ekimin ve sınai işlemlerin devlet tarafından yapılmasıdır demektedir. CGP adına söz alan Turhan Feyzioğlu ise haşhaş konusunun çok huzursuz olduğunu söyleyerek sorunun sorulmuş olmasına rağmen köylüye haşhaş ektirecek misiniz? ya da köylüye haşhaş ektirmeyecek misiniz? sorusunu tekrar soralım demiştir. “Köylü vatandaşın sorduğu bu. İstanbul ve Ankara’da vatandaş domatesi kaç yiyeceğim diye soruyor, ayakkabıyı 45 liraya giyecek miyim diye bekliyor, haşhaş ekecek miyim diye bekliyor. Afyon’da bu vaadi dinlemiş vatandaş” demektedir. Bunun cevabını yuvarlak sözlerden uzak söylemenin zamanı ve günüdür diyerek yanıt beklemektedir. AP grubu adına Süleyman Demirel ise koalisyonu teşkil eden her iki partinin de bildiğimiz kadarıyla haşhaş ekimine müsaade edeceklerine dair halka verilmiş sözleri olduğunu, fakat programda yer alan ibareden hiçbir şey anlaşılmadığı, bu nedenle seçim öncesinde vaat ettikleri gibi haşhaş ekimine hükümet müsaade edecek mi etmeyecek mi? sorusuna gayet kısa ve açık bir cevap verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁵¹⁸

Hükümet programı üzerine yöneltilen sorulara açıklamada bulunan Başbakan Bülent Ecevit, bu hususta da bir açıklama yapmıştır. Ecevit bu konuda;

“Değerli arkadaşlarım, Haşhaşta ne yapacaklar? Vazih deyimler bulamadık” dedi Sayın Demirel. Kendi bildirgelerini açtık, birkaç defa karıştırdık, tek bir cümleye rastlamadık. Ama seçim kampanyası sırasında “Kanunu değiştirerek haşhaş ekimine müsaade edeceğiz” diye söylediler. Halbuki mesele kanunla halledilecek değil, kararname ile halledilecek mesele idi. Niçin öyle dediler? Çünkü Hükümet kendi ellerinde idi, bunu yapabilecek bakanlar kendi bakanları idi. Kendileri resmen Hükümette olmasalar bile fiilen Hükümette idiler. Onun için kararname ile yapabilirlerdi. Bunu halktan saklamak üzere, “Kanunu değiştireceğiz” dediler. Biz başından beri yazılı metinlerimizde ne söylüyorsak, o mealde, o çerçeve içerisinde kalıyoruz. İktidara geldik, güvenoyu aldıktan sonra

⁵¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 1, Birleşim 36, Dönem 4, 04.02.1974, s. 387,423,446.

*verirseniz, ilk inceleyeceğimiz meselelerden birisi olacaktır. İnceleyeceğimiz sözü bile doğru değil, şimdiden konuyu incelemeye başladım. Bu konuda her şeyden önce Türkiye'nin ve Türk köylüsü nüün yararını düşüneceğiz. Geçen gün bazı bilim adamlarının açıkladığı bir acı gerçek; Türkiye'deki haşhaş tohumu 3-4 bin yıl içinde oluşturulmuş bir tohumdur. Türkiye'yi, ileride bu tohumu başka memleketlerden, ithal etmek durumunda bırakmamak için gerekli her tedbiri alacağız. Haşhaşın yalnız haşhaşını değil, yemeğinde yağını kullanan, ahırında sapını kullanan köylüyü ele - güne muhtaç olmaktan kurtaracağız arkadaşlarım. Bunun için hiç endişe etmeyin.” demektedir.*⁵¹⁹

CHP ve MSP liderlerinin haşhaş yasağını kaldırma hususunda birlikte hareket ediyor olmaları, belki de birbirinden çok farklı görüşte olan bu iki partinin koalisyon kurmalarını sağlayan etkenlerden birini oluşturmuştur. Haşhaş ekimi ve afyon üretiminin yasaklanmış olması Türkiye ekonomisine de ciddi zararlar vermektedir. Tıbbi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Türkiye, morfin ithal etmek zorunda kalmıştı. Özellikle de Türkiye'de haşhaş üretiminin durmuş olması nedeniyle dünya arzında ciddi düşüşler gerçekleşmiş ve ithal edilen morfin pahalıya mal olmaktaydı. Bunların yanında ABD'nin haşhaş ekim yasağı karşılığında haşhaş ekicisine yapılan tazminat ve haşhaş ikame projelerinin yetersizliği de Türk çiftçisinin muhtaç duruma düşmesine neden olmuştu.⁵²⁰

Ecevit hükümetinin haşhaş yasağını kaldırmak için çalışmalara başlamış olması ABD yönetimini endişelendirmekteydi. Amerikan Büyükelçisi, Dışişleri Bakanı Güneş'i ziyaret ederek haşhaş konusunda görüşlerini açıklamıştır. Büyükelçi William Macomber, yaptığı görüşmede Türkiye'de haşhaş üretimi yasaklandığından beri New York'ta eroin fiyatlarının bir misli arttığını, bu nedenle eroin kullanan kişi sayısının azaldığını belirtmiştir. Yasağın yan etkilerinden birinin de tedaviye muhtaç eroinman sayılarının artmış olduğunu dile getiren Macomber, Türk afyonundan yapılan eroinin daha temiz kaliteli olduğunu, oysa öteki kaynaklardan gelen eroinin kötü ve düşük kaliteli olduğunu dile getirerek kötü kalite eroinin buna alışanları hasta ettiğini belirtmiştir.⁵²¹

Haşhaş konusu Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni sorunlar yaratacak gibi duruyordu. Türk hükümeti bu alanda yürüteceği politikayı Vaşington'a diplomatik yollarla açıklayarak anlayış sağlamaya çalışmaktaydı fakat Amerikan Temsilciler

⁵¹⁹ İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz (hızl), *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1*, s.811-812.

⁵²⁰ Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş, Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, s. 134-135.

⁵²¹ Ankara, “Denetim Altında Haşhaş Ekimi Önerildi”, *Milliyet*, 15 Şubat 1974, s.1,11.

Meclisinin bazı üyeleri, konuyu diplomatik düzeyin dışına taşıran girişimlerde bulunmaktaydılar. Diğer taraftan Dışışleri Bakanı Güneş'in televizyon konuşmasında belirttiği gibi afyon yasağı kararından Türk ekonomisi de olumsuz yönde etkilenmeye başlamıştı. Üretimin durdurulması nedeniyle Türkiye dünya ilaç endüstrisine sattığı afyonun gelirinden de yoksun kalmıştı. Bu yüzden beliren boşluk Hindistan'da haşhaş ekimini geliştirmek ve çoğaltmakla sonuçlanmış, Türkiye'ye ait bir gelir bu nedenle başka bir ülkeye geçmiştir. Dışışleri Bakanı Güneş, bu durumun açık bir adaletsizlik yarattığını dile getirmiştir. Hükümet haşhaş konusunda ne yapacağını belirlemiş, bu konuda Dışışleri Bakanı Turan Güneş basına verdiği açıklamada konuyu Amerikan hükümetiyle yeniden ele alarak görüşeceklerini belirtmiştir. 1967-70 yılları arasında seçimin yaklaşması nedeniyle Amerikan parlamento mensupları "Uyuşturucunun yüzde 80'i Türkiye'den geliyor, ekim yasaklatılsın" diyerek baskı uyguluyorlar ve 70'e yakın kanun teklifi vermişlerdi. CHP-MSP koalisyon hükümetinin kurulduğu dönemde ise Amerika'da seçim ortamının olmayışı, yapılacak görüşmelerde lehte bir faktör olmalıydı.⁵²²

Dönemin Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı Dr. Avni Başdoğan ile yapılan bir röportajda "Amerika'nın ülkesine giren uyuşturucu maddenin yüzde 80 oranında Türkiye'den geldiği, ekimin yasaklanmasıyla ülkesinin sorununun çözümleneceği" tezi ile alakalı görüşülmüştür. Başdoğan'ın bu konudaki açıklamaları dikkat çekicidir. Başdoğan, Amerika'nın öncelikle kendi ülkesinde tedbir alması gerekirken başka ülkelerdeki ekimi yasaklatmasının kasıtlı olduğu, dışarıdan afyon esasına dayanan uyuşturucu maddenin akışını kesmeye çalışırken diğer taraftan kendi ülkesinde sentetik uyuşturucu maddeler sanayisini ve üretimini geliştirmeye çalıştığını ifade etmiştir. Bu hususu veriler ile açıklayan Başdoğan, "1960-71 yılları arasında toplam sentetik uyuşturucu madde üretimi 318.860 kilo iken aynı dönemde tüketim ise, 208.731 kilodur. Kısacası üretimin 65.46'sı. Bu miktarın 144.754 kilosu Amerika'ca üretilmiştir. 126.653 kilosu da yine Amerika tarafından tüketilmiştir. Kısacası Amerika'nın tüketim oranının üzerinde sentetik uyuşturucu madde üretimi vardır. Aradaki büyük fark, hukuk dışı yollarla tüketime aktarılmakta, bu suretle önemli gelirler elde etmektedirler. Amerika önce kendi ülkesinde sentetik uyuşturucu madde sanayisini önleyici tedbirler almaktadır" demektedir. Aynı zamanda Haşhaş ekimi hususunda Türkiye için öneriniz

⁵²² "Haşhaş ve Türk-Amerikan İlişkileri ", *Milliyet*, 15 Mart 1974, s.1,11.

ne olur? sorusuna da haşhaş ekiminin devlet kontrolünde yapılmasının sağlanmasını, en kısa zamanda da afyon alkaloidleri fabrikasının kurulması gerektiğini dile getirmiştir. Özellikle tıp ve askerî açıdan vazgeçilmez maddeler olan morfin, kodein, morfin ve türevleri gibi ürünleri üreterek ihtiyaçlarımızı karşılamak ve bağımsız ilaç sanayimizi kurmak önemlidir. Ülkemizde teknoloji ve teknik eleman gücü açısından imkanlara sahiptir demektedir. Bu yüzden toprak ve iklim özelliğimize bağlı olarak haşhaşta çeşitlilik gösterdiği için haşhaş popülasyonunun dejenere olmasına fırsat vermeden Tarım Bakanlığına bağlı araştırma enstitülerinde genetik stoklarının yapılması gerektiğine dair ciddi önerilerde bulunmuştur.⁵²³

Devlet Bakanı Orhan Eyüboğlu ise CHP bünyesinde kurulan komisyon tarafından haşhaş ekimi için hükümete sunulan raporun en kısa zamanda bakanlar kurulu tarafından ele alınacağını ve bir kararname ile ekim izninin verileceğini bildirmiştir. Şimdilik 4-7 ilde ekimin yapılacağını söyleyen Eyüboğlu, kaçakçılık için tedbir alınacağını, bir tarlada eksik kozalağın görülmesi halinde çevredeki bütün köylerin ekiminin yasaklanacağını belirtmiştir.⁵²⁴

Ecevit'in ifade ettiği üzere, afyon Vietnam savaşı zamanında ve sonrasında Amerikan askerleri ve gençleri arasında yaygınlaşmıştı. Bu kullanımın artmasının sebebi olarak ABD Türkiye'yi sorumlu tutmaktaydı. Bu anlamda ülkeye giren kaçak afyonun %80'nin Türkiye'den kaynaklandığını dile getiriyordu. Bu gerçek dışı savla ABD, kamuoyunu yanıltmış, yıllarca bile bile aldatmıştır. Halbuki kaçak afyon piyasasında Türkiye'nin payı küçük iken dünya ilaç piyasasında ise Türkiye'nin kolay kolay doldurulamayacak bir yeri bulunmaktaydı.⁵²⁵

Türkiye'de 1969-1970 yılları arasında toplam 9 ilde 10.028 hektar haşhaş ekimi için kullanılmış ve toplam 60 ton afyon elde edilmiştir. 1970-1971 yılları arasında 7 ilde 13.374 hektar haşhaş ekimi için kullanılmış ve toplam 149 ton afyon elde edilmiştir. 1971-1972 yılları arasında ise 4 ilde 6.383 hektar haşhaş ekimi için kullanılmış ve toplam 75 ton afyon elde edilmiştir. ABD Federal Narkotik Bürosu, 1968 yılında dünyada kaçak afyon üretimi 1300 ton civarında olduğunu ve bu rakamın gittikçe arttığını ifade etmektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin her yıl 100 ton kadar kaçak

⁵²³ "Afyon Üretilmeli...", *Yankı*, Sayı 152, (11-17 Şubat 1974), s.17.

⁵²⁴ Ankara Cumhuriyet Bürosu, "Bakan Eyüboğlu: Haşhaş Ekimine Süratle Başlanacak", *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1974, s.1,7.

⁵²⁵ Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş, Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, s. 11.

afyonu dünya pazarlarına çıkardığı ve ABD'ye giren kaçak eroin miktarının %80'ninin Türkiye menşeli olduğuna dair iddiası vardır. Bu doğrultuda Türkiye'nin her yıl ürettiği afyon miktarına bakıldığında, Türkiye'nin her yıl piyasaya kaçak eroin sevki sağlayabilmesi için bütün afyon ürünü hatta üzerine ilaveler yaparak kaçakçılara ulaştırmak durumunda kalacağı açıkça görülmektedir.⁵²⁶

Haşhaş ekiminin yasaklı olması nedeniyle de Tarım Bakanlığı, haşhaş ekim bölgelerinde hayvancılığı geliştirme projesi hazırlamış bu proje doğrultusunda bölgelerde hayvancılığı geliştirmek için Ziraat Müdürlüklerine boğa gönderiminde bulunmuştur. Örneğin Uşak Teknik Ziraat Müdürlüğüne 20 boğa göndermiş, boğaların bakım ve barınakları için Teknik Ziraat Müdürlüğü'nü görevlendirmiştir. Böylelikle boğaların bakımı ile ilgili bazı bilgilerin köylülere verilmesi planlanmaktadır.⁵²⁷

Haşhaş ekimi bölgeleri için hazırlanmış proje uygulamaları devam ederken beklenen açıklama Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanı Korkut Özal'dan gelmişti. Korkut Özal, eldeki iyi vasıflı tohumların çimleme gücünü korumak adına devlete ait deneme ve üretme istasyonlarında haşhaş tohumu ekileceğini açıklamış ve Bakanlıkça gerekli talimatın verildiğini bildirmiştir. Diğer taraftan yurt genelinde haşhaş ekiminin yasaklanmasından dolayı ortaya çıkan problemlerin, hükümet programında belirtilen esaslar doğrultusunda çözümü için başlatılan çalışmaların sonuna gelindiğini ve yakın bir zamanda bu konudaki icraatın çerçevesi ve esaslarının kamuoyuna sunulacağını belirtmiştir.⁵²⁸ Beklenen gün gelmiş, Afyon'da 20 kilometre mesafede yer alan deneme ve üretme istasyonunda afyon tohumları çimlemeye bırakılmıştır.⁵²⁹

CHP-MSP hükümetinin haşhaş ekimine dair yasak kararını gözden geçireceğini açıklaması, bu konuda ABD ile görüşmeler yapılacağını bildirilmesi ve son olarak Tarım Bakanı Korkut Özal'ın verdiği bir demeçte haşhaş ekimine önümüzdeki dönemde başlanacağını söylemesi ABD kongresinde ilk yankıları yaratmaya başlamıştır. Amerikalı Senatör James Buckley, Vaşington'da bir demeç vererek Türk hükümetinin

⁵²⁶ Ayhan Songar, *Haşhaş Meselesi ve Türkiye*, s.49-50,65-67.

⁵²⁷ Uşak, "Haşhaş Ekimi Yasaklanınca", *Millî Gazete*, 09 Mart 1974, s.1.

⁵²⁸ Ankara, "Haşhaş Tohumu Ekimi Yapılacağı Açıklandı", *Millî Gazete*, 10 Mart 1974, s.1,7.

⁵²⁹ Eskişehir, "Haşhaş Geldi Hoş Geldi", *Millî Gazete*, 30 Mart 1974, s.1,7.

haşhaş ekimine yeniden izin vermesi durumunda ABD'nin Türkiye'ye yapmakta olduğu tüm ekonomik yardımı kesmesini önereceğini açıklamıştır.⁵³⁰

Hükümetin kararı “Türk tohumu vasfını kaybetmeden devlet çiftliklerinde ekilmeli” olunca Amerikan elçiliğini Ankara’da telaş almıştır. Davetsiz Lester Lionel Wolff ve Charles Rangel’in zamansız ziyaretleri ile hava bir kere daha bozulmuştur. İki New York temsilcisi, Türkiye’ye hareketlerinden önce “Ya Türkiye afyon ekiminden vazgeçer ya da Türkiye’ye verilen 250 Milyon dolarlık kalkınma bankası kredisi ile her yıl verilen 140 milyon dolarlık askeri yardım kestirilir” dediler.⁵³¹

Türkiye’ye gelerek Dışışleri Bakanı Turan Güneş ile görüşmelerini tamamlayan ve haşhaş ekim bölgelerinde araştırmalarını yapan Charles Rangel ile Lester Lionel Wolff, Türkiye’den ayrılmadan önce gazetecilerin sorularını yanıtlamışlardır. Rangel ve Wolff, Türkiye’de çiftçiler arasındaki huzursuzluğun, Amerika’nın verdiği tazminatın köylüye ulaşmaması nedeniyle yaşandığını, bugüne kadar verilen 35 milyonun sadece 15 milyonunun dağıtılmış görüldüğünü, ancak bu paranın tek kuruşunun bile ekiciye ulaşmadığını ifade etmiştir. Rangel ve Wolff, “Buraya Niçin Geldiniz?” sorusuna ise “İddia edildiği gibi, tehdit etmeye değil. Türk hükümetinin geleceğe planlarını dinleyip, kendi hükümetimize nakledeceğiz. İki gayemiz var. Birincisi meselenin iç yüzünü ilk ağızdan öğrenmek. Çünkü bize gelen raporlar ve gazete haberleri çok değişik. İkincisi Türk halkının Amerika’nın beyaz zehir yüzünden içine düştüğü problemin ne derece farkında olduğunu anlayıp, onlardan ve Türk hükümetinden anlayış ve yardım istemek. Buraya resmi sıfatla geldik” cevabını vermişlerdir. “Türkiye ekimi durdurdu, ama şimdi Amerika’ya başka yerden eroin gelmeye devam ediyor?” sorusuna ise “Bir defa kalite aynı değil. Sonra Asya yolunu da kapatmak için çalışıyor ve büyük ilerleme kaydediyoruz. Türkiye yeniden ekime başlarsa, her şeye baştan başlamak gerekecek” şeklinde yanıt veren Rangel ve Wolff, “Ekimin durdurulması konusunda Türkiye ile Amerika arasında yazılı bir anlaşma var mı? sorusuna ise “Bir yürütme anlaşması var. Olmasa 36 milyon doları nasıl verirdik?” sorusuyla cevap vermişlerdir. Yasağın Türkiye’de milyonlarca kişiyi ilgilendirdiğini hatırlatan gazetecilere ise “Sadece 80 bin aileyi. Bu da yarım milyon kişi eder. 35 milyon içinden yarım milyon, Türkiye’nin 200

⁵³⁰ Dış Haberler Servisi, “Bir ABD Senatörü Haşhaş Ekimine Başlanırsa Türkiye’ye Tüm Ekonomik Yardımların Kesilmesini İstedi”, *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1974, s.1,7.

⁵³¹ “Afyon- Erim’in Günahı”, *Yankı*, Sayı 158, (25-31 Mart 1974), s.4.

milyonluk Amerika ile ilişkisini etkiliyor” açıklamasında bulunulmuştur. Bir diğer soru “Amerika’da iken ekime başarlarsa Türkiye’ye yardım kesilmeli dediniz mi?” sorusudur. Bu konuda ise “Bir anlaşmaya varılmazsa kesilmeli dedik. Biz çocuklarımız için savaşıyor ve bu savaşta müttefikimiz Türklerden yardım istiyoruz. Bu yardım yapılmazsa, Amerikan milleti “Bakın. Siz Türklere bu kadar yardım yapıyorsunuz, onlar size hiç yapmıyor” demez mi? şeklinde yanıt verilmiştir. Son olarak gazetecilerin “Limitli bir ekime ne dersiniz? sorusuna ise “Bu yarım hamilelik gibi bir söz. Kontrol edemezsiniz. Biz afyon hammaddesi yerine geçecek başka şeyler arıyoruz. Biz buraya sizden problemimize yardım istemeye geldik. Amerikan halkının büyük problemi. Bu sadece bir moral meselesi değil. Amerika’da beyaz zehir suçları diğerlerinin toplamından yüzde 80 daha fazladır. Bu problemin çözümü için bize yardım edecek Türk çiftçisine elimizden gelen her türlü yardımı yapmaya hazırız. Türk çiftçisi için her şeyi yaptığımızı söyleyemem. Çok daha fazlası yapılabilir, yapılmalı. Biz Türk köylüsünün zarar görmesini istemiyoruz. Bizim, kendi milletimizin de zarar görmesini istemiyoruz. Bir çözüm mutlak bulunmalıdır” açıklamasında bulunulmuştur.⁵³²

Haşhaş ekimi yasağının sürdürülmesi konusunda temaslarda bulunan Lester Lionel Wolff, 16 Mart’ta Afyon’da haşhaş ekicilerine hitaben yaptığı konuşmada “Bu işin ticaretiyle uğraşanları cani olarak nitelemiş ve esas suçlularında bunlar olduğunu söylemiştir”.⁵³³ Lester Lionel Wolff ve Charles Rangel ülkelerine döndükten hemen sonra Türkiye’ye yapılan ekonomik ve askeri yardımların durdurulması için çalışmalara başladılar. Bu iki kongre üyesi haşhaş yasağının kaldırılmasının “250 bin Amerikalının daha uyuşturucu bağımlısı olması anlamına geleceğini ifade ediyor bu yüzden haşhaş yasağının kaldırılması girişiminin mutlaka engellenmesi ya da cezalandırılması gerektiğini düşünüyordu”.⁵³⁴

İlaç piyasasında afyon ve afyon ilaçlarının fiyatları hızla artarken, Türkiye’nin ekimi yasaklamasının kaçakçılar açısından sonuçlarını New York Beyaz Zehir Mücadele Komisyonu Müfettişi James G. Kagen şöyle açıklamıştı: “New York’ta afyonlu zehirlerin eksildiği söylenemez. Kalite düştü, fiyat yükseldi, o kadar”. İlaç firmalarına afyon satan tek ülke Hindistan’ın üretimi ise talebi karşılamaktan çok uzaktı.

⁵³² “İki Amerikalı- Yarım Hamilelik Olsa da...”, *Yankı*, Sayı 158, (25-31 Mart 1974), s.6-8.

⁵³³ Ankara (Cumhuriyet Bürosu) “ABD Kongre Üyesi: Haşhaş Konusunda Asıl Suçlu Çok Kazanç İçin Zavallı İnsanları Zehirleyen Cani Aracılarıdır”, *Cumhuriyet*, 17 Mart 1974, s.1.

⁵³⁴ “Poppy Power”, *The Economist*, (13 July 1974), s.49.

İhtiyacının büyük bir oranını Türkiye’den karşılayan İsviçre, Belçika gibi ülkeler karşılaştıkları problemleri Amerikan basınında açıklamaya devam ediyorlar. Türkiye’de haşhaş ekimi yasağının uluslararası anlamda yansıyan olumsuz etkileri her geçen gün artmakta iken, adının açıklanmasını istemeyen Amerika’nın en büyük ilaç yapımcılarından birisinin “Hospital Tribune” gazetesine verdiği demeç, içinde bulunulan kritik durumu ortaya net olarak koymaktaydı. İlaç yapımcısı:

*“Türkiye’de haşhaş ekimini yasaklatmak bir insanın verebileceği en delice karardır. Amerikan Hükümeti bu kararı ile, kanuni pazardaki afyon ürünlerini yok etmekten gayri fayda sağlayamamıştır. Beyaz zehir olarak afyon gene eskisi gibi gangsterler tarafından bulunmakta ve satılmaktadır. Öyle sanıyorum ki, Amerikan Hükümeti girdiği tuzağı fark etmiştir ama nasıl çıkacağını bilmemektedir”*⁵³⁵ demektedir.

1974 sonbaharında 200 bin dönüm araziye kontrollü şekilde haşhaş ekimi yapılmasıyla ilgili Tarım Bakanlığı teklifi görüşülmüş ve teklif Bakanlar Kuruluna sevk edilmiştir. Bakanlıklar arası Ekonomik Kurul’un toplantısı sonrasında haşhaş ekimine yeniden başlanması ve bölgede bir fabrika kurularak afyon ham maddesinden ilaç sanayisine yarayacak alkaloitler imalatını öngören teklif uygun bulunmuştur. Aynı zamanda 1973-74 döneminde haşhaş yasağına uyararak ekim yapmayan çiftçiye de 78 milyon lira dağıtılacaktır.⁵³⁶

ABD’nin Ankara Büyükelçisi Macomber, Dışişleri Bakanı Güneş ile yaptığı görüşmede geçen ay Vaşington’da Amerikan parlamentosu ve hükümet yetkilileri ile yaptığı temasların izlenimlerini anlatmıştır. Türkiye’nin haşhaş ekimine yeniden başlama eğiliminin özellikle Amerikan parlamentosunda büyük bir endişe ve tepki yarattığını, parlamenterlerin bu konuda “Dost ve müttefik bir ülke olan Türkiye’nin karşılıklı istişareye gerek bile görmeden haşhaş ekimine başlama kararı almasının, izahı güç bir tutum şeklinde yorumladıklarını” bildirmiştir.⁵³⁷

Ecevit, haşhaş üretimi yasağının kaldırılmasına dair karara ABD’den sert bir tepki geldiğini, ABD Büyükelçisi Macomber’in ise Ecevit’i ziyareti sırasında kendisine 12 Mart döneminde imzalanan anlaşmayı hatırlatarak ABD’nin onayı olmadan haşhaş ekimi yasağının tek yanlı bir kararla kaldırılamayacağı ve bu durumun devletler arası hukuku açısından yasal olmayacağını ifade ettiğini belirtmektedir. Ecevit ise büyükelçi

⁵³⁵ “Afyon- Geri Tepen Silah”, *Yankı*, Sayı 173, (08-14 Temmuz 1974), s.16.

⁵³⁶ Ankara “Ekonomik Kurul Haşhaş Ekilmesini Uygun Buldu”, *Milliyet*, 21 Mart 1974, s.1.

⁵³⁷ Nilüfer Yalçın, “ABD Elçisi: Haşhaş İçin Kesin Bir Açıklama Yapılmasın”, *Milliyet*, 12 Haziran 1974, s.1.

Macomber’e verdiği yanıtı şu şekilde açıklamaktadır: “Hiçbir bağımsız ülke, topraklarında neyi ekip ekemeyeceğini başka ülkelerle anlaşma konusu yapamaz. Bu o ülke için çok onur kırıcı bir durum olur; o ülkenin egemenlik hakkıyla bağdaşmaz” dedim ve şunları ekledim. “Anlaşmayla ilgili sizin yorumunuzu, izlemenizi açıklamamanızı tavsiye ederim; çünkü ABD yönetiminde böyle bir izlenim bulunduğu duyulması bile Türk kamuoyunda büyük ve haklı tepki uyandırır”.⁵³⁸

Bu konuda Hatipoğlu,

*“Amerika Birleşik Devletleri ne talep ediyorsa kendi şahsi devlet olarak kendi şahsi çıkarlarının gereğini yaparak işlem yaparlar. Yani haşhaş, benim uyuşturucu kullanan kimsem yok, Türk milleti olarak bir kere inanç itibariyle kullanmasına imkân yok. Dolayısıyla biz ufak tefek yanlışlıklar bir kenara uyuşturucu falan satan ufak tefek insanlar bir yana millet olarak devlet olarak haşhaş ekiminin zaten karşısındayız ancak şu var ki Amerika Birleşik Devletleri’nin kendi çıkarları neyi icap ettiriyorsa onun gereğini yapıyor dolayısıyla haşhaşa izin ermiyor. Efendim ve biz o zaman kalkıp haşhaş ekicisini izin verdik. Haşhaş ekmeye devam ettik” demektedir*⁵³⁹.

Askeri darbecilerin 1971 yılında ABD’nin isteği üzerine sonlandırdığı haşhaş ekimi, Tüm baskılara rağmen iktidara gelen I. Ecevit Hükümeti tarafından 1 Temmuz 1974 yılında yeniden serbest bırakılmıştır. Başbakan Ecevit’in başkanlığında saat 17.00’den 19.45’e kadar süren Bakanlar Kurulu toplantısından sonra hükümet sözcüsü Orhan Birgit şu açıklamayı yapmıştır:

“Bakanlar Kurulu, dünya ilaç sanayisinin ihtiyacı ve 90 bin Türk üretici ailesinin durumunu göz önüne alarak Afyon, Burdur, Denizli, Isparta, Kütahya ve Uşak illerinde tamamıyla, Konya ilinin Akşehir, Beyşehir, Doğanhisar ve Ilgın ilçelerinde haşhaş ekimine izin verilmesini kararlaştırmıştır. Bu konuda haşhaşın ekiminin amaçları dışında kullanılmaması için etkin kontrol ve tedbirler alınacaktır. İzin bölgesi dışında ekim yapanlar hakkında yasanın koyduğu ceza müeyyideleri de uygulanacaktır”.⁵⁴⁰

Bu konuda Altındal, “Şu husus hiçbir zaman akıllardan çıkartılmamalıdır ki, haşhaş yasağının kaldırılmasının onuru siyasi partiler ve onların şeflerine değil, Türkiye halkına aittir. Türkiye halkı, haşhaşına sahip çıkmayı başarmıştır” demektedir.⁵⁴¹

1972’de haşhaş ekimini yasaklayan Nihat Erim ise CHP-MSP Koalisyonu döneminde iki konunun ortalığı kapladığını ve bu iki konunun af ile haşhaş olduğunu

⁵³⁸ Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş, Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, s. 12-13.

⁵³⁹ Yasin Hatipoğlu, Eski Cumhurbaşkanı Vekili ve Eski TBMM Başkan Vekili, “Zütların Birlikteliği: CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak – 17 Kasım 1974)” *Konulu Görüşme*, Ankara, 8 Ağustos 2024.

⁵⁴⁰ Ankara (Cumhuriyet Bürosu), “Hükümet 6 İlde Haşhaş Ekimi Yasağını Kaldırdı”, *Cumhuriyet*, 02 Temmuz 1974, s.1,7.

⁵⁴¹ Aytunç Altındal, *Haşhaş ve Emperyalizm*, s.28.

günlüklerinde belirtmiştir. Erime göre haşhaş konusunda durum değişik. Çünkü seçim öncesi AP, CHP, DP belki MSP’de bu meseleyi seçim demagoji programlarına ekledikleri için hepsi haşhaş ekimine izin verilmesini ister görünüyorlar. Erim’in ifadesine göre, “Hükümet programı Millet Meclisi’nde görüşülürken Demirel Ecevit’e “Hani Haşhaş ekimini serbest bırakacaktınız?” diye sordu. Kışkırtıcılık yaptı. Ecevit’te bunu fırsat bildi. Amerika ile temasa geçti. Ekim için hazırlığa başladı. Devlet çiftliklerinde tohum çimletme işini başlattı” demektedir... Erim, Ecevit hükümetinin meselenin iç yüzünü incelemeyen demagojik yola saptığını düşünüyor, haşhaş ekimi yapacak yerde Amerika’dan ve milletlerarası kuruluşlardan daha fazla para almanın daha iyi olduğunu düşünmekteydi.⁵⁴²

Ecevit, vefatından üç yıl önce yazar Mehmet Çetingüleç ile gerçekleştirdiği röportajda haşhaş ekimi yasağına dair detayları ayrıntılarıyla anlatmış “Sayın Çetingüleç, her şeyi size anlattım. Artık anılarımı yazmama gerek kalmadı” demiştir. “Ecevit’in Anıları” isimli kitapta yer alan detaylar CHP-MSP koalisyon hükümeti dönemini aydınlatmak adına önemlidir. Ecevit, anılarında 1 Temmuz 1974 yılında Bakanlar Kurulu Kararını yayınlamaya haşhaş ekimi yasağını sona erdirdiklerini söylemektedir. Amerika Birleşik Devletleri’nden alınan bu karara yoğun tepki geldiğini belirten Ecevit, bazı yetkililerin çok ağır tehditlerle demaç verdiklerini ifade etmekteydi: “Sultan Ahmet Camii’ni bombalarız, Haşhaş ekilen köyleri bombalarız, Türkiye’ye saldırırız, Türkiye’yi bombalarız, NATO’dan Türkiye’yi çıkarırız” gibi. Bu tehditlere aldırış edilmediğini söyleyen Ecevit, bir yandan yasağı kaldırırken diğer yandan haşhaş ekiminin gençliğe zarar vermemesi için gerekli tedbirleri aldıklarını ve alınan tedbirlerin Birleşmiş Milletlere (BM) sunulduğunu aktarmıştır. Aynı zamanda BM’ye sunulan bu raporun bütün dünyaya örnek gösterildiğini de belirtmektedir.⁵⁴³

Başbakan Bülent Ecevit, Cumhurbaşkanı Korutürk ile gerçekleştirdiği haftalık olağan toplantı sonrası gazetecilere açıklama yaparak ABD’nin haşhaş ekiminden ötürü Türkiye’ye askeri ve ekonomik yardımını kesmesi halinde Türk dış politikasının bundan etkilenmeyeceğini söylemiştir.⁵⁴⁴

⁵⁴² Ahmet Demirel (hızl), *Nihat Erim Günlükler 1925-1979*, s.1105.

⁵⁴³ Mehmet Çetingüleç, *Ecevit’in Anıları-12 Yıl Saklı Tutulan “Veda” Sohbetleri*, s.126.

⁵⁴⁴ Ankara, “Ecevit, ABD Senatosunun Türkiye’ye Yardımı Kesme Kararı İçin Dış Politikamızı Etkilemez Dedi”, *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1974, s.1,7.

Haşhaş ekiminin serbest bırakılması nedeniyle ABD ile olan ilişkiler bozulmuş, Türkiye'ye sunulan kredilerin durdurulması ve askeri yardımlarında askıya alınması kararı alınmıştır. Alınan bu kararlar kısa sürede ambargoya dönüşmüştü. Amerikan kongresinde alınan kararlar ile Türkiye'ye yapılacak silah satışları ve askeri yardımlar kesilerek ambargo uygulanmıştır.⁵⁴⁵

3.3.2. Ege'de Kıta Sahanlığı, FIR Hattı ve Hava Sahası Meselesi.

Üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye'de hukukçular ve yöneticiler Türkiye'nin deniz hukuku ile gerektiği kadar ilgilenmemişlerdir. Yunanlılar ise 1952'lerden bu yana gerek Ege denizi ulaşım yolları, kıta sahanlığı ve hava hattı ile alakalı ciddi çalışmalar yapmışlardır. 1973 yılında harekete geçen Türk hükümeti Ege Denizi'nde belirlediği medyan hattı ile çalışmalara başlamış ve Türkiye Petrolleri AŞ'ye arama ruhsatı vermiştir. Bu hususta dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cahit Kayra, CHP-MSP koalisyon protokolü çalışmaları sırasında konuya değinmediklerini ifade etmekteydi. Protokolde Ege kıta sahanlığı ya da deniz hukuku yer almamasına rağmen hükümet programında ulusal güvenlik bölümünde “Denizlere ve deniz yataklarına ilişkin sorularla ilgili olarak bu konudaki hak ve yararlarımızın üstünde hassasiyetle durulacağı” maddesinin yer aldığını belirtmiştir. Bu konuyla ilgili bilgilerin kendisine ulaştığı zaman fazlasıyla şaşırdığı ve üzüldüğünü söyleyen Kayra, hepsinden önemlisinin Türkiye'nin bu konuda kendi mevzuatı, yasaları ve yönetmeliği olmadığını dile getirmiştir. Kayra'nın ege kıta sahanlığı krizi durumunu değerlendirirken paylaştığı görüşler aslında ilgi çekicidir. Kayra'nın ifadesine göre; 1973'te Türkiye başarılı bir seçim sürecini tamamlamış ve demokratik bir koalisyon kurmuştu. Ülkenin döviz rezervleri ve girdileri gayet iyi durumdaydı. Kamuoyu açısından da belirgin bir güven duygusu söz konusu iken iktidar hükümeti insanlıktan, sosyal adaletten, özgürlükten bahsetmekteydi. Acaba bu tür konjonktürlerde olduğu gibi Türkiye'yi yeniden güçsüzleştirecek oyunlara mı hedef oluyorduk?⁵⁴⁶

İçinde bulunulan bu koşullarda Yunanistan'ın Taşöz adası yakınlarında denizde petrol bulması, Ecevit hükümetinin de TPAO'ya Ege Denizi'nde petrol araması için ruhsat vermesi Türk-Yunan ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştu. Yunanlılar, Ege'de Türkiye'nin petrol arayamayacağını iddia ediyorlardı. Fakat durum iddianın

⁵⁴⁵ Süleyman Genç, *Anılar (1968-1983)*, s.183.

⁵⁴⁶ Cahit Kayra, “38 Kuşağı Cumhuriyet'le Yetişenler”, s.404-405.

ötesine geçerek Yunan adalarındaki bir kısım askerî harekât ile cuntanın tehditkâr havası, çıkarılan haberlerin etkisiyle de NATO üyesi ülkeyi savaş havasına sokuyordu. Yunanistan'ın silahlanma politikası durumu kızııştırıyor, fakat Başbakan Ecevit'in, Savunma Bakanı Işık'ın, Dışişleri Bakanı Güneş'in açıklamaları, Türkiye'nin barışçı çözüm yollarına taraftar olduğunu ama hakkını başka türlü de müdafaa edeceğini ortaya koyuyordu.⁵⁴⁷

Yunan basını bu konuya genişçe yer vererek yazılarında “Petrol konusunda Türkiye ile Yunanistan arasında anlaşmazlık”, “ Türkler Ege’de petrol arıyor” ve “Türkiye Ege’de petrol aramaya başladı” gibi başlıklar kullanmıştır. Atina’dan Cem Başar’ın “Türkiye’nin Ege’de petrol araması Atina’yı telaşlandırdı” başlıklı haberinde Yunan Dışişleri Bakanlığında adı açıklanmayan bir yetkilinin gazetecilere açıklama yaparak “Türkiye’nin iki yabancı şirkete petrol arama izni vermesini, Yunan karasularına bir tecavüz” olarak nitelemiş ve “Ege’nin bir bölümünün uluslararası bölge kabul edilmesine rağmen adaların Yunanistan’a ait bulunması nedeniyle bölgeyi bir Yunan gölü durumuna getirdiği için bu suların altındaki yataklardan da ancak Yunanistan’ın yararlanabileceği” ileri sürülmüştür. Yunanistan, deniz altı servetlerle ilgili statüyü düzenleyen 1958’de Cenevre’de imzalanmış anlaşmayı ileri sürmektedir. Fakat Cenevre Anlaşması sadece açık denizlerle ilgili sorunlara çözüm getirmekte ve Ege bölgesindeki iç içe girmiş kara parçaları ile ilgili herhangi bir hükmü öngörmemektedir. Atina’daki birçok yabancı siyasi gözlemci, bu tutumu yorumlayarak iki ihtimal üzerinde durmaktalar. Bunlardan ilki ya bir oldu bittiye getirmek suretiyle Türkiye ile olan sınırlarını genişletmek ya da diğeri de yeni Türk hükümetinin Kıbrıs’ta Federasyon ile ilgili görüşünü baltalamak şeklindedir.⁵⁴⁸

Petrol boru hattı projesi görüşmeleri başlamış, Irak ham petrolünü Akdeniz’deki limanlarımıza taşıyacak petrol hattı için Irak Milli Petrol Şirketinden Türkiye’ye gelen bir heyet, Türkiye-Irak Ortak Komisyonu toplantıları çerçevesinde temaslarını sürdürmektedir. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Büyükelçi Semih Akbil, Ege Denizi’nde Türk karasuları dışında, ülkemize ait kıta sahanlığı üzerinde Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına (TPAO) yeni ruhsatlar verildiğini ve bu konudaki kararların yakında Bakanlar Kurulu tarafından açıklanacağını bildirmiştir. Bu konuda bir gazete

⁵⁴⁷ “Yunanistan -Kıta Sahanlığı”, *Yankı*, Sayı 168, (03-09 Haziran 1974), s.30.

⁵⁴⁸ Cem Başar, “Türkiye’nin Ege’de Petrol Araması Atina’yı Telaşlandırdı”, *Milliyet*, 22 Şubat 1974, s.9.

muhabirinin “Türkiye Petrollerine kıta sahanlığı üzerinde verilen yeni ruhsatlar Türk-Yunan ilişkilerinin gerginleşmesine ve Yunanlıların yeni hırçınlıklarına yol açar mı? sorusuna Akbil, “Hiç sanmıyorum, zira Türk hükümeti bundan bir süre önce Yunanistan’a kıta sahanlığı uyuşmazlığı meselesi için bir nota vermiştir. Bize cevabi nota verilmemiştir. Sükût ikrardan sayılacağına göre, milli bir olay ve gelişme olacağına ihtimal vermiyoruz” demektedir. Kısacası Akbil, Yunanistan ile Türkiye arasında kıta sahanlığı konusunda süren uyuşmazlığın TPAO tarafından bu bölgede yapacağı petrol aramalarını etkilemeyeceğini dile getirmiştir.⁵⁴⁹

Türkiye’nin Ege denizi ile ilgili olarak verdiği notayı cevaplandırmaya gerek duymayan Yunanistan, Ege denizinde yoğun askeri tedbirler almıştır. Yunan deniz kuvvetleri harekate hazır hale getirilmiş, Ege denizinin doğusunda devriye faaliyetleri yoğunlaşırken petrol yataklarının bulunduğu kuzey bölgesinde ise uçak ve helikopterlerin yaptığı keşif uçuşları çoğaltılmıştır.⁵⁵⁰

Aslında Ege Denizi’nde sahip olunan haklar sadece petrol aramaları açısından değerlendirilemezdi. Yurdun korunması, çevrenin kirlenmesi, kaçakçılık, balık avı, deniz trafiği ve güvenlik gibi birçok noktada konunun değerlendirilmesi gerekmektedir. Yunanlılar, adalar denizini her açıdan bir Yunan denizi haline getirmek için ciddi çabalar sarf ediyordu. Karasularını 12 mile çıkarma amacı hedefleniyor, gerçekleşecek 12 millik bir yasak alanı ile bütün deniz Yunanlıların olacaktı.⁵⁵¹

Atina hükümetinin Yunan karasularını 12 mile çıkarma hazırlıkları içinde bulunması ve haziran ayında Karakas’ta gerçekleşecek olan Deniz Hukuku Konferansı’nda böyle bir kararın alınması için faaliyet göstermesi üzerine Türk hükümeti böyle bir kararı kabul etmeyeceğini ve Ege’nin bir Yunan gölü haline dönüştürülmesinin söz konusu olmayacağını diplomatik kanallardan Yunanlılara bildirmişlerdir.⁵⁵² Atina ile Ege konusunu görüşerek halletmeye çalışacağız diyen Savunma Bakanı Hasan Işık ise, girişilecek bir silahlanma yarışının iki ülkeyi zayıf düşüreceğini belirtmiştir.⁵⁵³

⁵⁴⁹ Ankara, “Petrol Boru Hattı Projesi Görüşmelerine Başlandı”, *Millî Gazete*, 10 Nisan 1974, s.1,7.

⁵⁵⁰ Atina, “Işık: Türkiye’nin Notasına Cevap Vermeyen Yunanistan Ege’de Askeri Tedbir Alıyor”, *Cumhuriyet*, 31 Mart 1974, s.1,7.

⁵⁵¹ Cahit Kayra, “38 Kuşağı Cumhuriyet’le Yetişenler”, s.407-408.

⁵⁵² Nilüfer Yalçın, “Karasuların 12 Mile Çıkması Kararını Kabul Etmeyeceğiz”, *Milliyet*, 05.04.1974, s.1.

⁵⁵³ Ankara, “Işık: Yunanistan’a Taviz Vermeyeceğiz”, *Milliyet*, 05 Nisan 1974, s.1,11.

Karasularının 12 mile çıkarılmasının egemenlik hakkı olmadığını dile getiren Güven Erkaya*, bu sonuca iki açıdan yaptığı değerlendirme ile vardığını belirtmektedir. İlk değerlendirmesi Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi açısından olup sözleşmeye göre hakların hiçbir zaman karşı tarafa zarar verebileceği şekilde kullanılamayacağı yazılıdır. Dolayısıyla Yunanistan, karasularını 12 mile çıkarırsa Türkiye'nin sahasına ve çıkarlarına tecavüz söz konusu olacaktır. İkinci değerlendirme ise meselenin Lozan Antlaşması ile ilgili kısmıdır. Antlaşma imzalandığında Ege Denizi'nde Türkiye'nin ve Yunanistan'ın ilan edilmiş bir karasuları bulunmuyordu. O zamanki işleyişe uygun olarak karasuları 3 mil olarak gösterilmişti ki Lozan Antlaşması'nda karasularının 3 mil olduğuna dair herhangi bir kayıt söz konusu değildir. Yer alan bilgi "Sahillerinden itibaren 3 mile kadar olan alan içinde kalan adalar Türkiye'nindir" şeklindedir. Bunun nedeni ise o sıralarda uygulama gereği karasularının 3 mil oluşudur.⁵⁵⁴

Türkiye ile Yunanistan arasında zaman zaman çıkan anlaşmazlıklar için açıklama yapan Dışişleri Bakanı Turan Güneş, gerçekleştirdiği basın toplantılarında açıklamalarda bulunuyor, ortaya çıkan anlaşmazlıkların karşılıklı anlayış havası içinde çözümleneceğini söylüyordu. Güneş, Türkiye ile Yunanistan'ın belli oranlarda ortak bir kadere sahip olduğunu belirterek, durumu şöyle özetlemektedir:

" Harp, Türkiye içinde Yunanistan içinde sevinilecek, istikbali parlatacak bir şey olamaz. Bunu iki tarafta bilir. Yalnız, biz bu bilgimizi çok, Yunanistan ise az kullanıyor. Şimdi yine sükûnet zamanında birikmiş bir krizin içindeyiz. Yunanistan ile anlaşmazlığımız sadece kıta sahanlığı hususunda değildir. Batı Trakya meselesi de var. Biz de Ege Denizinde petrol kulelerini kendimize ait olduğunu bildiğimiz yerlerde kuracağız. Şunu da kesinlikle belirtmek isterim. İhtilafın çözümlenmesi her iki tarafın lehinedir".⁵⁵⁵

Yankı dergisi, Başbakan Bülent Ecevit'in Dış Politika Müşaviri Profesör Haluk Ulman ile gerçekleştirdiği röportajda Ege Denizi konusunda sorular yönlendirmiş, soruları cevaplandıran Ulman, hükümet programında yer alan bu konuyu detaylıca cevaplandırmıştır. Ulman, kendi ülkemize sahip çıktığımız gibi, deniz yataklarımıza da sahip çıkacağız demiştir. Geçmiş hükümetlerin ege ile ilgilenmemiş olmaları, hatta Ege'nin sivil havacılıkla ilgili uçuş kontrol sisteminin (FIR, yani uçağın seyri sırasında

* Güven Erkaya Türk Asker, Türk Deniz Kuvvetleri Komutanı. 1973-1974 yılları arasında Kıbrıs Harekâtında Türk savaş uçakları tarafından yanlışlıkla vurularak batırılan Kocatepe gemisinin komutanı olarak görev yaptı.

⁵⁵⁴ Güven Erkaya ve Taner Baytok, *Bir Asker Bir Diplomat*, Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 2001, s.148.

⁵⁵⁵ Ankara, " Batı Trakya Meselesi", *Millî Gazete*, 13 Nisan 1974, s.1,7.

geçtiği bölgelerin radar vasıtasıyla kontrolü) Yunanistan’a bırakılmış olması nedeniyle bölge üzerinde hak iddia edilemez denildiğini belirtmiştir. Bu hususlarda Ecevit hükümeti, Doğu Akdeniz dengesinin Lozan Anlaşması ile saptandığı kanısındadır. İstanbul ve Batı Trakya’da Rum ve Türk toplulukları bırakılmış. 7 ada Yunanistan’a, 12 ada İtalya’ya ve Kıbrıs’ta İngiltere’ye bırakılmıştır. Egedeki adaların silahlanması şartı konulmuş. Denge bu ama her geçen gün Yunanistan fırsatlardan yararlanarak dengeyi bozmaktadır. Batı Trakya’da Türkler, eskiden bölge nüfusunun üçte ikisi iken günümüzde üçte bire düşmüşler. 12 ada ise İtalya’dan Yunanistan’a verilmiş. Üstelik Yunan adaları silahlanmaya başlamış. Kıbrıs ise bağımsız bir devlet ama Yunan egemenliğinde. Bu bozulan dengenin düzelmesi gerekir.⁵⁵⁶

Cumhurbaşkanı Korutürk ile haftalık olağan görüşmesini gerçekleştiren Ecevit, görüşmeden sonra yaptığı açıklamada “Yunanistan’la ilgili durumu biliyorsunuz. Biz aslında siyasi bir sürtüşme konusu yapmaksızın Türkiye’nin meşru haklarını sağlamak için her çabayı gösteriyoruz” demiştir. Ecevit’e göre, Türkiye ile Yunanistan arasında dostluk olmalıdır. Bu tarihi ve coğrafi bir gerektir. Türkler, Yunanlıların Enosis istemediklerine, Yunanlılar da Türklerin adayı işgal veya bölmeyi düşünmediklerine inanırlarsa Kıbrıs’ta çözüme kolay varılır. Kıt’a sahanlığı konusu Ege’nin özel durumu ve iki tarafın meşru çıkarları da göz önüne alınarak teknik yaklaşımla ele alınmalıydı.⁵⁵⁷

CHP-MSP koalisyon hükümetinin yapmış olduğu açıklamalarda meselenin barışçıl ve diplomatik yollardan çözülmesi için mesajlar verdiği buna rağmen Yunanistan tarafında sert bir tutum izlendiği söylenebilir. Atina’dan Cem Başar’ın haberine göre Yunanistan Başbakanı Andruçopulos Selanik’te yaptığı konuşmada Türkiye’ye karşı sert ifadeler kullanmıştır. Bu durum üzerine Dışişleri Bakanı Güneş ise, “Ege’nin bir Yunan denizi olmasına müsaade etmeyeceğiz” şeklinde cevaplandırmasından sonra Türk-Yunan ilişkileri yeniden gergin bir döneme girmiştir. İhtilalin sesi olarak tanınan “Elefteros Kosmos” gazetesi “Türkiye’nin oyunu ya blöf ya da aldanma” başlığı altında verdiği yazıda, komşumuz ve NATO müttefikimiz Türkiye, son aylarda bize karşı tehlikeli bir oyuna girmiştir demekteydi. Yunanistan’ın bugüne kadar Türkiye’nin tahrik edici tutumuna hiçbir karşılık vermediğini de belirttikten sonra “Eğer Atina sessizliğini sürdürmekte devam etseydi Ankara bunu zaaf ve korku

⁵⁵⁶ Haluk Ulman, “Ecevit ve Yunanistan?”, *Yankı*, Sayı 161, (15-21 Nisan 1974), s.30.

⁵⁵⁷ Ankara, “Ecevit: Ege Bir Dostluk Denizi Olmalıdır”, *Milliyet*, 14 Nisan 1974, s.1,11.

şeklinde yorumlayacaktı. Başbakan Andruçopulos Türkiye'ye gerekli cevabı gerekli zamanda vermiştir" demektedir.⁵⁵⁸

Yunanistan'ın Ege Denizi'ndeki petrol aramaları için gerekirse Türkiye ile savaşa hazır olduğunu Amerika'ya bildirdiği haberi üzerine Başbakan Ecevit, "Böyle bir haber gerçekleşmedikçe buna ihtimal vermeyi doğru bulmayız" demiştir. Dışişleri Bakanı Güneş ise, "Yunanistan'a sormak lazım. Bizimle savaşacaklar mı savaşmayacaklar mı?" dedi.⁵⁵⁹ Yunanistan, Türkiye ile savaşacağını yalanlamış, Ege Denizi'ndeki kıt'a sahanlığı sınırının saptanması için Türkiye ile görüşmeye hazır olduğunu bildirmiştir.⁵⁶⁰ 26 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ile olağan görüşme yapan ve daha sonra Çankaya Köşkü'nden ayrılan Başbakan Ecevit, gazetecilere Yunanistan'ın notamızı cevaplandırıldığını bildirmiş, Yunan notasında iki ülke arasındaki kıta sahanlığının tespiti konusunun kabul edildiğini açıklamıştır. Ecevit, "Memleketimizin bu meseleyi barışçıl yollardan karşılıklı anlayışla bir çözüme ulaştırma ilkesi, Yunanistan tarafında da benimsenmiş görünüyor" demiştir.⁵⁶¹

Yunanistan, iki ülkenin kıta sahanlığı sınırlarının yapılacak görüşmelerde saptanması teklifini kabul ediyordu. Başbakan hem bu cevabın hem de Rumların tek taraflı kararıyla kesilen Kıbrıs toplumlararası görüşmelerinin 4 Haziran'da tekrar başlayacak olmasının, Türk-Yunan gergin ilişkilerinin olumlu yöne girmesine işaret olduğu kanısındaydı. İki ülke dışişleri yetkilileri arasında ön hazırlık görüşmeleri hızlıca başladı, 10 Haziran'da Karakas'ta başlayacak Deniz Hukuku Konferansı ya da 20 Haziran'da Ottawa'daki NATO Dışişleri Bakanları toplantısı sırasında gerçekleşecekti.⁵⁶²

Diğer taraftan Bakanlar Kurulu ise, TPAO'ya, Ege Denizi Kıta Sahanlığının üzerinde yeni arama ruhsatlarının verilmesini kararlaştırmıştır. Karar 14907 sayılı 6 Haziran 1974 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.⁵⁶³ Petrol aramalarına ön hazırlık yapmak üzere sismik araştırmalar için Çandarlı gemisi Ege Denizi'ne çıkmıştır.⁵⁶⁴ Bir savaş filosu Çandarlı'ya koruma görevi yapmak üzere Ege'ye açılmıştır. Bu yüzden

⁵⁵⁸ Cem Başar, "Yunan Basını Bize Karşı Hücuma Geçti", *Milliyet*, 11 Mayıs 1974, s.1,11.

⁵⁵⁹ Ankara "Yunanistan Gerekirse Türkiye İle Savaşacak", *Milliyet*, 25 Mayıs 1974, s.1,11.

⁵⁶⁰ Ankara "Atina, Kıta Sahanlığının Tespitine Evet Dedi", *Milliyet*, 26 Mayıs 1974, s.1,8.

⁵⁶¹ Ankara, " Ecevit: Her Türlü İhtimale Karşı Hazırız", *Millî Gazete*, 26 Mayıs 1974, s.1.

⁵⁶² "Yunanistan -Kıta Sahanlığı", *Yankı*, Sayı 168, (03-09 Haziran 1974), s.30.

⁵⁶³ T.C. Resmî Gazete, "*Kararnameler*", 06.06.1974, Sayı: 14907, s.35.

⁵⁶⁴ Ankara, "Çandarlı Ege'de Aramaya Çıktı", *Milliyet*, 30 Mayıs 1974, s.1.

Yunan kuvvetleri teyakkuz durumuna geçmiştir. Bu konuda açıklama yapan Dışişleri Bakanı Güneş, “Yunanistan’ın teyakkuz durumuna geçtiği doğru ise ve bunu Türkiye’nin Ege Denizi’ndeki çalışmalarına engel olmak için bir teşebbüs niyetiyle yapıyorsa, temenni ediyorum ki Türkiye’nin en doğal haklarına böyle bir müdahale vaki olmasın” demektedir.⁵⁶⁵

29 Mayıs’tan bu yana petrol araştırmalarında bulunan Çandarlı araştırma gemisi görevini 4 Haziran’da tamamlamış 15 Haziran’dan sonra da Ege’de petrol için sismik araştırmalarına devam edecektir.⁵⁶⁶ Yunan Deniz Kuvvetleri ise Çandarlı gemisi ile seyreden Türk savaş gemilerini uzaktan izlemekteydiler. Çandarlı gemisi dönüşünde birçok teknik bilgi de beraberinde gelmiş oldu. Geminin araştırmaları sırasında bir Yunan gemisi Çandarlı’ya yanaşarak araştırmayı engelleyeceği için uyarılmış ve gemiden uzaklaşarak ayrılmıştır. Kayra’ya göre bahsedilen bu detayların önemi şuydu: Türkiye’nin Ege Denizi’nde hakları vardı ve Türkiye bu hakları savunacağını kanıtlamıştı.⁵⁶⁷

Türkiye meseleyi barışçıl yollardan çözmeye çalışırken 15 Haziran’da Yunanistan hükümeti, Ege Denizi’nde araştırmalar yapan Çandarlı gemisinin Yunan kıta sahanlığı içinde dolaştığını öne sürerek, Türk hükümetine bir nota vermiştir. Atina Büyükelçiliğine verilen notada mayıs ayı sonunda beş gün süre ile Ege Denizi’nde Türk kıta sahanlığı üzerinde araştırmalar yapan geminin, 1958 Cenevre Anlaşmasına aykırı olarak Yunanistan kıta sahanlığında dolaştığı öne sürülmüştür.⁵⁶⁸ Yunan ordusu, Çandarlı’nın hareketiyle birlikte harekete geçmiş, Ege Denizi’ndeki bütün sivil seferleri iptal etmişti. Salamis Adası’nda üslenen Yunan donanması Ege’ye açıldı. Bütün izinler kaldırılmış, izindeki askerler kıtalarına çağırılmışlardı. Hazırlıklar, Amerikan radyoları tarafından “Yunanistan Türkiye ile savaş için hazırlanıyor” diye veriliyordu. Yunan ordusunun harekete geçtiği haberi Ankara’ya ulaştığında ise kabine toplantı halindeydi. Dışişleri Bakanı Güneş, konuyla ilgileniyor, “Yunanistan bu hareketi Türkiye’nin Ege Denizi’ndeki yeraltı yapıları hakkında bilgi toplama çalışmalarına engel olmak için

⁵⁶⁵ Ankara, “Ege’de Petrol Arayacak Türk Gemisi Yola Çıktı”, *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1974, s.1,7.

⁵⁶⁶ Ankara, “Çandarlı Ege’de Görevini Bitirdi”, *Milliyet*, 05 Haziran 1974, s.1,7.

⁵⁶⁷ Cahit Kayra, “38 Kuşağı Cumhuriyet’le Yetişenler”, s.410-411.

⁵⁶⁸ Ankara, “Yunan notası Bakanlıkça İnceleniyor”, *Millî Gazete*, 16 Haziran 1974, s.1

yapıyorsa temenni ediyorum ki, Türkiye'nin en doğal haklarına böyle bir müdahale vaki olmasın" diyordu.⁵⁶⁹

1930'lara kadar 3 mil olan karasularının 3 millik statüsünün değişiminin nasıl gerçekleştiğini değerlendiren Erkaya, ilk olarak La Haye'de bir toplantı yapıldığını ve toplantıda tekliflerin 3 ila 100 mil arasında değiştiğini ifade etmektedir. İşin ilginç yanının Türkiye'nin 6 mili, Yunanistan'ın ise 3 mili savunduğunu söyleyen Erkaya, Yunanistan'ın Ege'deki karasuları 6 mile çıktığında Türkiye bunun içinde kalan adalarda egemenlik hakkı iddia eder diye çekindiği için toplantıda bir sonuca varılamamıştır. 1936'da ise ilk defa yazılı olarak Yunanistan karasularını 6 mile çıkararak bu durumu ilan ediyor. Hatta "Aksine durum ve hüküm olmayan yerlerde" ibaresini ekleyerek bir hadise çıkmasın diye bu açıklamayı gerçekleştirmiş oluyor. Türkiye 1964'te karasularını 6 mile çıkardığında ise Yunanistan endişeleniyor, "Karasularını 6 mile çıkarırken Ege'de Lozan dengesini bozamazsınız" diyerek endişelerine karşı tedbirini alıyordu.⁵⁷⁰

İlerleyen süreçte Yunan Dışişleri Bakanlığının bir sözcüsü karasularını 6 milden 12 mile çıkarmayı kararlaştırdıklarını ve bu yönde hazırlıklara başladıklarını belirtmiştir. Bu duruma göre Türkiye'de istediği takdirde Ege Denizi'ndeki karasularını 12 mile çıkarabilecekti. Sami Kohen'in "Ege'de 12 mil'i Kabul Etmiyoruz" başlıklı haberinde yer alan detaylar incelendiğinde Türkiye'nin kıta sahanlığı karasuları görüşü şu şekildedir: Karasuları Ege'de 12 mile çıkarsa, Türk gemileri iç seferlerde de Yunan karasularına girecek. Yunan adaları, Türkiye'ye 1-10 Mil, Yunanistan'a ise 60-300 mil uzaklıktadır. Bu yüzden adalar Anadolu'nun doğal uzantısıdır. Bu bağlamda iki ülke arasında gerginliğe yol açan "Ege sorunu" NATO Bakanlar Konseyi toplantısı münasebetiyle Ottawa'ya giden Türk ve Yunan Dışişleri Bakanlarının gerçekleştirecekleri görüşmelerde ele alınacak, Ege'deki kıta sahanlığı anlaşmazlığının çözümü için Yunanlılara bir kez daha ikili görüşmeler teklif edilecektir.⁵⁷¹ Brüksel'de gerçekleşen Türk-Yunan Başbakanları zirve toplantısından sonuç alınamamış, Yunanistan ikili görüşmeleri reddetmiştir. Başbakan Ecevit, bu konuda "Eğer

⁵⁶⁹ "Yunanistan -Kıta Sahanlığı", *Yankı*, Sayı 168, (03-09 Haziran 1974), s.31.

⁵⁷⁰ Güven Erkaya ve Taner Baytok, *Bir Asker Bir Diplomat*, s.148-150.

⁵⁷¹ Sami Kohen, "Ege'de 12 Mil'i Kabul Etmiyoruz", *Milliyet*, 16 Haziran 1974, s.1,10.

diplomatik yollar geçerli olsaydı aramızdaki meseleler şimdiye kadar çözülmüş olurdu” dedi.⁵⁷²

Bu konuda Güven Erkaya ve Taner Baytok*’un, Türk Yunan İlişkileri, Ege sorunları, Boğazların statüsü ve güvenliği gibi birçok konuda gerçekleştirdiği söyleşide Ege’de 12 milin Türkiye tarafından kabul edilmemesinin nedenlerinin ilk ağızdan değerlendirildiği ve yayınladığı bilgiler dikkati çekmektedir. Ege’de 12 millik Yunan Karasuları Türkiye için Ege Denizi’nde serbest kalan doğu geçitlerinin kapanmasına neden olacaktır. Türkiye bu bölgeden geçerse sadece zararsız geçiş yapabilecektir. Zararsız geçişin hukuki şartları doğrultusunda eğitim yapamayacak, dalgıç daldıramayacak, dış kontrolleri sağlayamayacak, top tecrit talimi yapamayacak sadece seyir emniyetini çalıştırabilecek kısa zaman içerisinde en kısa mesafeden geçişleri sağlayabilecektir. Bu durumun etkisinin neler olabileceğini değerlendiren Erkaya, sahaların çizildiğinde durumun ortaya çıktığını, Ege Denizi’nde Yunan karasuları dışında Midilli ve Limni arasında küçük bir bölgenin kalacağını ifade etmektedir. Bu durumda ise Deniz Kuvvetlerine eğitim alanının kalmayacağını, Foça’daki birliklerin kaldırılması gerektiğini, hava kuvvetlerinin eğitim yapacağı hava sahasının kalmayacağını ve uçuşların kaldırılması gerektiğini söylemiştir. Kısacası bu durumun Ege’yi denizden ve havadan Yunanlılara bırakıp bu bölgeden çekilmek olduğunu ifade eden Erkaya, bu durumun egemenlik hakları ile bağdaşmadığını söylemektedir. Konunun ekonomik boyutuna da değinen Erkaya, Türkiye’nin ihracat-ithalat durumunun büyük bir bölümünün denizlerden taşındığını, bunun %75’lik bölümünün Ege Denizi’ne ait olduğunu barış ve harp hali durumunun da değerlendirilmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁵⁷³

1974’te haziran ayından eylül ayına kadar Ege’de petrol aramaları konusunda birçok çalışma yapılmıştı. Maden Tetkik Arama Enstitüsü ise bu dönemde Deniz Kuvvetleri’nin off-shore araştırması yapılmasını istemiş TPAO’ya ise kıta sahanlığında yapılan araştırmalar için birçok ruhsat verilmiştir. Maden Tetkik Arama Enstitüsünün

⁵⁷² M. Ali Birand, Brüksel “Yunanistan İki Görüşmeleri Reddetti”, *Milliyet*, 27 Haziran 1974, s.1.

* Taner Baytok: Türk Diplomat, Dışişleri Bakanlığı’nda NATO Dairesi Başkanlığı, Stratejik Araştırmalar ve Silahsızlanma Genel Müdürlüğü, Siyaset Planlama ve Araştırma Genel Müdürlüğü, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Abu Dabi, Kopenhag, Dublin ve Bern Büyükelçiliği Gibi Önemli Görevlerde Bulundu. 1998-2001 arasında Dışişleri Bakanlığı Dış Politika Danışma Kurulu Üyesi olan Baytok, 1988’den başlayarak çeşitli Üniversitelerde Dış Politika ve Strateji Alanlarında Dersler Verdi.

⁵⁷³ Güven Erkaya ve Taner Baytok, *Bir Asker Bir Diplomat*, s.150.

önerisiyle Almanya'dan sismik araştırma aygıtları satın alınarak bu ürünlerin hangi gemilere monte edileceğine dair çalışmalar sürerken Yunanistan ile karşılıklı protesto notaları alınıp verilmiştir. Daha sonra yaşanan Kıbrıs meselesi üzerine Ege çalışmaları ise bir süre için yavaşlatılmıştır. Çünkü Ege Denizi'nde yaşanacak herhangi bir çatışma sadece Yunanistan bakımından değil Türkiye bakımından da tehlikeli sonuçlar yaratabilirdi. Kıbrıs meselesi diplomatik alana geçince kıta sahanlığı meselesi yeniden canlandı. TPAO'nun temsilcileri ve bazı öğretim üyeleri Norveç'te bazı çalışmalar yaparak Norveç ve Danimarka bandıralı gemiler bulmuş ve gemilerin Ege'de araştırma yapmayı kabul ettiklerini bildirmişlerdir. Fakat anlaşmalar sağlandıktan sonra görüş almak üzere başvurulmuş bakanlıklar değişik davranışlar sergilemiş bu hususta Millî Savunma Bakanlığı ise konunun Milli Güvenlik Kurulunda ya da başka mercilerde görüşülmesini istemiştir. Gerekli görüşmeler ve onaylar gerçekleştirilmiş, 11 Kasım 1974'te ise TPAO'ya araştırmanın yapılması noktasında gerekli emirler iletilmiştir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cahit Kayra bu görevi 13 Kasım 1974'te koalisyon bakanlarının makamlarından ayrıldıktan sonra Erhan Işıl'a devrettiğini ve olayları uzaktan izlediğini belirterek yapılan görüşmelerde araştırmaların ertelenmeksizin aralık ayında yapılmaya başlanacağını kararlaştırıldığını dile getirmiştir. Başlama tarihi Dışişleri Bakanlığı tarafından belirlenecek iken 25 Kasım 1974'te Bakanlık araştırmaların ertelenmesini istemiş ve 26 Kasım'da erteleme kararı ilgili kurumlara bildirilmiştir. Sonuç olarak Norveç'ten hareket eden gemiye gönderilen talimat ile geminin rotası değiştirilmiş, gemi İskenderun'a oradan da Akdeniz'e giderek etütlerine başlamıştır. Böylelikle Türkiye'nin Ege'de kıta sahanlığında petrol araştırmaları girişimi durdurulmuş oldu.⁵⁷⁴

Bu konuda Ecevit, Cumhuriyet Halk Partisi hükümetten ayrıldıktan sonra arkasından Ege'deki haklarımızın kovuşturması da durdu demektedir. Eğer bizden sonraki hükümet Ege'de Türkiye için araştırma yapmak üzere getirtilen gemiyi rotasını çevirip Ege yerine Akdeniz'e göndermeseydi bu gemi Ege Denizi'ne gidecekti. Ege Denizi'ne gidecek olan yabancı ülkelerde ortakları bulunan bir gemi olacaktı. Böylelikle birçok ülke fiilen Türkiye'nin Ege'deki haklarını kabul etmiş durumda olacaktı demektedir. Ecevit'e göre Milliyetçi Cephe hükümetinin Ege'deki haklar için Uluslararası Adalet Divanı'na gitmeyi kabul etmiş olması arada çok değerli bir

---

⁵⁷⁴ Cahit Kayra, *38 Kuşaklı Cumhuriyet'le Yetişenler*, s.411-432.

zamanının yitirilmesine neden oluyordu. Ege özellikli bir denizdi. Ege'ye yürürlükte bulunan uluslararası deniz hukukunun herhangi bir hükmü uygulanamazdı. Daha yaygın örneklere bakıldığında devletler kıta sahanlığına ait, deniz hakları anlaşmazlıklarına ait sorunlarını ikili müzakere yoluyla çözüme gitmelerine rağmen Türkiye'nin mahkemeye sürüklenme sürecini kabul etmiş olması bu yüzden de vakit kaybetmiş olması son derece sakıncalı olmuştu.⁵⁷⁵

Günümüzde Türkiye ve Yunanistan arasındaki deniz sınırı henüz bir anlaşma ile belirlenmemiştir. Şu anda Türkiye'nin ve Yunanistan'ın karasularının Ege Denizi'ndeki genişliği 6 deniz milidir. Hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın Ege Denizi'nde bulunan sahillerinin coğrafi konumu birbirine yan yanadır ve aynı zamanda karşı karşıyadır. Bu durum ise bir sınırlamayı gerekli kılmaktadır. Karasularının 12 deniz miline çıkarılması durumunda Ege Denizi'ndeki çıkar dengeleri Türkiye'nin aleyhine bir durum oluşturacaktır. Ege Denizi'nde Yunanistan'ın kara suları %40'ını oluşturmakta olup karasularının 12 deniz miline çıkartılması sonucunda bu oran %70'i bulmaktadır. Bu durumda açık deniz büyüklüğü %51'den %19'a düşecek, Türkiye'nin karasuları ise Ege Denizi'nin %10'undan daha az kalacaktır. Ege'de Türkiye ve Yunanistan'a ait kıta sahanlığı sınırları da henüz belirlenmemiş olup şu anda Türkiye'de, Yunanistan'da Ege'de 6 deniz mili mesafesindeki karasularının ötesinde, sınırlandırılmış bir deniz yetki alanına sahip bulunmamaktadır.⁵⁷⁶

Ege'de sorun yaratan bir diğer konu ise FIR hattının nereden geçtiği ve hava sahası ile ilgilidir. Bu hususta değerlendirmelerde bulunan Güven Erkaya, başlangıçta Türkiye'nin iyi niyetle ve meseleye sivil havacılık açısından bakarak Ege'deki FIR hattının Türkiye sınırlarına çok yakın bir yerden geçmesine ve Ege Denizi üzerindeki sivil havacılık kontrol yetkisinin Yunanistan'a verilmesine razı olmuş demektedir. FIR hattının kabul edildiği 1940-1950'lerde Türkiye'de ilan edilmiş bir karasuyu hattı mevcut değil. Teamülen kabul edilmiş bir 3 mil anlayışı mevcut. Daha sonra Yunanistan karasularını 6 mile çıkarmıştır. Türkiye'nin FIR hattını 1950'de bu haliyle kabullendiğini, problemin FIR hattının kendi işlevlerinden kaynaklanmadığını,

⁵⁷⁵ Bülent Ecevit, *Türkiye 1965-1975*, s.137-138.

⁵⁷⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Dış Politika, Temel Dış Politika Konuları, Ege Denizi, Başlıca Sorunlar*, <https://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 28.01.2025).

problemin Yunanistan'ın bu durumu kötüye kullanmak niyetiyle alakalı olduğunu dile getiren Erkaya, FIR hattının önemini şu şekilde açıklamaktadır:

“Uluslararası Havacılık Antlaşması, uçak kazasının önüne geçilmesi için, uçakların, bir FIR bölgesine girerken, o uçuşla ilgili bilgileri vermesini ve bir uçuş planı doldurmasını amirdir. Bu plan doldurulup trafik merkezine gönderilecektir. ‘Ben şu saatte kalkıyorum, şu plana göre uçacağım, şuradan da senin FIR hattına gireceğim, sonra da şuradan senin FIR hattından çıkacağım’ denir. Bu uçuş planı doldurulması mecburiyeti, sadece ticari sivil uçaklar için söz konusudur. Askeri uçuşlar ile devlet uçuşları bu antlaşma hükümlerine tabi değildir... Yunanistan ise, bizim askeri uçaklarımızın da uçuş planı doldurmalarını istiyor. Yunanistan antlaşmanın hükümlerini bilmiyor mu? Elbette biliyor. Pekiyi, bilmesine rağmen askeri uçuşlarda uçuş planı istemekte neden ısrar ediyor? Devlet uçuşlarında ve askeri uçuşlarda eğer başka bir ülkenin hava sahasına girilirse uçuş planı verilir. Şimdi siz, askeri ve devlet uçuşlarında FIR hattından geçerken uçuş planı verirsiniz, Ege’de FIR hattının batısındaki bütün alanın Yunan egemenliğinde, Yunan hava sahası olduğunu kabul edeceksiniz. Yunanistan bizi bu hataya düşmeye zorlamaktadır. Bu herhangi bir uçuş planı verip vermemek meselesi değil Ege’de Yunan hakimiyetini kabul edip etmemek meselesidir. Buna karşılık biz ne yapıyoruz? Bu uçuş planını vermemekte direniyoruz. Askeri uçaklarımız, Yunan hava sahasına girmeyip FIR hattının batısında kalan açık hava sahasında bu planı vermeden uçuşlarını gerçekleştirmektedir”⁵⁷⁷.

1930 yılında bir kraliyet kararnamesi ile “Hava polisiye maksatları için karasuları 10 mildir” şeklinde aldığı karar ile Yunanistan, Türkiye uçakları 6 mile kadar girdiklerinde “10 milden ötesi Yunan Hava Sahasıdır, ihlal ettiniz” diye karşı çıkmaktadır. Güven Erkaya’nın ifade ettiği üzere, “Bu kararnamenin ne anlama geldiği üzerinde o zamanlar kimse durmamış. Şimdide sarih değil. Karasuları mı 10 mil, hava sahası mı 10 mil, belli değil”.⁵⁷⁸

Uluslararası hukuka göre, ülkenin karasuları genişliği o ülkenin ulusal hava sahasının da genişliğini belirlemektedir. Yunanistan, 1931’de karasuları genişliği 3 deniz mili olmasına rağmen ulusal hava sahasını 10 mil olarak deklare etmiş, 1936 yılında da karasularını günümüzde uyguladığı 6 deniz miline çıkartmıştır. Özetle, Yunanistan uluslararası hukuka aykırı olarak ulusal hava sahasının 10 deniz mili genişliğinde olduğunu iddia ediyor ve Uçuş Bilgi Bölgesi (FIR) sorumluluğunu istismar etmektedir. Yunanistan’ın 10 deniz mili genişliğindeki hava sayası iddiası gerek uluslararası alanda gerekse Türkiye tarafından tanınmamaktadır.⁵⁷⁹

⁵⁷⁷ Güven Erkaya ve Taner Baytok, *Bir Asker Bir Diplomat*, s.157.

⁵⁷⁸ Güven Erkaya ve Taner Baytok, *Bir Asker Bir Diplomat*, s.154-156.

⁵⁷⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Dış Politika, Temel Dış Politika Konuları, Ege Denizi, Başlıca Sorunlar*, <https://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 28.01.2025).

3.3.3. Ortak Pazar Meselesi

Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile olan ilişkileri Demokrat Parti döneminde Fatin Rüştü Zorlu'nun Dışişleri Bakanı olduğu zaman başlamış ve 1963'te Ankara Anlaşması ile yaşam alanına girmiştir.⁵⁸⁰ Avrupa Ekonomik Topluluğu ile 1963'te Ankara Anlaşması⁵⁸¹ imzalanmış ve anlaşma 1964 yılının sonlarına doğru yürürlüğe girmiştir.⁵⁸² 6 AET ülkesinin Dışişleri Bakanlarının da katıldığı görkemli bir törenle imzalanan bu anlaşma Türk basınında şu ifadeler ile yer almıştır: “Cumhuriyet: Ortak Pazara Girdik, Milliyet: Artık Avrupalıyız, Hürriyet: 22 Yıl Dışinizi Sıkın. Avrupa’da Alışveriş Yapabileceksiniz”.⁵⁸³ 1970’te ise katma protokol ile Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkiler yeni bir safhaya ulaşmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile olan ilişkileri Demokrat Parti döneminde Fatin Rüştü Zorlu'nun Dışişleri Bakanı olduğu zaman başlamıştı. 1959'da Atina ve Brüksel'den gelen telgraflar neticesinde sinirlenen Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun sinirlenme nedenlerini Mehmet Ali Birand, “Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası” isimli çalışmasında şu şekilde açıklamaktadır: Telgrafta Yunan Hükümeti, Ortak Pazar’a başvurduğunu ve ileride tam üyeliği amaçlayan bir ortaklık anlaşması yapmak istediğini bildirmiştir. Zorlu, müdürlere “Yahu Yunanistan’ın bugün böyle bir girişimde bulunacağından nasıl haberiniz olmaz? Hepinizde uyuyor musunuz? Sizden kapıcı bile yapmazlar... Yok olun gözümün önünden” demektedir. Birand, bu meselenin kilit formülünü “Türkiye Batı içinde yerini almalı ve Yunanistan’ı yalnız bırakmamalı” olarak ifade etmekteydi. İniş ve çıkışların daha da yoğunlaştığı bu dönemde AET’ye yapılan başvuru, kredi kaynağı açısından dönemin Başbakanı Menderes’e ilginç gelmiştir. Fakat AET ile gerçekleşen birçok müzakereye rağmen AET’nin Türkiye için yaşadığı kararsızlık üzerinde Türkiye’nin gerek ekonomik gerek sosyal çalkantıları da etkili olmaktadır. AET’ye göre Yunanistan ekonomisi kendisine yüklenecek sorumlulukları kaldırarak durumdaydı bu yüzden AET ile birleşecek şekilde en kısa zamanda anlaşma ile bağlanmalıydı. Mehmet Ali Birand’a

⁵⁸⁰ Cahit Kayra, *38 Kuşağı Cumhuriyet’le Yetişenler*, s.456.

⁵⁸¹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma*, BCA, 30-1-0-0/76-481-17.

⁵⁸² T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma ile Eklerinin Onaylanması*, BCA, 30-18-1-2/181-65-5.

⁵⁸³ Mehmet Ali Birand, *Türkiye’nin Ortak Pazar Macerası*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1990, s. 60.

göre Türkiye'nin dosyasının geciktirildiği bu dönemde Ortak Pazar ihtilal kokusunu almış, Menderes'i yalnız bırakma sürecine girmiş bulunuyordu.⁵⁸⁴

27 Mayıs 1960'ta ise Türkiye'de ordu yönetime el koymuştur. Bu dönemde AET ile ilişkiler beklemeye alınırken ekim ayında AET ile en kısa sürede anlaşma imzalamak isteyen ihtilal hükümeti tüm yükümlülükler için hazır olduğunu açıklamıştır. Hükümet, AET'den Yunanistan ile yapılan anlaşmanın bir benzerini talep etmiştir. AET Bakanlar Konseyi ise ihtilal hükümetinin tutumunu hayretle karşılamış, müzakereler noktasında beklemeyi uygun bulmuştur. Yunanistan 9 Temmuz 1961 yılında AET ile ortaklık anlaşmasını imzalamış fakat Türkiye 1963 yılına kadar AET ile müzakerelere devam etmiştir. Türkiye ile AET'yi gümrük birliğine götürecek ve ilerleyen süreçlerde tam üyelik durumuna geçebileceği ortaklık anlaşması 12 Eylül 1963'te Ankara'da büyük törenlerle imzalanmıştır.⁵⁸⁵

AET Bakanlar Konseyi ile bir taraftan yıllara yaygın bir şekilde müzakereler devam ederken 1967'de dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, henüz AET ile yapılan anlaşmanın ön hazırlık evresinin bitişine yaklaşık iki yıl gibi bir süre olmasına rağmen hazırlık döneminin bitirilmesi ve ikinci döneme geçilerek katma protokole geçilmesi talebinde bulunmuştur. Topluluğun o dönem başkanlığını yapan Belçika Dışişleri Bakanı Van Elslande Türkiye'nin verilecek yükümlülükleri taşıyıp taşıyamayacağını araştırılması gerektiğini söyleyerek Başbakan Demirel'in isteğini reddetmiştir. Türkiye ilk defa Türkiye-AET Ortaklık Komitesi'nde şikâyetle bulunmuş ve "Başka ülkeler ile yapılan anlaşmaların Ankara'nın statüsünü bozduğunu" dile getirmiştir. 1968'de ise dönemin Dışişleri Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil, Türkiye-AET Ortaklık Komisyonu'nda ikinci dönem çalışmalarının başlaması gerektiğini dile getirerek Türkiye'nin AET listesine dahil edilmesini talep etmiştir. Avrupa Komisyonu'nun kararı ise Türkiye'nin ikinci döneme geçmemesi ve hazırlık dönemini uzatmasının daha yararlı olacağı yönünde olmuştur.⁵⁸⁶

1970'li yıllarda ise AP, bir taraftan personel yasasını çıkararak maaşları düzenliyor ve diğer taraftan kurumlar arasındaki farklılıkları gidermeye çalışıyordu. Aynı zamanda AET ile karma protokol imzalayarak katılım hedefini gerçekleştirmeye

⁵⁸⁴ Mehmet Ali Birand, *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası*, s. 72-103.

⁵⁸⁵ Mehmet Ali Birand, *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası*, s. 9-16.

⁵⁸⁶ Mehmet Ali Birand, *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası*, s. 62,17.

çalışıyordu. Aslında gerçekleşen bu adım 1963 yılında Türkiye ile AET arasında atılan adımların devamıydı. Bu adımla Türkiye, ABD yörüngesinden çıkmaya çalışmış, hatta 1969 yılında Türkiye’de haşhaş ekiminin yasaklanması ile ABD ile gerginleşen ilişkiler durma noktasına gelmişti. AP, AET ile gerçekleştirdiği karma protokol nedeniyle siyasi çevrelerden tepki aldı. CHP, MNP, MHP ve TİP bu yaklaşmanın karşısında yer almış, özellikle işçiler ve DİSK büyük tepki göstermişlerdi. Parlamento dışı muhalefetin, asker-sivil özellikle de gençlerin gerçekleştirdiği bu eylemler Türkiye’deki ilk büyük kitlesel eylemler olarak değerlendirildi.⁵⁸⁷

Türkiye, 1970 yılında AET önerilerini kabul etmek zorunda kalıyordu. Çalkantılı bir dönemden geçen Türkiye’de üniversiteler karışıyor, rektörlükler işgal ediliyor, otobüsler seferden alıkonuluyor, her gün bir öğrencinin vurulduğu haberi gazetelerde yer alırken Dev-Genç başlı başına bir örgüt şeklinde olayları etkiliyor ve işçi hareketleri artarak devam ediyordu. Türkiye’de böylesi bir anarşi durumu söz konusu iken hükümet AET ile ilgili hayati kararlar almak durumunda kalıyordu. Demirel’e göre 23 Kasım’da imzalanacak olan Katma Protokol’ün politik açıdan avantajları büyüktü. Öncelikle Türkiye’nin Amerika ile zedelenen bağları, Avrupa ile yakınlaştığında dengelenebilecekti. Bunun yanında AET’nin bu hükümeti desteklediği anlamı çıkacak ve bu sayede ordu harekete geçmek istese bile iki kere düşünmek durumunda olacaktı. Aynı zamanda anlaşmanın imzalanmaması durumunda hazırlık dönemi devam edeceği için bu durum başarısızlık olarak değerlendirilebilecek ve AP hükümeti bu durumdan olumsuz etkilenecekti. Muhalefet bu durumu lehine çevirebilecek ve hükümeti “Hani ekonominiz iyiydi, AET ile anlaşma dahi yapacak güçte değiliz” şeklinde eleştirebilecekti. Bu koşullarda Türkiye’nin daha sonra revizyonunu isteyeceği katma protokol anlaşması 23 Kasım 1970’te Brüksel’de sade bir törenle imzalanmıştır.⁵⁸⁸

AET ile imzalanan bu anlaşmanın siyasal alanda sunacağı faydaya karşılık, AET ile başlanan bu geçiş döneminin ekonomik yararlarını ise azamileştirmek başka bir şarta bağlanmıştı. Bu şart, dünya pazarlarından kopuk olan Türk sanayi ve tarım ürün fiyatlarını devalüasyon ile düşürmekten ve dünya pazarları için ucuzlatmaktan geçiyordu. İçinde bulunulan bu koşullar ihracatta artış sağlarken ekonomik ve sosyal alanlarda oluşacak bir takım ağır yükleri ortaya çıkaracaktır. Böylelikle sanayide

⁵⁸⁷ Süleyman Genç, Anılar (1968-1983), s.92-93.

⁵⁸⁸ Mehmet Ali Birand, *Türkiye’nin Ortak Pazar Macerası*, s. 284-298.

ithalata bağılı ham maddenin ve yatırım mallarının fiyatları pahalılaşacaktır. Devalüasyon, sanayileşme ve kalkınma hızını kısa bir süre için düşürmek gibi sonuçlar yaratırken bu durum çalışan kesimin yaşam koşullarına da bütün ağırlığıyla yansımacaktır.⁵⁸⁹

Türkiye’de bir yandan Katma Protokol tartışılırken diğ er yandan AET, Danimarka, İ rlanda ve İngiltere’yi de üyeliğine alarak genişlemiş ve üye sayısını 9’a çıkarmıştır. Bu durumda Türkiye, AET’ye yeni katılan ülkelerle uyum anlaşması yapmak durumunda kalarak farklı sektörlerde avantaj elde etmeyi hedeflemiştir. Fakat üye ülkeler arasında belirlenen ortak tarım politikasının benimsenmesi (Tarım ürünlerinde ortak fiyatların belirlenmesi, dışa karşı koruyucu gümrük tarifelerinin uygulanması, tarım ürünlerini sübvans e ederek yerli üreticiyi desteklemek vb. gibi) Türkiye’nin gelir kaybı yaşamasına yol açmıştır.⁵⁹⁰ Bu doğrultuda yeni üyelerin katılımıyla Avrupa Topluluklarının genişlemesinin Türkiye-AET ortaklığı üzerindeki etkileri ile ilgili müzakerelere başlamak üzere Türk hükümetini temsil edecek üyeler için 19.02.1974’te kararname imzalanmıştır.⁵⁹¹

Birand’a göre Türkiye, AET ile imzalamış olduğı katma protokolün henüz imzası kurumadan “Bu olmadı, değıştirelim” çığılıkları atmaya başlamıştır. Türkiye’de dışışleri ile planlama arasında bu noktada tartışmalar devam ederken AET en parlak dönemlerini yaşıyordu. 9 Üyeli Ortak Pazar, 250 milyon nüfusa sahip, dünya kapital rezervlerinin %30’unu aynı zamanda dünya ticaretinin %40’ını elinde bulunduran bir güç olmuş ve dünya basınının dikkatini çekmişti. Aralık 1973 yılına kadar devam eden ortaklık komitelerinde ya da konseylerde yaşanan tartışmalar sonunda genelleştirilmiş preferanslar ile katma protokol arasındaki ödün farkları her yıl yenilenecek otonom kararlarla kapatılması formülüne bağlandı. Ekim 1973’te başlayan Arap-İsrail Savaşı ve Arap ülkelerinin uyguladığı petrol boykotu piyasayı etkilemiş, önce petrol fiyatlarına ardından tüm hammaddelere gelen büyük zamlar Avrupa ekonomisini sarsmaya başlamıştı. Enflasyon bir taraftan yükselirken işsiz sayısı artmış ve altın fiyatları rekor düzeye çıkmıştır. AET ekonomisinin zayıflığı ve dışa bağımlılığı AET’de büyük

⁵⁸⁹ Ali Gevgilili, *Türkiye’de 1971 Rejimi*, s.144-145.

⁵⁹⁰ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Petek Demir (çev.), Mozaik Yay., İstanbul, 2003, s.184.

⁵⁹¹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Avrupa Topluluklarının Genişletilmesinin Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğı Ortaklığı Üzerindeki Etkileri İle İlgili Müzakerelere Katılacak Heyet*, BCA, 30-18-1-2/278-13-12.

karışıklıklar yaratmış, yaşanan bu ekonomik ve sosyal krizin etkisiyle de AET ülkelerinde bulunan yabancı işçilerin ülkelerine geri gönderilmeleri ve pahalılık Türkiye'ye de yansımıştır. Bu dönemde Türkiye ile AET arasında ticaret açığı büyümeye başlamıştır.⁵⁹²

1974 yılı batı ekonomilerinin sarsıldığı, 1980'lere kadar sürecektir büyük bir ekonomik krize girilen bir yıl olmuştu. Aynı zamanda bu yıl Türkiye için yeni bir seçim, koalisyon dönemi ve Kıbrıs askeri müdahalesini de içeren bir yıl olmuştur. Seçimleri kazanan CHP, MSP ile koalisyon kurarak hükümetin başına geçmiştir. Ecevit MSP ile koalisyonu kurduğunda Avrupa'da yaşanan krizler henüz tam anlamıyla Türkiye'ye yansımamıştı. Ortak Pazar meselesi CHP-MSP Koalisyonunun kolayca çözümlenen meselelerinden birisiydi. Her ne kadar AET ile ilgili görüşler noktasında bu iki parti birbirine zıt olsa da koalisyon pazarlığı sırasında Türkiye'nin lehine elde edilecek avantajları araştırma noktasında ortak karar almışlardır.⁵⁹³

CHP-MSP Koalisyonu protokolünün imzalanması sonrasında durum değerlendirmesi yapan Abdi İpekçi, "CHP'nin NATO'ya, MSP'nin Ortak Pazar'a karşı olduğunu düşünenler CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin kurulması halinde Türkiye'nin her iki örgütten ayrılmasına kalkışılacağını ileri sürmekteydiler" demektedir. İpekçi, bu şartlar altında CHP-MSP Koalisyon protokolünün bu iddianın asılsızlığını ortaya koyduğunu söylemektedir.⁵⁹⁴ CHP-MSP Koalisyonu protokolünün "Enerji ve Tabii Kaynaklar" başlıklı bölümünün 67. ve 68. maddelerinde bu konuya şu şekilde değinilmiştir:

"Değişen uluslararası ilişkiler, gelişmeler ve petrol sorununun ortaya çıkardığı gerçekler, Türkiye'nin dış iktisadi ilişkiler politikasının ve dış ödemeler dengesine ilişkin kararlarının ciddi ve köklü biçimde gözden geçirilmesi gereğini açıkça göstermiştir. Bu açıdan bakılınca dış ekonomik ve ticari ilişkilerimizi çok unsurlu denge kavramına uygun biçimde yönetme gereği vardır. Bu nedenle ihracatımızın değişik pazarlara yöneltilmesi ilkesi kabul edilecek ve Ortadoğu, Afrika ve Asya ülkeleri ile karşılıklı ticari ve iktisadi ilişkilerin geliştirilmesine özel önem verilecektir. Öte yandan AET ile olan ilişkilerin esas anlaşmalar doğrultusunda yürütülmesine devam edilmekle birlikte ek protokoller yeniden ele alınacak, Topluluğun ortaklık dışı ilişkisi bulunduğu diğer ülkelerin şartları ve bu

⁵⁹² Mehmet Ali Birand, *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası*, s.23, 301-303.

⁵⁹³ Mehmet Ali Birand, *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası*, s.328-332.

⁵⁹⁴ Abdi İpekçi, Program/Protokol, *Milliyet*, 26 Ocak 1974, s.1.

ülkelere uygulanan rejimler göz önünde bulundurularak Türkiye'ye en uygun şartların sağlanması için gerekli teşebbüsler yapılacaktır".⁵⁹⁵

Erbakan, MNP Genel Başkanı olduğu dönemde ortak pazar konusundaki tasarruf ve tutumlarından dolayı Anayasanın 89. maddesi uyarınca hükümet hakkında bir gensoru açılmasına dair önerge vermiş ve bu konuda mecliste 15 Mayıs 1970'te bir konuşma yapmıştır. Erbakan konuşmasında ortak pazar meselesinin sadece ekonomik bir konu olmadığını söylemektedir. Türkiye'yi ortak pazar macerasına sürüklemek isteyenlerin ortak pazarın ekonomik olmasından çok, sosyal, siyasi, kültürel ve ideolojik bir konu olduğunu milletten sakladıklarını dile getirmektedir. Erbakan bu konuda, "Türk Milleti hakiki manasını bir kültürel ve inanç sistemi içerisinde erimek olan müşterek pazara girmesi mümkün değildir. Türkiye'nin tarihi, sosyal, kültürel yapısı ve inanç sistemi buna manidir. Bu Müslüman milletin, bir Hristiyan topluluğu içerisinde erimesine imkân verilemez" demektedir. Neticede müzakere sonrasında yapılan oylama da Erbakan tarafından verilen gensoru önergesi gündeme alınmamıştır.⁵⁹⁶

Erbakan, 11 Aralık 1970 tarihli meclis oturumunda yapmış olduğu konuşmada, partisinin kesin olarak ortak pazara karşı olduğunu belirtmekte ve diğer iktidar partilerine seslenerek eğer ortak pazar adına milletin menfaatine uymayan adımlar atarlarsa bir gün bunun hesabını vereceklerini dile getirmektedir. Aynı zamanda bir gün Türkiye illa ortak pazara girmek isterse bunun Müslüman milletlerle oluşturulacak bir ortak pazar olabileceğinin altını da çizmektedir.⁵⁹⁷ Seçim hazırlıkları ve MSP mitingleri devam ederken Genel Başkan Süleyman Arif Emre' de, her fırsatta Ortak Pazar konusuna değiniyordu. 11 Eylül 1973 tarihli konuşmasında "Ortak Pazarın gerçek yüzü milletimize açıklanmalıdır" derken, 6 Ekim 1973 tarihli konuşmasında ise "Ortak Pazar Türkiye'yi eritip yok etmek istiyor" demektedir.⁵⁹⁸ Erbakan'ın ve Emre'nin yapmış olduğu açıklamalardan yola çıkarak koalisyon pazarlığı sırasında ortak pazara dair her iki parti görüşleri birbirine zıt olmasına rağmen bu hususta ortak karar almış olmaları dikkati çeken gelişmeler arasında yer almaktadır.

⁵⁹⁵ İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz (hızl), *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1*, s.587.

⁵⁹⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 4, Birleşim 81, Dönem 3, 15.05.1970, s.737-775.

⁵⁹⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 9, Birleşim 20, Dönem 8, 11.12.1970, s.232-273; Serkan Yorgancılar, *Millî Görüş 1969-1980*, s. 102-104.

⁵⁹⁸ Mustafa Özdamar, *Yaşı ve Başıyla Mim Sin Harekâtı*, Çığır Yayınları, 1977, s.137-139.

Başbakan Ecevit'e göre eğer bir ülkenin iç ve dış sorunları yakından bağlantılı duruma geçtiyse, o ülkenin iç sorunlarında en küçük bir ihmalin bile olumsuz sonuçları kolay kolay giderilemez. Bu nedenle bir anlamda ekonomik bütünleşme hareketi olan Ortak Pazar üyeliği için Türkiye adım atmaya karar verdiyse artık Türkiye ekonomisi, yalnız dış ilişkilerden soyutlanarak kendi içerisinde çözümleyebileceği bir sorun değildir. Bu anlamda ekonomi, bir iç sorun olmaktan çıktığı için ekonomide gerçekleşecek en ufak bir ihmal, en ufak bir zaman kaybı ilerleyen süreçlerde giderilmesi olanaksız sakıncalar doğurabilirdi.⁵⁹⁹

AET meselesi, hükümet programında dış politika bölümünde değil dış ticaret bölümünde yer almıştı. Kullanılan ifade şu şekildeydi:

*“Öte yandan AET ile olan ilişkilerin esas anlaşmalar doğrultusunda yürütülmesine devam edilmekle birlikte geçiş dönemi koşullarını düzenleyen protokoller yeniden ele alınacak, toplumun ortaklık dışı ilişki kurduğu diğer ülkelerin şartları ve bu ülkelere uygulanan rejimler göz önünde bulundurularak Türkiye'ye en uygun şartların sağlanması için gereken yapılacaktır”.*⁶⁰⁰

I. Ecevit Hükümeti programında geçmişte ortak pazar bölümünün dış ilişkilerden çıkarılarak dış ticaret kısmına alınması Brüksel'de AET-Türkiye ilişkilerini en yakından izleyen çevrelerin “Politika değişikliği mi acaba” sorusunu sormalarına yol açmıştı. Ortak Pazar'da Türkiye'nin hangi alanlarda değişiklik isteyeceği üzerinde duruluyor, Ecevit hükümetinin bazı anlaşmaların değiştirilmesi yolundaki istekleri bazı çevreler tarafından merakla izlenmekteydi. Brüksel'den M. Ali Birand'ın haberine göre Ortak Pazar'ın bir kriz döneminde oluşu Türk isteklerine erken cevaplar verilmesini zorlaştıracaktı.⁶⁰¹

Başbakan Ecevit'in ifadesine göre CHP-MSP koalisyonu kurulduğunda hükümet ortağı her iki parti bu konuda birbirlerine açık davranmışlardı. CHP, ülkenin ulusal yararını koruyucu tedbirler almak şartıyla üyeliği sürdürmek istiyordu. MSP ise, ilke olarak duruma karşı olmasına rağmen üyeliğin gerçekleşmesi yolunda daha önceden adımların atılmış olması nedeniyle herhangi bir direniş içerisinde değildi. Hükümete geldiklerinde nasıl bir manzara gördüklerine dair açıklama da bulunan Ecevit, kendilerinden önce tüm üyeleri ile ortak pazar üyeliğine kesin inanmış partilerin ülkeyi yönettiklerini fakat 1974'te ise kendi hükümetlerinin bir bölümünün inandığını bir

⁵⁹⁹ Bülent Ecevit, *Türkiye 1965-1975*, s.89.

⁶⁰⁰ Cahit Kayra, “38 Kuşağı Cumhuriyet'le Yetişenler”, s.457.

⁶⁰¹ Brüksel, “AET, Yeni Hükümeti İlgiyle İzliyor”, *Milliyet*, 15 Şubat 1974, s.9.

bölümünün de inanmadığını dile getirmiştir. Özellikle Türkiye’de yer alan devlet dairelerinin ortak pazar konusunda her birinin ayrı telden çaldıklarını ayrı sesler çıkardıklarını belirten Ecevit, “Biz geldiğimizde sanılıyordu ki, Türkiye’de Devlet Planlama Teşkilatı, Dışişleri Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Tarım Bakanlığı bu konuda bağdaşması olanaksız bakanlıklardır” demektedir. Ecevit, durumun görünenin dışında olduğunu belirterek bir deneme yapıldığını, doğrudan doğruya devlet kuruluşlarını, konuyu bilen uzmanları ve bilim adamlarını bir araya getirerek hangi partili diye bir ayırım gözetmeden bu konuda neler yapılması gerektiği noktasında çalışmalar yapıldığını ve rapor hazırlandığını belirtmiştir.⁶⁰²

Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Parlamento Komisyonunun yaptığı 17. dönem toplantısı sonrasında bir basın bildirisi yayınlanmış, bildiride toplantıya dair bilgiler verilerek alınan tavsiye kararları açıklanmıştır. Üç grup halinde değerlendirilen tavsiye kararları değerlendirildiğinde özetle şöyledir:

1 Nolu Tavsiye Kararı: Anlaşmaların, sanayi ve tarım sektöründe Türk ihracatının geliştirilmesi hedefini güden bütün hükümlerin en geniş şekilde uygulanmasını sağlamak üzere ilave gayretler gösterilmesi, Türkiye’nin genel preferanslar sisteminden* yararlanan ülkeler listesine dahil edilmesi talebinin incelenmesi, petrol ürünleri fiyatlarındaki artışın Türk ekonomisi üzerinde yapacağı olumsuz etkileri gidermek adına tedbir alınması ve Türkiye ile AET ortaklığına yeni hamle verebilmek ve topluluğa katılmasını kolaylaştıracak ilave preferanslar sağlayacak bir faaliyet programının talep edilmesi şeklindedir.

2 Nolu Tavsiye Kararı: Türk işçilerinin olanaklarının gelişimi üzerine alınan tavsiye kararları içerisinde, işçilerin kabul olanaklarının (konut-egitim gibi) iyileştirilmesi, işçi ailelerinin birleştirilmesi, göçmen işçilerin mesleki eğitiminin gerek Türkiye’de gerekse kabul eden ülkelerde teşviki, Türk işçilerine ikili anlaşmalar dolayısıyla daha elverişli ve özellikle topluluğun çeşitli ülkelerinde kaldıkları süreçlerde

---

⁶⁰² Bülent Ecevit, *Türkiye 1965-1975*, s.90.

* Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS): Gelişmekte Olan Ülkelerin Sanayi Malları İhracatlarını Arttırabilmek Amacıyla, Gelişmiş Ülkelerin Bu Ülkelerden Yaptıkları İthalatta Belirli Bir Taviz Marjı Tanımlarını Öngören Bir Sistemdir.

kazandıkları hakların tümünden yararlanmak adına bir sosyal güvenlik rejiminin tanınması vs. şeklindedir.

3 Nolu Tavsiye Kararı: Türkiye ile Topluluk arasındaki ortaklığın gelişmesini hızlandırmak için yararlı olabilecek bütün dünya sorunları üzerinde Türk hükümeti ile topluluk üyesi ülkeler hükümetleri arasındaki temasların yoğunlaştırılması ve Ankara anlaşmasının 2. maddesinde belirlenen hedefleri dikkate alarak uluslararası politik işbirliği sorunlarının gelişmesi karşısında, Türk hükümeti ile topluluk üyesi ülkeler hükümetlerinin faaliyetlerinin koordinasyonuna olanak veren bağların daha da sıklaştırılmasını tavsiye eder şeklindedir.⁶⁰³

Türkiye 1965-75 isimli çalışmasında, “Avrupa Ekonomik Topluluğu ile İlişkiler” başlığı altında detaylı değerlendirmelerde bulunan Ecevit, Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun Türkiye ile ilişkilerini kendi çıkarlarına göre düzenlemek istediğini ifade ederek bu durumun bir çelişki yarattığını söylemektedir. Ecevit’e göre Ortak Pazar’ın ortak üyesi olunmasına rağmen, ortak üye olmayan fakat ekonomik durumu, şartları, olanakları Türkiye’den daha iyi olan bazı ülkeler AET’den Türkiye’ye göre daha geniş olanaklar elde etmiş durumdalar. Ecevit, AET’nin bu çelişkili davranışlarını şu şekilde örneklendirmekteydi:

*“Bir yandan Türkiye’yi Akdeniz ülkesi sayıyor; o nedenle ortak üye olmayan bazı Akdeniz ülkelerine tanıdığı ödünlere tanıyabileceği söylüyor. Fakat öte yandan da sen onlardan farklısın, sen Ortak Pazar’ın ortak üyesisin, ileride tam üye olmak istiyorsun, ben sana o ödünlere tanımam, ama senin de bana şu şu ödünlere, öteki Akdeniz ülkelerinden istemediğim, beklemediğim ödünlere tanımam şartıyla tanımam deme havasına giriyor” demekteydi.*⁶⁰⁴

Demokratik Parti ileri gelenleri ise Türkiye’nin ortak pazarla olan karşılıklı ilişkilerini eleştiriyor bu eleştiriler Sovyetler Birliği Komünist Partisi organı Pravda’ya konu oluyordu. Pravda, Türkiye’nin ortak pazar ülkelerine yaptığı ihracatın ithalatına göre önemsiz olduğunu vurgularken Türk ekonomisinin Batı Avrupa’dan ithal edilen sanayi mamullerinin fiyat artışlarından dolayı sürekli sıkıntı çektiğini belirtmektedir. Pravda, örneğin Türkiye’nin 1973 yılında AET ile yaptığı ticari alış-veriş açığının 500 milyon dolara yükseldiğini aktarmıştır.⁶⁰⁵

⁶⁰³ Batı Berlin A.A., “AET Türkiye ile Geniş İş birliği Yapacak”, *Milliyet*, 29 Mart 1974, s.9

⁶⁰⁴ Bülent Ecevit, *Türkiye 1965-1975*, s.93.

⁶⁰⁵ “Ortak Pazar-Pravda ve DP”, *Yankı*, Sayı 164, (06-12 Mayıs 1974), s.34.

1974 yılında yaşanan gelişmeler ise farklı sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Türkiye'nin Kıbrıs çıkarması sonrası Yunanistan, Ege Denizi'nde silahlanmaya hız vermiş bunun yanında NATO'nun askeri kanadından da çekilmiştir. Türkiye bu durum karşısında 20 Temmuz 1975'te Ege Denizi'ne ve Batı Akdeniz'e yönelik NATO'dan bağımsız bir ordu oluşturmuştur. Böylelikle hem ABD'nin silah ambargosu hem de NATO ordusunun engellemeleri önlenmiş olacaktır. Yunanistan ise 1975'te AET'ye tam üyelik başvurusu yapmıştır ve böylelikle Yunanistan ile 1976 Temmuz'unda topluluğa katılım müzakereleri başlamıştır. Bu durum Ege Kıta Sahaneliği ve Ege karasularında Türkiye'nin Yunanistan ile sorun yaşamasına neden olacaktır. Türkiye AET ile olan ilişkilerinde 25 Aralık 1976'da tek yanlı alacağı karar ile katılım maddesinde yer alan koruma maddesi kapsamında bütün yükümlölüklerini donduracak, gümrük listelerinde de indirim yapmama kararı alacaktır. 1977 yılına gelindiğinde AET'den beklenen bir milyar dolar yardımın sadece 310 milyon dolarlık kısmı serbest bırakılacaktır. Böylelikle bu dönemde AET ile olan ilişkiler ciddi bir bunalıma sürüklenecektir.⁶⁰⁶

1978 yılında CHP ağırlıklı bir hükümet güvenoyu almıştır. Beklentilerin yüksek olduğu bu dönemde CHP içerisinde ortak pazara karşı farklı bakış açıları söz konusu olmuştur. CHP'nin bir kısmı AET ile ilişkilerin devam etmemesi gerektiğini belirtirken, bir kısmı tam üyeliğe dair hakların saklı kalması koşuluyla anlaşmada düzenlemeler yapılması gerektiğini söylüyor diğerkleri ise AET'ye tam üyeliğin çıkış yolu olduğunu savunuyorlardı. 1978 yılı Türkiye'nin AET ile müzakerelere devam ettiği fakat taze paraya ihtiyaç olan bir dönem olmuştur. Bu hususta IMF ve OECD çerçevesindeki konsorsiyum aracılığı ile anlaşmalar sağlanmış 1979 mayısında OECD ülkeleri Türkiye'ye kredi açmış, 221 banka ile borç erteleme anlaşmaları ise ağustos ayında Londra'da imzalanmıştır.⁶⁰⁷

Ara seçimlerde CHP hükümetinin parlamentodaki çoğunluğunu yitirmesi ile Ecevit hükümeti bırakmış, 25 Kasım 1979'da Demirel'in başkanlığında AP ağırlıklı azınlık hükümeti güvenoyu almış ve göreve başlamıştır. Bu dönemde AET ile müzakereler tam üyelik üzerine kuruludur. Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu yıl sonuna kadar gerçekleştireceğine dair yapılan açıklamalar Türkiye'den çok AET'de ve

⁶⁰⁶ Süleyman Genç, *Anılar (1968-1983)*, s.190-191.

⁶⁰⁷ Mehmet Ali Birand, *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası*, s.370-400.

Avrupa basınında yer almıştır. Fakat bu başvuru macerası uzun sürmemiş 12 Eylül 1980’de Türkiye’de ordu yönetime el koymuş ve parlamento feshedilmiştir.⁶⁰⁸

Sonuç olarak, Türkiye-AET ilişkileri 1970’lerden 1980’lerin ikinci yarısına kadar gerek siyasi gerek ekonomik nedenler yüzünden istikrarsız bir seyir izlemiştir. 1980 askeri darbesi sonrasında AET ile olan ilişkiler resmen askıya alınmıştır.⁶⁰⁹

---

⁶⁰⁸ Mehmet Ali Birand, *Türkiye’nin Ortak Pazar Macerası*, s.404-421.

⁶⁰⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, *AB ile İlişkiler, Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi*, <https://www.ab.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 14.02.2025).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI VE HÜKÜMETİ SONA ERDİREN GELİŞMELER

4.1. 1960'Lİ YILLARA KADAR KIBRIS

Kıbrıs meselesi, Kıbrıs Türklerinin yaşama hakkının ve hakimiyetinin korunması aynı zamanda ada üzerinde Türkiye ve Yunanistan arasında bir denge sağlanması sürecidir. Doğu Akdeniz’de yer alan ada, Türkiye’nin 40 mil yakınındadır. Yerbilimciler tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre ada, her yıl 2,5 cm Türkiye’ye yaklaşmaktadır. Ada, tarihsel süreçte Mısırlılardan Asurlulara, Araplardan Venediklilere kadar farklı güçlerin hakimiyeti altında yer almış ve 1571’de Venediklilerden alınarak Türkler adaya yerleşmeye başlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu, başlangıç olarak birbiri ile uyumlu farklı meslek gruplarından Anadolu insanını seçerek adaya yerleştirmiştir.⁶¹⁰

Osmanlı İmparatorluğu, 1878’de ise İngiltere’den Ruslara karşı destek alabilmek için, mülkünün kendisinde kalması şartıyla adanın sadece idaresini İngiltere’ye kiralamıştır. İngiliz idaresi başladığı zaman adada ağırlıklı olarak Türkler ve Rumlar yer alıyordu.⁶¹¹ 1878 sonrası, Ortodoks ve İngiliz baskısı nedeniyle Kıbrıs’taki Türkler, Anadolu’ya ve Londra başta olmak üzere farklı bölgelere göç etmek durumunda kaldılar. Bu dönemde Türkler, ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda sorunlar yaşamış buna karşın Ortodoks Kilisesi ve Rumlar ise İngiltere’nin sağladığı hoşgörü ve anlayış ile gelişmiştir. 1911’i izleyen dönemlerde ise imparatorluk, Balkan Savaşları yüzünden güç durumda kalmış ve bu yıllarda Rumlar Türkler üzerinde yoğun baskı uygulamışlardır. Diğer taraftan Birinci Dünya Savaşı süresince Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere’nin düşman konumunda yer almaları, Rumların Enosis* girişimlerini ve saldırılarını artırmıştır.⁶¹² İngiltere ise adayı ilhak etme projesini uygulamaya koyarak 1917’de yayınladığı krallık emri ile Osmanlı vatandaşlarının İngiliz vatandaşlığına geçebilmesi için izin çıkarmıştır. Bu durum, adadaki Türklerin bir kısmının İngiltere’ye ve Anadolu’ya göçlerine neden olmuştur. Lozan antlaşması ile de Kıbrıs İngilizlere

⁶¹⁰ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. Şti., İzmir, 2000, s.11.

⁶¹¹ Sabahattin İsmail, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, Kastaş Yayın, İstanbul, 1998.

*Enosis, 1930’lu Senelerde Birleşik Krallık İdaresinde Bulunan Kıbrıs Adasının "Yunanistan'a bağlanması" Anlamında Kullanılmıştır. Genel Anlamı İse Politika Açısından "Bir Ülkenin Sınırlarına Dahil Olma, Birleşme" Anlamına Gelmektedir.

⁶¹² Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s.15-20.

bırakılmıştır (Madde 20). Antlaşmanın 21. maddesine göre adada yaşayan Türklere İngiliz ya da Türk vatandaşlıklarından birini seçmeleri önerilerek Türk vatandaşlığını seçenler göç etmeye başlamışlardır.⁶¹³

Kıbrıs'ta Lozan Antlaşması'na rağmen adadaki varlıklarını sürdürmeye kararlı bir Türk nüfusu kalmıştır. Lozan'daki olumsuz kararlara rağmen Kıbrıs Türkleri yavaş yavaş siyasal örgütlenme yoluna giderek 1931'de, Kıbrıs Türkleri Ulusal Kongresi'ni toplamışlardır. 1931 yılı Rumların yeniden Enosis için hareketlenmeye başladığı dönemlerdi. Rumların çıkardığı isyanlar nedeniyle İngiltere adaya Mısır'dan askeri kuvvetler sevk ederek dört savaş gemisi göndermek mecburiyetinde kalmıştır.⁶¹⁴

Türkiye Cumhuriyeti Londra Büyükelçiliğinin Kıbrıs isyanı hakkında Hariciye Vekaletine sunduğu raporda ise durumun öneminden ve yabancı basında bu konuda yer alan haberlerden bahsedilmiştir. Ayaklanma adanın tüm Rumları arasında genel bir şekil almış ve ayaklanmanın görünen nedeni ise genel meclis tarafından reddedilen gümrük kanununun valinin iradesi ile uygulandığı gösterilmiştir. Olayın yaşandığı gün Lefkoşa'da toplanan halk "Batsın istibdat, yaşasın ilhak" nidaları ile valinin evine hücum ederek vali konağını ateşe vermişlerdir. Royter, Lefkoşa'da hükümetin duruma hâkim olmasına rağmen adanın genelinde ayaklanmanın ve heyecanın devam ettiğini haber vermiştir. Londra basının geneli ise Rumların çıkardığı ayaklanmayı hikâye havasında anlatmakla yetinmiştir. Manchester Guardian, Rumlara hak verdiğini ifade etmiştir. Times ise, 1. Dünya Savaşı esnasında Kıbrıs'ın başka bir devlete terkinden evvel Fransa'nın muvafakatini elde etme mecburiyetini İngiltere'nin taahhüt ettiğini, binaenaleyh adanın başka bir devlete ahden terki kabul bulunmadığını beyan ile ayaklanma hareketini cinnet olarak nitelendirmiştir.⁶¹⁵ Kıbrıs Konsolosluğu, Kıbrıs Rumlarının çıkardığı isyanlar sonucu yaşanan olayları Hariciye Vekaletine detaylarıyla aktarmıştır.⁶¹⁶

1942'de Dr. Fazıl Küçük tarafından kurulan Halkın Sesi gazetesi ve oluşturulan Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu (KATAK) aracılığıyla hem İngiliz sömürge

⁶¹³TBMM Tutanak Dergisi, "Lozan Sulh Muahednamesinin Kabulüne Dair Kanunlar", https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200343.pdf, (Erişim Tarihi: 31.10.2023).

⁶¹⁴T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, *Kıbrıs Adasında İsyân*, 38598-156124-82.

⁶¹⁵T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, *Kıbrıs İsyanı*, 37145-148336-41.

⁶¹⁶T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, *Kıbrıs Rumlarının İsyân Çıkarması ile Yaşanan Olaylar*, 37145-148336-24.

yönetimine hem de Rumlara karşı hızla bir dayanışma sağlandı. İkinci Dünya Savaşı boyunca İngilizler tarafından askeri üs olarak kullanılan ada da süreç devam ederken Kıbrıs Türkleri arasında örgütlenmeler artarak devam etmiş, kurulan bu örgütler 1949 yılında toplanarak Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu adını almıştır.⁶¹⁷

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise Rumların Enosis girişimleri artarak devam etmiştir. 1950 yılında adanın Yunanistan ile birleşmesi düşüncesi üzerine gerçekleşen ve sadece Kıbrıs Rumlarının katıldığı Enosis plebisitinde Enosis'e destek %96 olmuştur. Plebisit, o dönemde başpiskopos olan II. Makarios tarafından planlanmıştır.⁶¹⁸ 1955'te ise EOKA adlı Rum terör örgütü kuruldu. Grivas* başkanlığındaki örgüt, adayı Türklerden temizleyerek Enosis'i gerçekleştirmek hedefi üzerine kuruluydu. Kıbrıs sorunu, bir gazetenin başlattığı "Ya Taksim Ya Ölüm" sloganıyla yürüttüğü bir kampanya ile ilk olarak kamuoyunda milli dava olarak benimsenmiş, sonrasında ise işbaşına gelen tüm partiler ve hükümetler tarafından da milli dava olarak savunulması gerekli olan bir konu haline gelmiştir.⁶¹⁹ Bu dönemde Türklere karşı artan baskılar nedeniyle Rumların Enosis tezine karşılık Kıbrıs Türklerinin taksim tezini gerçekleştirmek amacı ile 1957'de Türk Mukavemet Teşkilatı kurulmuştur.⁶²⁰

Dünyanın yeniden şekillenmeye başladığı 1950'li yıllarda İngiltere, hem Kıbrıs'ı İngiliz Milletler Topluluğu içinde tutarak ada üstünde etkisini sürdürmeyi hem de kendine mal ederek korumayı hedefliyordu. İngiliz yönetimi boyunca uygulanan baskılar yüzünden adadan ayrılan Türk nüfusu sonucu Rumlar çoğunluğu oluşturmuştur. Kıbrıs meselesi, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'dan oluşan bu üç ülke arasında aşılması zor bir duruma gelmişti. Sorunu görüşmek üzere ilk konferans 1955 yılında Londra'da gerçekleşti. Bu konferansta Türkiye, her iki halkın ayrı ayrı self-determinasyonunu savunmuş, Yunanistan ise Rumların çoğunluğu nedeniyle adanın

⁶¹⁷ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, 24.

⁶¹⁸ Yaşar Baytal, "1950-1960 Yılları Arasında Kıbrıs Anlaşmazlığı, Enosis Meselesi ve Türkiye", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 28, (Eylül-2021), s.305.

* Yeoryos Grivas: Kıbrıslı Yunan Asker. EOKA Örgütünün Kurucusu ve Lideridir.

⁶¹⁹ Oktay Ekşi ve Taner Baytok, *Cumhuriyetle Yaşadığımız Yıllar, Söyleşi*, s. 175.

⁶²⁰ Dilek Yiğit Yüksel, *Kıbrıs'ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 34, Sayı 98, s.322-323.

tamamı için ortak bir self-determinasyon görüşünde ısrarcı olmuştur. Londra'da gerçekleşen bu konferanstan bir sonuç alınamamıştır.⁶²¹

Kıbrıs Başpiskoposu Makarios, Amerika'da Yunan tezi üzerine geniş bir kampanya başlatmış ve çeşitli şehirlerde girişimlerde bulunmuştur. Boston'da Harvard Üniversitesinde gerçekleştirdiği konuşmasında Makarios, kendisinin Kıbrıs halkı tarafından hem milli hem de ruhani lider olarak seçildiğini söyleyerek istiklale kavuşana kadar bu vasıfları taşıyacağını, istiklale kavuştuktan sonra ise politika ile ilgilenmeyeceğini ve bir kilise adamı olarak görevine devam edeceğini ifade etmiştir. Adanın mevkisinin önemli olduğunu vurgulayarak sözlerine devam eden Makarios, Kıbrıs'ta insan haklarının ayaklar altına alındığını ve halen neden self determination'un uygulanmadığına anlam veremediğini, bu durumun sonuçlarının ağır olacağını dile getirmiştir. Sözü Türkiye'ye getirerek, Türkiye'nin ada üzerinde söz hakkı bulunmadığını, tüm haklarını Lozan Antlaşması ile terk etmiş olduğunu söylemiştir. Türkiye'nin Kıbrıs meselesi üzerine söz söyleme hakkının doğrudan doğruya İngiliz diplomasisinden kaynaklı olduğunu, adadaki Türk azınlığının Rum çoğunluğu ile yaşadığını ve Kıbrıs'ın kalkınması için beraberce çalıştıklarını ifade etmiştir. Kıbrıs'ın yüzde sekseninin Rum, yüzde yirmisinin ise Türk olduğunu vurgulayarak Kıbrıs meselesinin hürriyet, adalet ve eşitlik meselesi olduğunu belirtmiştir.⁶²²

Kıbrıs'ta nüfus sayımı 1901 yılından itibaren 10 yılda bir yapılmıştır. İkinci dünya savaşı nedeniyle 1941 yılında gerçekleştirilememiş nüfus sayımı 10 Kasım 1946'da gerçekleştirilmiştir. Kıbrıs nüfus dairesinin çıkardığı son tebliğde adanın asker, bahriyeliler, muhacirler ve savaş esirleri dahil toplam 462.318 kişiden oluştuğu beyan edilmiştir. Kıbrıs adasının nüfus dağılımına baktığımızda adanın altı kaza kasabalarında 96.533 kişi, adanın bütün köylerinde 352.957 kişi, askerler ve denizciler 5.346 kişi, mültecilerle harp esirleri kamplarında 7.482 kişi olmak üzere toplam 462.318* kişi yaşamaktadır. Bu nüfusun 228.014'ünü erkek ve 226.822'sini kadın nüfus oluşturmaktadır. Ada'da din dağılımına göre yapılan değerlendirmede ise; Rum (Ortodoks) kişi sayısı 362.214 (%79.7), Türkler (İslam) 81.139 (%17.8), Başka

⁶²¹ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s.27-28.

⁶²² T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, *Kıbrıs Başpiskoposu Makarios'un ABD'de Yunan tezi Üzerine Yaptığı Kampanya Hakkında New York Haberler Bürosundan Faruk Fenik'in Hazırladığı Rapor*, 22242-97822-1.

* Cinsiyet, Din ve Yaş Grubu Dağılım Oranlarına Harp Esiri Kamplarındaki Kişi Sayıları Eklenmemiştir.

mezheplerden ise 11.483 (% 2.5) kişi yaşamaktadır. Yaş grubuna göre yapılan değerlendirmede de 6 yaşına kadar olan çocuk sayısı 65.734, 6-13 mektep çağında olanlar 78.209, 14-64 yaş arasında olanlar 283.002, 65 yaşından yukarı olanlar ise 27.891' dir. Nüfus dağılım tablosu değerlendirildiğinde baskılar sonucu adadan ayrılan Türk nüfusu sonucunda Rum nüfusun o dönemde nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu söylenebilir.⁶²³

4.1.1. Zürih-Londra Anlaşmaları ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu

Bu dönemde İngiltere bir taraftan ada üzerinde stratejik çıkarlarını korumaya çalışırken diğer taraftan Türkiye-Yunanistan arasında denge sağlamaya çalışıyordu. Bu amaçla adada ve Türkiye ile Yunanistan arasında yeni dengeleri sağlamak adına Zürih ve Londra Konferansları gerçekleştirildi. Konferansa Türkiye, İngiltere, Yunanistan, Kıbrıs Türk Toplumı ve Kıbrıs Rum toplumu katılmış ve yapılan antlaşmalarla* Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Kurulan bu Cumhuriyet ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ada üzerinde egemenlik ve garantörlük sağlamış oluyordu. Antlaşmaların temel özelliklerine bakıldığında;

a) Türkler Rumlar üzerinde, Rumlar da Türkler üzerinde baskı ve üstünlük sağlayamayacaktı. Bu husus, anayasanın güvencesi altına alınmıştır. Anayasa Mahkemesi başkan ve yardımcısı, Alman vatandaşlarından oluşuyordu.

b) Kıbrıs Cumhuriyeti, dış ilişkilerinde bağımsız olmayacaktı. Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte içinde bulunmadıkları bir topluluğa örneğin AET'ye giremezdi.

c) Türk toplumu ve Rum kesimi kendi iç işlerinde bağımsız olacaktı.

d) Türk Cumhurbaşkanı yardımcısı veto hakkına sahipti.

e) Savunma hususu üç ülkenin güvencesi altına alınmıştı. Adada Türkiye ve Yunanistan birliklerini bulundurabilecekti.

⁶²³ T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, *Kıbrıs'taki nüfus sayımı*, 37548-150911-44.

* Zürih ve Londra Antlaşması, 11 Şubat 1959 tarihinde Birleşik Krallık, Türkiye ve Yunanistan devletleri ile Kıbrıs'taki Rum ve Türk toplumları arasında imzalanan, bağımsız bir devlet olarak Kıbrıs halklarının durumunu belirleyen ve Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasını onaylayan antlaşmadır. Rum tarafını Başpiskopos Makarios, Türk tarafını ise Fazıl Küçük temsil etmekte idi. Bunu takip eden 19 Şubat 1959 tarihli Londra Antlaşması ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak 16 Ağustos 1960 tarihinde kurulması sağlanmış oldu.

f) İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin garantörlük hakları konuşulmuş, örneğin Türkiye'nin anlaşma hükümlerinin ihlal edildiği kanaatine varması durumunda, Türkiye tek başına müdahale etme hakkına sahip olacaktı. Bu anlaşmalarla Kıbrıs Cumhuriyeti'nin başkanı Başpiskopos Makarios, başkan yardımcısı ise Dr. Fazıl Küçük olmuştur. Zürih ve Londra antlaşmaları sayesinde Kıbrıs Türkleri için mali, askeri, politik, kültürel vb. birçok açıdan güvence sağlanırken diğer taraftan Türkiye'nin ada üzerindeki hakları uluslararası antlaşmalar ile kabul edilmiştir.⁶²⁴

Böylelikle 1958 yılı sonunda başlayan Londra görüşmeleri, Kıbrıs'a cumhuriyet rejimiyle bağımsızlık kazandıran ve Türk toplumuna nüfus oranı doğrultusunda yönetime katılım hakkı tanıyan karma bir hükümet öngören Zürih Anlaşması ile sonuçlanmıştır.⁶²⁵

Kıbrıs meselesi üzerine Türkiye, Yunanistan, İngiltere ile adada yaşayan Türk ve Rum Cemaatleri temsilcileri arasında Londra'da imzalanan anlaşmalar noktasında hükümetin takip ettiği politikanın ve alınan neticelerin TBMM'nin uygunluğuna sunulması ve görüşülmesi için 4 Mart 1959 tarihinde müzakere gerçekleştirilmiştir. Müzakerede söz alan vekiller arasında antlaşma maddeleri üzerine görüş ayrılıkları olmuş, tartışılmış ve maddeler eleştirilmiştir. Müzakerenin birinci celsesinde CHP meclis grubu adına İnönü söz alarak Kıbrıs anlaşmazlığı üzerine hazırlanan belgeleri incelediklerini ifade ederek söze başlamıştır. İnönü'ye göre, bu belgelerin özü şu ana kadar hükümetlerin takip ettiği her iki tezden vazgeçilmesi ve yeni bir temel ile Kıbrıs anlaşmazlığının halledilmesi girişimidir. Bu teşebbüsün son safhasında belgeler, emrivaki olarak kabul edilmiş ve imzalanmış bir şekilde meclis huzuruna getirilmiştir. Bu noktada Türkiye'nin taksim tezinden kesin olarak vazgeçtiği gibi müstakil Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunan Devletinin, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı ihtimalinden kesin olarak vazgeçip geçmediğini sorgulamıştır. İnönü, özellikle garanti antlaşmasının üçüncü maddesine dikkat çekmek istemiştir. Maddeye göre, iş bu antlaşma hükümlerinin ihlali durumunda teminatçı devletler lüzum görülen tedbirleri almak üzere kendi aralarında istişare ederler. Müşterek veya birlikte tespit edilmiş bir hareketin ifasının gayrimümkün olması durumunda, garanti eden üç devletten her biri eski nizamı iade etmek için harekette serbest bırakılıyor. Anayasanın 21. ve 22. maddelerine de

⁶²⁴ Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s.32-35.

⁶²⁵ Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 2008, s.101.

ayrıca dikkat çekerek Yunanistan’a iltihakın bir gün emrivaki ile yapılmasına engel olmak için yeterli yaptırımın konulmadığı bu yüzden bu eksikliklerin tamamlanması gerektiği düşüncesini dile getirmiş ve hükümetin bunları nasıl temin edeceğine dair açıklama yapmasını istemiştir.⁶²⁶

Dönemin Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu ise İnönü’nün konuşması sonrasında söz alarak kendisine teşekkür etmiş ve kendisini ikna etmeye çalışacağını ifade etmiştir. Zorlu, hem enosisin hem de taksim tezinin bertaraf edilmesi hususunun garanti anlaşması ve Kıbrıs anayasası içerisinde birlikte teminat altına alındığını söyleyerek bu durumda her iki ihlal halinde teminat veren memleketler aynı şekilde hareket edeceklerdir demektedir. Böylelikle teminat enosis için yoksa taksim içinde olmayacaktır. Diyelim ki, Yunanistan ve Rum cemaati enosis için faaliyetlerde bulunuyorlar ister propaganda şeklinde ister icrai şekilde bu durumda hüküm açıktır. Türk cemaatini temsil eden Reisicumhur’un muavini ortaya çıkacak ve diyecek ki: “Anayasayı ihlale gidiyorsunuz bu durumda emniyet noktasında ben veto hakkımı kullanmak isterim.” Bunun yanında üç memleket yani İngiltere, Yunanistan, Türkiye ortaya çıkacak ve anayasanın ihlaline müsaade etmeyeceklerini belirteceklerdir. Ya da bu memleketlerden bir tanesi mâni olmaya çalışacak bu takdirde diğer ikisi ortak hareket edecektir. Ya da memleketlerden ikisi mâni olmaya çalışacak diğeri ise harekete geçecektir. Ortak teminat durumunda mühim olan taraflardan birinin teminatının diğerlerin harekete geçmesini önleyecek olmasıdır. Ortak garanti durumunda önemli olan birlikte ya da tek başına hareket serbestliğini temin etmiş olmasıdır. Zorlu, açıklamalarına devam ederek Yunanistan ve Türkiye’nin şartlarını karşılaştırmış ve mesafe hususuna dikkat çekmek istemiştir. Yunanistan’ın adadan 600 mil, Türkiye’nin ise 40 mil uzaklıkta olduğunu vurgulayarak Anayasayı ihlal eden bir vaziyet durumunda adaya 600 mil uzaklıktaki bir devlet mi yoksa 40 mil uzaklıktaki bir devlet mi daha çabuk gelebilir? sorusunu sormuştur. Aynı zamanda Sayın İnönü’nün Kıbrıs’ın BM’ye üye olacağını vurguladığını dile getirerek bu durumun anlaşmayı etkilemeyeceğini çünkü yapılan anlaşmaların BM’de kayıt ve tescil edilerek hakların korunacağından bahsetmiştir.⁶²⁷

⁶²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 8, 4 Mart 1959, 2. İçtima, s. 21-24.

⁶²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 8, 4 Mart 1959, 2. İçtima, s. 24-26.

Daha sonra Zeyyat Mandalinci söz alarak DP Meclis Grubu adına ne düşündüklerini arz etmek ve tereddüde düşülen bazı noktalara ışık tutmak için açıklamada bulunmak istemiştir. Hükümetin olgunlukla Kıbrıs meselesini politik sahadan diplomatik sahaya çekerek çözümlemeye çalışmasını takdir etmiş bu yolda sarfettiği çaba ile ağır başlılığını ifade ettiğini düşündüğünü söylemiştir. Türkiye için önemli olanın, adanın Anavatanın savunması için zararlı hale gelmesini önlemek ve adada yaşayan Türkler'in hayatlarını teminat altına almaktır. Taksim düşüncesine de bu yüzden son çare olarak başvurulmuştur. Bugün ise memleketin korunması açısından önemli olan Ada'da kuvvetlerimizin bulunmasıdır. Kısacası Türkiye açısından memleketimizin korunması açısından ilhak ve birleşme fikri bertaraf edilmiştir. Mandalinci, bu hususta İsmet İnönü'yü onaylamadığını ifade ederek her üç memleketin de çıkarlarını korumak adına durumun neticelendiğini ve ortak bir zafere bağlandığını söylemiştir. Ada konusundaki iyi dileklerini aktararak konuşmasını sonlandırmıştır.⁶²⁸

Kıbrıs meselesi üzerine mecliste dile getirilen düşüncelere ve eleştirilere baktığımızda bu konuda iki farklı bakış açısının ve düşüncenin hâkim olduğu söylenebilir. Zeyyat Mandalinci'nin konuşması sonrasında Adana Milletvekili Kasım Gülek söz alarak CHP'liler olarak böylesine önemli bir milli konuyu incelediklerini ve bu konu üzerinde itina ile durulması gerektiğini söylemiş ve sözlerine devam etmiştir. Özellikle enosis üzerinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı üzerinde hassasiyetle durulması gerektiğini dile getirerek bu durumun tarihte de örnekleri olduğunu ve Girit'in hatırlanması gerektiğini de aktarmıştır. Anlaşmanın hem taksimi hem de enosisi bertaraf etmiş olmasına rağmen fiili garanti üzerinde durulmasını, anlaşmaya rağmen enosis lehinde adada birtakım teşebbüsler gerçekleşirse adada seçime gidilebileceğini, seçim sonrasında da adada enosis lehinde bir hareket çıkarsa o zaman üç devletin istişare edeceğini belirtmiştir. Her ne kadar istişare eden devletlerin kararlarına karşı Türk Cumhurbaşkanı yardımcısının veto hakkı olmasına rağmen bu hakkın o kadar değeri olmayacağını çünkü üç devlet ortak bir sonuca varmadıkları anda hareket serbestliğinin söz konusu olacağını bu durumda silahlı müdahaleye kadar gidebileceğini ifade etmiş ve durumun öneminin dahada artacağını söylemiştir. Gülek, Türklere iktisadi yardım

---

⁶²⁸ TBMM Zabut Ceridesi, Devre XI, Cilt 8, 4 Mart 1959, 2. İçtima, s. 26-29.

yapılması, toprak reformu, NATO'ya girme ve radyo meselesi noktasında önerilerde bulunmuş ve anlaşmanın olumlu yönlerini belirterek konuşmasını sonlandırmıştır.⁶²⁹

Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu ise Kasım Gülek'in iddialarına tek tek cevap vermiş, Kıbrıs meselesinde unutulacak bir mazi hiç olmazsa DP zamanında unutulacak bir mazi olmadığını söyleyerek meselenin BM'de uluslararası alem önüne çıktığı andan itibaren bütün Türk milletinin ve tercümanı olarak DP hükümetlerinin milli çıkarları korumak adına sonsuz çaba ve başarılarla dolu olduğunu aktarmıştır.⁶³⁰

Yaklaşık dört saat boyunca süren görüşmeler sonrasında Kıbrıs meselesi noktasında hükümetin uyguladığı politikanın aydınlandığı ve bu hususta konuşan vekillerin aynı şeyleri tekrar ettikleri düşünülerek müzakerelerin kifayeti istenmiş fakat kifayetin aleyhinde görüşler sunulmaya devam etmiştir. Sivas Milletvekili Turhan Feyzioğlu söz alarak bu anlaşmaların Yunan Parlamentosunda tam 4 gün müzakere edildiğini fakat Türkiye'de 4 saatlik bir müzakerenin yeterli olmadığını, Kıbrıs Adası'nın ileride Yunanistan'a ilhakı ihtimalinin hakikaten neticelenmediğini söylemiş aynı zamanda Yunan Parlamentosundaki "Enosisten vazgeçmedik" feryatlarının manasını sorgulamıştır. Feyzioğlu'nun konuşması sonrasında kifayet istenerek Kıbrıs meselesi hakkında Londra'da imzalanan antlaşmalarda Hükümetin uyguladığı politikanın uygun olduğu görüşü 347 oyla kabul edilmiştir.⁶³¹

Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Rauf Denktaş ise Devlet ve Hükümet Başkanı Gürsel'e teşekkür telgrafi göndererek Kıbrıs Türklerinin erişmiş olduğu merteye ve büyük devletimizin göstermiş olduğu gayret ve fedakarlıktan ötürü kendilerine müteşekkir olduklarını ifade etmiştir.⁶³²

4.2. 1960-1974 YILLARI ARASINDA KIBRIS'A DAİR GELİŞMELER

1963'te Rumlar saldırılara başlamadan önce Ankara, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmuş olmasından yana memnundu. Çünkü anlaşma sayesinde Kıbrıs Türkleri yeni Cumhuriyet'in bir tarafı sayılarak kendi bağımsız adli, idari ve polis yönetimlerine sahip olmuşlardı. Aynı zamanda Türk olan Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın veto hakkı

⁶²⁹ TBMM Zabut Ceridesi, Devre XI, Cilt 8, 4 Mart 1959, 2. İçtima, s. 29-32.

⁶³⁰ TBMM Zabut Ceridesi, Devre XI, Cilt 8, 4 Mart 1959, 2. İçtima, s. 32-33.

⁶³¹ TBMM Zabut Ceridesi, Devre XI, Cilt 8, 4 Mart 1959, 2. İçtima, s. 51-55.

⁶³² T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Rauf Denktaş'ın Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'e Yazılmış Teşekkür Telgrafi*, BCA, 30-1-0-0/7-40-17.

bulunurken anayasa mahkemesi tarafsız bir başkandan meydana gelmekteydi. Anlaşmalara göre Türkiye'nin garantörlük hakkı bulunuyor aynı zamanda bir Türk alayı Kıbrıs'ta sürekli olarak konuşlandırılıyordu.⁶³³

İngiltere'de antlaşmalardan memnundu. Bazı üs bölgeler İngiliz toprağı sayılmıştı. Fakat Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kendine özgü yapısı nedeniyle her iki tarafın da Cumhuriyetin devamı için iyi niyetli hareket etmesi gerekiyordu. Ancak Kıbrıs'ı helenleştirme politikası güden Başpiskopos Makarios ise anlaşmaları istemeye istemeye imzalamış ve bu tutumunu gerek Londra'da gerekse Kıbrıs'a dönüşünde yaptığı açıklamalarla açıkça göstermiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti Türklerle Rumlar arasında adil ve dengeli bir yapılanma sağlamış fakat bu durum Rumlar tarafından kabullenilmemiştir. Anayasa ve yasalar sürekli Rumlar tarafından çiğneniyor ve bu durum Cumhuriyeti tamamen işlemez duruma getiriyordu.⁶³⁴ Makarios ve diğer Rum liderleri Kıbrıs Cumhuriyeti'ni işlemez hale getirmişler aynı zamanda EOKA ise cumhuriyeti ortadan kaldırmak adına yer altı bağlantılarını arttırmıştı. Türklere karşı şiddetle artan Rum silahlı saldırıları yanında Makarios 'un istemiş olduğu 13 maddelik anayasa değişikliği de eklenmiş ve böylelikle büyük bir krizin eşiğine gelinmiştir.⁶³⁵

Mecliste ise muhalefet partileri Kıbrıs'ta devam eden hadiselerle karşı hükümetin tutumuna yönelik sert eleştirilerde bulunmuşlardır. AP grubu adına Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoglu, adada güvenliğin bozulması, ilhak faaliyetleri gibi olaylar sonucunda antlaşmanın dördüncü maddesindeki müdahale hakkının doğmuş olmasına rağmen, hükümetin bu hakkı kullanmakta gösterdiği aksaklıklar ve gecikmeler olduğunu ifade etmiş ve hükümeti eleştirmiştir. Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk ise, Kıbrıs'ta yaşanan olayların son durumu hakkında hükümetin açıklama yapmasına yönelik önerge sunmuş ve açıklama yapılmasını istemiştir. Bunun üzerine Başbakan İnönü açıklama yaparak Türkiye Cumhuriyeti dış politikasının ilkeleri arasında anlaşmalara sadık olma ilkesinin en başta yer aldığını aynı zamanda Kıbrıs Cumhuriyeti ile aramızda özel bağlar olduğunu söylemiştir. Ayrıca Türkiye'nin anlaşmalara gösterdiği sadakati başkalarında da aynı şekilde beklediğini ifade ederek sorumsuzlukla gerçekleştirilen hareketler karşısında memleketimiz Kıbrıslı kardeşlerimizin hukukunu

⁶³³ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s.116.

⁶³⁴ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s.37-38.

⁶³⁵ Patrick, A. Richard, *Political Geography And The Cyprus Conflict: 1963-1971* Department of Geography, Faculty of Environmental Studies, University of Waterloo, 1976.

korumak ve anlaşmalara uymak noktasında iradesini ortaya koymuştur. Bu noktada, bütün barışçı yolları iyi niyetle, sabırla, sonuna kadar caymadan denedikten sonra, son çare olarak garanti antlaşmasının bize verdiği müdahale hakkını tek başına kullanmak üzere hareket edeceğimizi bildirdik bunun sonucunda da İngiltere, Türkiye ve Yunanistan Kıbrıs adasında ateş kesilmesini ve huzurun sağlanması için ortak teklifte bulunmuş ve teklif kabul edilmiştir demektedir. Daha sonra İnönü'nün Kıbrıs'ta yaşanan olayları ve yeni hükümetin milletlerarası kuralları çiğneyen davranışlarını önlemek adına her türlü tedbire başvurmakta devam edeceğine dair net beyanı milletvekillerinin oybirliği ile onaylanmış ve alkışlarla karşılanmıştır.⁶³⁶

1963 yılında Rumlar düzenli bir biçimde saldırıya geçerek adadaki Türkleri ortadan kaldırmayı ve Kıbrıs'tan kaçırmayı amaçlamışlardır. EOKA ve Ortodoks Kilisesi de saldırılar içerisinde yer alarak daha önceden planlanan ve uygulamaya konan Akritas Planı* doğrultusunda saldırılarını iyice artırmışlardı.⁶³⁷ Türkiye garantörlük kapsamında İngiltere ve Yunanistan'a çözüm amaçlı başvurdu fakat Ocak 1964'te Londra'da düzenlenen toplantıdan bir sonuç alınamadı. Makarios ise, 1960 antlaşmalarını tek taraflı feshettiğini söylemiştir. 4 Mart 1964'te BM Güvenlik Konseyi karar alarak BM Barış Gücünü Kıbrıs Adası'nda devreye sokmuştur. Fakat Ada'nın fiilen Rum yönetimi işgali altında oluşu nedeniyle durum değişmemiş ve eski yasal düzen sağlanamamıştır. Atina'ya göre Rumların cumhuriyet kurumlarını ortadan kaldırmalarının yanı sıra Türklere yapılan saldırılar bir iç meseleydi ve dışarıdan müdahale gerektirmiyordu. BM Güvenlik Konseyi ise bütün cumhuriyet kurumlarını ortadan kaldıran Başpiskopos Makarios'u ve Rum tarafını cumhuriyetin meşru yönetimi imişçesine kabul etmişti.⁶³⁸

1964 yılında BM Genel Sekreteri, Yunanistan ve Kıbrıs hakkında dönemin Başbakanı İnönü'ye bir mesaj göndermiştir. Mesajında özetle; Kıbrıs'ta yakın zamanda yaşanan talihsiz çatışma olaylarının bir sonucu olarak askeri hazırlıklara girişildiği, bölgede hareketliliğin söz konusu olduğu ve bunun yanında ilgili hükümetlerin tehdit

⁶³⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 24, Birleşim 20, Dönem 1, 30.12.1963, s. 44-46.

* Akritas Planı: 1963 Senesinin Başlarında Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümetinde Çoğunluğa Sahip Kıbrıs Rumlarının, Kıbrıs Türklerini Yönetimde Zayıflatarak Daha Sonra Kıbrıs Cumhuriyet'ini Yunanistan ile Birleştirmeyi Amaçlayan Plan. Enosis Fikrinde Olduğu Gibi Yunanistan ile Kıbrıs'ın Birleşmesi Şeklinde Anılır.

⁶³⁷ R.R. Denktash, *The Cyprus Triangle*, K. Rustem and Brother, London, 1988.

⁶³⁸ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s.41-42.

edici açıklamalarına dair endişe edici raporların kendilerine ulaştığını söylemektedir. Bu tür faaliyetlerin gerek Kıbrıs'ta ve Yunanistan da gerekse Türkiye'de halihazırda hâkim olan yüksek gerilimi ve bölgede askeri çatışma tehlikesini artırabileceğini ifade etmiştir. Kıbrıs, Yunanistan ve Türkiye hükümetlerinin anlaşmazlıklarını sadece barışçıl yollarla çözmek ya da güç kullanmaktan kaçınmaya çağıran Birleşmiş Milletler Şartı'na tam olarak uygun hareket etmekle yükümlü olduklarını hatırlatarak ilişkilerin daha hızlı bozulmasını engellemek ve durumu kontrol altına almak gibi özel sorumlulukları olduğunu da aktarmaktadır. Aynı zamanda Güvenlik Konseyinin Kıbrıs meselesine ilişkin aldığı kararlara saygı duymaya davet ederek barış adına yeni bir düşmanlık yaratabilecek her türlü eylemden kaçınılması noktasında ciddi ve acil bir çağrıda bulunma zorunluluğunu hissettiğini belirtmiştir. Bu mesajın aynısını Kıbrıs ve Yunanistan hükümetlerine de gönderdiğini belirterek mevcut tehlikeyi ve savaşı önlemek adına mümkün olan her şeyi yapma arzusunu göz önüne alarak Kıbrıs, Türkiye ve Yunanistan hükümetlerine doğrudan iletilmek üzere her devletin üç başkentine üst düzey bir temsilci göndereceğini aynı zamanda mevcut gerilimi azaltmak adına mümkün olan her şekilde yardımcı olunması hususunda acil çağrıda bulunduğunu beyan etmiştir.⁶³⁹

1964 yılında şiddetlenerek 1974 yılına kadar sürecek olan 10 yıllık bir esaret dönemini belirleyen olayların çoğu 1964'te ortaya konmuştur. Örneğin, adada bulunan İngiliz üsleri Türkleri koruyamıyordu. 1964'te Rumlar silahlandı, hazırlıklıydı ve Türklerden sayıca fazlaydılar. Ada üzerinde fiili bir denetim sağladılar. Fiili olarak gerçekleştirilen Türk Jetlerinin uçuşu ile Erenköy'e destek dışında Ankara hükümeti pasif kaldı. Yunan jetlerinin Türklere saldırısı yanında çok sayıda asker ve silah Yunanistan tarafından adaya sokuldu. Türkiye'de sivil örgütler büyük eylemler gerçekleştirdiler. Makarios, SSCB ile bağlantısı olmayan birçok ülkeyi kendi tarafına çekti. Rumlar Türklere saldırımlarının yanı sıra ekonomik olarak uyguladıkları ambargolar sayesinde isteklerini gerçekleştirebiliyordu. Türkiye garantör ülke olmasına rağmen dönemin hükümeti, diplomatik girişimlerden yarar sağlayamadı. Kıbrıs Türkleri ezildi ve saldırılara uğradı. BM'de aynı zamanda İngiltere ve ABD ile ikili ilişkilerde NATO'da birçok görüşme gerçekleştirildi fakat Rumları engelleyebilecek bir sonuç

---

⁶³⁹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Yunanistan ve Kıbrıs Konusundaki Mesajı*, BCA, 30-1-0-0/8-46-43.

alınamadı. Rumların saldırılarına rağmen Mart 1964'te BM ve Batı sürdürdükleri haksız ve yanlış tutumlara devam ederek, Kıbrıs'ı işgal eden iki taraftan birini 'meşru yönetim' olarak kabul etti. Bu süreçte Atina, EOKA ve Makarios arasında görüş ayrılıkları yaşanmasına rağmen 'Enosis' hedefinde birleşiyorlar ve böylelikle BM gözetiminde 10 yıl sürecek olan aynı zamanda Türklerin insanlık dışı eylemlerle karşı karşıya kalacağı dönemin temeli 1964 yılında atılmış oluyordu.⁶⁴⁰

1963'te Rumların Türklere saldırımları ve anayasayı ortadan kaldırmaları sonrasında Ankara'nın Kıbrıs politikası 1974'lere kadar şu çizgide seyretmiştir. Türklere karşı gerçekleşen silahlı saldırılar engellenmeye çalışılmıştır. Birkaç defa Jet uçaklarının havadan fiili müdahalesi yanında BM'ye birçok sayıda başvuru yapılarak Rumların silahlı saldırılarının önlenmesi istenmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale girişimini engellemek adına ABD başkanı Johnson tarafından Türkiye başbakanı İsmet İnönü'ye 5 Haziran 1964 tarihinde Johnson Mektubu gönderilmiştir. Mektubun ardından Türkiye Kıbrıs'a müdahaleden vazgeçmiştir. Makarios'un Türk alayının değişim dönemlerinde çıkardığı engeller çözülmeye çalışılmıştır. Kısacası 1963-1974 döneminde Ankara'nın uyguladığı politika, ağırlıklı olarak Rumların ve EOKA'nın Kıbrıs Türklerine karşı gerçekleştirdiği saldırıları önleme çabaları olarak değerlendirilebilir.⁶⁴¹

Makarios ve Rumlar 1964'lerde sağladıkları fiili avantajları 1974 öncesine kadar sonuçlandırmaya başlamışlardı. Rumların gözünde Türkler artık Kıbrıs Cumhuriyeti'ni oluşturan iki ortaktan biri değil yönetimlerinde yaşayan birer azınlık olarak değerlendirilmekteydi. Adada bulunan Türkler küçük bölgeler halinde dağınık durumdaydılar ve ekonomik ambargo ile karşı karşıya kalıyorlardı. İçinde bulunulan bu duruma ise dış dünyadan herhangi bir baskı da gelmiyordu. Türkiye de ise Başbakan Bülent Ecevit olmuştu. Ortağı ise Necmettin Erbakan idi. Türkiye'deki bu değişim, hükümetin Kıbrıs politikasına da ayrıca yansıtacaktı.

4.2.1. 15 Temmuz 1974 Kıbrıs Darbesi

1974'te Kıbrıs'ta Makarios ile EOKA arasında iplerin koptuğu, Rumlar arasında iktidar kavgasının şiddetlendiği bir sürece girilmişti. General Grivas'ın ölümünden

⁶⁴⁰ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s.44-46.

⁶⁴¹ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s.116-117.

sonra geçen altı hafta içinde Kıbrıs'ta üç önemli gelişme dikkati çekmekteydi. Birincisi, Grivas'ın yollarından çekilmesinden sonra Atinalı yöneticilerin adadaki EOKA hareketini doğrudan kontrollerine alarak Makarios'a ve komünistlere karşı yedek bir kuvvet olarak bulundurma isteğiydi. İkincisi, Kıbrıs toplumlararası görüşmelerde bazı ilerlemelerin kaydedilmiş olmasıydı. Türk cemaatine mahalli muhtariyet verilmesi noktasında, Kıbrıslı Rumlar ve Türkler olmasa da Atina ve Ankara anlaşmaya vardılar. Fakat Ege Denizi'nde petrol araştırmaları yüzünden Türkiye ve Yunanistan arasında beliren bir ihtilaf olmasaydı Ada'da bir anlaşmaya varılması şansı çok daha yakın olacaktı. Üçüncüsü ise adadaki bütün politik grupların Kıbrıs'ın geleceği üzerinde rol oynayacak haziran seçimleri için hazırlık yapmaya başlamış olmasıydı. Bu seçimlere EOKA'da katılacaktı. Şayet bugüne kadar Makarios'u destekleyen komünistler, bu bağlarını koparacak olurlarsa Ada yönetiminde bir dönüm noktası ortaya çıkacaktı.⁶⁴²

Kıbrıs meselesi I. Ecevit Hükümeti'nin gündeminde yer alan en önemli meselelerden birisi olmuştur. CHP-MSP koalisyon hükümeti programında eskimiş ve siyasal gerginliklerin ötesinde ekonomik ve mali yükümlülöklere de yol açan Kıbrıs sorununa da yer verilmiştir. Kıbrıs meselesi için önerilen Bağımsız federatif Kıbrıs statüsüne dayalı ortaklık devletinin görüşü aslında son beşli görüşmeler 1959-60 Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası çerçevesinde görüşüp anlaşmak koşullarıyla başlatılmıştı. Bu çözüm doğrudan 1959-60 Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası ile Kıbrıs Türk Toplumı ve Rum toplumu arasında kurulmuş olan mülklere dayalı ortaklık statüsünün bir eşidir. BM. Genel Sekreteri K. Waltheim 6 Haziran 1972'de görüşmeler başlamadan önce dünya kamuoyu önünde bir açıklama yaparak Kıbrıs'ta başlayacak beşli görüşmelerin “1959-60 Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası çerçevesi esasında gelişeceğini” resmen bildirmişti.⁶⁴³

Dönemin Dışışleri Bakanı Turan Güneş, gerçekleştirdiği basın toplantısında Kıbrıs meselesine de temas etmiş, Kıbrıs Rum idaresinin “Üniter Devlet” siteminde direndiğini, Türkiye'nin ise “ Federatif Devlet” sistemini savunduğunu ifade etmiştir. Federatif devlet sisteminin matematik bir tanımının bulunmadığını da dile getiren Güneş, Kıbrıs'ın Türkiye için son derece önemli bir haysiyet meselesi haline geldiğini belirterek bu mevzuda Türkiye'nin dünyadaki maddi gücünü ispat edebilmesi, istikbali

⁶⁴² “Kıbrıs: Üç Gelişme”, *Yankı*, Sayı 158, (25-31 Mart 1974), s.31-32.

⁶⁴³ Müfide Zehra Erkin, “Kıbrıs Sorunu İçin Çıkar Yol Nedir?”, *Milliyet*, 24 Şubat 1974, s.9.

yatmaktadır açıklamalarında bulunmuştur. Aynı zamanda bu meselenin çözümü için bütün imkanların kullanılacağını da söylemiştir.⁶⁴⁴ Ecevit hükümeti Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olarak kalmasından yanaydı. Bunun için de Kıbrıs'ta bir federasyon kurmak ve iki toplumun federasyon biçimde bağımsız yaşaması hedefleniyordu. Federasyon Kıbrıs'ın iç düzen ve barışını sağlamak için bir araçtı. Bu durumda Yunanistan'ın Enosis için bir niyeti yoksa bu teklifi kabul etmesi gerekiyordu.⁶⁴⁵

Grivas'ın Ocak 1974'te ölümünden sonra Atina'nın kontrolünde bulunan EOKA ve Nikos Sampson*, Makarios'u devirmek adına 15 Temmuz 1974'te Adanın yönetimini Makarios' tan almak ve Enosis'i gerçekleştirmek için saldırıya geçmiştir. Sonuç olarak Sampson iktidarı ele geçirmiş bu yüzden Makarios adadan kaçmak zorunda kalmıştır. Adayı Rumlaştırma politikası çıkan çatışmalar sonucu yara almış böylelikle adada hem Rumlar arasında hem de Türkler ile Rumlar arasında çatışmalar hızını artırmıştı.⁶⁴⁶

Dönemin TRT Genel Müdürlüğü görevini yürüten İsmail Cem Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeleri TRT olarak birçok yazılı basına göre fazlasıyla dikkatle izlediklerini ve darbenin sürpriz olmadığını şu cümleleriyle aktarmaktaydı: Makarios'un darbeden dört gün önce yaptığı basın toplantısını, "... Yunan Cuntası beni devirmek istiyor, dünyaya sesleniyorum" şeklindeki çağrısını, biz TRT olarak uzun uzun yayınlamıştık. Dolayısıyla, sürpriz olmamıştı darbe haberi bizler için demektedir.⁶⁴⁷

Darbe sırasında Afyon'da bulunan Başbakan Bülent Ecevit, Kıbrıs'ın Rum kesiminde Başpiskopos Makarios'a karşı gerçekleştirilen darbe ile ilgili olarak, "Bütün dünyaya, yakın, uzak komşularımıza şunu söylüyorum. Kimse Kıbrıs'taki kargaşalığı fırsat bilerek Türklerin haklarına dokunmaya kalkışmasın. Hiçbir oldu-bittiği kabul

⁶⁴⁴ Ankara, "Kıbrıs Meselesi ", *Millî Gazete*, 13 Nisan 1974, s.7.

⁶⁴⁵ Haluk Ulman, "Ecevit ve Yunanistan?", *Yankı*, Sayı 161, (15-21 Nisan 1974), s.30.

* EOKA-B isimli örgütün komutanıdır. Yunanistan'daki Cunta Hükümeti'nin de desteği ile 15 Temmuz 1974'te Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'a karşı Rum Millî Muhafız Güçleri ile darbe yaparak Ulusal Kurtuluş Hükûmeti kurduklarını ve Kıbrıs'ta bir Yunan Cumhuriyeti ilan edildiğini açıkladı. Bu gelişmeler üzerine Türkiye Cumhuriyeti garantörlük haklarını kullanarak 20 Temmuz 1974 tarihinde, Kıbrıs Harekâtını düzenlemesi üzerine görevinden istifa etmek zorunda kaldı.

⁶⁴⁶ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s.56.

⁶⁴⁷ İsmail Cem, *TRT'de 500 Gün*, s.121.

etmeyiz. Türklerin haklarına ek sürdürtmeyiz, sürdürtmeyeceğiz” demiştir. Daha sonra da Denizli gezisini iptal ederek askeri bir uçak ile Afyon’dan Ankara’ya dönmüştür.⁶⁴⁸

4.2.2. Kıbrıs Barış Harekâtı

Kıbrıs’ta Rumlar, Türklere baskı uygulamaya ve zulüm yapmaya devam ediyorlardı. Yazar Mehmet Ergin’e göre Kıbrıslı Türkler Anavatanından yardım beklerken Türkiye’deki hükümetler bu konuda gereken hassasiyeti göstermiyorlardı. Bu konuda Başbakan Ecevit’in de yaklaşımının farklı olmadığını dile getiren Ergin, kitabının “Erbakan’ın Savaşı” başlıklı bölümünde Kıbrıs meselesi için gerçekleştirilen Milli Güvenlik Kurulu Toplantısındaki Başbakan Ecevit ve Erbakan’ın konuşmalarına yer vererek bu görüşünü desteklemek istemiştir. Başbakan Ecevit:

*“Ben bir ara çözüm öneriyorum. Biz bu işi Atatürk’ün yurtta sulh, cihanda sulh ilkesine göre de çözebiliriz. Ben hemen İngiltere’ye gideyim. Başbakan Wilson’la görüşeyim. Zaten İngiltere’de Kıbrıs’ın statüsünü korumaya görevli üç garantör devletten biridir. Biz askerimizi İngilizlerle anlaşarak onların adadaki askeri üslerine sulh yoluyla, kan dökülmeden çıkaralım. Bizim askerimizle İngiliz askerleri müştereken adada asayiş iade ederler. Bu iş kapanır...” dedi.*⁶⁴⁹

Bu konuda Erbakan ise, “Sayın Ecevit bu teklifimizin İngilizler tarafından kabul edilmesine imkân yok. Onlar Rumlardan, Yunanlılardan yana olmak isterler. Kabul edilse bile bizim için daha tehlikeli olabilir. İngilizler bizim Mehmetçiklerimizi rehin tutarak bize kendilerinin ve Yunanlıların istedikleri çözümü dikte ettirmeye kalkışabilirler...” dedi. Ergin bu konuda Erbakan’ın söylediğinin gerçekleştiğini ve Kıbrıs Barış Harekâtının başlatılarak harekâtın başarıyla sonuçlandığını ifade etmektedir. Özellikle Kıbrıs Barış Harekâtının Türkiye’nin dış politikası açısından eşi görülmemiş bir atak olduğunu söylemiştir.⁶⁵⁰

Oktay Ekşi’ye göre adanın meşru Cumhurbaşkanı Makarios’un Yunan cuntasının da desteklediği fanatik Rum milliyetçisi Nikos Sampson tarafından darbe ile düşürülmesi, Türkiye tarafından Kıbrıs’a müdahaleyi zorunlu kılmıştı. Ekşi, Ecevit hükümetinin askerî harekâtı yapmaktan başka seçeneği olmadığını ifade etmektedir.⁶⁵¹

⁶⁴⁸ Cumhuriyet Haber Servisi, “Ecevit: Kimse Kargaşalığı Fırsat Bilip Haklarımıza Dokunmaya Kalkışmasın”, *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1974, s.1,7.

⁶⁴⁹ Bülent Ecevit, Başbakan, MGK Toplantısı 1974; Mehmet Ergin, *Dünden Bugüne Necmettin Erbakan*, s.81.

⁶⁵⁰ Prof. Dr. Necmettin Erbakan, MGK Toplantısı 1974; Mehmet Ergin, *Dünden Bugüne Necmettin Erbakan*, s.82.

⁶⁵¹ Oktay Ekşi ve Taner Baytok, *Cumhuriyetle Yaşadığımız Yıllar, Söyleşi*, s. 180.

Ankara'ya dönen Başbakan Ecevit, müdahaleye yanaşmayan İngiltere Başbakan'ı Wilson'a "O halde biz kendi tedbirlerimizi alma durumunda oluruz" demektedir. Bülent Ecevit Londra'dan ayrılmadan önce basın toplantısı düzenleyerek Kıbrıs'ta Yunan cuntası tarafından düzenlenen darbenin Türkiye'ye bir saldırı hali olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin bunu hoşgörüle karşılamayacağını bildirmiştir. Vaşington'dan Ecevit ile İngiltere'ye görüşmeye gelen Başkan Nixon'un özel temsilcisi Joseph Sisco'ya Türkiye'nin barışçı bir çözüm bulunması için uzun süre beklemeyeceği hatırlatılarak Sisco'ya çalışmalarını tamamlayabilmesi için 24 saat süre tanınmıştır. Nixon'un temsilcisi 24 saatlik süre içinde Türkiye'nin koşullarına uygun bir çözüm bulamadığı takdirde askeri müdahale tek çözüm yolu olarak ortaya çıkmaktadır.⁶⁵²

15 Temmuz'da EOKA ve Nikos Sampson'ın gerçekleştirdiği darbe ve Kıbrıs'ı Yunanistan'a dahil edeceğini ilan etmesi artık Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesini kaçınılmaz hale getirmişti. Türkiye'nin adayı müdahale hakkı Zürih ve Londra anlaşmalarından doğuyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisinin aldığı kararla Başbakan Ecevit, Londra'ya giderek müdahale konusunu İngiltere ile görüşmüştür. İngiltere Başbakanı Harold Wilson, İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan ve mesele hakkında görüşmek için Londra'ya gelen ABD'nin Dışişleri Bakanı Kissinger'ın yardımcıları Joseph J. Sisco ile görüşmesinde Ecevit şu öneriyi yapmıştır: "Kan dökülmesini ve NATO'da tamir edilmeyecek bir yara açılmasını istemiyorsanız harekâtı birlikte yönetelim. Türk ordusunun Kıbrıs'taki İngiliz üslerinden faydalanmasını kabul edin. Üslerinizden Ada'ya girerek harekât kansız olur. Sizi Garanti Antlaşması uyarınca göreve çağırıyorum." Ancak, İngiltere Kıbrıs'taki anayasal düzen ihlalini kabul etse de Türkiye'nin adaya müdahale teklifini kabul etmemiştir.⁶⁵³

Böylelikle 20 Temmuz 1974 tarihinde Türkiye, deniz ve hava kuvvetleri ile durumu müdahale ederek adaya çıktı. TBMM'de dış siyasi olayların meydana getirdiği şartları görüşmek üzere 18.07.1974'te birleşik toplantı düzenlenmiştir. Kıbrıs'ın durumundan dolayı yapılması planlanan harekâta katılacak birliklerin işlerinin karşılanması için 19.07.1974'te ise kararname imzalanmıştır.⁶⁵⁴ Aynı gün Kıbrıs'ta

⁶⁵² Hasan Cemal-Londra, "Barışçı Çözüm İçin 24 Saat Süre Tanıdık", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1974, s.1.

⁶⁵³ Yeni Asır, 17 Temmuz 1974, s. 3; Emrah Utku Gökçe, 1974 Kıbrıs Krizinde CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin Karar Alma Süreci, *Ulusa Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, s.50.

⁶⁵⁴ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Kıbrıs Durumu Dolayısıyla Yapılması Muhtemel Harekata Katılacak Birliklerin İşleri*, BCA, 30-18-1-2/317-47-4.

yaşanan son gelişmelerden dolayı Büyük Millet Meclisi'nin 17.11.1967 tarihli ve 148 sayılı kararında verilen müsaade ile garanti antlaşmasının 3. maddesi ve Birleşmiş Milletler Yasasının 51. maddesi gereğince meşru savunma hakkını kullanmak üzere Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Kıbrıs'a karşı fiili müdahalede bulunulmasına ve Yunanistan'ın bir tecavüzü halinde bu devlete karşıda harekate geçilmesine emir verme konusunda Başbakan'ın yetkili kılınması kararlaştırılmıştır.⁶⁵⁵

Bu konuda Erbakan, “Biz MSP olarak Ecevit'in İngiltere'ye gitmesini başta uygun bulmuyorduk. Bize zaman kaybettirecekti, oyalanacaktık. İngilizlerle yapılacak bir harekât, Ada'nın dolaylı yoldan yine Yunanlılara verilmesi demektir. Türkiye, Kıbrıs'ta garantör devletti. Garantör devlet olarak müdahale hakkımız vardı” demektedir. Bülent Ecevit'i Londra'ya gönderdikten sonra Kuvvet Komutanları ile görüşen Erbakan, Ecevit Londra'dan döndüğü zaman gemilerin yüklendiği ve çıkarma hazırlıklarının tamamlandığını söylemektedir.⁶⁵⁶

Ecevit, vefatından üç yıl önce gazeteci Çetingüleç ile gerçekleştirdiği röportajda Kıbrıs Barış Harekâtına dair çarpıcı açıklamalarda bulunmuştur. Harekâtın MSP lideri Necmettin Erbakan ile ortak kararları olduğunu vurgulayan Ecevit, Erbakan ile aralarında bu konuda hiçbir tartışma olmadığını ve görüşmelere beraber katıldıklarını belirtmiştir. Ancak uzun yıllar sonra Erbakan'ın “Kıbrıs Harekâtını biz yaptık” dediğini, bu sözlerin ciddiye alınır bir yanı olmadığını, çünkü barış harekâtı kararının Bakanlar Kurulu üyeleri ile ortaklaşa alındığını vurgulamaktadır. Milli Güvenlik Kurulu toplanmış ve Londra'ya gitme kararı alınmıştı diyen Ecevit, kısacası “Yani her şey bağlanmış, planlanmıştı. Zaten birkaç gün önceden karar alınmasaydı, harekât yapılamazdı” demektedir. Erbakan'ın bu sözlerinin kendine bir sonuç çıkarma hevesinden ibaret olduğunu bu yüzden üzerinde durulacak bir şey olmadığını belirtmiştir.⁶⁵⁷

Çıkarma harekâtının başlamasından sonra Anadolu Ajansına bir açıklama yapan Başbakan Ecevit, “Kıbrıs'tayız” dedi. Türk birlikleri Kıbrıs anlaşmazlığının ilk patlak

⁶⁵⁵ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarafından Kıbrıs'a Karşı Fiili Müdahalede Bulunulmasına ve Yunanistan'ın Bir Tecavüzü Halinde Bu Devlete Karşı da Harekate Geçilmesine Emir Verme Konusunda Başbakan'ın Yetkili Kılınması*, BCA, 30-18-1-2/317-47-8.

⁶⁵⁶ Necmettin Erbakan, *Davam*, Milli Gazete Ankara Kitap Kulübü, Ankara, 2023, s.159.

⁶⁵⁷ Mehmet Çetingüleç, “Ecevit'in Anıları-12 Yıl Saklı Tutulan “Veda” Sohbetleri”, s.133-134.

verdiği 1964 yılından beri yaptığı girişimlerin üçüncüsünde Kıbrıs’a ayak basmış olmaktadır. Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahalesine olanak sağlayan 16 Haziran 1960 tarihli Garanti Anlaşmasının 4. maddesi şu şekildedir:

*“Bu anlaşmanın hükümleri ihlal edildiği zaman Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık bu hükümlere riyeti sağlamak için gereken teşebbüsler veya tedbirler hakkında birbirleriyle istişare etmeyi taahhüt ederler. Müstereken veya anlaşarak hareket mümkün olmadığı takdirde garanti veren 3 devletten her biri bu anlaşma ile ihdas edilen durumu tekrar tesis münhasıf maksadı ile harekete geçmek hakkını muhafaza eder”.*⁶⁵⁸

Başbakan Ecevit, harekât sonrası TBMM’de gerçekleşen oturumda söz alarak düşüncelerini dile getirmiştir. Özellikle Kıbrıs meselesinde sadece konusu bakımından değil, bütün partiler, grup liderleri ve bütün üyeleri ile yüce meclisin konuya yaklaşımı açısından da tarihi bir oturum gerçekleştiğini aynı zamanda milletçe benimsenen davalar karşısında tek yürek, tek kafa, tek vücut olunabildiğini söylemiştir. Bu gücün yalnız Türk Milletinin gücü olmadığını aynı zamanda Türk Milletinin benimsemiş olduğu demokrasinin gücü olduğunu da aktararak Kıbrıs’ta başlanan harekâtın bir savaş olmanın dışında bir barış hareketi olduğunu vurgulamıştır. Başbakan Ecevit, Hükümetin, TSK’nin ve milletimizin Kıbrıslı Türkler ile başlattıkları bu harekete yüce meclisinde güç kattığını ifade ederek şükranlarını ve saygılarını sunarak konuşmasını sonlandırmıştır.⁶⁵⁹

Güven Erkaya* Kıbrıs Barış Harekâtını Türkiye Cumhuriyeti’nin yaşamış olduğu tek sıcak savaş olayı olarak tanımlamaktadır. Erkaya’ya göre harekât, olabildiğine az kayıpla yürütülmüş ve Silahlı Kuvvetlerin başarısıyla sonuçlanmıştı. Her savaşta askeri taktikler ve uygulamalar bakımından artılar eksiler olabildiği gibi Kıbrıs Harekâtı’nda artılar eksilerden daha fazla olmuştu.⁶⁶⁰

TRT Genel Müdürü İsmail Cem’in ifade ettiği üzere Kıbrıs çıkarması büyük bir başarıydı, ordunun kazandığı zafer elini kolunu sallayarak çıkılan bir pazar gezintisi değildi aksine kanımızla canımızla bedelini ödediğimiz bir harekattı. Cem, TRT dışındaki yayın organlarının o dönemde sanki Kıbrıs’a bir gezintiye çıkılmış gibi

⁶⁵⁸ Ankara Cumhuriyet Bürosu, “Türk Ordusu Kıbrıs’ta”, *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1974, s.1,7.

⁶⁵⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 13, Birleşim 3, Toplantı 13, 20.07.1974, s. 9-10.

* Güven Erkaya: Türk Asker, Türk Deniz Kuvvetleri Komutanı. 1973-1974 Yılları Arasında Kıbrıs Harekâtında Türk Savaş Uçakları Tarafından Yanlışlıkla Vurularak Batırılan Kocatepe Gemisinin Komutanı Olarak Görev Yaptı.

⁶⁶⁰ Güven Erkaya ve Taner Baytok, *Bir Asker Bir Diplomat*, s.111.

hemencecik işin bitirildiği bir hava yaratıldığını, adeta yaşananların küçümsendiğini söylerken halbuki Kıbrıs çıkarmasının büyük tehlikeler atlatılarak ve kahramanca davranmayı zorunlu kılan koşullar altında gerçekleştiğini dile getirmekteydi.⁶⁶¹

TSK'nin, Rum darbecilerin bozduğu anayasal düzeni yeniden kurmak ve barışı sağlamak için Kıbrıs'a gerçekleştirdikleri çıkarma Türkiye'de bir bayram havası yaratmıştır. Başbakan Ecevit'in harekâtın başladığını Türkiye radyolarından bildirmesinden sonra halk sokaklara dökülmüş, ordu ve hükümet lehinde sevgi gösterilerinde bulunmuştur.⁶⁶²

Ecevit, haşhaş ekimi yasağının kaldırılması ile Kıbrıs'taki Yunan darbesi arasında bir bağlantı bulunduğunu düşünmektedir. Ecevit'e göre haşhaş ekimi yasağının kaldırıldığı ve resmî gazetede yayınlandığı 1 Temmuz 1974 günü Yunan Dışişleri Bakanlığının üst düzey deneyimli diplomatlarından bazıları da cunta yönetimiyle anlaşmazlığa düşmüş ve görevlerinden istifa etmişlerdi. Ecevit'in tezine göre Kıbrıs'ta 15 Temmuz'da gerçekleşen darbenin kararı o gün alınmış ve bazı üst düzey diplomatlar alınan bu kararın sorumluluğundan rahatsızlık duydukları için görevlerinden istifa etmişlerdir. Cunta, haşhaş ekimi yasağının kaldırılmasına ABD'nin büyük bir tepki verebileceğini hesaplayarak Türkiye'nin Yunan darbesine karşı etkili bir önlem almaya cesaret edemeyeceğini düşünmüştür. Fakat bu beklenti boşa çıkmış, ABD haşhaş hususunda ağır tepkiler vermesine rağmen Türkiye Kıbrıs Barış Harekâtını da başarıyla gerçekleştirebilmiştir.⁶⁶³

Türkiye, barış harekâtı ile Kıbrıs'a, adanın tamamını denetim altına almak için değil belirli bir kısmında denetimi sağlamak için çıkıyordu. Türkiye ile Yunanistan arasında aynı zamanda Türkler ile Rumlar arasında dengeyi sağlamak bunun yanında Türklerin daha fazla zarar görmemesi hedefleniyordu. Gerçekleşen barış harekâtı Dünyada ayrıca yankı uyandırdı. Uluslararası konjonktür değerlendirildiğinde durumun Türkiye lehine olduğu ifade edilebilir. Şöyle ki, 15 Temmuz'da gerçekleşen Nikos Sampson saldırılarının arkasında Albaylar Cuntası bulunuyordu ve bu yönetim biçimi batı tarafından soğuk bakılan bir yönetim biçimiydi. ABD'de ise yönetim boşluğu söz konusuydu. ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, 1974 öncesinde Kıbrıs'ta yaşanan

⁶⁶¹ İsmail Cem, *TRT'de 500 Gün*, s.133.

⁶⁶² Ankara, "Ordumuzun Başarısı Bayram Sevinci Yarattı", *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1974, s.1,7.

⁶⁶³ Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş, Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, s. 14-15.

olaylardan dolayı rahatsızlığını ortaya koyan bir yapıya sahipti. Türkiye ile Yunanistan arasında patlak verecek bir savaş, adada yaşanan kanlı olayların artması ve savaşın Ege'ye yayılacağı kuşkusu ayrıca rahatsızlık belirtiyordu. Bu nedenle ABD somut bir adım atarak Türkiye ile savaşa girilmemesi gerektiği noktasında Atina'daki albaylar cuntası üzerinde baskı oluşturdu. Bunun yanında SSCB'de Atina'daki yönetime karşı olduğu için Türkiye'nin müdahalesine sessiz kalmıştı. Böylelikle Türkiye, tarihsel süreç içerisinde yaşanan boşlukları gecikmelide olsa dolduruyordu.⁶⁶⁴

Bu konuda Baytok, çıkarmanın üçüncü gününde ABD Savunma Bakanı Laird'in Türk Meslektaşısı Hasan Esat Işık'a mesaj gönderdiğini, "Hadi artık elinizi çabuk tutun da bitirin şu harekâtı" mesajına bizzat şahit olup bunu Kıbrıs Harekâtımızın meşruiyetinin ABD tarafından benimsendiğinin müşahhas bir delili olarak kabul ettiğini ifade etmektedir. Baytok'a göre Türkiye elini çabuk tutmak bir yana Kıbrıs çıkarmasını iki taksitte gerçekleştirtince bu meşruiyet uzun sürmemişti.⁶⁶⁵

BM Güvenlik Konseyi barış Harekâtının gerçekleştiği günün gecesi toplanarak harekâtın ilk gününde ateşkes çağrısında bulunmuştur. Başbakan Ecevit, 23.07.1974'te gerçekleşen TBMM oturumunda durum değerlendirmesi yaparak Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili gelişmeler konusunda bilgileri sunmuştur. Ateşkes çağrısının Güvenlik Konseyinde müzakeresiz ve oy birliği ile kabul edildiğini, karara daima saygılı bir devlet olarak Türkiye'nin ateşkes çağrısına uymasının doğal olduğunu belirtmiştir. Türkiye 21 Temmuz günü saat 17.00'den itibaren geçerli olmak şartı ile ateşkesi kabule hazır olduğunu bildirmiş aynı zamanda Yunanistan'da kabul edebileceğini bildirerek İngiltere de ateşkes görüşmelerine katılmayı kabul etmiştir. Başbakan Ecevit, Türklerin kontrolü altındaki bölgeler, askerî harekât ve askeri durum hakkında genel durum değerlendirmesi yaptıktan sonra ateşkes çağrısıyla ilgili olarak yapılacak görüşmelerin zorluğundan bahsetmiştir. Teknik ve pratik güçlüklerin söz konusu olduğunu, bugün itibarıyla Yunanistan ile savaş halinde olmamasına rağmen ateşkes görüşmelerinde muhatabının Güvenlik Konseyi kararıyla Yunanistan olduğunu söylemiştir. Bu durumun Kıbrıs'taki Anayasa ihlalinin ortaya çıkardığı boşluk durumundan kaynaklandığını ve Kıbrıs'ta resmi bir muhatap bulunmadığını aktararak BM Güvenlik Konseyi çağrısının gerektirdiği görüşmelerde Türkiye'nin karşısına çıkacak güçlükleri anlatmaya

⁶⁶⁴ Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, 59-61.

⁶⁶⁵ Taner Baytok, *Dış Politikada Bir Nefes Anılar*, s.195.

çalışmıştır. TSK'nin askerî harekât alanında sağladığı başarıyı müzakere ve diplomasi alanlarında da başarmak göreviyle karşı karşıya olduğunu hatırlatarak bu görevlerde de başarıya ulaşılabilceği kanısının TSK'nin sağlamış olduğu sonuçtan aldığı güce borçlu olduğunu dile getirmiştir.⁶⁶⁶

Ergin'in ifadesine göre bu mücadele Erbakan'ın mücadelesiydi. İçeri de Ecevit'e karşı, dışarı da Rumlara karşı verdiği mücadele de Ecevit, henüz çıkarmanın ilk gününde BM Güvenlik Konseyinin aldığı ateş kararını uygulamak istiyordu. Ecevit, Kıbrıs'ta beş parçalı kanton çözüm önerilerinden bahsediyor ve ikinci harekâtı engellemek istiyordu. Bu yüzden Erbakan, uzun mücadele ile Kıbrıs çıkarmasında kazanılan bu başarıyı sağlamlaştırmak isterken, koalisyon ortağının ısrarı nedeniyle başlanan işi bitiremiyordu. Bu konuda Ecevit:

*“Sayın Erbakan, her mühim işte senin dediğin oldu. Bu kez de benim dediğim olsun, ne olur hemen Kıbrıs'ta ateşkes kararı alalım. Ben Sancar Paşa ile de konuştum. Talebimi kabul et. Sayın Erbakan, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi olay hakkında ateşkes kararı aldı. Biz üye sıfatıyla bu karara uymak zorundayız” demekteydi.*⁶⁶⁷

Akgül'e göre Başbakan Ecevit, BM'nin aldığı ateşkes kararını saat 17:00 olmasını bile beklemeden gündüz 11:00'de açıklamak, Kıbrıs Harekâtı noktasında çekingen davranmak, kararın alınmasını uzatmak ve Rumlara vakit kazandırmak, kanton çözüm gibi yanlış olan ve milli çıkarlarımıza ters olan bu öneriyi karşı tarafa acelelelikle sunmak, batının uyguladığı baskıyla henüz çıkarmanın ilk gününde Bakanlar Kurulu'nu toplayarak ateşkes kararı için çırpınmak, 2. Kıbrıs Harekâtına karşı çıkmak ve hareketi durdurmak için koalisyon ortağından habersiz talimatlar yağdırmak, Kıbrıs'ta Ordu'nun rahatlıkla ele geçirebileceği stratejik ve ekonomik bölgelerin alınmasına engel olmak, Maraş'ı boş bırakarak pazarlık gücümüzün zayıflamasına neden olmak, Federe Devlet sözünü sakız yaparak Kıbrıs'ta kalıcı bir çözümü zora sokmak gibi unutulmayan ve talihsiz hatalar yapmıştır. Buna rağmen Kıbrıs Fatihi rolü oynamaktan da geri durmamıştır.⁶⁶⁸

Başbakan Yardımcı Erbakan, MSP kanadı olarak ertesi gün saat 17:00'de ilan edilmesi şartıyla ateşkesi kabul edeceklerini belirtmelerine rağmen Başbakan Ecevit'in

⁶⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 13, Birleşim 4, Toplantı 13, 23.07.1974, s. 15-19.

⁶⁶⁷ Bülent Ecevit, Başbakan, Bakanlar Kurulu Toplantısı 1974; Mehmet Ergin, *Dünden Bugüne Necmettin Erbakan*, s.82-83.

⁶⁶⁸ Ahmet Akgül, *Dünyanın Değişimi ve Erbakan Devrimi*, Buğra Yayınları, İstanbul, 2018, s.84-85.

gazetecilikten gelme alışkanlığından olsa gerek o gün 17:00'a kadar beklemeyerek saat 11:00'de ateşkesi açıkladığını belirtmiştir. Erbakan, ateşkesin erken ilan edilmesi yüzünden de sonradan yapılan tespitlere göre Lefkoşa'nın bir kısmının kaybedildiği bilgisini aktarmaktadır.⁶⁶⁹

Bu konuda Karamollaoğlu,

“Afyon yasağı getirilmişti evet o dönemde afyon elbette uyuşturucu olarak kullanılmasını kabul edemeyiz ama aynı zamanda tıbbında temel şeylerinden maddelerinden bir tanesi alkaloit fabrikasının kurulması ve alkaloit fabrikasıyla birlikte Afyon ekiminin de serbest bırakılması sağlandı. Tabi bütün bunlar güçlü bir çıkışın işareti olmasına rağmen af kanunundaki tutarsızlık ister istemez Ecevit'in güvenini sarstı, o hükümet tam bozulacağı bir aşamada Kıbrıs hadiseleri meydana geldi. Erbakan hoca bu hadiselerle seyirci kalamayacağımız, mutlaka bizim Kıbrıslı Türk kardeşlerimizin yanında yer almamız icap eder dediği için Ecevit'te buna rıza göstermedi bunu biz İngiltere'de garantör, İngiltere'yle beraber yapalım diye bir kanaat ortaya koydu o zaman hocamız onun İngiltere'yle görüşmeye gitmesine yanına da rahmetli Oğuzhan Bey'i verdi. Onların İngiltere'ye gidince hava alanında Genelkurmay Başkanı ne yapacağız diye sorduğunda biz Kıbrıs'a mutlaka müdahale edeceğiz yalnız onun da sözü bak biz geçmişte 2 kere karar aldık askerlerimizi gemilere bildirdik ancak Amerikan tehdidi neticesinde bu çıkarmayı yapmadık bir defa daha böyle bir şey meydana gelirse bu orduyu biz savaşa götüremeyiz hiçbir şekilde dedi. Erbakan hocamız da kendisine şu anda Başbakan vekili olarak ben bu konuda size kesin taahhütte bulunuyorum gemilerimiz geri gelmeyecek biz bu çıkarmayı mutlaka yapacağız. Askerde ona göre hazırlıklar yaptı. Ecevit İngiltere'den döndükten sonra onlar razı değil, dedi ki biz kararı verdik nasıl yapılacak bu iş gece sabaha kadar Bakanlar Kurulu bu konuyu tartıştı ve Bakanları da Ecevit'in bakanlarını da aslında Erbakan hocayı ikna etmişti biz onu yapmak mecburiyetindeyiz diye sonunda süratle bu gerçekleşmesi için çıkarmanın tamam dediler fakat askerlerin bir talebi vardı biz orada belli bir bölgede hâkim olmazsak kendimizi koruyamayız diye o da belirlendi. Hamdolsun Kıbrıs çıkarması böyle dirayetli Erbakan hocamızın bir tavrıyla gerçekleşti ama aslında Erbakan Hoca biz bu şartlar altında Kıbrıs'ın tamamına hâkim olalım sonra Rumların istediklerini kendilerine verelim diyordu. Fakat maalesef o konuda istediğimiz gerçekleşmedi ama buna rağmen de ordunun minimum şartlarda adada biz nerelere hâkim olmalıyız noktasında ordunun talepleri karşılanmış oldu ve Kıbrıs zaferi böylece kazanılmış oldu” demektedir.⁶⁷⁰

Kıbrıs Barış Harekâtı hususunda değerlendirmelerde bulunan Oktay Ekşi, Kıbrıs Harekâtının haklı ve yerinde bir harekât olduğunu dile getirmiş fakat harekâtın planlandığı kadar hızlı ve başarılı gerçekleşmediğini söylemiştir. Nitekim BM Güvenlik Konseyi'nin ateşin kesilmesi ve harekâtın durdurulması yönünde aldığı karar sürecinde bile henüz Kıbrıs Harekâtının tamamlanamadığını belirten Ekşi, adaya 35 bin askerin

⁶⁶⁹ Necmettin Erbakan, *Davam*, s.164.

⁶⁷⁰ Temel Karamollaoğlu, Eski Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyesi, “Zıtların Birlikteliği: CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak – 17 Kasım 1974)” Konulu Görüşme, Ankara, 7 Ağustos 2024.

çıkartıldığını fakat bu askerlerin almış oldukları görevleri tamamlayacakları noktaya kadar ulaşmadıklarını belirtmiştir.⁶⁷¹

Türkiye 22 Temmuz'da ateşkesi kabul etmişti fakat adada çarpışmalar durmamıştı. Rum radyosundan yapılan ateşkes çağrısına rağmen Yunanlılar, özellikle Türk köylerinde sivillere ateş açarak katliamı sürdürmeye devam etmekteydi. BM Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri de toplantıda bir açıklama yaparak ateşkese rağmen adada silahlı çatışmaların devam ettiğini ve BM Barış Gücü kuvvetlerinin adada birçok yerde süren kara çarpışmalarını müdahalede zorluk çektiğini aktarmıştır.⁶⁷²

BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu karara uyularak 22 Temmuz 1974'te mahalli saatle 16.00'dan itibaren Kıbrıs'ta uygulanmaya başlanan ateş kesilmesine ilişkin antlaşmanın ve buna ilişkin diğer konuların görüşülmesi adına Dışişleri Bakanı Prof. Dr. Turan Güneş başkanlığında bir heyetin hükümeti temsilen Cenevre'ye gitmesi için Bakanlar Kurulunca 23.07.1974 tarihinde karar alınmıştır.⁶⁷³ Türk heyeti Kıbrıs'a gitmeden önce Cenevre'de savunacağı otonom yönetim sisteminin ayrıntılarını da açıklamıştı. Türkiye, Kıbrıs adasının bundan sonra adının Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti olmasını istiyordu. Bahsedilen Cumhuriyet, Türklerin ve Rumların özerk yönetiminden meydana gelecek ve Adanın %30'u Türklere, İngiliz üsleri hariç geri kalan kısım ise Rumlara verilecekti. Erenköy-Lefkoşe- Magosa hattının kuzey kısmı Türklere, güney kısmı Rumlara ait olacaktı. Bu hat Cenevre'de vazgeçilmez sınır olarak dile getirilecekti. Hatta bu sınıra Karaoğlan Hattı denilmekteydi.⁶⁷⁴

Türkiye, İngiltere, Yunanistan, Kıbrıs Türkleri ve Kıbrıs Rumlarının katılımıyla Cenevre'de bir konferans düzenlendi. Fakat konferansta Rumlar ve Yunanistan, adada Rum çoğunluğunun hâkim olduğu üniter bir yapılanma konusunda ısrarcıydılar bu yüzden konferans çıkmaza girmişti. 25-30 Temmuz 1974 tarihleri arasında devam eden görüşmeler sonrasında Türk Hükümetinin, TSK ile Kıbrıs'ta kazandığı askeri zafer imzalanan Cenevre Anlaşması ile diplomatik bir zafere dönüşmüştür. Anlaşma sonrasında Başbakan Ecevit, "Başarı Cenevre'de pekişti" açıklamasında

⁶⁷¹ Oktay Ekşi ve Taner Baytok, *Cumhuriyetle Yaşadığımız Yıllar, Söyleşi*, s. 181.

⁶⁷² Niyazi Ahmet Banoğlu, *Kıbrıs Dosyası*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1974, s.105.

⁶⁷³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *BM Güvenlik Konseyi'nin Aldığı Karara Uyularak Kıbrıs'ta Uygulanmaya Başlanan Ateşkese İlişkin Antlaşma Konularının Görüşülmesi İçin Dışişleri Bakanı Turan Güneş Başkanlığında Cenevre'ye Heyet Gönderilmesi*, BCA, 30-18-1-2/318-49-10.

⁶⁷⁴ "Karaoğlan Hattı", *Yankı*, Sayı 178, (12-18 Ağustos 1974), s.29.

bulunmuştur.⁶⁷⁵ Kıbrıs sorununa çözüm bulmak amacıyla 8 Ağustos'ta başlayan ve 6 gün boyunca aralıksız sürdürülen ikinci barış konferansı Yunanistan ve Kıbrıs Rum Toplumunun süreklilik arz eden olumsuz tutumu yüzünden bir sonuca varılamadan dağılmıştır.⁶⁷⁶

Türk toplumunun %65'i halen Rumların elindeydi ve yüzlerce Türk köyü perişan haldeydi. Adanın her köşesinden çığlıklar yükseliyordu. Koşulların konferans masasında düzelmesi ya da planlandığı biçimde ikinci bir Kıbrıs Harekâtının yapılamaması, Kıbrıs'ta yaşanan zaferin bir bozguna dönüşmesi an meselesi idi.⁶⁷⁷ Ada'da Türklere karşı saldırılar devam ediyor, ateşkes nedeniyle harekâtı durduran Türk kuvvetleri dar bir alanda sıkışmış bulunuyordu. İkinci harekât 14 Ağustos 1974'te başladı ve radyolardan bir hükümet bildirisi olarak açıklandı. Harekâtın başladığı sabah, basın toplantısı yapan Ecevit, bildiride yer alanları daha açık bir şekilde basına anlattı. Ecevit, Yunan hükümetinin Cenevre deklarasyonunu imzalamasına rağmen Türk Barış Kuvvetlerini işgal ordusu gibi göstermeye çalıştığını belirtiyordu. Aynı zamanda Enosisin ise işgal kuvvetleri çekildikten sonra birliklerini çekebileceğini açıkladığını dile getiriyordu. Ecevit, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların güvenlik sağlayıcı bazı hükümlere uymaması nedeniyle garantör devlet olarak Türkiye'nin ateş kese uyma yükümlülüğünün ortadan kalktığını dile getirmiş ve ikinci hareketle ilgili olarak "Türkiye'nin garantör devlet olarak giriştiği ilk harekât ne kadar haklı ve hukuki ise bugünkü davranışı da en az o kadar haklı ve hukukidir" demektedir. Özellikle Türkiye'nin amacının Kıbrıs'ı istila etmek değil kurtarmak, bağımsızlığını korumak olduğunu ısrarla belirtmiştir.⁶⁷⁸

İkinci harekât sonrası Gazi Mağusa, Lefkoşe-Güzelyurt hattının kuzeyi ile Erenköy bölgesi Türk Silahlı Kuvvetlerinin eline geçmişti. Müdahale sonrasında Türkiye'nin adanın tamamını ele geçireceği kuşkusuna kapılan SSCB'den ve Batı'dan tepkiler geldi. Kıbrıs'ta oluşacak bağımsız bir Türk devleti fikri ya da kuzeyin Türkiye'ye taksimi her iki bloku rahatsız ediyordu. Diğer yandan dünyadaki basın yayın organlarını kullanarak karşı atağa geçen Yunan ve Rum lobileri Türkiye karşıtı yayınlar

⁶⁷⁵ "Kıbrıs'taki Askeri Başarımız Dün Cenevre'de Belgelendi", *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1974, s.1.

⁶⁷⁶ Cenevre, "Barışçı Önerilerimizi Yunanistan Reddetti", *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1974, s.1,7.

⁶⁷⁷ M. Ali Birand, *Diyet, Türkiye Üzerine Uluslararası Pazarlıklar 1974-1980*, Milliyet Yay., İstanbul, s.21.

⁶⁷⁸ "İkinci Harekât, Ankara'da Diplomatlar", *Yankı*, Sayı 179, (19-25 Ağustos 1974), s.7-8.

gerçekleştiriyorlardı. Atina’da Albaylar Junta’sının düşmesi ile Karamanlis başkanlığında sivil yönetim görevi devralmış bu yüzden Atina’nın Batı ile ilişkileri düzelmeye başlamıştı.⁶⁷⁹

İkinci Barış Harekâtına başlandığında BBC’de İngiliz Dışişleri Bakanı Callaghan’da öfkeliydi. BBC, Bakanın öfke dolu demecini yayınlıyordu. Callaghan demecinde “Bugün Kıbrıs, Türk Ordusunun elinde esirdir. Ama yarın Türk Ordusu Kıbrıs’ın elinde esir olacaktır” demektedir. Fakat saatler Türk ordusu ile ilerledikçe Bakan ağız değiştiriyor, ertesi sabah radyoda “Yunanistan savaşa giremez” ifadesi geçiyordu. Callaghan’ın uyguladığı başarısız diplomasiyi örtbas çabalarına BBC’de Başbakan Ecevit cevaplamıştı. Ecevit’in ifade ettiği üzere “18 Temmuz günü Wilson bana ret cevabı verdiği zaman, ileride bu kararları yüzünden vicdanlarının bir yük duymamasını temenni etmişim. Şimdi bu yük, ağır ve haksız eleştirilerle Türkiye’ye yüklenmeye çalışılmaktadır” demektedir. Aslında Ecevit, yumurta kapıya gelmeden, barışçı çözüm için davetsiz İngiltere’ye gittiklerini ama kesin ret cevabı aldıklarını anlatıyordu.⁶⁸⁰

17 Ağustos 1974’te Başbakan Ecevit, TRT Haber Merkezinden Mehmet Barlas ile yapmış olduğu konuşmada Türkiye’nin Kıbrıs konusunda izlediği politikayı anlatarak geleceğe ilişkin görüşlerini açıklamıştır. Ecevit konuşmasında, 2. harekât sonunda da başlangıçta izlenen siyasi amaçların çerçevesine çıkılmadığını belirtmiştir. Ecevit bu hususta “Çizdiğimiz amaç neyse ordumuzun hızlı harekâtı sırasında bile buna bağlı kaldık. Belliydi ki ordumuz çok daha fazlasını yapabilirdi, yapmadık. Biz nerede durulacağını, nerede durulması gerektiğini bilen bir milletiz. Durulacak yeri bilmek Atatürk’ün bize bıraktığı önemli erdemlerden biridir” demiştir.⁶⁸¹

İkinci harekât topluca Türkiye üzerine çullanılmasına ve dünyayı birbirine katmaya yetmişti bile. İngiltere kısa sürede batıyı ayaklandırıyor, BM Güvenlik Konseyi 6 saat içinde ateşkes kararı alarak Türkiye kınanıyordu. AET ülkelerinin dönem başkanı Fransa’nın Büyükelçileri, sert bir bildiri ile harekate karşı çıkıyor, Vaşington’da başkanlığa geçen Ford ise konuyu olağanüstü durumlarda topladığı

⁶⁷⁹ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s. 67-68.

⁶⁸⁰ “BBC-İngiliz Diplomasisi”, *Yankı*, Sayı 179, (19-25 Ağustos 1974), s.16.

⁶⁸¹ “Ecevit: Kıbrıs’a Fıtuhat İçin Gitmedik”, *Cumhuriyet*, 18 Ağustos, 1974, s.1,7.

komiteye danışıyordu. O sırada yaşanan kaygılardan biri Türkiye-Yunanistan savaşı iken diğeri de Türkiye'nin adanın tamamına sahip olması durumuydu.⁶⁸²

Makarios ise, uluslararası ilişkilerde batı ile aynı zamanda bağlantısız ülkelerle sıcak ilişkiler içerisindeydi. Bir günlük dostluk ziyareti yapmak üzere Yugoslavya'ya giderek Cumhurbaşkanı Josip Broz Tito ile görüşen Makarios, Kıbrıs sorunu ve çözüm olanakları üzerine resmi görüşmelere başlamıştır. Bir sonraki gün Birleşmiş Milletler Genel Kurul çalışmalarına New York'ta katılacak olan Makarios aynı zamanda üç bloksuz ülkeye kısa ziyaretler planlamıştır. Daha öncesinde de Cezayir ve Mısır'ı ziyaret ederek devlet başkanları ile görüşmüştür. Yugoslavya'da yaptığı görüşmede Kıbrıs'ta yaşanan durumları ayrıntılı bir biçimde ele alarak Kıbrıs'ı uluslararası alanda ön plana çıkaran nedenleri ortaya koymuştur. Yugoslavya Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Büyükelçiliği basın servisi tarafından yapılan açıklamada sonuç olarak Kıbrıs sorununa bir çözüm bulabilmek için tüm yabancı kuvvetlerin adadan çekilmesi gerektiği ve hiçbir yabancı müdahalesi olmadan Kıbrıs halkının kendi kendine karar verebilmesinin sağlanması gerektiği belirtilmiştir.⁶⁸³

CIA (ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı), 15 Ağustos 1974'te "Turkish Intentions Toward Cyprus: Where Will They Stop?" (Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik niyetleri: nerede duracaklar?) başlıklı bir rapor yayınlarak Başbakan Ecevit üzerindeki baskıyı 9 maddede özetlemiştir. Raporda yer alan bilgiler değerlendirildiğinde Türk Hükümetinin Kıbrıs'a yönelik politikayı formüle ederken etkilendiği birtakım düşünceler olduğunu dile getirmiştir.

1. Ecevit'in Kıbrıs anlaşmazlığını iç siyasette elini güçlendirmenin bir yolu olarak gördüğünü, Türk seçmenleri nezdinde de mevcut parlamento çoğunluğunu erken seçimle çoğunluğa dönüştürebileceğini düşündüğünü belirtmektedir.

2. Türkiye'de Kıbrıs konusunda kararlı bir çizgi izlenmesi için geniş bir destek olduğunu vurgulamıştır.

3. Kıbrıs harekâtının kararlılığı noktasında Ecevit'in ordudan gelen baskıyla da mücadele etmek zorunda kaldığını söylerken, Kıbrıs krizinde göstermiş olduğu

⁶⁸² M. Ali Birand, *Diyyet, Türkiye Üzerine Uluslararası Pazarlıklar 1974-1980*, s.24-25.

⁶⁸³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, *Kıbrıs Devlet Başkanı Başpiskopos Makarios'un Yugoslavya'ya Yaptığı Ziyaret*, 44729-215462-15.

performansın sonucunda ordudaki itibarının da gözle görülür şekilde arttığını belirtmektedir.

4. Ecevit ve generallerinin, Yunanistan ve İngiltere'nin Kıbrıs'a asker göndererek adadaki Türk askeri üstünlüğünü azaltacağı düşüncesi ile harekete geçme eğilimi olabilir demektir.

5. Türklerin istekleri başlığı ile devam eden raporda beşinci maddede ise Türkler adaya çıktıktan sonra adanın statüsünde köklü değişiklik için baskıların yaşanmış olması ihtimalinden bahsetmektedir. Rapora göre Cenevre'de çıkartma yapılan Türk yerleşim bölgelerine yerel özerklik sağlayacak bir federasyon devleti bağlamında değerlendirme yapılmak istenirken bu durum birçok Türk'ün isteğini karşılamamış ve daha güçlü bir pozisyon elde edebilmek için Ecevit, askeri operasyonu yeniden başlatmaktan çekinmemiştir.

6. Türkler mevcut askeri hareketlerinin amacını, adanın adil bir şekilde paylaşılması olduğunu duyurdular ifadesi yer almaktadır.

7. Türklerin bu bölgeyi güvence altına aldıktan sonra askerî harekâtı durduracağı ve Yunanlılar ile müzakereleri yeniden başlatma olasılığının yüksekliğinden bahsetmektedir. Raporda, Ankara'nın gerçekleştireceği daha geniş çaplı bir harekâtın Türk lojistik kapasitesini ciddi şekilde zorlayacağını kabul edildiğini belirtmektedir. Ayrıca raporda Ecevit'in askeri operasyonların dünya kamuoyunu Türkiye aleyhine çevireceğinin ve BM'ye üye bir devletin yok oluşuna karşı güçlü uluslararası itirazların tetikleneceğinin farkında olmasıdır şeklinde ifade yer almıştır.

8. Raporun sekizinci maddesinde Türklerin federe Kıbrıs devleti kavramından vazgeçmediğini belirterek olayların mantığının Türk işgali altındaki bölgenin büyük bir kısmının doğrudan Türkiye'ye bağlanması ile adanın fiilen bölünmesine akıyor gibi görünüyor yorumu yer almaktadır. Ayrıca havalimanının tamamının kontrolü, garantili ticari hava erişimi, çıkarma yapılan toprakların kontrolü, geniş çaplı nüfus yerleştirme politikası gibi olasılıklar belirtilerek Türklerin olası talepleri değerlendirilmiştir.

9. Son maddede ise Türklerin muhtemelen Kıbrıs kuzey kesiminden daha fazlasını işgal etmeyi düşünmediklerini belirterek bazı zorunlu durumlarda hareketlerin ivmesinin değişebileceğini, örneğin Baf'taki gibi Türkler katliam tehlikesi ile karşı karşıya kalırlarsa oraya zırhlı birlik gönderme baskısı yaşayabileceklerini aktarmaktadır.

Rapor, şayet Yunanlılar ateşkes yürürlüğe girdikten sonra siyasi bir çözüm ile adadaki askeri gerçekleri tanımaya yanaşmazsa, Ankara Kıbrıs'a karşı yeni bir müzakere turu başlatmaya meyilli olabilir cümlesiyle sonlandırılmıştır.⁶⁸⁴

En adil çözümün Kıbrıs Adası'nın bütünüyle Türkiye'ye verilmesi gerektiğini düşünen Alparslan Türkeş* ise, 1 Eylül'de Devrim gazetesi ile gerçekleştirdiği röportajda Ecevit hükümetini eleştiriyor ve hükümetin işlemiş olduğu hataları aktarıyordu. Türkeş'e göre hükümet Kıbrıs'taki gelişmelerden zamanında haberdar olmasına rağmen erken müdahale kararı almamıştır. Darbeden bir hafta sonra ancak çıkarma teşebbüsünde bulunulmuş bu arada da Rumlar kuvvetlerini toplayarak Türkiye'nin karşısına sevk etme imkânı bulmuşlardır. Türkeş, bu konuda "Erken müdahale ile Dünya kamuoyu baskına uğrayabilirdi" demektedir. Türkeş'e göre çıkarma bir hafta geç yapılmasına rağmen Dünyadan Türkiye'ye karşı tepki görülmemiştir. Türkiye bu fırsatı değerlendirememiş, az kuvvet ile çıkarma gerçekleştirmiş, çok dar ve sıkışık bir bölgeyi işgal etmekle yetinmiş, ateşkesi fazlasıyla erken kabul etmiş, hükümet dar tutulan bölge ile siyasi hedeflerin gerçekleşmesinin mümkün olamayacağını düşünememiştir. Röportajın devamında Ecevit'in tespit etmiş olduğu hedefleri sıralayan Türkeş, bu siyasi hedeflerin sağlanabilmesi için hükümetin daha çok sayıda kuvvetle adaya çıkarma yapması ve çıkan kuvvetler ile Kıbrıs'ın en az yarısını veya adanın tamamını işgal altına alması icap ederdi demektedir.⁶⁸⁵

Türkiye 1974 öncesinde yaşananların tekrarlanmaması ve adada yeni bir yapılanma sağlamak adına adada bulunuyordu. Bu dönemde BM gözetiminde Türk ve Rum yetkilileri arasında sonu gelmeyen toplantılar gerçekleşti. BM Genel Kurulunun 17 Eylül 1974'te New York 'da düzenlediği 29. dönem toplantısında Yunanlılar ve Kıbrıslı Rumlar tarafından Kıbrıs meselesinin gündeme getirilmesi yüksek olduğundan gerekli

⁶⁸⁴ CIA.gov, *Turkish Intentions Toward Cyprus: Where Will They Stop?*, Intelligence Memorandum 15 August 1974, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85T00353R000100080004-4.pdf> (Erişim Tarihi: 21.04.2025), s.1-4.

* Alparslan Türkeş: Türk Asker ve Siyasetçi. Muvazzaf Askerken 27 Mayıs Darbesi'nde Aktif Rol Alan Türkeş, Askerlik Görevi Sonrası Başbakan Yardımcısı, Milliyetçi Hareket Partisinin Kurucusu ve İlk Genel Başkanı Olarak Görev Yapmıştır.

⁶⁸⁵ Alparslan Türkeş, *Dış Politikamız ve Kıbrıs*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, s. 259-260.

kulis faaliyetlerinde bulunmak ve gündeme hâkim olmak adına gönderilmek üzere bir heyet oluşturulmuş ve heyet Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmıştır.⁶⁸⁶

Türk ve Rum yetkilileri arasında geçen toplantılarda Rum tarafının çizgisi şu yöndeydi:

- Kıbrıs'ta Rum toplumunun çoğunluğa sahip olması nedeniyle kurulması istenen yönetim biçimi çoğunluğa dayalı yönetim biçimi idi.

- TSK adayı boşaltmalı, ada uluslararası bir gücün denetimi altına alınmalıydı.

- Türkler ile Rumlar siyasal kimlik (egemenlik hakkı) açısından eşit olamazlardı.

- Türk ve Rum yetkilileri arasında geçen toplantılarda Türk tarafının çizgisi ise şu yöndeydi:

- Adada Rumlar kadar Türklerin de hakları vardı ve eşitti.

- Rum toplumunun çoğunluk anlayışını egemen kılacak bir yapılanmaya izin veremezdi.

- Ada'nın uluslararası bir güce devri yanında Türkiye'nin garantörlük hakkı kaldırılamazdı.⁶⁸⁷

Dolayısıyla Kıbrıs'ta Rumlar ve Yunanistan uzun dönemde adanın Rum yönetimine gireceği bir yapılanma için uğraşırken Türk tarafı ise Kıbrıs Türklerinin Türkiye'nin fiili güvencesi altında kalmasını sağlayacak yönde çaba sarfetti. Bu hususta TBMM'nin 04.11.1974 tarihli oturumunda BM Genel Kurulunun Kıbrıs ile alakalı aldığı kararların tartışıldığını görmekteyiz. Oturumda, CGP adına söz alan Turhan Feyzioğlu, kararın 1. maddesinde yer alan “Bütün devletleri Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yönelmiş her türlü hareket ve müdahaleden kaçınmaya çağırır” hükmünün taşıdığı genellikten grup olarak memnun olmadıklarını dile getirerek bu hususta Türkiye'nin durumunun farklı olduğunu, Kıbrıs'a yapılan müdahalenin anlaşmalara dayalı olduğunu aynı zamanda garanti anlaşmasından doğan müdahale hakkının BM Genel Kurulunun herhangi bir kararı ile zedelenmesinin kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. BM Genel Kurulu kararının 2. maddesini de eleştiren

⁶⁸⁶ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *BM Genel Kurulu'nun NewYork'da Başlayacak Olan 29. Dönem Toplantılarına, Kıbrıs Meselesini Görüşmek Üzere Katılacak Heyet*, BCA, 30-18-1-2/320-63-1.

⁶⁸⁷ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s. 69-70.

Feyzioğlu, Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki yabancı silahlı kuvvetlerin ve personelin süratle çekilmesi kabul edilmekte bunun yanında ayrıca Kıbrıs meselelerine her türlü yabancı müdahaleye son verilmesi istenmektedir maddesini de dile getirerek alınan bu kararda Türkiye'nin adada milletlerarası bir anlaşmaya dayanarak asker bulundurmuş ve müdahale hakkını kullanmış olduğu gerçeğine yer verilmemiş olmasını dile getirmiştir.⁶⁸⁸

Devam eden hükümet bunalımının yanında MSP, Kıbrıs meselesinde CHP'nin tek yanlı hareket ettiğini açıklıyordu. MSP grup toplantısından sonra "CHP kanadı tarafından oluşturularak Birleşmiş Milletlerce kabul edilen ve yine CHP kanadı tarafından zafer olarak ilan edilen kararın aziz milletimizce tasvip edilmesine imkân yoktur" diyerek Kıbrıs politikasının kabule şayan olmadığını söylüyordu.⁶⁸⁹

1974'te Kıbrıs meselesinin meclis gündeminde birinci sırada yer aldığı çok net ifade edilebilir. Kıbrıs ile ilgili genel durumun gerginliğinin sürmesi nedeniyle Ankara, Adana, İstanbul ve İçel illerinde uygulanmaya devam eden sıkıyönetim Bakanlar Kurulunca 05 Ocak 1975'e kadar uzatılmıştır. TBMM'nin 04.12.1974 tarihli oturumunda sıkıyönetim süresinin 1 ay daha uzatılması yönündeki kararın nedenlerini açıklayan Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar, durumu politik, askeri ve diğer sebepler başlığı altında değerlendirmiştir.

1. Politik açıdan, Yunanistan'da gerçekleşen seçimler sonrasında resmi ağzlardan Kıbrıs davasından vazgeçilmeyeceğine dair açıklamalar yapıldığını bu nedenle Yunanistan'ın sert tutumunda yumuşama ihtimalinin çok zayıf olduğunu söyleyerek Türkiye'nin ise Kıbrıs politikasında değişiklik yapmayacağını ilan edildiği bu tutum nedeniyle de henüz taraflar arasında barış görüşmelerine başlanmadığı aktarılmıştır.

2. Askerî açıdan, adaya Yunanistan tarafından devamlı takviye yapıldığı, gerilla eğitim ve tatbikatlarının sürdürüldüğü, ateşin yoğunluğu, çatışma ihtimali ve Rum savaş hazırlığının her geçen gün artmaya devam ettiği belirtilmektedir.

3. Diğer nedenler ise, BM'nin almış olduğu karara göre Ada'da bulunan yabancı askerlerin adayı terk etmesi gerektiği düşüncesidir. Sıkıyönetim uygulamasına rağmen ülkede gasp, banka soygunları, yıkıcı beyanlar ve yayın dağıtma gibi faaliyetler devam

⁶⁸⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 14, Birleşim 1, Toplantı 14, 04.11.1974, s. 4-8.

⁶⁸⁹ Ankara, "Kıbrıs Politikası Kabule Şayan Değil", *Millî Gazete*, 06 Kasım 1974, s.1,8.

etmektedir. Bu noktada emniyeti ve huzuru sağlayacak tedbirler her geçen gün daha da artmaktadır.⁶⁹⁰

Meclis oturumlarında Kıbrıs davası milletin milli davası olarak değerlendirilmekte aynı zamanda mecliste yer alan bütün siyasi partiler bu meselede hassas davranarak hükümete yardımcı olacaklarını ifade etmektedirler. Fakat milli davaların parti içi başarı ihtimallerini artırabileceği düşüncesi ile kullanılması yönünde eleştirilerinde gerçekleştiği söylenebilir. Örneğin, AP Grubu adına söz alan İlhami Ertem sıkıyönetim sürelerinin uzatılması gündeminin yer aldığı bir meclis oturumunda, bu konuda Ecevit Hükümeti'nin CHP kanadını eleştirmiş, Kıbrıs davasını parti mücadelesi aracı haline getirdiğini dile getirerek konuya dikkat çekmek istediğini söylemiştir. Kıbrıs milli davasında siyasi partilerin tam bir birlik ve beraberlik gösterdiğini ifade ederek muhalefet partilerinin davaya zarar verebilme düşüncesi ile CHP'nin davayı oya çevirme çabaları ve yanlış kararları karşısında bile ileri dereceli tenkit ve eleştiriden çekindiklerini dile getirmiştir. Kıbrıs'taki ekonomik sorunlara da ayrıca değinerek AP olarak adadaki toplumun can ve mal güvenliğini, özgürlüğünü sağlamak, teminat altına almak aynı zamanda Kıbrıs'ı güney sınırlarımız için tehlike olacak durumdan çıkarmak adına her zaman hükümeti destekleyeceklerine dair açıklamalar yapmıştır. CHP grubu adına söz alan Haluk Ülman ise, Makarios'un adaya dönmesi durumunda yaşanacak huzursuzluklardan bahsederek CHP'nin iktidardan ayrıldıktan sonra bazı çevreler tarafından yapılan çeşitli suçlamalara açıklık getirmek istediğini dile getirmiştir. Suçlamalardan bahseden Ülman, ilkinin CHP'nin Kıbrıs konusunda sorumluluktan kaçtığı için iktidardan çekildiğine yönelik düşünce olduğunu ifade etmiştir. İkinci düşüncenin ise, eğer CHP iktidardan ayrılmasaydı, bu konuda birtakım tavizler vermeye hazırlanıyordu yönünde olduğudur. Ayrıca AP grup sözcüsünün yaptığı suçlamalar içinde hesaplaşmanın millet önünde gerçekleşeceğini söylemiştir.⁶⁹¹

Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar, Kıbrıs anlaşmazlığının ve anlaşmazlıktan kaynaklı dış güvenlik sorunlarının devam ettiğini ifade etmiş aynı zamanda Makarios'un dönüşünün muhtemel gerginliklere sebebiyet verebileceğini, Yunanistan'ın ise dünya kamuoyunu Türkiye aleyhinde tahrik etme çabalarını

⁶⁹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 14, Birleşim 2, Toplantı 14, 04.12.1974, s. 43-44.

⁶⁹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 14, Birleşim 2, Toplantı 14, 04.12.1974, s. 44-48.

sürdürdüğünü ve arttırdığını söylemiştir.⁶⁹² Dönemin Başbakan'ı Sadi Irmak ise, işbaşına geldikleri günden beri sıkıyönetimin kaldırılıp normal yönetim dönemine geçilmesi için çaba sarfettiklerini ve Kıbrıs'ta nihai barışı sağlamak adına büyük girişimlerde bulunduklarını ifade etmiş bütün barışçıl gayretlere rağmen karşı taraftan bir anlayış göremediklerini dile getirmiştir. Bunun yanında Yunanlı komşuların nedensiz yere Ege meselesini ortaya attıklarını ve ayrıca Yunan hükümetinin Lahey Adalet Divanına gitme teklifi ile karşı karşıya kaldığını belirtmiştir. 04.02.1975 tarihli meclis oturumunda Yunanistan Hükümeti'ne son bir defa çağrıda bulunduklarını söyleyen Irmak, "Ege hususundaki görüş ayrılıklarımızı, Milletlerarası Adalet Divanına gitmek kaydı da mahfuz olmak şartıyla, buyurun bir masada evvela bir görüşelim; ihtilafımız nedir, bunun bir adını takalım ve mümkünse kendi aramızda anlaşma çaresini bulalım, bu talebin nasıl bir karşılık göreceğini bilmemekle beraber geçmişteki örneklerine bakarak yine de ümidimizi korumak istiyoruz" demektedir.⁶⁹³

Kıbrıs Rum Yönetimi ise Kıbrıs hükümeti adına hareket etmeye yetkili olduğunu ileri sürmüş, bu anlamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde teminat altına alınan insan hak ve hürriyetlerinin Kıbrıs Barış Harekâtı başladığından beri devamlı olarak ihlal edildiği iddiasıyla, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu önünde iki farklı dava açmıştır. Süreç içerisinde komisyon aracılığı ile taraflar arasında yapılan yazılı beyanlar sonrası şikâyetin kabul edilebilir olup olmadığının tespiti için 22-23 Mayıs tarihlerinde Strazburg'da bir duruşma yapılması kararı alınmıştır. Bu duruşmada Türkiye aleyhine açılan iki davanın görülmesi amacıyla aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Komisyonu önünde oluşabilecek diğer duruşma celselerinde Türkiye'yi temsil etmek adına bir ajan (Prof. Dr. İlhan Unat) ve ajana yardımcı olacak temsil ve müdafaa heyetinin kurulması için Bakanlar Kurulu Kararı alınmıştır. 1978'de ise Kıbrıs Rum Yönetimi, Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna üçüncü başvurusunu yapacak, bu nedenle 5-6 Temmuz 1978 tarihinde Strazburg'da yapılacak olan duruşmaya katılmak üzere Türkiye'yi temsil etmek üzere ajan ve ajana yardımcı temsil ve müdafaa heyeti için yeniden Bakanlar Kurulu Kararı alınacaktır.⁶⁹⁴

⁶⁹² TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 14, Birleşim 3, Toplantı 14, 02.01.1975, s.68.

⁶⁹³ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 14, Birleşim 5, Toplantı 14, 04.02.1975, s.85-86.

⁶⁹⁴ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Kıbrıs Rum Yönetiminin Türkiye Aleyhine Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu Nezdinde Açtığı Dava Hakkında Yapılacak*

Dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cahit Kayra'nın ifadesine göre; Kıbrıs meselesinin mekaniği basitti. Ada'da Türklerin hakları ellerinden alınmaktaydı. Makarios yönetimi ise Sovyetlere sıcak bakıyordu. Cuntanın adamı Nikos Sampson ise yönetime el koydu. Türkiye ise Zürih Anlaşması'na dayanarak İngiltere ile ortak girişimde bulunmak istedi. İngilizler olumsuz yanıt vermelerine rağmen hem İngilizlerin hem de Amerikalıların Türkiye'ye belli belirsiz bir yeşil ışık yakmaları sonrasında Türk askeri Ada'ya çıkmış ve bugünkü düzen kurulmuştur. Kayra'ya göre Kıbrıs'a gerçekleştirilen birinci çıkarma birtakım nedenler ile hedefleneni sağlamadı fakat ikinci çıkarma ile kararlaştırılan amaca ulaşılmış oldu. Birinci çıkarma ile Nikos Sampson ve darbe girişimi engellendiği için, cuntada yıkıldığı için Makarios'a aynı zamanda yeniden kapı açıldığı için batılılarca alkışlanmış fakat ikinci çıkarma ise batılıların istemedikleri bir sonuç verdiği için reddedilmişti ve Türkiye itibar kaybına uğramıştı. Kayra, "Bu durumda Kıbrıs'taki bu gelişmeler sonucu kim kazandı sorusunu sormak ve soruya yalın bir cevap bulmak gerek" demektedir. Kayra bu konuda, Türkiye, Kıbrıs'taki Türkleri Rumların saldırılarından kurtardı. Böylelikle Türkiye, dünya kamuoyunun bir yanında prestij kazanırken diğer yanında sevimsiz oldu. Aynı zamanda uygulanan ambargolar yüzünden büyük ekonomik sıkıntılar geçirmiş oldu. Yunanistan ise ciddi kayıplara uğradı fakat mağdur havasına girerek ve batıdan ciddi yardımlar alarak zenginleşti demektedir.⁶⁹⁵

Kıbrıs konusunu farklı bir açıdan değerlendiren Taner Baytok ise "Bu konunun kaybedenleri Yunanistan ve Türkiye'dir, arada ziyan zebil olanı Kıbrıs ve kazananı, iki tarafı birbirine düşürerek adadaki üsleri dahil, varlığını ve egemenliğini korumasını bilen İngiltere'dir" demektedir.⁶⁹⁶

1975'te ABD tarafından, ABD yapımı NATO silahlarının Kıbrıs Barış Harekâtında kullanılmış olması gerekçesi ile Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmaya başlandı. Ancak harekattan aylar öncesinde afyon üretiminin durdurulması noktasında Ecevit hükümeti ile ABD arasında ambargo sorunu yaşanmıştı. 1985 yılında Mehmet Ali Birand ve ekibinin hazırladığı TRT'de yayımlanmaya başlayan 32.gün adlı

Görüşmelere Ajan Sıfatıyla İlhan Unat ve Beraberinde Bir heyet Gönderilmesi, Cumhuriyet Arşivi, BCA, 30-18-1-2/334-42-18;30-18-1-2/373-146-7.

⁶⁹⁵ Cahit Kayra, 38 *Kuşağı Cumhuriyet'le Yetişenler*, s.414-417.

⁶⁹⁶ Oktay Ekşi ve Taner Baytok, *Cumhuriyetle Yaşadığımız Yıllar, Söyleşi*, s. 177.

televizyon programına konuşan Bülent Ecevit'in "ABD ambargosunun perde arkası" isimli bölümünde yaptığı açıklamalar dikkat çekicidir. Bu konuda Ecevit,

"Birçok kimse sanır ki 1974'te Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye Kıbrıs Barış Harekâtı dolayısıyla ambargo kararı almıştır. Oysa gerçek o değil. Bunu da yıllardır anlatamıyorum. Biz haşhaş ekimi kararını temmuz başında aldık 1 temmuzda yayınlandı Resmî Gazetede. Haşhaş ekimi yasağını kaldıran Bakanlar Kurulu Kararını. Ondan hemen birkaç gün sonra yani Kıbrıs'ta daha darbe olmadan bizim barış harekâtımız olmadan önce Amerikan Senatosundan Türkiye'ye ambargo uygulama kararı çıktı. Ancak aylar sonra buna Kıbrıs bahanesini de eklediler. Çok ağır inanılmaz tehditlerde bulunuyorlardı. İşte Türkiye'yi NATO'dan çıkarmalıyız. İstanbul'da şu şu camileri bombalamalıyız gibi tehditler böyle yetkili mevkide kimseler tarafından" demektedir. Dönemin CHP Milletvekili Süleyman Genç ile yapılan görüşmede ise Genç, "Kıbrıs ve haşhaş olayları sistemin disiplininin dışına çıkmış olaylardır. Amerika'nın affetmeyeceği, sistemin disiplinine çıkma olayıdır. Bülent Bey, bu kararları verirken sistemin disiplinin dışına çıktığı için hatırlarsınız önce ambargoyla sonra ekonomik sıkıştırmalarla Türkiye cezalandırma yoluna gidilmiştir ve bunda çok da etkili olmuştur Amerika" demektedir.⁶⁹⁷

Halbuki Yunanistan'da Kıbrıs'ta 1963'lerden bu yana NATO silahlarını Türklere karşı kullanmıştı. Fakat ambargo tek taraflı gelmiş ve sadece Türkiye'ye uygulanmıştır.⁶⁹⁸ Silah ambargosu 1978'de kalkacaktır. 1975-1978 yılları arasında devam eden ambargo sayesinde Türkiye, Türk Silahlı Kuvvetlerinin dışarıya bu kadar bağımlı tutulmaması gerektiğini öğrenmiştir. Türkiye ilk defa ulusal savunma sanayinin kurulumu için ciddi adımlar atmıştır. Türkiye'deki iç dengesizlikler ülkenin Kıbrıs sorunda ulusal çıkarları gözetecek bir refleks göstermesini engelleyebiliyordu. Şartlara rağmen Kıbrıs'ta Türk topluluğu tarafından Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) kuruldu.⁶⁹⁹ Aslında amaç, Kıbrıs Türk Yönetimi'nin federal bir çözüme hazır olduğunu gerek Kıbrıs Rum yönetimine gerekse Yunanistan'a ve dünyaya duyurmak ve askeri müdahalelerin ise amacının Kıbrıs'ı ilhak olmadığını göstermekti. Bu konuda yazar M. Sami Denker, "1974'ten 1983 yılına kadar tam dokuz yıl mesajlarına cevap almanın beklentisi ve Kıbrıs Rum toplumunun oyalamacı taktiklerinden sabrı taştan, sıkılan Rauf Denktaş, Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni resmen ilan eder" demektedir.⁷⁰⁰

⁶⁹⁷ 32. Gün, ABD Ambargosunun Perde Arkası 1975, 32. Gün Arşivi, Erişim Tarihi: 10.01.2024, <https://www.youtube.com/watch?v=lbxAuB6UJbE>.

⁶⁹⁸ R.R., Denktash, *The Cyprus Triangle*, s.79.

⁶⁹⁹ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, s.71-73.

⁷⁰⁰ M. Sami Denker (hızl), *Bir Millet ve Bir Devletin Yaşama Hakkı Kıbrıs Sorunu*, Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu, 2001, s.55-56.

4.3. CHP-MSP KOALİSYON HÜKÜMETİNİ DÜŞÜRME ÇABALARI

1974 yılının ikinci yarısının başında genel tablo şu şekildedeydi: Ekonomik anlamda belirgin bir gerileme söz konusuydu. Mali açıdan iç ve dış kaynaklarda açıklar oluşuyor ve ambargolar devreye giriyordu. Petrol fiyatlarında öylesine bir artış söz konuydu ki 1973 yılında 350 milyon dolara ithal ettiği ham petrolü, Türkiye 1974 yılında 1.5 milyar dolara satın almak zorunda kalıyordu. Kıbrıs Harekâtından kaynaklı harcamalar, destekleme fiyatları, toplu sözleşmelerden kaynaklı yükler bütçede açıklara neden olmaktaydı. Yatırımların gerçekleşme oranları azalıyor, diğer yandan koalisyon ortaklarının karşılıklı durumu ciddi problemler yaratmaktaydı.⁷⁰¹ Başbakan Ecevit'in ifadesine göre 1974'te dünya petrol fiyatlarındaki olağanüstü artış yüzünden hükümet, sadece petrol için 600 milyon dolar fazladan dış ödeme yapmak zorunda kalmıştı.⁷⁰²

Genel Af meselesinde partilerin muhalif tutumları sürecin uzamasına neden oluyor, bu durum farklı görüşlerin ortaya çıkmasına da sebebiyet veriyordu. 14 Mayıs 1974'te Genel Af için Millet Meclisinde yapılan görüşmelerde 20 MSP'linin olumsuz oyları sonucunda 141 ve 142'den hükümlü olanları kapsayan yani düşünce suçlarını içeren 5.madde "Genel Af" kapsamı dışında kalmıştı. MSP'nin Genel Af meselesinde göstermiş olduğu muhalif tutumu sırasında milliyetçi (sağ) cephenin çıkma olasılığı ve Eski DP'lilerin siyasi haklarının iadesine dair Anayasa değişikliği yürürlüğe girdikten sonra Celal Bayar harekete geçmiş, Demirel'in başında bulunmadığı bir sağ koalisyon hükümeti için sağ partilerin bir araya gelmesini sağlamaya çalışacaktı.⁷⁰³

Celal Bayar'ın bu girişimi ile özellikle DP'liler 20 MSP'li muhalifler ile temasa geçiyor ve onları destekliyorlardı. Böylelikle hükümetin düşmesini sağlayarak sağ koalisyonun kurulmasına çalışılacak, Demirel'in tasfiyesi sağlanarak AP ile tek çatı altında birleşilecekti. Tek çatı altında birleşme düşüncesi bir yandan Erbakan'ı rahatsız ederken diğer yandan Demirel'i de rahatsız etmekteydi. Her iki parti lideri, Milliyetçi Cephe fikrine karşı idi. Çünkü bu düşünce her iki partinin erimesine aynı zamanda liderlikten olmalarına sebebiyet verebilirdi. Erbakan, Celal Bayar'ın öncülüğündeki bu

⁷⁰¹ Cahit Kayra, "38 Kuşağı Cumhuriyet'le Yetişenler", s.418-419.

⁷⁰² Bülent Ecevit, *Türkiye 1965-1975*, s.30.

⁷⁰³ "Eski DP'liler: Celal Bayar Ne Yapmak İstiyor?", *Parlamento*, Mayıs 1974, s.7.; Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.305.

girişimi masonlar ittifakı olarak değerlendiriyor ve bu oluşumun MSP'ye zarar vereceğini düşünüyordu.⁷⁰⁴

Dış basında da yer alan bu durum İngiltere'de hazırlanan bir mahrem raporda Bardak taşı mı? başlığı ile gündemde yer alıyordu. Raporda, Türkiye'nin periyodik politik bunalımlardan birine girdiği ve Başbakan'ın haziran ayından önce istifasının beklendiği açıklanmaktaydı. Kurulması 100 gün süren bu koalisyonun 100 günlük iktidardan sonra sarsılma sebebi olarak MSP'nin aşırı 20 milletvekili gösteriliyordu. Politik mahkumların affı için oy kullanmayan MSP'lilerin, Erbakan'ın Suudi Arabistan gezisinde takındığı tavırlar, İstanbul'daki çıplak kadın heykelinin kaldırılması, din okullarının yeniden açılması konusundaki baskılarla dolan bardağın taşıdığı, iktidar olmayı imkânsız gören Ecevit'in ise hükümetten çekilme noktasında yeşil ışık yaktığını, Erbakan'ın partisini kontrol etme gücünü yitirmiş görünmesinin de başbakanı ürküttüğünü söylüyordu.⁷⁰⁵

CHP parti meclisinin koalisyon bunalımı için yaptığı görüşme sonrasında Ecevit, basına yaptığı açıklamada “Benim kişisel eğilimim hükümetten çekilme yolundadır” demiş ve nedenlerini toplantıda açıkladığını belirtmiştir. Parti meclisine üç öneride bulunan Ecevit, 1- Derhal istifa, 2- Bütçe çıktıktan sonra istifa, 3- Durumun MSP ile yeni kurallara bağlanması şeklindeydi. Başbakan Ecevit, bu üç yoldan hangisinin en uygun olduğu kararını parti meclisine bırakmıştır.⁷⁰⁶

Türkiye'de yaşanan son siyasal gelişmeler dış basın tarafından da takip ediliyor ve yorumlanıyordu. Londra'da çıkan “Financial Times” gazetesi yaşanan olaylar üzerine CHP'nin daha baştan MSP ile bir koalisyon kurmasının garip bir olay olduğunu belirtmekte ve “Yıllardan beri Türkiye'de politika, bu iki zıt akımın çatışma alanı olmuştur” demektedir. MSP'nin sağcı ve dinci olmakla birlikte sosyalist eğilimleri de bulunduğunu söyleyen gazete, MSP'nin son olarak siyasi af konusundaki tutumu ile hükümeti ve Ecevit'i başarısızlığa uğrattığını söyleyerek bu durumun Türkiye'de yeni bir siyasal bunalıma yol açtığını bildirmektedir. Finansal Times'a göre, Başbakan Ecevit'in eğilimi istifa etmek yönünde olmasına rağmen çekilmemesi içinde birçok neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki, siyasal bunalımın uzayacağı ve ordunun

⁷⁰⁴ “Af: Yeni Bir Plan”, 7 *Gün*, 17 Nisan 1974, s.6-8.; *Yankı*, Sayı 167, (27 Mayıs-2 Haziran 1974), s.6; *Yankı*, Sayı 170, (17-23 Haziran 1974), s.10.

⁷⁰⁵ “İngiltere, Bardak Taştı mı?“, *Yankı*, Sayı 168, (03-09 Haziran 1974), s.10.

⁷⁰⁶ Ankara, “Ecevit: Şahsi Eğilimim İstifadır”, *Milliyet*, 19 Mayıs 1974, s.1,9.

müdahalesine davet edilebileceği düşüncesidir. İkincisi, Türkiye'nin dış politikada karşılaşmış olduğu Ege'deki kıta sahanlığı, Kıbrıs meselesi ve Irak'taki Kürt isyanı gibi nedenlerdir. Diğer bir nedense dört aydır icraatı olan Ecevit hükümetinin özellikle fiyat artışlarının yaratacağı hoşnutsuzluk ve istifa etmenin doğru olmamasıdır. Haberin devamında gazete şunu ifade etmektedir: "Ecevit'in koalisyonu için ümit yoktur. Ancak Ecevit, yine de MSP'ye son bir şans tanımayı kabul etmiştir."⁷⁰⁷

Diğer taraftan, Milliyetçi Cephe fikrinin hayata geçmesi için Bayar'ın verdiği çaba, sonunda Bayar-Demirel görüşmesini gündeme getirdi. 23 Mayıs 1974'te Bayar-Demirel ikilisi arasında gerçekleşen görüşme sonuçsuz kalmış görüşme sonrası gazetecilere demeç veren Demirel, gazetecilerin "Milli cephe konusunda bir görüşme yaptınız mı?" sorusuna "Milli meselelerin içinde milli cephe her zaman vardır" yanıtını vermiştir. Bayar ise görüşmeden bir süre sonra Demirel'e şu mesajı yollamıştır. "Milliyetçi cephenin kuruculuğu görevini memnurlukla üzerime almaya hazırım. Kurulduktan sonra ben bir kenara çekilirim, cephe kendi liderini kendisi seçer".⁷⁰⁸

Bayar'ın mesajı sonrasında harekete geçen Demirel, hükümeti düşürebilmek için, DP ile Milli Eğitim Bakanı Mustafa Üstündağ hakkında gensoru önergesi verdi. Gensoruda Üstündağ'ın bakanlıktaki icraatlarının, tutum ve davranışlarının, bakanlığa hâkim kılmaya çalıştığı düşünce ve zihniyetin milli eğitim ve milli güvenliğe, eğitim için belirlenen amaçlara ters düştüğü belirtilerek, 10 madde* ile gensorunun sebepleri açıklanmıştır. Açıklanan sebeplerden dolayı Milli Eğitim Bakanı Mustafa Üstündağ'ın taşıdığı makamın yetkilerini kötüye kullandığı, Millî Eğitim Bakanlığı'nın politikasını

⁷⁰⁷ Londra, "Financial Times'a Göre: Ecevit Koalisyonu İçin Ümit Yok", *Milliyet*, 25 Mayıs 1974, s.1,11.

⁷⁰⁸ Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.306.

* Gensoru Sebepleri: Özetle, 1. Millî Eğitim Bakanı, komünizmle suçlanan bazı görevlilerin görevlerine iade edilmesini emretmiştir. 2. Görevlerine iade emri verilenler arasında ihalen mahkeme kararıyla cezaevinde tutuklu bulunan da vardır.3. Genelge hem yasalara aykırıdır hem de yetkili makamların, özellikle valilerin görev alanına müdahale anlamı taşımaktadır.4. Millî Eğitim Bakanı Mustafa Üstündağ, kapatılmış Tıp, Dev - Genç, Halk Kurtuluş Partisi veya Cephesiyle ilişkili kişileri koruyarak eğitim kurumlarında rejim karşıtı eylemlerin yayılmasına zemin hazırlamıştır.5. Himaye ettiği kişilerin, fiilleri Millî Eğitim Bakanının bilgisine sunulduğu halde, Bakan, millî menfaatlere ve millî güvenliğe aykırı tutumunu sürdürmüştür. 6. Millî Eğitim camiası içinde Bakanın bu tutumundan cesaret alan bazı kamu görevlileri Parlamente'ye hakaret etme cürretini dahi pervasızca göstermişlerdir.7. Bakan, bazı görevlilerin sınıf mücadelesi çağrısı yaptığı toplantılara bilinçli olarak göz yummuştur.8. Hiçbir ülke, çocuklarının devlete ve rejime karşı zararlı fikirlerle yetiştirilmesine izin veremez.9. Milliyetçi ve görev bilinci yüksek birçok öğretmen, anarşiye karşı çıktıkları için görevden alınmakta; Bakanın, ideolojik amacı belli olan tutumu, büyük saygı duyduğumuz Türk irfan ordusu içinde ayrılıkları körüklemekte ve huzursuzluk yaratmaktadır.10. Eğitim Bakanının keyfi ve şahsî tutumunun merkez teşkilâtı tasarruflarında özel bir görüntü arz ettiğini belirtmek isteriz. Bakan birçok görevlilerden baskıyla dilekçe almakta ve tayinlerini yeni icat ettiği bir usulle yapmaktadır.

milli yörüngeden saptırarak devletin ve rejimin geleceğini tehlikeye atan bir tutum içerisine girdiği ifade edilmiş, anayasanın 89. maddesi gereği gensorunun gündeme alınarak görüşülmesi istenmiştir.⁷⁰⁹ Böylelikle gensoru önergesi gündeme alındığında önerge sahibi milletvekilleri ya da hükümet güvenoyu isteyebilecekti. Bu durumda AP ve DP koalisyonu sarsacak böylelikle sağ koalisyonu gerçekleştirebilecekti.

Erbakan'ın bakanlar kurulu toplantısı sonrası Senato Başkanı Arıburun ile aniden görüşmesi dikkati çekmiş, görüşme MSP'inde katılacağı sağ koalisyon girişimi şeklinde yorumlanmıştır. Görüşme sonrası gazetecilere açıklama yapan Erbakan ise, “Hükümet buhranı var mı? diye soran gazetecilere, “Bunu ümit edenlere sorunuz” açıklamasını yapmıştır. Gensoru karşısında MSP grubunun yek vücut olarak hareket edeceğini açıklayan Erbakan, “Hükümet istifa eder mi?” sorusu üzerine de “Böyle bir şeyin olmadığını daha önce ilan ettik” cevabını vermiştir.⁷¹⁰

13 Haziran'da gensoru önergesinin mecliste görüşülmesi sırasında bazı CHP'li ve DP'li milletvekilleri arasında kavga çıkmış, kavga esnasında bazı Milletvekilleri yaralanmışlardır. Tartışmalar nedeniyle görüşmeler 18 Haziran'a ertelenmiştir.⁷¹¹ 18 Haziran'da gerçekleşen meclis toplantısında Milli Eğitim Bakanı Üstündağ hakkında parti sözcülerinin ve Milli Eğitim Bakanı Üstündağ'ın yaptığı konuşmadan sonra muhalefet partileri tarafından verilen gensoru önergesi oylanarak 202'ye karşı 231 oy ile reddedilmiştir.⁷¹² Hükümetin, Genel Af oylamasında olduğu gibi gensoru oylamasında da fire vereceğini düşünenler yanılmış oldu. Milliyetçi cephenin hükümeti düşürme girişimi böylelikle başarısızlığa uğramıştı. Milli Eğitim Bakanı Üstündağ hakkındaki gensoru önergesinin ardından, Milliyetçi cephe, bu defa ikinci gensoru önergesini Dışişleri Bakanı Turan Güneş için hazırlayacaktı. Bakanın gayri ciddi bir tutum içinde olduğu gerekçesi ile verilen ikinci gensoru önergesi, Kıbrıs meselesi nedeniyle muhalefet partilerinin sağduyulu hareket etmesi sonucunda gündeme gelmedi.⁷¹³

⁷⁰⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 6, Birleşim 94, Dönem 4, 11.06.1974, s.64-65.

⁷¹⁰ “MSP Grubunda 22'ler Yok, 52'ler Vardır”, *Millî Gazete*, 11 Haziran 1974, s.1.

⁷¹¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 6, Birleşim 96, Dönem 4, 13.06.1974, s.163-175.

⁷¹² *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 6, Birleşim 97, Dönem 4, 18.06.1974, s.192-245.; “Gensoru 231 Reyle Reddedildi”, *Millî Gazete*, 19 Haziran 1974, s.1.

⁷¹³ *Yankı*, Sayı 171, (24-30 Haziran 1974), s.8.

Kıbrıs başarısı ordunun özgüveninin artırırken Ecevit'in ordu ile ilişkilerinde de fayda sağlamıştır. Kıbrıs başarısının sağladığı itibarın Ecevit'e mal edilmiş olması CHP-MSP koalisyonunun hassas bir zemin üzerinde yürüten ilişkilerinin daha da gerilmesine neden olmuştur. Çünkü bu konuda hükümet ortakları farklı düşünmekte, Erbakan adanın tamamının ilhakını isterken kamuoyunda ise Ecevit'in gerçekleştirdiği eylemlerin yeterli ve doğru olduğu düşünülmektedir.⁷¹⁴

Hatipoğlu'nun Kıbrıs meselesine dair düşünceleri, Erbakan ile Ecevit arasındaki görüş farklılıklarını ortaya koymak adına çarpıcı detaylara sahiptir. Bu konuda Hatipoğlu,

“Ben tabi şimdi Kıbrıs bizim meselemiz ana meselemiz çok eskiden beri sahipliğimiz devam ediyor bizim, Kıbrıs'a sahiplik. Onun için biz, hoca dört elle sarılıyor buna, bizim grupta bütün bu karşı çıkmalara, Demirel şunun bunun karşı çıkmasına rağmen biz onlarda sahip çıkmada bir eksiklik olmadı, göstermedik, dolayısıyla ama ya o şey çıkarma yapıldığı gün tabi kimse bilmiyor bu gece çıkarma yapılacağını, o gün benim evimde misafirler vardı. Şimdi bir şey Allah selamet versin dua edin de Allah şifa versin Prof. Dr. Halis Ayhan o da benim misafirlerim arasındaydı hep farazi, zor diyorlar hep misafirler ya ne olacak bu Kıbrıs'ın işi, bir karar yok mu diye? bilmiyorum kardeşim biz dua edeceğiz bizim vazifemiz dua etmek diye yatıştırıyorum derken saat 3-4'e doğruydum şeye çıktık, söyleyin, çıkarmanın yapıldığını duyduk, ağladık sevindik, yani ve işte bu çıkarmada hem o Kıbrıs meselesini daha önceden yedek subay okuluna yedek subaydım, yedek subay okuluna bizi karargaha götürüyorlar otobüslerle, heyecanlandık otobüstekiler o zaman şey, adam neydi adı halla halla, çok heyecanlandık otobüste, o zaman Amerika başkanı mektup göndermişti galiba. Neyse biz gördük. Evet Kıbrıs konusu hoca hiç fırsat vermedi şeye bizim Allah rahmet eylesin Oğuzhan Bey gitti şeye İngiltere'ye, görüşmelere gitti. Hoca, Kıbrıs'ta bulunan kabri küffara bırakamayız mantığıyla meseleye bakıyordu birde, bunun üzerine hoca devamını alalım, toprak bizim toprağımız hangi şartlarda Rumların eline geçirildiği belli, biliniyor tarih biliyor bunu, ilim adamları biliyor dolayısıyla biz oraya bir hak tanıyamayız efendim, yani tamamını alalım şeye Ecevit İngiltere'ye gönderildi, hocam o zaman Başbakanlığa vekalet ediyor Genelkurmay Başkanı o zaman şeydi, bir Genel kurmay Başkanı baba yiğit bir adam Semih Sancar, neyse Genelkurmay'la görüştü hoca, dedi ki hoca Genelkurmay başkanına bu adamlar tekrar kaç defa bundan önce mektup geldi altıncı filo gitti bilmem ne diye şeylerle milleti ürkütmeye çalışıyorlar, elimize fırsat geçmiştir paşam, dolayısıyla askerin durumu nedir? Asker ne düşünüyor? Semih Sancar demiş ki hocam asker sizden farklı düşünmüyor, nasıl istiyorsanız siz kararınızı verin yürüyün siz, biz arkamızdayız diye bir garanti sözü de yapmıştı. Ve Hoca, işte onun üzerine karar verildi ve hoca aslında diyordu ki bu adamları susturmanın yolu başına vurup elinden silahlarını almaktır. Biz bunun gereğini yapalım. Asker de bizim peşimizdedir, arkamızdadır. Bu bakımdan hepsini alalım diyordu. Hepsini alalım da gerekirse temelden alalım bizim toprağımız, ama yok

⁷¹⁴ Muzaffer Ayhan Kara, *Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgı: Koalisyonlar*, s. 128.

*baskı gelirse bilmem ne yaparsa o taktirde oturur konuşuruz neresi nereye diye. Hocanın böyle bir müdahalesi olmuştu” demektedir*⁷¹⁵.

Hükümet Kıbrıs Barış Harekâtında kararlılık göstermiş, harekât başarıyla sonuçlanmış ve bu durum hükümetin puan kazanmasına neden olmuştu. Bu başarıdan en çok pay alan kişi ise Ecevit olmuştur. “Kıbrıs Fatihî” unvanını kazanan Ecevit, askeri başarı sonrası sorunun diplomatik yollarla çözümü aşamasında ön plana çıkarak CHP’nin de ön plana çıkmasını sağlamış oluyordu. Bu durum bir taraftan Erbakan’ı dolayısıyla MSP’yi endişelendirmiş, Erbakan’ın ikinci plana düşmemek adına farklı açıklamalarda bulunmasına neden oluyordu. Örneğin, Hükümet, Kıbrıs meselesine dair gerçekleştirdiği Cenevre görüşmelerinde ortaya koymuş olduğu coğrafi federasyon tezine karşı Kıbrıs’ın taksimi tezini vurguluyor, Erbakan’ın bu çıkışları ise diplomatik alanda hükümetin zor durumda kalmasına neden oluyordu. Hatta bu çıkışlar, Türkiye’yi destekleyen Rusya’nın tutumunun değişmesine neden oluyordu.⁷¹⁶

Kıbrıs Harekâtı sonrası dönemin haftalık haber dergisi Yankı’nın sorularını cevaplandıran Ahmet Taner Kışlalı* ise, Kıbrıs krizinin rejim üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir. Kışlalı’ya göre İnönü’nün etkinliğini yitirdiği 1970’lerden bu yana bunalımı dönemlere manevi otorite ile ışık tutacak bir önder kalmamıştır. Ecevit’in Kıbrıs bunalımı sırasında gösterdiği tutum gerek asker gerekse siviller gözünde güven ve saygı kazandırmıştır. Rejimin geleceği açısından olumlu değerlendirilebilecek bu durum ilerde Ecevit’in iktidar otoritesini yitirme durumunda bile manevi otoritesinin devamlılığını sağlayacaktır.⁷¹⁷

Ergin’e göre de Başbakan Bülent Ecevit’in Kıbrıs’la ilgili fatihlik unvanı tamamen tesadüfi olmuştur. Zaten o dönemde Ecevit başbakan olduğu için meseleyi yürüten konumundaydı. Oysaki Türk ordusunun Kıbrıs’a müdahalesindeki en büyük şans Erbakan’ın o dönemde başbakan yardımcısı olmasıydı. Çünkü müdahalenin ısrarcısı Erbakan’dı. Ecevit yalnız olsaydı yapmamak için şiirlerine geri dönerdi. Bu yüzden bizler Erbakan’a teşekkür etmeliyiz demektedir.⁷¹⁸

Bu konuda Karamollaoğlu ise,

⁷¹⁵ Yasin Hatipoğlu, Eski Cumhurbaşkanı Vekili ve Eski TBMM Başkan Vekili, “Zıtların Birlikteliği: CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak – 17 Kasım 1974)” *Konulu Görüşme*, Ankara, 8 Ağustos 2024.

⁷¹⁶ “Koalisyonda Çatırtı”, *Yankı*, Sayı 182, (09-15 Eylül 1974), s.4; *Parlamento*, Eylül 1974, s.7.

* Ahmet Taner Kışlalı: Türk Siyaset Bilimci, Siyasetçi, Eski Kültür Bakanı, Yazar ve Öğretim Üyesi.

⁷¹⁷ “Ecevit ve Rejim?”, *Yankı*, Sayı 177, (05-11 Ağustos 1974), s.6.

⁷¹⁸ Mehmet Ergin, *Dünden Bugüne Necmettin Erbakan*, s.84-85.

*“Elbette yani Allah taksiratını affetsin ne Ecevit’in tavrı aslında Erbakan Hoca’ya tam olarak destek verilmiş olsaydı bugün farklı bir Kıbrıs olurdu kesinlikle ama Ecevit “haaa biz şimdi bu Kıbrıs’ta büyük bir başarı elde ettik bunu şimdi tabiri caizse nakde nasıl çeviririz” bunu seçime dönük olarak miğfer bilmem takip onunla çıktılar ama bu millet kim ne derse desin Kıbrıs’ın Erbakan Hoca tarafından Kıbrıs kararının alındığını biliyor” demektedir.*⁷¹⁹

Ecevit, anılarında Kıbrıs Barış Harekâtından sonra sokakta yaşanan coşkuyu bir genelge ile frenlemeye çalıştığından bahsetmektedir. Türkiye’de büyük bir mutluluk yaşandığını belirten Ecevit, “Bana Kıbrıs Fatihi diyorlardı ama ben asla bu deyimı kullandırmadım” demektedir. Mesela otobüslere Kıbrıs Fatihi diye miğferli resimlerimi atıklarında valilere telefon edip “Bu tür şeyleri yaptırmayın bizim amacımız fetih değil barıştır” dediğini ifade etmiştir. Buna rağmen Kıbrıs Fatihi sözünün yerleştiğini söylemektedir.⁷²⁰

Bu süreçte hükümetin Kıbrıs meselesinde göstermiş olduğu tutumu en çok destekleyenlerden biri DP idi. Hatta dış siyasi olayların meydana getirdiği şartları görüşmek üzere gerçekleştirilen meclis toplantısında, DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli’nin konuşması sırasında CHP ve DP sıralarından alkışlar ve bravo sesleri yükselmişti.⁷²¹ Bazı MSP’li bakanların koalisyon sürecinde danıştay kararları, bazı atamalar gibi kararları geciktirmeleri ve yaşanan bazı olumsuzluklar CHP’nin DP ile yeni bir koalisyon oluşturabileceği düşüncesini yaratmıştı. Bu görüşte olanlar DP ile CHP arasında ekonomik konularda yakınlık bulunduğunu savunuyorlardı. Ecevit ile Erbakan arasındaki farklı tutum Kıbrıs çıkarmasının başladığı andan itibaren bilinmekteydi. Ecevit Türkiye’nin askeri müdahalesini barışçıl yollar tıkandıktan sonra başvurulmak zorunda kalınan bir çare olarak değerlendirirken Erbakan çıkarmayı daha ilk saatlerinden itibaren bir “fetih” havasında ilan etmekten çekinmemişti. Bu durum Başbakan’ın dünya kamuoyunda Türkiye lehine yaratmayı başardığı hava ile taban tabana zıt bir tutum izlenimi vermekteydi. Birçok gözlemci bu durumu birdenbire uluslararası çapta bir lider haline gelen Ecevit’e duyulan bir kıskançlık durumu olarak değerlendirirken Erbakan’ın gölgede kalmamak, dikkatleri çekmek, halkın hoşuna giden görüşleri dile getirerek popüler olmak ve partisine puan kazandırmayı istemek gibi

⁷¹⁹ Temel Karamollaoğlu, Eski Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyesi, “Zıtların Birlikteliği: CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak – 17 Kasım 1974)” Konulu Görüşme, Ankara, 7 Ağustos 2024.

⁷²⁰ Mehmet Çetingüleç, “Ecevit’in Anıları-12 Yıl Saklı Tutulan “Veda” Sohbetleri”, s.132.

⁷²¹ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 13/1, Birleşim 3, Dönem 13, 20.07.1974, s.34-35.

düşünceleri olarak değerlendiriliyordu.⁷²² Neticede Kıbrıs olayları Ecevit'in ordu ile olan ilişkilerinde yararlı sonuçlar doğururken, Kıbrıs harekâtının itibarını bütünüyle Ecevit'in kapmasına izin vermemeye kararlı olan Erbakan'ın Ecevit'le olan hassas ilişkilerine karşı bu durum karşıt bir sonuç doğurmuş oldu.⁷²³

03 Eylül 1974 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “CHP ile MSP arasında altı konuda görüş ayrılığı var” başlığıyla yer alan haberde anlaşmazlık konularının başında Erbakan'ın yapmış olduğu bazı konuşmaların geldiği ifade edilmektedir. Haberin ayrıntıları değerlendirildiğinde CHP ile MSP arasında koalisyon hükümeti döneminde altı temel başlıkta görüş ayrılıkları yaşandığı aktarılmıştır. İlk olarak, MSP Genel Başkanı Erbakan'ın, DPT onayından geçmeyen ve hükümet programında yer almayan hayali yatırımlara dair söylemleri CHP'li bakanların tepkisine neden olmuştur. İkinci anlaşmazlık Kıbrıs meselesine ilişkindir. MSP adada "taksim" çözümünü savunurken, CHP bu yaklaşımı reddetmiştir. Üçüncü olarak, Polatlı'da kurulması planlanan ağır teçhizat fabrikasının Çankırı'ya taşınması yönündeki MSP ısrarı, yatırımı aylarca geciktirmiştir. Dördüncü olarak, pamuk taban fiyatları ve faiz politikalarında iki parti farklı tutumlar benimsemiştir. CHP yüksek taban fiyatlarının erken açıklanmasını savunurken, MSP dünya fiyatlarının beklenmesini istemiş ve faiz artışına karşı çıkmıştır. Beşinci mesele ise, Erbakan'ın hükümetin bilgisi dışında Kıbrıs'ta İran ile ortak rafineri kurulacağına dair açıklamaları olmuştur. Son olarak, eğitim politikaları çerçevesinde MSP, ahlak derslerinin dini esaslara dayandırılmasını ve din öğretmenlerince verilmesini savunurken, CHP bu öneriye karşı çıkmıştır.⁷²⁴

Somut olarak anlaşmazlık durumu ilk kez, Ecevit'in İstanbul'da gerçekleştirdiği basın toplantısı esnasında “hükümet yönetme konusunda, politikada amaç ve araç konularında aramızda uzlaşılması imkânsız ayrılıklar var” sözleri ile ifade edilmişti. Fakat koalisyonun bozulmasına neden olan olay ise Ecevit'in İskandinav ülkelerine yapacağı gezi için, Başbakanlık vekaletini Erbakan'a bırakmak yerine CHP'li Devlet Bakanı Orhan Eyüboğlu'na bırakacağını açıklaması olmuştur. MSP arayış bulmaya

⁷²² “Ecevit Erbakan Çelişkisi”, *Yankı*, Sayı 178, (12-18 Ağustos 1974), s.9.

⁷²³ William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Ahmet Fethi (çev.), Hil Yayın, 1994, s.188.

⁷²⁴ “CHP ile MSP arasında altı konuda görüş ayrılığı var”, *Cumhuriyet*, 03 Eylül 1974, s.1,7; Fatih Yaşlı, *“Halkçı Ecevit”, Ecevit, Ortanın Solu, CHP (1960-1980)*, Yordam Kitap, İstanbul, 2020, s.262-263.

çalışsa da Ecevit'in kararından vazgeçmemesi üzerine MSP'liler İskandinav ülkelerine yapılacak olan gezinin kararnamesini imzalamayacaklarını açıklamışlardır.⁷²⁵

Yazar Mustafa Özdamar'a göre koalisyonun bozulma sebepleri arasında müfredata eklenen ahlak derslerinin de etkisi olmuştur. Özdamar, CHP'nin haçlı emperyalizmi isteğine uygun batı ahlakını okutma konusunda ısrarcı olduğunu iddia ederken MSP'nin ilk günden bu yana okullarda milli ahlak derslerini okutma konusunda verdiği savaşı hatırlatmak gerektiğini düşünüyordu.⁷²⁶

Erbakan, Ecevit'in göstermiş olduğu tutumun tam tersini sergiliyordu. Katıldığı bir basın toplantısında Erbakan, "Kuvvetli dostluklar böyle çatışmalarla kurulur" diyor, hükümetin kuvvetli olduğu hakkındaki fikirlerinde ısrarcı olduğunu söylüyordu. Hatta "Başbakan yurt dışına gitmesin kalıp koalisyon meselelerini halletsin" diye de ricada bulunuyordu. Aynı zamanda Başbakan'ın göstermiş olduğu tutumun sebepsiz yere yaratıldığı kanısında olduğunu vurgulayarak "Sayın Ecevit'in bütün bunları kimin etkisiyle yaptığını izah edemiyoruz" diye de ilave ediyordu. MSP, koalisyondan istifa etme niyetinde değildi hatta bu durumu Erbakan "Bizim bir şikâyetimiz yok ki istifa edelim" cümleleri ile açıklıyordu.⁷²⁷

Artık "tarihi yanlış" olarak değerlendirilen MSP için yorumlar korkunç olmaya başlamıştı. "Aslında MSP ile CHP'nin nikah kıyması, hormon ahenksizliği veya kan gurubu tutarsızlığı yüzünden düşmeye mahkûm ceninlerin ana ve babalarının evlenmelerine benziyordu...". CHP'nin sol kesimi "MSP'yi yanımızdan atalım gerekirse seçime gidelim" demektedir. Erbakan ve MSP'li bakanlar gittikleri yerlerde "Kıbrıs Fatih"i olarak karşılanıyor, Kıbrıs'ın ilhakının gerektiğini ifade ediyorlardı. Bu durum CHP'nin tezine ters düşüyor, Ecevit ise düzenlenen basın toplantılarında Erbakan'dan neler çektiğini dile getirirken, Erbakan "Şimdi istifa zamanı değil, çalışma zamanıdır. Biz uçak fabrikası yapacağız" demektedir.⁷²⁸

CHP-MSP koalisyonunun uyumlu bir koalisyon olduğunu ifade eden Karamollaoğlu ise bu hususta düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

⁷²⁵ "Ecevit-Erbakan?", *Yankı*, Sayı 182, (09-15 Eylül 1974), s.10-11; "Hükümet mi Rejim mi?", *Parlamento*, Eylül 1974, s.4.

⁷²⁶ Mustafa Özdamar, *Yaşı ve Başıyla Mim Sin Harekâtı*, s.159.

⁷²⁷ "CHP-MSP Koalisyonun sonu geldi", *Yankı*, Sayı 183, (16-22 Eylül 1974), s.3.

⁷²⁸ "Boş Düşen MSP'den Yeni Bir Ortağa", *Meydan*, Sayı 505, (10 Eylül 1974), s.5-9; Sadık Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, s.98-100.

*“Yani bu çok ama çok önemli bir koalisyondur çünkü Türkiye’de efendim sol ve sağ inançlı kesim hiçbir zaman bir araya gelemeyen gibi bir kanaat vardı bunlar ortadan kalkmış oldu ve bütün tepkilere rağmen imam hatip okullarının açılması, başörtüsü meselesinin çözülmesi, imam hatip okulu mezunlarının üniversiteye girebilmeleri, Kıbrıs Fethi bu koalisyondan en önemli ve bir de Af kanunu, tabii o af kanunu istenildiği gibi çıkmadığı için bilahare Ecevit anayasasının bazı maddelerinin ihlal edilmesi gerekçesiyle gitti herkes serbest bırakıldı bu sefer yani sadece şeyler değil mahkum olan bütün insanlar serbest bırakılmış oldu. Aslında devam etmiş olsa daha güzel hizmetler yapılabilir miydi yapılırdı kanaatim”.*⁷²⁹

Bütün koşullara rağmen MSP-CHP koalisyonu döneminde İmam Hatip okullarının orta kısımlarının açılması, İmam Hatip lisesi mezunlarının istedikleri üniversiteye gidebilmeleri, 1000’in üzerinde köy camilerinin proje ve bedellerinin karşılanması, Kuran kursu hocaları için kadro açılması gibi birçok faaliyet MSP tarafından gerçekleştirilmiştir.⁷³⁰

Erbakan bir yandan hükümetin kuvvetli olduğunu arada anlaşmazlık bulunmadığını ifade ederken diğer yandan da ortaya atılan erken seçimden korkmadıklarını, herkesin gelecek senato seçimlerinde boyunun ölçüsünü alacağını vurguluyordu. Erbakan’ın Kıbrıs meselesinde Başbakan Ecevit’in sözlerine uygun olmayan demeçleri ilişkileri bir kat daha gerginleştiriyor, Ecevit’in “henüz erken seçim üzerinde durmuyoruz, özellikle uluslararası politikada önemli bir devredeyiz en küçük ifade ayrılıklarının bulunmaması gerekir” sözleri ile gerçekleştirdiği ikaz Erbakan’ı engellemiyor, Erbakan, her tarafa çekilebilir sözleriyle Ecevit ve arkadaşlarının Kıbrıs zaferini kendi çıkarları için kullandıkları iddiasını ortaya atıyordu. Ecevit’te bu iddiayı reddediyordu. Ecevit’in Erbakan’a “Anlayana sivri sinek saz” kabilinden gösterdiği işaretler Keban barajının açılması için gerçekleştirilen törende de devam etmişti. Törene davetli olan MSP’den Tarım Bakanı Korkut Özal ile Ticaret Bakanı Fehim Adak’ın CHP’li bakanların bulunduğu uçağa alınmamıştı. Koalisyonun gidişatından memnun olmayan Özal, Ecevit ile Erbakan’ın bir araya gelerek konuşarak meseleleri halledebilecekleri düşüncesi de etkili olmamış Korkut Özal’ın çabaları olumsuz sonuçlanmıştı. Ecevit Erbakan’ı hayırlı cuma günü saat 11.30 da kabul etti ve sonrasında da “Yerime yokluğumda Eyüpoğlu vekalet edecek” deyivermişti⁷³¹.

⁷²⁹ Temel Karamollaoğlu, Eski Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyesi, “Zatların Birlikteliği: CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak – 17 Kasım 1974)” *Konulu Görüşme*, Ankara, 7 Ağustos 2024.

⁷³⁰ Ali Yaşar Sarıbay, “Milli Nizam Partisi’nin Kuruluşu ve Programın İçeriği”, Tanıl Bora, Murat Gültekinil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (576-590), İletişim, İstanbul, 2005, s.584.

⁷³¹ “Erbakan’ın kaderi”, *Yankı*, Sayı 183, (16-22 Eylül 1974), s.5.

Keban’da açılışa katılan Başbakan Ecevit davullar, zurnalar, kesilen kurbanlarla karşılandı. Üzerinde kendi resmi ve Kıbrıs haritası bulunan küçük bir halı hediyesini kabul etti. Ecevit’in omuzlarından salıverilen iki beyaz güvercin, Fırat üzerine doğru özgürlüklerine uçuyordu. İşçi temsilcisinin konuşma yaptığı açılıшта halk “Kahraman Ecevit” nidaları ile sesleniyor bir el hareketiyle seslenişı durduran Ecevit ise, “ Gerçek demokrasilerde politikacılar değil, halkın kendisi kahramandır” açıklamasını yapıyordu. Keban’dan söz ederken Ecevit geçmiş iktidarları da unutmayarak “ Bayrak yarışlarında bayrak nasıl elden ele gidiyorsa, Keban projesi de iktidardan iktidara devredilerek gerçekleşmiştir” demektedir.⁷³²

Koalisyonun geleceğı bu mevcut ortamda anlaşıldıktan sonra CHP, yurt bünyesinde yarı gösteri türünde geziler yapmaya başlamıştı. Gezileri seçim kampanyası provası olarak adlandıran Kayra, ilk önce Keban’ı açmaya gittiklerini ve görkemli bir tören gerçekleştirdiklerini söylemiştir. Özellikle bu davetin CHP-MSP ortaklığının fiilen ortadan kalktığını göstermek adına çok etkili olduğunu, Başbakan’ın ve yardımcısının Keban’a giderken ayrı uçaklarla seyahat ettiklerini belirtmiştir. Bunun yanında Elazığ’da ferrokrom tesislerinin temelini atmak için gidilen törenlere MSP’liler davet edilmemiş, daha sonra da İstanbul’da Gübre sanayisinin temelleri atılmıştır. Arkasından İzmir Aliağa petrokimya tesislerinin temelini atmak için İzmir’e gidilmiş ve bahsedilen bu etkinliklerin hepsine Başbakan katılmıştır. DSİ, Ankara’da ve birçok bölgede yapılan göleti hizmete açmıştır. Orta Anadolu Rafinerisi’nin kurulması için gerekli hazırlıklar tamamlanmıştır. Petrol konusunda alınan önlemler sayesinde ciddi kuyruklar oluşmamıştır. Kısacası CHP bu süreci birçok faaliyet ile yoğun bir şekilde geçirmiş, parti stratejisi doğrultusunda yeni seçimler için hazırlık içerisinde süreci yönetmiştir.⁷³³

Demirel’in “Bir çivi çakmamıştır, taş üstüne taş koymamıştır” dediğı Ecevit’in ise dünya bunalımı dönemi, Kıbrıs savaş konjonktürü olarak ifade ettiğı CHP’nin karma hükümet döneminde yaptığı yatırımlar bir meclis oturumunda Ecevit tarafından şu şekilde açıklanmaktaydı:

“Bir kere o hükümet 1974’te, kendinden öncekilerin başlatılıp da yıllardır ihmal ettiğı yatırımlar için 5 622 000 000 lira harcamış, 15 168 000 000 lira

⁷³² “Ecevit Keban’da”, *Yankı*, Sayı 183, (16-22 Eylül 1974), s.7-8.

⁷³³ Cahit Kayra, “38 Kuşağı Cumhuriyet’le Yetişenler”, s.443--444.

tutarında yeni projelerin yapımını başlatmış ve bu yeni projelere de öyle Demirel gibi milyarlık projeye 7 milyon, 50 milyon değil, ilk yılında 5 960 000 000 liralık harcama yapmış. Yani gerekli harcamanın üçte birini bir yıl içinde yapmış. Bunlar arasında (tümünü sayarak vakit alamam tabi) Cumhuriyet Halk Partisi hükümette bulunduğu dönemde başlanan büyük yatırımlardan birkaçını sayabilirim: Gemlik Amonyak Fabrikası, Karataş Fosfat Fabrikası, Makine Kimya Yüksel Vasıflı Çelik Tesisleri, Karabük Çelikhane, Çayırhan Termik Santrali, İkinci Berdan Barajı, Yarımca'da Gübre Sanayi, Çorum Sulama Barajı, İzmir'de Petro-Kimya tesisleri vs. Ayrıca Manavgat ulyama, Bafra İkinci Sulama, Urfa-Akçakale Sulamaları. Bunun dışında Ceylanpınar, Malatya, Sivas, Eskişehir, Afyon, Mardin ve Van Et kombineleri. Yıllarca uyutulan Pendik Tersanesi inşaatı da gene 1974'te Cumhuriyet Halk Partisi Hükümette iken uykusundan uyandırılıyor".⁷³⁴

4.4. CHP-MSP KOALİSYON HÜKÜMETİNİN SONU

Ecevit, mevcut ortamda DP'nin desteği ile gerçekleşecek bir erken seçimde kendisini ve partisini şanslı gördüğü için "erken seçim" düşüncesinde karar kılmıştı. Erbakan ve Ecevit, hükümetin istifasından önce düzenledikleri basın toplantılarında birbirlerini çeşitli konularda suçladılar. Bu suçlamalardan bazıları şunlardı:

Hükümetin Durumu: Ecevit, "Koalisyonun iki kanadı olarak aramızda, hükümet anlayışlarımızın ve siyaset anlayışlarımızın tamamıyla ayrı oluşundan doğan uçurumlar belirmiştir. Bir koalisyon işleyemez duruma geldikten sonra onu işlermiş gibi göstermeye çalışmak benim genel siyaset anlayışıma sığmayan gereksiz bir çaba olurdu" demektedir. Erbakan ise, "Bugün basın toplantımızda sizlere Kıbrıs zaferinin ardından milletimizin bizden beklediği yeni iktisadi kalkınma eserlerimizi açıklamalıydık. Fakat bunu şu anda yapmak imkânı hasıl olmamıştır. Zira sayın Ecevit bu işlerle uğraşacağına bilhassa son 15 günden beri hükümeti yıkmakla meşgul olmuştur" demektedir.

Kıbrıs Sorunu: Ecevit, "Erbakan'ın tutumu ve davranışı gerek hükümetin birliğine gerek ulusal birliğe gölge düşürmüştür. Sayın Erbakan Kıbrıs konusunda Cumhuriyet hükümetini ve Türkiye'yi güç durumda bırakacak konuşmalar yapmıştır. Hükümetin kararlılığına ısrarla gölge düşürmüştür" demektedir. Erbakan, "Tek parti hükümetlerinin çoğunda kabineye hâkim lider hegemonyası koalisyon hükümetinde işlememiştir. Serbest tartışma ortamının farklı tezlerin iyi bir sentezi neticesinde Kıbrıs davasında bazı yanlış kararların alınmasını önlemiş ve milletimize yakışır cesur bir tutum geliştirmiştir" demektedir.

---

⁷³⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 15, Birleşim 57, Dönem 4, 16.02.1976, s.68-69.

Başbakana Vekalet: Ecevit, “Kelimelerin değil nüansların bile hayati önem taşıdığı bir konuda Erbakan’ın davranış ve konuşmaları bizi çok zor durumda bırakmıştı. Yokluğumda davranışların bizi daha zor durumlarda karşılaştırması ihtimalinin söz konusu olması vekaleti Erbakan’a bırakmama engel oldu. Bu durumu taşıdığım sorumlulukla bağdaştıramazdım” demektedir. Erbakan ise “Ecevit önce bizimle istişare etmeden hükümet dışında başkalarıyla konuşarak erken seçim kampanyası açmış ve bizi istifaya zorlamak için koalisyon anlaşmasını çiğneyerek hukuk dışı bir harekete kalkışmıştır” demektedir.

İskandinavya Seyahati: “Çok önceden bildikleri halde ne Erbakan ne de diğer MSP’liler 14 Eylül sabahına kadar yapacağım seyahate karşı çıkmadılar. Hatta bazı MSP’li bakanlar benimle geziye katılmayı kabul ettiler. 12 Eylül’deki bakanlar kurulunda Yunanistan’ın gezimi nasıl engellemeye çalıştığını da anlattım. Hiçbir MSP’li ima yoluyla da olsa karşı çıkmadı. Erbakan gezimi sakıncalı olacağı kanaatine ancak kendisine Başbakan vekaletini bırakmayacağını öğrendikten sonra vardı” demektedir. Erbakan ise “Ecevit’in hükümetin itibarını zedeledikten sonra sanki her şey normalmiş gibi uzun bir dış geziye çıkma kararında ısrar edişini sorumlu devlet adamı davranışıyla bağdaştıramadık” demektedir.⁷³⁵

Bu husus, Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) raporlarında da yer bulmuştur. Turkey: “Rift deepens in Turkey’s governing coalition” (Türkiye’deki iktidar koalisyonunda çatlak derinleşiyor) başlığıyla yer alan İskandinavya seyahatine dair rapor değerlendirildiğinde Türkiye’nin iktidar koalisyonundaki çatlak, koalisyondaki küçük parti olan MSP’nin lideri Erbakan’ın Başbakan Ecevit’e doğrudan meydan okumasıyla hafta sonu derinleşti açıklamasında bulunmuştur. Raporda, Erbakan ve diğer yedi kabine bakanının Ecevit’in İskandinavya’ya seyahat yapmasına yetki veren kararı imzalamayı reddettiğini belirterek Erbakan’ın bu konuda Ecevit’in kendi CHP’nin temsilcisi olarak veya istifa eden bir başbakan olarak seyahat edebileceğini söylediği belirtilmektedir. Erbakan’ın Ecevit’in yokluğunda başbakanlık yapması için görevlendirilmediği için öfkeli olduğunu belirten rapor, kabinenin bir birim olarak

---

⁷³⁵ “Ecevit-Erbakan Suçlamalar”, *Yankı*, Sayı 184, (23-29 Eylül 1974), s.6-7.

işleyişinin Erbakan ile Ecevit arasındaki anlaşmazlık nedeniyle ciddi zarar gördüğünü aktarmaktadır.⁷³⁶

Aslında Kıbrıs Harekâtının başarısı, hükümet içi çatışmayı başlatma sırasının CHP kanadına geldiği duygusunu uyandırmıştı. Başbakan Ecevit'in İskandinav gezisi için başbakan yardımcısına bırakması gerektiği vekaleti Orhan Eyüboğlu'na bıraktığı kararname MSP'li bakanlar tarafından imzalanmayınca Başbakan Ecevit hükümetin sürdürülemeyeceği açıklamasını yaptı. Bunun üzerine Başbakan Yardımcısı Erbakan ise “Zorla ortaklık olmaz” açıklamasını yapınca Ecevit, Cumhurbaşkanı'na hükümetin istifasını sunmuştur⁷³⁷.

Bu hususta Ahmad, Başbakan Ecevit'in istifa etme düşüncesinin Kıbrıs Barış Harekâtından sonra oluştuğunu ifade etmektedir. Ahmad'a göre hem ABD'ye boyun eğme sembolü olarak değerlendirilen haşhaş meselesinde haşhaş ekim yasağının kaldırılmış olması hem de af yasasının çıkarılması Ecevit'in popülaritesini artırmıştı. Bu durum karşısında endişelenen Erbakan ise Başbakan Ecevit'in gölgesinden kurtulmaya ve bağımsız hareket etmeye yönelmiştir. Erbakan'ın yayınlarda, basında, sinemalarda yer alan pornografi gibi, kamu ahlakı üzerinde yoğunlaşan sorunlar üzerinde durmayı tercih etmiş olması iki lider arasında gerilime yol açmıştır. Bir şekilde aksayarak devam eden koalisyon Kıbrıs Barış Harekâtına kadar devam ederken harekât sonrası Başbakan Ecevit'in kazanmış olduğu prestij ve popülarite dengeleri değiştirmiştir. Ahmad'a göre erken seçim durumunda tek başına iktidara gelebileceğini düşünen Başbakan Ecevit ise böylelikle siyasi bir gafa imza atmıştır.⁷³⁸

I. Ecevit Koalisyon dönemi meseleleri gerek iç basında gerekse dış basında fazlasıyla konuşulmuş ve tartışılmıştır. Ecevit'in istifası da CIA raporlarında yer alan meseleler arasında yer almıştır. “Prime Minister Ecevit may resign today” (Başbakan Ecevit bugün istifa edebilir) başlıklı rapora göre istifa konusunu partiye havale etmek Ecevit için sadece formalite. Çünkü bu durum Ecevit'e bir sonraki hamlesini planlamak hatta yeni bir hükümet kurma olasılığı şüpheli ise bu durumu değerlendirmek için daha fazla zaman kazandırıyor. Rapora göre koalisyonun çökmesi otomatik olarak seçimleri

⁷³⁶ CIA.gov, *Turkey: Rift Deepens in Turkey's Governing Coalition, The President's Daily Brief*, 16 September, 1974, https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0006007817.pdf, (Erişim Tarihi: 20.04.2025), s.4.

⁷³⁷ Şeref Bakşık, *CHP ile Bir Ömür*, s.423.

⁷³⁸ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 195-196.

getirmeyecektir. Çünkü Ecevit, Kıbrıs Harekâtından kazandığı popülariteden yararlanmak istiyorsa parlamentoda kendi partisi dışında yeni seçim için destek bulmak zorunda kalacaktır. Ecevit'in diğer seçenekleri arasında azınlık hükümeti kurmak ya da başka bir koalisyon kurmak yer alıyor. Azınlık hükümeti için destek bulmak seçim çağrısı yapmak kadar zor olabilir. Raporun devamında istifa sonrası Ecevit'in gerçekleştirmeyi düşündüğü iktidara dair yorumlar yer almaktadır. Ecevit belki küçük sağ-merkez demokratik parti ile koalisyon kurmayı deneyebilir. Fakat kurulacak böyle bir koalisyon Ecevit'e parlamentoda ihtiyaç duyacağı çoğunluğu sağlayacakken iki partinin önemli ideolojik farklılıklarının da üstesinden gelinmesini gerektirecektir. Raporun sonunda Ecevit resmen istifa ederse mevcut hükümetin yenisi kurulana kadar göreve devam edeceği, geçici bir hükümetle sürekliliğin sağlanabileceği fakat yeni programları onaylamak için parlamentoda gerekli desteğe sahip olamayacağı aktarılmıştır. Ecevit'in 1973 genel seçim sonrası koalisyon kurma sürecinin üç ay olduğu belirtilmiştir.⁷³⁹

15 Eylül'de CHP yetkili kurullarına istifa konusunun götürülmesi ile Ecevit'in başbakanlıktan çekilmesi şeklinde bir kararın alınması sonucunu ortaya çıkardı. Ecevit ise, Cumhurbaşkanı Korutürk ve DP Genel Başkanı Bozbeyli ile görüşmesinden sonra 18 Eylül'de Cumhurbaşkanı'na istifasını sunmuştur.⁷⁴⁰ Ecevit'in tarihi yanlışlığı olarak nitelendirmiş olduğu CHP-MSP koalisyon hükümeti böylelikle sona ermiş bulunmaktaydı. Başbakan Ecevit, erken seçime ne kadar çabuk gidilirse, Kıbrıs zaferinin CHP lehine oya dönüşeceğinden emindi. CHP dışında bir hükümetin kurulabileceğine de ihtimal vermemekteydi.⁷⁴¹ CHP-MSP ortaklığının bir tarihsel yanlışlığı sona erdireceği düşüncesini yorumlayan Hatipoğlu ise bu konuda “Yani Ecevit'in kendi ifadesi var. Tarihi yanlışlığı” demektedir.⁷⁴²

Bu hususu farklı bir açıdan değerlendiren Kışlalı, MSP ile ortaklıktan beklenen yararın bir kısmının CHP açısından gerçekleştiğini düşünmektedir. Kışlalı'ya göre Ecevit ve arkadaşları hakkındaki komünistlik ve dinsizlik iddiaları etkinliği bugün tamamen kaybolmuşsa bunda yedi ay süren koalisyon ortaklığının rolünün etkisi

⁷³⁹ CIA.gov, *Prime Minister Ecevit May Resign Today, The President's Daily Brief*, 17 September 1974, https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0006007818.pdf, (Erişim Tarihi: 22.04.2025), s.1.

⁷⁴⁰ Nedim Yalansız, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.314.

⁷⁴¹ Şeref Bakşık, *CHP ile Bir Ömür*, s.424.

⁷⁴² Yasin Hatipoğlu, Eski Cumhurbaşkanı Vekili ve Eski TBMM Başkan Vekili, “Zıtların Birlikteliği: CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak – 17 Kasım 1974)” *Konulu Görüşme*, Ankara, 8 Ağustos 2024.

olduğudur. Bu durumun MSP açısından farklı olduğunu düşünen Kışlalı, Erbakan ve arkadaşlarının Kemalizm ile Laikliği özleştiren bazı çevreler gözünde temize çıkmadığını, CHP açısından bu ortaklıktan daha fazla şeyler beklemenin hayale kapılmak olduğunu dile getirmiştir. Kışlalı, yüzlerce yıllık tarihsel yanılmanın izlerinin bu kadar kısa sürede silinmesinin olanaksız olduğunu belirtmiştir.⁷⁴³

Öncelikle muhalefetten çıkan birkaç eleştiri sesi dışında Kıbrıs’a yapılan müdahale ve bu müdahalenin sonuçları Bülent Ecevit için büyük bir politik zafer olarak değerlendirilmiştir. Dış basında Ecevit’i anlatan yazılarda “Türk müdahalesi, Ecevit için bir zaferdir” başlığı ile yer almış ve birçok tarafsız gözlemci tarafından durum değerlendirmesi yapılmıştır. Ecevit için İngiltere’nin o dönemde bir buçuk milyon tirajlı muteber The Daily Telegraph gazetesi de övgü dolu bir dil kullanarak “Türkçe ve İngilizceyi aşırı derecede güzel, açık, seçik ve ikna edici konuşan Ecevit, Kıbrıs tartışmalarına hâkim olmuş ve kendisini karar vermeyi bilen bir adam olarak göstermiştir. Kıbrıs müdahalesi ve başarılı bir ateşkes anlaşması Ecevit’e milletin minnetini şükranlarını kazandırdı demektedir. Ayrıca başbakan ile silahlı kuvvetler liderleri arasında da güvenden doğan yeni ilişkiler yaratıldı ifadesi de kullanılmıştır. Le Monde Yazarı Roland Delcour ise Ecevit’in ordu ile ilişkisine değinerek “Bülent Ecevit’in Türk Kuvvetlerinin adaya çıkarma yapmaları kararı onu Türkiye’nin kuvvetli adamı haline getirmiştir” ifadesini kullanmaktadır. Delcour’a göre bu karar Ecevit’e 14 Ekim seçimlerini izleyen ve Halk Partisi’nin tek başına hükümeti kuramaması üzerine patlak veren bunalım döneminde kendisine karşı mesafeli duran ordunu kayıtsız şartsız tam desteğini de sağlamış bulunmaktadır.⁷⁴⁴ İç ve dış basında yer alan verilerden yola çıkarak Ecevit’in erken seçime ne kadar çabuk gidilirse Kıbrıs zaferinin CHP lehine oya dönüşebileceği düşüncesinin desteklenebileceği söylenebilir.

Başbakan Ecevit, koalisyondan ayrılma kararını kendi açısından şu şekilde anlatıyordu:

“Dış politikadan ve ekonomik durumdan kuşkuluyum. Yoksa gericilik hareketlerini önleyebiliriz. Cumhurbaşkanı da yanımızda. İnönü’nün bana vasiyeti... Büyük süper güçleri (Amerika, Sovyetler) birbirine karşı tahrik etmeyelim. Bir tarafın kucağına itilmeyelim. Güneş ve Işık aynı şeyleri söylüyorlar. Ama bu anlayış onlarda (MSP’lilerde) yok. Maceracı ve hayalperest... Öteki partilerin hiçbiri Kıbrıs konusunu istismar etmiyor. Bunlar ediyor. Şimdi

⁷⁴³ Doç. Ahmet Taner Kışlalı, “Çözüm Yolları”, *Yankı*, Sayı:184, (23-29 Eylül 1974), s.4.

⁷⁴⁴ “Bülent Ecevit-Dış Basındaki Başbakan”, *Yankı*, Sayı: 178, (12-18 Ağustos 1974), s.4-5.

*başkanlarını “Mücahit” ilan ettiler. Kabine toplantılarında zabıt tutup kamuoyuna açıklamak ve kamuoyunu yanıltmak yoluna gidecekler”.*⁷⁴⁵

Sadettin Bilgiç, anılarını derlediği kitabında Devlet Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Orhan Eyüboğlu ve Maliye Bakanı CHP Genel Sekreter Yardımcısı Deniz Baykal ile 15 Eylül’ü 16 Eylül’e bağlayan gece Eyüboğlu’nun başbakanlıktaki odasında Ecevit’in istifasına yönelik görüşme yaptıklarını aktarmaktadır. Kendisine “Sayın Ecevit yarın istifa edecektir. Yeni hükümeti kuracaktır. Demokratik Parti’ye bakanlık ayrılacak ve erken seçim kararı alınacaktır” denildiğini ifade etmektedir. Bilgiç, bu hususta henüz seçimlerin üzerinden bir yıl geçmeden bunun nasıl mümkün olacağını, arkadaşlarını nasıl ikna edebileceklerini sorduğunu, “Biz kendi bünyemizde anlaşmaya ve erken seçim kararı alma mutabakatına vardık. Siz de buna evet dersanız erken seçim yapılır” cevabı aldığını aktarmaktadır. Bilgiç, Eyüboğlu ve Baykal’a yapmış olduğu açıklamayı şu şekilde ifade etmektedir;

“Biz Demokratik Parti olarak gerek milletvekillerimize ve gerekse bize oy veren seçmenlerimize bunu nasıl anlatacağız? Önce hükümet protokolü ve programında anlaşabilirsek, Meclis’te güvenoyu alırız. Şartlar gerektirirse ileride erken seçime de karar verebiliriz. Bunlar olmadan sizinle beraber olmamız mümkün değildir. Biz böyle bir hükümete güvenoyu veremeyiz. Anlaşabilirsek istifa etsin. Fakat Ecevit’in Erbakan’a tahammülü kalmadığını söylediler. Ayrıldık” demektedir.⁷⁴⁶

Ecevit’in koalisyonundan ayrılma kararını eleştiren Oktay Ekşi, Ecevit’in Kıbrıs bağlamında kazanmış olduğu prestiji iyi kullanamadığını dile getirmektedir. Ekşi bu konuda;

“Çok sonra benim öğrendiğim, eğer doğruysa, o tarihte genç bir Maliye Bakanı olan Deniz Baykal, Ecevit’in yanlış ama önemli bir adım atmasına sebep oldu. Bunu çok sonra öğrendim. O bilgiye göre Ecevit, Deniz Baykal’ın tavsiyesine uyarak “erken seçime” gitmek istedi. Dahası erken seçime gitmek için koalisyonu bozdu. Üstelik hiç de makul olmayan bir gerekçeyle bozdu... Amaç belli ki Kıbrıs operasyonu sayesinde sağlanan büyük prestiji oya dönüştürmek ve tek başına iktidara gelmekti. Ama hesap tutmadı çünkü bunu ancak Demokratik Parti’nin desteğiyle sağlamak mümkündü. Oysa o partinin lideri Ferruh Bozbeyli “Bizim böyle bir niyetimiz ve desteğimiz yok” deyince hem hükümet elden gitmiş oldu hem de erken seçim yapılamadı” demektedir.⁷⁴⁷

Birand’a göre asıl talihsizlik Ecevit’in ve kurmaylarının Kıbrıs zaferinin tek başına iktidara gelebilmeyi doğurduğuna inanmış olmalarıydı. Ecevit ve kurmaylarının kafalarına göre koalisyonu bozup ülkeyi seçime sürükleme fikrine sahip olduklarını dile

⁷⁴⁵ Cahit Kayra, “38 Kuşağı Cumhuriyet’le Yetişenler”, s.439.

⁷⁴⁶ Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, s.235-236.

⁷⁴⁷ Oktay Ekşi ve Taner Baytok, *Cumhuriyetle Yaşadığımız Yıllar, Söyleşi*, s. 130-131.

getiren Birand, farkında olamadıkları noktanın bu yaklaşımları nedeniyle Türkiye’de cepheleşmenin tohumlarını atmış olmalarıydı demektir. Birand, erken seçim gerçekleşirse CHP karşısında yok olabileceklerini ve dört yıl boyunca iktidarı CHP’ye hediye edeceklerini anlayan diğer partiler (MHP, MSP, DP) birdenbire Demirel’in etrafında toplaşıverdiler ifadesine yer vermiştir.⁷⁴⁸

Gülbay, CHP-MSP birlikteliğinde MSP lideri Necmettin Erbakan’ın olaylara yönelik ilginç yaklaşımlarının koalisyon ortağı CHP’yi güç durumda bıraktığını ifade etmektedir. Erbakan’ın ilginç yaklaşımlarını gazeteci yazar Abdi İpekçi’nin 19 Mart 1974 tarihli Milliyet gazetesinin “Durum-ölçüsüz vaatlere devam ettikçe” başlıklı yazısı ile destekleyen Gülbay, bol keseden vaatte bulunarak o vaatleri gerçekleştirme noktasında hesapsız kitapsız söylenen sözlerin insanı zor durumda bıraktığına değinmiştir.⁷⁴⁹ Erbakan konuşmasında;

"Kısa süre içinde 67 vilayete fabrika ve 40.000 köye atölye kuracağız. Çok yakında 100.000 motor, 100.000 traktör, 100.000 tank yapacak yüzde 100 yerli fabrikaların temellerini atacağız. Yalnız memleketimizde değil, dost memleketlerde de ağır sanayi tesisleri kuracağız. Bu yıl içinde atom santrallerinin temeli atılacak. Önümüzdeki aylarda da bütün dokuma fabrikalarının makinelerinin imal edildiği bir fabrikanın temeli atılacaktır." demektir.⁷⁵⁰

Yazar Orhan Duru ise Ecevit’in istifasının nedenini MSP’nin ciddiyetsizliği olarak belirtmiştir. Erbakan’ın bazı davranışları değerlendirildiğinde bu durumun algılanabildiğini ifade eden Duru, örneğin “Yüz bin tank yapacak fabrika” projesi bunlardan birisidir demektir. Duru bu hususu şu şekilde aktarmaktadır: “Kabine toplantısında kurulacak sanayinin yeri için hiçbir itirazda bulunmayan MSP başkanının dışarı çıkıp farklı bir yeri ilan etmesi ya da kendisinin temelini attığı bir fabrikanın başka kasabada da temelini atması gibi ciddiyetten uzak davranışlara rastlandı. Erbakan ahlakı bozacağı için turizm yatırımlarına karşıydı ve Kıbrıs’ın tamamını istiyordu”.⁷⁵¹

CHP’nin kendisini memleketin efendisi sayma hastalığına sahip olduğunu dile getiren Karib ise, CHP’nin hükümeti dağıtarak kaçtığı, bu durumun asıl nedeninin istediği gibi hareket edemediği, devleti istediği gibi yönetemediği ve hiç kimsenin müdahalesi olmadan idare etme şansına sahip olmamasına bağlamaktadır. Hem devlet

⁷⁴⁸ M. Ali Birand, *Diyet, Türkiye Üzerine Uluslararası Pazarlıklar 1974-1980*, s.43-44.

⁷⁴⁹ Alper Gülbay, “Huzursuz Bir Ortaklığın Ses Getiren Hamlesi: CHP-MSP Koalisyon Hükümeti ve Kıbrıs Barış Harekâtı”, s. 343.

⁷⁵⁰ Abdi İpekçi, "Durum-Ölçüsüz vaatlere devam ettikçe", *Milliyet*, 19 Mart 1974, s.1.

⁷⁵¹ Muzaffer Ayhan Kara, *Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu: Koalisyonlar*, s. 131.

benim diyememekteydi hem de siyasi tecrübesizliğine rağmen hükümet ortağı olan MSP'yi istediği gibi evirip çeviremiyordu. Dışa bağlı propaganda araçları sayesinde ise Kıbrıs Barış Harekâtı CHP'ye mal edilmiş durumdaydı. Kısacası Böyle bir fırsat kaçırılmazdı.⁷⁵²

Millî görüşü ve Necmettin Erbakan'ı anlatan bazı kaynaklarda CHP-MSP koalisyonun dış güçlerin etkisiyle sona erdiği ifade edilmektedir. Örneğin, Araştırmacı yazar Mehmet Ergin'in, Türkiye'nin MSP'nin aracılığıyla dış güçlerin güdümlelerinden çıkarak Milli bir çizgiye kaydığını gördüğünü ve bunun sonucunda da Ecevit'in istifa ettirilmesi suretiyle koalisyonun dağıtıldığı düşüncesi dikkati çekmektedir. Ergin'e göre,

*“Dış güçler kendi arzuları hilafına başlatılan ve başarılan bu harekâtını suçlusu ve sorumlusu (!) olarak Erbakan'ı görüyorlardı. Çünkü Erbakan; Kıbrıs'ın sadece alınmasının değil, o günden bugüne elimizde kalmasının kahramanıdır. Erbakan yalnız dış politikada değil, bizi dışarıya karşı daha güçlü hale getirecek kalkınma hamlesiyle ilgili de birçok girişim başlattı”.*⁷⁵³

Araştırmacı yazar Ahmet Akgül'e göre de 20 Temmuz 1974'te Türk Silahlı Kuvvetlerinin giriştiği Kıbrıs Barış Harekâtının kararlaştırılmasında, başlamasında ve başarısında başrol Erbakan'a aitti. Kıbrıs'taki gelişmeler koalisyon ortakları arasındaki gerginliği geçici bir süre unutturmuş gibiydi. Ancak Avrupalı ve Amerikalı dostlarımızın karşı çıkmasına ve ambargo uygulamasına rağmen Kıbrıs'ın kurtarılması hususunda Erbakan'ın göstermiş olduğu kararlılık bardağı taşıran son damla olmuş ve malum çevreler koalisyonun bozulması için Ecevit'e talimat vermişlerdir. Bunun yanında da DP'nin erken seçim noktasında CHP'ye yeşil ışık yakmış olması Ecevit'i bahaneler aramasına sebep olmuştur. Ecevit'in İskandinav ülkelerine gezisi sırasında vekaleti Erbakan'a değil CHP'li Devlet Bakanı Orhan Eyüboğlu'na bırakmak istemesi üzerine Erbakan'ında Libya'ya gitmesinin uygun olabileceği fikri ortaya atılmıştır. Ecevit ise gazetecilere yaptığı açıklamada “Kıbrıs'la ilgili başarı ile sürdürülen uluslararası politikayı göz göre göre tehlikeye atamayacağını” söylüyordu. Akgül'e göre bu açıklamanın Türkçesi Erbakan'ın Kıbrıs meselesinde dış güçlerin keyfine göre hareket etmeyeceğiydi. Sonuç olarak Başbakan Ecevit'in vekalet noktasında yapmış

⁷⁵² Zafer Karib, *Siyasi Partiler Beynelmilel Denge Politikası ve Yeni Devrin Eşiğinde MSP*, s. 87.

⁷⁵³ Mehmet Ergin, *Dünden Bugüne Necmettin Erbakan*, s.84-85.

olduğu ısrar üzerine MSP'liler İskandinav ülkelerine gerçekleşecek olan gezinin kararnamesini imzalamamış ve CHP-MSP koalisyonu yıkılmış oldu.⁷⁵⁴

4.4.1. Yeni Hükümet Bunahımı

Kıbrıs ve sıkıyönetim meselesine dair 19 Eylül'de gerçekleşen meclis toplantısının detaylarına inildiğinde hükümetin istifası sonrası Başbakan Ecevit'in DP ve AP tarafından ağır eleştirildiği görülmektedir. DP Grubu adına söz alan Hasan Korkmazcan alkışlarla konuşmasına başlamış, istifa eden hükümetin, milletlerarası olayların süreklilik arz etmesi nedeniyle Kıbrıs meselesinde işleri gevşetmemesini demokratik parti olarak temenni ettiklerini ifade etmiştir. Kıbrıs meselesinin sadece adada çözümlenecek bir mesele olmadığını vurgulayan Korkmazcan, Ege ve Akdeniz haklarının, Türk-Yunan ilişkilerinin ve Batı Trakya soydaşlarının haklarının korunması noktalarında faaliyetlerin sürdürülmesi gerektiğini dile getirmiştir. Konuşmasının sonunda üzüntü duydukları meselenin muhalefetin hassasiyetine rağmen Kıbrıs meselesini iktidar kanatlarının iç politikada bir numaralı tartışma konusu haline getirdiğini vurgulamıştır. AP Grubu adına söz alan Yılmaz Ergenekon ise Kıbrıs meselesinin bizzat meselenin içinde onu yaşayanlar tarafından bir iç politika konusu haline getirildiğini, belki de hükümet başkanı tarafından koalisyonun bozulması için bir vesile olarak sayılmıştır demektedir. Hükümetin diğer kanadının başkanının Sayın Başbakanın bu meseleyi reye dönüştürmek istediği vurgulanarak Türk Milletinin kahramanlığının bir partinin oyu şeklinde ifade etmenin mümkün olamayacağı dile getirilmiştir. Sayın Başbakan'ın Kıbrıs konusunu yurt dışı seyahati yaparken Sayın Erbakan'a emanet etmemiş olması hükümetin kendi içinde kendine güveni olmadığını göstermektedir. Bu yüzden Kıbrıs meselesinde her şeyden önce hükümetin kendi içinde tutarlı bir tabloyu millete ve TBMM'ye sunmasını istemek hakkımızdır demektedir. Şahsı adına söz alan Sivas Milletvekili Enver Akova ise, ağır eleştirileri ve aldığı tepkilere cevap vermesi nedeniyle oturum başkanı tarafından konu dışına çıkmaması hususunda uyarılmış ve kendisine Başkanlık Divanı üyesi olduğu hatırlatılmıştır. Akova, Sayın Ecevit hükümetinin istifa ettiğini, kahraman ordunun Kıbrıs'ta gösterdiği başarının CHP'nin başarısı gibi tanıtıldığını vurgulamış, Kıbrıs meselesini parti menfaatine alet ettiği için Ecevit'i suçlamıştır. Konuşmasının devamında Kıbrıs'ta on

⁷⁵⁴ Ahmet Akgül, *Dünyanın Değişimi ve Erbakan Devrimi*, s.54-55.

binlerce Mehmetçiğin ve soydaşların olduğunu vurgulayan Akova, Türkiye'nin bugün savaş halinde olmasına rağmen hükümetin 7 ayda gerçekleştirdiği tek icraatın anarşistlerin affından ibaret olduğunu söylemiştir. Milletin çözüm bekleyen ekonomik meseleleri olduğunu, Kıbrıs'ta askeri alanda kazanılan zaferin diplomatik safhasında hala başarıya ulaşamadığını vurgulayan Akova, "Hükümet programı üzerinde müzakere yapılırken öyle bir idare sistemi getirecektiniz ki herkes zelzeleye tabi tutulacaktı, hatta muhalefet varlık sebebini kaybedecektir diyecektiniz Sayın Ecevit. Kasten sebebiyet verdiğiniz zelzele sizi yakalamıştır, bundan kaçmaya uğraşıyorsunuz..." demektedir.⁷⁵⁵

19 Eylül gecesi televizyonda açıklama yapan MSP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Erbakan; "Güzel güzel çalışıyorduk. Bu bunalımı suni olarak çıkardılar; gereksizdi" gibi bir şeyler söylemiştir. "Kıbrıs davası Ecevit'e bırakılamaz, Ecevit yatırımları engelliyor" gibi çıkışlar yapmıştır.⁷⁵⁶

Dönemin haftalık haber dergisi Yankı, "Karne iyi değil" başlıklı yazısında 7 ay 23 gün görev yapan Bülent Ecevit hükümetinin büyük ümitlerle kurulmasına rağmen kısa zamanda birbirine düşerek yıprandığını, hükümetin bir sürede Ecevit'in sempati ve prestiji ile yürüdüktan sonra çekildiğini dile getirmiştir. Her iki partinin bakanlarını tek tek değerlendiren Yankı dergisi, hükümette bazı bakanların bireysel olarak başarılı olabildiğini fakat ekip çalışması yönünden ve çoğunluğu ile değerlendirildiğinde CHP-MSP koalisyonunun sınıfı geçtiğini söylemenin zor olduğunu dile getirmiştir. Her iki parti liderini de ayrı ayrı değerlendirmiş ve eleştirmiştir. Genel olarak Ecevit'in başarılı bir hükümet başkanlığı görevi yaptığını dile getiren dergi, Erbakan için af yasası sırasında grubuna hâkim olamamasının hükümete ilk darbeyi vurduğu, MSP'li bakanların partizan tayinlerine, Atatürk ilkelerine ters düşen tutumlarına büyük müsamaha göstermesi hatta teşvik etmesi ayrıca Kıbrıs olaylarındaki sorumsuz tutumu ile koalisyonun dağılmasına sebebiyet verdiği yönünde eleştirilerde bulunmuştur.⁷⁵⁷

Ecevit, Türkiye 1965-75 isimli çalışmanın "Sayısal Zorunluluk Olmadan Ayrılabilmek" başlıklı bölümünde Demirel'i suçlamaları nedeniyle eleştiriyor ve koalisyondan ayrılma sürecine dair görüşlerini şu şekilde paylaşıyordu:

⁷⁵⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 13, Birleşim 6, Toplantı 13, 19.09.1974, s.86-109.

⁷⁵⁶ Cahit Kayra, *38 Kuşak Cumhuriyet'le Yetişenler*, s.449.

⁷⁵⁷ "Ecevit Hükümeti: Karne İyi Değil", *Yankı*, Sayı 193, (25 Kasım-01 Aralık 1974), s.9-11.

*“Birkaç gün önce bir İngiliz gazetesinde okudum; Hollanda Hükümeti, Hollanda’daki Koalisyon Hükümeti tehlikede; istifa etmesi söz konusu. Nedeni, işyerindeki işçi temsilinin biçimi üzerinde anlaşılamamak... Bunu Sayın Demirel’in aklı alıyor mu? İşyerindeki işçi temsil sisteminde anlaşılamadığı için, bir koalisyon ortaklığını bırakabilmek... İşte Sayın Demirel’in aklı bunu aldığı gün demokrasiyi anlamış olacaktır. Biz öyle bir noktada değil, Türkiye’nin dış politikasını yürütmekte tıkanıklığa gelmiştik. Türkiye’nin dış politikasında gerekli adımları atamazken, hükümet olma hakkını kendimde göremiyorum demiştim ve ayrılmıştım. Fakat Demirel “Sen hükümetten kaçtın” diyor; çünkü anlamıyor. Siyasal nedenle hükümeti bırakabilmeyi anlamıyor. Bunu anlamadıkça demokrasiyi de anlamamış olacaktır”.*⁷⁵⁸

CHP’nin hükümetten kaçtıktan sonra tutarsız davranışlarda bulunduğunu ifade eden Karib, önce erken seçim havası yaratmak için bütün propaganda vasıtalarını kullandıklarını ve seçimi millete mal etmeye çalıştıklarını, sonra da erken seçim istekleri gerçekleşmeyince bir azınlık hükümeti kurabilmek için var güçleri ile çalışmaya başladıklarını söylemektedir.⁷⁵⁹

Karpat ise, CHP-MSP Koalisyonunun uzun ömürlü olamamasının nedenini her iki partinin hedefleri ve temel düşüncelerinin Türkiye gerçeklerine değil kendi partilerinin ideolojisine ve çıkarlarına odaklanmasına bağlamaktaydı. Karpat’a göre CHP, ortanın solu politikasını yürütmeye ve demokratikleşme hareketlerine öncelik vermeye çalışırken MSP, İslami düşüncesini ön plana çıkararak daha fazla oy almaya çalışarak iktidarı eline geçirebileceğine inanmaktaydı. İmzaladıkları iş birliği protokolünde birçok konuda anlaşma sağlamış olsalar da gerek parti olarak gerekse Ecevit ve Erbakan’ın birbirlerinden çok farklı dünya görüşüne sahiptiler ve birbirlerine karşı da güvensizdiler.⁷⁶⁰

“Koalisyon Neden Bozuldu?” sorusunu yanıtlayan Ecevit, konuyu şu şekilde açıklamaktadır:

“Kıbrıs Barış Harekâtının üzerinden üç ay geçmişti. Hiç ilişkimiz olmayan ülkelerden davet ettiler. İsveç, Norveç, Danimarka ve Finlandiya... İlk defa o ülkeler topluca Türkiye’ye çağrıda bulunuyorlardı. Çok sıcak ilişkiler başlamıştı aramızda. Bu geziye giderken Sayın Erbakan’a vekalet bırakmak istemedim. Çünkü Barış Harekâtıyla ilgili olarak bizi çok güç durumda bırakacak konuşmalar yapabiliyordu. Bir de Kıbrıs’la ilgili olarak kendisinin birtakım istekleri vardı. Onun için Başbakanlık vekaletini ona vermedim. Kendisine de bunu söyledim: “Sizin burada söyleyeceğiniz sözler hükümetin politikası olarak görülebilir. Sizde İslam ülkelerine gezide bulunun”. Buna şiddetle tepki gösterdi. “Sen yokken

⁷⁵⁸ Bülent Ecevit, *Türkiye 1965-1975*, s.159-160.

⁷⁵⁹ Zafer Karib, *Siyasi Partiler Beynelmilel Denge Politikası ve Yeni Devrin Eşiğinde M.S.P.*, s. 190-191.

⁷⁶⁰ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, s.206-207.

*başbakan vekilliğine bana vermezsen bizde hükümetten ayrılırız” dedi. Hükümet bu nedenden dolayı dağıldı demektedir.*⁷⁶¹

Yeni hükümetin kurulması için çalışmalara başlayan Korutürk, parti liderleri ile görüşmelerini tamamlamış ve köşkten ayrılırken yapmış olduğu açıklamada meclisteki sandalye dağılımını göz önüne alarak yeni hükümeti kurması için CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit’i görevlendirmesinin olağan olduğunu söylemiştir. Başbakan Bülent Ecevit’e gazeteciler tarafından sorulan “Erken seçim kararı almanızla bu Kıbrıs zaferini oya tahvil etmek istediğiniz şeklinde devamlı iddialar ve kanaat var. Acaba bu konuda ne dersiniz? sorusuna ise Ecevit şu şekilde yanıt vermektedir:

*“Özellikle Kıbrıs sorunu devam ederken ve Türkiye’nin ekonomik sorunları çözüm beklerken bugünkü parlamento kompozisyonu içinde sürekli ve istikrarlı bir hükümet kurma olanağı yoksa veya çok zayıfsa ve erken seçimde bu olanağı hazırlamak bakımından umut verici gözüküyorsa bunu istemenin partizanlık olarak görülmemesi gerekir veya şu ya da bu partinin işine yarayabilir diye reddetmek makbul bir düşünce olarak görülmemek gerekir...” demektedir.*⁷⁶²

Cumhurbaşkanı Korutürk, CHP-MSP koalisyonunun sona ermesi nedeniyle yeni bir hükümet kurulana kadar Ecevit’ten göreve devam etmesini istedi. Ecevit’ten sonra Cumhurbaşkanı ile görüşen Erbakan, AP, DP, MSP ve CGP’nin katılacağı bir sağ koalisyon önerisinde bulundu. Ecevit’in isteği Bozbeyli’ den erken seçim desteği olarak seçimler gerçekleşene kadar CHP-DP hükümetinin kurulmasıydı. Ecevit’in önerisine sıcak bakan DP’nin çekindiği nokta ise CHP’nin erken seçimi aralık ayı gibi çok erken bir tarihte gerçekleştirmek istemesiydi. DP ise bu konuda farklı düşünüyor, erken seçime kadar hazırlanmak ve bir süre iktidarda kalmak istiyordu. Süreç içinde CHP, Kıbrıs zaferi ile kazandığı puanları en iyi şekilde değerlendirmeyi umuyordu.⁷⁶³ Cumhurbaşkanı Korutürk, 20 Eylül’de Ecevit’e hükümeti yeniden kurma görevini verdi. Parti liderleri ile görüşmeye başlayan Ecevit ise erken seçim fikrine dair temaslarda bulunarak ilk ciddi teklifini Bozbeyli’ye götürdü. DP Genel Başkanı Bozbeyli’ye erken seçim şartı ile gidilmiş olması 24 Eylül’de gerçekleştirilen DP Divan toplantısında CHP ile olası bir koalisyona ret kararı çıkmasına neden oldu. DP aslında hükümette yer almak istiyordu fakat DP’nin bir taraftan zaman kazanmak diğer taraftan da 21 Ekim’de gerçekleşecek olan AP kongresinin sonucunu görmek ve Demirel’e hükümeti kurma

⁷⁶¹ Mehmet Çetingüleç, “Ecevit’in Anıları-12 Yıl Saklı Tutulan “Veda” Sohbetleri”, s.134-135.

⁷⁶² Ankara, “Hükümet Kurma Görevi Tekrar Ecevit’e Veriliyor”, Cumhuriyet, 20 Eylül 1974, s.1.

⁷⁶³ Akın Kıvanç, Demokratik Parti Olayı, s.114.

görevinin verilmesi hatta Demirel'in başarısızlığa uğramasını beklemek gibi bir niyetinin olduğu da belirtilmekteydi.⁷⁶⁴

AP ve CGP'den de olumsuz yanıt gelmesi üzerine Ecevit, hükümet kurma görevini Cumhurbaşkanı Korutürk'e iade etti. CHP ile koalisyona katılmayacağını söyleyen Bozbeyli, liderlerin katılmayacağı bir sağ koalisyonu benimsediğini ifade etmişti. Bu durum DP tarafından Demirel'in başbakanlığının kabul edilmediği anlamına geliyordu. 30 Eylül'de Korutürk, Demirel'i hükümeti kurmakla görevlendirdi.⁷⁶⁵ Hükümeti kurmak ya da koalisyona katılmak konusunda yetki alan AP Lideri Demirel, hükümeti kurma konusunda liderlerle yapacağı görüşmelere başlamış, Demirel'in koalisyon teklifini kabul eden ilk parti ise MSP olmuştur. 1973 seçimlerinde AP'yi renksizlikle suçlayan MSP, memleketi hükümete bırakmamak için gelecek bir teklife "Evet" diyeceğini açıklıyordu.⁷⁶⁶

Demirel, Ecevit ile görüşmeyeceğini bildirmiş, MSP Genel Başkanı Erbakan'ı ise meclisteki çalışma odasında ziyaret etmiştir. Erbakan, "Memleketimizin içinde bulunduğu iç ve dış şartlar milletimizin beklediği hizmetleri yapacak güçlü, istikrarlı ve ahenkli çalışacak bir hükümet kurulmasını gerektirmektedir" diyerek MSP'nin güçlü bir hükümet için yardıma hazır olduğunu dile getirmiştir.⁷⁶⁷ Erbakan, Demirel'in "Sola karşı bir sağ koalisyon" teklifini olumlu değerlendirerek, prensipte anlaştıklarını belirtmiştir. Bu konuda açıklama yapan AP ve MSP genel başkanları atılan ilk adımdan duydukları memnuniyeti dile getirerek "Şimdi bütün mesele CHP dışında öteki partileri de bir çatı altında toplamak" demişlerdir.⁷⁶⁸ Diğer yandan AP Genel Başkanı Demirel ile DP Genel Başkanı Bozbeyli arasında hükümetin kurulmasına dair yapılan görüşme yaklaşık 12 dakika sürmüştür. Görüşmeden sonra gazetecilere açıklama yapan Demirel, kuracağı bir koalisyon hükümetine DP'nin katılmayı reddettiğini bildirmiştir.⁷⁶⁹ DP'nin Demirel'in kendi başkanlığındaki koalisyon önerisini reddinden sonra Demirel, 6 Ekim'de hükümeti kurma görevini iade etmek zorunda kalmıştır.

⁷⁶⁴ "Bozbeyli-Erbakan Cevheri", *Yankı*, Sayı 185, (30 Eylül-06 Ekim 1974), s.4-9.

⁷⁶⁵ "Korutürk, Dün Hükümeti Kurmakla Demirel'i Görevlendirdi", *Millî Gazete*, 1 Ekim 1974, s.1.

⁷⁶⁶ "Demirel Bugün Liderlerle Görüşecek", *Millî Gazete*, 2 Ekim 1974, s.1.

⁷⁶⁷ "MSP Güçlü Hükümet İçin Yardıma Hazır", *Millî Gazete*, 3 Ekim 1974, s.1.

⁷⁶⁸ "Demirel'in Sağ Koalisyon Teklifine MSP Evet Dedi", *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1974, s.1,7.

⁷⁶⁹ "Bozbeyli Hayır Dedi ve Demirel Görevi Bıraktı", *Millî Gazete*, 3 Ekim 1974, s.1.

Hükümet bunalımına çözüm bulabilmek için 8 Ekim’de Cumhurbaşkanı Korutürk başkanlığında siyasi parti liderleri ile Milli Birlik Grubu ve Kontenjan Grubu Başkanlarının da katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. 3.5 saat süren toplantı sonrasında siyasi parti liderleri gazetecilerin sorularını cevaplandırmış ve kısa açıklamalarda bulunmuşlardır. Erbakan, MSP,AP,DP koalisyonunun meclisten güvenoyu alabileceğini söylerken, Demirel başbakan olmadıkça hiçbir hükümete katılmayacağını tekrarlamıştır.⁷⁷⁰ 10 Ekim’de hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı tarafından yeniden Bülent Ecevit’e verildi. Ecevit’in asıl düşüncesi bir azınlık hükümeti iken sağ partiler hükümet kurma görevinin Senato Başkanı Tekin Arıburun’a verilmesini temenni ediyorlardı.⁷⁷¹ Her defasında Ecevit’i hissi sebeplerle başarılı bir hükümeti bozduğu ve buhrana sürüklediği yönünde eleştiren Erbakan, CHP’nin hükümet kuracak güçte olmadığını ve hükümeti kurma görevinin tekrar Ecevit’e verilmesinin zaman israfı olduğunu vurguluyordu. Farklı açıdan bakıldığında MSP, durumu fırsata çevirerek bakanları ve milletvekilleri ile yurt gezileri düzenleyerek MSP-CHP koalisyonunun sekiz aylık sürecinde gerçekleştirdikleri işleri anlatıyor ve solcuları da sağ cepheye çağırarak milletçe beraberlik istediklerini dile getiriyorlardı.⁷⁷²

Hükümeti kurma görevini alan Ecevit, önce Cumhurbaşkanı’na daha sonra da Demirel’e hükümet konusundaki dokuz önerisini bildirdi. Demirel, önerileri ancak AP Büyük Kongresi nedeniyle 25 Ekim’den sonra yanıtlayacağını söylemiş, 27 Ekim’de Ecevit ile bir görüşme yaparak teklifleri değerlendirmiştir. Görüşme sonrasında yapılan açıklamalarda tarafların azınlık hükümeti düşüncesinde birbirlerine yaklaştıkları ifade edilirken, AP Genel İdare Kurulunun Demirel’e hükümeti kurma yetkisinin 1 Kasım’da AP Meclis Gruplarında karara bağlanması kararlaştırılmıştı. Bir taraftan hükümet bunalımına çözüm aranırken, diğer taraftan ülkede yükselen fiyatlar, temel gıda maddelerin temininde yaşanan uzun kuyruklar, dünyada yaşanan ekonomik bunalımın yarattığı sorunlar, istikrarsız hükümetlerin alamadığı önlemler yüzünden daha da kötüye gitmekteydi.⁷⁷³ Ekonomik konularda CHP’nin ilgisiz kaldığını sürekli dile getiren Erbakan, “Kıbrıs meselesinin ortaya çıkışından bu yana Ecevit ekonomik konularla ilgilenmiyor, istifa ederek memlekette bir hükümet buhranına sebep olup memleketin

⁷⁷⁰ “AP, Milli Koalisyon Teklifine Yanaşmıyor”, *Millî Gazete*, 9 Ekim 1974, s.1.

⁷⁷¹ “Erbakan’ın Sağ Koalisyon Teklifi Kuvvet Kazanıyor”, *Millî Gazete*, 11 Ekim 1974, s.1.

⁷⁷² “Asiltürk: 8 Ayda, 25 İmam-Hatip Okulu Açıldı”, *Millî Gazete*, 12 Ekim 1974, s.1,8.

⁷⁷³ Nedim Yalansız, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, s.316-317.

ekonomik durumunun bozulmasına, fiyatların yükselmesine yol açmıştır” demektedir.⁷⁷⁴

Bir taraftan Cumhuriyet’in 51. yılı kutlanırken diğer taraftan Cumhurbaşkanı Korutürk, ülkenin istifa etmiş hükümetlerle yönetilme süresinin uzadığına dikkat çeken mesajlar yayımlamaktaydı.⁷⁷⁵ Hükümet bunalımına çözüm bulunamazken, MHP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş’in isteği üzerine MSP Genel Başkanı Erbakan’ın odasında yaklaşık 1.5 saat süren bir görüşme gerçekleşmiş, toplantıda özellikle son siyasi durumlar, hükümet buhranı ve ekonomik durum gözden geçirilmiştir. Erbakan görüşmesinden sonra gazetecilerin sorularını cevaplayarak, CHP dışındaki partilerin bir hükümet kurmalarının söz konusu olabileceğini dile getirmiştir.⁷⁷⁶ Bununla birlikte bir taraftan AP’den yanıt beklenirken diğer taraftan MHP Genel Başkanı Türkeş, AP, MSP, CGP ve MHP’den oluşan dörtlü koalisyon hükümeti kurulmasını, DP’nin ise bu hükümete dışarıdan destek vermesini önerdi.⁷⁷⁷ Nitekim, 3 Kasım’da yaklaşık 35 dakika süren Demirel-Ecevit görüşmesi sonrasında AP’nin CHP ile koalisyon yapmayacağı açıklandı. Görüşme sonrası gazetecilere açıklama yapan Demirel, CHP Genel Başkanı tarafından getirilen dokuz seçenekli teklife “Böyle bir teklifin hükümet bunalımını aşmada yararlı olamayacağı kanaatini taşıyoruz” cevabı verdiğini ifade etmiştir. Kurulması muhtemel CHP-DP koalisyonu CHP kanadının erken seçim konusunda direnmesi, DP’nin ise Millî Eğitim Bakanlığının kendilerine verilmesi ve erken seçime yanaşmaması yüzünden gerçekleşmedi.⁷⁷⁸

7 Kasım’da Cumhurbaşkanı Korutürk ile görüşen CHP lideri Bülent Ecevit, hükümeti kurma görevinden affını dilemiş ve bu isteği Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmiştir. Görüşme sonunda gazetecilere açıklama yapan Ecevit, iade sebeplerini açıklayarak kendisinin hükümet buhranında suçunun olmadığını da dile getirmiştir. Ayrıca Ecevit, “Şu andan itibaren öteki partilerin hükümet kurmalarını uzun olmayan makul bir süre bekleyeceğiz. İstifa etmiş başbakan ve bakanlar olarak daha fazla görevde kalamayız. Ya başkaları hükümet kurar ya da seçimlerin yenilenmesi kabul edilir. Aksi takdirde saptadığımız süre dolduğunda görevi bırakırız” açıklamasında

⁷⁷⁴ “Son İcraatlardan MSP Mesul Değildir”, *Millî Gazete*, 18 Ekim 1974, s.1,8.

⁷⁷⁵ “Cumhuriyetimizin 51. yılını Kutluyoruz”, *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1974, s.1.

⁷⁷⁶ “CHP Dışında Bir Hükümet Kurmak Mümkün Olabilir”, *Millî Gazete*, 29 Ekim 1974, s.1,8.

⁷⁷⁷ “Hükümet Bunalımı Pazarlık-Pazarlık”, *Yankı*, Sayı 190, (04-10 Kasım 1974), s.4.

⁷⁷⁸ THA, “AP’nin CHP ile Koalisyon Yapmayacağı Açıklandı”, *Millî Gazete*, 04 Kasım 1974, s.1;”CHP-DP Erken Seçim Yüzünden Anlaşamadılar”, *Millî Gazete*, 06 Kasım 1974, s.1.

bulunmuştur. Erbakan, Ecevit'in bu açıklamasına cevap vermek amacıyla bir basın toplantısı düzenleyerek toplantıda gazetecilerin sorduğu sorulara cevap vermiştir. Erbakan, "CHP'li bakanlar görevlerini bırakıp giderlerse biz kalırız. MSP'li 7 bakan, yedi bakanlığa vekalet eder. Geri kalan 10 bakanlık için atama yapılır. Ben listeyi götürürüm. Cumhurbaşkanı uygun görürse atama yapar" açıklamasında bulunmuştur.⁷⁷⁹ Ecevit'in hükümet kurma görevini iadesinden sonra AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ile CGP Genel Başkanı Prof. Turhan Feyzioğlu ve MHP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş bir araya gelerek üçlü bir toplantı gerçekleştirmişlerdir.⁷⁸⁰

Cumhurbaşkanı Korutürk, aralarında bir uzlaşmaya varamamaları nedeniyle siyasi parti liderleri ile bir toplantı düzenledi. Erbakan, toplantıda "Baştan beri üzerinde durduğumuz hususların gün geçtikçe ağırlık kazanarak müspet bir istikamete dönmüş olmasından memnunluk duymaktayım. Görev bugün-yarın Demirel'e verilecek sanıyorum" dedi. Demirel toplantıda, "AP çoğunluk bulabilirse hükümet kurmaya hazırdır. AP hükümet bunalımını aşmak için seçim kaçınılmazsa ki öyle görünüyor, seçime de hazırdır. Seçim hükümetlerine de hazırdır" dedi. Bozbeyli ise, "Erken seçim tarihini ortaklığa katılacak partiler kendi aralarında tespit etmelidirler. Cumhurbaşkanımız da bu esası düşünüyorlar. Çünkü nihayet, bir meclis kararıdır bu" dedi. Siyasi parti liderleri ile görüşen Korutürk, görüşmelerden bir sonuç alamayacağını anlayınca 12 Kasım'da Kontenjan Senatörü Prof. Dr. Sadi Irmak'ı Başbakanlığa atadı.⁷⁸¹

Parti liderleri ile görüşmeye başlayan Başbakan Irmak, basına açıklama yaparak hizmet ve seçim hükümeti kuracağını belirtmiş ve erken seçimin geciktirilmesinin sakıncalı olduğunu söylemiştir. AP lideri Demirel, Irmak hükümetine bakan vermeyeceğini dile getirerek güvenoyu noktasında da yetkinin parti grubunda olacağını belirtmiştir. AP ve DP'nin Irmak hükümetine olumsuz bakıyor olması ve erken seçim konusundaki belirsizlikler nedeniyle CHP'de hükümete üye vermeyi reddetmiştir.⁷⁸²

Hükümeti kurma konusunda kararlı olan Irmak'ın hükümeti parlamento dışı üyelerin çoğunlukta olduğu ve aynı zamanda CGP'nin de belirli oranda üye verdiği daha çok partiler üstü bir görünüm arz eden ve meclis desteği olmayan bir hükümet

⁷⁷⁹ "Ecevit Giderse Görevi Biz Yürütebiliriz", *Millî Gazete*, 11 Kasım 1974, s.1,8.

⁷⁸⁰ "Ecevit Görevi Dün İade Etti", *Millî Gazete*, 08 Kasım 1974, s.1,8.

⁷⁸¹ "Korutürk, Liderlerle 2. Görüşmesini Yaptı", *Millî Gazete*, 12 Kasım 1974, s.1.

⁷⁸² "Sadi Irmak- Bir Kemalistim", *Yankı*, Sayı 192, (18-24 Kasım 1974), s.7.

oldu.⁷⁸³ Irmak, 24 Kasım'da hükümet programını Mecliste ve Cumhuriyet Senatosunda okudu.⁷⁸⁴ Daha önce de belirtildiği gibi MSP, Irmak hükümetine güvenoyu vermeyeceğini baştan açıklamış daha sonra da CHP güvenoyu vermeyeceğini kamuoyuna duyurmuştur. Hükümet programının Mecliste müzakereleri sırasında AP ve DP'nin de Irmak hükümetine güven oyu vermeyecekleri kesin olarak anlaşılmış bulunmaktaydı. Çünkü müzakereler sırasında bütün liderler Irmak hükümetinin kuruluşunun demokratik olmadığını söylemişlerdir. Böyle olunca da demokratik bir kuruluşa sahip olmayan Irmak hükümetinin güvenoyu alması da imkânsız hale gelmiştir.⁷⁸⁵

Irmak "Güvenoyu alamazsak, hemen istifa edeceğim ama yeni kabine kurulana kadar görevi sürdüreceğim" dedi. Meclis, Irmak'a yeni hükümet kurulana kadar görevine devam edebilme fırsatı verdi. Güven oylamasında ancak 11 CGP'li, 3 MHP'li, 1 MSP'li ve 2 bağımsız yanına alabilen Irmak 17'ye karşı 357 oyla mağlup olmuştu. Irmak, parti sözcülerinin bu sonucun şahısları ve programlarıyla ilgili olmadığını açıkça belirtmeleri bakımından, meclise şükran borçlu olduklarını söyledi. Üzgün ve heyecanlı idi, ancak bu sözleri alkışlanınca rahatladı ve gülümsedi. Gururla hükümetin istifasını hemen Korutürk'e bildireceğini açıkladı.⁷⁸⁶ 29 Kasım'da mecliste yapılan güven oylamasında 358 ret 17 kabul ile⁷⁸⁷ Irmak Hükümeti, Millet Meclisinden güven alamayarak düşmüştü. Hükümetin bakan sayısı kadar bile güvenoyu alamaması üzerine Başbakan Sadi Irmak köşke giderek Cumhurbaşkanı Korutürk'e istifa mektubunu sunmuştur. Cumhurbaşkanı kendisinden yeni hükümet kuruluncaya kadar göreve devam etmesini istemiştir. Cumhurbaşkanı yaptığı durum değerlendirmesinden sonra partilere dayalı demokratik bir hükümetin kurulması için derhal temaslara başlayacağını belirtmiştir.⁷⁸⁸

Kısa bir süre sonra Irmak hükümetinin güvenoyu alamaması ile başlayan milli cephe çalışmaları son safhaya gelmiş ve Demirel'in CHP dışındaki parti liderlerine gönderdiği, milli cephenin bir hükümet kurması çağrısına ilk olumlu cevap veren parti

⁷⁸³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 7, Birleşim 8, Dönem 4, 19.11.1974, s.111-115; "Kapaktakiler- Kim Kimdir?", *Yankı*, Sayı 193, (25 Kasım-01 Aralık 1974), s.7-9.

⁷⁸⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 7, Birleşim 9, Dönem 4, 24.11.1974, s.131-144.

⁷⁸⁵ ANKARA "Irmak Hükümetinin Güven Alamayacağı Belli Oldu", *Millî Gazete*, 29 Kasım 1974, s.1,8.

⁷⁸⁶ "Hükümet: Görünen Köy", *Yankı*, Sayı 194, (02-08 Aralık 1974), s.4-6.

⁷⁸⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt 7, Birleşim 11, Dönem 4, 29.11.1974, s.251-254.

⁷⁸⁸ Ankara "Meclis Güven Vermeyince Irmak Hükümeti Düştü", *Millî Gazete*, 30 Kasım 1974, s.1,8.

MSP, daha sonra CGP, MHP ve DP olmuştur. Böylece milli cephe hükümetinin kurulması kesinlik kazanmıştır.⁷⁸⁹ Birand bu konuda, MSP, MHP, CGP ve AP, “Komünizme Karşıyız” sloganı dışında ortak hiçbir yönleri olmamasına rağmen 1. Milliyetçi Cepheyi oluşturmuşlardı demektedir. Birand’a göre tek amaçları erken seçimlerden yani olası ezici bir CHP zaferinden kaçabilmektir.⁷⁹⁰

Kayra, anılarını derlediği kitabın “Muhalefet Kavgaları” başlıklı bölümünde milli cephe hükümetinin güvenoyu aldığı sırada tanık olduğu anları şu şekilde ifade etmekteydi:

*“12 Nisan 1975’te mecliste gerçekleşen güvenoyu yoklaması yapıldı ve oylar ayrılırken CHP’nin Ankara eski İl Başkanı Rauf Kandemir yanıma geldi. Ben oyları sayıyordum. En son durumu sordu; ondan sonra o da benimle birlikte kalan oyları saymaya başladı. Sonucu benim kadar merakla ve üzüntüyle beklediğini düşündüm. Sonuçta Demirel hükümeti 222-219 ile güvenoyu aldı. Son oy verildiği anda eski il başkanı bir kâğıt çekti. Bir şeyler yazdı. Hademeyi çağırıp Ecevit’e götürmesini söyledi. İçimden lidere bir tür teselli ya da yüreklendirme mesajı gönderdiğini düşündüm. Daha sonra işin tamamen ters olduğunu, gönderilen mesajda “Partiyi Yatırdın!” gibi bir şeyler yazıldığını öğrendim. Demirel hükümeti güvenoyu alınca ve Cumhuriyet Halk Partisi gelecek seçime kadar hükümet olma şansını yitirince parti içinde ciddi sorunlar çıktı. Lidere “Bizi rezil ettin! diyerek saldıranlar oldu. Bazıları ise hemen parti içi yeni koalisyonlar kurma girişimlerinde bulundular. Bu gelişme her bakımdan lideri üzdü”.*⁷⁹¹

Araştırmacı yazar Mehmet Ergin ise MSP’nin var olma mücadelesini birkaç cümle ile şu şekilde özetliyordu: “Erbakan, iktidarda pay sahibi olabilmek için tabanını pek de sevmediği çizgideki siyasilerle ortak olmuştu. Her ne kadar güzel şeylere imza atmış olsa da bu zorunluluğunu halka anlatamadı”. 5 Haziran 1977’de yapılan erken seçimlerde MSP’nin oyları düşerek Meclisteki 48 milletvekili sayısı 24’e düşmüş oldu. 1973’ten itibaren (hükümsüz kalınan dönemler hariç tutularak) Erbakan, devamlı olarak hükümette yer almıştı. 1978’e girildiğinde ise Güneş Motel milletvekili transferleri ile Bülent Ecevit hükümeti kurduğu için Erbakan muhalefette kalmıştır. 1979 ara seçimlerinde ise Ecevit Hükümeti düşen oy sayıları nedeniyle teamüller gereği istifa ederek hükümetten çekilmiştir. 1980 yılı içerisinde MSP ise İsrail’in Kudüs’ü başkent ilan etmesi meselesini protesto etmek amacıyla 6 Eylül’de Konya’da bir miting yapılmasına karar vermişti. Mitingde alınan bütün tedbirlere rağmen mitingde hoş olmayan olayların yaşanması nedeniyle bazı nizam dışı görüntüler ortaya çıkmıştır.

⁷⁸⁹ Ankara “C. Başkanı’nın Görevi Demirel’e Vermesi Bekleniyor”, *Millî Gazete*, 30 Kasım 1974, s.1,8.

⁷⁹⁰ M. Ali Birand, *Diyyet, Türkiye Üzerine Uluslararası Pazarlıklar 1974-1980*, s.82.

⁷⁹¹ Cahit Kayra, *38 Kuşığı Cumhuriyet’le Yetişenler*, s.469.

Mitingin üzerinden tam 6 gün geçtikten sonra gerçekleşen askeri darbe sonrası diğerleriyle birlikte MSP’de kapatıldı.⁷⁹²

---

⁷⁹² Mehmet Ergin, *Dünden Bugüne Necmettin Erbakan*, s.94-107.

SONUÇ

12 Mart 1971 Muhtırası ile başlayan ve 14 Ekim 1973 genel seçimleriyle yeni bir evreye giren dönem, Türk siyasi hayatında koalisyon hükümetlerinin kaçınılmaz hale geldiği bir süreç olmuştur. CHP ile MSP arasında kurulan I. Ecevit Hükümeti, ideolojik olarak birbirine tamamen zıt iki partinin, ülkenin siyasi tıkanıklığını aşmak için bir araya gelmesi bakımından dikkat çekici bir örnektir. Bu yönüyle koalisyon, yalnızca bir siyasi tercih değil, aynı zamanda Türkiye'nin içinde bulunduğu şartların neden olduğu bir zorunluluk olarak görülmelidir.

Seçimlerden CHP birinci parti olarak çıkmasına rağmen tek başına iktidar olabilecek çoğunluğa ulaşamamıştır. AP'de ikinci parti olarak meclise girmiş, fakat aynı şekilde hükümet kuracak çoğunluğu sağlayamamıştır. Bu tablo, Türkiye'nin artık koalisyon hükümetlerine mecbur olduğunun göstergesidir. Özellikle Cumhurbaşkanı Korutürk'ün ve dönemin askerî kanadının önceliği, CHP ile AP arasında bir koalisyon kurulması yönünde olmuştur. Ancak iki büyük parti arasındaki ideolojik farklılıklar dışında, liderler arası çekişmeler ve Demirel'in kendi siyasi konumunu zayıflatacak hiçbir formüle yanaşmaması bu seçeneği imkânsız kılmıştır. Seçimlerde kilit bir konuma yükselen MSP, hükümetin kurulmasında anahtar rol üstlenmiştir. Dolayısıyla CHP-MSP koalisyonunun doğuşu, her iki partinin ideolojik yakınlığından değil, Türkiye'deki siyasi tıkanıklığın aşılması zorunluluğundan kaynaklanmıştır. Bu bağlamda hükümet, Türk siyasal hayatında bir zorunluluk koalisyonu olarak tarihe geçmiştir.

Koalisyonun icraatları hem sosyal hem de ekonomik alanda önemli sonuçlar doğurmuştur. Manevi kalkınma anlayışı çerçevesinde camilere ve imam-hatip okullarına yönelik destekler, köylere imam kadrosu verilmesi, ahlak derslerinin müfredata eklenmesi dönemin belirgin uygulamalarıdır. Maddi kalkınmada ise taban fiyat politikaları, işçi ücretlerindeki artışlar, memurların sosyal haklarının iyileştirilmesi ve sanayi yatırımları dikkat çekmiştir. Bu uygulamalar, MSP'nin kendi tabanına mesaj verirken aynı zamanda CHP'nin sosyal adalet ve kalkınma hedefleriyle de örtüşmüştür.

CHP-MSP Koalisyonunu oluşturan bu iki zıt partiyi bir araya getiren ana nedenler değerlendirildiğinde Ecevit'in iktidarda olmak, Erbakan'ın ise milli görüşün iktidarda neler yapabileceğini fiilen göstermek gibi bir hedefi olduğunu söylemek mümkündür.

Bu bakımdan CHP-MSP koalisyonu göreve başladıktan sonra hazırlanan hükümet programı içerisinde Başbakan Yardımcısı Erbakan, ağır sanayi hamlesi, manevi kalkınma hamlesi, faizsiz kredi, faizsiz bankacılık gibi esaslar doğrultusunda hareket etmiştir.

Her ne kadar I. Ecevit Koalisyonu kuruluş aşamasında yapıcı bir atmosferle başlamışsa da kısa sürede iç ve dış kaynaklı sorunlarla karşılaşmıştır. İç siyasette gerçekleşen kırılma, genel af yasası tartışmalarında yaşanmıştır. CHP, siyasi suçluların serbest bırakılmasından yana tavır alırken, MSP'nin bir bölümü 141 ve 142. maddelerin af kapsamı dışında bırakılması yönünde oy kullanmıştır. Bu durum, CHP'de hayal kırıklığı yaratmış ve ortaklar arasında güven bunalımına yol açmıştır. Ekonomik açıdan ise dünya genelinde yaşanan 1973 petrol krizi, Türkiye ekonomisini derinden etkilemiştir. Petrol fiyatlarının hızlı yükselişi dış ticaret dengelerini bozmuş, enflasyonu artırmış ve hükümetin mali politikalarını zorlamıştır. Dolayısıyla hükümet, vaat ettiği birçok reformu hayata geçirmekte zorlanmıştır. Sonuç olarak, içerde ideolojik farklılıklar ve taban uyumsuzluğu; dışarıda ise ekonomik krizler, hükümetin kısa ömürlü olmasına zemin hazırlamıştır.

Bu dönemde Türkiye ile Yunanistan arasında yer alan iki önemli konu iki ülke arasında gerginliğin artmasına neden olmuştur. Bunlardan birincisi I. Ecevit Hükümetinin Kıbrıs'ta yaşanan sorunları çözme noktasında benimsediği federasyon formülüdür. Rumlara göre federasyon taksim demekti ve Türkler Enosis fikrinden ne kadar rahatsızlık duyuyor ise Rumlar da taksim fikrinden o derece rahatsızlık duyuyorlardı. Türk hükümetinin Kıbrıs'a müdahale kararı almasına yol açacak darbe ise 15 Temmuz 1974'te gerçekleşmiştir. EOKA ve Nikos Sampson'un gerçekleştirdiği bu darbe ve Kıbrıs'ı Yunanistan'a dahil edeceğini ilan etmesi Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini zorunlu hale getirmiştir. Türkiye, Zürih ve Londra anlaşmalarından doğan müdahale hakkını kullanarak 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Harekâtı'nı gerçekleştirmiştir.

20 Temmuz 1974'te başlatılan Kıbrıs Barış Harekâtı, Türkiye açısından askeri ve psikolojik bir başarı olmakla birlikte, hükümetin uluslararası baskılar ve ekonomik yaptırımlarla karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Kıbrıs çıkarması ve sonrasında dış politikada yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde özellikle ABD'nin uyguladığı silah ambargosu nedeniyle Türkiye, ihtiyacı olan öncelikli savunma sanayi olmak üzere silah

ve gereçlerini üretmeye başlamış ve bu alanda da başarılı olabileceğini kanıtlamıştır. Literatürde Ecevit'in Kıbrıs konusunda neden hemen harekete geçmediğine dair sorgulamanın fazlasıyla yapıldığı söylenebilir. Yapılan değerlendirmelerde hem dünyada hem de Türkiye'de ve Kıbrıs'ta şartların hazır olmadığı açıktır. Bu süre zarfında Türkiye'de gerek kamuoyu gerek ise muhalefet partileri hükümet ile tek vücut haline gelememiştir. Ayrıca soğuk savaş döneminin önemli bir aktörü olan ABD-NATO ve SSCB'nin Kıbrıs konusundaki tutumları belirgin değildi. Ecevit'in yapmış olduğu basın toplantılarında Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin tutumunu açıklıkla ortaya koymuş olması dünya kamuoyu açısından meselesinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktaydı.

Türkiye ile Yunanistan arasında gerginliğin artmasına neden olan konulardan bir diğeri ise Türkiye'nin Ege'de TPAO'ya petrol arama iznini vermesi ile FIR hattının nereden geçtiği ve hava sahası ile ilgilidir. Karasuları ve bitişik bölgelerde Türkiye'nin milli çıkarlarına uygun bir politika izleyeceği hükümet programında ve koalisyon protokolünde yer alırken Türkiye'nin bitişik bölgesinde petrol aramaları yapacağı ve deniz madenlerinden yararlanacağı düşüncesi Yunanlıların Türkiye'ye nota göndermesine neden olmuştur. I. Ecevit Hükümeti kıta sahanlığı sorunu üzerindeki tutumunu başarılı bir şekilde yürütmüştür. Silahlı Kuvvetler ile yakın bir diyalog içerisinde olan hükümet, kıta sahanlığı anlaşmazlığını sakin ve etkin bir şekilde çözümlmeye çalışmıştır. Devamlı olarak müzakere kapılarını aralayan hükümet, deniz kuvvetlerine ait Çandarlı gemisi ile Ege'de manyetik araştırmalar yapmış ve kiraladığı donanımlı gemiler ile de Ege denizi üzerinde taramalarını sağlamıştır. Ege'de sorun yaratan bir diğer konu ise FIR hattının nereden geçtiği ve hava sahası ile ilgilidir. Türkiye bitişik bölgenin FIR denen yani uçağın seyri sırasında geçtiği bölgelerin radar vasıtasıyla kontrolünü Yunanistan'a bıraktığı için Yunanistan, bu haktan vazgeçen ülkenin bitişik bölge üzerinde hak iddia edemeyeceğini belirtmektedir. Yunanistan karasuları genişliği 6 deniz mili olmasına rağmen Yunanistan'ın 10 deniz mili genişliğinde ulusal hava sahası iddiası Ege hava sahası anlaşmazlığının temelini oluşturmaktadır.

Dış politika gündeminde öne çıkan bir diğer mesele haşhaş ekimi olmuştur. Erim hükümeti döneminde yasaklanan haşhaş ekimi, I. Ecevit Hükümeti tarafından 1 Temmuz 1974 tarihinde yeniden serbest bırakılmıştır. Bu karar, hem haşhaş üreticisi ailelere ekonomik rahatlama sağlarken hem de Türkiye'nin ilaç sanayine katkıda

bulunmuştur. Ancak ABD ile ilişkilerde gerilime yol açmış ve hükümete yönelik uluslararası baskıyı artırmıştır.

Dünya’da yaşanan petrol bunalımı ve ABD’nin Türkiye’ye uyguladığı ambargo yanında Türkiye’de siyasi bunalım yaşanmış, “Hükümet yönetme konusunda, politikada amaç ve araç konularında aramızda uzlaşılması imkânsız ayrılıklar var” açıklamasıyla Başbakan Ecevit, 18 Eylül’de istifa ettiğini açıklamıştır. Başbakan Ecevit, Kıbrıs Barış Harekâtını siyasi bir ranta dönüştürmeyi hedefleyerek istifa etmiş ve erken seçim düşüncesini dile getirmiştir. Ecevit’in, Erbakan ile anlaşmazlığını bu noktaya taşıırken güvendiği noktalardan biri erken seçimin lehine olacağını hesaplayan DP ile iş birliği yaparak hemen yeni bir seçime gidebileceğini düşünmesi olmuştur.

CHP-MSP Koalisyonunun kısa süreli oluşu, yapısal çelişkiler ve parti tabanlarının ideolojik farklılıklarıyla açıklanabilir. CHP’nin “Ortanın Solu” anlayışı ile MSP’nin “Millî Görüş” ideolojisi, başlangıçta uzlaşmacı bir tutumla ortaklaşsa da uzun vadede hükümetin istikrarını sağlayacak güçlü bir birliktelik oluşturmamıştır. Ancak bu başarısızlık mutlak bir olumsuzluk olarak değerlendirilemez. Zira CHP–MSP Koalisyonu, Türk siyasal hayatına kriz dönemlerinde alternatif çözüm yollarının üretilebileceğini göstermiş, sonraki yıllarda kurulacak koalisyonlara da deneyim kazandırmıştır.

1974’te kurulan bu hükümetin bu dönemde Kıbrıs meselesi, yükselen petrol fiyatları gibi engellerle karşılaşması ve bu durumların beraberinde getirdiği sorunlar CHP-MSP hükümetinin günahı değildir. Neticede CHP-MSP Koalisyon Hükümeti kısa ömürlü bir hükümet olmuştur. Bu sürenin belirli bir kısmı ise askerî harekât içerisinde geçmiştir. Daha uzun süreli bir hükümet söz konusu olsaydı partiler süreç içerisinde kendi öz eleştirilerini yapabilir, daha doğru kararlar alarak doğru uygulamalar gerçekleştirebilirdi.

1974 yılında kurulan CHP–MSP koalisyonu, dönemin olağanüstü koşullarının doğurduğu bir “zorunluluk hükümeti” olmuştur. İdeolojik farklılıklara rağmen kurulan bu hükümet, Türk siyasal hayatına kriz dönemlerinde çözümler üretilebileceğini göstermiştir. Her ne kadar kısa süreli olsada, dönemin koşullarında ortaya koyduğu deneyim, Türkiye’de demokratikleşme sürecine ve siyasal tarih yazımına önemli bir katkı sağlamıştır. Bu bağlamda CHP–MSP koalisyonu, başarısız bir deneyimden ziyade,

Türk demokrasisinin kriz dönemlerinde üretebildiği çözümlerden biri olarak görülmelidir.

Bu çalışma, kamu yönetimi, siyasi tarih ve Cumhuriyet tarihi literatürüne somut katkılar sunmanın yanında koalisyon hükümetlerinin doğası, işleyişi ve sorunlarına ilişkin analitik bir bakış açısı kazandırmaktadır. CHP ile MSP'nin ideolojik olarak birbirine tamamen zıt iki parti olmasına rağmen aynı hükümet çatısı altında buluşması, Türk siyasal hayatında emsali az görülen bir örnek teşkil etmiştir. Ayrıca CHP–MSP koalisyonu kısa ömürlü olmasına rağmen, sonraki yıllarda kurulan farklı koalisyonlara yol gösterici olmuştur. Dolayısıyla bu koalisyon, Türk siyasi tarihinde bir “zorunluluk hükümeti” olmanın ötesine geçerek, demokrasinin kriz dönemlerinde nasıl çözümler üretebileceğine dair tarihsel bir tecrübe sunmuştur. Böylelikle çalışma hem akademik olarak hem de tarihsel bağlamda, Türkiye’de koalisyon kültürünün oluşum ve gelişim sürecini anlamak açısından kalıcı bir katkı ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Abadan, Nermin, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966.
- Adalet Partisi Seçim Beyannamesi* 1973, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/838ba621-d665-4859-a86d-3ac27641a343>, TBMM Kütüphanesi, (Erişim Tarihi: 10.03.2025).
- Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.
- Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayın, İstanbul, 2020.
- Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.
- Akgül, Ahmet, *Dünyanın Değişimi ve Erbakan Devrimi*, Buğra Yayınları, İstanbul, 2018.
- Aktolga, Münir R., *Hatıralar, Nereden Başlamıştık Nerelere Gitti İşin Ucu*, Alter Yayıncılık Ltd. Şti, Ankara, 2028.
- Albayrak, Sadık, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, Araştırma Yayınları, İstanbul, 1989.
- Altındal, Aytunç, *Haşhaş ve Emperyalizm*, Destek Yayınları, İstanbul, 2023.
- Amerika Birleşik Devletleri’nin Ambargosunun Perde Arkası 1975, 32. *Gün Arşivi*, Erişim Tarihi: 10.01.2024, <https://www.youtube.com/watch?v=IBxAuB6UJbE>.
- Arcayürek, Cüneyt, *Çankaya’ya Giden Yol 1971-1973*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985.
- Arcayürek, Cüneyt, *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.
- Armaoğlu, Fahir. “Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı”. *BELLE TEN* 60, no. 227 (April 1996): 203-26. <https://doi.org/10.37879/belleten.1996.203>.
- Aşçıoğlu, İsmail, “Irza Tecavüz ve Namus Suçları Af Dışı Bırakıldı”, *Millî Gazete*, 27 Mart 1974, 1.
- Aşçıoğlu, İsmail, “Erbakan Alman TV’sine Demeç Verdi”, *Millî Gazete*, 3.11.1973, 1.
- Aşçıoğlu, İsmail, “Erbakan Demirel’e Son İkazını Yaptı”, *Millî Gazete*, 7.11.1973, 1,7.
- Aşçıoğlu, İsmail, “Korutürk liderlerle görüşmelere başladı”, *Millî Gazete*, 9.11.1973, 1,7.
- Aşçıoğlu, İsmail, “Liderler arası Üçüncü Safha Çalışmalarına Devam Edildi”, *Millî Gazete*, 23 Kasım 1973, 1.

- Aşçıoğlu, İsmail, “Prof. Erbakan AP’yi Koalisyonu Davet Etti”, *Millî Gazete*, 1.11.1973, 1.
- Atalay, Sırrı, *Bir Ömür Politika Kars’tan Zincirbozan’a*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986.
- Ayata Güneş, Ayşe, *Cumhuriyet Halk Partisi (Örgüt ve İdeoloji)*, Gündoğan Yay., İstanbul, 2010.
- Aydın, Suavi ve Yüksel Taşkın, *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Bakşık, Şeref, *CHP ile Bir Ömür*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009.
- Balcı, Rabiye, “Arap-İsrail Savaşları ve Türkiye”, *Genç Kalemler Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2015, s.80-84.
- Banoğlu, Niyazi Ahmet, *Kıbrıs Dosyası*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1974,
- Barlas, C.S., Milli Koalisyon Değil AP Hükümeti, *Cumhuriyet*, 25 Kasım 1963, 7.
- Başar, Cem, “Türkiye’nin Ege’de Petrol Araması Atina’yı Telaşlandırdı”, *Milliyet*, 22 Şubat 1974, 9.
- Başar, Cem, “Yunan Basını Bize Karşı Hücumu Geçti”, *Milliyet*, 11 Mayıs 1974, 1,11.
- Başgil, Ali Fuad, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Batı, Orhan, “Buhranı Doğuran Demirel’dir”, *Millî Gazete*, 04 Ocak 1974, 1.
- Baytal, Yaşar. “1950-1960 Yılları Arasında Kıbrıs Anlaşmazlığı, Enosis Meselesi ve Türkiye”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Sayı 9, Cilt 28, (Eylül-2021), s.301-322.
- Bilgiç, Sadettin, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları A.Ş., İstanbul 1998.
- Birand, Mehmet Ali, Brüksel “Yunanistan İkili Görüşmeleri Reddetti”, *Milliyet*, 27 Haziran 1974, 1.
- Birand, Mehmet Ali, *Diyet, Türkiye Üzerine Uluslararası Pazarlıklar 1974-1980*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Birand, Mehmet Ali, *Türkiye’nin Ortak Pazar Macerası*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1990.
- Bozbeyli, Ferruh, *Birinci Cemre*, Selçuklu Yayınları, İstanbul, 1977.
- Bozkır, Gürcan, “Türk Siyasal Hayatında Güven Partisi-Milli Güven Partisi-Cumhuriyetçi Güven Partisi (1967-1980)”.Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1996.

- Bulut, Sedef, “27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 19, (Mayıs 2009), 73-90.
- Cem, İsmail, *TRT’de 500 Gün*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.
- Cemal, Hasan, “Barışçı Çözüm İçin 24 Saat Süre Tanıdık”, *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1974, 1.
- CHP, XVII. ve XVIII. CHP Kurultayları Arası Dönemde CHP TBMM Gruplarınca Yayınlanan Bildiriler, CHP Ulusal Basımevi, Ankara, 1966.
- CIA.gov, *Prime Minister Ecevit May Resign Today, The President’s Daily Brief*, 17 September 1974, https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0006007818.pdf, (Erişim Tarihi: 22.04.2025).
- CIA.gov, *Turkey: Rift Deepens in Turkey’s Governing Coalition, The President’s Daily Brief*, 16 September 1974, (Erişim Tarihi: 20.04.2025). https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0006007817.pdf
- CIA.gov, *Turkish Intentions Toward Cyprus: Where Will They Stop?* Intelligence Memorandum 15 August 1974, <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85T00353R000100080004-4.pdf> (Erişim Tarihi: 21.04.2025)
- Cumhuriyet Halk Partisi, “*Ak Günlere: Cumhuriyet Halk Partisi 1973 Seçim Bildirgesi*”, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/73e4c778-4b18-415f-9d81-8a07e8b6f18c>, 1973.
- Çakır, Selim ve Ümmühan Kaygısız, “Türk Demokrasisinin Gelişim Seyrini Karşıt İdeolojili Koalisyonlar Üzerinden İnceleme”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt 136, Sayı 268 (Şubat 2024): 69-98.
- Çetingüleç, Mehmet, “*Ecevit’in Anıları-12 Yıl Saklı Tutulan “Veda” Sohbetleri*”, Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş., İstanbul, 2018.
- Delal Abanoz, Özlem, “12 Mart 1971 Muhtırasının Dönemin Köşe Yazılarına Yansımaları”, *Orta Karadeniz İletişim Çalışmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, (Mayıs 2023), s.27-48
- Demir, Yeşim, “Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri”, *ÇTTAD*, V/12, (2006/Bahar):155-171.
- Demirel, Ahmet (hızl), *Nihat Erim Günlükler 1925-1979*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2021.

- Denker, M. Sami (hızl), *Bir Millet ve Bir Devletin Yaşama Hakkı Kıbrıs Sorunu*, Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu, 2001,
- Denktash, R.R., *The Cyprus Triangle*, K. Rustem and Brother, London, 1988.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, *12 Ekim 1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları (İl ve İlçeler İtibariyle)*, DİE Matbaası, Ankara, 1979.
- Doğaner, Yasemin, “Kurucu Meclis 1961”, *Atatürk Ansiklopedisi*, Yay. Tar. 13 Ekim 2023, [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1701/Kurucu_Meclis_\(1961\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/1701/Kurucu_Meclis_(1961)).
- Duman, Sabit, “Johnson Mektubunun Türk Solu Üzerindeki Etkisi”, *MATAD*, 1, (Mayıs 2025):1-11.
- Dündar, Can ve Rıdvan Akar, *Karaoğlan, Belgesel*, Can Sanat Yayınları Yapım ve Dağıtım Tic. ve San. Ltd. Şti., İstanbul, Ocak 2015.
- Ecevit, Bülent, *Türkiye 1965-1975*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Ekşi, Oktay ve Taner Baytok, *Cumhuriyetle Yaşadığımız Yıllar, Söyleşi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2019.
- Emre, Süleyman Arif, “İstikbal Bizimdir”, *Millî Gazete*, 16 Ekim 1973, 1.
- Emre, Süleyman Arif, *Siyasette 35 Yıl, Özel Yayın*, İstanbul, 1991.
- Emre, Süleyman Arif, *Siyasette 35 Yıl-2*, MG V Yayınları, Ankara, 2015.
- Erbakan, Necmettin, *Davam*, Millî Gazete Ankara Kitap Kulübü, Ankara, 2023.
- Erdinç, F. Cengiz, *Overdose Türkiye, Türkiye’de Eroin Kaçakçılığı, Bağımlılığı ve Politikalar*, İletişim, İstanbul, 2004.
- Eren, Nuri, *Turkey Today and Tomorrow: An Experiment in Westernization*, Praeger, New York, 1963.
- Ergin, Mehmet, *Dünden Bugüne Necmettin Erbakan*, Akis Kitap, İstanbul 2006.
- Erhan, Çağrı, *Beyaz Savaş, Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.
- Erkaya, Güven ve Taner Baytok, *Bir Asker Bir Diplomat*, Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 2001.
- Erkin, Müfide Zehra, “Kıbrıs Sorunu İçin Çıkar Yol Nedir?”, *Milliyet*, 24 Şubat 1974, 9.
- Eroğul, Cem, “Meclislerin İş birliği Yaparak Terine Getirdikleri Görevlerde ve Kullandıkları Yetkilerde Cumhuriyet Senatosunun Payı”, *Türk Parlamentoculuğu’nun İlk Yüzyılı 1876-1976, Kanuni Esasi’nin 100. Yılı Sempozyumu*, Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara, 1976, 187-208.

- Ertem, Barış, “12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)”, *OPUS*, Cilt 8, Sayı 14, (Nisan 2018), s.655-676.
- Eryılmaz, Hamza Gökhan, “*Zoraki Bir Koalisyon: 37. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti (CHP-MSP)*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019.
- Genç, Rafet, “Ecevit: Hükümet Güven Vermeli, Üzüntüm Bu...”, *Milliyet*, 19 Mayıs 1974, 1,11.
- Genç, Süleyman, *12 Mart’a Nasıl Gelindi...Bir Devrin Perde Arkası 1960-1971*, İleri Yayınları, Ankara, 1971.
- Genç, Süleyman, *Anılar (1968-1983)*, Alp Yayınları, Bursa 2020.
- Gevgilili, Ali, *Türkiye’de 1971 Rejimi*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973.
- Göçer, Raci ve Anıl Mert Kılıçer (ed.), *Erbakan ve Millî Görüş 50. Yıl- Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı*, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara, 2019.
- Gökçe, Emrah Utku, 1974 Kıbrıs Krizinde CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin Karar Alma Süreci, *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1: 41-60.
- Göker, Galip Bahtiyar, *Afyon: Türkiye İstihsalatı: Haşhaş Ziraatı Ziraat Mıntıkaları, Afyon İstihsalatı, İstatistik Ahdi ve Kanuni Mevzuat*, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, İstanbul, 1933.
- Güçlü, Agah, “Kitap, mecmua, gazete, sinema ve hatta TRT’yi istila eden Müstehcen Neşriyat Kangren Halini Aldı”, *Millî Gazete*, 10 Mart 1974, 1.
- Gülbay, Alper, “Huzursuz Bir Ortaklığın Ses Getiren Hamlesi: CHP-MSP Koalisyon Hükümeti ve Kıbrıs Barış Harekâtı”, *CTAD*, Yıl 15, Sayı 30 (Güz 2019), 333-361.
- Gürkan, Celil, *12 Mart’a Beş Kala*, Tekin Yayınevi, Ankara, 1986.
- Hale, William, *1789’dan Günümüze Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, Çeviren: Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul, 1994.
- Hale, William, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Çeviren: Petek Demir, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.
- Hasan, Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 1999.
- Hatipoğlu, Yasin, Eski Cumhurbaşkanı Vekili ve Eski TBMM Başkan Vekili, “*Zıtların Birlikteliği: CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak – 17 Kasım 1974)*” *Konulu Görüşme*, Röportajı Yapan: Ümran Erkoyuncu, Ankara, 8 Ağustos 2024.

- İhtilaller ve Darbeler Tarihi*, Çeviren: Sabiha Bozbağlı, Yirminci Yüzyıl Yay., İstanbul, 1966.
- İpekçi, Abdi, "Durum-Ölçüsüz vaatlere devam ettikçe", *Milliyet*, 19 Mart 1974, 1.
- İpekçi, Abdi, "İnönü ile Mülakat", *Milliyet*, 29 Temmuz 1965, 1.
- İsmail, Sabahattin, *150 Soruda Kıbrıs Sorunu*, Kastaş Yayın, İstanbul, 1998.
- İzmir, Bahar, "Türk Siyasetinde Yeni Bir Propaganda Aracı: 1970'li Yıllarda Televizyonun Politizasyonu", *History Studies*, 15/Cumhuriyetin 100. Yılı Özel Sayısı, Ekim 2023, s.217-235.
- Kağıtçı, Mehmet Ali, *Afyon: Yurdumuza Has Eşsiz Cevher Mahsulümüzü Kurtarma Savaşımız*, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1977.
- Kara, Muzaffer Ayhan, *Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgu: Koalisyonlar*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004.
- Karamollaoğlu, Temel, "Zıtların Birlikteliği: CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak – 17 Kasım 1974)" *Konulu Görüşme*, Röportajı Yapan: Ümran Erkoyuncu, Ankara, 7 Ağustos 2024.
- Kardaş, İdris, *Hükümet, Koalisyon Cumhurbaşkanlığı Krizleri*, İstanbul, 2017.
- Karib, Zafer, *Siyasi Partiler Beynelmilel Denge Politikası ve Yeni Devrin Eşiğinde MSP*, Çığır Yayınları, İstanbul, 1977.
- Karpat, Kemal H., *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.
- Karpat, Kemal H., *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, Afa Yayınları, İstanbul 1996.
- Karpat, Kemal H., *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, Timaş Yay., İstanbul, 2012.
- Kayra, Cahit, *38 Kuşağı Cumhuriyet'le Yetişenler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.
- Keskin, Aslıhan "Öğrenci Olaylarına Genel Bakış (1968-1980)", *Atatürk Dergisi*, Cilt VIII, Sayı 2, (2019), 237-262.
- Kıbrıs Enosis Referandumu 1950, *Vikipedi Özgür Ansiklopedi*, (Erişim Tarihi: 18.11.2023), https://tr.wikipedia.org/wiki/1950_K%C4%B1br%C4%B1s_enosis_r

eferandumu#:~:text=1950%20Enosis%20Plebisiti%2C%2015%2D22,Makarios%20taraf%C4%B1ndan%20planland%C4%B1.

- Kılıç, Muhammed Recep, “*Millî Görüş Hareketinin Koalisyon Hükümetlerinde Siyasi Eğilimlerinin Analizi (1974-1978)*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE, 2023.
- Kıvanç, Akın, *Türk Siyasal Yaşamında Demokratik Parti Olayı*, Kor Reklam Yay., İzmir, 1978.
- Kili, Suna, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976.
- Kili, Suna, *27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kohen, Sami, “Ege’de 12 Mil’i Kabul Etmiyoruz”, *Milliyet*, 16 Haziran 1974, 1,10.
- Kongar, Emre, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1979.
- Lelik, Abdullah, “MSP, Kararını Açıkladı: Koalisyona Hayır”, *Millî Gazete*, 7 Kasım 1973, 1,7.
- Lelik, Abdullah, “Af, Meclis’ten Çıktığı Şekilde Kanunlaşacaktır ”, *Millî Gazete*, 20 Nisan 1974, 1.
- Lelik, Abdullah, “F. Korutürk, Erbakan ve Bozbeyli ile Özel Birer Görüşme Yaptı”, *Millî Gazete*, 26 Ekim 1973, 1.
- Lelik, Abdullah, “N. Erbakan Genel Başkan”, *Millî Gazete*, 22 Ekim 1973, 1.
- Lelik, Abdullah, “Prof. Dr. Necmettin Erbakan: Geniş Hudutlu Af ’la İç Barış Sağlanmalı”, *Millî Gazete*, 19 Ekim 1973, 1,7.
- Manisalı, Erol, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. Şti., İzmir, 2000.
- MSP, *Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi*, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1973.
- Nadi, Nadir, “CHP Başarısı Üstüne”, *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1973, 1.
- Nadi, Nadir, Anlamı Büyük Bir Gün, *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1961, 1.
- Neziroğlu, İrfan ve Tuncer Yılmaz (hızl), *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1*, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015.
- Ölçen, Ali Nejat, *Ecevit Çemberinde Politika*, Ümit Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara, 1995.
- Örs, Birsan, *Türkiye’de Askeri Müdahaleler*, Der Yayınları, İstanbul, 1996.

- Özdağ, Ümit, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1997.
- Özdamar, Mustafa, *Yaşı ve Başıyla Mim Sin Harekâtı*, Çığır Yayınları, 1977.
- Özkandaş, Yaşar, “12 Mart 1971 Muhtırasının Türk Siyasetini Şekillendirmesi Ekseninde Cumhuriyet Halk Partisi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 68, (Bahar 2021), 573-615.
- Polat, Özgür, “37. Cumhuriyet Hükümetinin (CHP-MSP Koalisyonu) Dış Politikası”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2009.
- Poroy, İbrahim İhsan, “Expansion of Opium Production in Turkey and The State Monopoly of 1828-1839”, *Int. J. Middle East Stud.*, 13 (1981), 191-211.
- Richard, Patrick, A., *Political Geography And The Cyprus Conflict: 1963-1971* Department of Geography, Faculty of Environmental Studies, University of Waterloo, 1976.
- Salep, Mustafa, “Türk Demokrasi Tarihinde Olağan Dışı Sürece Bir Örnek: Birinci Nihat Erim Hükümeti’nin Kuruluşu”, *History Studies International Journal of History*, Volume 9, Issue 4, (November 2017): 139-156.
- Sarıbay, Ali Yaşar, “Milli Nizam Partisi’nin Kuruluşu ve Programın İçeriği”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık* içinde Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, 576-590, İletişim, İstanbul, 2005.
- Sevdi, Seyit, “Zıt Görüşlerin Koalisyonu: CHP-MSP Koalisyonu (26.01.1974-17.11.1974)”, *akademik kaynak*, <https://www.akademikkaynak.com/zit-goruslerin-koalisyonu-chp-msp-koalisyonu.html>, (Erişim Tarihi: 26.06.2025)
- Seyhan, Dünder, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan mtb, İstanbul, 1966.
- Songar, Ayhan, *Haşhaş Meselesi ve Türkiye*, Hareket Yayınları, İstanbul, 1974.
- Soysal, Mümtaz, *Anayasaya Giriş*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1969.
- Spain, James, *American Diplomacy in Turkey, Memoirs of an Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary*, Praeger, Newyork, 1984.
- Şahin, Haluk, *Johnson Mektubu*, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2002.
- T.C. Başbakanlık, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri (1960-1978)*, Cilt: II. Başbakanlık O ve M Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978.

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Rauf Denktaş'ın Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'e Yazılmış Teşekkür Telgrafi*, BCA, 30-1-0-0/7-40-17.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *BM Güvenlik Konseyi'nin Aldığı Karara Uyularak Kıbrıs'ta Uygulanmaya Başlanan Ateşkese İlişkin Antlaşma Konularının Görüşülmesi İçin Dışişleri Bakanı Turan Güneş Başkanlığında Cenevre'ye Heyet Gönderilmesi*, BCA, 30-18-1-2/318-49-10.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Yunanistan ve Kıbrıs Konusundaki Mesajı*, BCA, 30-1-0-0/8-46-43.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarafından Kıbrıs'a Karşı Fiili Müdahalede Bulunulmasına ve Yunanistan'ın Bir Tecavüzü Halinde Bu Devlete Karşı da Harekate Geçilmesine Emir Verme Konusunda Başbakan'ın Yetkili Kılınması*, BCA, 30-18-1-2/317-47-8.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *BM Genel Kurulu'nun NewYork'da Başlayacak Olan 29. Dönem Toplantılarına, Kıbrıs Meselesini Görüşmek Üzere Katılacak Heyet*, BCA, 30-18-1-2/320-63-1.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Kıbrıs Durumu Dolayısıyla Yapılması Muhtemel Harekate Katılacak Birliklerin İşleri*, BCA, 30-18-1-2/317-47-4.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Kıbrıs Rum Yönetiminin Türkiye Aleyhine Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu Nezdinde Açtığı Dava Hakkında Yapılacak Görüşmelere Ajan Sıfatıyla İlhan Unat ve Beraberinde Bir heyet Gönderilmesi*, BCA, 30-18-1-2/334-42-18;30-18-1-2/373-146-7.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma*, BCA, 30-1-0-0/76-481-17.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma ile Eklerinin Onaylanması*, BCA, 30-18-1-2/181-65-5.

- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Avrupa Topluluklarının Genişletilmesinin Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortaklığı Üzerindeki Etkileri ile İlgili Müzakerelere Katılacak Heyet*, BCA, 30-18-1-2/278-13-12.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *27 Mayıs İhtilali ile İlgili Verilen Beyanatlar*, BCA, 30-1-0-0/16-86-4.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, *Milli Birlik Komitesi Başkanlığı'nın Anayasanın Halk Oyuna Sunulurken Halkın Eğitilmesini Sağlamayı Amaçlayan Tamim*, BCA, 30-1-0-0/33-198-3.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, *Kıbrıs Adasında İsyan*, 38598-156124-82.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, *Kıbrıs Başpiskoposu Makarios'un ABD'de Yunan tezi Üzerine Yaptığı Kampanya Hakkında New York Haberler Bürosundan Faruk Fenik'in Hazırladığı Rapor*, 22242-97822-1.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, *Kıbrıs Devlet Başkanı Başpiskopos Makarios'un Yugoslavya'ya Yaptığı Ziyaret*, 44729-215462-15.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, *Kıbrıs İsyanı*, 37145-148336-41.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, *Kıbrıs Rumlarının İsyan Çıkarması ile Yaşanan Olaylar*, 37145-148336-24.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, *Kıbrıs'taki nüfus sayımı*, 37548-150911-44.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Avrupa Birliği Başkanlığı, AB ile İlişkiler, Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi*, <https://www.ab.gov.tr/>.
- T.C. Dışişleri Başkanlığı, *Dış Politika, Temel Dış Politika Konuları, Ege Denizi, Başlıca Sorunlar*, <https://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>.
- T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, *“Yüksek Adalet Divanınca Verilen Ölüm Cezaları Hakkında T.C. Milli Birlik Komitesi Özel Komisyonu Raporu”*, Cilt 6, Birleşim 105, 15.09.1961.
- T.C. Resmî Gazete, *“1972 Sonbahar Devresinden İtibaren Haşhaş Ekimi ve Afyon Üretiminin Yasaklanacağı Hakkında Kararname”*, 30 Haziran 1971, Sayı:13881.
- T.C. Resmî Gazete, *“Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnönü'nün Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Dair Kanun”*, 5 Mayıs 1972, Sayı: 14178.

- T.C. Resmî Gazete, “*Kararnameler*”, 06.06.1974, Sayı: 14907.
- T.C. Resmî Gazete, “*Milli Nizam Partisi, 648 sayılı Siyasî Partiler Kanununun 4’üncü kısım hükümlerine aykırılık.*”, 14 Ocak 1972, Sayı:14072.
- T.C. Resmî Gazete, “*Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*”, 20 Temmuz 1961, Sayı:10859.
- T.C. Resmî Gazete, “*Uyuşturucu Maddelere Dair 1961 Tek Sözleşmesine Dair Kararname*”, 12 Mayıs 1967, Sayı:12596.
- T.C. Yüksek Seçim Kurulu, *15.Dönem Milletvekili Genel Seçimi Kesin Seçim Sonuçları*, 14 Ekim 1973, (Erişim Tarihi : 14.04.2025), <https://www.ysk.gov.tr/tr/milletvekili-genel-secim-arsivi/2644>.
- Talat Aydemir’in İkinci Darbe Girişimi, 21 Mayıs 1963, 32. *Gün Arşivi*, Erişim Tarihi: 09.02.2025, <https://www.youtube.com/watch?v=JANKA8pp33g>.
- Talu, Murat ve Ömer Osman Umar, “Albay Talat Aydemir’in 21 Mayıs 1963’te Yaptığı İkinci Darbe Girişimi ve Yargılanmasının Türk Basınına Yansımaları”, *Belgi*, S.28, Yaz 2024/II:193-207.
- TBMM Tutanak Dergisi, “Lozan Sulh Muahedenamesinin Kabulüne Dair Kanunlar”, (ErişimTarihi:31.10.2023),https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200343.pdf.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 1, Birleşim 35, Dönem 4, 01.02.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 1, Birleşim 36, Dönem 4, 04.02.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 13, Birleşim 3, Toplantı 13, 20.07.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 13, Birleşim 4, Toplantı 13, 23.07.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 13, Birleşim 6, Toplantı 13, 19.09.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 13/1, Birleşim 3, Dönem 13, 20.07.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 14, Birleşim 1, Toplantı 14, 04.11.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 14, Birleşim 2, Toplantı 14, 04.12.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 15, Birleşim 57, Dönem 4, 16.02.1976.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 2, Birleşim 58, Dönem 4, 27.03.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 2, Birleşim 59, Dönem 4, 28.03.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 2, Birleşim 60, Dönem 4, 02.04.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 2, Birleşim 62, Dönem 4, 04.04.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 24, Birleşim 20, Dönem 1, 30.12.1963.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 3, Birleşim 64, Dönem 4, 10.04.1974.

- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 3, Birleşim 74, Dönem 4, 14.05.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 4, Birleşim 81, Dönem 3, 15.05.1970.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 6, Birleşim 94, Dönem 4, 11.06.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 6, Birleşim 96, Dönem 4, 13.06.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 6, Birleşim 97, Dönem 4, 18.06.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 7, Birleşim 11, Dönem 4, 29.11.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 7, Birleşim 8, Dönem 4, 19.11.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 7, Birleşim 9, Dönem 4, 24.11.1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 9, Birleşim 20, Dönem 8, 11.12.1970
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 8, 4 Mart 1959, 2. İçtima.
- Tekeli, İlhan ve Raşit Gökçeli, *1973 ve 1975 Seçimleri: Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977.
- Teziç, Erdoğan, *100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976.
- TIMETURK, *Milli Nizam Nasıl Kuruldu Nasıl Kapatıldı*, 27.02.2011, Erişim Tarihi: 26.06.2025, <https://www.timeturk.com/tr/2011/02/27/milli-nizam-nasil-kuruldu-nasil-kapatildi.html>.
- Toker, Metin, *İsmet Paşa’yla 10 Yıl (3.Cilt 1960-1961)*, Akis Yayınları, Ankara 1967.
- Tuna, Işık, 27 Mayıs’ın Gölgesinde Demokrasiye Dönüş: 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX/40, (2020-Bahar):227-251.
- Tunçkaşık, Halit, *“Political Compromise and Coalitions in Turkey: The Case of Milli Görüş”*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE, 2020.
- Turan, Şerafettin, *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi V, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2019.
- Türk Mukavemet Teşkilatı, *Vikipedi Özgür Ansiklopedi*, (Erişim Tarihi: 18.11.2023), https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_Mukavemet_Te%C5%9Fkilat%C4%B1.
- Türk, Üzeyir (hızl), *Millî Görüş İktidarı Niçin ve Nasıl*, MGV Yayınları, Ankara, 2019.

- Türkeş, Alparslan, *Dış Politikamız ve Kıbrıs*, Kutluğ Yayınları, İstanbul.
- Uğuz, Ebubekir, “Yarım Asırlık Çınar: Millî Görüş”, *Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı* içinde Editörler: Raci Göçer, Anıl Mert Kılıçer, 7-15, Semih Ofset Matbaacılık, Ankara, 2019.
- Ulman, Haluk, “Ecevit ve Yunanistan?”, *Yankı*, Sayı 161, (15-21 Nisan 1974), s.30.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *Türkiye’de Üç Devir*, 1. Cilt, Sinan Yayınları, İstanbul 1972.
- Weiker, Walter, *1960 Türk İhtilali*, Cem Yayınları, İstanbul 1967.
- Willoughby, W.W., *Opium As an International Problem: The Geneva Conferences*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1925.
- Yalansız, Nedim, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)*, Büke Kitapları, İstanbul, 2006.
- Yalçın, M. Ali, “Birleşme”, *Son Havadis*, 13 Temmuz 1961, 3.
- Yalçın, Nilüfer, “ABD Elçisi: Haşhaş İçin Kesin Bir Açıklama Yapılmasın”, *Milliyet*, 12 Haziran 1974, 1.
- Yalçın, Nilüfer, “Karasuların 12 Mile Çıkması Kararını Kabul Etmeyeceğiz”, *Milliyet*, 05 Nisan 1974, 1.
- Yalçın, Soner, “Filistin’in Devrimci Türk Fedaileri”, *Sözcü*, 3 Ağustos 2014.
- Yalçın, Soner, *Hangi Erbakan*, Başak Yayınları, Ankara, 1994.
- Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, 2. Cilt (1922-1971), Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997.
- Yaşlı, Fatih, “*Halkçı Ecevit*”, *Ecevit, Ortanın Solu, CHP (1960-1980)*, Yordam Kitap, İstanbul, 2020.
- Yıldız, Aytekin, “Erbakan: Komünist Diye Af Dışı Kalanları AP İktidarı yetiştirdi”, *Milliyet*, 21 Nisan 1974, 1,7.
- Yıldız, Aytekin, “MSP Gürültülü Grup Toplantısı Yaptı”, *Milliyet*, 29 Mart 1974, 9.
- Yorgancılar, Serkan, *Millî Görüş 1969-1980*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2012.

EKLER

Ek-1: Dönemin Önemli Figürleri ile Görüşme

Yasin HATİPOĞLU- Ankara - 08.08.2024

Türk Siyasetçi, Eski Cumhurbaşkanı Vekili ve Eski TBMM Başkanvekili.

SORU 1: Kendinizden bahseder misiniz Sayın Hocam?

CEVAP 1: Yani bir insanın kendisini anlatması o kadar zordur ki yani acaba yanlış mı doğru mu söyledin, dinleyenler nasıl değerlendirdiler bunların bu soruların içindedir, görüştüğünüz konuştuğunuz insanlar, o bakımdan mazur göresiniz ben sadece 1-2 şey söyleyeceğim, efendim ismim bilindiği üzere Yasin Hatipoğlu, Yozgat ilinin Sarıkaya ilçesinde dünyaya geldim sesi alıyor mu? **Ümrân Erkoyuncu:** Alıyor, hiçbir sorun yok.

Yasin Hatipoğlu: Sarıkaya ilçesinde dünyaya geldim 1938'de ama biz onu 35 olarak yaymışız etrafa onunda sebebi şudur: Alaca'da görevliyken 1963 yılındaydı herhalde mahalli seçimler, mahalli seçimlerde Alaca Belediye Başkan adaylığına halkı çok arzu etti, istedi, ama ben arzu etmedim ben akademik çalışma yapmayı istiyordum hukuk sahasında özellikle İslam hukuku sahasında çünkü eğitimim benim imam hatip okulu tabanlı, efendim o arada Kayseri imam hatip okulu diğer illerdeki okullardan farklıdır belki Güney, Güneydoğu'daki eğitimlere uymayabilir yani o kadar İslami eğitimi alamamış olabilirler ama ben Kayseri'de özel dersler aldım Arapça, dolayısıyla müftülük olarak ta imam hatip okulu mezunu olduğumdan dolayı müftülüğe müracaat edip kabul edilmiş değilim, imtihana girerek Diyanetin 1961-62 yıllarında şey Süleyman Ateş'te o zaman, benim zamanımda Diyanet İşleri Başkanı Hamdi Kasapoğlu vardı, Hasan Hüsnü Erdem Hoca Efendi vardı, onlardı diyanetin başındakiler, bunların açtığı imtahanları kazanarak, imam hatip okullarından mezun olmamdan dolayı değil, imtahanları kazanmamdan dolayı beni vaiz tayin ettiler. O zaman şey vardı Saadettin Erden diye emekli bir paşa vardı onu Diyanetin başına getirdi iktidar başkan olarak getirdi bütün bu hengameleri aşarak müftü, Ankara'da vaiz, o görev devam ederken özellikle paşa Diyanetin başında paşa olduğu için eski eğitimi almış eski yaşlı hocaların vaiz olmalarını pek arzu etmiyordu. Onun için benim vaiz tayin ettiler ve özellikle de üniversite muhiti olan Cebeci camiine görevlendirdiler. Çok itibar gördüm orada Allah'a şükürler olsun işte çok itibar.

SORU 2: 1973 Türkiye Genel Seçimleri sonrası Bülent Ecevit tarafından kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti hakkında düşünceleriniz neler? Sizce CHP-MSP koalisyonu uyumlu bir koalisyon muydu?

CEVAP 2: Efendim hükümetler siyaset içerisinde kurulur, siyasiler içerisinde kurulur ve hizmetlerini böyle sürdürürler. Demokrasi dediğimiz şey kimsenin malı mülkü değildir, halkın malıdır diyelim ona isterseniz. Demokrasi dediğimiz şey bu işte. Bundan dolayı Cumhuriyet Halk Partisi ile Milli Selamet Partisinin iktidar olması birlikte iktidar olması demokrasi anlayışı çürümemiş kişiler ve çevreler açısından hiçbir mahsur teşkil etmez, gayette hatta iyi olur çünkü demokrasilerde hizmetin yürüyebilmesi için o hizmeti götürecek olanların birbirlerini hem anlamalarını hem birbirlerinden istifade etmelerini hem de yeni yeni üretimler, fikri üretimler meydana getirebilmeleri lazım o günün şartlarında en uygun olanı Milli Selamet Partisine hocamızın da Allah makamını nur etsin, efendim birlikte iktidar olmanın faydalı olacağına grubumuz karar verdi ama fakat Türkiye’de demokrasi anlayışı Türkiye’de iktidarların oluşumu çok badirelidir aşağı yukarı muhalif partiler, diğer partilerin rakip parti yani iktidara talip olan partiyi başarısız kılmak için çeşitli propagandalar icat eder ihtisas ederler işte biz o hengame içerisinde 73’teki iktidarı da Cumhuriyet Halk Partisi’yle rahmetli Ecevit’le birlikte çalışmanın faydalı olacağını düşündük grubumuzda bu tartışmayı Allah makamını nur etsin, bu işte Türkiye’de ve dünyada demokrasi anlayışının Cumhuriyet ilkelerinin ne ifade ettiğini ne kadar lüzumlu olduğunu bunun kime ne fayda getireceğini ülkenin hangi bölgesinde hangi hizmeti götürürse faydalı olabileceğini serapa anlattığı için uzun uzun Hocamızın bu anlatımıyla, Ecevit ve Erbakan iktidarının oluşmasının faydalı olacağı kanaatine vardı bunun üzerine birlikte iktidar oldu.

SORU 3: Cumhuriyeti Halk Partisi ile Milli Selamet Partisi koalisyonu kurulduğunda Adalet Partisi muhalefet kararı aldı biliyorsunuz eğer adalet partisi muhalefet kararı almasaydı yani şöyle söyleyeyim daha doğrusu adalet partisinin muhalefet kararı almasının bu koalisyonun kuruluşunda katkısı ya da etkisi olduğunu düşünüyor musunuz? **Yasin Hatipoğlu:** Yani anlamadım. **Ümran Erkoyuncu:** Şöyle söyleyeyim adalet partisi muhalefet tarafında kalacağı için zorunlu olarak mı sizce CHP ile MSP koalisyon kurdu yani burada etkisi var mı eğer AP muhalif tarafta kalmasaydı sizce bu koalisyon olabilecek miydi?

CEVAP 3: Şey Demirel’ni muhalefette kalmasa mıydı? Yani demokrasi yapısı itibariyle eğer bir siyasi parti iktidar sorumluluğunu yüklenmiyorsa onun dışında kalan siyasi oluşumlarla iktidar olma kavgası başlar yahut tartışması daha doğrusu tartışması başlar onun için bu Süleyman Demirel’in ben “iktidar istemedi bu millet bana muhalefeti verdi” demiş olması bizi pek etkilemedi, hayır çünkü biz bir siyasi partiyiz ve biz ülkeye hizmet getirmek için kurulmuş bir siyasi partiyiz bizim ilkelerimiz var dolayısıyla biz kendi ilkelerimizin ışığı istikametinde çalışmalarını sürdürürüz o bakımdan Süleyman Demirel’in efendim profesör doktor Kayserili Turhan Feyzioğlu efendim ya o sırada siyasi partiler adına, MHP adına Alparslan Türkeş’in iktidarda görev alıp almama yolundaki tavırları, tutumları beyanları bizi hiç etkilemedi bizi bir şey etkiledi her türlü gayret içerisinde olalım mutlaka topluma hizmet edelim.

SORU 4: CHP-MSP ortaklığının bir tarihsel yanlışlığı sona erdireceği düşüncesini nasıl yorumlarsınız?

CEVAP 4: Yani Ecevit’in kendi ifadesi var. Tarihi yanlışlıktı. Şimdi bakın, yola çıktığı düştü bu benim şiir kitabım. Çiçeğim solmaya görsün, sevenin hiçbirisi gelmez, cana can vermedi, cananla buluşan can geri gelmez, ne desem bilmiyorum, ben güzü gördüm yazım olmaz, kışa girdim yola çıktığı düştü, baharım geri gelmez. Şimdi şu işçilerle ilgili (kitabından işçilerle ilgili bölümü gösteriyor), neymiş işçi, o sıralarda işçiler yürüyorlar, o kaldırımlarda yerlerde yatıyorlar, oralarda eziyet, acı çekiyorlar. O zaman yazmışım zannederim Millî gazetede de o zaman yayınlandı. Adil ve insanca yaşar, bir emeklinin elde etmek için mücadele verirken hayatını kaybeden emekli işçi için Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde mezar taşı kitabesi olarak yazdığım ve okuduğum kitabe. Huda rahmet eylesin her acıyı tatmıştı, emekli deyince kalbi hâlâ atıyor, uzun zaman bulvarda caddelerde yatmıştı, emekli olamadı şimdi burada yatıyor. **Ümrân Erkoyuncu:** Ağzınıza sağlık hocam, hocam sizi daha fazla yormak istemiyorum son sorumu soracağım. Yasin Hatipoğlu: Ekonomi dediniz ya, efendim kaç tane şeker fabrikası, efendim kaç tane Allah rahmet eylesin Cevat Ayhan kardeşimiz gelir gelmez başına fabrikalar kurulmaya başladı. Şeker fabrikaları, çimento fabrikaları, bunlar her tarafta görünür oldu, bugün için yol yaptı, deniz yaptım bilmem ne diye hepsi satışa taalluk olan işlerdir yani alıyor satıyor Osmanlı’nın, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e kadar bu ülkeye gelmiş geçmiş olan iktidarlara ne yapmışsa bunlar gelir gelmez bunların hepsini sattılar, dolayısıyla şeyimiz yeterli olmadı, gücümüzde yetmedi iktidardan aldılar hemen

düşürdüler ve bir önemli çok şey var çok enteresan önemli, bu ekonomik şeyle ilgili olarak yükselme, alçalma, yüzde yüzde 30 zam, böyle bir alemde hanım bir yaşlı kadın maaşını almaya, emekli maaşını almaya bankaya her zaman gittiği gibi gidiyor ve veznedeki kıza cüzdanını veriyor ve parayı oradan alıyor, emekli olan kadın yaşlı kadın, alıyor çekiliyor bir kenara sayıyor bir eksiklik var mı diye, ya ben her zaman rakam olarak söyleyeyim, her zaman mesela 100 lira alıyor, her ay 100 lira alıyordum, bu kız bana vermiş 230 lira, yanlışlık yaptı yazıktır kıza, zarar gelir kıza diye, inançlı da bir kadın olduğu için bu hesabı yapıyor. Geri dönüyor geliyor vezneye diyor ki kızım, şu parayı bir daha say bakayım, sayıyor, buyur teyze saydım, sen fazla verdin bana, hayır fazla vermedim, kadın gidiyor yine yapamıyor, şimdi bunun başına iş açarlar, gene bir yanlışlık var, tekrar gidiyor kıza, evladım bak ben her ay senden para alırım 100 lira alırım, sen verdin bana 230 lira, yanlış, diyor ki teyze o fazlası da senin, kim verdi bana, Erbakan verdi, öyle deyince diyor ki kadın halla halla ya bu Erbakan beni nerden tanıyor acaba?

SORU 5: 1973 seçimlerinde adalet partisi tek başına iktidar olabilseydi sizce bu bahsettiğiniz vaatleri yerine getirebilecek miydi? Yasin Hatipoğlu: Şey mi? **Ümran Erkoyuncu:** Yani Cumhuriyet Halk Partisi ile Milli Selamet Partisi yerine Adalet Partisi iktidar olabilseydi halk yararına bahsettiğiniz hususları yerine getirebilecek miydi?

CEVAP 5: Bakın işin bir maddi cephesi bir de manevi cephesi var. Manevi cephe bizim için çok önemlidir. Eğer Adalet Partisi olsaydı ne olurdu? İmam Hatipler, Üniversitelerdeki eğitimler efendim Kıbrıs meselesi de öyle bunlar ne olurdu bunlar geçmişte ne olduysa... 163 benim konumdu, hoca bana vermişti o görevi, hukuktan dolayı, ben takip ettim. Yani ne diyecektim demin diyecektim, imam hatip okulları millet için çok önemliydi, onlardan imam hatip okullarından ve onun gibi değerlendirmelerden kazandık. Bu aslında seçimi bunlarla kazanalım diye değil, bu millete hizmetin gereğidir diye düşünülerek yapıldı. Bu koalisyon müzakereleri yapılıyor Hoca Erbakan'la görüşüyor, görüşürken bir görüşmede diyor ki Ecevit'e sayın Ecevit, bu işi birlikte götürürsek sizin içinde halkın çok isnatları var. Şimdi Ecevit diyor ki hocaya, hoca iş uzadı epeyce onun için nedir sizin için kırmızı çizgi tabiri kullanılıyor ya, kırmızı çizginiz nedir olmazsa olmazınız nedir diye soruyor, bu imam hatip okulları konusunda hoca diyor ki hiçbir değişiklik yok, bunlar olmazsa olmaz, yani sen bana

diyorsun ki hoca, sayın Erbakan diyorsun imam hatip okullarını açalım, ilahiyatların sayısını artıralım, efendime söyleyeyim müezzin , imam, zaman bir dönemde 16.000 imam kadrosu, müezzin kadrosu biz verdik, efendim bunları söylüyor Ecevit'e. Yani diyorsun ki hoca sen bu söylediklerimi al bunu grubuna git anlat diyorsun. Ya beni taşlarlar ben bunu grubuma bunları nasıl anlatırım. Hoca diyor ki valla sen bilirsin cesaretin yoksa benim yapabileceğim bir şey yok.

SORU 6: Peki hocam sizce bu koalisyon dönemindeki ekonomik durum nasıldı yani MSP ve CHP'nin koalisyon dönemindeki ekonomik durumu nasıldı? Bu dönemde yapılan ekonomik yeniliklerin, hükümetin bir seçim ekonomisi uygulamaya çalıştığı fikri sizce ne kadar doğru?

CEVAP 6: Güzel kardeşim, yani ne diyeyim bilmiyorum ki ne diyeyim bilmiyorum ki, şimdi biz iktidar olduk iktidar olduğumuzun ertesi günü memur ve işçi maaşları belli, otuz liradan yüz otuz liraya maaşlar yükseltildi, artırıldı. Enteresan bir olayda hatırlıyorum. İşte o iktidar olmuşuz, maaşları yükseltmişiz. Vergiyi düzenlemeye başlamışız. Hatta dur bakayım nasıl tesadüf etti . **Ümran Erkoyuncu:** Yani şöyle mi düşünüyorsunuz seçime yönelik aslında bir uygulama değildi tamamen hükümeti halkı kalkındırmaya yönelik faaliyetlerdi böyle mi düşünüyorsunuz? **Yasin Hatipoğlu:** Hiç olur mu? Bizim kenarımızdan geçmez. Şimdi size bir şey göstereceğim. Nasıl rastladı tevacuk diyorlar. **Ümran Erkoyuncu:** Okuduğunuz bir kısımla mı ilgiliydi? Baharım geri gelmez, (Elindeki şiir kitabında arıyordu).

SORU 7: Cumhuriyet Halk Partisi'yle Milli Selamet Partisi Hükümeti dönemindeki Kıbrıs meselesi politikasına nasıl bakıyorsunuz nasıl değerlendiriyorsunuz?

CEVAP 7: Tabi bu 974, 973'lü yıllardı ama olay Kıbrıs meselemiz bizim Kıbrıs konusundaki bizim bakışımız bizim sorumluluk hissettiğimiz sorumluluğun gereği biz daha öncelerden o meselenin içinde mesela 957 yıllarında Yozgatlıyım aslen daha önce ifade etmiştim Yozgat'ta uçak düştü biliyordunuz şeye, Ecevit döneminde kimdi, Adnan Menderes'ti herhâlde yanlış bilgi vermeyelim bir şey oldu İngiltere'ye falan gidildi gelindi, daha sonraki günler de Kıbrıs meselemiz bizim eskiden beri süre gelen meseledir ifade etmek istediğim odur. Bir örnek olarak ifade edeyim. Şeyler başladı mitingler başladı Kıbrıs'la ilgili olarak. Yozgat' tada bir miting düzenlediler. Ben İmam Hatip Okulunu o zaman yeni bitirmiştım, zannederim 57-58 yıllarında. Orda bir miting

düzenlediler. Bende gittim katıldım mitinge ve o zaman şartları içerisinde televizyon yayını bilmem ne yok sadece gazeteler yazıyordu ve çok bastırırlarsa telefonla konuşuyorsunuz, konuşmacı hatip telefonla konuşuyor, telefon buraya genel merkezlerine aktarıyor konuşan hatibin sözlerini. Böylece mitingler düzenlendi. Ben de gencim tabi talebeyi yeni bitirmişim 19-20 yaşlarında falan efendim, benim de gençler adına konuşmam istendi. Konuşmaya nerden başladım onu düşünüyorum. Ta ha ma enzelne ma enzelna diye ayeti kerime var, o ayeti kerimeyi okuyarak başladım çok büyük ilgi gördü o, benim konuşmam. Tebrikler falan geldi. Yani demek istediğim bu meseleyi çok eskiden, Allah lütfetti demek ki Ecevit'le oturduk masaya tabi hocamızla oturduk ilk zaman, hoca oturdu bir grubu, arkasındayız grup olarak, tartışmalar oldu Süleyman Demirel çok acı çekti bize, kendisi öldü gitti ne diyelim Allah taksiratını affetsin ne de olsa ülke insanıdır seçimler oldu. Süleyman Demirel yine esti savurdu, biz grupta konuşuyoruz, hoca tabi Ecevit ile hoca oturuyor müzakere ediyor. Derken biz grup olarak Ecevit ile iktidar olunmaz Ecevit parti sayısı çok, üye sayısı çok eskisi belli, dolayısıyla bize zararı olur diyor bazı arkadaşlar, benim de içinde bulunduğum diğer grup Erbakan Hoca bu grubumuzun başında olduğu müddetçe onların hiçbirinden bir zarar gelmez hatta diyordum ki bu Ecevit ile iktidar olunursa çok şeyler kazanırız ve çok hizmetler veririz. Onların eksiklerini biz tamamlarız böylece Ülkeye hem partimiz adına hem de partimizin dışındaki partileri kullanarak onlardan dolayı hizmetlerimizi geçerli uzun tartışmalar oldu, tabi imam hatip okulları konusunda şey, Süleyman Demirel bir acayip adamdır. Şeydir, ne kadar O, bizden önce girmiş tabi mecliste var zaten, birçok kararlar kanunlar onun zamanında çıkmış, af kanunları çıkmış, onun zamanında, her birinde Demirel'in imzası var kanunlarda ama hiçbirisinde 163. maddeden mahkûm olanların sözü yok evet Süleyman Demirel böyle bir Demirel, seçimler gelir meydanlara çıkar işte Müslümanlara eziyet ediyorlar bilmem ne kurtarın şeklinde evet elini havaya kaldırır, şapkasını sallar bazen rahmetli. İmam hatip okulları meselesine gelince onun rahmetli Tevfik İleri, mübarek bir adam, muhterem bir adam, doğum yerim olan Sarıkaya'da, Sarıkaya o sıralarda ilçe olmuştu ilçe, efendim Tevfik İleri merhum, Benderlioğlu, Ömer Erzurumluoğlu bu milletvekilleri ve bakanlar tebrike gelmişlerdi Sarıkaya'ya çok büyük bir kalabalık pazar yeri var siyasetçi çok arzu ettiği şey, çok kalabalık, efendim, orda bana söz verdiler o kalabalıkta, ben meseleyi imam hatip okulları meselesi bir konuşma yaptım, sizin dediğiniz hatipsin falan diyorsunuz

ya oradan geliyor o, konuştum. Tevfik İleri kalktı dedi ki ya delikanlı sen kimsin ya neyin nesisin sen, bu konuşma ne demek ya mutlu oldum, bahtiyar oldum. Efendim köy enstitülerinde bize açmadılar bizden sonrakiler açtılar, şimdi köy enstitülerini görmüyor musun oradan mezun olanlar evleniyorlar masrafını devlet çekiyor, ev alıyorlar arazi alıyorlar, devlet bunlara yardım ediyor. Siz niye sıkıntıda siz üniversite uğruna. Tabii Yasin Hatipoğlu'nun deliliği tutunca efendim neyse o konuşmalar oldu çok, Tevfik İleri merhumla.

SORU 8: Sayın Hocam, Erbakan normalde Kıbrıs'ın tamamının alınması yönünde görüş bildiriyordu Ecevit ise federasyon kararı alınmasını hatta bu konuda İngiltere'nin de desteğini alarak hareket edilmesini istiyordu o anlamda hani sizce politika olarak bir problem yaşadılar mı çünkü sonrasında sayın Ecevit koalisyonu bozarak seçime gitme kararı aldı Kıbrıs meselesiyle alakalı olarak da bir sahiplenme söz konusu oldu şeklinde literatürde açıklamalar var siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

CEVAP 8: Ben tabi şimdi Kıbrıs bizim meselemiz ana meselemiz çok eskiden beri sahipliğimiz devam ediyor bizim, Kıbrıs'a sahiplik. Onun için biz, hoca dört elle sarılıyor buna, bizim grupta bütün bu karşı çıkmalara, Demirel şunun bunun karşı çıkmasına rağmen biz onlarda sahip çıkmada bir eksiklik olmadı, göstermedik, dolayısıyla ama ya o şey çıkarma yapıldığı gün tabi kimse bilmiyor bu gece çıkarma yapılacağını, o gün benim evimde misafirler vardı. Şimdi bir şey Allah selamet versin dua edin de Allah şifa versin Prof. Dr. Halis Ayhan o da benim misafirlerim arasındaydı hep farazi, zor diyorlar hep misafirler ya ne olacak bu Kıbrıs'ın işi, bir karar yok mu diye? bilmiyorum kardeşim biz dua edeceğiz bizim vazifemiz dua etmek diye yatıştırıyorum derken saat 3-4'e doğruydu şeye çıktık, söyleyin, çıkarmanın yapıldığını duyduk, ağladık sevindik, yani ve işte bu çıkarmada hem o Kıbrıs meselesini daha önceden yedek subay okuluna yedek subaydım, yedek subay okuluna bizi karargaha götürüyorlar otobüslerle, heyecanlandık otobüstekiler o zaman şey, adam neydi adı halla halla, çok heyecanlandık otobüste, o zaman Amerika başkanı mektup göndermişti galiba. Neyse biz gördük. Evet Kıbrıs konusu hoca hiç fırsat vermedi şeye bizim Allah rahmet eylesin Oğuzhan Bey gitti şeye İngiltere'ye, görüşmelere gitti. Hoca, Kıbrıs'ta bulunan kabri küffara bırakamayız mantığıyla meseleye bakıyordu birde, bunun üzerine hoca devamını alalım, toprak bizim toprağımız hangi şartlarda Rumların eline geçirildiği belli, biliniyor tarih biliyor bunu, ilim adamları biliyor dolayısıyla biz oraya

bir hak tanıyamayız efendim, yani tamamını alalım şeye Ecevit İngiltere'ye gönderildi, hocam o zaman Başbakanlığa vekalet ediyor Genelkurmay Başkanı o zaman şeydi, bir Genel kurmay Başkanı baba yiğit bir adam Semih Sancar, neyse Genelkurmay'la görüştü hoca, dedi ki hoca Genelkurmay başkanına bu adamlar tekrar kaç defa bundan önce mektup geldi altıncı filo gitti bilmem ne diye şeylerle milleti ürkütmeye çalışıyorlar, elimize fırsat geçmiştir paşam, dolayısıyla askerin durumu nedir? Asker ne düşünüyor? Semih Sancar demiş ki hocam asker sizden farklı düşünmüyor, nasıl istiyorsanız siz kararınızı verin yürüyün siz, biz arkanızdayız diye bir garanti sözü de yapmıştı. Ve Hoca, işte onun üzerine karar verildi ve hoca aslında diyordu ki bu adamları susturmanın yolu başına vurup elinden silahlarını almaktır. Biz bunun gereğini yapalım. Asker de bizim peşimizdedir, arkamızdadır. Bu bakımdan hepsini alalım diyordu. Hepsini alalım da gerekirse temelden alalım bizim toprağımız, ama yok baskı gelirse bilmem ne yaparsa o taktirde oturur konuşuruz neresi nereye diye. Hocanın böyle bir müdahalesi olmuştu.

SORU 9: Haşhaş ekimi ile alakalı bir soru soracağım size. Şimdi o zaman Amerika'nın tezi şuydu %80 oranında Amerika'ya haşhaş Türkiye'den geliyor yönündeydi. O yüzden Türkiye'nin haşhaş ekimini yasaklaması isteniyordu. Hatırlarsanız eğer haşhaş ekimi yasaklanırsa bu durumda Amerika'nın problemleri de sorunları da sona erecek diye düşünüyorlardı. Haşhaş ekimine Koalisyon döneminde izin verildi biliyorsunuz, o dönemde izin verilen haşhaş ekimi ile alakalı ve Amerika'yla olan ilişkiler üzerine neler düşünür yosunuz?

CEVAP 9: Şu efendim Amerika Birleşik Devletleri ne talep ediyorsa kendi şahsi devlet olarak kendi şahsi çıkarlarının gereğini yaparak işlem yaparlar. Yani haşhaş, benim uyuşturucu kullanan kimsem yok, Türk milleti olarak bir kere inanç itibariyle kullanmasına imkân yok. Dolayısıyla biz ufak tefek yanlışlıklar bir kenara uyuşturucu falan satan ufak tefek insanlar bir yana millet olarak devlet olarak haşhaş ekiminin zaten karşısındayız ancak şu var ki Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi çıkarları neyi icap ettiriyorsa onun gereğini yapıyor dolayısıyla haşhaşa izin ermiyor. Efendim ve biz o zaman kalkıp haşhaş ekicisini izin verdik. Haşhaş ekmeye devam ettik.

Ek-2: Yasin Hatipoğlu'nun Gölbaşı-Ankara'da Yer Alan İkamet Adresinde 16. Dönem Cumhuriyet Senatörü İsmail Arslan'ın eşliğinde 08.08.2024 tarihinde Yapılan Görüşme.

Ek-3: Dönemin Önemli Figürleri ile Görüşme

Temel Karamollaoğlu- Ankara - 07.08.2024

Türk siyasetçi, Tekstil Yüksek Mühendisi ve Eski TBMM Üyesi.

(Temel Bey'in annesinin vefatı nedeniyle başsağlığı için gelen ziyaretçi sayısı fazlaydı. Buna rağmen bizi kırmadı, tez kapsamında hazırladığım sorulara göz atarak genel bir değerlendirme de bulundu. Genel değerlendirme sonrasında da eksik kalan kısımlar için yönlendirdiğim sorulara da cevap alma şansım oldu).

Genel Değerlendirme: Şöyle ben size bir genel şey yapayım. 1967 yılında Türkiye'ye döndüm geldim hani İngiltere'de tahsilimi tamamlayınca ve Türkiye'ye döndükten çok kısa bir zaman sonra da Erbakan hocayla tanıştık. Odalar Birliğindeydi. Erbakan hocamızla o münasebetlerimiz bizim hiç hayatının sonuna kadar değişmedi. 1969 yılında Erbakan hocamızın Odalar Birliği Başkanlığı iptal edilince seçimi siyasete girmeye karar verdi. Konya'dan bağımsız aday oldu tabi tek kişi seçilebildi. Bilahare Milli Nizam Partisi kurulan kapatılınca Süleyman Arif Emre Bey Milli Selamet Partisi'ni kurdu. Milli Selamet Partisi'ne Erbakan Hoca üye olmadı kapatılır diye ancak efendim siz karşı çıkıyorsunuz demesinler diye o zaman Demirel'le Demirel'in Partisinden Demokrat Parti miydi, Adalet Doğru Yol Partisi herhalde, Adalet Partisi mi, oradan oraya üye olmak istedi fakat reddedildi. Onun için yeniden bir parti kuruldu ve 1974 seçimlerinde bu sefer 1973 seçimlerinde bu sefer meclise daha güçlü bir kadroyla girme imkânı doğdu. 48 milletvekili 3 tane de Senatör, diğer partilerle Demirel'le bir hiçbir parti tek başına iktidar olamadığı için bu sefer genelde çok garipsenmiş olmasına rağmen Ecevit'le bir mutabakat sağlandı o mutabakat neticesinde de bir hükümet kuruldu.

Hükümet kurulunca Erbakan hocamız doğrudan doğruya partinin başına yeniden geçti ve kendisi Başbakan Yardımcısı oldu ben kurulan bu hükümette aslında o güne kadar İslami bütün konularda farklı düşünen Cumhuriyet Halk Partisi bu sefer imam hatip okullarının açılması, başörtüsünün serbest olması konularında her türlü desteği vermeye razı oldu hatta bu o kadar ileri gitti ki af kanununda suçla bulaşmamış 163 mağdurları ve 141-142 mağdurlarının affedilmesi gündeme geldiğinde iki taraf da anlaştılar ama maalesef bizim içimizde bulunan birtakım arkadaşlar bunlar sözlerinde durmaz af kanununda 141 ve 142 önde affedileceği için arkasından 163'e bunların ret oyu veririz

bundan dolayı da biz önce 163 için oylanmasını istiyoruz dediler fakat kendi tenkit ettiklerini kendileri yaptılar. 163'ün oy verdiler 141 ve 142'nin affı gündeme gelince oy vermediler böylece af kanunu hükümetin meclise sevk ettiği gibi çıkmadı ama benim yönümden o dönemde alınan birtakım kararlar çok büyük önem taşıyordu yani bir defa imam hatip okullarının açılması Türkiye'nin her yerinde imam hatip okulları açıldı bu çok önemli.

Afyon yasağı getirilmişti evet o dönemde afyon elbette uyuşturucu olarak kullanılmasını kabul edemeyiz ama aynı zamanda tıbbında temel şeylerinden maddelerinden bir tanesi alkaloit fabrikasının kurulması ve alkaloit fabrikasıyla birlikte Afyon ekiminin de serbest bırakılması sağlandı. Tabi bütün bunlar güçlü bir çıkışın işareti olmasına rağmen af kanunundaki tutarsızlık ister istemez Ecevit'in güvenini sarstı, o hükümet tam bozulacağı bir aşamada Kıbrıs hadiseleri meydana geldi. Erbakan hoca bu hadiselerle seyirci kalamayacağımız, mutlaka bizim Kıbrıslı Türk kardeşlerimizin yanında yer almamız icap eder dediği için Ecevit'te buna rıza göstermedi bunu biz İngiltere'de garantör, İngiltere'yle beraber yapalım diye bir kanaat ortaya koydu o zaman hocamız onun İngiltere'yle görüşmeye gitmesine yanına da rahmetli Oğuzhan Bey'i verdi. Onların İngiltere'ye gidince hava alanında Genelkurmay Başkanı ne yapacağız diye sorduğunda biz Kıbrıs'a mutlaka müdahale edeceğiz yalnız onun da sözü bak biz geçmişte 2 kere karar aldık askerlerimizi gemilere bildirdik ancak Amerikan tehdidi neticesinde bu çıkarmayı yapmadık bir defa daha böyle bir şey meydana gelirse bu orduyu biz savaşa götüremeyiz hiçbir şekilde dedi. Erbakan hocamız da kendisine şu anda Başbakan vekili olarak ben bu konuda size kesin taahhütte bulunuyorum gemilerimiz geri gelmeyecek biz bu çıkarmayı mutlaka yapacağız. Askerde ona göre hazırlıklar yaptı. Ecevit İngiltere'den döndükten sonra onlar razı değil, dedi ki biz kararı verdik nasıl yapılacak bu iş gece sabaha kadar Bakanlar Kurulu bu konuyu tartıştı ve Bakanları da Ecevit'in bakanlarını da aslında Erbakan hocayı ikna etmişti biz onu yapmak mecburiyetindeyiz diye sonunda süratle bu gerçekleşmesi için çıkarmanın tamam dediler fakat askerlerin bir talebi vardı biz orada belli bir bölgede hâkim olmazsak kendimizi koruyamayız diye o da belirlendi. Hamdolsun Kıbrıs çıkarması böyle dirayetli Erbakan hocamızın bir tavrıyla gerçekleşti ama aslında Erbakan Hoca biz bu şartlar altında Kıbrıs'ın tamamına hâkim olalım sonra Rumların istediklerini kendilerine verelim diyordu. Fakat maalesef o konuda istediğimiz

gerçekleşmedi ama buna rağmen de ordunun minimum şartlarda adada biz nerelere hâkim olmalıyız noktasında ordunun talepleri karşılanmış oldu ve Kıbrıs zaferi böylece kazanılmış oldu.

Yani bu çok ama çok önemli bir koalisyondur çünkü Türkiye’de efendim sol ve sağ inançlı kesim hiçbir zaman bir araya gelemez gibi bir kanaat vardı bunlar ortadan kalkmış oldu ve bütün tepkilere rağmen imam hatip okullarının açılması, başörtüsü meselesinin çözülmesi, imam hatip okulu mezunlarının üniversiteye girebilmeleri, Kıbrıs Fethi bu koalisyonun en önemli ve bir de Af kanunu, tabi o af kanunu istenildiği gibi çıkmadığı için bilahare Ecevit anayasanın bazı maddelerinin ihlal edilmesi gerekmesiyle gitti herkes serbest bırakıldı bu sefer yani sadece şeyler değil mahkum olan bütün insanlar serbest bırakılmış oldu. Aslında devam etmiş olsa daha güzel hizmetler yapılabilir miydi yapıldı kanaatim çünkü birkaç tane karar alındı bir ilk defa faizsiz bir banka kuruldu DESİYAB. O bankanın faaliyete geçmesi banka olarak aktif olmasına zaman yetmedi bu çok önemli bir adımdı aslında onun dışında da bugün uçak imalatında önemli bir merhaleye gelmiş olan TUSAŞ kuruldu bu da çok önemli bir adımdı düşünün bugünkü TUSAŞ bundan bilmem 60 sene önce kurulmuş Erbakan Hoca’nın zamanında kurulmuş ve o zaman hemen faaliyete geçemedi TUSAŞ ama ondan sonraki hükümetlerde ihmal etmediler TUSAŞ’ın daha canlı bir hale gelebilmesi için çaba sarf edildi arkasından da maalesef işte Kıbrıs zaferinin kazanılmasının arkasından o hükümet bozuldu yani tabi bir ön yargı ortadan kalkmış oldu herkesle birlikte bir araya gelinebilir diye. Onun arkasından saadet o zamanki Milli Selamet Partisi’ni dışarıda tutacak birçok formüller arandı ama başarılı olamayınca Demirel en sonunda saadet partisiyle birlikte koalisyon kurmaya karar verdi. Ben şimdi böylece sizin sorulara ne ölçüde cevap veriyorum bilmiyorum.

SORU 1: Ben size tekrar bir soru yönelteyim isterseniz. Uyumlu bir koalisyon muydu kısmıyla alakalı aslında yanıtladınız sorumuzu.

CEVAP 1: Aslında uyumlu ama karşı çıkan 13-15 kişilik bir grup tarafından uyumsuz hale getirildi. O arkadaşlar 1900 bilahare 71 seçimlerine giderken 70’mi yok ha 77 seçimlerine giderken o zaman televizyonlar yok, radyolarda Milli Selamet Partisi aleyhine propagandalar...

SORU 2: Cumhuriyet Halk Partisi ile Milli Selamet Partisi'nin koalisyon kurulması sürecinde Adalet Partisi en baştan muhalefet kararı aldı, kararın bu koalisyonun bir araya gelmesi üzerinde etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?

CEVAP 2: Yani zaten Türkiye'de bir hükümete ihtiyaç var. Belli bir grup kesinlikle biz buna razı değiliz deyince alternatifler arandı. Cumhuriyet Halk Partisi'yle böylece bir koalisyon kuruldu ancak o koalisyon aslında çok olumlu müspet adımlar atmış olmasına rağmen belli bir grubun bağnazlığından dolayı devam ettirilemedi ama bu sefer Demirel ile bir koalisyon kuruldu. Milli Cephe Hükümeti kuruldu işte o hükümet zamanında da Erbakan Hoca ben Sanayi Bakanlığı'nı daydım o zaman 1975 yılında Teşvik ve Uygulama Genel Müdürü görevini bana tebliğ etmişlerdi onun arkasından da Müsteşar Muavini yaygın sanayiden sorumlu Müsteşar Muavini vazifesini verdiler ve seçimlere giderken Erbakan Hoca işte 1977 seçimlerinde 200'den fazla fabrikanın temeli atıldı o dönemde. Ama o seçimlere giderken Erbakan hoca ben denizin de milletvekili adayı olmamı Sivas'tan tensip etti böylece ben de 1977 seçimlerinde Sivas milletvekili oldum aynı şekilde o dönemde Mustafa bizim düzeltiyorum vefat etti Musa bey o da evet o da milletvekili seçilmişti yok tam o adaydı ama tam ondan emin değilim çünkü orada başka bir şeyler oldu evet şimdi arkasından da Abdullatif beydir zannediyorum Sivas'tan seçildi böylece biz tekrar mecliste temsil edilme imkanımız oldu ama milletvekili adedimiz 70, 48'den 24'e düştü, 2 kişi de bakan olamayınca istifa etti birisi, böylece biz 22 milletvekili kaldık kısa bir dönem Demirel'le yeniden hükümet kuruldu ama Demirel'den 11-12 kişi milletvekili CHP'ye iltihak etti. 11'i Bakan oldu evet birisi dışarıda kaldı böylece Ecevit, bir hükümet kurmuş oldu fakat bu hükümet faydalı hiçbir icraatta bulunamadığı için 79 seçimlerinde, kısmi senato seçimlerinde bir yenilgi aldı bunun üzerine çekildiler bu sefer Erbakan hocamız biz meclisteyiz ama Demirel'le ortaklık kurmayı doğru bulmadı. Dışarıdan destekleriz yanlış yaparsanız size karşı tepki koruruz dediler ve böylece Demirel, Turgut Bey'in de müsteşarlığında yeni bir hükümet kurdu. Biz meclisteydik o zaman İsrail'le olan münasebetlerini kesmedikleri için ve birtakım açıklamalarından dolayı Dışişleri Bakanı düşürüldüydü mecliste. Tabii buna ciddi bir tepki gösterdiler ama Türkiye bir kaosa içine sürüklendi korkunç bir kaos yaşandı. Her gün 3-5 bazen 10-15 kişi sokaklarda katlediliyordu.

SORU 3: Sayın Başkanım haşhaş ekimi ilgili bir sorumuz var onu size hatırlatmak isterim. Şimdi Amerika'nın tezi şuydu Amerika'ya giden haşhaşın yaklaşık %80

oranında Türkiye’den geldiği yönünde bir iddiaları vardı. **Temel Karamollaoğlu:** Evet **Ümran Erkoyuncu:** Bu anlamda haşhaş ekiminin yasaklanması durumunda ülkesinin sorunlarının biteceğini düşünüyordu Amerika. **Temel Karamollaoğlu:** Ama bitmedi. **Ümran Erkoyuncu:** Bu konu da düşünceleriz nelerdir? Sizce bu dönemde izin verilen haşhaş ekimi ile alakalı olarak Amerika üzerine ilişkiler nasıl gelişti, nasıl değişti?

CEVAP 3: Amerika’nın derdi elbette kendisinin ne yapılan haşhaş ithalatı onun için önemliydi ama daha önemlisi Türkiye’nin bu konuda bir adım atmaması gerekiyordu. Tabi alkaloit fabrikasının kurulması onların bütün iddialarını çürüttü ve bir afyon kaçakçılığı diye bir kaçakçılıkta söz konusu olmadı çünkü zaten alkaloit fabrikası bütün üretilen afyonu satın alıyor ve işliyordu onun için de Amerika Birleşik Devletleri şu anda ben hatırlamıyorum bir tepki gösterdi mi göstermedi mi ama herhalde bir tepkisinin olması pek mühim mümkün gözüküyor evet.

SORU 4: Peki sizce 1973 seçimlerinde Adalet Partisi tek başına iktidar olabilseydi o dönemdeki ekonomik sıkıntıları ve diğer sıkıntıları biliyorsunuz, gerçekten vaat ettiği hususları yerine getirebilecek miydi?

CEVAP 4: Getiremezdi getiremedi de zaten. Biz kendilerine daha sonra dışarıdan destekleyerek tek başına hükümet kurma imkânı verdik o hükümeti kurdular ama beceremediler. Türkiye’nin problemini özellikle ekonomik problemlerini çünkü yaklaşımları yanlış yani siz israfı, yolsuzluğu, haksızlıkları önlemeden bütün kaynakları üretime dönük yatırıma tahsis etmeden bu problemi çözemezsin. Erbakan hocanın başarısı oradaydı neyi yapmayacak neye önem verecek biliyordu ve o adımlar atıldığı zaman da Türkiye’de kendiliğinden bir canlanma meydana gelecekti işte Demirel’e dışarıdan destek verildi ama 1980 ihtilâli gelindiğinde Türkiye’deki manzara biz iktidar değiliz, bütün partilerin milletvekillerinin meclisin yarısını hapsedtiler hapse aldılar tutukladılar ama sonunda 15 gün sonra CHP’nin ve Doğru Yol’un milletvekilleri serbest bırakıldı içeride sadece biz kaldık ve MHP’liler kaldı.

SORU 5: CHP-MSP koalisyonunun uyumlu bir koalisyon olup olmadığı noktasında düşünceniz nelerdir?

CEVAP 5: İşte bu af kanunu gündeme gelmemiş olsaydı uyumlu bir çalışma yürütülebilecekti. Çünkü CHP bütün yani bu konularda fikir düşünce inanç hürriyeti ile ilgili bütün talepleri karşıladı. Kıbrıs Barış Harekâtı o zaman gerçekleştirildi. Elbette

birtakım eksiklikler, yanlışlıklar onların içinde de kargaşalar vardı ama dediğim gibi siz düşünün o dönemde DESİYAB'ın kurulması, faizsiz bir bankanın temelini atılması o dönemde TUSAŞ'ın kurulması ne kadar ileri görüşlü bir çalışmanın yapılabileceğini gösteriyor. Af kanunundaki bir grup arkadaşın farklı bir kanaatle tavır almaları o koalisyonu maalesef bozdu. Elbette CHP'nin içinde de buna direnenler vardır ben yoktur demiyorum onlar bu konularda atılan bütün adımları desteklediler manasına elbette gelmiyor ki.

SORU 6: Kıbrıs fatihi olarak adlandırılan Ecevit'in sizce bu süreçte seçime yönelik bir politika izlediğini düşünüyor musunuz?

CEVAP 6: Elbette yani Allah taksiratını affetsin ne Ecevit'in tavrı aslında Erbakan Hoca'ya tam olarak destek verilmiş olsaydı bugün farklı bir Kıbrıs olurdu kesinlikle ama Ecevit “Haaa biz şimdi bu Kıbrıs'ta büyük bir başarı elde ettik bunu şimdi tabiri caizse nakde nasıl çeviririz” bunu seçime dönük olarak miğfer bilmem takıp onunla çıktılar ama bu millet kim ne derse desin Kıbrıs'ın Erbakan Hoca tarafından Kıbrıs kararının alındığını biliyor.

SORU 7: Kendinizden bahseder misiniz kısmını alamamıştım. Son olarak kendinizden bahsederseniz bitiriyorum. Kendinizden Bahseder misiniz?

CEVAP 7: Şöyle ben aslen Sivas Gürün ilçesindenim. Hasbelkader ilk orta tahsilimi önce Develi Malatya Akçadağ daha sonra da parasız yatılı imtihanını kazanarak Kayseri'de tamamladım. Kayseri lisesini bitirdikten sonra önce Teknik üniversiteye girdim iyi bir dereceyle kazanmıştım bunun arkasından da Avrupa imtihanlarında girdiğim 3 imtihanı da kazandım ama en son amcam oğlu Yaman vardı lisede beraber okumuştuk, o tekstil mühendisliğini beraber kazandığımızı, beraber gel İngiltere'ye gidelim dediği için İngiltere'ye gitmeye karar verdim. Tahsilimi İngiltere'de tamamladım mastır derecesini aldım, 67'de Türkiye'ye döndüm. **İsmail Arslan:** Kaç çocuk var abi? **Temel Karamollaoğlu:** 5 çocuk var. Elhamdülillah. 5 çocuk var. Hepsi de Ankara'dalar. O da bizim için ayrı bir önemli durum. Tamam sağ olun. Yani çok erken yaşta bunu da belirtiyim Erbakan hocayla tanıştıktan sonra aslında siyasete de bürokrasiye de çok erken yaşta girdim. Yalnız şunu da söyleyeyim askerde ben askerliğimi levazım olarak yaptım, tekstilci olduğum için yani askerliği bitirir bitirmez altın yıldız beni kendi bünyesine kattı tahsil yaptığım için Sümer Bank'ın borcunu ödedi

ama bilahare de devlette işte 75 yılında bana Genel Müdürlük görevi tebliğ edilince de onlar da hoşgörüyle karşıladılar bu ne demektir ben 34 yaşında Genel Müdürlük görevini üstlenmişim, yani aslında 34 yaşında Genel Müdürlük onun arkasından Müsteşar Muavinliği onun arkasından da 1977 seçimlerinde de yine çok genç bir yaşta 36'mı oluyor öyle milletvekili seçilmiş oldum. Yani bu da Cenabı Hak' kın bir lütfu yani benim ille de fazla şeyimden değil.

Ek-4: Temel Karamollaoğlu'nun İskitler-Ankara'da Yer Alan Saadet Partisi Genel Merkez Binasında 16. Dönem Cumhuriyet Senatörü İsmail Arslan'ın eşliğinde 07.08.2024 tarihinde Yapılan Görüşme.

Ek-5: Tarihi Yanılgı Bu mu Acaba?

Aradan yedi ay geçti...

Yedi ay öncesini hafiften hatırlamaya başladık.

“Olmaz diyenler vardı. Olur! Diyenler vardı. Hem olur hem olmaz, bir kere denensin! diyenler vardı.” Sonunda olur! diyenler haklı çıkar gibi oldu.

CHP ve MSP ortaklığından söz ettiğimizi anlamışsınızdır. “Olsun, olsun da Selametle bile olsun!” diyen CHP’liler, Erbakan’ın bir lafına nasılda takılmışlardı.

Erbakan demişti ki: “Teşhiste biriz, tedavide ayrıyız!”

CHP’liler, “Tamam” diyorlardı: “Önemli olan teşhiste bir olmaktır. Tedavi de nasıl olsa anlaşıyoruz.”

Türkiye’nin sola açık tek partisiyle, Cumhuriyetin ellinci yılında, elli yılın birikimiyle ortaya çıkan sağ parti anlaşılabileceklerdi. Oysa önemli olan ne sağcılıktı ne de solculuktu. Önemli olan ciddi olmaktı. Bir taraf alabildiğine ciddiyken bir taraf alabildiğine sulu olursa bu hamur nasıl tutardı?

Ecevit ayaküstü demeçlerinde bile her kelimeyi ölçüp biçip tartıp kullanırken, Erbakan dilin kemiği yok misali fabrikalar kuruyor, tanklar yapıyor, motorlar çalıştırıyor, aklına geleni aklın süzgecinden geçirmeden oluk gibi akıtıyordu.

Resmi dairelerde mescitler, Kuran kursları mantar gibi bitiyor, Arabistan çöllerinde ihramlara bürünüp devletin ve CHP’nin temel ilkesi olan laiklik bozuk para gibi harcanıyordu. CHP, balayında ortağını memnun etmek için nelere katlanmıyordu ki! Karaköy meydanına dikilen “Güzel İstanbul” heykeli sanat açısından değil, siyasal amaçlarla kaldırılıp çöplüğe atılırken, İstanbul’un büyük umutlarla oy verdiği CHP’li Belediye Başkanı Ahmet İsvan, “Halkın inançlarından” dem vurarak minareyi kılıfa sokmaya çalışıyordu.

Derken cicim ayları bitti, sicim ayları geldi. CHP ortağından ilk büyük darbeyi af işinde yedi... Bir kısım MSP’liler “Komünistleri affetmeyiz” diye ortaklarından ayrıldılar. Eğer Anayasa Mahkemesi olmasaydı, af kim bilir şimdi ne haldeydi?

Bardak iyice dolmuş taşıyordu. Ciddiyetten nasibi olmayan bir ortakla bu iş nasıl yürüyecekti? Başbakan Yardımcısı, “Kıbrıs’ta petrol rafinerisi kuracağım” derken Enerji Bakanı “Yok öyle şey, benim haberim yok! diyebiliyordu.

Hele “Abdüllü” tayinler... Nice hikayeler anlatılıyordu: “Adam işe girecekmiş. Adın ne? demişler. Metin, demiş. Olmaz, seni işe alamayız! Adam işin püf tarafını çakmış. Bir daha adı sorulunca, Abdülmetin, demiş. Hemen işe almışlar.”

Yazının başında da dediğimiz gibi önemli olan ne sağcılık ne de solculuktu... Önemli olan hükümet etmenin, siyaset yapmanın “ciddi bir iş” olduğunu bilmektir.

Önemli bir CHP’li geçen gün, “Bıktım” diye dert yanıyordu: “Çok ufak hesaplar içindeler. Artık tahammülümüz kalmadı. Yanılmışız!” Doğruydum, yanılmışlardı.

“Tarihi yanılgı” buydu işte!

14 Eylül 1974

Kaynak: Hasan Pulur, *Olaylar ve İnsanlar/2 1973-1978*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s.167.

Ek-6: Bir Avuç Toprağı Ne Yapacaksınız?

Söylenti tümen tümen...

İngiltere Başbakanı Wilson, Ecevit'e demiş ki:

“Kıbrıs’a çıkabilir misiniz?”

Ecevit’ten önce Callaghan atılmış:

“Çıkarlar Başbakanım, çıkarlar!”

Sisco, Ecevit’ten 48 saat mühlet istemiş:

“Sayın Başbakan, bana 48 saat mühlet verin.”

Ecevit vermiş:

“Değil 48 saat,484 saat mühlet vereyim. Biz önce Kıbrıs’a çikalım da...”

Sisco, ünlü 6.Filoyu hatırlatacak olmuş. Ecevit sormuş:

“Altıncı filonuz bize müdahale eder mi, yani ateş açar mı?”

“Ne münasebet”

“O halde biz de Altıncı Filonun yanından geçer, Kıbrıs’a çıkarız.”

Kissinger, Ecevit’e rica üzerine rica etmiş:

“Yapma Ecevit, benim eski öğrencimsin. Senin büyük bir lider olduğunu her yerde söylüyorum. Memleketinde de ne kadar sevildiğini biliyorum. Biraz anlayışlı davran.”

“Hiç merak etmeyin, hocam olduğunuzu bilerek böyle davranıyorum.”

Dedik ya, söylenti tümen tümen...

En son kulağımıza gelen de şu:

Çıkarmadan bir saat önce Sisco elindeki bütün kozları oynadıktan sonra, son defa şansını denemek istemiş ve Ecevit’e sormuş:

“Kıbrıs’a çıkıp ne yapacaksınız?”

“Meşru haklarımızı savunacağız”

“Onu sormak istemedim. Bütün Kıbrıs’ı işgal edecek değilsiniz ya!”

“Hayır! Bir istila niyetimiz yok.”

“O halde belirli bir bölgeyi elinizde tutacaksınız.”

“Evet!”

“Değer mi yani? Bir avuç toprak için savaşa değer mi? Elinizde kocaman Anadolu var. Bir Avuç toprağı ne yapacaksınız.”

Ecevit, Sisco’nun bamteline basmış:

“Haşhaş ekeceğiz!”

8 Ağustos 1974

Kaynak: Hasan Pulur, *Olaylar ve İnsanlar/2 1973-1978*, Bilgi Yayınevi, Ankara,1986,s.157.

ADRES: Çarşıbaşı,
Cankarlıca Sok. No: 15
10 EKİM 1973 PAZARTESİ
Tarih Millî Gazete-İst.

Millî Gazete

Hak Geldi Batıl Zail Oldu

YIL: 1

BATTI: 174

KAPALI KURULUŞLARIN
Talep ve Teslimatları İçin
[Adres Bilgisi]
[Telefon Bilgisi]

1973 Ekim 15

YENİ BİR VIETNAM MI ?

İSRAİL NAPALM BOMBASI KULLANIYOR

(RADIO VE AJANSLAR)
Orta Doğu savaşına Amerika İsrail silahları yardımıyla katılıyor. Napalm bombaları, Mısır ve Suriye sınırlarında kullanılıyor. İsrail ordusu, Mısır sınırında kayıtlı tanklarla, helikopterlerle de son derece etkili bir işlev görüyor.

Batılı ülkelerin ve diplomatların İsrail'e yardım etmesi, İsrail'in Suriye sınırında kayıtlı tanklarla, helikopterlerle de son derece etkili bir işlev görüyor.

İsrail'in Suriye sınırında kayıtlı tanklarla, helikopterlerle de son derece etkili bir işlev görüyor.

İsrail'in Suriye sınırında kayıtlı tanklarla, helikopterlerle de son derece etkili bir işlev görüyor.

Seçim sonuçları gelmeye başladı

Bütün yurtta 3 büyük Partiden biri M S P

Tasnifi yapılan sandıklara göre Beyoğlu, Erzurum, Çankırı ve Çorum'da MSP önde

YERİ KARARLI
İstanbul'da seçim sonuçları gelmeye başladı. Beyoğlu, Erzurum, Çankırı ve Çorum'da MSP önde.

İstanbul'da seçim sonuçları gelmeye başladı. Beyoğlu, Erzurum, Çankırı ve Çorum'da MSP önde.

Kızılay, yurttaşları Mısır Suriye için kan bağışına çağırdı

ANKARA (AA) — Türkiye Kızılay Derneği Genel Başkanı, Ortadoğu'da savaş durumuna karşı kan bağışına çağırıyor.

Ortadoğu'da savaş durumuna karşı kan bağışına çağırıyor.

Seçimden Notlar

1973 seçimleri, partiler arasında bir yarış oldu. Seçim sonuçları, partilerin politikalarını yansıttı.

Seçim sonuçları, partilerin politikalarını yansıttı.

ADRES: Çakaloğlu,
Çatalceme Sok. No: 89
İstanbul Tel: 27 78 13

26 OCAK 1974 CUMARTESİ

Teleg. Millî Gazete/İst.

VİL : 2

100 kuruş

Millî Gazete

Hak Geldi Batıl Zail Olur

MSP ve CHP Liderleri 109 madde üzerinde anlaştı

..ve Protokol imzalandı

Bakanlar Kurulu belli oldu

ANKARA (ÖZEL) - Yürürlükte bulunan CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit dün koalisyon protokolünün imzalanmasından sonra saat 17.30'da Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. Necmettin Erbakan ile bir süre görüşerek hükümet listesi üzerinde münakaşelerde bulunmuş, daha sonra Cankaya Köşküne giderek listeyi Cumhurbaşkanlığı Fahri Konutuna vermiştir.

Başbakan: Bülent Ecevit
(CHP Zonguldak Milletvekili)

ANKARA (ÖZEL - THA) - Üç aydır devam etmekte olan hükümet bunalımı ortadan kaldırarak olan MSP - CHP koalisyonuna ilişkin protokolün imzalanmasından sonra önce CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit daha sonra da MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan konuşmuşlardır.

Saat 11'de başlayan protokolün imza töreni 40 dakikalık sürmüş ve Millet Meclisi Bütçe Plan Komisyonu odasında yapılan imza töreninde her iki partinin mensupları, davetliler, yabancı basın mensupları ile televizyon kameramanları ile gazeteciler hazır bulunmuşlardır.

Her iki parti Genel Başkanı'nun heyecanlı ifadeleriyle

CHP - MSP KOALİSYONU - CHP ile MSP önceki gece kuracakları koalisyon konusunda tam bir anlaşmaya varmalarından sonra protokolün redaksiyonuna ele alınıyor. Böylece 100 günde aşan kabine bunalımı sona ermek üzere. Fotoğrafı iki partinin lideri başın mensuplarının açıklamada bulunurken görülüyor.

Kooperatif Bakanlığı

ADRES: Çatalceği,
Çatalceği Sok. No:29
İstanbul Tel:27 78 13

10 MART 1974 PAZAR

Tel: Millî Gazete/İst.

VTL: 2

100 kuruş

Millî Gazete

Hak Zeldi Barıl Zail Ol

Kitap, mecmua, gazete, sinema ve hatta TRT'yi istilâ eden

Müstehcen neşriyat kangren halini aldı

Genel Af kanunu görüşmelerine devam edildi

ANKARA

Millet Meclisi Adalet Komisyonu dün saat 10.00'da Sinop CHP Milletvekili Yalçın Oğuz'un başkanlığında toplanmış ve Genel Af Kanunu teklifinin tümü üzerindeki görüşmelere devam edilmiştir. Adalet Komisyonunun toplantısının devam ettiği bir sırada komisyon başkanı Yalçın Oğuz, dün teklifin tümü üzerindeki görüşmelerin tamamlanmasına imkân bulunmadığını ve Komisyonun yarın saat 10.00'da yeniden toplanacağını açıklamıştır. Oğuz'un verdiği bilgiye göre, komisyon (Devamı Sa. 7, Sö. 4 de)

MSP İstanbul ilçe kongrelerine devam ediliyor

MİLLÎ Selâmet Partisi İstanbul İlçe Kongreleri devam etmektedir. İlçe Kongrelerinin tamamlanmasından sonra II. Kongresi de yapılmaktadır. MSP Kongreleri olgun bir hava içinde geçmekte kurullara teşkilatı, tecrübeli kimseler getirilmektedir. MSP'nin dinamikliğini artırıcı ve teşkilatın halkla geniş çapta ilişkilerini sağlayıcı mahiyet taşıyan İlçe Kongrelerinden, bugünkü (Pazar) gün (Devamı Sa. 7, Sö. 5 de)

Haşhaş tohumu ekimi yapılacağı açıklandı

ANKARA

Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanı Korkut Özal, eldeki i-ri vasfı tohumların çimlen- me gücünü korumak amacıyla devletin ait deneme ve üre- tirme tesislerinde haşhaş to- humu-

Ağah GÜÇLÜ

E n uçtaki adama, so- kaktaki adama, aile reislerinden, cemiyet ve derneklere, politikacılara, ilim adamlarına kadar herke- sin üzerinde ittifakla birleş- tikleri ve şiddetle şikâyetçi oldukları bir müstehcen dert- leri var. Bu dert yıllardan beri süregelen ve devanına henüz el uzanılmamış bulo- nam. «Müstehcen neşriyat» derdi.

Millîyetçi şikâyetçi olunan (Devamı Sa. 7, Sö. 4 de)

Vakıflar Genel Müdürü Prof. Osman Nuri Çataklı.

Prof. ÇATAKLI Vakıflar Genel Müdürü oldu

V akıflar Genel Müdürlüğüne getirilen Prof. Osman Nuri Çataklı yarın Genel Müdürlük görevine fullen baş- layacaktır. Bilindiği üzere Prof. Osman Nuri Çataklı'nın Vakıflar Genel Müdürlü- rü olarak tayini daha önce çıkmış, ancak (Devamı Sa. 7, Sö. 2 de)

Kitabın ortasından konuştuk, fakat...

Gündem dışı bir konuş- ma yapan APTI Feri- talah Hoca, yulurdu A- lah! İslâm'ın alemdar- lıktan yanan Müslüman halkının kalbine ka- bak bağlayan dertli yara- yı müessir sözleriyle det- ti, dikketli, tahşir etti. (Devamı Sa. 7, Sö. 3 de)

Başbakanlık Denetleme Kurulu dün toplandı

ANKARA BÜROSU

Başbakanlık Yüksek Denet- lemeye Kurulu, dün sabah Ba- şbakan Prof. Dr.

Kitapla

Doğu Anadolu bölgesinde cetin- lenen öğrenciler öğrenmektedir.

Doğu'da 2,5

Yakacak sorunu çözümlen- Anadoluda bölgede 2,5 milyon- larında tesile sunduğu bildirilen aylarında köy okullarında da ya- tesek bulunduğu görülmektedir. Yakacak buluşma öğrenciler tar-

Ulaştır

ücretle

ANKARA BÜROSU

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Necmettin Erba- kan, Devlet Demir- Yolları, Devlet Deniz Yolları ve PTT bakanlıklarını ziyaret etmiştir. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. Necmet- tin Erbakan açıklamada bulunarak «Bürokrasiyi hızla ve büt- cede» (Devamı Sa. 7, Sö. 1 de)

[illegible]

**ADRES - Cıvazlar
Catalcesme Sok. No: 99
İstanbul Tel: ...**

8 KASIM 1974 CUMA

Telg. Millî Gazetesi

100 kuruş

İSLAM ÂLEMİ ilavemizi alm

Millî Gazete

Hak Geldi Batıl Zail Oldu

Kongreleri asım d a mlanıyor

İl Kongreleri süratle yapılmaktadır. Yarin Adyanan, Giresun, Isparta ve Tunceli ikmal edilecek. 10 ürel, 12 Kasım'da Sivas, 13 günün ise Tunceli ile yapılacaktır.

İvas ve Tunceli illerinin ikmali ile birlikte 67 il MSP kongreleri tamamlanmıştır.

17 Kasım 1974 tarihinde Sirri Tarcan Spor Salonunda kongresi toplanacaktır. Başbakan Bakan ve ilgili program şöyledir:

10 Kasım 1974)

1. Reşat Aksoy, Südi Reşit Özal, Abdurrahman Pamuk, Abdülkadir Onutlu

18 Kasım 1974)

1. Korkut Özal, Abdülke-
ran Karacan, Lütfi Doğan,
Hasan Karaçam, Vahdettin Arkan,

19 Kasım 1974)

Barn, Hasan Buz, Halit

Altılık margarin atı durduruldu

İZMİR

1. Üretimi
sonra,
marga-
rinen

İzmirin ciçekleri

Erbakan, CHP'nin Kıbrıs konusunda ortaya çıkan başarısızlıklarını MSP'ye yıkmak istediğini belirtti

«MSP, Askerin Kıbrıs'ta kazandığı zaferi CHP'nin gölgelemesine müsaade edemez»

(ANKARA BÜROSU)

MSP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. Necmettin Erbakan dün bazı gazetelerde yer alan CHP sızdırması haberleri üzerine bir açıklama yaparak, «CHP Kıbrıs konusunda iktidardan beri ortaya çıkan başarısızlıklarını MSP'ye yüklemek istiyor» demiştir.

Prof. Erbakan açıklamasının daha sonraki bölümünde MSP'nin Kıbrıs konusundaki görüşünü salt günü toplanan Meclis Grubunda görüşüldüğünü ve müteakiben kamuoyuna ne-

(Devamı Sa. 8, Şa. 3 de)

SPIKER: C. İpekçi, televizyonun girmedigi yer kalmıyacık dedi....

Kütahya El San'atları Sergisinin açılışında konuşan Sanayi Bakanı Doğru: «Dağınık hizmet tek elde toplanacaktır»

Ek-16: Milliyet, 16 Haziran 1974, s.1.

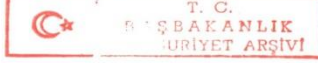

Ek-17: Millî Gazete, 25 Haziran 1974, s.1.

Ek-18: Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Kıbrıs'a karşı fiili müdahalede bulunulmasına ve Yunanistan'ın bir tecavüzü halinde bu devlete karşı da harekate geçilmesine emir verme konusunda Başbakanın yetkili kılınması.

T. C. B A Ş B A K A N L I K KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI	
Sayı : 7/ 8613	KARARNAME
Kıbrıs'ta son gelişmeler nedeniyle, Büyük Millet Meclisinin 17/11/1967 tarihli ve 148 sayılı kararında verilen müsaade ile Garanti Andlaşmasının 3 üncü maddesi ve Birleşmiş Milletler Yasasının 51 inci maddesi gereğince meşrû savunma hakkını kullanmak üzere Türk Silâhlı Kuvvetleri tarafından Kıbrıs'a karşı fiilî müdahalede bulunulmasına ve Yunanistan'ın bir tecavüzü halinde bu Devlete karşı da harekâta geçilmesine emir verme konusunda Başbakanın yetkili kılınması; Bakanlar Kurulunca 19 Temmuz 1974 günü kararlaştırılmıştır.	
Eki	

Ek-19: Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Rauf Denktaş'ın Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'e Yazılmış Teşekkür Telgrafı.

18-8-1960

c/1

Telgraf Sureti

A4

DEVLET BAŞYÜZÜ CEMAL GÜRSEL
CUMHURİYET BAŞYÜZÜ

Sayın Orgeneral Cemal Gürsel
Devlet ve Hükümet Reisi
Ankara

Kıbrıs Türklerinin bugünkü mertebeye erişebilmesi için Büyük Devletimizin göstermiş olduğu gayret ve fedakârlığa ve siz Büyüklerimizin hizmetlerine müteşekkîr ve medyunuz. Anavatanımızın yardım ve desteğine mazhar olduğça Cemaatımız süratle kuvvetlenecek ve Kıbrıs'da Anavatana layık bir mevkiî işgal etmekte devam edecektir.

Rauf Raif Denktaş
Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu
Başkanı

-3-

030	01			7	40	A

Ek-20: Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Yunanistan ve Kıbrıs Konusundaki Mesajı.

[1964]
Ozel Kalim dosyasında saklanmıştır
A4

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Sayın
Başbakanımıza Gönderdiği Mesaj Metni

Alarming reports continue to reach me of military preparations, the movement of forces and threatening statements by governments particularly concerned, as a consequence of the unfortunate recent incidents of fighting in Cyprus. Such activities can only add to the high degree of tension already prevailing in Cyprus, Greece and Turkey and to increase the danger of military conflict in the area. The governments of Cyprus, Greece and Turkey have an obligation to act in full compliance with the charter of the United Nations which calls upon them to settle their disputes only by peaceful means and to refrain from the threat or use of force; they have as well a special responsibility to check what seems to be, more and more, a rapid deterioration of relations which seems to be leading to an outbreak of hostilities. They are also called upon to faithfully respect the more specific terms of the resolutions of the Security Council on Cyprus.

In the interest of peace I feel obliged to address a most earnest and pressing appeal to your government to avoid any action that could precipitate a new outbreak of hostilities and to exercise the utmost restraint in the present explosive circumstances.

I am addressing an identical message to the governments of Cyprus and Greece.

In view of the prevailing danger and my natural desire to do everything possible to avert war, I am also taking the exceptional step of sending quickly to the three

./...

030	01			8	46	43

1

-2-

-2-

capitals a personal high level representative to convey directly to the governments of Cyprus, Greece and Turkey my grave concern and my urgent appeal for utmost restraint, and to assist them in all possible ways to reduce the present tension.

I will consult your permanent representative about this immediately.

Highest consideration,

U-Thant

Secretary-General

United-Nations

030	01			8	46	43

2

Ek-21: CIA.gov, Turkish Intentions Toward Cyprus: Where Will They Stop?,
Intelligence Memorandum 15 August 1974.

Approved For Release 2002/01/30 : CIA-RDP85T00353R000100080004-4

(69)

August 15, 1974

INTELLIGENCE MEMORANDUM

TURKISH INTENTIONS TOWARD CYPRUS:
WHERE WILL THEY STOP?

Pressures on Ecevit

1. In formulating policy toward Cyprus, the Turkish government is moved by a number of considerations. In the first place, Prime Minister Ecevit sees the Cyprus dispute as a way to strengthen his hand on the domestic political scene. He anticipates that achievement of a striking victory in Cyprus would boost his stock with the Turkish voters to the point where he could turn his present parliamentary plurality into a majority in early elections. This would enable his party to govern without sharing power with the erratic National Salvation Party (NSP), a partner that Ecevit has found increasingly frustrating.

2. There is broad support within Turkey for a firm line on Cyprus. Indeed, the Ecevit coalition has been under considerable public pressure from the opposition to take a stronger stance toward Cyprus and to secure at Geneva more than merely a freeze of the cease-fire lines. For its part, the NSP has advocated geographic partition as the basis for any Cyprus settlement. This political consensus reinforced Ecevit's own inclination not to give away anything at the bargaining table which had been, or could be, won on the battlefield; the course of the Geneva talks did not promise to satisfy the common Turkish desire.

3. Ecevit also has had to contend with pressure from the military establishment for more decisive action. There are some within the armed forces who have been eager for a chance to make up for the slowness with which the initial invasion

NO FOREIGN DISSEM
SECRET

Classified by	005827
Exempt from general declassification schedule of E. O. 11652, exemption category:	
68 (1), (2) (3) or (4) (circle one or more)	
Automatically declassified on	
DATE IMPOSSIBLE TO DETERMINE	
(unless impossible, insert date or event)	

Ek-22: CIA.gov, Turkey: Rift Deepens in Turkey's Governing Coalition, The President's Daily Brief, 16 September, 1974.

Declassified in Part - Sanitized Copy Approved for Release 2016/07/19 : CIA-RDP79T00936A012200010065-0

FOR THE PRESIDENT ONLY

TURKEY

The rift in Turkey's governing coalition deepened over the weekend as Deputy Prime Minister Erbakan, leader of the junior party in the coalition--the National Salvation Party--directly challenged Prime Minister Ecevit. Ecevit, who has been finding the Salvationists increasingly troublesome partners, will decide today whether or not he will resign.

Erbakan and seven other cabinet ministers refused to sign a decree authorizing Ecevit to make a trip this week to Scandinavia as the official representative of the Turkish government. Erbakan said Ecevit could travel as a representative of his own Republican People's Party or as a "resigned prime minister." Erbakan is miffed that he was not designated to act as prime minister during Ecevit's absence. Ecevit appointed instead a member of his own party.

Ecevit's difficulties with his right-wing partner go back to last May, when 20 Salvationists broke party ranks to vote against the government on a crucial bill. Ecevit has been further annoyed by Erbakan's political maneuvering and unhelpful statements on Cyprus; he has been avoiding appearances with Erbakan in public.

A government crisis now--coinciding with sensitive negotiations over Cyprus--would be ill-timed. Even if the government does not collapse, the functioning of the cabinet as a unit has been seriously impaired by the rift between Ecevit and Erbakan.